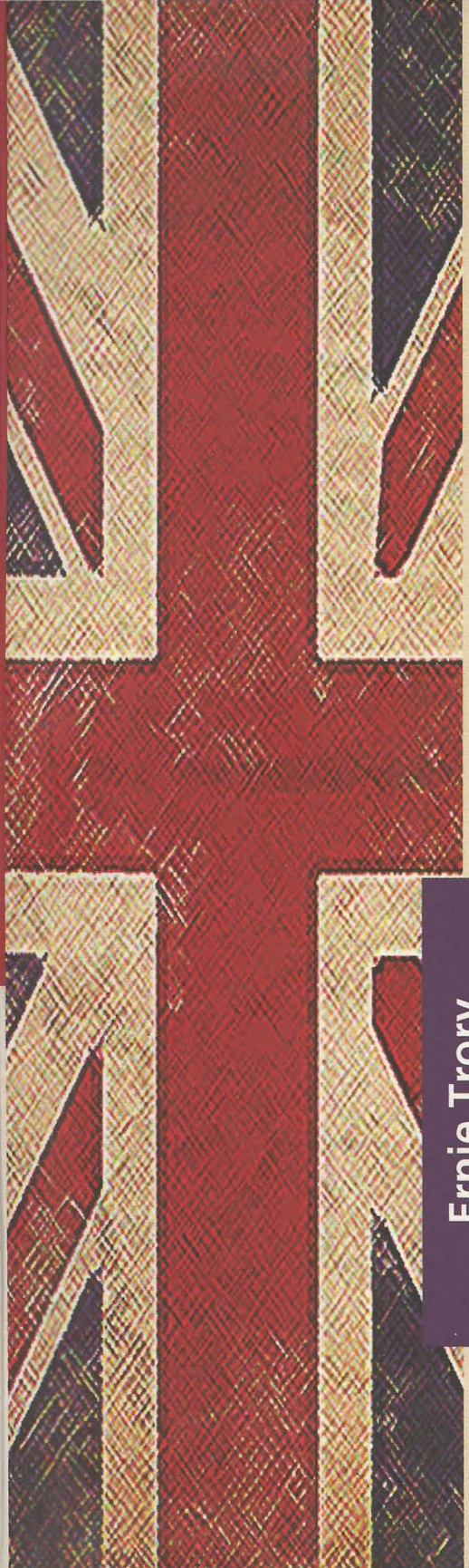
Ernie TRORY

ÖZGÜRLÜK SAVAŞI

Ernie Trory

Özgürlük Savaşı

Çeviren: Esin Saraçoğlu

Yazılama

Özgürlük Savaşı

Özgürlük Savaşı
Ernie Trory

Yazılama Yayınevi: 39

Yaşamın İçinden: 5

Özgün adı: War of Liberation (People's Publications-1988)

Çeviren: Esin Saraçoğlu

Kapak Tasarımı: Heval Deniz Çakıcıoğlu

Birinci Baskı: Temmuz 2010

ISBN: 978-605-5892-31-9

Baskı: Kayhan Matbaacılık
Güven San. Sitesi C Blok No: 244
Topkapı - İSTANBUL (0212 576 01 46 / 0212 612 31 85)

İrtibat: Yazılama Yayınevi Hizmetleri Ltd. Şti.
Halitağa Cad. Vahapbey Sok. Yıldırım Han No:17/14
Kadıköy – İSTANBUL

0 216 338 52 59
www.yazilama.com
iletisim@yazilama.com

Özgürlük Savaşı

Ernie Trory

Ernie Trory (1913-2000): İngiltere işçi hareketinde komünist kimliğiyle değişik görevler üstlendi. Britanya Komünist Partisi üyesi olarak sendikalarda çalıştı, işyeri temsilcilikleri yaptı. İkinci Dünya Savaşı sırasında partiden ihraç edildi ama parti çizgisine yakın durmaya devam etti. Bir dönem İşçi Partisi'ne kaydoldu. Dergi ve gazetelerde çok sayıda makalesi yayınlandı. 1977 yılında kurulan Yeni Komünist Parti'ye (NCP) katıldı. *İki Savaş Arasında, Emperyalist Savaş, Çekoslavakya 1918-1978, Almanya'da Sosyalizm, İkinci Dünya Savaşı'nda Polonya, Churchill ve Bomba, Macaristan: 1919 ve 1956* gibi kitapları kaleme aldı. İngiltere'de Marksist tarihçiler arasında saygın bir yer edindi.

İçindekiler

Yazarın Girişi 7
I. Haklı Bir Savaş 9
II. Anti-Faşist Koalisyon 59
III. Kuzey Afrika Alternatifi 109
IV. Dönüm Noktası 145
V. Topyekun Zafere Doğru 199
VI. İkinci Cephe 245
VII. Kurtuluş Sorunları 281
VIII. Avrupa'da Zafer 335
IX. Potsdam Ve Hiroşima 373

Yazarın Girişi

1953 Ekimi'nde The Banner'de yayımlanan bir makalede İlya Ehrenburg şöyle yazmıştı:

> "Bir yazar geçimini sağlamak zorunda olduğu için kitap yazmaz. Bir yazar insanlara kendisine ilişkin bir şeyler anlatmayı gerekli gördüğü için, kitabına gebe olduğu için, betimlemeden yapamadığı insanlar, şeyler ve duygular gördüğü için kitap yazar."

Henüz yirmili yaşlarımı geride bırakmamışken yazılmış olan kitabım Savaşlar Arasında için geçerli olan motivasyon ve altmışlı yaşların başında iken yazılmış olan daha sonraki kitabım *Emperyalist Savaş* için geçerli olan esin bu türdendi. Yetmişinci yaş günümden kısa süre sonra tamamlanmış olan bu kitabın arkasındaki neden de hâlâ budur.

Yaşamımın şimdiye kadarki en travmatik deneyimi, 1942 yılının Mayısı'nda Büyük Britanya Komünist Partisi'nden ihraç edilmemdi. Kısmen bu acı dolu olayın anısını canlandırmak beni incittiğinden ve kısmen de olayların doğru sırasını hatırlamak benim için zor olduğundan şimdiye dek bununla ilgili olarak yazmaktan kaçındım. Bir dereceye kadar aklım kendisini o nahoş olayın travmasına kapattı, aynen aklın bazen kendisini fiziksel acı ve ızdırabın anısına kapatması gibi. Ama şimdi bununla yüzleşmeliyim, çünkü buna değinmeden ve Parti'nin en geniş popülerliğe ve gelmiş geçmiş en yüksek üye sayısına sahip olduğu bir zamanda nasıl olup da Parti'nin dışına düştüğümü anlatmadan bu kitabın kapsadığı dönemi yazamam.

Bu deneyimi o dönemde gerçekleşen ulusal ve uluslararası olaylar bağlamında incelerken, ihraç edilmemi bağımsız bir şey olarak değil; ama Büyük Britanya Komünist Partisi'nin gelişimindeki, şimdiki üzücü durumuna yol açan eğilimin bir sonucu olarak görmeye başladım. İlerideki bölümlerde bunu anlatmaya çalıştım, ancak okuyucuya kesinlik taşıyan kuramlar aramaması için yalvarıyorum. Bir eğilim doğası gereği ve zorunlu bir biçimde muğlaktır.

Ancak, otobiyografik hatıralarım bu kitapta çok büyük bir rol oynamıyor, çünkü incelemeye konu olan dönemin kapsadığı büyük tarihsel olaylar ile karşılaştırıldıklarında bunların taşıdığı önem çok küçüktür. Yine de tüm toplumsal deneyimin toplamı, nes-

nel tarihsel koşullara dönük sayısız bireysel öznel tepkiden meydana geldiği için bunları kitaba dahil ettiğim için af dilemiyorum. Tarih, o zamanların büyük vakalarını doğal olarak hatırlayacaktır. Bu büyük vakaların içinde bulunan benim gibi insanlar bunlar tarafından nasıl harekete geçirildiklerini yazmadıkları sürece tarih insan deneyimlerini hatırlamayabilir.

Bu kitabın esas amacı, medya tarafından ve düzene kendilerini satmış ilkesiz tarihçiler tarafından şimdiye dek çarpıtılmış olan anti-faşist savaşın pek çok olayına tanıklık etmek ya da bu olayları anlamak için çok genç olan kuşaklar için bu olayları yazmaktır.

25 Aralık 1984

I
Haklı Bir Savaş
(1941 Temmuz - Aralık)

12 Temmuz 1941'de, İngiliz Büyükelçisi Sör Stafford Cripps ile Dışişleri Halk Komiseri Vyaçeslav Molotov, Moskova'da bir Anglo-Sovyet anlaşmasına imza attılar. "Almanya'ya karşı savaşta Majesteleri'nin Birleşik Krallık Hükümeti'nin ve SSCB Hükümeti'nin ortak eylem anlaşması"nı duyuran bir açıklamada şunlar ilan ediliyordu:

> "1. İki hükümet, Hitler Almanyası'na karşı mevcut savaşta her türlü yardım ve desteği birbirlerine vermeyi karşılıklı olarak taahhüt etmektedir.
> 2. Ayrıca taahhüt etmektedirler ki, bu savaş sırasında, karşılıklı olarak mutabakata varmadıkları sürece bir ateşkes ya da barış anlaşmasını ne müzakere edecek ne de imzalayacaklardır."

Avrupa'daki tüm müttefiklerinin yenilgisinden sonra, 12 Temmuz 1941 tarihinde Sovyetler Birliği ile bu Karşılıklı Yardım Anlaşması'nı imzalamakla Churchill; şiddetli bir zorunluluk nedeniyle olsa da, İngiltere'nin emperyalist çıkarlarını, Avrupa'yı Nazi işgalinden kurtarma acil görevine tâbi kılmaya artık hazır olduğunu göstermişti. Böylece savaş, İngiltere için, o tarihten sonra bir kurtuluş savaşı haline geldi. Churchill'in Sovyetler Birliği'nin savunulmasına yönelik desteğini 22 Haziran'da (işgal günü) taahhüt ettiği doğrudur; ancak bu taahhüt ancak 12 Temmuz tarihinde tam bir ittifak desteği haline gelmiştir.

Her Pazar akşamı saat 8:45'te radyoda tüm Müttefik hükümetlerin ulusal marşlarını çalmak BBC için o günlerde adetti. Bu nedenle, Anglo-Sovyet anlaşmasının detayları, 13 Temmuz Pazar günü öğleden sonra özel bir duyuru olarak yayımlandığında çoğu kimse, o akşam olağan saatte Sovyet ulusal marşına diğer müttefiklerin marşları yanında yer verileceğini zannetti. Sorun şuydu ki Sovyet ulusal marşı, o dönemde, "Enternasyonal"di ve BBC, Enternasyonal'in gerçekte bir ulusal marş olamayacağına çoktan karar vermişti. Kısa vadede bu zorluk, ilk kez Moskova Radyosu tarafından yayımlanmış olan "coşkulu bir askeri marş ve kavga çağrısı" çalınarak aşıldı. Uzun vade-

de sorun, ulusal marşların çalınmasını toptan kaldırarak çözüldü.

Bu olay, hükümetin keskin bir biçimde tersine çevirdiği politikayı ve Sovyetler Birliği'ne karşı geliştirilen tutum değişikliğini benimsemekte güçlük çeken Sovyet-karşıtı unsurların başını çektiği pek çok kaçak güreşme örneğinin ilkiydi. Diğerleri bunu takip edeceklerdi. 14 Temmuz'da *News Chronicle* şu haberi verdi:

> "Londra'da deniyor ki, anlaşma, bir ittifak anlamına gelmiyor; İngiltere ile Rusya arasındaki ilişkileri tanımlamak için 'birlikte savaşanlar' terimi kullanılıyor."

Ancak aynı gazetenin bir başka bölümünde Vernon Bartlett şöyle yazıyordu:

> "İnsanlar, dün, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin artık bir ittifak ilişkisi olarak mı yoksa bir birliktelik ilişkisi olarak mı görülmesi gerektiğini soruyorlardı. Bu tür sorular, askerleri Almanlara karşı şimdiye kadar görüp geçirdikleri en zorlu kavgayı veren bir ülkenin ulusal marşının neden yayımlanması gerektiğini açıklamaya indirgenmiş savlar kadar aptalca. Bereket ki Hitler'in ülkesini savaşa iki cephede soktuğu gerçeği karşısında; ülkesindeki insanların en çok sakınmayı umdukları bu olgu karşısında bu tür soruların hiçbir önemi yok."

Bartlett, durumu etkili bir başyazıda özetleyen *News Chronicle* gazetesi editöründen destek almıştı:

> "Bizim gericiler yeterince hata yaptılar. Şimdi bırakalım da susma nezaketini göstersinler. Kızıl Ordu'nun gücü konusundaki tahminlerinden Sovyet siyasal rejiminin disiplin ve uyumu konusundaki inançsızlıklarına kadar her noktada yanıldılar. Ya bu savaşta Rusya ile birlikteyiz ya da değiliz. Eğer öyleysek, gırtlağımıza kadar öyleyiz ve herhangi bir iğneleme, duralama ya da yeni durum için sınırlar tanımlama girişimi beşinci kol işidir."

Ertesi gün yani 15 Temmuz'da Churchill, Anglo-Sovyet anlaşması bakımından Sovyetler Birliği'nin konumu üzerine yürütülen tartışmayı Avam Kamarası'nda söyledikleri ile çözüme kavuşturdu:

> "İmzalanan ve metni yayınlanan anlaşmanın, savaşın geleceği üzerinde çok yararlı ve güçlü bir etki yaratacağı muhakkak. Bu anlaşma tabii ki bir ittifak anlaşmasıdır ve Rus halkı artık bizim müttefikimizdir."

Labour Monthly dergisinin 1941 Ağustos sayısında yayınlanan "Ayın Notları" başlıklı yazısında derginin editörü Palme Dutt şu çözümlemeyi yapmıştı:

"Nazi Almanyası'nın Sovyetler Birliği'ne karşı giriştiği savaş ve İngiliz-Sovyet ittifakı dünyadaki durumu ve tek tek ülkelerdeki siyasal durumu değiştirmiştir. Şimdi her meselenin bu baş çelişki ışığında yargılanması gerekiyor. Savaşın ikinci evresi[1]; yani Batılı emperyalist güçlerin dünyanın yeni bir bölüşümü için giriştikleri gerici savaş, yerini savaşın üçüncü evresine bıraktı; halkların kurtuluşu için Alman faşizmine karşı verilen haklı savaşa. Emperyalist yöneticiler İngiltere'de hâlâ iktidardalar; hâlâ Hindistan'ı ve sömürge halklarını baskı altında tutuyorlar; İngiltere'de sınıf düzenlerini sürdürüyorlar; emperyalist amaçlarını hâlâ koruyorlar. Ancak Hitler'e karşı giriştikleri savaşın nesnel önemi, artık, faşizm tarafından baskı altında tutulan ya da tehdit edilen halklarla birlikte Sovyetler Birliği'nin temsil ettiği haklı savaşın bir parçası haline gelmiştir. (...) Böylelikle, Sovyetler Birliği'nin katılımı, savaşın niteliğini ve faşizm tarafından baskı altında tutulan tüm halkların kurtuluşları için yürütülen ortak mücadeleye, savaşta yerini alan en dayanıklı kuvvetin nihai aşamada kurtuluşlarına ilişkin çıkarlarını eşit derecede koruyacağına dair kesin bir güvenle katılmalarına kapı açan yolu şekillendirmiştir. Sovyet halkının yanında savaşan İngilizlerin kendilerini, halkların özgürlüğüne dayanan ortak barış hedefine göre konumlandırmaları için artık yol açılmıştır.

İngiliz-Sovyet anlaşması, bu ülkede de siyasal durumu aynı derecede dönüştürüyor. Burada da her meselenin yeni koşulların ve mevcut ihtiyaçların ışığı altında yeniden yargılanması gerekiyor. (...) Churchill Hükümeti, Hitler Almanyası'nın yenilgisi için Sovyetler Birliği ile ortak savaş politikasını ilan etmiştir. Bugün bu mesele diğer tüm meselelerin önüne geçen tayin edici mesele olduğuna göre, diğer sorunlar karşısında hükümetten ne kadar farklı olabileceklerine ya da hükümet üyesi bireylerin siyasal konumlanışlarına ne denli zıt düşebileceklerine bakılmaksızın, şu anda sınıf bilincine sahip tüm işçilerin ve militan solun tutumlarına bu olguların hâkim olması gerektiği açık. Böylesi farklılıklara aldırmaksızın, bu politikayı hayata geçirmek için aldığı her önlemde Churchill Hükümeti'ne en içten desteğimizi veriyoruz. Churchill Hükümeti'nden bu politikanın en etkin şekilde hayata geçirilmesini talep ediyoruz ve bunun için eksiksiz bir işbirliği ve destek taahhüt ediyoruz. Bizim ateşimiz anlaşmanın savunucularına karşı değil; karşıtlarına ya da onu sabote etmek isteyenlere karşı çevrilmiştir. Şu anda tayin edici siyasal ölçüt budur."

18 Temmuz 1941'de Churchill, Stalin'den, Sovyet kuvvetlerinin cephedeki pozisyonunun genel hatlarını veren ve "eğer Hitler'e karşı batıda bir cephe kurulabilirse askeri durumun ciddi biçimde iyileşeceğini" belirten bir mesaj aldı. Churchill, Stalin'e, "kay-

[1] Palme Dutt savaşın birinci evresini bir hazırlık evresi olarak betimledi: "Dünyanın, sezilmez bir biçimde, keskin bir ayırt edici sınır olmaksızın barıştan savaşa geçtiği; genişleyen bir dizi yerel çatışmadan, daha sonraki aşamalarında ikinci emperyalist savaş olarak nitelenmesi çoktan mümkün hale gelen bir şeye geçtiği bir hazırlık". Söz konusu hazırlık evresi, "Mançurya'nın 1931 yılının sonbaharında Japonlarca işgal edilmesinden 1939 sonbaharında Almanya'ya karşı savaş ilanı anlamına gelen Anglo-Fransız bildirisine kadar geçen" bir süreyi kapsıyordu.

naklarımızın ve coğrafi konumumuzun bize dayattığı" sınırları anlamasını rica eden bir cevap gönderdi. Churchill'in genelkurmay başkanı "Ruslara en ufak bir yarar getirmesi olası bir ölçekte, herhangi bir şey yapmanın hiçbir bir yolu" olmadığını düşünüyordu.

20 Temmuz 1941'de Churchill, işgal altındaki Avrupa ülkelerine radyodan yayınlanan bir mesaj ile "Zafer için V" kampanyasını başlattı:

> "Zafer işareti V işgal altındaki toprakların zapt edilemez iradesinin sembolü ve Nazi zorbalığını bekleyen kaderin bir habercisidir. Avrupa'nın halkları işgalci güçle her türlü işbirliğini reddetmeye devam ettiği sürece, Nazilerin mahvolacağı ve Avrupa'nın kurtulacağı kesin."

25 Temmuz tarihli bir telgrafta Churchill, Savaş Hükümeti'nin "Rusya'ya mümkün olan en kısa sürede iki yüz Tomahawk savaş uçağı göndermeye" karar verdiğini ve "iki ya da üç yüz milyon çift botun kısa zaman içinde sevkiyat için hazır olacağını" Stalin'e bildirdi. Ayrıca, "kauçuk, teneke kutu, yün, yünlü kumaş, elyaf, kurşun ve cila" sağlamak için de ayarlamalar yapıyordu. Ancak bu çabaların hiçbirisinin doğrudan bir etkisi olmayacaktı. İhtiyaç duyulan şey, zor durumdaki Sovyet ordularının üzerindeki baskıyı azaltacak bir askeri girişimin batıda gerçekleştirilmesiydi. O dönemde Sovyet orduları Smolensk civarında ve Leningrad ile Moskova yakınlarında ağır bir savaş veriyordu. Kızıl Ordu, halihazırda Letonya, Litvanya ve Estonya'nın bir bölümü, Beyaz Rusya'nın hemen hemen tamamı ve Ukrayna'nın büyük bir bölümünden çekilmeye zorlanmıştı. O bölgede daha fazla toprak veremezlerdi.[2]

West Fife bölgesinden Komünist Parlamento Üyesi William Gallacher *Labour Monthly*'nin 1941 Ağustos sayısında şöyle yazıyordu:

> "İttifakın ilk ve doğrudan sınaması askeri alandadır. Mevcut durumda bu, Alman faşizmine karşı ikinci bir cephenin yaratılması, şu anda doğuda Kızıl Ordu tarafından sürdürülen devasa mücadele ile orantılı vurucu saldırı darbelerinin batıda yükseltilmesi anlamına gelmektedir."

Yasaklanan *Daily Worker* gazetesinin eskiden editörü olan William Rust, aynı sayıda, hükümete, o gazetenin o dönemde oynadığı birleştirici rolü fark etmesi çağrısında bulundu:

> "Yasağın kaldırılması artık, yalnızca İşçi hareketinin sol kanadını ilgilendiren siyasal bir sorun olarak görülmemektedir. Bu talep, basın özgürlüğünün faşizme

[2] 22 Haziran 1941 tarihinde Sovyetler Birliği'ne dönük saldırı ile 12 Temmuz 1941 tarihinde Anglo-Sovyet anlaşmasının imzalanması arasındaki kısa şaşkınlık dönemi süresince gerçekleşen olayların detayları için Ernie Trory tarafından kaleme alınan *Emperyalist Savaş* kitabının son bölümüne bakınız.

karşı savaşta halkın harekete geçirilmesi için hayati bir koşul olduğuna inanan herkes tarafından desteklenmektedir."

Bunlar, artık bir kurtuluş savaşı haline gelen bir çarpışmada hâlâ ayak sürüyen bir hükümete karşı yükseltilen ilk seslerdi. Faşizmin ezilmesi ve baskı altına aldığı kurbanlarının kurtuluşu için bu kurtuluş savaşında halkın tümünü, yalnızca İngiltere halkını değil; ama aynı zamanda eski sömürge imparatorluğunun halklarını harekete geçirmek gerekiyordu. 29 Temmuz günü üretim konusunda yürütülen bir Avam Kamarası tartışmasında Emanuel Shinwell soruyordu:

"Neden şimdiye dek Rusya'ya kayda değer bir yardımda bulunamadık? Saygıdeğer Üyeler, Başbakanı, onun batı cephesinde kayda değer bir oyalama yaratmak, gücümüzü hücum için kullanmak ve Rus müttefiklerimizi rahatlatacak bir yardımda bulunmak isteyeceğini bilecek kadar iyi tanıyorlar. Başbakan bunu neden yapamadı? Bu konuda hem cesaretli ve hırslı hem de bu tür bir saldırıya dönük acil gereksinim konusunda kesin bir inanç taşıyor. Neden bu kadar ağır davrandı? Elbette cevap şu ki; gerekli imkanlardan yoksundu."

Hükümet adına cevap veren Çalışma ve Ulusal Hizmet Bakanı Ernest Bevin de şöyle söylemişti:

"Ordunun yüz yüze kaldığı sorunun inisiyatif alma sorunu olduğu elbette biliniyordu. Bu noktada Avrupa kıtası üzerinde belirli bir biçimde inisiyatif almamamızın sebebinin üretimdeki başarısızlık olduğunu ima etmek üretici cephe açısından biraz haksızlık yapmak anlamına geldi."

İşçi Partisi'nin lideri ve Başbakan Yardımcısı olan Clement Attlee, 6 Ağustos tarihinde verilen yıllık parlamento incelemesinde ikinci cephenin zaten kurulmuş olduğunu ilan etti. Nerede olduğu sorulduğunda, basitçe şöyle cevap verdi: "Batıda ve doğuda". Anthony Eden tartışmayı canlandırarak şunu ortaya attı:

"Ferman Mührü Emini[3] iki cephede yürüyen bir savaştan söz etti. İki cephe üzerinde havada ve denizde zaten bir savaş olduğu anlamında bu doğruydu. Akdeniz bir üçüncü cepheydi."

9 Ağustos 1941 tarihinde, Newfoundland'da bulunan Placentia Körfezi'nin sakin sularında, Churchill ve Roosevelt, Amerikan kruvazörü Augusta üzerinde bir araya geldi-

[3] Lord Privy Seal: kral-kraliçenin kişisel mührünü koruyan devlet görevlisi. Bugün tamamen sembolik bir işlevi olsa da, söz konusu görevde bulunan kişiye kabinede yer veriliyor. 1940-42 yıllarında Lord Privy Seal, Clement Attlee idi. -yayınevinin notu

ler. Üç gün süren bir dizi görüşmenin ardından Büyük Britanya ile Birleşik Devletler'in ortak barış amaçlarına ilişkin sekiz maddeli bir bildirge hazırlanıp imzalandı. Bu belge daha sonra "Atlantik Bildirisi" olarak anılır oldu. 12 Ağustos tarihli olan bu belge, İngiltere ve Birleşik Devletler'in hiçbir ülke toprağı üzerinde iddiası olmadığını; tüm ülkelerin halklarının kendi hükümet biçimlerini seçme hakkına sahip olduğunu; galip gelen ve mağlup olan ülkelerin dünya ticareti ile hammaddelerine eşit erişimi olacağını; tüm insanların korku ve yoksulluktan uzak yaşayabileceğini; saldırgan ulusların silahsızlandırılacağını beyan etti.

Anlaşmanın imzalanmasını önceleyen konferanslar sırasında Churchill ve Roosevelt, Stalin'e, Moskova'da yapılacak bir üçlü konferans öneren ortak bir mesaj gönderdiler. Bu mesaj şu sözcüklerle bitiyordu:

> "Hitlerizmin yenilgisi açısından Sovyetler Birliği'nin cesur ve kararlı direncinin ne denli hayati bir önem taşıdığının tam olarak farkındayız ve bu nedenle ortak kaynaklarımızın gelecekteki tahsisine yönelik programı planlamak ile ilgili bu meselede hızla ve derhal hareket etme noktasında hiçbir koşulda başarısızlık göstermememiz gerektiğini hissediyoruz."

Stalin, her iki ülkenin hükümetlerine teşekkür ederek ve Moskova'da yapılacak bir üçlü konferans önerisini memnuniyetle karşılayarak hemen cevap verdi. Aynı gün Moskova'da bir Anglo-Sovyet anlaşması imzalandı ve bu anlaşma çerçevesinde İngiliz hükümeti Sovyetler Birliği'ne on milyon poundluk bir kredi verdi.

Başbakanın yokluğunda, Anglo-Amerikan bildirgesinin ya da Atlantik Bildirisi'nin imzalanması Başbakan Yardımcısı olarak Clement Attlee tarafından 14 Ağustos tarihinde duyuruldu. Bu konu, ertesi gün, hem yurtiçinde hem de yurtdışında tüm gazetelere düştü. Aynı zamanda, "sekiz maddeli bildiri" haberini verdikleri gibi en son savaş haberlerini de verdiler. *Daily Telegraph* gazetesinden alıntılamak gerekirse; savaş, "Kuzey Kutup Bölgesinde Beyaz Deniz'den Karadeniz'e kadar geniş Rus cephesi" boyunca yeniden alevlenmişti. Churchill daha sonra, *İkinci Dünya Savaşı* adlı kitabında bu dönemle ilgili olarak şöyle yazacaktı:

> "Şimdi Rus cephesinde iki ay geçmiş bulunuyordu ve Alman orduları korkunç darbeler vurmuşlardı. Şu an itibariyle hikayenin bir başka tarafı vardı. Korkunç kayıplarına rağmen, Rus direnci dayanıklı ve eğilmez kaldı. Askerleri ölümüne çarpıştılar ve orduları deneyim ve yetenek kazandı. Partizanlar, Alman cephelerinin arkasında yükseldiler ve acımasız bir savaş ortamında haberleşmeyi baltaladılar."

Ancak her şeye rağmen, eylem sahalarında, *Labour Monthly*'nin Eylül 1941 sayısı için yazdığı "Ayın Notları" başlıklı yazısında Plame Dutt'un ortaya koyduğu gibi; "tam

burada, Anglo-Amerikan konferansının kararları üzerinde uğursuz bir soru işareti asılı duruyor." 20 Ağustos tarihinde, *News Chronicle* şu haberi verdi:

> "'Kıtanın İngilizlerce işgal edilmesinin şu anda düşünülmediğine'[4] dair Washington'dan gelen açıklamalar dün Londra'daki askeri ve siyasi çevrelerde bazı iğneleyici yorumlara neden oldu. Bu açıklamaların veriliş biçimi, Pazartesi günü Başkan ile bir görüşme yapmış olan Kongre liderlerinden gelmiş olmaları gerektiğini gösterdi. Başkanı doğrudan alıntılamamalarına rağmen raporlar, bilgilerin, Bay Churchill ile yapılan konuşmaların bir sonucu olarak ondan geldiği izlenimini taşıyorlar."

24 Ağustos'ta radyo yayını ile ulusa seslenen Churchill şöyle dedi:

> "Anavatanlarını savunan Rus yurtseverlerini hedef alan binlerce sayıda (gerçekten binlerce sayıda) idam, Alman polis bölükleri tarafından soğukkanlılıkla gerçekleştirilmektedir. Altıncı yüzyılda Avrupa'nın Moğollarca istila edilmesinden beri, bu ölçekte ya da bu ölçeğe yaklaşan hiçbir sistemli, acımasız katliam gerçekleşmemiştir. Ve bu yalnızca başlangıçtır. Açlık ve kıran, Hitler'in tanklarının kanlı tekerlek izlerini daha şimdi izlemeye başlayacak. Adsız bir suçun varlığını yaşıyoruz."

Daha sonra, aynı konuşmanın devamında dinleyicilerine umut ışığı verdi:

> "Şimdi Hitler, Rusya ile batı demokrasilerinin götürmeye çalıştığı yardım arasında dikilen coğrafyanın zorluklarını gayet iyi bilerek, bütün gücü ile Rusya'ya darbe indiriyor. Bütün engelleri aşmak ve bu yardımı götürmek için her şeyimizle çabalayacağız. Bütün planı karara bağlamak için Birleşik Devletler, İngiltere ve Rus yetkilileri arasında Moskova'da bir konferans ayarlamış bulunuyoruz. Yolumuz üzerinde hiçbir bariyer duramaz."

Mesele şu ki Churchill, Sovyet direncinin, dayanıklı ve eğilmez olmasına rağmen, sonu belirsiz bir müddet boyunca dayanabileceğine hâlâ ikna olmamıştı. *İkinci Dünya Savaşı*'nın üçüncü cildinde yer alan "Sovyet Müttefikimiz" konulu bir bölümde Churchill şöyle yazmıştı:

> "Neredeyse tüm sorumlu askeri kademeler, Rus ordularının sonunda yenileceği ve büyük ölçüde yok edileceği görüşündeydi. (...) Sovyet hükümetinin kuvveti, Rus halkının metaneti, ölçüsüz insan gücü rezervleri, ülkelerinin devasa boyutları, Rus kışının şiddeti, Hitler'in ordularını nihayetinde perişan eden etmenlerdi. Ancak bunların hiçbirisi kendisini 1941'de göstermedi. Başkan Roosevelt,

[4] Burada Avrupa'nın batısında ikinci cephenin açılması kastediliyor. -yayınevinin notu

1941 Eylülü'nde Moskova'nın alınamayacağını ilan ettiğinde cüretli bulunmuştu. Rus halkının göz kamaştıran kuvveti ve yurtseverliği bu görüşü doğruladı."

Roosevelt, elbette, Sovyet silahlı güçlerinin kuvveti ve SSCB halklarının hükümetlerine karşı duydukları sadakat konusunda 1936 ile 1938 yılları arasında Birleşik Devletler'in Moskova Büyükelçisi olan Joseph E. Davies tarafından yeterince bilgilendirilmişti. Davies, Moskova'dan ayrıldıktan kısa süre sonra Brüksel'de yazdığı, 18 Ocak 1939 tarihli mektubunda Başkan'a şunları söylüyordu:

"Benim kanaatime göre hem Sovyet hükümeti hem de ordusu bazı Avrupalı çevrelerde genellikle kabul edildiğinden çok daha güçlü. (...) Totaliter ve demokratik devletler arasındaki uluslararası bir çatışma gibi bu denli korkunç bir felaket olayında, Sovyet hükümeti, bence, Avrupa'nın gericilerinin teslim ettiğinden çok daha güçlü bir etmen ve çok büyük değer taşıyabilir."

Sovyetler Birliği'nin Almanlarca işgal edildiği gün Davies, *Günlük*'ünde, 1937 yılında Moskova'da tanık olduğu 1 Mayıs gösterisinde yürüyen (6.000) "silahlı sivil" ile ilgili detayları hatırlıyordu:

"Bu, Sovyet stratejicilerinin yıldırım saldırıyı karşılamaya çalıştığı 'derinden savunma' denilen yöntem çerçevesinde Alman haberleşmesini baltalamak için Kızıl Ordu'nun şimdi kullandığı örgütlü gerilla gruplarının bir ön görünümüydü. Bu, Kremlin'deki görevlilerin, 1937 yılında bile, batı Rusya'yı istila edecek bir Alman saldırısını öngördüklerini ve Sovyet sivil savunma politikası olan 'mahsül ve ziraat araçlarını imha politikası'nın bir parçası olarak, bu 'Proleter Piyade Bölükleri'ni ilerleyen Alman hatlarının arkasında bırakmaya o zamandan itibaren hazırlandıklarını göstermesi bakımından da önemlidir."

Davies, Kızıl Ordu generallerinin sözde "tasfiyeleri"ni kapsayan otuzlu yıllar boyunca Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen ihanet yargılamaları ile ilgili Batı propagandasına aldanmaması konusunda da Roosevelt'i uyarmıştı. Daha sonra şöyle yazacaktı:

"Eski üniversitemin Haziran ayındaki diploma töreninden evime dönüş yolumda Chicago'dan geçerken, Üniversite Kulübü ve Birleşik Wisconsin topluluklarına konuşma yapmam istendi. Hitler'in Rusya'ya saldırmasının üzerinden yalnızca üç gün geçmişti. Dinleyiciler arasından birisi sordu: 'Ya Rusya'daki Beşinci Kolcular?' Laf aramızda, dedim: 'Hiç yok, onları vurdular'.
O gün trende, bu düşünce aklıma takıldı. Bununla ilgili durup düşününce, bu son Nazi işgalinde Rus hatlarının gerisinde 'içerden çalışma' ile ilgili bir sözcük bile duyulmamış olması biraz garipti. (...) 1939 yılında Hitler'in Prag içine girişine, Henlein'in Çekoslavakya'daki örgütlerinin aktif askeri desteği eşlik etmişti. Norveç'i işgali ile ilgili olarak da aynı şey geçerliydi. Sovyet resminde hiçbir

> Südet Henlein, hiçbir Slovak Tiso, hiçbir Belçikalı De Grelles, hiçbir Norveçli Quisling yoktu. ...
> Washington'a vardıktan sonra, eski günlüklerimi yeniden okumak için acele ettim ve Dışişleri Bakanlığı'nın izniyle bazı resmi raporlarıma göz attım. 1937 ve 1938'de Rusya'da bulunan hiç kimse 'Beşinci Kol' faaliyetleri bağlamında akıl yürütmüyordu. Bu ifade ortada yoktu. ...
> Bu durum üzerine düşündükçe, resmi birden o dönemde görmem gerektiği gibi gördüm. Bu hikaye, katılmış ve dinlemiş olduğum 1937 ve 1938 yıllarının sözde ihanet ya da tasfiye yargılamalarında anlatılmıştı. Bu davaların kayıtlarını ve o dönem yazdığım şeyleri bu yeni açı ile yeniden inceleyerek gördüm ki; şu anda bildiğimiz haliyle Alman beşinci kol faaliyetinin pratik olarak tüm araçları, Rusya'da, itirafçı 'Quisling'lerin [5] bu yargılamalarında verilen itiraflar ve tanıklıklar tarafından ifşa edilmiş ve açığa çıkarılmıştır."

25 Ağustos 1941'de İngiliz birlikleri, İran'da Sovyet birlikleri ile ortak hareket etme fırsatı buldu. Irak ile karıştırılmasından kaçınmak için Churchill'in "Pers ülkesi" diye adlandırmakta ısrarcı olduğu bu ülkenin işgali, İran hükümetinin, esas olarak petrol sahalarında ve Tahran'da faaliyet gösteren çok sayıda Alman ajanı ile ikamet eden diğer Almanları ülkeden kovmayı reddetmesi üzerine cereyan etti. Yarı gönüllü dirence karşı yapılan üç günlük bir harekatta, Basra'dan giren İngiliz güçleri Abadan, Ahvaz ve Kermanşah'ı ele geçirdi. İngiliz kayıpları 22 ölü ile 42 yaralı idi. Bu arada, Sovyet bölükleri kuzeyde Hazar havzasından içeri girdiler. 28 Ağustos'ta İran hükümeti tüm karşı koyuşun sona erdirilmesi emrini verdi. İşgalci güçler tarafından İran'a dayatılan şartlar, tüm Almanların ülkeden çıkarılması, savaşta tarafsızlık ve Sovyetler Birliği'ne savaş malzemelerinin geçişi için iç ulaşımın müttefiklerce kullanımı idi. Churchill'e göre:

> "Pers ülkesinin uzak işgali, barış içinde gerçekleştirildi. İngiliz ve Rus güçleri dostlukla buluştular ve Tahran 17 Eylül günü beraberce işgal edildi. Bir önceki gün Şah tacını ve tahtını yirmi iki yaşındaki yetenekli oğluna bırakmıştı. 20 Eylül'de yeni Şah, müttefiklerce yapılan tavsiye çerçevesinde, anayasal monarşiye eski yerini iade etti ve babası kısa bir süre sonra rahat bir sürgüne giderek 1941 Temmuzu'nda Johannesburg'da öldü."

* * *

İngiliz-Sovyet Karşılıklı Yardım Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Büyük Britanya Komünist Partisi'nin yerel kollarındaki durum, Sovyetler Birliği'nin Nazilerce işgal edilmesinden önceki durum ile keskin bir karşıtlık içindeydi. Savaşın emperya-

[5] Vatan hainlerini ifade etmek için kullanılan bir terim. Norveçli Nazi işbirlikçisi Vidkun Quisling'e atfen İkinci Dünya Savaşı'nda türetilmişti. -yayınevinin notu

list aşamasını önceleyen günlerde, üyeler, derin bağlılıkları olan insanlardan, inançları için fedakarlıklarda bulunmaya hazır erkek ve kadınlardan oluşuyordu. Savaşın niteliğinin değişmesinden sonra, yeni insanlar büyük sayılar halinde partiye girdiler; bunların çoğu çok güçlü sınıf bağlılıklarına sahip değildi, bu insanlar yalnızca savaşın kazanılmasına yardım etmek istiyor ve Komünist Parti'yi bu amacın kazanılmasında motor bir güç olarak görüyorlardı. Pek çoğu savaşın kazanılması için hevesli bir biçimde çalışmışlardı, savaş emperyalist bir savaş olduğunda bile.

Parti, elbette, bir kitle partisi inşa etmek amacıyla kendisini bu insanlara açmakta haklıydı. Ancak, onları Marksizm-Leninizm ilkeleri konusunda eğitmek için daha bilinçli bir çaba göstermeliydi. Bu başarısızlığın bir sonucu olarak, bu dönemde partiye katılan üyelerin pek çoğu soğuk savaş başlar başlamaz partiyi terk ettiler, diğerleri de Parti'yi daha sonra kuşatacak olan revizyonist ve reformist politikaların temellerini atmak için kaldılar. Nazilerin başka halde bizim üzerimize inebilecek yumruk darbelerini Sovyetler Birliği'nin üzerine çektiği günlerde Parti üyesi olmak zor değildi. Aslında, bir Parti kartı taşımak neredeyse moda haline gelmişti.

Benim için durum daha da dramatik bir değişiklik geçirdi. 1938 ile 1940 arasındaki iki yıl süresince, Sussex İl Örgütleyicisi olduğum günlerde, Sussex'deki Parti üye sayısını üç katına çıkardığımız bir dönemde, daha genç ve daha hevesli üyeleri, yerel ve mahalli işlerde lider pozisyonlara gelmeleri konusunda teşvik etmiş ve onlara yardım etmiştim. Bu politika etkin olmuştu. Yalnızca üye sayısı artmamış, kadroların niteliği de iyileşmişti. Gençlik hüküm sürüyordu. 1940 yılında yapılan Üçüncü Sussex İl Kongresi'nde, elli yaşın üzerinde yalnızca bir delege bulunuyordu ve Sussex'de 17 Parti kolu ve grubunun yanı sıra dört adet Genç Komünist Ligimiz vardı. Sussex'in ilk tam zamanlı Parti örgütleyicisi haline geldiğim zaman ben kendim yalnızca 25 yaşındaydım. Doğal olarak, genelde bu politikaya ve onun aracı olarak da özel olarak bana kızan bazı üyeler vardı.

Orduda geçirdiğim on ay süresince, daha genç üyelerin çoğu askere çağrıldı. Bunların pek çoğu savaş boyunca Parti için cesurca çalıştılar, bazıları daha sonra siyasi olduğu kadar askeri cephelerde de kendilerini gösterdiler. Ama bu arada, Parti bunların yerel kollardaki liderliğinden yararlanamadı. İngiliz-Sovyet Karşılıklı Yardım Anlaşması'nın imzalanmasından önceki döneme denk düşen emperyalist savaşın birkaç haftasında, ordudan ihraç edilmemin ardından geri döndüğümde, geçmişin daha yaşlı ve daha sekter yoldaşlarının yeniden görevler aldıklarını gördüm. Benim beklenmedik geri dönüşüme karşı gösterdikleri kızgınlık oldukça belirgindi.

Eski işimin bana geri verilmesi gibi bir soru yoktu ortada. Sussex için yeni bir örgütleyici yerleştirilmişti ve yeni duruma ayak uydurmak konusunda yeni bir örgütlenme örgüsü oluşturulmuştu. Bu nedenle yeniden başlamam gerekti. İhraç koşullarının

gerektirdiği gibi[6] işçi değişimine rapor gönderdikten sonra, demiryollarında çalışmaya yönlendirildim. Burada Parti'nin Brighton Merkezi Demiryolu Grubunu oluşturmaya yardım ettim. Yalnızca beş ya da altı yoldaştan oluşan küçük bir gruptu. Bu yoldaşlardan birisi eski arkadaşım Eddie Tracey ve bir diğeri de İspanya'da Uluslararası Tugay'da hizmet görmüş olan enişte Arthur Hirst idi. *Emperyalist Savaş*'ın son bölümünde bu grubun ilk aylardaki çalışmaları hakkında zaten yazmış bulunuyorum; bu nedenle yeniden bu konuya dönmeyeceğim. Yalnızca şunu söylemek istiyorum; 22 Haziran'da Sovyetler Birliği saldırıya uğradığında, çalıştığım yol motor bakım atölyesinde yaygın tartışmalar oldu. Yalnızca bu atölyede, *Russia Today*'in satışları ayda 36'ya çıktı. Genç Komünist Ligi'ne yeni alınan genç bir delikanlı, düzenli olarak altı kopyası sipariş edilen *Challenge* için bir temsilci gibi hareket etmeye başladı. Demiryolu Grubu ile tanınan *Labour Monthly* için düzenli siparişler de 1941 Temmuzu'nda 36'ya çıktı.

Demiryolu Grubu'nun 11 Temmuz Cuma günü yapılan bir toplantısında beş yoldaş bulunuyordu ve bir işyeri komitesi için yakında, gelecek Pazartesi günü, yapılacak seçim hakkında bir tartışma yürütüldü. Beş komite üyeliği için 14 aday gösterilmişti. Adaylar, bir önceki Çarşamba günü akşam yemeği saatinde yapılan bir atölye toplantısında gösterilmişti. Sonraki sabah işyerinde sendika üyelerine çeşitli adaylara oy vermek konusunda tembihte bulunan seçim sloganları görüldü. "Oylar Taylor'a – En Uygun Adaya" ve "Oylar Umfy'ye [Humphreys]; Rahatlık Gelir İşlere" birinci sınıf tesviyecilerin tezgahları üzerindeki temel sloganlardı. Atölyenin "kızıl ucunda" sloganlar daha militan bir karakter kazanıyordu: "Dürüst Muamele için Oylar Tracy, Trory, Halam, Blake ve Boyson'a", "Oylar Blake'e, Guvnor'un Başağrısına" ve "Oylar Guvnor Komitesi Olmayanlara". Seçimle ilgili tartışma onu önceleyen dört veya beş gün boyunca neredeyse kesintisizce sürdü. İşçi grupları her yerde durum hakkında konuşuyorlardı. Demiryolu Grubu, iki kişilik yeri boş bırakarak Taylor, Tracy ve beni desteklemeye karar verdi.

Seçimde oylama şu şekilde olmuştu: Blake 49, Humphreys 49, Taylor 45, Tracy 41, Boyson 37 (ki bu beş kişi seçildi), Hicks 29, Hallam 28, Cruse 24, Trory 23, Hewitt 23, Smerdon 12, Hansford 11, Beadle 11 ve Tester 3. Seçilen beş kişiden birisi Parti üyesiydi ve yalnızca birisi düzenli bir (Humphreys) *Labour Monthly* okuyucusu değildi. Seçilen komite iyi bir komite olmuştu. Eddie Tracy'nin oyları son derece memnun ediciydi ve benim oylarım da hiçbir biçimde utandırıcı olmamıştı; çünkü atölyede yalnızca yaklaşık yedi haftadır çalışıyordum.

İngiliz-Sovyet Karşılıklı Yardım Anlaşması'nın imzalandığı 12 Temmuz gününden sonra, hızlı bir ilerleme kaydetmeye başladık. Çoktandır üretim toplantıları düzenliyor ve Komünist Parti'nin işçilerin koşullarının korunması ile azami üretim politikası-

[6] Bu alışılmadık ihracın detayları için bkz. Ernie Trory tarafından kaleme alınan *Emperyalist Savaş* başlıklı kitabın dokuzuncu bölümü.

nı açıklıyorduk. Bu politikanın ilkeleri 24 Temmuz tarihinde Komünist Parti'nin Siyasi Bürosu tarafından yayınlanan bir politika bildirisinde yer alıyordu. İşyerinde bu bildirinin kopyalarını dağıtmıştık. "Üretim Politikası" başlıklı bu bildiri, fabrikalardaki işçilere, "faşist düşmana karşı ortak mücadelede en yüksek çabanın gösterilmesi ve ülkemizin tüm güçleri ile kaynaklarının en verimli biçimde harekete geçirilmesi önünde duran her engelin üstesinden gelmeleri" için çağrıda bulunuyordu. Daha özel olarak da bu bildiride şu ifade yer alıyordu:

> "Şu anda, savaş endüstrilerinde üretimde yaşanan gecikmeler devasa bir ulusal skandaldır. İşçiler -bu onların kendi suçu olmasa da- paha biçilmez saatleri, günleri ve haftaları harcamak suretiyle aylaklık içinde durmaya zorlanıyorlar. Bir şirket malzeme elde edemezken, aynı bölgedeki bir başka şirketin elinde kullanabileceğinden fazlası bulunuyor. Belirli endüstrilerde uygulanan bir ödeme sistemi olarak 'maliyet üzerine yüzde on' sistemi, yavaş ve verimsiz çalışmaya verilen bir ödüldür."

Bir ödeme sistemi olarak daha sonra anıldığı haliyle "maliyet artı yüzde on" sistemi, tüm kârları yüzde on ile sınırlamak suretiyle vurgunculuğu önlemeyi amaçlıyordu. Ne yazık ki, bunun ekonomik olmayan işlere bir ödül niteliği taşıdığı gerçeğini hesaba katmıyordu; daha büyük maliyetler daha büyük kârlar anlamına geliyordu. Bu noktayı mükemmel bir biçimde resmeden bir şaka o dönem etrafta dolanıyordu. Üç adam birlikte iş yemeğine giderler. Yemekten sonra birincisi şöyle der: "Pound başına on şilin gelir vergisi ödüyorum, bu yüzden eğer hesabı ben ödersem ve giderlere yazarsam bu bana yalnızca yarısına mal olacak". İkincisi der ki: "Pound başına on dokuz şilin ödüyorum, bu yüzden bırakın ben ödeyeyim ve bu bana pound başına bir şiline mal olacak". "Hayır" der üçüncüsü, "bırakın da ben ödeyeyim. Maliyet artı yüzde on sistemine dahilim ve bu bana kâr getirecek".

"Üretim Politikası" başlıklı bildiri, işyeri temsilcilerini, "her bir israf, engelleme ve geciktirme vakasını" açığa çıkarmaya ve böylece "bunlara son vermek için insanların mücadelesini yönlendirmeye" davet ediyordu. Bu bildiride şu da ifade ediliyordu: "İlgili devlet dairelerinin işçi temsilcilerinin, engellemeleri açığa çıkarabilecekleri ve verimliliği artırmaya dönük olumlu önerilerini sunabilecekleri üretim konferansları toplaması gerektiği konusunda işyeri temsilcileri ile sendikacılar ısrarcı olmalıdır". Bildiri, azami üretim çağrısında bulunuyordu; ancak çalışma koşullarının eksiksiz bir biçimde korunmasının ve "işçilerin ücretlerinin düzeyine bakılmaksızın, parça başı ücretlerin ve fazla mesai ödemelerinin kesilmeyeceğine" ilişkin açık bir anlayış ile teminatın azami üretime eşlik etmesi gerektiğini de ekliyordu. Zaruri İşler Talimatı'ndaki ceza hükümlerinin işçilere karşı kullanılmasına rağmen, verimsizlikleri şimdiye dek yaygınlaşmış bulunan

üretimdeki kaosun esas nedeni olan işverenlere karşı şimdiye kadar hiçbir önlem alınmamış olmasına işaret ediyordu. Bir ulusal ücret politikası konusuna ilişkin olarak bildiri şunları vurguluyordu:

> "1. Ücretler, artan yaşam maliyeti seviyesine yükseltilmelidir.
> 2. Yaşam maliyeti, fiyat kontrolleri ve işçilere sağlanan kontrollü malların yeterli bir tedariki ile belirli bir seviyede tutulmalıdır.
> 3. Ücretleri istisnai biçimde düşük olan sanayiler ya da işçi kesimleri üzerinde özellikle durulmalıdır."

Bu bildiri coşkulu bir çağrı ile son buluyordu, aşağıdaki paragraf buradan alınmıştır:

> "Her işçinin, işyerinin dünya savaşının bir parçası olduğunu hissetmesi sağlanırsa, sınıfımızın erkek ve kadınları, bu savaşa, bir esin haline gelecek bir yolla yanıt vereceklerdir. Verimli üretimin önündeki tüm engelleri süpürecek ve ortak mücadelede ülkemizin tüm güç ve kaynaklarını harekete geçirecek olan halkın güçlü ve birleşik hareketini inşa edeceklerdir."

Brighton'daki Parti bu mesajla sokaklara çıkmak konusunda yavaş davranmadı. 27 Temmuz Pazar akşamı başlatılan yeni "zafer" kampanyamızın başlangıcına ilişkin olarak *Evening Argus* tarafından yapılan betimleme aşağıda yer alıyor:

> "Brighton, Level'de, Brighton Komünist Partisi tarafından yapılacak bir dizi haftalık toplantının ilki dün akşam gerçekleşti. Konuşmacı Bay Ernie Trory idi ve Bay Frank McGee toplantıya başkanlık etti. Bay Trory, İngiltere'nin savunması ve Hitler'in etkisi altındaki daha küçük Avrupa ülkelerinin kurtuluşu için SSCB'nin savunulmasının hayati önem taşıdığına inanan Parti'nin, Sovyetler Birliği'ne verdiği taahhüdü gerçekleştirmek konusunda hükümete tüm desteğini verdiğini söyledi. İngiltere'deki tüm hükümet pozisyonlarından yatıştırmacı hizipleri[7] uzaklaştırmayı arzuluyor ve sanayide uygulanmakta olan maliyet-artı sistemini kaldırmak ve herkesin eşit derecede fedakarlık göstermesini sağlamak istiyorlar."

11 Ağustos'ta *Evening Argus* benim konuşmacı olduğum bir açık hava toplantısını daha haber yaptı. Artık durum daha ciddiydi ve biz, Kızıl Ordu üzerindeki basıncı hafifletmek amacıyla batıda ikinci bir cephenin açılması için çağrıda bulunuyorduk. İşte *Evening Argus* haberi:

> "Cumartesi akşamı, Brighton, Ann Sokak'ta Bay Ernie Trory, Brighton Komünist

[7] Almanya'ya tavizler vererek onu durdurabileceğini düşünen İngiliz siyasetçileri

> Partisi tarafından düzenlenen bir açık-hava zafer toplantısına hitaben, 'mevcut durumda kayıtsızlığa en ufak bir yer yok; zaman fazlasıyla vahim' dedi. Zafer ile yenilgi arasındaki fark, yaşam ile ölüm arasındaki fark gibi. Alman faşizminin bir zaferi, Vladivostok'tan Lizbon'a uzanan bir Nazi imparatorluğu ve İngiltere ile Amerika halklarına boyun eğdirilmesi anlamına gelir; yaşayan ölüler olmak anlamına gelir. Öte yandan, Hitler'in askeri makinesinin yenilmesi, Almanya halkı da dahil olmak üzere Avrupa halklarının kurtarılması ve ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı üzerinde yükselen bir barış anlamına gelir; insanca yaşamak anlamına gelir. Muaffer Kızıl Ordu'nun Nazi sürülerine karşı duruşu, tüm ülkelerin halklarını uyandırmıştır. Bize düşen; batıda yeni bir cephe açmak, bunu çok daha büyük bir ölçeğe erişen artan bir üretimle desteklemek ve pek çok üyesi bakanlıkta hâlâ yüksek pozisyonlar işgal eden faşist yanlısı hizbi tasfiye ederek evdeki cephede kendimizi savunmaktır."

Teksirle çoğaltılan ve Brighton'da Allen West makine fabrikalarında dolaşan bir aylık gazete olan *Nuts and Bolts* gibi sıradan gazetelerden makine fabrikalarımızdaki militan işçilerin sorununa ilişkin bir fikir elde edilebilir. Bu gazetenin Eylül 1941 tarihli ikinci sayısı; emeğin vasıfsızlaşması, kadın emeği, işyeri temsilcilerinin faaliyetlerinin sınırlanması, yetersiz tuvaletler, fabrika havalandırması ve lehim atölyesinden ve boya fırınından gelen dumanlar, kantin düzenlemeleri, ücret ayarlamaları, vs. gibi konuları gündem ediyordu.

Bu sayıda, "Bize Özgürlük Tehlikede Diyorsunuz!" başlıklı mizahi bir makale (gerçek bir hikaye) de vardı. Bu makalenin tümünü alıntılamanın yerinde olacağını düşünüyorum:

> "Ustabaşı ile yönetici elemanın ortak çabalarını kullanarak kendilerini, Coombe Dış Limanı Denizcilik Dairesi'nin yenisi Kardeş J. Saunders'ın hizmetinden nasıl da başarılı bir biçimde arındırdıklarına ilişkin heyecanlı hikayeyi (ki bu işi kimseden yardım almadan yapmışlardır) size anlatayım. Başlamadan önce, bu kardeşimizin, ücretinin tamamını, kendisine verilmesi gereken tarihten üç hafta önce isteyerek şirketi kendi aleyhine çevirdiği bilgisini vereyim. Korkunç, değil mi? Dahası, on altı yaşın altındaki delikanlıların lehimde çalışmasına izin verilmediği konusunda ustabaşını bilgilendirmek cüretini de göstermişti. İşin tuhafı, haklıydı. Yine de, akıl etmesi gerekirdi. Ama, devam edecek olursak, İsviçre'deki tatilinin ardından işe yeniden başladıktan sonra bir işe konulmuştu ve bu sayede susmaya ve bir halhal yapmaya karar verdi. Evet kardeşler, pirinç bir vida somunundan pirinç bir halka. Halhal üretimi iyi gidiyordu, ta ki bir fabrika müdürü sahnede belirip 'Ha! Ha! Yakaladım! Ne yapıyorsun?' diyene kadar... Doğrusu bölümün müdürü çağrıldı ve müdür 'Tanrıya şükür! Şimdi gece uyuyabileceğim. Kovun şunu.' diye buyurdu. İşte, ister inanın ister inanmayın, arabalar için yapılan hırsızlıklarla günlerin harcandığı bir bölümden, değersiz bir halhal yaptığı için bir delikanlı kovuluyor.

> Hikayenin heyecanlı doruk noktasına geldik, işte. Ertesi gün, şirket ile Birleşik Mühendislik Sendikası [AEU] arasında bir görüşme gerçekleşti. Şundan bundan konuştuktan sonra, fabrika müdürü, yüzünde bir zafer gülümsemesiyle, eğilir ve başarılı bir büyücünün gösterişli hareketiyle, aynı pirinç halhalı Birleşik Mühendislik Sendikası [AEU] görevlisinin şaşkın gözlerine dayar ve bariz bir iğneleme taşıyan derin ve ağır bir ses tonuyla şöyle der: 'yani üyelerinizin savaş için çaba dediği şey bu mu?' İşte kardeşler, sizi amonyak tuzu ile bırakıyorum. Bir başka yarım librelik domuz budunu ortaya çıkardığını söyleyeceğimi düşündüğünüzü zannediyorum. Bunun için kantine gitmeniz gerektiğini biliyor olmalısınız."

Bu sayıda "arabalar için yapılan hırsızlıklar" konusunu aydınlatan hiçbir şey yok ama arka sayfada, iki dilim ekmek arasında bütün bir domuz budu yerleştiren bir yönetici tipini gösteren bir karikatür var. Resmin altındaki yazıya göre, kantin tezgahının arkasında itiraz eden asistana şöyle diyor: "Sorun ne çalışan kereste? Budun üstünde ve altında ekmek olduğuna göre, bu bir sandviç." Altta şu yazıyor: "Gerçekten Bay S." Olası açıklamaları ancak tahmin edebiliriz; ama Allen West'teki herkesin bunun ne anlama geldiğini bildiğine ve bu şakaya güldüğüne şüphe yok. Daha ciddi bir mizaçla "Editörün Defteri" savaş için gösterilen çabalar ile ilgili olarak aşağıdakileri yazmıştı:

> "Ulusal basın Hitler'e karşı daha fazla askeri eylem yapılması için bir süredir ısrar ediyor. Hitler'in Rus cephesindeki meşguliyetinden ötürü şimdi İngiltere için saldırıya geçme zamanıdır diye savlamanın sağduyudan kaynaklanması bir yana, bu gazeteler, yalnızca, pek çok insan ve özel olarak da örgütlü işçiler tarafından güçlü biçimde hissedilen şeyi tekrarlıyorlar. Herhangi bir sendika gazetesine şöyle bir göz atmak, herhangi bir editöre halkın büyük kesimlerinin aklını neyin meşgul ettiği konusunda iyi bir fikir verecektir ve editöre kalan nasihati dinlemekten fazlası değil.
> Ancak, Hitler'e karşı güçlü ve çok cepheli bir saldırı kamuoyu kadar başka pek çok etmene bağlı. Ulusun üretim güçleri her tür askeri faaliyetin esas belirleyicisidir ve zafer ya da yenilgi meselesinin hükme bağlanması, üretimimizin hız ve kapsamına bağlı olacaktır. Üretim konusunda her şeyin yolunda olmadığının pek çoğumuz farkındayız. Sözleşmelerin ayarlanması sırasında geçen süreler, kötü yönetim, kaos, atölyelerde ve idare odalarındaki israf ve verimsizlik, Zaruri İşler Talimatı'ndaki işçi karşıtı maddeler ve yüzde on artı maliyetler[8] ödeme sistemi ile birleştiğinde, pek çok işçideki olumsuz ruh halinin ve zafer için üretime dönük ölümcül tehdidin nedenlerini oluşturmaktadır. Herhangi bir kimse bunları sıralayarak uzun bir zaman harcayabilir: kötü ulaşım, sıcak yemek eksiği, kötü havalandırma vs. *Nuts and Bolts*'un bir başka sayfasında zafer önündeki bu engellerin tipik örnekleri yer alıyor ve bir temizliği başarmak için kaybedecek za-

[8] Editörün "maliyet artı yüzde on" sistemi demek istediği açık.

man olmadığına şüphe yok.
Ülkenin diğer bölgelerindeki işyeri temsilcileri, bununla ilgili ne yapmamız gerektiği konusunda bize örnekler sağladılar. Makinelerin başındaki bizler, bu işe el attığımızda, gerçekten bir şeyin yapılmış olacağı ve 'temizliğin' etkili hale geleceği açık. Bu yüzden, silahları kuşanalım. Bizi barış zamanında ve savaş zamanında işte savunan o silahlar, bizi Hitler'e ve dostlarına karşı savunmakta kullanılabilir ve şimdi kullanılmalıdır; Hitler'e karşı hücumun araçlarını güçlendirmek konusunda bize yardım etme basit yöntemiyle... Hitler'e karşı harekete geçilmesini istiyoruz ve bu yüzden, evde israf ve verimsizliğe saldırarak üstümüze düşeni yapmalıyız. Sendika kollarımız, bölge komitemiz ve Brighton Esnaf ve Sanatkarlar Konseyi derhal harekete geçirilmelidir. Biz işçilerin kafamızdakileri özgürce konuşabileceğimiz ve tüm savaş üretimini iyileştirmeye yönelik bir politikayı tartışabileceğimiz konferansları yerellikte düzenlemek konusunda bastırılmalıdır. İsraf Hitler'e yardım eder. İsrafa son vermeliyiz."

Yukarıdaki yazıya düşülen bir dipnotta, *Nuts and Bolts* editörü, ülkeyi şiddetli bir infiale sokmuş bir olaya atıfta bulunup kaygı verici bir not düşmüştü:

"Sendikamızın başkanı Bay Jack Tanner, şüphesiz bir şeyler yapmaya başladı. Albay Moore-Brabazon'u teşhir etmesi büyük bir yüreklilikti ve bu yürekliliği, hayranlık ve desteğimizi ifade ederek yanıtlamalıyız. Bay Tanner, ulusun uçak üretiminin başında bulunan bu adamın tutumunun, bizi büyük bir yenilgi tehlikesine soktuğunu söylediğinde, belki de sendika kariyerinin uzun yıllarına yayılan hizmetleri içinde bize en büyüğünü sundu. Keşke onun gibiler daha çok olsa. Fransız halkının, hükümetlerinin üst kademelerindekiler tarafından satılmalarının bize öğrettiği dersleri unutmadığımız sürece, bu tür insanların Bay Churchill tarafından hükümetten kovulmalarını talep ederek kendimize ve ülkemize hizmet etmiş olacağız. Daha az Brabazon, daha fazla uçak ve daha fazla zafer umudu demek."

Nuts and Bolts editörü burada, Sendikalar Kongresi tarafından 2 Eylül 1941 tarihinde oybirliği ile benimsenen bir önergeyi destelemek adına, Birleşik Mühendislik Sendikası Başkanı Jack Tanner tarafından yapılan bir konuşmaya atıf yapıyordu. Bu karar, "İngiltere ve Rusya'yı temsil eden eşit sayıda temsilciden oluşan ve ortak çıkar konusu olan meselelerde karşılıklı görüş ve bilgi alışverişinde bulunmak için sırayla Rusya ve İngiltere'de yapılacak düzenli toplantılar örgütleyen bir Anglo-Rus Sendika Konseyi'nin kurulmasını öngörüyordu." Başka şeylerin yanında Jack Tanner şunları söylemişti:

"Savaş için gösterilen tüm çabaların ilgası ile sonuçlanabilecek bir bakış açısı bazı çevrelerce paylaşılmaktadır. Yüksek makamlarda oturup Rus ve Alman ordularının birbirini yok etmesini umduğunu beyan eden insanlar var. Onlar bir-

birlerini yok ederken, biz, İngiliz Uluslar Topluluğu Hava Gücümüzü ve diğer silahlı güçlerimizi geliştirecek ve eğer Rusya ile Almanya birbirlerini yok ederlerse, Avrupa'daki hâkim güç olacakmışız. Bu bakış açısı yakın zamanda mevcut hükümetin bir üyesi olan bir Kabine Bakanı tarafından ifade edildi. Çok önemli bir makamı işgal eden bu beyefendi Uçak Üretim Bakanı Albay Moore-Brabazon'dan başkası değil."

Suçlamasını kanıtlamaya çağrılan Jack Tanner, 4 Eylül tarihinde *The Times*'da yayınlanan bir beyanatla yanıt verdi:

"İddiam, Sör Ernest Simon'un başkanlık ettiği bir toplantıda kapalı kapılar ardında yapılan bir konuşmaya dayanmaktadır. Sendikamın iki görevlisi orada bulunmuş ve izleyen günlerde bu görevlilerden biri Sör Ernest'e konu ile ilgili bir mektup yazmıştır. Bu mektup Albay Moore-Brabazon'a gösterilmişe benziyor. Albay, bu sendika görevlisini yanıtlamış ve yanlış anlaşılmaya açık olduğunu iddia ettiği doğaçlama bir konuşmadan ötürü üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Bu görevli tarafından gönderilen mektubu ve Bakan'ın yanıtını gördüm, iddialarımı bu delile dayandırdım ve onları kanıtlayabileceğimi söyledim."

Konu Parlamento'da gündem edildiğinde, beyanat reddedilmedi; ancak Churchill şunları söyledi: "Uçak Üretim Bakanı tarafından Temmuz sonunda özel bir toplantıda yapılan değerlendirmelerin kamuya verildiği biçimler, dürüst, namuslu ve yürekli arkadaşımın ne politikasını ne de görüşlerini yansıtan bir yorum taşımaktadır." Bunun, aynı Bakan tarafından, muhabirlerin orada olduğunu bildiği bir anda, başka bir vesile ile yapılan kamuya açık bir beyanla çelişen özel bir beyan olduğu açıklanmıştı. West Fife bölgesinin Komünist Parlamento üyesi William Gallacher şöyle demişti:

"Uçak Üretim Bakanı konuşmasının bir açıklamasını yapmıştır: doğaçlama idi; ne dediğini tartmıyordu. Ama ne dediğini tartmadığı için, en içten düşünceleri ortaya çıktı."

1956 yılında yayınlanan *Brabazon Hikayesi* başlıklı kitabında Lord Brabazon meseleye ilişkin kendi hikayesini sundu:

"Öğle yemeğinden sonra, o dönem Almanya ile Rusya arasında devam eden çatışmaya atıfla, bunun bizim için uygun olduğunu; çünkü birbirleri ile savaştıkları için, Almanların konsantrasyonunun, her halükarda bir süre için, bizim üzerimize o kadar da fazla yoğunlaşmayacağını ve bastıran saldırı ile başa çıkmak için silah imalatımıza devam edecek zamanımız olması gerektiğini söylemiş bulundum."

1957 yılında yazılan *Anglo-Sovyet İlişkilerinin Bir Tarihi* başlıklı kitaplarının ikinci cildine yazdıkları önsözde W. P. ve Zelda K. Coates, "Lord Brabazon, söylemiş olduğu şeye ilişkin olası en iyi açıklamayı yapmaya çalışmasaydı, daha insani olabilirdi. Kişisel olarak, Jack Tanner'in anlatımının doğru olduğu kanaatindeyiz ve bu görüş ülkede çok geniş ölçekte kabul görmüştü" yorumunda bulunuyorlardı. Lord Brabazon, kitabında, "o günden sonra ziyaret ettiğim her işyerinde örgütlü direniş vardı ve gittiğim her yerde insanlar yuhalıyor ve bağırıyorlardı" diye açıklamıştı. Kısa bir süre sonra, bazı İngiliz yetkililerinin katıldığı bir merasimde, gözde bir Tory ailesinden gelen birinin şu açıklamayı yaptığı söyleniyor: "Burada hepimiz Moore-Brabazon'uz, ama o bunu ağzından kaçıracak kadar aptaldı." Bu açıklama orada bulunanlarca onaylama ile karşılanmıştı. Bu tutum, o dönemde etkili yönetici sınıf çevrelerinde yaygınlıkla paylaşılan görüşleri yansıtmıştı.

Labour Monthly'nin Ekim 1941 sayısında, "Ayın Notları" köşesinde Palme Dutt, ilgi çekici olabileceğini düşündüğü, 27 Temmuz 1939 tarihli *Evening Standard*'da yer alan "Londralı'nın Günlüğü"nden bir pasaj alıntılamıştı:

> "Leydi Mosley dün akşam yeni bir siyasi ev sahibesi olarak ortaya çıktı. O ve Sir Oswald, eskiden Riviera Gece Kulübü'nün yeri olan 129 Grosvenor Caddesi'ndeki evlerinde bir akşam yemeği partisi verdiler. Saygıdeğer konuklar, üç Tory Parlamenter, Albay Moore-Brabazon ve Komutan Alan Ramsay ile Güney Portsmouth için son dönemde seçilen üye Sör Jocelyn Lucas'tı. Sör Oswald'ın annesi, Amiral Bay Barry Domvile ile Bayan Domvile, Profesör Laurie ve bir sonraki seçimlerde muhtemel Mosley adayı olan Tümgeneral J. F. C. Fuller diğer konuklar arasındaydı. Bir başka konuk, Lord Salisbury'nin özel sekreteri Bay Philip Farrer'di. Bay G. Ward Price ve Bay James Wentworth Day gazeteciliği temsil ettiler."

Palme Dutt'un yorumu şöyleydi: "Bu isimler, Bay Morrison'un hâlâ bu denli büyük bir gayretle yayınlanmasını önlediği Komutan Ramsay'in 'Kızıl Kitap'ı değerinde bir yoklama sağlıyor. Ve Mosley'in bu saygıdeğer konuğu, Komutan Ramsey'in dostu, Sovyetler Birliği'ne uçak sağlamaktan sorumlu Uçak Üretim Bakanı oluyor. Churchill'in, Konsey Başkanı Lord'a, 7 Eylül 1941 tarihli mektubunda, 'ağır ve orta bombardıman uçaklarının üretiminin büyüme hızının yavaşlığı konusunda son derece kaygılı' olduğunu dile getirerek şikayet ettiğine hayret etmemek gerekiyor."

Bu arada, Sovyetler Birliği ile dayanışmanın bir ifadesi olarak Brighton Corn Exchange'de[9] aynı gün için, 7 Eylül Pazar günü için bir toplantı planlanıyordu. "Rusya'nın Brighton'u" olarak anılmaya başlayan Kırım'daki bir sağlık merkezi olan

[9] İngiltere'de 19. yüzyıla kadar çiftçi ve tüccarların hububat ticareti yaptıkları ancak bu ticaretin 20. yüzyılda merkezileşmesi ile birlikte başka amaçlarla kullanılmaya başlanan binalara verilen ad -çevirmenin notu.

Yalta ile bağlantılar kurma önerisi gündeme getirilecekti. Bu toplantının örgütlenmesi ile pek ilgim yoktu; ama o dönemin Brighton Belediye Başkanı Alderman J. Talbot Nanson babamın arkadaşlarından olduğu için desteğini almak için onunla görüşmem gerektiği düşünülmüştü. Burada belirtmem gerekir ki babam bir Muhafazakar olarak kısa bir süre için Brighton Belediye Meclisi üyeliği yapmıştı ve o dönemin Belediye Başkanı da bir Muhafazakardı. Onunla pek çok vesileyle bir araya gelmiştim elbette, ama o döneme dek tanışıklığı geliştirmeye zemin teşkil edecek hiçbir ortak yön bulamamıştım. Öte yandan bu şartlar altında savaşın başarı ile sonuçlanması ortak arzusuna mutlaka sahip olmalıydık. Böylece, 29 Ağustos günü Belediye Başkanı'nın odasına telefon ettim ve sekreterinden benim için bir görüşme ayarlamasını istedim. Posta yoluyla, 1 Eylül Pazartesi günü saat 12:15'i öneren bir yanıt aldım. Ancak bu mektubu önerilen randevu zamanından önce alamadığım için, randevuya katılamadım. Bu yüzden, şu yanıtı gönderdim:

> Telefon mesajıma yanıt olarak gönderdiğiniz ve beni geçen Pazartesi, 1 Eylül'de sizi görmeye davet eden geçen ayın 30'u tarihini taşıyan mektubunuz için teşekkür ederim. Ne yazık ki, aynı gün akşam saat beşten önce bu mektubu alamadım ve bu yüzden randevuya gelemedim. Şu anda Güney Demiryolları'nda çalışıyorum, haftada 59 saat işbaşı yapıyorum ve akşamları dışarı çıkmadan önce banyo yapıp giysilerimi değiştirmemi gerektiren oldukça kirli bir halde eve geliyorum. Bu nedenle ve sizin de çok yoğun olduğunuzu bilerek, size bir başka randevu talebinde bulunmuyorum.
>
> Sizinle hem Belediye Başkanı sıfatınızla hem de babamın bir arkadaşı olarak konuşmak istedim. Babam gibi sizin de siyasi görüşleriniz benimkilerden farklı ve geçmişte her ikinizle de tartışmalara girdim. Şimdi, belki de ilk defa, tarih bize ortak bir nokta sağladı; Hitlerizmin yenilgisi ve Nazi hâkimiyeti altındaki Avrupa halklarının kurtuluşu için Sovyetler Birliği ile ittifakın güçlendirilmesi arzusu.
>
> Bu itibarla, önümüzdeki Pazar öğleden sonra Corn Exchange'de yapılacak ve SSCB'nin Birghton'u Yalta'ya selam gönderilecek bir toplantıya dikkatinizi çekmek istedim. Toplantının konuşmacıları *Daily Worker*'ın eski editörü, *Evening Standard*'ın editörü, *News Chronicle*'ın önde gelen yazarlarından biri ve olası bir İşçi Partisi adayıdır. Komünist, Muhafazakar, Liberal, İşçi... Bu kadar çeşitli siyasi fikrilerden meydana gelen bir platform şimdiye dek düşünülemezdi, ancak Anglo-Sovyet Dostluğu meselesinde birleşilmiştir!
>
> Bu konuşmacılar daha önce de çeşitli toplantılarda birlikte konuşmacı olmuşlardır. Wembley'de, Belediye Başkanı da konuşmacılar arasındaydı ve pek çok yerel ihtiyar heyeti üyesi ile belediye meclisi üyesi platformu paylaştı. Gravesend'de Belediye Başkanı, Muhafazakar temsilci ve önde gelen yerel bir rahip platforma desteklerini sundular.
>
> Sizden iki şey yapmanızı rica etmek istiyorum: 1. toplantı başkanına hitaben toplantıya bir destek mesajı gönderin; 2. Londra Sovyet Elçiliği (519-521 Grand Buildings, Trafalgar Meydanı, WC2) kanalıyla Yalta Belediye Başkanına bir teb-

> rik mesajı gönderin ve Brighton'un 1 Numaralı Yurttaşı olarak, cesur müttefikimiz ile dostluğu güçlendirme ve geliştirme yolunda öncülük edin. Brighton halkı Kızıl Ordu'nun yiğit direnişine hayran kalmış, bu direnişten ötürü yüreklenmiştir ve yol göstericiliğinizi beklemektedir.

8 Eylül tarihli *Evening Argus*'tan alınan aşağıdaki pasajın gösterdiği gibi mektubuma verilen yanıtın olumlu olduğunu söylemekten memnunum:

> Brighton halkı adına bir iyi niyet mesajı, Belediye Başkanı'nın (Alderman J. Talbot Nanson) teşvikiyle, 'Rusya'nın Brighton'u Yalta'nın Belediye Başkanı'na gönderiliyor. Bu, dün Corn Exchange'de yapılan 'Brighton Yalta'yı selamlıyor' başlıklı toplantıda duyuruldu. Brighton Belediye Başkanı, daha önceden verilmiş bir söz nedeniyle söz konusu toplantıya katılamadı.

Kalabalık toplantıyı yöneten Canon Godfrey Bell, görece küçük siyasi meselelerde fikir ayrılığı olabileceğini; ama yine de bugün İngiltere yurttaşları ile Sovyetler Birliği yurttaşlarının "Nazizm denilen bu iğrenç şeye" karşı duydukları nefrette birleştiklerinden emin olduğunu söyledi. Dünyanın şimdiye dek gördüğü en büyük askeri saldırının ağırlığı ile karşı karşıya kalan Rus halkının cesaret ve yiğitliğinin daha önce hiçbir zaman bastırılamadığını düşündüğünü dile getirdi. Toplantıyı izleyen Cumartesi günü *Brighton and Hove Herald*'da verilen bir başka habere göre Canon Ball şöyle devam etti:

> Belki de yanlış anladığımız ve belki de bizi yanlış anlamış olan bu halka şunu söylemek istiyoruz; mekanın coğrafi sınırlarına karşı ellerimizi uzatmak ve şunu söylemek istiyoruz: 'ellerinize sağlık, sizi yalnız bırakmayacağız'. İzin verin onları tebrik edelim ve yiğit mücadelelerinde onlara şunu söyleyerek yardım edelim: 'Sizinle gurur duyuyoruz; sonuna kadar sizinleyiz'.

Ardından Leonard Knowles (Brighton, Hove ve Bölge Esnaf ve Sanatkarlar Konseyi Başkan Yardımcısı) konuştu ve bu büyük tehlike karşısında Rus müttefikimizi eleştirmek ve hatta kötülemek konusunda ısrarcı olanları suçladı. "Bu ülkede," dedi "yüksek makamlarda çok tehlikeli bir gizli anti-Sovyet önyargı var ve dünyanın büyük demokrasilerinin güvenilir bir zafere ve sürekli bir barışa doğru ilerleyebilmesi için bu gizli akımın acımasızca tasfiye edilmesi gerekecektir." *Brighton and Hove Herald*'da yer alan habere tekrar dönecek olursak aşağıdaki ilginç paragrafı göreceğiz:

> İşgal altındaki Avrupa ülkelerinde 'Zafer için V' kampanyasının başlatılmasını dahiyane bir vuruş olarak betimleyen Bay Knowles, V harfinin morsta sürekli olarak tekrarlanmasının, binlerce farklı yöntemle duvarlarda ve kaldırımlarda çizilmesinin Nazi askerlerinin içine mutlaka korku ve dehşet çöktürdüğünü söyledi.

> Ancak bu kampanyanın bu ülkede başlatılması mutlak bir başarısızlıktır. Bu ülkede, diye sözlerine devam etti: 'V' kayıtsızlığı simgelemektedir. Konuşmacının yönlendirmesiyle devasa dinleyici kitlesi ellerini kafalarının iki yanına kaldırarak 'V' [İngilizce zafer anlamına gelen "victory" sözcüğünün baş harfi] işareti yaptı. 'Ellerinizi birbirine yaklaştırın,' diye ısrar etti, '"çalışma' için 'W' [İngilizce çalışma anlamına gelen 'work' sözcüğünün baş harfi] çıkacak; uzatılan, sürekli hale getirilen ve aralıksız çalışma, nihai zaferin arkasındaki gerçek sır."

Leonard Knowles'i yasaklanan *Daily Worker*'ın eski editörü William Rust izledi:

> Çetin ve kararlı mücadelelerinde Ruslar, hiçbir şeyin faşist işgalcilerin ellerine geçmemesi konusunda kararlılar. Başka hiçbir ülkede olmayan bir şey var Rusya'da; halkın moral ve siyasi birliği. Savaş Leningrad'ın tüm çevresinde devam ediyorsa da kesin olan bir şey var. Ülkelerindeki diğer kentler gibi Leningrad da hiçbir zaman içeriden ihanete uğramayacak. Ancak Ruslar ölmeye devam ederken bu ülkede hâlâ yalnızca alkışlayanlar var.

Diğer konuşmacılar arasında Rusya Bugün Derneği'nden Mary Robinson ve Brighton, Hove ve Bölge Esnaf ve Sanatkarlar Konseyi Başkanı Arthur Wright vardı. Konuşma yapması beklenenler arasında *Evening Standard* editörü Frank Owen da vardı ama Brighton'a gelirken otomobili bozulmuştu ve ancak kapanışa yetişebildi. "Ruslar ile eylem birliği içindeki İngiliz halkının göstereceği aynı yiğitliğin zafer ve barış gününü yaklaştırması için Hitlere karşı savaşta ikinci bir cephenin süratle açılması ve ekonomik yardımın hızlandırılması" kararı oybirliği ile alındı.

Doğal olarak, Brighton Belediye Başkanı'na yaptığım başvurunun dikkate alınması beni memnun etti. Bu şartlar altında, 12 Eylül'de *Sussex Daily News*'te yayınlanan aşağıdaki mektubu yazarak ona kamuya açık bir şekilde teşekkür etmem gerektiğini düşündüm:

> "Bayım, sütunlarınız aracılığıyla, geçen Pazar günü Anglo-Sovyet ittifakını desteklemek adına yapılan toplantıya tebriklerini gönderdiği ve bu toplantıdan Brighton halkını temsilen kendisi adına Yalta Belediye Başkanı'na selam gönderilmesini istediği için Brighton Belediye Başkanı'nı tebrik etme fırsatını kullanmak isterim. Belediye Başkanı'nın bu davranışı, 600 kişilik bir toplantının 'Rusya'nın Brigton'u'nu selamlaması yerine, bunu 150.000 kişiyi barındıran bir kentin yapmasını sağlamıştır.
> Bu meselede Belediye Başkanı'nın bu biçimde inisiyatifi almasının ardından, Kent Meclisi'nin onun öncülüğünü izleyeceğini ve Brighton-Yalta İttifakını güçlendirmek için pratik adımlar atacağını ummak çok fazla şey beklemek midir? Bu tür adımlar, şüphesiz, İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında daha yakın bir anlayışa öncülük edecek ve iki ülke halkları arasındaki dayanışmayı güçlendirecektir."

Bundan kısa bir süre sonra, Belediye Başkanlığı seçimleri gerçekleşti ve il meclisi üyeleri ile ihtiyar heyeti üyeleri, her ne hikmetse, Alderman J. Talbot Nanson'un yeni bir adaya yerini bırakması gerektiğine karar verdiler. Zaten üç dönem bu görevi yürütmüştü ve dördüncü kez seçilmesi unutulmaz bir ilk olacaktı. Kimisi üç dönem (ama daha fazla değil) görev yapmış olan Belediye Meclisi'nin yaşlı üyeleri kendilerine bunu kabul ettiremediler. 1 Ekim'de Belediye Başkanı'na bir başka kişisel mektup yazdım:

> " 'Yalta' toplantısına gönderdiğiniz cömert telgrafınız için size kişisel olarak teşekkür etmek için mektup yazmadım ama davranışınızdan ötürü sizi tebrik eden ve *Sussex Daily News*'te yayınlanan mektubumu görmüş olmalısınız. Belediye Başkanlığı görevine yeniden seçilememenizin Anglo-Sovyet ilişkilerini güçlendirmek isteyenlerle kurduğunuz bağı alkışlayan geniş kesimler için bir hayal kırıklığı olduğunu da muhtemelen fark etmişsinizdir.
> Corn Exchange toplantısını haber yaparken basın Yalta'ya 'henüz savaşın dokunmadığı bir yer' olarak atıfta bulundu. O zamandan beri Kırım'ın tamamının Sovyetler Birliği'nin geri kalanı ile bağlantısı pratik olarak kesildi ve Yalta'yı zorlu bir gelecek bekliyor.
> Cesur Rus halkına yardım etmek için yapabileceğimiz çok şey var ve çok azını yapıyoruz. Bu Pazar ya da 19 Ekim'e denk gelen Pazar günü sizi kısa bir süreliğine görmem mümkün mü? Bir mektupta yazamayacağım çok fazla şey var. Nazilerin yenileceğine şüphe yok; ama ne zaman ve hangi katliamdan sonra... Bunun iki yıl içinde mi yoksa on iki yılda mı olacağı bize bağlı. Önerilerimi gerek Belediye Başkanlığı makamınıza gerekse de özel adresinize getirmeye hazırım; ancak yukarıda değinilen tarihlerden başka bir zamanda mümkün değil."

Tabii ki, Belediye Başkanı'nı ikinci bir cephenin açılması kampanyasına dahil etmeye çalışıyordum. Bunu hissedip hissetmediğini bilmiyorum; ama "görevi bırakana kadar her Pazar günü programının dolu olduğunu" ve bu nedenle onu görmem için bir randevu ayarlayamadığı için üzgün olduğunu bildiren cevabını posta kanalıyla aldığımda şaşırmadım.

* * *

Neredeyse Güney Demiryolları'nda çalışmaya yönlendirilmemle beraber, Ulusal Demiryolu İşçileri Birliği'nin yayın oranı olan *Railway Review* için yazmaya başladım. İlk çabam, 12 Temmuz tarihinde İngiliz-Sovyet Karşılıklı Yardım Anlaşması'nın imzalanmasından önce yazdığım ve 22 Ağustos tarihine kadar ertelenen yayımının beni utandırdığı bir makaledeydi. İkinci çabam 15 Ağustos'ta yayınlanan bir mektuptu ve bu mektubun içinde SSCB'de Sendikalar Genel Konseyi'nin Sekreteri olan J.M. Şvernik tarafından Moskova'dan yayınlanan İngiliz halkına dönük bir mesajdan alıntı yapmıştım:

"İngiliz işçi sınıfı ile tüm İngiliz halkına çabalarını gün be gün artırmaları için yalvarıyorum. Hitler ve çetesi böylelikle yenilebilir."

Fabrikalardaki israf ve kaosa, hayati üretim ile uğraşan işçilerin kuvvetlendirilen aylaklığına ve yavaş ve verimsiz çalışmayı teşvik eden 'maliyet-artı' sisteminin haksızlıklarına atıfta bulunarak, verimliliğin artırılması için işçilerin kendi önerilerini dile getirebilecekleri üretim konferansları için çağrıda bulundum ve şöyle devam ettim:

"Üretimin üçte bir oranında arttığını söylemek yeterli değil. Üretim üçe katlanabilir ve bu sanayi işçilerinin koşullarında herhangi bir ek fedakarlık yapılmaksızın gerçekleştirilebilir. Aramızdaki sanayi çalışanları için, işlik bir savaş cephesidir. Bugün Sovyetler Birliği'nin savunulması İngiltere'nin savunulmasıdır ve Alman faşizminin hükmü altında zayıf düşen ulusların kurtuluşu için hayatidir. Diğer hepsinin kendisine tabi olduğu bu mücadelede, üretimin artırılması zaruridir. Buna mani olanlar merhametsizce kenara itilmelidir; ülkemizin tüm güçleri ve kaynakları ancak böylece bir halkın faşizme karşı kazanacağı zafer için harekete geçirilebilir."

19 Eylül tarihinde *Railway Review*, Hitlerizme karşı mücadelede "SSCB ile tam ve eksiksiz işbirliği" yapılması için çağrıda bulunan başka bir mektubumu yayınladı. Hükümetimizin "Sovyetler Birliği'ne karşı taahhütlerini yerine getirme hususunda üzücü bir yavaşlıkta ilerlediğini" ve bu arada yüksek devlet görevlerinde bulunan önde gelen kişilerin, "Alman ve Rus ordularının birbirini imha etmesi gerektiği" yolundaki arzularını ifade etmelerine hâlâ izin verildiğini belirtmiştim. "Üretim ve ikinci cephe" konusu ile ilgili olarak şöyle yazmıştım:

"Batıda yeni bir cepheye duyulan en acil ihtiyaç ile bağlantılı konu üretim sorunudur. Savaşan kuvvetlerdeki erlerin, açılması halinde, bu tür bir cepheyi koruyacak teçhizata sahip olmadıkları iddia ediliyor. Öte yandan, fabrikalar ve işliklerdeki israf, verimsizlik ve kötü yönetimi ortadan kaldırmak için çok az şey yapılıyor."

Edinburgh Sendikalar Kongresi'nden sonra, *Railway Review*'in 26 Eylül tarihli sayısında tekrar bir mektupla yer aldım. Bu mektupta, Sendikalar Kongresi'nin bir Anglo-Sovyet Sendikalar Konseyi oluşturma kararına, Kongre'nin en önemli kararı olarak gönderme yaptım. Bir kez daha Şvernik'in yorumlarını alıntıladım:

"Sendikalar Kongresi'nin ve İngiliz sendika liderlerinin, Hitler Almanyası'na karşı verdiği yiğit mücadelesine karşılık Sovyet halkına gerekli yardım ve desteği vermeye İngiliz işçi sınıfının hazır olduğuna ilişkin ifadeleri Sovyet işçileri arasında memnuniyet uyandırıyor. Bu yardımı, Sovyetler Birliği'nin ana Alman güç-

lerini doğuya çekerek ve böylece İngiltere'yi istilalardan ve Alman hava akınlarından kurtararak İngiltere'ye sağladığı çok ciddi yardıma bir yanıt olarak kabul ediyorum."

Bu alıntıya kendi gözlemimi aşağıdaki açıklamalarla ekledim:

"Savaşın çabucak kazanıldığını görmeyi bekleyen hiç kimse, Ulusal Hükümet tarafından Sovyetler Birliği'ne şu anda sağlanmakta olan yardımın miktarından memnuniyet duyamaz. Avam Kamarası'nda Albay Moore-Brabazon'a karşı yapılan suçlamaları dikkate almaktan imtina edilmesi, batıda yeni bir cephe açmama konusuna getirilen mazeretler, üretimdeki zorluklara gözleri kapama hevesi, hükümetin bizzat merkezinde endişe verici bir kayıtsızlık durumu olduğunu gösteriyor. Her geçen gün SSCB'ye ciddi herhangi bir yardım sunmaya hükümetin niyeti olmadığı fikri güç kazanıyor. Görüşleri halkın çıkarlarına tamamen zıt pek çok Parlamento üyesi ve yüksek makamlarda görevli kişiler olduğu gerçeği herkesin görebileceği basit bir gerçek haline geliyor. İngiltere halkının kayıtsızlığa karşı harekete geçirilmesi için ve savaşın enerjik bir biçimde sürdürülmesi için hükümetin güçlendirilebilmesinin yolunu açmak adına, savaş için gösterilen çabalara engel olan bu istenmeyen unsurlar teşhir edilmeli, görevlerinden alınmalıdır."

3 Ekim tarihinde *Railway Review*'de yayınlanan bir mektupla bana destek çıkan W. T. Fielding şöyle yazmıştı:

"Editör olarak sizi ve her hafta karşımıza çıkan ve her demiryolu işçisinin okuması ve üzerine kafa yorması gereken aydınlatıcı köşeleri ile derginize katkıda bulunan herkesi bir kez daha tebrik etmek isterim. Ancak buradaki amacım, Rusya ile eksiksiz işbirliği için ve 'derhal etkin yardım' için Kardeş Trory'nin üzerinde ısrarla durduğu savlarını desteklemek. Almanya'nın Rusya'ya saldırmasından bu yana 13 hafta geçti. (...) Avrupa'nın batısında ikinci bir savaş cephesi açmış olmak (Hitler'in kabusu) etkin olması muhtemel tek yardımı esirgememek anlamına gelecekti. (...) Üretimdeki arapsaçı ve durma, besin maddelerindeki karışıklıklar ve vurguncular tarafından yürütülen tefecilikler, bunların insan yaşamına el koyarken yaptıkları gibi mutlak bir vicdansızlıkla her tür mülkiyet ve servete el koyacak ve devralacak güç ve iradeye sahip bir hükümete çok geçmeden kavuşmamız gerektiğinin kanıtlarıdır."

Ekim ayının başında, o dönem *Labour Monthly*'nin editörü olan Robin Page Arnot'tan, yayınlanması için editöre elyazması olarak gönderdiğim bir makaleye yanıt olarak bir mektup aldım. Makalemin konusunu hatırlayamıyorum. Yayınlanmamıştı ve elimde bir kopyası yok. Ancak Page Arnot'un mektubu son derece teşvik ediciydi ve kendimi çok sıkıntılı hissettiğim bir dönemde gelmişti. "Eğer makalenizi basmamaya karar verir-

sek," diye yazmıştı, "başka konular hakkında yazmaktan caymayın; üzerine yazmayı düşündüğünüz konuların bir listesini bana gönderirseniz çok memnun olurum." Kaygı ve sıkıntılarımı boşaltmak için ikinci bir davete ihtiyaç duymadım ve hemen aşağıdaki biçimde yazdım:

> "Ordudan ihraç edilmemden beri, sivil hayata, bazı bakımlardan, çok iyi bir biçimde uyum sağlayamadım. Buradaki Parti, savaşın başında benim bildiğim Parti'den çok farklı. En iyi yoldaşların büyük kısmı orduda ve tam zamanlı olarak Parti'de çalışmak yerine Güney Demiryolları'nda tesviyeci olarak haftada 59 saat çalışıyorum. Alışmak için büyük bir değişiklik bu. Aslında, başka herhangi bir yerden daha iyi yerleştim bu işe ve esas Parti görevim, çalıştığımız atölyede kurduğumuz çok iyi bir NUR [National Union of Railwaymen – Ulusal Demiryolu Çalışanları Birliği] kolu etrafında dönüyor.
> Bundan başka kendimi feci halde düş kırıklığı içinde hissediyorum. Her zaman yazı yazmak arzum olmuştur ve bu arzu, yazı yazmaya ayıracak bir hayli zaman bulabildiğim orduda arttı. Orduda geçirdiğim günler sırasında bir kitap yazdım; *İsyandaki Mantık: Genç Bir Adamın Otobiyografisi*.[10] Bir özetini mektuba ek olarak koyuyorum. Elyazmaları Lawrence & Wishart'ta. 14 Ağustos'tan beri onlarda ve henüz aldıklarını teyit etmediler. Şu anda kitaplar, makaleler vs. için fikirlerle dolup taşıyorum ama arzularımı şımartmak için çok az zamanım oluyor. Ayrıca, boşuna zaman harcadığımı düşünen yereldeki yoldaşlar şimdiye dek beni hiç teşvik etmediler. Mektubunuz bu yüzden soluk alımama neden oldu. Yerel basında ve *Railway Review*'de mektuplarımın ve yerel Kooperatif gazetelerinde bazı makalelerimin vs. yayınlanmasını bir kenara koyacak olursak, bu şimdiye dek gördüğüm ilk teşvik.
> Hangi tür konular üzerine yazmak istediğimi söylemek zor. Her şeyden çok, tarihsel materyalizm ve tarihsel materyalizmin modern şartlara uygulanması ile ilgiliyim. Bu, size gönderdiğim makalenin temeliydi. Ancak anlıyorum ki, konu hakkında bir otorite olma iddiasında bulunabilmek için çok daha fazla çalışmam gerekiyor. Şu sıralar güncel konular hakkında yazıyorum."

Page Arnot'un 8 Ekim tarihli yanıtı birkaç gün içinde geldi. Bu mektup geleceğim üzerinde büyük bir etkiye sahip olacaktı ve Parti ile çatışma içinde ve sinir krizi arifesinde olduğum daha sonraki bir dönemde bana kurtuluş umudu verecekti. Bu nedenle, burada mektubun tamamını veriyorum:

> "Mektubunuzu almak ve ne yaptığınızı ve ne yapmayı düşündüğünüzü öğrenmek beni memnun etti. Eleştirisi yapılacak kitaplar için oluşturduğumuz listeye sizin adınızı da koyacağım ve sizin uğraşmak isteyeceğiniz türden bir şey olduğunu düşündüğüm bir kitap gelirse, size yollayacağım. Tarihsel materyaliz-

[10] 1974 yılında *Savaşlar Arasında: Bir Komünist Örgütçünün Hatıraları* olarak yayımlandı.

mi modern şartlara uygulama ihtiyacını hissetmeniz güzel, ama bu ihtiyaç her zaman konuya ayrılmış ayrı bir makale biçiminde karşılanmak zorunda değil. Marksist klasiklerde söylenen en manalı şeylerin bazıları tek bir paragrafta ya da hatta cümlede yer alır; yani kişi tarihsel materyalizmin uygulamasını her makalede yazıyor olmalıdır. Ancak bunu söylemekle, sizi, tamamen bu konunun belirli bir uygulamasına ayrılmış bir makale yazmaktan alıkoymak istemem, dolayısıyla bunun çok daha fazla çalışma gerektirdiği düşüncenize katılıyorum. Bu bağlamda, Profesör Thomson'un *Aeschylus and Athens* başlıklı yeni kitabını Marx House'den edinmeniz yararlı olabilir.

Şu anda en hayati şey kesinlikle güncel siyaset hakkında yazmak; hem ulusal basında hem de her türlü yerel gazete ile sendika yayınlarında. Neden çok geniş bir dağıtım ağına sahip *Railway Review*'e düzenli olarak katkıda bulunan bir kişi olarak anılmaya odaklanmıyorsunuz? 'Dış' sorunlar ya da işlikten başlayarak demiryolu endüstrisi ile ilgili sorunlar hakkında yazabilirsiniz. Bence takip edilecek en iyi yol ikincisi; bu örnek bir sözcü olarak size otorite sağlayacak ve böylece başka sahalara girdiğiniz durumlarda sizin için yararlı olacaktır.

Her şey bir yana şu anda neden bir düş kırıklığı hissedecekmişsiniz? Çalışma koşullarınızı bilmiyorum, ama bana öyle geliyor ki size çok büyük bir fırsat sağlıyor. Parti çalışması yaptığınız kolda ya da işlikte, her türlü sorunla yakın temasta bulunuyorsunuz. Sahip olduğunuz araçlarla, her türlü zorluğa karşı çözüm bulma ve iş arkadaşlarınıza yardım etme şansına sahipsiniz. Öte yandan, onların da size yardımı dokunabilir. Yazdığınız herhangi bir şeyi zenginleştirecek şekilde hayatlarını tanımak onların size sunacağı fırsatlar arasında. Şolohov'un *Ve Durgun Akardı Don*'u, olağanüstü niteliğini, Kazakların hayatına ilişkin derin kavrayış ile birinci el bilgilerden almaktadır. Bu nedenle Kazaklar onun kitabında can bulmaktadır. Sussex'in demiryolu işçileri, onlar hakkında hemen bir kitap yazmasanız da sizin zihninizde can bulabilir. Ardından çalışma yaptığınız kolda bir karar ya da yerel basına küçücük bir not yazdığınızda bile, bu bilinçlilik yazmanız gerekebilecek her şeyi destekleyebilir."

* * *

12 Ağustos tarihinde Atlantik Bildirisi'nin imzalanmasından sonra, Churchill ve Roosevelt'in, Stalin'e bir ortak mesaj göndererek Moskova'da bir üçlü konferans yapılmasını önerdikleri hatırlanacaktır. Stalin, öneriyi aldıktan iki gün sonra yanıt vermişti. Aynı gün, Moskova'da bir Anglo-Sovyet anlaşması imzalanmıştı ve bu anlaşma çerçevesinde Sovyet hükümetine beş yıl süresince 10 milyon £ değerinde bir kredi verilmişti. Ayrıca, eğer gerekirse ve gerektiği zaman ek bir miktarın daha verileceğine dair söz verilmişti.

Artık Sovyet güçleri dirençlerinin gücüyle dünyayı şaşkına çevirmişti ve Kızıl Ordu'nun, Alman savaş makinesinin ağırlığı altında ilk temasla birlikte çökmesini bekleyen savaş yazarlarını mahcup etmişti. Büyük oranda kendi siyasi propagandalarının

kurbanı olmuşlardı. Yıllarca uzmanlar Sovyet güçlerinin zayıflıklarından dem vurmuşlardı. Sovyet-Fin savaşı sırasında Churchill şöyle söylemişti: "Komünizmin bir ulusun ruhunu nasıl çürüttüğünü; onu, barışta nasıl sefil ve aç, savaşta nasıl alçak ve iğrenç yaptığını herkes görebilir." Askeri uzmanlardan hiçbiri, Sovyetler Birliği'nin iyi donanımlı Alman ordularının kudretine karşı altı aydan uzun bir süre ayakta kalabileceğine inanmıyordu.

Kızıl Ordu'nun geri çekilmek zorunda kaldığı doğruydu. Almanlar Smolensk'i almışlardı ve Odessa'nın kapılarındaydılar. Ancak gerileyen Sovyet güçleri Almanlara büyük kayıplar verdirmişti ve Leningrad, Moskova ve Kiev hâlâ Sovyetlerin elindeydi. Luftwaffe'nin [Alman hava kuvveti] erişiminin dışında kalan Uralların arkasındaki geniş bölge de hâlâ duruyordu. Joseph E. Davies, Moskova'da ABD büyükelçisi olduğu dönemde Washington'a gönderdiği raporlarda bu bölgeden bahsediyordu. 15 Ekim'de, örneğin, 1942 yılında yayınlanan *Moskova'da Görev* başlıklı kitabına da aldığı aşağıdaki pasajı yazmıştı:

> "Don Havzası ile batı Rusya'nın Almanlar tarafından işgal edilmesinin, Sovyetler hükümetini devasa üretim kaynaklarından mahrum edeceği kuşkusuz. Ancak Volga'nın doğusunda ülke topraklarının geniş bir bölümünün ve fazlasıyla sanayileşmiş ... demir cevheri, kömür ve diğer hammaddeler bakımından zengin bir bölgenin bulunduğu gözden kaçırılmamalı. Magnitogorsk, adını, oradaki muazzam çelik fabrikalarını besleyen değerli manyetik demir cevherlerine sahip dağlardan alıyor. ... Bu fabrikalar Amerikan şirketleri ve Amerikan mühendisleri tarafından tasarlanmış ve en modern ocaklar, çelik atölyeleri ve hadde makineleri ile donatılmıştır. Demiryolu bağlantısı ile daha da doğuya gidildiğinde, bereketli kok kömürü kaynakları olan Kuznetsk Havzası ile karşılaşılır ...
>
> "Uralların ortasında (yaklaşık 100.000 nüfuslu) Çelyabinsk kenti duruyor. 1939 yılında, Amerikan-Rus Ticaret Odası'na göre, oradaki traktör fabrikası yılda yaklaşık 15 bin traktör üretmekteydi. Bu hız, son üç yılda hükümetin izlediği ateşli savunma faaliyetleri nedeniyle şüphesiz o dönemden beri ciddi biçimde arttırıldı. (Yaklaşık 100 bin nüfuslu) Ufa Araba Fabrikası, yine aynı otoriteye göre, yılda 10 bin araba üretiyordu. Ayrıca, bu bölgede, Perm'de, ruhsat tahtında Wright Cyclone Motorları üreten büyük fabrikalar var. Üç yıl önce yalnızca buranın potansiyel olarak yılda en az 10 bin tank üretim kapasitesi vardı. Bu sanayileşmiş bölgenin, büyük oranda, son üç yılın savunma hazırlıkları çerçevesinde geliştirildiğine kuşku yok.
>
> "Bu bölgenin başkenti Sverdlovsk, muazzam makine üretimi ve silah fabrikalarına sahip. 1938'de Sovyet mühendisleri, bu fabrikaların, Almanya'daki meşhur Krupp fabrikaları tarafından üretilebilecek herhangi bir şeyi üretebilecekleri ve kopyalayabilecekleri konusunda böbürleniyorlardı. Bu bölgede yer alan Berezniki Solikonesk'te, kimyasal endüstrileri ciddi biçimde geliştirilmiştir.
>
> "1938 yılında bile, bu bölgede üretilen makine araçları, traktörler, tanklar, uçaklar vs. Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen toplam üretimin yüzde 30'una yaklaşı-

yordu. Bu dönemi izleyen, ordunun planladığı muazzam askeri ve sınai hazırlık yıllarında, batıdan gelecek olası askeri saldırı ihtimallerini göz önüne alarak, bu sınai bölgelerin iç bölgelerde geliştirilmesi konusunda olağanüstü çabaların sarf edildiği bilinmekte. Ordunun bu bölgede büyük uçak fabrikaları da geliştirdiği gerçeği hükümet tarafından ifşa edilmese de genel olarak kabul görmekte. Demirsiz sanayilerin daha büyük bir kısmı Urallarda yer alıyor."

9 Eylül 1941'de Churchill, Kızıl Ordu'nun yeterliğiyle ilgili olarak ton değiştirdi. Avam Kamarası'na yaptığı bir konuşmada şöyle dedi:

"Rus ordularının ihtişamlı direnci ve Nazi saldırısı karşısında devasa cephelerinin beceri dolu çekilişi, Hitler'in Rusya ile kısa bir savaş yapma umutlarının suya düştüğünü kesinleştirmektedir. Daha şimdiden üç ayda, son savaşın herhangi bir yılında dökülen Alman kanından daha fazlası döküldü. ... Yaklaşık 80 gün önce Rusya'nın saldırıya uğradığı andan beri, yeni müttefikimize en hızlı ve etkin yardımı sunabilmenin her yolunu aradık. Şimdiye dek gözden geçirilen askeri projeleri tartışmak için hazırlıklı değilim. Bu tür bir tartışma çıkarlarımıza zarar verecektir ... Levazım konusuna ilişkin daha fazlası söylenebilir ... Sovyetler Birliği on ile on beş milyon arası askerle hareket ediyor. ... Bu kitlenin ihtiyaçlarını tedarik etmek için yardımda bulunmak, geçmişten gelen güçlerini göstermelerini sağlamak ve tedarik çalışmalarını örgütlemek, Anglo-Amerikan-Rus Konferansının işi olacak. Bu konferansın düzenlenmesinde ya da İngiliz heyet üyelerinin seçilmesinde kaçınılmaz hiçbir gecikme yaşanmadı. ... Heyetimize başkanlık edecek kişi Lord Beaverbrook'tur."

Churchill'in konuşmasından sonraki gün, *The Times*, "Rus ordularının ihtişamlı direncine yönelik takdirini" Meclisin coşkuyla alkışladığı haberini verdi. "Alkışlar cömert oldukları kadar geneldiler de," diye yorumladı *Manchester Guardian*. "Lord Winterton sesli çabalarının harareti konusunda Meclisteki herkesi geride bıraktı. Tory Üyelerinin toplamı da bu coşkuda İşçi ve Liberal Üyelerden geride kalmadı."

Avam Kamarasındaki alkışlar, Sovyet silahlı güçlerinin görkemli ve yürekli savaşı için sokaktaki adamın duyduğu coşku ve hayranlığı yansıtıyordu. Artık kamuoyunun geniş kesimleri İngiliz hükümetini ve Müttefik hükümetleri, Avrupa'da ikinci bir cephe açarak Sovyetler Birliği'ne karşı sahip oldukları ahlaki yükümlülükleri ödemeye çağırıyordu.

28 Eylül'de, Lord Beaverbrook ve Averell Harriman görüş alışverişi için Moskova'da Stalin, Molotov ve Litvinov ile bir araya geldiler. Gerçek konferans ertesi gün başladı. Henüz cepheden gelmiş Mareşal Voroşilov'un da katıldığı konferansa Molotov başkanlık ediyordu. Konferans çalışmaları 1 Ekim günü öğleden sonra sonuçlandırıldı ve bunun üzerine İngiliz ve Birleşik Krallık temsilcileri ortak bir beyanat yayınladılar, bir bölümünde şöyle yazıyordu:

"Sovyet askeri ve sivil yetkililerin istediği her türlü ihtiyacı pratik olarak Sovyet hükümetinin kullanımına hazır hale getirmeye artık karar verilmiştir. Sovyet hükümeti İngiltere ve Birleşik Devletler'in acilen ihtiyaç duyduğu büyük hammadde miktarlarını bu ülkelere sağlamıştır."

Toplantıyı sonlandırırken Molotov şöyle demişti:

"Avrupa'daki Nazi zehrinin kökünü kurutacak yolları ve araçları nasıl bulacağını bilecek bir güçler koalisyonu Hitler'e karşı sonunda ortaya çıkmıştır."

3 Ekim 1941'de *The Times* editörü şöyle yazmıştı:

"Toplumsal yapı ve siyasal düşünüş yönünden yeni birliğin üç üyesi büyük farklılıklar taşıyor. Ortak eylem sürecinin doğal olarak doğuracağı karşılıklı anlayışın gelişmesi bu farklılıkları şüphesiz tamamen yok etmeyecek olsa da, yumuşatacaktır."

İki gün sonra, Canterbury Başpiskoposu "yeni müttefiklerimizden gurur duyabileceğimizi" söyleyebildi ve bununla kalmayarak "topluluğun bütününün iyiliği için izlenen atak ve uzak görüşlü planlama ile kullanılan ekonomik kaynaklar konusunda Rusya'dan öğrenecek bir şeylerimiz" olduğunu da belirtti.

Labour Monthly'nin Kasım 1941 sayısında, "Ayın Notları" köşesinde Palme Dutt, bu açıklamaya ilişkin bir yorumda bulunuyordu:

"Bu demeçler önemli; *The Times* ya da Canterbury Başpiskoposu tarafından temsil edilen toplumsal güçler açısından temel manzarada bir değişikliği ima ettiği için değil; ama mevcut uluslararası işbirliğinden doğan sonuçlara ilişkin ve mevcut çatışmanın ve çetin savaşta toplumsal sistemlerin verdiği sınavın büyük olaylarının etkisi altındaki geniş kesimler arasında gelişen yeni düşünce süreçlerine ilişkin bir farkındalığı yansıttığı için."

Bu arada, 4 Ekim'de, Büyük Britanya Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi bir eylem çağrısı yayınlamıştı: "Moskova Konferansı'nın Ardından – İngiltere'nin Görevi". Bu çağrı aşağıdaki şekilde yazılmıştı:

"Halk Anglo-Sovyet ittifakını bir gerçeklik haline getirmek istiyor. Moskova'da gerçekleşen tarihi Üçlü Konferans isteklerinin ifadesidir. Bu konferans, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki işbirliğinin tayin edici olacağını ve Hitler'in düşmanlarını teker teker yok etme tekniğinin sonunda boşa çıkarıldığını ilan etmiştir.
"İngiliz ve Sovyet halklarının aynı şekilde karşısında duran son derece acil du-

rumu karşılayabilecek nitelik, nicelik ve hızda tank, uçak, gemi, bomba, silah ve kömür üretimini sağlamak suretiyle bu kararların yerine getirilmesine dikkat ederek örnek teşkil etmek artık her İngiliz işçisi için bir gururlanma nedeni olmalıdır.

"Bazı sorumlu Bakanların konuşmaları ve makaleleri şahsında halk arasında endişe vardır ve ne üretici güçlerimizin ne de insan gücümüzün tam manasıyla kullanılmadığı ve Doğu Cephesi üzerindeki baskıyı hafifletmek için Hitler'e karşı askeri operasyon örgütlemek konusunda bir gönülsüzlük olduğu inancı halk arasında paylaşılmaktadır.

"Eğer Başbakan şimdi 'tehlike çukurundan epeyce geniş bir düzlüğe tırmandık' diyebiliyorsa, bunun sebebi, büyük oranda, yaşamlarını ve evlerini kaybederek ve üretim, ulaşım ve en önemli hizmetler alanında gerçekleştirdikleri değişikliklerle bizi saldırı ve hava akınlarından kurtaran Sovyetler Birliği'nin gösterdiği güçlü dirençtir."

Bu çağrıya yanıt olarak, Başbakana, batıda ikinci bir cephenin açılmasını talep eden ve bu tür bir askeri operasyonu üretimi arttırarak destekleyeceğimiz konusunda kendim ve çalışma arkadaşlarım adına taahhütte bulunan bir telgraf yolladım. Bu telgraf, Güney Demiryollarının Yol Motor Bakım Bölümünde çalışan elli kişi tarafından imzalandı ve bu elli kişinin her biri telgraf masrafına birer peni katkıda bulundu. Ardından, Yol Motor Bakım Bölümünün İşyeri Komitesi, 26 Ekim'de Londra Yolu, Brighton adresinde bulunan Emek Enstitüsünde gerçekleştirilen bir Üretim Konferansı düzenlendi.

Labour Monthly'nin Kasım 1941 sayısında yer alan ve yukarıda alıntılanmış olan "Ayın Notları" başlıklı yazısında Palme Dutt şöyle diyordu:

"Nazi ilerlemesi konusunda hiçbir sır yok. Hareketsizliğimizin bunu mümkün kılmaya yardımcı olduğu, hatta Hitler'in Doğu Cephesindeki üstün saldırısı için yarım milyon insanı serbest bırakarak Nazilerin sayısını takviye ettiği acı gerçeği ile yüzleşmeliyiz. Bütün bir Sovyet halkının sınırsız yiğitliği, özverileri ve hazırlıklılığına karşın şu anda düşmanın askeri güç ve donanım bakımından üstünlüğü elinde tuttuğu ve savaş, yalnızca Sovyetler Birliği'ne karşı bir savaş olmaya devam ettiği sürece bu üstünlüğü kaybetmeyeceği acı gerçeği ile yüzleşmeliyiz."

Labour Monthly'nin aynı sayısında Parlamento Üyesi T. L. Horabin de şöyle yazmıştı:

"Eğer Rusya, Fransa ve İngiltere 1939'da birlik içinde hareket etselerdi, savaş olmazdı. Ne yazık ki Fransız ve İngiliz hükümetleri ve egemen sınıfları, bir komünist ülke olarak Rusya'nın varoluşlarına karşı Hitler Almanyası'ndan daha büyük bir tehdit oluşturduğunu düşündüler. İngiliz hükümeti ve egemen sınıfları, ancak Rusya gerçekleştirdikleri ile askeri kapasitesini kanıtladıktan sonra, Rusya'nın askeri açıdan değersiz bir müttefik olduğuna ilişkin önyargılı düşün-

celerini terk ettiler. ... Ruslar, bizler de dahil olmak üzere diğer tüm Avrupa ülkelerinden farklı olarak, ülkelerini savunmak için gerekli hazırlıkları yaptıklarını, gerekli özverilerde bulunduklarını gösterdiler. Hükümet ve halk aynı biçimde Alman faşistlerine karşı canavar gibi savaşıyorlar; Avrupa'daki başka herhangi bir ülkenin yapmaya kalkıştığından çok daha fazlasını yapıyorlar. İlk defa, bu savaştaki kayıplar eşitlenmekle kalmadı; ama gerçekte son savaşta yaşananları geride bıraktı. Ancak Alman kuvveti, Rusya'nın tek başına karşısına dikilmesi için çok fazla olabilir. Rus cephesindeki durum, yalnızca bize çevirmek için 25 ya da 30 tümeni Rus cephesinden çekmeye Hitler'i zorlayabilirsek değiştirilebilir. Zafer ve yenilgi arasındaki denge, bunun gibi etkenlerle tayin edici bir biçimde yön değiştirebilir. Şimdiye dek neden harekete geçmedik? Ne de olsa yeterli zamanımız oldu. Başbakan geçen Haziran ayında bize, Hitler'in Rusya'ya dönük saldırısını öngördüğünü ve Stalin'i uyardığını söyledi. O halde, böylesine talihli olaylar dizisinden tam manasıyla avantaj sağlamak için İngiltere neden hazırlık yapmadı?"

Railway Review'e yazdığım ve 17 Ekim'de yayınlanan bir mektupta şöyle yazmıştım:

"Toplanması Hitler'in Polonya'yı almasından daha uzun süren Moskova'daki Üçlü Konferans sonunda gerçekleştirildi. Bunun arından İngiliz heyeti üyelerinden Lord Beaverbrook kendisini 'acelesi olan yaşlı bir adam' olarak betimledi. Uygun bir deyişti; İngiliz ulusunun tamamının acelesi olduğunu söyleyebilirdi! Konferanstan bu yana Hitler, güçlerini toplamaya ve Müttefiklerimize karşı dehşetli bir saldırı başlatmaya vakit buldu. Tarihi Üçlü Konferans, Hitler'in düşmanlarını izole etmesine ve onları teker teker yok etmesine artık izin verilmeyeceği kararına imza atmıştı. Bu, Sovyet orduları üzerindeki baskıyı hafifletmek için Batıda yeni bir cephe açma sorusu etrafındaki büyük sorunu ve bu tür bir askeri harekatı desteklemek için Üretim Cephesindeki kaynaklarımızı geliştirme ihtiyacını bir kez daha gündeme getiriyor.

"Silahlı kuvvetlerdeki ve fabrikalardaki İngilizler, Anglo-Sovyet ittifakının işaret ettiği her konuda üzerlerine düşeni yapmak konusunda hevesliler. Geriye kalan hükümettir. Moore-Brabazon ve Margesson gibi sorumlu bakanlar tarafından yapılan konuşmalar ve kaleme alınan makaleler ve İçişleri Bakanının Man Adasındaki faşistleri şımartma biçimi ile Daily Worker üzerindeki yasağı kaldırmayı katı biçimde reddetmesi arasındaki göze çarpan karşıtlık, savaşın erken bir galibiyet ile son bulduğunu görmek isteyen erkek ve kadınlar arasında çok büyük endişeye yol açmıştır. Hükümetin güçlendirilmeye ihtiyacı var. Ulusun cesur bir eylem politikası arkasında birleşebilmesi için, rakip siyasi partilerin ve çıkarların iddiaları ne olursa olsun, faşist yanlısı ve Sovyet karşıtı unsurlar tasfiye edilmeli ve Hitler'in en kararlı aleyhtarları hükümete getirilmelidir."

Eylül ayında Lord Beaverbrook, Üretim Bakanı olarak, "Tanklar Rusya için" haftasını ilan etmişti. Mühendislik ve Dost Sendikaları İşyeri Temsilcileri Ulusal Konseyi

üretim konulu bir ulusal konferans için çağrıda bulunduğunda, o haftanın yankıları hâlâ güçlüydü. Avrupa'da İkinci bir Cephe açma sorununun, üretimi artırma sorunu ile ve demokratik hakların korunması ile yakından ilgili olduğu, 19 Ekim'de Londra'daki Stoll Tiyatrosu'nda toplanan Üretim Konferansı'nda açıkça ilan edildi. Kilit noktada bulunan savaş endüstrilerindeki 300 fabrika, işyeri ve tersaneden gelen (yarım milyon gemi inşacısı ile tamircilerini ve tank, uçak, silah ve bomba üreticilerini temsil eden) 1.237 delegeye seslenen, büyük Napier uçak makinelerinde işyeri temsilcileri lideri olan Walter Swanson, soruna yeni bir yaklaşım geliştirme çağrısında bulunduğunda olumlu bir noktaya değindi. Yeni yaklaşım, geleneksel yöntemlerde değişiklik, emeğin değişkenliğine dönük daha fazla gönüllülük, araçlar, beceriler ve pratik bilgilerin birleştirilmesi ve vasıfsız erkek ve kadınların eğitilmeleri anlamına geliyordu. Bu değişikliklere çağrı yaparken Swanson, üretim sorununu topyekun savaş sorunundan ayırmıyordu. "Teknik bir ordunun tekniğe ihtiyacı vardır" diyordu. "Bu nedenle, şimdi, kadın işçilere fabrikalardaki yerlerimizi almaları için yardım etmeliyiz; böylece silahlı kuvvetleri güçlendirebiliriz."

Öte yandan, bu politikayı benimserken Swanson, sendika kollarının ve bölgelerinin en etkin işleyişini ve sendika örgütlerinde kadın işçilerin eğitilmesini sağlayarak sendikalara kesintisiz biçimde personel alımlarının olması gerekeceği gerçeğini açıkça ortaya koyuyordu. Swanson, bu yeni üretim politikasını, Avrupa'da ikinci bir cephe açılması ana sorunu ile doğrudan ilişkili ve kendisi ile kendisi gibi işçilerin askerler olarak katılacağı bütün bir topyekun savaş programının ayrılmaz bir parçası olarak görüyordu. "Ülkedeki her erkek ve kadın, askeri kuvvetlerde, sanayide veya sivil savunmada savaş hizmeti için örgütlenmelidir" diyordu. O konferansa katılan delegelerin desteğini aldığına kuşku yok. Delegelerin en yüksek alkışları aşağıdaki pasaja ayrılmıştı:

> "Hükümetin Rusya'nın yanında ağırlığını koymadığı konusunda her fabrikada işçilerin taşıdığı sürekli ve meşru korkuyu hepimizin hissettiğinden ve paylaştığından eminiz. Fabrikalarda, 'hükümetin Rusya'yı hayal kırıklığına uğrattığı' ya da 'Halifax'ların, Moore-Brabazon'ların ve Margesson'ların varlığının İkinci Cephe'nin açılmamasının nedeni olduğu' düşüncelerinin kuşku dolu kaynaşmalara neden olduğu, kamuya açık bir biçimde beyan edilmelidir. Hükümeti, işçilerin Rusya'yı hayal kırıklığına uğratmalarına asla izin vermeyecekleri konusunda uyarıyoruz; çünkü işçiler bunun bizim de hayal kırıklığımız anlamına geldiğini biliyorlar. İşçiler, İngiltere'nin Rusya kadar risk almasını talep ediyorlar ve İkinci bir Cephe'nin derhal açılması konusunda bu nedenle ısrarcılar."

Swanson'un Rusya ve İkinci Cephe'ye yaptığı atıfları selamlayan alkış tufanı, tartışma boyunca izleyen konuşmacılar tarafından yapılan her benzeri atıfta yankılandı.

Konferansın sonunda delegeler, üretimin artırılmasına çağrıda bulunan bir bildiriyi onayladılar; SSCB halklarına selamlarını gönderdiler; Avrupa'da İkinci bir Cephenin açılmasını talep ettiler ve *Daily Worker* üzerindeki yasağın kaldırılmasını istediler.

Geride kalan Ocak ayında toplanan Halk Konvansiyonu'nun ardından Herbert Morrison tarafından yasaklanan *Daily Worker* sorununa ilişkin olarak konferans, ülke genelindeki işçi sınıfı hareketlerinin daha geniş kesimleriyle ortak bir biçimde *Daily Worker*'ı daha fazla erteleme olmaksızın geri istediklerini açıkça ortaya koydu. Üretimin artırılması politikalarını başarmakta *Daily Worker*'ın büyük bir rol oynayabileceğine inanıyorlardı.

Artık *Daily Worker* üzerindeki yasağın kaldırılması için yürütülen kampanya gerçekten kıvama gelmişti. 1941 yılının ikinci yarısında her ay davasının haklılığına dikkat çeken bir bildiri basılıyordu. Bunların ilki "Faşizme Karşı Zafer İçin" başlığını taşıyordu ve Eylül'de yayınlanan ikincisi "İngiliz İşçisi" olarak adlandırıldı. Başlığın altında açıklayıcı bir not vardı: "*Daily Worker* bu ülkede yayınlanan ikinci 'İngiliz İşçisi'dir. İlki 15 yıl önce Genel Grev sırasında sendika hareketinin resmi yayın organı olarak çıkmıştı. İkinci 'İngiliz İşçisi', *Daily Worker* çalışanları tarafından her şeyden önce üretim cephesinde savaş için yürütülen çabalara bir katkı olarak yayınlandı."

Ekim ayında *Workers' News* yayınlandı ve 400 bin sattı. Şu haberi veriyordu: "Anglo-Sovyet Birlik Komiteleri ülkenin her yerinde yararlı bir ot gibi bitiyor ki bu, halkın aktif olmak konusundaki şiddetli isteğinin ifadesidir. Tüm partilerden erkek ve kadınlar, yerel önderleri kapsayan bu komitelerde kol kola giriyorlar."

Bu komitelerin özel bir niteliği vardı; çeşitli organizasyonlarında kadınlar aktif rol üstlenmişlerdi. Newcastle'de komite Kadın Belediye Başkanı'ndan ve Northumberland Düşesi'nden destek aldı; Manchester'de büyük bir kadınlar toplantısında, Bayan Laurence Cadbury ve Isabel Brown gibi pek çok kadın temsilcisi konuşma yaptı. Eleanor Rathbone ve halkın tümü adına Leydi Winterton, Sovyet kadınları ile birlik için Londra'da yürütülen kitlesel bir kampanyaya seslendiler.

24 Ekim'de *Railway Review*'e yazdığım bir başka mektupta Sovyet basınında çıkmış ve Doğu Cephesi üzerindeki basıncı hafifletmek için batıda ikinci bir cephe açılmasına çağrı yapan çok sayıda makaleye dikkat çektim. Durum acil hale gelmişti ve Sovyetler Birliği halkı bizim hükümetimizin gösterdiği inisiyatif eksikliği nedeniyle panik ve korku içindeydi. İngiltere'den yeni bir cephe açmasını isteme fikrinin "şu anda faşist saldırganlarla mücadelenin en büyük yükünü sırtlayan Sovyetler Birliği'ne karşı İngiliz halkının duyduğu duygudaşlıktan" kaynaklandığını söyleyen *Kızıl Yıldız*[11] yazarlarından birinden alıntı yaptım. Aynı yazar şöyle devam ediyordu: "ancak İngiliz halkının duygudaşlığı ile İngiliz hükümetinin eylemleri arasında bir uçurum var." "Batıda he-

[11] Sovyet ordu gazetesi Krasnaya Zvezda. Şu anda hâlâ Rusya Federasyonu ordu gazetesi olarak yayınına devam etmektedir. - yayınevinin notu.

men şimdi hücuma geçme" çağrısını desteklemek için aşağıdaki gerçekleri sıraladım:

> "En az 200 Nazi tümeni tamamen Doğu Cephesi ile meşgul ve bu Fransa'ya yerleştirilmek üzere geriye en fazla 25 ile 30 arası zayıf tümen bırakıyor. Şimdiye dek Fransa'ya, Norveç'e, Danimarka'ya, Belçika'ya ve Hollanda'ya yerleştirilen Almanya'nın tüm panzer tümenleri ve ağır silahlı birlikleri doğuya gönderilmiş bulunuyor. Ayrıca, pratik olarak Luftwaffe'nin bütünü Sovyetler Birliği'ne karşı yoğunlaşmış durumda. Almanya'nın ana deniz güçleri şu anda Baltık ve Barents Denizlerinde faaliyet gösteriyor. Alman denizaltı filosunun tamamı toplam 250 birlikten oluşuyor ve Amerikan donanmasından Amiral Pratt'ın tahminlerine göre bu filonun yalnızca üçte biri ya da yaklaşık 83 denizaltı İngiliz haberleşmesine karşı çalıştırılabilir, ki bunun da yarısı Kızıl Donanmanın neden olduğu kayıpların yerine geçirilmek üzere kullanılmış durumda."

Churchill'in *İkinci Dünya Savaşı* başlıklı kitabının III. Cildi'nde yer alan aşağıdaki paragraf, hükümetin Avrupa'da ikinci bir cephe açmayı kabul etmemesi konusundaki yaygın hayal kırıklığına ilişkin bir fikir verebilir:

> "Eşim, aylar geçtikçe ve Almanlar bozkırlar boyunca dalgalandıkça, Rusya'ya herhangi bir askeri yardım sağlayamamamızın ulusun giderek daha fazla tedirgin olmasına ve sıkıntı duymasına neden olduğunu hissediyordu. İkinci bir cephenin söz konusu olmadığını ve uzun bir süre daha yapılabilecek tek şeyin büyük ölçekte ve her türden levazım göndermek olacağını söyledim. Bay Eden ve ben, tıbbi yardım için gönüllü bağış yoluyla fon elde etme olanağını araştırması için onu teşvik ettik. Bu tür bir kampanya İngiliz Kızıl Hacı ile St. John's tarafından zaten başlatılmıştı ve eşim 'Rusya'ya Yardım' çağrısını yönlendirmek üzere Ortak Organizasyon tarafından davet edildi."

Churchill'in aktardığına göre, hemen cömert bir yanıt gelmişti ve izleyen dört yıl içinde yaklaşık 8 milyon sterling toplanmıştı ki bunun kaynağı esas olarak İngiltere'nin çalışan erkek ve kadınların yaptığı haftalık bağışlardı.

Bu arada, Edinburgh Sendikalar Kongresi'nde (Trades Union Congress -TUC) alınan kararın bir neticesi olarak, bu kurumdan bir delegasyon SSCB'yi ziyaret etmiş ve bir Anglo-Sovyet Sendika Komitesi oluşturulmuştu. Ana amaçları tanımlanmış ve 26 Ekim'de yayınlanan ortak bir bildiri ile duyurulmuştu:

> "1. Hitler Almanyası'na karşı savaşta karşılıklı yardımın örgütlenmesi için İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin sendikalarının birleşmesi.
> "2. Ortak savaşlarında SSCB ve İngiltere hükümetlerine imkan dahilindeki her türlü desteğin sağlanması.

"3. Tankların, uçakların, silahların, cephanelerin ve diğer silahların üretiminde azami artışı sağlamak amacıyla her iki ülkenin sınai çabalarının güçlendirilmesi.
"4. İngiltere tarafından SSCB'ye azami silah yardımı yapılması konusunda yardımda bulunulması.
"5. Her türlü ajitasyon ve propaganda aracının, basının, radyo yayınının, sinemanın, işçi toplantılarının vs. savaşta kullanılması.
"6. Baskıdan kurtulmak ve bağımsızlıkları ile demokratik özgürlüklerinin yeniden inşası için savaşan işgal altındaki ülkelerin halklarına imkan dahilindeki her türlü desteğin sağlanması.
"7. İngiltere'nin ve Sovyetler Birliği'nin sendikalarının karşılıklı yardım etrafında örgütlenmesi ve karşılıklı bilgi alışverişinin gerçekleştirilmesi.
"8. Tüm-Birlik Sendikalar Merkez Konseyi ile İngiliz Sendikalar Kongresi vasıtasıyla SSCB ve İngiltere'nin sendikalarının temsilcileri arasında tatmin edici bir iletişimin güçlendirilmesi."

Sendikalar Kongresi ile Tüm-Birlik Sendikalar Merkez Konseyi (TUC ile AUCCTU) arasındaki anlaşmanın imzalanmasını takiben Bir Sovyet sendika delegasyonu İngiltere'ye geldiğinde, delegasyonun ülkede yaptığı tur *Daily Herald* tarafından sevinç uyandırıcı olarak betimlenmişti. "Halkın duygularına şaşırtıcı bir armağan," olarak adlandırdığı bu ziyaret için eski diplomat Harold Nicolson şöyle demişti: "Bir kişi yeter ki Rusya'dan bahsetsin; tüm toplantı birden gazyağına batırılmış bir saman destesi gibi alevleniyor."

Anglo-Sovyet sendika birliğinin kurulması ileriye doğru atılan büyük bir adımdı; ancak birliğin evde sağlandığını söyleyebilmek için hâlâ yapılacak çok şey vardı. İşçi sınıfı hareketinin birliği ve geniş ulusal cephe içerisindeki tüm işçi sınıfı örgütleri, hâlâ İngiltere'deki siyasal durumda gerçekleştirilecek ilerleme açısından anahtar rolündeydi. *Railway Review*'in 31 Ekim sayısında, aklımda bunlarla, şu ya da bu biçimde her zaman bizimle görünen üretim sorunlarına bir kez daha döndüm:

"Demiryolu işçilerinin üretimini bilinçli hale getirmeye dönük büyük adımlar atılmış olsa da, özellikle Yol Motor Bakım Bölümünde gerçekten hayati savaş çalışması ile meşgul olmadıklarını düşünen pek çok kimse var. Bu tamamen yanlış. Aslında, doğrudan savaş üretimindeki duraklamaların çoğuna neden olan genel olarak ulaşımdaki kaos. Daha geçen Ocak ayında, Economist şöyle söylüyordu: 'Ulaşım, mühimmat üretimindeki tıkanma noktası olmaya başladı.' Bu durum büyük oranda, işlerini hâlâ barış zamanındaymışçasına yürüten, birini diğeriyle yarıştıran ve her bir hat için ayrı bir yönetime sahip olmayı sürdüren demiryolu idarecilerinin politikasından kaynaklanıyor. Bu politikanın sonucu olarak bazı durumlarda, demiryolu araçları ve çalışanları başka bölümlerde aylakça yatarken, depolar normal kapasitelerinin üzerinde çalışıyor. Atölyelerde, yetersiz yöneticiler ile ustabaşların kötü idaresi hâlâ israf ve verimsizliğin esas nedenlerinden biri.

> "Demiryollarında, başka herhangi bir yerden belki de daha fazla, işçilerden gelen iyileştirmeye yönelik önerileri dinlemek konusunda yönetimde isteksizlik var. Öte yandan, demiryollarının yönetim cephesini sendika faaliyetlerinin kapsamı dışındaki bir şey olarak görme eğilimi var. Savaşı kazanabilmek için tüm bu önyargıları silip süpürmek gerekiyor. Bu bakımdan, verimsiz bir biçimde yönetilen fabrikaları ve işyerlerini kontrol etmek adına son dönemde hükümetin yetkisini genişlettiğini belirtmek gerekiyor. 55 nolu Savunma Kanunu çerçevesinde hükümetin, idareciler ile yöneticilerin başına bir denetçi atama yetkisi vardı. Şimdi 78 nolu Kanun çerçevesinde hükümete, denetçiyi engelleyen herhangi bir idareciyi ya da yöneticiyi işten atma yetkisi verildi. Bu, üretim ve işyeri komitelerinin ellerine azami düzeyde kullanılması gereken çok güçlü bir silah veriyor."

Muhtelif zamanlarda, ülkenin muhtelif yerlerinde, bizi sınıf mücadelesinden vazgeçmekle suçlayan küçük pasifist gruplarından gelen ve üretimin artırılması ile ikinci bir cephenin açılması taleplerimize karşı çıkan muhalefete karşı ani yükselişler yakaladık. Bağımsız İşçi Partisi'nin bir yayın organında, örneğin, şu ifade ile karşılaştık: "Batıda bir askeri müdahale talebi üzerinde odaklanmak, dikkati Churchill hükümetinin yerini sosyalist bir hükümetin alması gerekliliğinden uzaklaştıracaktır ve bu en büyük tehlikedir." Bu arabayı atın önüne koymaktı. Dikkati, ikinci bir cephe açma gerekliliğinden alıp sosyalist bir hükümet kurmaya dönük gerçek dışı bir talebe yöneltmiş olsaydık, daha büyük bir tehlikeden söz edebilirdik. Bir seçim konuşmasında Fenner Brockway şöyle demişti: "Şu anda savaş alanlarında ne olursa olsun, Rusya'nın geleceği İngiltere ve Avrupa'nın savaşın sonunda ne kadar sosyalistleştiğine bağlı olacak. Kapitalist bir İngiltere ve kapitalist bir Avrupa, ekonomik dayanağını sürdürmesi ve sosyalizmi olgunlaştırması konusunda Rusya'ya yardımcı olmayacak." Artık herkes durumun bunun zıddı olduğunu biliyor. Savaştan sonra İngiltere ve Avrupa'nın ne kadar sosyalistleştiği, büyük oranda, savaş sırasında Doğu Cephesi'ndeki savaş alanlarında olanlara bağımlı hale geldi. Eğer Sovyetler Birliği yenilmiş olsaydı, Avrupa'da kesinlikle yeni hiçbir sosyalist ülke olmazdı ve İngiltere'de kesinlikle İşçi Partisi hükümeti olmazdı.

ILP'nin [Bağımsız İşçi Partisi] düzenlediği bir yaz okulunda, Komutan Liddell Hart Avrupa'da ikinci bir cephe açılmasına karşı savlar ileri sürdü ve Jimmy Maxton "hiçbir savaş istemiyor oluşumuz dışında" ILP'nin görüşlerine çok yakın olduğunu söyledi. Glasgow tersanesindeki bir toplantıda, ILP üyesi bir temsilci, işçilerin yalnızca ücretler ve çalışma koşulları ile ilgilenmeleri ve üretim konusunda endişe etmemeleri gerektiği fikrini öne sürmüştü; çünkü diyordu, "eğer savaş-öncesi üretim olmasaydı, savaş olmazdı."

Elbette, kişinin savaşa karşı tutumu, Sovyetler Birliği'ne karşı tutumu tarafından belirlenmek durumundaydı. Sovyetler Birliği'ne inanıyorsanız, o zaman anti-faşist savaşta onu anahtar rolünde görüyordunuz. Bize göre, Sovyetler Birliği'nin varlığı ve onun-

la kurduğumuz ittifak, savaşın sonuna kadar anti-faşist kalmasının garantisi idi. Bu biçimde görülmediğinde, Sovyetler Birliği'nin savunması hakkında endişe edilmiyordu. Arkada durup Almanlar ile Rusların birbirlerini tükettiklerini izlemek isteyenlerin ve Sovyetler Birliği'ne onu yalnızca savaşta tutacak kadar yardım göndermek isteyenlerin olduğu doğru; ancak aralarında Churchill'in de olduğu İngiltere'deki uzak görüşlü emperyalistler, Sovyetler Birliği'nin ayakta kalmasını, İngiliz İmparatorluğu'nu kurtarma mücadelesinde önemli bir etken olarak görüyorlardı. Böylece, kısa bir süre için şu ya da bu düzeyde temel çıkarlarımız örtüştü. Emperyalistlerin Sovyetler Birliği'ne dönük desteği bir kendini koruma eylemiydi. Bunu biliyorduk, ama Sovyetler Birliği'ni silah ve mühimmat ile ve nihayetinde ikinci bir cephe ile desteklemeye hazır oldukları sürece, biz de, kapitalist temeline rağmen Churchill hükümetini desteklemeye hazırdık.

Yılın sonuna doğru toplanan ve Parti'nin Aralık 1941 tarihli ve 1 Nolu Sussex Bülteninde haberi verilen Büyük Britanya Komünist Partisi'nin bir Sussex İli Konferansında, Merkez Komite'nin önde gelen üyelerinden biri olan Emile Burns, delegelere yönelik konuşmasına başlarken, Sovyetler Birliği'ne dönük saldırının, ana emperyalist güçlerin savaş nedeniyle bölündüğü ve Anglo-Amerikan grupların, Sovyetler Birliği ile ittifakın ayakta kalmak için tek koşul olarak görülmesine sebep olacak derecede zayıf düşürüldüğü bir zamanda gündeme geldiğini belirtti. Bu denli çok sayıda Avrupa ülkesine Almanya'nın boyun eğdirmesi, bu ülkelerin her birindeki sınıf mücadelesini, Nazilerden kurtulmayı amaçlayan ulusal bir mücadeleye dönüştürmüştü. Bu koşullarda, zayıflatılmış kapitalist ülkeler ile Sovyetler Birliği arasında uluslararası bir cephe yaratılmıştı. Emile Burns şöyle devam ediyordu:

> "Yalnızca Sovyetler Birliği'nin güvenliğinin değil; ama aynı zamanda halkların sosyalizme ilerlemeye karar verme özgürlüklerinin zaferine dayandığı bu uluslararası cephenin varlığı, tamamen yeni bir aşamaya işaret ediyor ve her bir kapitalist ülkedeki işçi sınıfı için mutlak surette yeni koşullar yaratıyor. İngiltere'deki ulusal cephe, Hitler Almanyası'na karşı kurulan uluslararası cephenin gerekli karşılığıdır; birini zayıflatan herhangi bir şey ötekini de zayıflatır.
> "Bu nedenle Parti'nin önünde duran iş ulusal cepheyi bir arada tutmak, bu cepheyi zayıflatmaya dönük her türlü eğilimi teşhir etmek, bu eğilimlere karşı mücadele etmek, bu cephe içindeki işçi sınıfı ağırlığının artmasına bakmak ve böylece İngiliz-Sovyet İttifakı'nın azami düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Ana sloganlarımız ve pratik parti görevlerimiz buradan türüyor: işçi sınıfının siyasal ve sınai alanlardaki inisiyatifince elde edilecek olan Avrupa kıtasındaki ikinci bir cephe ve daha fazla üretim.
> "Amaçlarımıza ulaşacağız ve bunu, ulusal cepheyi kırarak ya da zayıflatarak değil; işçileri, ulusal cephe içerisindeki güçler dengesinin değişmesini sağlayacak biçimde canlandırarak yapacağız. Moore-Brabazon'lar ve onların etkisi zayıflatılacak ve işçi sınıfının etkisi güçlendirilecek. Bununla kol kola yürüyen bir başka

görev de İngiliz ve Sovyet halkları arasındaki dostluk bağlarını, ne olursa olsun kopmayacakları bir biçimde sıkılaştırmaktır."

6 Kasım 1941'de Rus Devrimi'nin 24. yıldönümünün arifesinde Stalin, Moskova Sovyeti ile Moskova Komünist Partisi'nin ortak bir kutlama toplantısında konuşma yaptı. Mücadelenin ilk dört ayının ardından savaştaki durumu değerlendirerek şöyle dedi:

"Düşman, Ukrayna, Belarusya, Moldovya, Litvanya, Letonya, Estonya ve başka bir dizi bölgeyi ele geçirmiş bulunuyor. Yolunu Donetz Havzasına çevirdi; Leningrad üzerinde kara bir bulut gibi duruyor ve görkemli başkentimiz Moskova'yı tehdit ediyor. Alman-faşist işgalcileri, işçilerimizin, köylülerimizin ve aydınlarımızın emeği ile inşa edilmiş kentleri ve köyleri yıkarak ülkemizi talan ediyorlar. Hitlerin sürüleri kadınlara, çocuklara ve yaşlılara karşı hiçbir acıma göstermeden ülkemizin barış içinde yaşayan insanlarını öldürüyor ve bu insanlara zulmediyorlar. Ülkemizin Almanlar tarafından ele geçirilen bölgelerindeki kardeşlerimiz Alman zalimlerinin boyunduruğu altında inliyorlar.
"Anayurdumuzun şerefini ve özgürlüğünü savunan, barbar düşmanımızın saldırılarını cesurca geri püskürten ve birer yiğitlik ve kahramanlık örneği olan ordu ve donanmamızdaki erler tarafından seller gibi düşman kanı akıtılmıştır. Ancak düşman hiçbir kurbanda durmuyor; askerlerinin bir zerre kanını bile umursamıyor; şimdiye dek yok edilmiş müfrezelerinin yerini almaları için giderek daha fazla müfrezeyi savaşa sürüyor ve kış gelmeden önce Leningrad ve Moskova'yı almak için her türlü çabayı gösteriyor; çünkü kışın kendisi için iyiye delalet olmadığını biliyor. Savaşın dört ayında 350 bin ölü, 378 bin kayıp verdik 1 milyon 20 bin yaralımız var. Aynı dönemde düşman, ölü, yaralı ve tutsak olarak dört buçuk milyon insan kaybetti."

Blitzkrieg [yıldırım savaşı] konusunda Stalin bunun Batı'da başarılı olmuşken, Doğu'da neden işe yaramadığını sordu. Alman stratejistleri, Sovyetler Birliği'ni iki ay içinde bitireceklerini ve Urallara bu kadar kısa bir zaman içinde ulaşacaklarını söylerken neye güveniyorlardı? Stalin bu sorulara yanıt vererek devam etti:

"İlk önce bu ülkelerin egemen çevrelerini devrim hayaleti ile korkutarak ve bu yolla ülkemizi diğer güçlerden tamamen ayırarak ilk elde genel bir koalisyon yaratmayı ciddi biçimde hesapladılar. Almanlar, tek tek ülkelerdeki sınıflar arasındaki ve bu ülkelerle Sovyet ülkesi arasındaki çelişkilere oynama politikalarının halihazırda Fransa'da sonuç verdiğini biliyorlardı. Devrim hayaletinden korkmaktan kendilerini alıkoyamayan Fransa'nın egemenleri, bu korku içinde ülkelerini Hitler'in ayaklarına serdiler ve her türlü dirençten vazgeçtiler. Alman-faşist stratejistleri, Büyük Britanya ile Birleşik Devletler'de de aynısının olacağını düşündüler. Eli kanlı Hess, Alman faşistleri tarafından İngiltere'ye, esas olarak, İngiliz politikacılarını, SSCB'ye karşı oluşturulan ortak haçlı seferine katıl-

maya ikna etmek için gönderilmişti aslında. ... Almanların çelişkilere oynama ve devrim hayaleti aracılığıyla sindirme politikalarının tükendiği ve yeni durumda artık uygun olmadığı ortaya çıkmış durumda.

"Almanlar, ikinci olarak, Sovyet sisteminin dayanıksızlığına ve Sovyet arka planının güvenilmezliğine bel bağladılar, ilk ciddi darbeden ve Kızıl Ordu'nun ilk gerileyişlerinden sonra, SSCB halkları arasında çatışmaların başlayacağını, başkaldırıların çıkacağını ve ülkeyi oluşturan unsurların dağılacağını zannettiler; ki bu da Alman işgalcilerinin kuzey doğuya doğru Urallara kadar ilerlemesini kolaylaştıracaktı. Ama burada da Almanlar vahim bir hesap hatası yaptılar. ... Bu denli büyük toprak kayıplarına uğrayan başka herhangi bir devlet muhtemelen testi geçemeyecek ve çöküşe geçecekti. Sovyet sistemi bu sınavdan bu denli başarılı bir biçimde çıkmış ve hatta arka planını güçlendirmişse, bu durum, Sovyet sisteminin şu anda en dayanıklı sistem olduğu anlamına gelir.

"Nihayetinde Alman işgalcileri, Kızıl Ordu ile Kızıl Donanma'nın zayıflığına güvendiler, Alman ordusu ile Alman donanmasının ilk darbede ordumuzu ezmeyi ve dağıtmayı ve ülkemizin derinliklerine doğru karşı konulmaz bir ilerlemenin yolunu açmayı başaracağına inandılar. Ama burada da Almanlar vahim bir hesap hatası yaptılar. (...) Bizim ordumuzun morali daha yüksek çünkü kendi topraklarını yabancı işgalcilere karşı savunuyor ve ülküsünün haklılığına inancı tam, oysa Alman ordusu saldırgan bir savaşı sürdürüyor ve yabancı bir ülkeyi yağmalıyor, aşağılık ülküsünün haklılığına bir an bile inanma olasılığı yok. (...) Tüm bu koşullar birlikte ele alındığında, şüphesiz ki Blitzkrieg'in Doğudaki kaçınılmaz yenilgisi ta başından belliydi."

Savaşın ilk dört ayında Sovyet askeri güçlerinin katlandığı geçici yenilgileri açıklarken Stalin şunu söylüyordu:

"Kızıl Ordu'nun yenilgilerinin nedenlerinden birisi Alman-faşist bölüklerine karşı Avrupa'da ikinci bir cephenin yokluğudur. İşin aslı şu anda hâlâ, Almanları, güçlerini dağıtmaya ve savaşı Batı'da ve Doğu'da olmak üzere iki cephede sürdürmeye zorlamak üzere Alman-faşist birliklerine karşı savaş açacak hiçbir Büyük Britanya ya da Amerika Birleşik Devletleri ordusu yok Avrupa kıtasında. İşte, bunun sonucunda emniyetli Batı'daki art alanlarını göz önünde bulunduran Almanlar tüm bölüklerini ve Avrupa'daki müttefiklerinin bölüklerini ülkemize karşı sürebiliyorlar. Şu andaki durum öyle ki ülkemiz kurtuluş savaşını tek başına, hiçbir askeri yardım olmaksızın, Almanların, Finlandiyalıların, Romanyalıların, İtalyanların ve Macarların birleşik güçlerine karşı sürdürüyor. ... Almanlara karşı Avrupa'da ikinci bir cephenin yokluğunun Alman ordusunun durumunu ciddi bir biçimde kolaylaştırdığına şüphe yok. ... Ordumuzun geçici yenilgilerinin diğer nedeni yeterli sayıda tankımız olmaması. ... mi sanayimizin kötü çalıştığı söylenemez. Hayır, çok iyi çalışıyor v da mükemmel tank üretiyor. Ancak Almanlar daha fazla tank üreti kü şu anda yalnızca kendi tank üretimi sanayilerine değil ama ay

> Çekoslovakya, Belçika, Hollanda ve Fransa'nın sanayisine de sahipler. ...
> "Mevcut savaş bir araçlar savaşı. Savaş, araç üretiminde ezici üstünlüğü elinde tutan tarafça kazanılacak. ABD, Büyük Britanya ve SSCB'deki araç üretimlerini toplarsak, Almanya'dan en az üç kat daha üstün oluyoruz. ... Büyük Britanya'nın temsilcisi olarak Lord Beaverbrook ile Birleşik Devletler'in temsilcisi olarak Bay Harriman'ın katıldığı, son dönemde Moskova'da gerçekleştirilen üçlü konferans, ülkemize tank ve uçak konusunda sistematik olarak yardım etme kararı aldı. Çok iyi bilindiği üzere, söz konusu karar temelinde tank ve uçak almaya zaten başladık."

Ertesi gün, Rus Devrimi'nin 24. yıldönümünde, İngiliz Dışişleri Bakanı, Dışişleri Halk Komiserine bir tebrik telgrafı gönderdi. Bu telgrafta, Sovyet güçlerinin cesurluğuna karşı içten bir hayranlık ve sivil halkın çektiği acılara karşı derin bir üzüntü duyduğunu ifade etti. 1917 yılından beri Rus Devrimi'nin herhangi bir yıldönümünde ilk kez bizim dışişleri bakanımız tarafından Sovyetler Birliği'ndeki eşitine bir tebrik telgrafı gönderiliyordu. Aynı gün, Moskova kapılarındaki Alman işgalcilerine karşı Stalin Sovyet halkına; askerlere, denizcilere, çalışan erkek ve kadınlara, kolektif çiftliklerde çalışan çiftçilere ve entelektüellere bir konuşma yaptı. Onlardan bugüne kıyasla yine de daha zor bir durumda oldukları bir dönemi hatırlamak adına zihinlerini geriye doğru zorlamalarını istedi:

> "Ekim Devrimi'nin birinci yıldönümünü kutladığımız 1918 yılını hatırlayın. Ülkemizin dörtte üçü o dönemde yabancı müdahalecilerin ellerindeydi. Ukrayna, Kafkasya, Orta Asya, Urallar, Sibirya ve Uzak Doğu geçici olarak ellerimizden çıkmıştı. Hiçbir müttefikimiz yoktu, Kızıl Ordumuz yoktu; onu henüz oluşturmaya başlamıştık, gıda, silah ve Ordu için giysi kıtlığı vardı. On dört ülke, ülkemize karşı bastırıyordu. Ama ümitsizliğe düşmedik, cesaretimizi kaybetmedik. Savaşın ateşi içinde Kızıl Ordu'yu oluşturduk ve ülkemizi bir askeri kampa dönüştürdük. Müdahalecilere karşı savaşmak için o dönemde büyük Lenin'in yüreği bizi canlandırdı. Ve ne oldu? Müdahalecileri gönderdik, kaybettiğimiz tüm topraklarımızı geri aldık ve zafer kazandık.
> "Bugün ülkemizin durumu 23 yıl öncesine göre çok daha iyi. Ülkemiz, şimdi, sanayi, gıda ve hammadde bakımından 23 yıl önce olduğundan kat be kat zengin. Şimdi, Alman işgalcilerine karşı ortak bir cepheyi bizimle birlikte koruyan müttefiklerimiz var. Şimdi, Hitler zorbalığının boyunduruğu altına düşmüş Avrupa uluslarının hepsinin sempati ve desteğine sahibiz. Şimdi, ülkemizin özgürlük ve bağımsızlığını yaşamları ile savunan görkemli bir ordumuz ve görkemli bir donanmamız var. Ne gıda ne silah ne de ordu giysileri konusunda kıtlık çekmiyoruz. Bütün ülkemiz, ülkemizin tüm halkları, Alman faşistlerinin işgalci sürülerini ezmek için ordumuza ve donanmamıza yardım ederek onları destekliyor. İnsan gücü rezervlerimiz bitmez tükenmez nitelikte. Büyük Lenin'in yüreği ve muzaffer bayrağı aynen 23 yıl önce olduğu gibi bu vatansever savaşta da bizi canlan-

dırıyor. Alman işgalcilerini yenebileceğimize ve yenmek zorunda olduğumuza şüphe duyulabilir mi?

* * *

18 Kasım 1941'de İngiliz birlikleri Libya'da karşı saldırıya geçti ve iki gün sonra Avam Kamarası'na verilen bir beyanatla Churchill yeni durum hakkında bilgi verdi. Saldırının amacı, dedi, "şu ya da bu yerelliğin işgal edilmesinden ziyade düşman ordusunun ve silahlı güçlerinin yok edilmesiydi."

Kahire'den gelen 20 Kasım tarihli bir tebliğ, Tobruk ile erişim kurmaya çalışan İngiliz bölüklerinin, kentin çevresindeki savunma hattının on mil yakınına ulaştığını bildiriyordu. Büyük Britanya Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin aynı gün yapılan özel bir toplantısında aşağıdaki bildiri oybirliği ile kabul edilmiş ve basına verilmişti:

> "Komünist Partinin Merkez Komitesi, Libya hücumunun kesin başarısını temin etmek için İngiltere'nin tüm üretici ve insan gücü kaynaklarını eksiksiz biçimde harekete geçirmek adına hükümetin alması gereken gerekli tüm önlemlere tam desteğini taahhüt eder. Bu hücum, Mihver güçlere karşı önemli bir askeri harekatın başlatıldığına işaret etmektedir. İngiliz halkı, bunun, Anglo-Sovyet İttifakının Hitler Almanyası'na karşı zaferini örgütlemek için vazgeçilmez olduğunda ısrarcıdır.
>
> "Kendisini önceleyen deniz ve hava hazırlıkları ile başarılarının maddi olarak desteklediği Libya hücumu, Kızıl Ordu'nun göz kamaştıran direnci ile halihazırda epeyce zayıflatılmış olan Mihver güçlere karşı ciddi ve doğrudan bir tehdit oluşturabilir ve sahip oldukları insan ve malzeme kaynakları ile halkın moreli üzerindeki gerilimi hiç şüphesiz arttıracaktır. Dünyanın her yerindeki müttefiklerimiz bu hücumu memnuniyetle karşılayacaktır ve başarısı, İngiliz halkı tarafından talep edilen ve son konuşmasında Stalin'in anlamlı bir biçimde atıfta bulunduğu Avrupa'da İkinci Cephe'nin gelişmesine yardım edecektir. Avrupa'nın boyunduruk altındaki halklarını, Nazi zalimlerine karşı çabalarını yoğunlaştırmak konusunda harekete geçirecek ve teşvik edecektir.
>
> "Komünist Parti, fabrikalardaki işçilerden, üretimi en üst seviyeye çıkarmak için çabalarını ikiye katlamalarını ve tüm savaş malzemeleri biçimlerinin azami üretimine şu anda mani olan tüm engelleri kaldırmalarını istemektedir. Libya'daki bölüklerimize ihtiyaç duydukları tüm mühimmatlar tedarik edilmelidir. Sovyetler Birliği'ne mühimmat göndermeye dönük Moskova'da gerçekleştirilen Üçlü Konferans kararlarını yerine getirmeli ve Hitler Almanyası'na karşı Avrupa'da yeni bir saldırının gelişmesini hızlandırmak için yardım etmeliyiz."

İlk üç gün hücum iyi gitti; fakat 21 Kasım'da Sekizinci Ordu zorluklarla karşılaştı. General Auchinleck'in son mesajına göre:

"Düşman, beklenebileceği gibi, Sidi Rezegh'e dönük tehdide derhal tepki verdi ve zırhlı tümenleri, 4. ve 22. Zırhlı Tugayları savuşturdu. Ardından tüm düşman zırhlıları bu çok önemli bölgeden bizi sürmek ve Destek Grubuna ve orada mahsur kalan 7. Zırhlı Tümene yardım ulaşmasını engellemek için birleşti. Bu oluşumların hiçbiri uzun süreli bir savunma yürütmek için tasarlanmamıştı ve 21. Tümenin yer aldığı alan boyunca, yardım almaksızın bunu başarmış olmaları büyük oranda onların onurudur. Düşman saldırısının gelişmesinden önce sahneye çıkması beklenen 5. Güney Afrika Piyade Tugayı, kısmen Ariete Zırhlı Tümeninin [İtalyan tümeni] karşı koyuşu nedeniyle ve kısmen de sahaya çıktığı çok fazla sayıdaki aracı kullanmak konusundaki deneyimsizliği nedeniyle bunu yapamadı.

"Ertesi gün üç zırhlı tugayın hepsi bölgenin savunulmasına katıldı. Fakat büyük bir cesaretle savaşmalarına rağmen, tanklarımız ve tanksavar toplarımız Almanlarınkinden geri kaldı ve 22 Kasım akşamı tanklarının üçte ikisini kaybeden ve Tobruk garnizonunu savunma için devasa bir muharebe hattı çıkıntısı ile bırakan XXX. Kolordu geri çekilmeye zorlandı.

"Düşman başarısını gösterişli bir başarı ile tamamladı. Bir gece saldırısında, sahip olduğu yüz tank geri kalan gücümüzün üçte ikisini temsil eden 4. Zırhlı Tugayı gafil avladı ve tamamen alt üst etti. 23 Kasım'da, General Norris'in komutası altındaki iki piyade tugayından birisi olan 5. Güney Afrika Piyade Tugayı'nı pratik olarak yok etti; artık hiçbir ulaşım yoktu ve ardından 24 Kasım'da zırhlı tümenleriyle cepheye güçlü bir karşı darbe indirdi."

Taktiksel inisiyatifi ele geçiren Rommel yolunu doğuya doğru çevirdi ve Mısır topraklarının 20 mil içine girdi. General Cunningham'a eldeki tüm kaynaklarla saldırma emri veren General Auchinleck'in kişisel kararı sayesinde, 25 Kasım'da Rommel geri dönmeye zorlandı. Ertesi gün, hava desteği olmayan Rommel kuzeye doğru yöneldi ve Sidi Rezegh'e döndüğü yer olan Bardia'da sığınacak bir yer aradı. Keskin ve düzensiz bir muharebeden sonra, 27 Kasım'da ilerleyen İngiliz kuvvetleri Tobruk savunucuları ile birleşti ve 33 hafta süren bir kuşatma böylece son buldu. 28 Kasım günü, *Railway Review*'de şöyle yazdım:

"İngiliz bölükleri tarafından Libya'da açılan cephe, Avrupa'da ikinci bir cephenin kurulmasına dönük önemli bir adım olarak tüm dünyada müttefiklerimizce memnuniyetle karşılanacak. Saldırı, eğer başarılı olursa, güney Akdeniz kıyı şeridinin tamamını İngiliz hâkimiyeti altına sokacak. Bu, hem doğuya giden İngiliz malzemelerinin korunması hem de İtalya üzerine düzenlenecek bir saldırının hazırlığı için azami derecede önemli olacak. Bu yolla Girit'te Nazilerce elde edilen başarıların etkisi ortadan kaldırılacak ve doğuda Rus kuvvetleri ve batıda İngilizlerle Avrupa'da çok büyük bir kıskanç harekatının yolu açılacak.

"Evdeki cephede üretime hız verilecek ve fabrikalardaki işçiler, hem Rus hem de İngiliz kuvvetlerine asli savaş malzemelerini aralıksız biçimde sağlamak için

çabalarını ikiye katlayacaklar.
"Tüm partilerin taraftarlarının Hükümet politikası arkasında birleşmesi artık her zamankinden daha fazla gerekiyor. Hükümetin, Hitler Almanyası'na diz çöktürecek tayin edici darbeler için en geniş güçleri harekete geçirebilmesi adına, Anglo-Sovyet İttifakının eksiksiz biçimde gerçekleştirilmesine mani olan 'Münih'in Adamları'nın görevlerinden alındıklarını görmemiz artık her zamankinden daha fazla gerekiyor."

Harekat sırasında, Mihver malzemelerini yok eden ve ilerleyişinde Sekizinci Ordu'ya destek sağlayan ve Rommel'in ordularını yıkımın kıyısına getirmeye yardımcı olan İngiliz donanması çöl savaşındaki hayati faktörlerden biri oldu. Ancak sonraki birkaç hafta boyunca, bir süre sonra (23 Nisan 1942) gizli bir Avam Kamarası toplantısında Churchill'in kabul etmek zorunda kaldığı gibi, "Kraliyet donanması örneği görülmemiş bir dizi kayıpla karşılaştı." 25 Kasım 1941 günü, Libya üzerine karşı saldırının başlatılmasından yedi gün sonra, "Barham" [Kraliyet Donanması'na ait bir savaş gemisi] bir torpido yaylım ateşi ile Akdeniz'de batırıldı ve 800 asker kaybedildi. 19 Aralık günü "Valiant" ve "Queen Elizabeth" [Kraliyet Donanması'na ait savaş gemileri] limpet bombalarından gelen patlamalarla delindi. 13 Kasım'da zaten maruz kalınmış olan "Ark Royal"ın [Kraliyet Donanması'na ait bir savaş gemisi] kaybına eklenen bu kayıplar İngiltere'yi Akdeniz'de filosuz bıraktı. Bunu telafi etmek için kıyıda konuşlanmış torpido taşıyan uçaklar İngiltere'nin güney ve doğu kıyılarından Kuzey Afrika'ya sevk edildi. Churchill şöyle dedi: "Bu hareket, Kanalın düşmana ait tarafında görünen şimdiki işgale yönelik herhangi bir hazırlığın yokluğundan dolayı ve Rusya ile belirgin meşguliyetinden dolayı meşrudur." Bu arada, 2 Aralık'ta Rommel Tobruk'a giden İngiliz koridorunu kırdı ve Sidi Rezegh'i yeniden ele geçirdi.

* * *

Finlandiya ile ilişkilerin kesilmesi sorunu, ilk kez, 4 Eylül tarihinde Churchill ile yapılan bir röportajda Maiskiy tarafından gündeme getirildi. Bir önceki yıl Moskova Anlaşması ile kaybettikleri toprakları geri almak umuduyla Finler, 1941 Temmuzunda Karelya cephesindeki düşmanlıkları yenilemek için Sovyetler Birliği'ne karşı Alman saldırısından yararlandılar. 1941 yılının sonbaharındaki askeri operasyonları, hem Leningrad'a hem de Murmansk ve Arkhangelsk'ten Sovyet-Alman cephe hattına kadar uzanan mühimmat hatlarına ağır bir tehdidi temsil ediyordu. Bu soruna ve benzeri Romanya ve Macaristan sorunlarına ilişkin olarak Churchill daha sonra *İkinci Dünya Savaşı*'nda şöyle yazacaktı:

"Hem Amerikan hükümeti hem de biz Ağustos'tan beri Finlandiyalıları bu duru-

mun olası sonuçlarına ilişkin sert biçimde uyarıyorduk. Rusya'ya karşı kendi güvenlikleri için ihtilaflı Doğu Karelya kentine ihtiyaçları olduğu tutumunu benimsiyorlardı ve geçen iki yılın tarihi bu görüşlerine güç kazandırıyordu. Ancak artık Rusya Almanya ile bir ölüm kalım savaşına girmişti ve bir Alman uydusu gibi hareket eden Finlandiyalıların Rusya ve Batı arasındaki kuzeyde yer alan ana irtibat hatlarını kesmelerine izin vermek Müttefikler için açık ki mümkün değildi. "Romanya'nın durumu Finlandiya'ya benziyordu. 1940 Haziranı'nda Ruslar Besarabya'yı almış ve bu yolla Tuna ağzının kontrolünü ele geçirmişti. Şimdi Mareşal Antonescu'nun liderliğinde ve Almanya ile ittifak içinde, Romanya orduları Besarabya'yı geri almakla kalmamış ama aynı zamanda Finlandiyalıların Doğu Karelya'da yaptıkları gibi Rusya'nın Karadeniz kentlerinin içine doğru girmişti. Orta ve Güneydoğu Avrupa'nın irtibatı söz konusu olduğunda her iki taraftan da anahtar bir pozisyonda olan Macarlar da Almanların savaş konusundaki çabalarına doğrudan yardım ediyorlardı."

Finlandiya, Romanya ve Macaristan'a karşı bir savaş ilan edilmesi lehine bu önemli savlara rağmen, Churchill gönülsüzdü. 4 Kasım tarihli bir mektupta Churchill Stalin'e şöyle yazmıştı:

"Benim yargım buna karşı, çünkü, birincisi, Finlandiya'nın Birleşik Devletlerde çok sayıda dostu var ve bu gerçeği hesaba katmak ihtiyat gereğidir. İkincisi, Romanya ve Macaristan: bu ülkelerde yığınla dostumuz var; Hitler tarafından etkisiz hale getirildiler ve bir maşa olarak kullanıldılar, ama talih bu zorbanın aleyhine olursa, kolaylıkla bizim tarafımıza geçebilirler. İngilizlerin savaş ilan etmesi, onların hepsinin yalnızca kanını dondurur ve Hitler'in bize karşı katı, büyük bir Avrupa ittifakının lideri gibi gözükmesine neden olur."

11 Kasım'da Maiskiy, Churchill'e, Stalin'in 8 Kasım tarihli cevabını gönderdi. Stalin bu cevapta şöyle diyordu:

"Büyük Britanya'nın Finlandiya, Macaristan ve Romanya'ya karşı savaş ilan etmesi sorununda tahammül edilemez bir durumun yaratıldığı görüşündeyim. Sovyet hükümeti, bu sorunu İngiltere hükümetine gizli diplomatik kanallarla iletmiştir. SSCB açısından oldukça beklenmedik bir biçimde, Sovyet hükümetinin İngiliz hükümetine yönelik talebinden bu sorunun ABD hükümetince mülahaza edilmesine kadar sorunun tamamı geniş bir aleniyet kazandı. Sorunun bütünü şu anda basında rastgele bir biçimde tartışılıyor; düşmanca olduğu kadar dostça da. Ve neticede İngiliz hükümeti önerimize karşı olumsuz yanıtları konusunda bizi bilgilendiriyor. Tüm bunlar neden yapılıyor? SSCB ile Büyük Britanya arasında birlik eksikliği olduğunu kanıtlamak için mi?"

Churchill bu mektuba yanıt vermedi ve 20 Kasım'da Sovyetlerin Londra Elçisi,

Dışişleri Bakanı Eden'i davet etti. Stalin'in cephedeki işlerle çok meşgul olduğunu açıkladı. Hitler'e karşı Avrupa'da karşılıklı askeri yardım konusuna ve savaş sonrası barış örgütlenmesine ilişkin önemli pratik konuları gündeme getirmişti. Bu sorunlar çok önemliydi ve kişisel yanlış anlaşılmalarla karmaşıklaştırılmamaları gerekiyordu. Fin meselesi Stalin'i ve aslında Sovyetler Birliği'nin tamamını yaralamıştı. Stalin, ülkesinin küçük düşürüldüğünü hissetmişti. Ertesi gün, Churchill Stalin'e bir telgraf gönderdi ve telgraf şunları içeriyordu:

> "Finlandiya ile ilgili. Size 4 Eylül tarihli telgrafımı gönderdiğimde, Finlandiya'ya karşı savaş ilan etmeyi Kabine'ye önermeye oldukça hazırdım. Daha sonra aldığım bilgiler, Finlandiyalıların savaşmayı durdurmasını ve hareketsiz kalmasını ya da geri dönmesini sağlamamızın, Rusya için ve ortak ülkü adına, resmi bir savaş ilanı ile onları suçlu mihver güçleriyle aynı kefeye koymak ve onları sonuna kadar savaşmaya zorlamaktan daha yararlı olacağını düşündürdü bana. Ancak, önümüzdeki iki hafta içinde durmazlarsa ve siz, hâlâ onlara karşı savaş ilan etmemizi istiyorsanız, bunu kesinlikle yapacağız."

23 Kasım'da Stalin, Sovyetler Birliği'nin tüm isteğinin "askeri operasyonların durması ve Finlandiya'nın fiilen savaştan çekilmesi" olduğu cevabını verdi. Eğer Finlandiya buna uymayı reddederse, Büyük Britanya'nın savaş ilan etmesinin "makul ve gerekli olacağına" inanıyordu. Yoksa "Hitler'e ve en ateşli yardakçılarına karşı savaş konusunda Büyük Britanya ile SSCB arasında birlik olmadığı ve Hitler saldırganlığının yardakçılarının alçak işlerini dokunulmazlık altında yapabilecekleri" izlenimi yaratılabilirdi.

Churchill'in hâlâ gönülsüz olduğu, Eden'e gönderilen 28 Kasım tarihli mektubunca destekleniyor. Bu mektupta Churchill, Eden'e, Mareşal Mannerheim'e o gece bir telgraf gönderdiğini ve cevap için makul bir sürenin verilmesi gerektiğini söylüyordu. Buna şunları eklemişti: "Bu önlemin gayri makul olduğuna ilişkin görüşüm değişmemiş durumda ve Finlandiyalıların geri çekileceğine ilişkin umutlarımı hâlâ koruyorum." 29 Kasım'da Churchill Mannerheim'e aşağıdaki biçimde son kez başvurdu:

> "Geldiğini gördüğüm şey, yani müttefikimiz Rusya'ya sadakatimiz gereği birkaç gün içinde Finlandiya'ya karşı savaş ilan etmeye mecbur kalacak olmamız beni derin bir kedere sokuyor. Eğer bunu yaparsak, fırsat yüzümüze güldüğünde de savaşacağız. Savaş sırasında güvenlik sağlamak adına bölüklerinizin yeterince ilerlediği açık ve artık durabilir ve vazgeçebilirsiniz. Herhangi bir kamusal açıklama yapmanıza gerek yok, ama sadece savaşmayı bırakın ve askeri operasyonları durdurun ki sert kış bunun için tüm sebepleri veriyor size. Savaştan fiilen çıkın. Ekselanslarını Nazileri yeneceğimize ikna edebilmeyi istiyorum. 1917 ya da 1918 yıllarına göre çok daha eminim bundan. Finlandiya kendisini suçlu ve yenilmiş Nazilerle aynı kefede bulursa, İngiltere'deki pek çok Finlandiya dostu için çok üzücü olacak. Son savaş konusundaki hoş konuşmalarımız ve yazışmalarımı-

za ilişkin hatıralarım[12], tamamen kişisel ve özel bu mesajı çok geç olmadan dikkatinize sunmaya sevk etti beni."

Mannerheim 2 Aralık tarihinde cevap gönderdi:

"Dün, 29 Kasım 1941 tarihli mektubunuzu Helsinki'deki Amerikan Bakanı'nın aracılığı ile almak onuruna kavuştum ve bu özel mesajı bana gönderme inceliğini gösterdiğiniz için teşekkür ederim. Benim kanaatime göre bize gereken güvenliği sağlayacak pozisyonlara bölüklerim ulaşmadan şu an devam ettirdiğim askeri operasyonları durdurmamın imkansız olduğunu eminim ki anlayacaksınız. Finlandiya'yı savunmak için yürütülen bu askeri operasyonlar, ülkemi İngiltere ile çatışma içine sokarsa üzülürüm ve eğer kendinizi Finlandiya'ya karşı savaş ilan etmeye zorunlu hissederseniz çok büyük keder duyarım. Bu sabır tüketen günlerde bana kişisel bir mesaj göndermiş olmanız çok ince bir davranış ve bu davranışın kıymetini en içten biçimde takdir ediyorum."

Mannerheim, onun kanaatine göre Finlandiya'nın Sovyetler Birliği'nden istediği güvenliği ona verecek olan pozisyonlara ilişkin hiçbir şey belirtmedi. Mannerheim'in bölükleri, daha önce hiçbir zaman Finlandiya'ya ait olmamış Sovyet topraklarına ait geniş bölgeleri, özellikle Ladoga Gölü'nün doğusunu zaten işgal etmişlerdi ve Svir Nehri boyunca uzanan bir hattı tutuyorlardı. Sovyet kenti Petrozavodsk ellerindeydi ve yirmi dört saatlik kısa bir zaman dilimi içinde, Leningrad'dan yalnızca 20 mil uzaklıktaki Rus cephesi üzerinde yer alan Beloostrov'u işgal etmişlerdi.

Savaş sonrası, Fin hükümetinin Alman yanlısı eski başkanının yargılamasında, Almanya'nın Leningrad üzerine ilerleme önerisini reddederek Finlandiyalıların aslında bu kenti kurtardıkları iddia edildi, ama Alman tarihçi Walter Gölitz'e göre, eğer güneyden Leningrad'a nihai bir saldırı olmuş olsaydı, Finlandiyalılar, kuzeyden bu kente kesinlikle saldıracaktı. Savaşın büyük bir bölümünü Sovyetler Birliği'nde geçiren Alexander Werth, Savaşta Rusya başlıklı kitabında, Finlandiyalı birliklerin, Sovyetler Birliği'ne karşı gerçekleştirilen Alman operasyonlarında yine de yer aldığını söyler ve şöyle devam eder: "özellikle Smolensk ve Tula bölgelerinde, hem savaş sırasında hem de savaş sonrasında duyduğum çok sayıda tanıklığa göre, bu Finlandiyalı askerlerin pek çoğu Rus sivil nüfusuna (özellikle genç kızlara ve kadınlara) bilhassa vahşice davranmıştı."

Mannerheim'in bölüklerini geri çekmeye ve Finlandiya'nın 1939 sınırlarına geri dönmeye hiç niyeti olmadığı nihayetinde açıklığa kavuşunca, İngiliz hükümetinin savaş ilan etmekten başka alternatifi kalmadı; ve böylece 6 Aralık 1941'de, İngiliz

[12] Birinci Dünya Savaşı sırasında 'kasap' Mannerheim'ın imza attığı faaliyetlerin detayları için bkz. *Emperyalist Savaş* kitabının dördüncü bölümü.

Dışişleri Bakanlığı, bir yanda Büyük Britanya ve öte yanda Finlandiya, Romanya ve Macaristan arasında bir savaş hali olduğunu sonunda ilan etti. Savaşın ilk aşamalarında İngiltere'deki Komünist Parti takla atmakla suçlanmıştı, elbette haksızca; çünkü Sovyetler Birliği'ne yönelik desteğin öne sürdüğümüz herhangi bir politikanın kilit taşı olması gerektiği görüşümüzden bir an bile geri durmamıştık. Ancak şimdi İngiliz hükümeti tüm zamanların en olağanüstü taklasını atmıştı. Bir yıldan kısa bir süre içinde, Sovyetler Birliği'ne karşı kullanılmak üzere Finlandiya'ya silah sağlamaktan, gönülsüzce olsa da, Sovyetler Birliği'nin talebi üzerine Finlandiya'ya savaş ilan etmeye kadar gitmişti.

Artık, Mihver güçlerin üstün zırhına karşı Sovyetler Birliği tarafından sahneye konan görkemli savaş, Kızıl Ordu adına müttefik dünyanın tümünün hayranlığını kazanmıştı. 11 Aralık tarihinde Avam Kamarası'nda konuşan Churchill şöyle demişti:

> "Hitler, Rusya'ya karşı Nazi kampanyası başlatmakla, altı aydan daha kısa bir savaş döneminin ardından şimdiden görülüyor ki tarihin önemli gaflarından birine imza attı ve şimdiye dek ortaya çıkan sonuçlar, savaşın nihai hükmüne ilişkin çok önemli bir durum yaratıyor."

26 Aralık'ta Churchill Birleşik Devletler Kongresi'nin her iki kamarasına birden seslendi ve *The Times*'de yayınlanan bir habere göre, aşağıdakileri söylediğinde "şiddetli bir alkışa neden oldu":

> "Güçlü savaş darbeleri düşmana karşı şimdiden vuruldu; Rus orduları ve halkınca ortaya konulan görkemli anavatan savunması sayesinde, Nazi zorbalığı ve sistemi üzerinde yaralar açıldı ve bu yaralar yalnızca Nazi bedeninde değil; ama aynı zamanda Nazi zihninde azacak ve iltihap toplayacak."

Dört gün sonra, 30 Aralık'ta, Churchill Kanada parlamentosuna konuştu ve yine *The Times*'de yayınlanan bir habere göre, ertesi gün şunları söyledi:

> "Savaşçı liderleri Josef Stalin'in önderliğinde Rusya'nın ordusu, işgal altındaki ülkelerinin bin mil uzunluğundaki cephesi boyunca giderek artan bir başarıyla sert bir savaşı sürdürüyor."

29 Aralık'ta yayınlanan ve İngiliz halkını, ayın ikinci yarısı boyunca Eden'in "savaşın sürdürülmesine ve savaş sonrası dönemde Avrupa'da barış ve güvenliğin örgütlenmesine ilişkin" sorunlar hakkında Moskova'da Stalin ve Molotov ile etraflı konuşmalar yaptığı konusunda bilgilendiren resmi bir tebliğ şaşkın bir sevinç içinde okunduğunda, böylesi bir dostluk ve hayranlık ortamı oluşmuştu. Maiskiy ve Cripps, İngiliz Dışişleri daimi Müsteşarı Bay A. Cadogan ile İngiliz İmparatorluğu Genelkurmay

Vekili Korgeneral Nye'nin de katıldığı bazı toplantılarda bulunmuşlardı. Bu görüşmeleri yorumlayan *Pravda* 30 Aralık'ta şunu belirtmişti:

> "SSCB ile Büyük Britanya arasında daha ileri bir yakınlaşmaya doğru yeni ve önemli bir adım atılmıştır. Bu durum, SSCB ve Büyük Britanya halklarının Anglo-Sovyet işbirliğinin başarılı gelişimine duydukları güveni ve Hitler Almanyası'na karşı, insanlığın en kötü düşmanına karşı elde edilecek tayin edici zafer saatinin yaklaştığına dair güveni daha da güçlendirmektedir."

2 Ocak 1942'de *The Times* şu yorumda bulunuyordu:

> "Birleşik Devletler, Sovyet Rusyası ve Büyük Britanya arasında savaş için kurulan işbirliği, uygarlık karşısındaki Mihver tehdidinin püskürtüleceğinin ve kırılacağının tek kesin güvencesidir. Bu işbirliğinin savaştan sonra da devam etmesi, uygarlığımızı, düzenli özgürlük ve paylaşılan zenginlik temelinde yeniden inşa etmenin en iyi (belki de tek) umudunu sağlıyor."

SSCB'den dönüş yolculuklarında Eden ve Maiskiy'ye, Sendikalar Kongresi tarafından İngiltere'ye davet edilmiş olan N.M. Şvernik öncülüğündeki on dört Sovyet sendika liderinden oluşan bir delegasyon eşlik etti.

* * *

İngiltere'nin Finlandiya, Macaristan ve Romanya'ya savaş ilan etmesinden sonraki gün, 7 Aralık 1941'de, Japon Hava Kuvvetleri, ABD'nin Hawaii'deki deniz üssü Pearl Harbour'ı uyarmaksızın vurdu. Tek bir patlamada ABD Pasifik Filosu on sekiz büyük savaş gemisini kaybetti. Bu durum, denizdeki güç dengesini Japonya lehine çevirdi ve savaşı Güneydoğu Asya ile Pasifik'e doğru genişletti. Hitler'i Sovyetler Birliği'ne saldırması konusunda teşvik etme politikaları zaten pahalıya mal olmuş olan İngiliz ve Amerikan hükümetleri (ve çilekeş halkları) şimdi benzeri bir görev yükledikleri Japonya'yı da teşvik etme politikalarının hesabını vermek durumunda kalmışlardı. İngiltere ve ABD, 8 Aralık'ta Japonya'ya savaş ilan ettiler ve üç gün sonra, 11 Aralık'ta, Almanya ve İtalya ABD'ye savaş ilan etti. Pasifik'teki Japon saldırısı, İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin Japon saldırısını Sovyetler Birliği'ne yönlendirmedeki başarısızlıklarını gösterdi. Pasifik'teki birleşik güçlerini yenilemeye dönük bir girişimle, İngiliz ve Amerikan hükümetleri, bu yeni savaş tiyatrosunda güçlerini yeniden inşa etme konusuna odaklanmak zorunda kaldılar. Bu durum, her iki hükümetin de Avrupa'daki asıl düşmana karşı verilen mücadeleye ciddi bir katkı yapma olasılığını daha da geciktirdi.

Finlandiya konusuna geri dönecek olursak, 1941 yılının son günlerinde, daha önce

belirtildiği gibi yasaklanan *Daily Worker*'in çalışanları tarafından yayınlanan *New Year Clarion*'dan alıntı yapmaktan kendimi alamayacağım:

> "Evvelki kış sırasında Kızıl Ordu'ya karşı çarpışmak için bu ülkeden Finlandiya'ya giden gönüllüler hâlâ İsveç'te sıkışmış durumdalar. Onları bu maceraya sürükleyen arkadaşları tarafından kandırılan bu gönüllüler, ülkelerine geri dönmelerini temin etmek konusunda yardım dilenerek Kraliyet Avukatı Parlamento Üyesi Bay D. N. Pritt'e telgraf gönderdiler. Pritt, meseleyi Dışişleri Bakanı ile tartıştığını; ancak yalnızca insanlık temelinde tartıştığını dile getiren bir telgrafla yanıt verdi."

Aynı gazete sayfasının bir başka bölümünde, duruma ilişkin olarak şu yorumu da görüyoruz:

> "'Tarihin ironisi' diyordu Engels, 'her şeyi baş aşağı çevirir.' Ve tarih, Kraliyet Avukatı Bay D. N. Pritt ile yalnızca iki yıl önce o dönemin İngiliz hükümetinin teşvikiyle Hitler'in kuklası Mannerheim adına Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmak için Finlandiya'ya koşturulan istenmeyenler güruhu arasındaki telgraf alışverişinden daha zengin nasıl bir ironi üretebilirdi? Bu bireylerin, Mayfairve Downing Sokağının [zenginlerin ve üst düzey hükümet yetkililerinin] alkışlarını kazandığı sırada, Bay Pritt, Mannerheim'i ifşa ettiği ve İngiliz hükümetinin Sovyetler Birliği aleyhtarı politikasına karşı çıktığı için İşçi Partisi'nden atılıyordu."

Başyazısında geleceğe dönerek *New Year Clarion* şuna işaret ediyordu:

> "Pasifik'teki yenilgilerin düşürdüğü gölgeye rağmen, insanlar için çok daha aydınlık bir gelecek kapıda. Savaşta gerçek bir dönüm noktası geride bırakıldı. Hitler Almanyası mahkum edildi. Anti-faşist güçlerin dünya ölçeğindeki işbirliği, yavaşça ve geçmişteki pek çok hatanın bir tekrarıyla da olsa sonunda başladı. Ancak eğilimde hiçbir yanlışlık yok.
> "Birleşik dünya savaşının üzerine inşa edildiği temel, artık Doğu Cephesi'nin önemli bölgelerinde bir dizi zafere dönüşmüş olan yiğit Sovyet direncidir. Bunu söylemek Libya'daki başarıların, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin istikrarlı çalışmasının ve komandoların büyüyen atılımlarının önemini hafife almak anlamına gelmiyor. Bunlar, İngiltere'nin savaş için gösterdiği çabanın önemli bir parçası, ancak etkileri bakımından tayin edici değil katkıcı olarak görülebilirler.
> "İngiltere'nin eksiksiz bir seferberliği henüz başarılmış değil ve yalnızca başlangıç aşamasında olan Amerikan seferberliğine hâlâ birbirinden ayrı fikirler ket vuruyor. Her iki ülkede de hâlâ yapılması gereken işin büyüklüğünü hiç kimse küçümsemesin. Silahlanmış Sovyet yoldaşlarımız ile aynı biçimde fedakarlık yapmaya ve savaşmaya hazır olmadığımız sürece elde edemeyeceğimiz zafere soyunmalıyız."

II
Anti-Faşist Koalisyon (1942 Ocak-Haziran)

1942 yılının Ocak ayında Moskova civarındaki bölgede hava çok soğuktu ve olağanın dışında bir ağırlıkla devam eden kar yağışı yolları neredeyse geçilmez hale getirmişti. Yalnızca Sovyet kayak taburları yollardan çıkmaya cesaret edebildi. Kızıl Ordu yavaşça ilerledikçe, uçak kullanmanın güçlükleri de artıı, çünkü henüz kurtarılmış olan bölgelerde kullanıma açık herhangi bir hava sahası yoktu.

Önceki Aralığın tamamı boyunca ve ayrıca Ocağın ilk yarısında devam eden çok ağır savaşta Kızıl Ordu Almanları Moskova'dan epey uzak bölgelere sürmüştü, ancak Sovyet hücumunun ilerleyişi düzensizdi. Kuzeydeki kanat batıya doğru 200 mil kadar ve güneydeki kanat neredeyse aynı derecede ilerlemişti, ancak Moskova'nın batısında Almanlar hâlâ Rzhev-Gzhatsk-Viazma sıçrama noktasını bırakmıyorlardı. 15 Ocak'ta Hitler, Sovyet hücumunun çok geçmeden tükeneceğine inanarak bölüklerine bu bölgede güçlü savunma pozisyonları almalarını emretti. 25 Ocak'ta, Kızıl Ordu ani bir saldırı düzenleyerek Gzhatsk'ı almaya çalıştı; ancak başarısız oldu. Viazma içine doğru daha sonraki bir yarma girişimi de başarısızlığa uğradı. Bir yanda içeriye kazılmış Almanlar diğer yanda ilerlemeyi etkileyen sert kış nedeniyle, Sovyet hücumu bir durma noktasına geldi.

1941 Eylülü'nden beri üç milyon insanın kıstırıldığı Leningrad'da, binlerce insan açlıktan ölüyordu. Yalnızca 1941 Kasımı'nda 11 binden fazla insan ölmüştü, Aralık'ta 52 bin kişi öldü ve 1942 Ocağına gelindiğinde her gün 3.500 ile 4.000 arası insan ölüyordu. Nuremberg Mahkemesi'nde aktarılan resmi Sovyet rakamlarına göre, kuşatma sırasında Leningrad'da açlık ve soğuktan 632 bin insan hayatını kaybetmişti. Ancak bu rakam artık genellikle gerçek rakamlara göre düşük bir tahmin olarak kabul ediliyor. Kuşatmanın ilk evrelerinde Leningrad'da bulunan besteci Şostakoviç, ölü sayısını 900 bin olarak tahmin etmişti.

Leningrad halkı bu dönemde sözcüklere dökülemez sıkıntılar yaşadı. 1961 yılında Moskova'da yayınlanan *Kuşatma Sırasında Leningrad* başlıklı kitabında D. N. Pavlov'un anlattığına ve Alexander Werth'in 1964 yılında yayınlanan *Savaştaki Rusya*

başlıklı eserinde aktardığına göre insanlar karga, kedi ve köpek yiyordu; ecza dolapları hintyağı, saç yağı, vazelin ve gliserin bulmak ümidiyle aranıyordu. Bazıları, kırık mobilya ve kazınmış duvar kağıdından elde ettikleri marangoz tutkalından çorba bile yapıyorlardı. Sokakta, evlerinde ya da işyerlerinde ölüm onları aldığında, akrabaları bedenlerini el kızakları üstüne koyuyor ve mezarlığa çekiyorlardı ve böylelikle büsbütün yorgun düşmekten çoğu kez kurtuluyorlardı. Daha sonra, ilkbaharda, eriyen karın altında, orada aylardır yatan binlerce ceset olduğu fark edildi.

1941 Kasım ve Aralığında, Leningrad'dan çoğu havayolu ile olmak üzere 35 bin kişi tahliye edilmişti. Ladoga Gölü'nün üstünü kaplayan buzu yürüyerek geçmeye koyulan binlerce insan güney kıyıya varmadan önce öldüler. 22 Ocak'ta bir buz yolu açıldı ve bir otobüs filosu tahliye edilenleri gölün karşısına taşımaya ve geri dönüş yolculuğunda erzak getirmeye başladı, ancak kuşatmanın nihai olarak kaldırılması için iki yıl daha geçmesi gerekecekti.

1941–1942 kışında, partizan müfrezeleri ve sabotaj grupları, Nazi işgali altındaki geniş bir bölge üzerinde çalışmaya çoktan başlamıştı. Bu bölge yalnızca Moskova ve Leningrad çevresini değil; ama aynı zamanda Belarusya, Ukrayna ve Kırım'ı kapsıyordu. Orel bölgesindeki partizanlar bölgedeki demiryolu hatlarının çoğunu kontrol ediyordu ve yeraltı grupları Orşa mıntıkasında başarılı bir biçimde çalışıyordu. Kalinin, Moskova ve Tula bölgelerindeki partizanlar, Almanların gerisinde düşman garnizonlarına saldırıp onları yok ederek başkenti korumaya yardım ediyorlardı.

Kızıl Ordu'nun 1941–1942 kış hücumu sınırlı bir başarı sağladıysa da, kurtarılan bölgeler, savaştan önce beş milyonluk bir nüfusu barındıran toplam 150 bin kilometre kareyi kapsıyordu. Bu, Sovyet-Alman cephesinde süren mücadele açısından bir dönüm noktasıydı. Bu, Nazi savaş makinesinin ilk kez bir cephede durdurulduğu ve geri itildiği bir noktaydı ve Nazilerin Sovyetler Birliğine dönük saldırıyı önceleyen dönemde kolaylıkla kazandığı zaferler ile güçlü bir zıtlık oluşturuyordu. 1941–42 kışından sağ çıkan Alman generalleri, stratejik planlarının yenilgisi karşısında, sonraki dönemde İngiliz, Amerikan ve Fransız savaş tarihçilerinin yaptığı gibi Hitler'i ve Rusya'nın kışını suçladılar. Ama ilerleyen Sovyet bölükleri, savunmada bulunan Nazilere kıyasla şiddetli kıştan muhtemelen daha fazla etkilendiler. Sovyet tarihçilerine göre, Nazileri en çok zorlayan şey şiddetli kış değildi; Kızıl Ordu'nun savaş ruhu ve zor koşullarda harekete geçme konusunda daha hazırlıklı oluşuydu. Sovyet-Alman cephesinde, savaşın bitişine değin Kızıl Ordu için pek çok tersine gidiş yaşanacaktı; ama Nazi savaş makinesinin yenilmezliği ile ilgili mit bundan sonraki tüm zamanlar için sona ermişti.

1942 Haziranında Moskova cephe hattına hâlâ çok yakındı. Almanlar 80 milden daha az bir uzaklıkta, Rşev, Viazma ve Gzhatsk bölgelerinde siperlerini sıkı bir biçimde koruyorlardı. Bu dönemde Moskova'da bulunan Alexander Werth'e göre:

"Moskova zayıf ve aç görünüyordu. Sert ve korkunç bir kış geçirmişti. ... Moskova sokaklarındaki insanlar süzgün ve solgun görünüyorlardı ve iskorbüt oldukça yaygındı. Tüketim malları neredeyse elde edilemez durumdaydı. ... Büyük Mostorg mağazasında barometre ve saç maşası gibi ıvır zıvırlar elden çıkarılıyordu; ama işe yarar herhangi bir şey kalmamıştı. Kuznetskiy Most ya da Gorkiy Sokağı gibi alışveriş sokaklarında dükkan pencereleri çoğunlukla siperlik kum torbaları ile kapatılmıştı ve kapatılmadıkları durumda da genellikle, hepsi tozla kaplanmış, kartondan yapılma kaba jambonlar, peynirler ve sosisler sergiliyorlardı. ... Moskova şehrinin büyük bir bölümü tahrip edilmişti; pek çok köy yakılmıştı ve Kalinin, Klin ya da Volokolamsk gibi kasabalarda hayat, enkaz ve moloz içinden çıkıp yavaşça yükseliyordu.

"Nüfusunun neredeyse yarısı hâlâ uzakta olan Moskova çok boştu. ... Pek çok devlet dairesi hâlâ doğudaydı (Kazan, Ulinovsk, Saratov, Kuybişev ve diğer yerlerde); Üniversite ve Bilimler Akademisi doğuya taşınmıştı; pek çok fabrika donanım ve işçilerinin çoğunu tahliye etmişti ve eğer çalışan fabrika kaldıysa çekirdek kadro ile idare ediyordu. Diğer yandan, iki 'tehlike ayı' (Ekim ile Aralık arası) sırasında Moskova'da kalmaya devam edenler, şimdi, nasıl ayakta kaldıklarını biraz gururla hatırlıyorlardı. Bunlar kahramanca haftalardı ve özellikle şehrin dolaylarında, anayollarda barikatların ve tanklara karşı yerleştirilen engellerin resmettiği bu süre zarfında, tam da Moskova'nın havasında fevkalade ve esinleyici bir şeyler vardı; korkaklık gitmişti; ama Kremlin yerinden kımıldamamıştı. Stalin ve onunla birlikte generaller ve Politbüro'nun çoğunluğu Moskova'da kalmıştı. Savunma Komiserliği de yerinden kımıldamamıştı; başında Pronin'in bulunduğu Moskova Belediye Binası da. Gerçekten 16 Ekim günü o panik yaşanmıştı; ancak ertesi gün Stalin'in Moskova'da olduğu yolundaki duyuru, hem halk hem de başkentin dolaylarında ölümcül savaşları için çarpışan askerler üzerinde büyük bir moral etki yaratmıştı."

* * *

1942 yılı boyunca Churchill tarafından yapılan konuşma ve radyo yayınlarının bir derlemesi olan *Başlangıcın Sonu* adlı kitabının giriş bölümünde, derleyici Charles Eade, Churchill'in, Yeni Yıl gecesi Roosevelt ile birlikte bir konferans için Ottawa'dan Washington'a nasıl seyahat ettiğini anlatır. Kendisiyle seyahat eden heyet üyeleri ve gazete muhabirlerini yemekli vagona çağırıp gözlüğünü kaldırarak şöyle demiş: "Burası 1942'ye gidiyor. Burası bir zahmet yılına; bir mücadele ve tehlike yılına ve zafere doğru atılan uzun bir adıma gidiyor. Hepimiz kendimizi güvende hissedebilir ve onurlu olabiliriz." *İkinci Dünya Savaşı* (Cilt IV, Bölüm I) adlı eserinde bu dönemi yazarken Churchill şöyle der:

"İkinci Dünya Savaşın'ın bu yeni yılı, 1942, İngiltere için tamamen farklı bir biçimde açılmıştı. Artık yalnız değildik. Bizim tarafımızda iki muazzam müttefik

duruyordu. Rusya ve Birleşik Devletler, farklı sebeplerle olsa da, geri dönülmez bir biçimde İngiliz İmparatorluğu ile kurabilecekleri en yakın birliktelik içinde ölümüne dövüşmeye girişmişlerdi. Bu birleşme, gerilim altında parçalanmaması ya da Almanların elinde yepyeni savaş araçları ortaya çıkmaması koşuluyla nihai zaferi kesin hale getirdi."

1941 Eylülünde Atlantik Bildirisini tartışmak üzere Londra'da toplanan ve İngiltere, Sovyetler Birliği, Belçika, Çekoslovakya, Yunanistan, Polonya, Hollanda, Norveç, Yugoslavya, Lüksemburg ve Özgür Fransa'nın katıldığı bir müttefikler konferansında, Atlantik Bildirisi'nin temel ilkelerinin paylaşıldığını ifade eden bir Sovyet Bildirgesi anti-faşist koalisyon için somut bir program ortaya koymuştu. Bu programın temel noktaları şunlardı: Hitler rejiminin yok edilmesi; köleleştirilmiş halkların kurtuluşu ve demokratik özgürlüklerin iadesi; ulusların eşitliği ve toprak bütünlüğü; her ulusun kendi hükümet biçimini seçme hakkı ve uluslararası işbirliğine dayanan bir savaş-sonrası demokratik barış ortamının kurulması. Ancak bildirge, acil görevin, tüm ekonomik ve askeri güçleri ortak düşmanı ezme ve işgal altındaki Avrupa'nın halklarını Nazizm boyunduruğundan kurtarma konusuna yoğunlaştırmak olduğunu vurgulamıştı.

29 Eylül 1941'de Moskova'da açılan üçlü konferansta Sovyetler Birliği, Birleşik Devletler ve İngiltere ile işbirliğinin güçlendirilmesi konusunda bastırdı; ancak Amerikan ve İngiliz heyetlerinin tutumları karşısında anlaşmaya varmanın zor olduğunu gördü. Delegelerin pek çoğu Moskova Savaşı'nın Sovyet zaferi ile sonuçlanacağına henüz inanamamıştı. Roosevelt'in en yakın danışmanı Harry Hopkins, "burada, Rusya'ya yardım etmek istemeyen ve o cephenin stratejik önemini kalın kafalarına sokamamış gözüken şaşırtıcı sayıda insan var" diye yazmıştı.

Ancak 7 Aralık'ta Pearl Harbour'a yapılan saldırı, Birleşik Devletler için havayı temizlemişti ve 1 Ocak 1942'de Washington'da anti-faşist koalisyona üye Sovyetler Birliği, Birleşik Devletler ve İngiltere de dahil olmak üzere 26 ülke bir "Büyük İttifak" belgesini imzaladı. Bu ittifakı imzalayan ülkeler saldırgana karşı savaşta tüm kaynaklarını kullanacaklarını taahhüt etmiş ve herhangi bir biçimde tek başlarına barış imzalamayacakları konusunda anlaşmışlardı.

Bu arada Sovyet orduları Rzhev'e doğru Kalinin'in güney-batısında, merkezde Mojaisk'e karşı ve güneyde Kırım'da Almanlara karşı giriştikleri karşı saldırılarında bastırıyorlardı. Sovyet birliklerinin yaşadıkları ilk geri çekiliş ve korkunç kayıplardan sonra toparlanmaları dünyaya parmak ısırtmıştı. İngiliz ve Birleşik Devletlere ait güçlerin Avrupa'da ikinci bir cephe açmış olması çok elverişli bir ortam yaratabilecekti ama ne Washington ne de Londra bunu yapmaya istekli değildi. Pasifik ve Kuzey Afrika'daki harekatlarının tüm kaynaklarını tükettiğini söylüyorlardı. Mesele şuydu ki "Büyük İttifak" belgesinin şartlarına rağmen, İngiliz ve ABD stratejisinin temelleri, Aralık 1941 ve Ocak 1942 tarihli Washington Konferansı'nda ortaya konulmuştu ve

bu konferansta Churchill ve Roosevelt, koalisyon savaşının temel siyasal meselelerinin Sovyetler Birliği'nin katılımı olmaksızın karara bağlanacağı konusunda mutabakata varmışlardı. Washington Konferansı, savaşın uyumlu bir biçimde yönlendirilmesi için iki ülkenin genelkurmay başkanları ile diğer temsilcilerinden oluşan, merkezi Washington'da bulunan ortak bir komite kurmuştu. Avrupa'da gerçekleştirilecek askeri harekat, en azından şimdilik, hava akınları ve kuşatma ile sınırlandırılacaktı ve bu arada Fransız Kuzey Afrikasına çıkartma yapmaya yönelik hazırlıklar sürüyordu. Bu durum, Nazi savaş makinesinin tüm kuvveti ile karşı karşıya kalmak noktasında Sovyet silahlı güçlerini Avrupa'da yalnız bıraktı. Yalnızca savaşı uzatacak olan bu hat açık ki sıradan halkın çıkarına değildi ve ikinci bir cephenin açılması için yürütülen kampanya temel bir siyasal mesele haline geldi; yalnızca İngiltere'de değil ama aynı zamanda 200 bin üyeli sendikadan oluşan Chicago Konseyi tarafından, Detroit'in 30 bin otomobil işçisi tarafından, 25 bin makine işçisi tarafından ve 20 bin tersane işçisi tarafından Roosevelt'e dilekçelerin gönderildiği ABD'de de...

İkinci bir cephenin açılması için yürütülen kampanyada İngiltere'deki Komünist Parti ve sendika hareketi, *Daily Worker* üzerinde hâlâ işleyen yasak nedeniyle sıkışmıştı. 1942 Yeni Yılında, yayın kurulu, İçişleri Bakanı olan İşçi Partisi lideri Herbert Morrison'a yayın hakkı için bir başka başvuruda bulunmuştu. Bu başvuruya cevaben, Londra İşçi Partisi'nin yayın organı London News, *Daily Worker*'e karşı vahşi bir tiratla ortaya çıkmıştı ve bu belge kitlesel dağıtıma yönelik bir broşür olarak Transport House [Ulaşım ve Genel İş Sendikası Merkezi] tarafından yeniden basıldı. Ancak Herbert Morrison'un kendi seçim bölgesi olan Hackney'de yapılan bir halk oylamasında, 6.698 kişi yasağın kaldırılması için ve yalnızca 280 kişi yasağın sürdürülmesi için oy kullanmıştı. Sovyetler Birliği ile ittifak öncesi savaşa karşı çıktığı için yasaklanmış olan *Daily Worker*, şimdi, Hükümetin hazırlıklı olduğundan daha büyük bir gayretle savaşı ilerletmek istediği için yasaklanmıştı.

Yine de ikinci cephe için sürdürülen mücadele devam etti ve Sovyetler Birliği'nin popülerliği yükseldikçe hızlandı ki bu popülerlik sürekli bir biçimde ve toplumun her kesimi içinde yükseldi. 2 Ocak 1942'de *The Times*'de yayınlanan bir makaleye göre:

> "Albert Hall, dün, özgürlük savaşı içindeki tüm ulusların Kraliyet Ailesi üyelerinin, Hükümet temsilcilerinin ya da Büyükelçilerinin katıldığı İmparatorluğun ve Müttefiklerin Yeni Yıl töreni için büyük bir insan kalabalığı ile doldu. Savaş başladığından beri, sembolizm ve renk bakımından bu denli zengin, birlik gösterişinde bu denli meydan okuyucu hiçbir şey görülmemişti."

Sovyet Büyükelçisi Ivan Maiskiy Amiral Edward Evans tarafından takdim edildi, "gürültülü bir hoş geldin" ile karşılandı ve törende hazır bulunan herkes "V" işareti ile onu selamladı. Kalabalık toplantıya seslenen Canterbury Başpiskoposu şöyle dedi:

> "Yazgının koca bulutları arasından parıldayan bir işaret var. Bu işaret, tek bir insan gibi; herhangi bir sistem ya da parti için değil ama özgürlük ülküsü için ve halkının tutkuyla sevdiği toprak için savaşan Rusya'dır."

4 Ocak günü bir radyo yayınında Anthony Eden, Moskova'ya yaptığı son ziyarete ilişkin bilgi verdi ve Kızıl Ordu'nun başarıları hakkında ve savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği ile işbirliği ihtiyacı konusunda Stalin ve Molotov ile yaptığı konuşmalar hakkında uzun uzun konuştu. Ertesi gün *Daily Telegraph* Anthony Eden'in radyo yayınını şu sözlerle sonlandırdığı haberini verdi:

> "Sovyetler Birliği, Almanya'nın dünyaya karşı daha fazla savaşa girişmemesini sağlamak için gücü dahilindeki her şeyi yapmaya kararlı. Biz de. Sovyetler Birliği, mevcut savaşın dile getirilemeyen insan acısı içinden kalıcı bir barış kazanmak istiyor. Aklımda Moskova konuşmalarımızın deneyiminin tazeliği ile her ikisini de yapabileceğimize inanıyorum."

Ancak Baltık ülkelerinin geleceğine ilişkin Sovyet görüşleri hakkında Dışişleri Bakanı'nın Moskova'dan getirdiği raporlardan rahatsız olan Churchill, Eden'in heyecanını paylaşmıyordu. Washington Konferansı sırasında Palm sahilinden gelen 8 Ocak tarihli bir mektupta Churchill, Eden'e şunları söylüyordu:

> "Rusya'nın 1941 sınırlarını yalnızca fiilen tanıdık. Hitler ile utanç verici bir danışıklık içinde ve saldırı eylemleriyle elde edildi bu sınırlar. Baltık ülkeleri halklarının iradelerine rağmen Sovyetler Birliği'ne nakledilmesi, uğruna bu savaşı sürdürdüğümüz tüm ilkelere ters düşecektir ve ülkümüze gölge düşürecektir. Besarabya ve Kuzey Bukovina için de aynısı geçerli. Tamamen boyun eğdirmek ve yutmak amaçlarının güdülmediğini anladığım Finlandiya için de daha düşük bir derecede geçerli bu.[13]
> "Rusya, stratejik gerekçelere dayanarak, Finlandiyalıların Leningrad'a saldırmak için kullandığı ilerleme hamlelerine karşı çıkabilirdi. Baltık'ta, Rusya'nın güvenliği için önemli olabilecek adalar var. Bukovina ve Besarabya cepheleri üzerinde belirli noktalarda stratejik güvenlik istenebilir. Bu durumlarda halka, eğer isterlerse tahliye ve tazminat önerilmesi gerekecektir. Diğer tüm durumlarda, bir ülkeden bir başka ülkeye nakil savaş bittikten sonra ve özgür ve adil bir biçimde yürütülen referandumlarla düzenlenmelidir ki şu an önerilen biçim bundan çok farklı. Hiçbir durumda, Barış Konferansı'na kadar sınırların belirlenmesi söz konusu olamaz. Başkan Roosevelt'in de bu görüşü benim kadar kuvvetle savunduğunu biliyorum ve Moskova'da sergilediğimiz sağlam duruş nedeniyle duyduğu memnuniyeti bana defalarca ifade etti. ...

[13] Bu bölgelerin Sovyetler Birliği'ne dahil edilmesine yol açan olayların daha doğru bir betimlemesi için bkz. *Emperyalist Savaş*, özellikle Dördüncü ve On Birinci Bölümler.

"Savaşın bu evresinde barış müzakerelerine ilişkin peşin hüküm vermeyi ya da Atlantik Bildirisi'nin ilkelerinden sapmayı reddetmemizin Rusya üzerindeki etkisi konusunda, Rusya'nın yalnızca Almanya ona saldırdığında savaşa girdiğini, bundan önce bizim kaderimize bütünüyle kayıtsız olduğunu gösterdiğini ve aslında en kötü dönemimizde yüklerimize bir yenisini eklediğini görmeliyiz. ...
"Savaşın sonunda güç dengesinin nasıl şekilleneceğini veya kazanan orduların nerede konumlanacağını hiç kimse bilemez. Öte yandan, Birleşik Devletler ile İngiliz İmparatorluğunun bitap düşmek şöyle dursun, dünyanın şimdiye dek gördüğü en güçlü ordulara ve ekonomiye sahip blok olacağı ve Sovyetler Birliği'nin, yeniden yapılanma için yardımımıza, bizim onun yardımına duyacağımız ihtiyaçtan çok daha fazla ihtiyaç duyacağı olası görünüyor."

Tüm bunlar, Sovyetler Birliği'nin koca Alman savaş makinesinin gücünü neredeyse hiçbir yardım görmeden karşıladığı bir dönemde söyleniyordu. Daha sonra *İkinci Dünya Savaşı* kitabının III. Cildinde (sayfa 615) bu konu hakkında yazan Churchill, Baltık Devletleri ile ilişkili olarak şunları söylemişti:

"Bunlar, Büyük Petro'nun fethettiği ülkelerdir ve iki yüzyıl boyunca çarların elinde kaldılar. Rus Devrimi'nden itibaren, Bolşevizme karşı Avrupa'nın ileri karakolları oldular. ... Hitler, 1939 yılındaki savaşın patlamasından önce Sovyetler ile ilişkisinde onları piyonlar gibi kenara atmıştı. ... Şu anda, göreceğimiz gibi, Hitler geri geldi. ... Nihayetinde, genel zaferde Sovyetler yeniden kontrolü eline geçirdi. Böylece ölümcül sarkaç Estonya, Letonya ve Litvanya üzerinde bir geri, bir ileri ve tekrar geri gitti."

Savaş Kabinesi'nin Genelkurmay Başkanları Komitesi için ve Savunma Komitesi için General Ismay'a gönderilen, 10 Ocak 1942 tarihli bir notada Churchill, ikinci bir cephe açma fikri konusundaki tutumunu açıklığa kavuşturdu. ABD Ordusu'nun "yaklaşık altmış tümen ve on zırhlı tümen" gücüne yükseltildiğini belirttikten sonra şöyle diyordu:

"Yukarıdaki Amerikan güçlerinin çeyreği ile üçte biri arasındaki bir miktarından daha fazlasının 1942 yılı boyunca gerçek savaş cephelerine aktarılabilmesi olası görünmüyor. Öte yandan, daha önce yürütülmüş olan ve son dönemde devam eden gemi taşımacılığı programlarından elde edilen gemi taşımacılığı tonajlarındaki büyük artışlar, 1943 yılında çok daha büyük miktarların okyanuslar ötesine taşınmasını sağlamalıdır ve aynı anda çok dikkatli bir biçimde üzerinde çalışılması gereken büyük hücum operasyonları 1943 yazına damgasını vurabilir.
"Zaten güçlü olan ve hızla yükselen Birleşik Devletler Hava Kuvveti, 1942 yılında ağır harekatlara sokulabilir. İngiliz adalarında üslenen güçlü bombardıman kuvvetlerinin Almanya'ya ve işgal altındaki limanlara saldırması gerektiği zaten konuşuluyor. Amerikan avcı uçağı filoları Büyük Britanya'nın savunmasına ve avcı uçaklarının erişimi kapsamında olan Fransız kıyı bölgelerinin hâkimiyet altına

alınmasına katılabilir. ... İngiliz adalarının başarılı savunmasının tehlikeye girmesine izin vermek en mantıksız şey olur. ...
"Dört Birleşik Devletler tümeninin (biri zırhlı) Kuzey İrlanda'ya gönderilmesi, bu nedenle en gerekli savaş önlemlerinden biridir ve hiçbir şeyin bunu engellemesine izin verilmemelidir. İzlanda'daki İngiliz birliklerinin değiştirilmesi ek bir İngiliz bölüğünü serbest bırakmaktadır. Ancak, İzlanda'da dağlarda ve kar koşulları altında çalışmak üzere mümkün olan en çok sayıdaki bölüğün eğitilmesinin Birleşik Devletler yetkililerinden istenmesi gerektiği öne sürülüyor, çünkü gelecekte gündeme sokulmak üzere hazırlık yapılacak İskandinavya'daki bir kurtuluş operasyonu ancak ciddi sayılardaki bu tür eğitilmiş dağ ve kayak bölüklerine sahip olmakla mümkün olabilir.
"Önümüze koymamız gereken hedef, kesintisiz çarpışma yoluyla Alman hava gücünün aşındırılmasıdır. Bu Rus cephesinde yapılıyor. Düşman bombalama ya da gündüz saldırısı başlatmadığı sürece İngiliz cephesinde bu yalnızca sınırlı bir düzeyde yapılabilir. Ancak düşman Akdeniz'de bir cephe açma eğiliminde olduğunu gösteriyor ve biz yalnızca Amerikan hava kuvvetlerinin gelişinin sağlayabileceği üstün güçle orada karşılamalıyız düşmanı. ...
"Almanya'nın yenilgisinin bir çöküşe yol açarak Japonya'yı ezici güçlere maruz bırakacağı; ancak Japonya'nın yenilgisinin hiçbir biçimde Dünya Savaşını sona erdirmeyeceği genel olarak kabul ediliyor. ... Bu nedenle Almanya'ya karşı yürütülen savaşa öncelik vermek doğru olsa da, Japonya'ya karşı 'savunmada kalmamızdan' söz etmek yanlış olur. ... Japonların ele geçirdiği adalara ve deniz limanlarına akınlar düzenlenmelidir."

Bir başka deyişle, savaşan İngiliz ve Amerikan bölüklerini, İskandinavya'dan Japonya'ya kadar neredeyse tüm savaş sahnelerinde gözümüzün önüne getirebiliriz; ancak Batı Avrupa'da ikinci bir cephenin açılması sahnesinde değil.

21 Ocak 1942'de Sovyetler Birliği'ndeki İngiliz Büyükelçiliği görevinden alınması istenen Bay Stafford Cripps İngiltere'ye geri döndü. Yerine Bay Archibald Clark Kerr getirildi. Churchill Cripps'i bir çeşit anomali olarak gördü; birkaç yıl önce İşçi Partisin'den atılmış ve Naziler karşısındaki cesur Sovyet direnci için tüm İngiltere'de hissedilen ve Büyükelçi olarak Cripps'in konumu ile ilişkilendirilen büyük ilgi nedeniyle ünü artmış önemli bir siyasi figürdü. Sör Stafford ve Leydi Cripps, 25 Ocak günü Chequers'de [İngiltere'de Başbakanın sayfiye konutu] Churchill ile öğlen yemeği yediler ve öğleden sonra Churchill Cripps'e Malzeme Tedarik Bakanlığı'nı önerdi. Cripps bunun üzerine düşüneceğini söyledi.

27 Ocak 1942 tarihinde Churchill, Washington'a yaptığı ziyaret hakkında ve ülke dışında olduğu beş hafta boyunca olan her şeye ilişkin eksiksiz bir demeç verdi. Stalin'in istediği ve İngiliz hükümetinin vermeye söz verdiği malzemeler konusunda Churchill, "kötü hava koşulları nedeniyle küçük bir gecikme" olduğunu kabul etti ancak "Şubatın ilk günlerinde telafi edileceği" üzerinde ısrarla durdu. Ancak, aşağıdaki pasajın göster-

diği gibi Sovyetler Birliği'nin Büyük Yurtsever Savaşı'nın resmi tarihinde farklı bir hikaye var:

> "Ne Washington ne de Londra SSCB'ye silah sağlamak konusunda hevesli değildi. 1941 yılının Ekim ayından Aralık ayına kadar, Moskova savaşı sırasında, Kızıl Ordu'nun daha fazla silaha ölesiye ihtiyaç duyduğu bir zamanda, (295 bombardıman uçağı da dahil olmak üzere) 450 uçak ile yaklaşık bin tank göndererek anlaşma taahhütlerinin gerisinde kaldılar."

Avam Kamarası'na verdiği demeçte Churchill, "Rus ordularının olağanüstü başarılarını" teyit etti ve bunu yaparken Nazilerin Don nehrini zorlaması, Rostov'u ele geçirmesi ve Kafkaslar üzerinden Bakü'nün petrol kuyularına ulaşması olasılığının kendisini özellikle kaygılandırdığını kabul etti. Şöyle devam etti:

> "Böyle bir ilerleme yalnızca Almanlara ciddi bir biçimde ihtiyaç duymaya başladıkları petrolü vermiş olmaz; ama aynı zamanda Rus filosunun yok edilmesine ve Karadeniz üzerindeki hâkimiyetin kaybedilmesine yol açar. Türkiye'nin güvenliğini etkiler ve zamanla Pers ülkesini, Irak'ı, Suriye'yi ve Filistin'i ve tamamı şu anda bizim kontrolümüz altında olan bu ülkelerin ötesinde Süveyş Kanalı'nı, Mısır'ı ve Nil vadisini en ağır tehlikelere maruz bırakır. Bu tehdidin, kendisini, korkunç ve giderek artan bir gerçeklikle ortaya koyması ile eş zamanlı olarak, Halfaya geçidindeki ve arkasındaki müstahkem konumlarında yerleşmiş on Alman ve İtalyan tümeni ile General Rommel, batıdan Mısır üzerine yeni bir ilerlemeye hazırlık olarak Tobruk üzerine nihai bir saldırıya hazırlanıyor. Bu nedenle Nil vadisi, aynı anda batı yönünden gelecek doğrudan ve kuzey yönünden gelecek daha uzak ama bazı bakımlardan daha ölümcül bir saldırı tehdidi altındadır."

Eğer okuyucu havada güçlü bir petrol kokusu seziyorsa ve orada kuzey Afrika çöllerindeki kampanyanın stratejisine giden anahtarı görüyorsa, çok uzaklara gitmiş olmayacak. O bölgede Rommel ile yapılan kedi fare savaşını detaylı biçimde anlattıktan sonra Churchill bir kez daha "diğer kanada" döndü ve şöyle devam etti:

> "Filistin'de, Suriye'de, Irak'ta ve Pers ülkesinde ne oldu? Orada Rusya'ya teşekkür etmeliyiz. Orada Rus ordularının cesareti, gördüğümüz tehlikeleri ve göze aldığımızdan kuşku duyulmayacak riskleri bertaraf ettiler. Kafkaslar ve Bakü'nün değerli petrol sahaları, büyük Anglo-Pers petrol sahaları düşmana verilmedi. ... Doğu Akdeniz'den Hazar'a kadar uzanan o devasa toprakların tümünü geçebilmemizi sağlayan ve böylece Hindistan'a, Pers ülkesine, Basra Körfezi'ne, Nil vadisine ve Süveyş Kanalı'na erişim veren yegane şey Karadeniz kıyısında Rus kanadında kazanılan zaferlerdi."

Ardından, Avrupa'da ikinci bir cephenin yokluğuna mazeretler getirmeye başladı. "Fransa ve Belçika ile Hollanda'ya saldırmamız gerektiği konusunda üç ya da dört ay önce o denli gürültü çıkartan yaygaraya teslim olsaydık, nerede olurduk?" diye sordu. Bunun bir başka ve bu defa çok daha kötü bir Dunkirk vakasına yol açacağını ima etti. Şimdi uğraşılacak Uzak Doğu vardı. "Büyük Britanya ya da İngiliz İmparatorluğu'nun, tek başına, Almanya ve İtalya ile savaşabileceği, İngiltere Savaşını, Atlantik Savaşını ve Orta Doğu Savaşını sürdürebileceği ve aynı zamanda Japonya gibi devasa bir askeri imparatorluğa karşı Burma, Malakka Yarımadası ve genel olarak Uzak Doğu'da adamakıllı bir hazırlık içinde bulunabileceği tek bir an," diyordu, "hiçbir zaman yakalanamazdı." Uzak Doğu'ya daha fazla birlik ve malzeme götürmediği için kendisini eleştirenlere cevaben şunları söylemişti:

> "Açıklamış olduğum gibi, Rusya'ya yardımda bulunma, Rommel'i yenmeye çalışma ve Doğu Akdeniz'den Hazar'a kadar daha güçlü bir cephe oluşturma kararı alınmıştı. Bir Japon saldırısı varsayımının doğurduğu tehlikeye karşı Uzak Doğu'da yalnızca ortalama ve kısmi bir hazırlık yapmanın gücümüz dahilinde olduğu gerçeği bu karardan türemektedir. Aslında altmış bin insan Singapur'da kümelenmişti ancak modern uçak, tank ve uçaksavar ve tanksavar cinsi ağır silahlardaki öncelik Nil vadisine verilmişti. En geniş stratejik yönleriyle bu karar konusunda ve ayrıca Rusya ile kurulan diplomatik politika konusunda, kişisel sorumluluğu tamamen üstleniyorum."

Konuşması iki saat sürdü ve sonunda "Birleşmiş Milletler'in cephanesine ek bir silah olarak, Avam Kamarası'nın güven beyanında bulunması"nı talep etti. İzleyen tartışma üç gün devam etti ve bu tartışmanın sonunda Bağımsız İşçi Partisi güvenoyunda bölünme çağrısı yaptı. ILP'nin [Bağımsız İşçi Partisi] parlamentoda yalnızca üç üyesi vardı ve bunların ikisinin oy sayıcı olması istenmişti. Sonuçta teklif 464'e bir oyla onaylandı. *İkinci Dünya Savaşı*'nda (Cilt IV, sayfa 62) Churchill, kendilerini eleştirenleri kendilerine karşı kurulan lobiye zorlamak için alaycı dilini kullandığını ama Muhafazakar Parti'deki, İşçi Partisi'ndeki ve Liberal Parti'deki muhalif kişilerin hiçbirini oy kullanmaya teşvik etmeyi beceremediğini söyler. Yine de, toplam 20 üye içinden altı Liberal üyenin çekimser olmasına ya da oylamada bulunmamasına biraz sinirlenmişti. Öyle ki Sör Archibald Sinclair'e yazarak bu meselenin kendisinin "en yakın ilgisini" gerektirdiğini söylemişti.

Tartışma sırasında, Sör Stafford Cripps Savaş Kabinesi üyesi olmak anlamına da gelmeyen Malzeme Tedarik Bakanı görevini kabul etmedi. Cripps üretimde gereken artışı sağlamak için Malzeme Tedarik Bakanı'nın kendi bakanlığı içinde tek efendi, Savaş Kabinesi'nin bir üyesi ve tahsisler ile öncelikler konusunda sorumlu olması gerektiğini düşünüyordu. Ancak 19 Şubat günü Cripps kendisini, yeniden yapılandırılmış bir

Savaş Kabinesi içinde Ferman Mührü Emini ve Avam Kamarası Lideri olarak buldu. Bu yeniden yapılandırma, Sör Stafford Cripps'i bir göreve yerleştirme ihtiyacı olduğu kadar Lord Beaverbrook'un sağlık koşulları nedeniyle görevinden istifa etmesine de dayanıyordu. Savaş Kabinesi'nin dışında birkaç gün sonra yapılan diğer değişiklikler içinde en önemlisi, Albay Llewellin'in, Churchill'e göre "derin üzüntüyle bir asalet kabul eden" Albay Moore-Brabazon'un yerine Uçak Üretim Bakanlığına atanmasıydı.

Bu arada, İngiliz halkının güvenini sarsan ve yukarıda değinilen Kabine değişiklikleri için bir başka geçerli neden sunan iki üzücü olay meydana geldi. Bu olayların 12 Şubat'ta gerçekleşen ilki, "Scharnhorst" ve "Gneisenau" adlı Alman savaş kruvazörlerinin, Brest'den Almanya'ya gitmek üzere çıktıkları yolculukta, "Prinz Eugen" adlı kruvazör ile birlikte Kanaldan yukarı ve Dover Boğazı boyunca geçiş yapmalarıydı. Dikkatlice planlanmış bir sinyal bozma operasyonu sayesinde, İngiliz deniz izleme radarı etkisiz kılınmış ve Amirallik ancak Alman savaş gemileri Bolougne'nin 20 mil yakınına geldiğinde uyarılmıştı. Öğleden sonra Dover bataryalarının ağır silahları ateş açmış ve beş hücumbottan oluşan bir vuruş gücü de saldırmıştı. Altı adet torpido taşıyan Swordfish [İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetlerine ait çift kanatlı bir torpido bombardıman uçağı], desteğinde on adet Spitfire [İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetlerine ait ilk yekpare metal tasarımlı ve tek pilotlu avcı uçağı] ile birlikte Manston'dan kalktı. Torpidolarını boşaltmış ama düşman avcı uçakları tarafından saldırıya uğramış ve imha edilmişlerdi. Akşam çökünceye kadar saldıran bombardıman uçakları dalgasına ve saldırıyı püskürten Harwich'den beş muhribe rağmen, Alman savaş gemileri geliş limanlarına sağ salim vardılar. Çarpışmada Almanların 18 uçağına karşılık İngiltere 42'sini kaybetti.

İkinci üzücü olay, 15 Şubat'ta Singapur'un teslim olmasıydı. Singapur adasının deniz yoluyla alınamayacağı düşünülüyordu. Ancak Japonlar kuzeyden, Johore üzerinden karayoluyla ve Singapur'u anakaradan ayıran boğaz boyunca saldırdılar. Adanın kuzey kısmı bir kez Japonların kontrolüne geçince, Singapur şehrinin denizden gelecek bir saldırı beklentisiyle güneye bakan ana savunmaları işe yaramaz hale geldi. Japonlar koşulsuz teslimiyet konusunda ısrar ettiler ve 60 bin kişilik birliği esir almak istediler. 16 Şubat tarihli sayısında Singapur'un kaybedilmesi konusuna eğilen *Daily Telegraph*'ta şunlar yazıyordu:

> "Doğuda Müttefiklerin deniz gücünün dayanağı haline gelmesi gereken üssün kaybedilmesi ağır bir yıkım. Bu, Japonların en büyük açgözlülükle göz koydukları toprakları yağmalayabilecekleri zamanı uzatır ve Burma'ya dönük çok yönlü, geniş alanlara uzanan saldırılarını, Hindistan'a doğru ve Avustralya'ya doğru genişletir."

15 Şubat günü Churchill radyo yayını ile ulusa hitap ettii ve doğrudan yurttaşlarına seslendiği Ağustos'taki son radyo yayınından beri geçen altı aylık dönem hakkında bil-

gi verdi. Pasifik'teki ve başka yerlerdeki geri çekilişlerin İngiltere halkının morali üzerinde yarattığı etkiler konusunda kaygılı olduğu açıktı. İngiltere'yi "1940 yazının korkunç tehlikesine ve uzun sonbahar ve kış hava bombardımanına getiren keyfiyetlere" değindikten sonra şöyle devam etti:

> "Birleşmiş Milletleri ve bu büyük ittifakın üzerine bina olduğu azmi gösteren İngiliz halkını, yaşamlarının ve onurlarının dayandığı zaferden tek bir hata, tek bir suç ve yalnızca tek bir suç mahrum edebilir. Amacımızda ve böylece birliğimizde ortaya çıkacak bir zayıflama; ölümcül suç budur. Bu suçun sorumlusu ya da bu suça neden olan başka şeylerin sorumlusu her kimse, boynuna bir değirmen taşının asılıp denize atılmasının onun için daha iyi olacağını söyleyelim."

Karşılaştırma yaparak daha büyük sıkıntılar karşısında bile bocalamamış olan SSCB halkının moralini dünyanın hayranlığına sundu. Churchill şunları söylemişti:

> "Geçen sonbaharda Rusya en berbat tehlike içine düştüğünde, askerleri çok büyük sayılarda öldürüldüğünde ya da esir alındığında, tüm mühimmat kapasitesinin üçte biri, halen olduğu gibi, Nazi Almanların eline geçtiğinde, Kiev düştüğünde ve tüm yabancı büyükelçilerin Moskova dışına çıkması emredildiğinde, Rus halkı kendi arasında çekişmeye tutuşmadı. Sadece birlikte durdular ve çok daha güçlü çalışıp savaştılar. Liderlerine duydukları güveni kaybetmediler; hükümetlerini dağıtmaya çalışmadılar. Hitler, geçtiği geniş bölgelerde ve hükmü altına giren mutsuz kitleler içinde vatan hainleri ve beşinci kolcular bulmayı ummuştu. Onları bekledi. Onları aradı. Ama hiçbirini bulamadı."

Churchill, kendisinin de kabul ettiği üzere, "ağır ve etkisi büyük bir askeri yenilginin gölgesi altında" konuştu. Singapur düşmüştü ve Malakka Yarımadası istila edilmişti. Avusturya ve Yeni Zelanda için, Hindistan ve Burma için diğer tehlikeler çoğalıyordu. "Cesur müttefiklerimiz Hollandalılar ile Çinlilerden" ve "Birleşik Devletlerdeki dostlarımızdan ve yakınlarımızdan" söz etti ve şu sözlerle konuşmasını bitirdi: "Azimle ve birlikte ilerleyelim fırtınanın içine ve fırtına boyunca." İngiliz işçi sınıfının azmi konusunda endişe etmesine gerek yoktu. Onlar yalnızca savaşmak ve savaşı kazanmak konusunda fazla heveslilerdi. Ancak Churchill'den farklı olarak, Kızıl Ordu üzerindeki baskının bir kısmını hafifletmek ve Avrupa'da büyük bir kuşatma harekatı ile Nazileri yakalamak yoluyla esas savaş sahnesindeki esas düşmana çarpıcı bir darbe indirmekten yanaydılar.

Geçen Aralığın sonunda Anthony Eden ile birlikte İngiltere'ye gelen Sovyet sendika liderleri delegasyonu, Ocak ve Şubat'ın büyük bir bölümü boyunca, önemli sanayi merkezlerindeki sendika konferanslarında konuştular ve ülkenin her yanındaki mühimmat ve diğer makine çalışmalarını ziyaret ettiler. Fabrikalardaki sendikacılar ile buluştular ve genellikle öğle aralarında kantinlerde işçilerle konuştular. Her yerde büyük ilgi gör-

düler. 22 Şubat günü Moskova'ya döndüler ve ardından Sovyet sendikacılarının kitlesel toplantılarında İngiltere'ye yaptıkları ziyaret hakkında eksiksiz raporlar sundular.

Sovyet delegasyonunun dönüşünün ertesi günü, 23 Şubat'ta, *Manchester Guardian*, Bradford Piskoposu'nun ve 23 başka önemli kişinin imzasını taşıyan ve Savaş Kabinesine hitaben yazılmış açık bir mektubu yayınladı. Aşağıdaki paragraf bu mektuptan alınmıştır:

> "Halk önünde, özellikle de savaş fabrikalarındaki işçiler önünde, herhangi bir konuşma yapmış olanlarımız, son dönemde çok önemli bir olguyu fark ettik; coşkulu bir alkışa derhal neden olan tek atıf, Rusya'ya yapılanı. Neden? İşçilerin çoğu komünist olduğu için değil, Rusya'daki savaşta kendilerinin de anlayabileceği üstün bir gayreti gördükleri için, yarattığı ve sahip olduğu her şey için kahramanca savaşan ve emek sarf eden bir halkı gördükleri için."

Aynı gün Kızıl Ordu'nun kuruluşunun 24. yıldönümüydü ve Stalin, "Alman-faşist işgalcilerini ülkemizden sürmek için verilen keskin kavgadan" söz ettiği, ilham verici bir Gündem (No. 55) yayınladı. 1918 olaylarına atıfta bulunarak şunları söylüyordu:

> "Kızıl Ordu düşman saldırısına karşı anavatanımızı ilk kez savunmak zorunda kalmıyor. Kızıl Ordu, 24 yıl önce, ülkemizi bölmeye ve bağımsızlığımızı yok etmeye çalışan yabancı müdahaleci işgalcilerin birlikleri ile çarpışmak için yaratıldı. İlk kez savaşa giren Kızıl Ordu'nun genç müfrezeleri, 23 Şubat 1918'de Pskov'da ve Narva'da Alman işgalcileri hezimete uğrattılar. Tam da bu nedenle 23 Şubat 1918, Kızıl Ordu'nun doğum günü olarak ilan edildi. Bu tarihten sonra, Kızıl Ordu büyüdü ve yabancı müdahaleci işgalcilerle mücadelesinde güçlendi. 1918 yılında Alman işgalcilerle giriştiğimiz savaşlarda ülkemizi başarıyla savundu ve onları, Ukrayna ile Belarusya'nın sınırları ötesine sürdü. 1919–1921 arasında İtilaf Devletlerinin yabancı birlikleri ile giriştiğimiz savaşlarda ülkemizi başarıyla savundu ve onları da ülke sınırlarının dışına sürdü.
> "İç Savaş sırasında yabancı müdahaleci işgalcilerin hezimete uğratılması, Sovyetler Birliği kalıcı barışının halkları ve barışçıl bir kuruluş için güvence sağladı. Yirmi yıllık barışçıl kuruluş dönemi boyunca, ülkemizde sosyalist sanayi ve kolektif çiftçilik sıçrama yaşadı; bilim ve kültür gelişti ve ülkemizin halkları arasındaki dostluk bağları güçlendi. Ancak Sovyet halkı, yeni bir düşman saldırısı olasılığını hiçbir zaman unutmadı. ..."

Şubat 1942'deki durum hakkında Stalin şunları söyledi:

> "Almanlar, kalleş ve ani saldırıları sonucu savaşın ilk aylarında sahip oldukları askeri avantajdan artık yoksunlar. Alman-faşist birliklerinin bir rezervi olarak, şaşkınlık ve beklenmezlik anı tamamen tüketildi. Bu durum, Alman-faşist saldırısının aniliğinin yarattığı savaş koşullarındaki eşitsizliğe son verdi. Bu noktadan

sonra, savaşın sonucunu, şaşkınlık gibi arızi bir unsur belirlemeyecek; artık savaşın sonucunu, sürekli olarak yürürlükte olan etmenler belirleyecek: arka planın güvenilirliği, ordunun morali, bölüklerin niceliği ve niteliği, ordunun donanımı, ordunun komuta görevlilerinin örgütlenme becerisi. ...

"Alman faşistleri, ordularının yenilmez olduğunu düşünüyorlar ve Kızıl Ordu'yu tek çarpışmada kesinlikle dağıtacaklarını ileri sürüyorlar. Şu anda Kızıl Ordu ve Alman-faşist ordusu tek bir çarpışma halinde savaşıyorlar. Bundan daha fazlası, Alman-faşist ordusu cephede İtalyan, Romanyalı ve Finlandiyalı birliklerin desteğine sahip. Kızıl Ordu, şimdiye dek benzeri bir destek bulamadı. Ve ne görüyoruz? Göklere çıkarılan Alman ordusu yenilgi içinde ve Kızıl Ordu itibarının en önemli başarılarını kazanıyor. Kızıl Ordu'nun güçlü darbeleri altında Alman birlikleri geriye Batıya dönüyorlar. ... Kızıl Ordu'nun, indirdiği güçlü darbelerle zalim düşmanı Leningrad'dan geriye iteceği ve Belarusya ve Ukrayna'nın, Litvanya ve Letonya, Estonya ve Karelya'nın kent ve köylerinden düşmanı süpüreceği, Sovyet Kırımı'nı kurtaracağı ve kızıl bayrakların tüm Sovyet topraklarında yeniden zaferle dalgalanacağı gün çok uzak değil. ...

"Kızıl Ordu'nun gücü, her şeyden önce şu gerçeğe dayanıyor; Kızıl Ordu yağmacı bir savaşı sürdürmüyor, emperyalist bir savaşı sürdürmüyor, Kızıl Ordu yurtsever bir savaşı, bir kurtuluş savaşını, haklı bir savaşı sürdürüyor. ... Tek bir Alman askeri bile haklı bir savaşı sürdürdüğünü söyleyemez, çünkü başka halkların yağmalanması ve baskı altına alınması için savaşmaya zorlandığını görmemezlik edemez. ..."

Ertesi gün Churchill, Savaş Kabinesi'ndeki ve Kabine üyesi Bakanlar arasındaki değişiklikler hakkında Avam Kamarasında bir konuşma yaptı. Stalin gibi Churchill de 1918 yılında cereyan eden olaylara atıfta bulundu; ama yalnızca Savaş Kabinesi'nin üye sayısını yediye indirmesini meşrulaştırmak ve o günlerde de savaşın gidişatına ilişkin eleştiriler olduğunu göstermek için. Şöyle dedi:

"Lloyd George Savaş Kabinesi'nden umumi bir tatmin sağlamışçasına ve savaşı hatasız yargı ve kırılmaz başarı ile sürdürmüşçesine söz etmek bugün moda. Tersine, şikayetler yüksek sesli ve ısrarcıydı. Passchendaele katliamı, 1917'deki Caporetto felaketi, 21 Mart 1918'den sonra Beşinci Ordu'nun yok edilmesi gibi muazzam facialar; tüm bunlar ve diğerleri haklı olarak meşhur yönetimin başına geldi. Bu yönetim çok sayıda ciddi hata yaptı. 1918 yılında savaş sona erdiğinde bu yönetimin üyelerinden daha şaşkın hiç kimse yoktu ve 1919 yılında imzalanan ve kutlanan barışın karakteri ile ilgili eleştiriler olmuştu."

Zafer beklentilerine ilişkin Churchill şunları söyledi: "Japonya'nın ani saldırısı sonucunda içinden geçtiğimiz ve geride bırakmamız gereken ağır dönemden ileriye doğru bakarsak ... yalnızca son iki yılda değil, ama aynı zamanda son birkaç ayda konumumuzun son derece iyileştiğini açık bir biçimde görebiliriz. Bu iyileşme, elbette, Rusya'nın

muhteşem gücüne ve iradesine ve ölçüsüz kaynaklarıyla Birleşik Devletler'in ortak ülküye katılmasına dayanıyor."

1942 Martı'nda olaylar daha hızlı cereyan etmeye başladı. 10 Mart'ta Anthony Eden, Japonların Hong Kong'daki tutuklular ve siviller üzerinde uyguladığı zulümlere ilişkin bir raporu Avam Kamarası'na sunarak dünyayı sarstı. Bu durum bağlamında Bay Stafford Cripps 22 Mart'ta vardığı Hindistan'a gönderildi. Hindistan'a, savaş sonrası dönemde müstemleke konumu ve daha sonra, seçilmiş bir organın bir anayasa oluşturmasının ardından tam bağımsızlık önerisi götürdü. Hindistan halkına, ilerleyen Japonlar karşısında uğruna savaşacak bir şey sunmak gerekiyordu. Ancak, Kongre Partisi, İngiltere'ye kısmi de olsa Hindistan'da bir kontrol haddi bırakan herhangi bir tasarı ya da teklifi gündemine almayı reddettiği için Cripps ile Kongre Partisi arasında geçen tartışmalar bir yere varmadı.

21 Mart'ta, 645 Londra örgütü ile 177 fabrikadan gelen 1903 delege, *Daily Worker* üzerindeki yasağın kaldırılmasını talep etmek üzere Westminster'deki Central Hall'u tam kapasite doldurduğunda, İngiltere'de bile basın özgürlüğü için hâlâ kavga ettiğimiz İngiliz halkına keskin bir biçimde hatırlatıldı. Bu gösteri Lloyd George'den aşağı kalmayan bir kişiden şu yorumun gelmesine neden oldu:

> "*Daily Worker* üzerindeki devam eden baskı, aptal ve lüzumsuz partizan inadıdır ve düpedüz zorbalıktır. Rusya'da işbirliğimizin yürekten içtenliğine ilişkin bir şüphenin izini görmek hiç garip değil."

Yaklaşık bu zamanlarda, *Daily Mirror* da 2D düzenlemesi çerçevesinde baskı görebileceği konusunda uyarıldı. Bu uyarının görünürdeki nedeni denizdeki kayıplar hakkındaki keskin bir karikatürdü, ama gerçekte neden, hem *Daily Mirror* hem de ona eşlik eden *Sunday Pictorial* gazetesinin ikinci cephe için yürüttüğü kuvvetli bir kampanyaydı.

25 Mart 1942'de Maiskiy, Sovyet hükümeti adına, SSCB'deki RAF [Kraliyet Hava Kuvveti kısaltması] hava filosu hizmeti için Yarbay Ramsbottom-Isherwood'a, Binbaşılar Rook ile Miller'e ve Uçucu Hava Subayı Howes'e Lenin Nişanı'nı sundu. Nişanları sunarken Maiskiy, müttefikler arasındaki yakın işbirliğinin önemini vurguladı ve şöyle devam etti:

> "Şimdi halihazırda bir araya gelmiş tüm müttefikler zafer için gerekli hayati donanıma sahipler: birlikler, tanklar, uçaklar, silahlar. Son askerin üniformasına son düğmenin dikilmesini bekleyecek vakit yok! Günler amansız. Tarih Piccadilly asfaltına benzemez. Bazen savaşmanız gerekir, arzulanan koşullar altında değil ama kaçınılmaz olan koşullar altında. Böylesi bir durumda, planlarınızı hızlıca değiştirmeli ve kendinizi yeni koşullara hızlıca uyarlamalısınız. Artık zaman bunun için olgunlaşmıştır. Tayin edici an 1942 senesidir. Tayin edici yer SSCB cephesidir."

Bu nasıl yapılacaktı? Maiskiy, bunun müttefik genelkurmayların işi olduğunu düşünüyordu, ama hayati nokta şuydu ki müttefik genelkurmaylar her şeyin 1943'te değil 1942'de savaşa atılması gerektiği fikrini taşımalıydılar. "Gelecek kuşaklar" dedi, "1942 yılını, insanlık tarihinde yeni ve daha iyi bir dönemin başlangıcı olarak böylece işaretleyebilecekler." "Bay Maiskiy mantıklı konuşuyor," diye yazdı *Daily Mail* ertesi gün. "Eğer 1943 için bir saldırı planlamışsak, bu plan 1942'nin koşullarını karşılayacak biçimde uyarlanmalıdır."

29 Mart Pazar günü, Trafalgar Meydanı, 40 bin ile 50 bin arasında çeşitli tahminlere konu olan bir kalabalıkla tıklım tıklım doldu. Avrupa'da ikinci bir cephenin hızla açılması talebinde ortaklaşan tüm siyasal partilerin üyeleri konuşma yaptı. Aynı gün, Florida'dan yapılan ve tüm dünyanın ilgisini çeken bir radyo yayınında Lord Beaverbrook, hükümeti saldırıya çağırdı. "Denizden saldırı, havadan saldırı, karadan saldırı," talep ediyordu.

Bu arada, önemli görünen bakanlık bildirileri, hız ve hareket ihtiyacının fark edildiği izlenimini vermeye başlamıştı. Yine de daha yakından incelendiğinde, bu bildirilerin somut herhangi bir şeyi içermediğini kabul etmek gerekiyordu.

5 Nisan'da Cardiff'te konuşurken Savaş Bakanı Bay James Grigg şöyle söylemişti: "Hücum ruhunun olası en yüksek biçimde ortaya konulmasının candan destekçisiyim ve eğitimimiz büyük oranda bu amaca hasredilmiştir." Aynı kentte dört gün sonra yaptığı konuşmada şöyle demişti: "Almanya'nın Rusya'yı savaşın dışına itmek için bir kuvvetli taarruz daha hazırladığına ilişkin tüm işaretler ortada. Rusya'ya bu taarruzu yenmekte yardım etmek için her yönden yapabileceğimiz her şeyi yapmalıyız. Hangi yönden yardım edebileceğimizi söylememi beklemeyin ama yapabileceğimiz her şeyi yapacağımızdan kuşkunuz olmasın."

12 Nisan'da Shipley'deki bir toplantıda Çalışma ve Ulusal Hizmet Bakanı Ernest Bevin, *Daily Herald*'a göre, ulusa "uzun süredir beklenen haberi" vermişti. "Durum yön değiştirmek üzere. Size ne zaman ve nasıl olacağını söyleyemem, ama yakında savunmadan saldırıya geçiyor olacağız," demişti Bevin.

24 Nisan'da Birmingham'da konuşan Hindistan Devlet Bakanı Saygıdeğer L. S. Amery şunları söylemişti: "Önümüzdeki birkaç hafta, dünyanın geleceği açısından Dunkirk'ten beri yaşanan herhangi bir benzeri dönemden daha önemli olabilir. Esas düşmanımızın elinden geleni yapmış olup olmadığı ve sonun yaklaşıp yaklaşmadığı ya da önümüzde çetin mücadele yıllarının durup durmadığına bu birkaç hafta karar verecek."

Otuzlu yılların başında Stalin ile bir kolektif çiftçi arasında geçen konuşmayı hatırlamadan edemiyorum:[14]

[14] Stalin imzalı "SBKP(B.) On Yedinci Kongresi'ne Sunulan Merkez Komite Çalışmaları Hakkında Rapor"dan alınmıştır, söz konusu rapor 26 Ocak 1934 tarihinde sunulmuştur.

Stalin: "Ekim nasıl gidiyor?"
Çiftçi: "Ekim, Yoldaş Stalin? Kendimizi harekete geçirdik."
Stalin: "Peki, sonra ne oldu?"
Çiftçi: "Sorunu dürüstçe ortaya koyduk."
Stalin: "Ve ardından?"
Çiftçi: "Bir değişim var, Yoldaş Stalin; sonunda bir değişim olacak."
Stalin: "Yani?"
Çiftçi: "Kimi ilerleme belirtileri olduğunu söyleyebiliriz."
Stalin: "Sonuçta ekim nasıl gidiyor?"
Çiftçi: "Şimdilik, Yoldaş Stalin, ekim konusunda herhangi bir ilerleme kaydetmedik."

Stalin, SBKP(B.) 17. Kongresine sunulan raporunda bu konuşma hakkında şu yorumu yapmıştı: "Kendilerini harekete geçirmişler, sorunu dürüstçe ortaya koymuşlar, bir değişim ve kimi ilerlemeler gerçekleştirmişler, ama aynı tas aynı hamam."

Bakanlık bildirileri için de aynı şey geçerli değil miydi? "Yapabileceğimiz her şeyi yapacağımızdan kuşkunuz olmasın," demişti Bay James Grigg. "Durum yön değiştirmek üzere," demişti Ernest Bevin. "Önümüzdeki birkaç hafta, dünyanın geleceği açısından Dunkirk'ten beri yaşanan herhangi bir benzeri dönemden daha önemli olabilir," demişti L.S. Amery. Ama sonuçta, ikinci cephe konusunda herhangi bir ilerleme kaydetmemişlerdi ve durum aynı tas aynı hamam deyişine uygundu.

Buna karşılık, 23 Nisan'da New York'tan yapılan bir radyo yayınında açık sözlü bir karşı duruşta bulunmuştu Lord Beaverbrook: "İngiltere'nin hemen her yerinde, haykırışların yükseldiği gün artık gelmiştir: 'Rusya'nın yanında saldırı, saldırı.' Çünkü Rusların yardımına olacak biçimde Batıda bir savaş cephesi oluşturma tutkusu halkımızın kalbinin derinlerine yerleşmiştir. Bütün Müttefikleri yan yana koysan, Rusların her gün hepsinden daha fazla Alman öldürdüğünü biliyoruz. Daha fazla düşman tankı yok ettiklerini ve herhangi birimizden ya da hepimizden daha fazla düşman uçağını düşürdüklerini biliyoruz. Savaşan cephe Rusya'dır."

İngiltere'nin şimdi saldırması gerektiğini ileri sürdü ve ekledi: "Almanya'ya karşı bu tür bir saldırıya yönlendirilecek savaş gereçleri konusunda İngiltere'nin ne kadar donanımlı olduğunu ben iyi biliyorum." Bu konuşma ABD'de büyük bir etki yarattı ve *New York Times* şu yorumda bulundu: "Atlantik'in her iki tarafında, mevcut fırsatı kaçırmayı kaldıramayacağımız ve saldırı saatinin elimizin altında durduğu inancı güçlü." 26 Nisan'da Reichstag'a yaptığı bir konuşmada Hitler, Alman doğu cephesinin 1941–42 kışında çökme noktasında olduğunu dünyaya açıkladı. Böylesi bir durumda, Batı Avrupa'da kararlı bir darbe müttefiklere pekala erken bir zafer getirebilirdi. 27 Nisan'da *Daily Herald*'da yazan dönemin meşhur bir köşe yazarı Hannan Swaffer şunları söylüyordu:

> "Beaverbrook'un ikinci bir cephe talebi, hafta sonu boyunca onu ülkenin en çok tartışılan adamı haline getirdi. Saldırı harekatının aylardır arzulandığı tüm bölgelerde erken bir hücum gerçekleştirilmesine dönük umutları yüreklendirdi; RAF'ın daha büyük faaliyetinin ve Lord Louis Mountbatten'in Birleşik Operasyonlar Başkanı olarak atanmasının zaten yükselttiği umutları yüreklendirdi. Bunlar bütün fabrikalardaki işçileri canlandırmıştır. Önümüzdeki Pazar günü, pek çok İşçi Bayramı konuşmasının konusu olacaklar."

1 Mayıs 1942 tarihinde yaptığı Günün Konuşması'nda (No 30) Stalin, ilk önce, "Alman-faşist işgalcilerine karşı verilen yurtsever savaş koşulları altında" 1 Mayıs gününün önemine değinmiş ve şunu söylemişti: "savaş halinin farkında olan ülkemizin emekçi insanları, bu günü ülkemizin savunması için yoğun bir çalışma ile geçirmek adına tatillerinden feragat etmiştir". Yurtsever savaşta yeni bir dönemin açıldığından söz ederek devam etmişti; "Sovyet topraklarının Hitler pisliğinden kurtulma dönemi"nden. Kızıl Ordunun erleri içindeki radikal bir değişiklikten de söz etmişti:

> "Yurtsever savaşın ilk aylarında Kızıl Ordu askerleri arasında gözlemlenen düşmana dönük tutumdaki kayıtsızlık ve gaflet ortadan kalkmıştır. Alman-faşist işgalcilerinin sivillere ve Sovyet tutsaklarına yaptığı zulümler, yağma ve zorbalık ya da savaş askerlerimizi bu hastalıktan kurtarmıştır. Kızıl Ordu askerleri daha kinli ve daha insafsız hale gelmiştir. Alman-faşist işgalcilerinden gerçekten nefret etmeyi öğrenmiştir. İnsanın, düşmana karşı kalben ve ruhen nefret beslemeyi öğrenmeden onu yenemeyeceğini anlamıştır."

Ardından, Alman savaş makinesinin sözde yenilmezliğine dönmüş ve şunları söylemişti:

> "Savaşın başında cereyan eden ve Almanların korkusunu gizlemeye yarayan, Alman birliklerinin yenilmezliği hakkındaki konuşmalar artık yok. Kızıl Ordu'nun Alman-faşist işgalcilerini kaçırdığı, Moskova ve Kalinin'deki, Tihvin ve Leningrad'daki ünlü Rostov ve Kerç savaşları, Alman birliklerinin yenilmezliğine ilişkin bu boş konuşmaların faşist propagandacılar tarafından uydurulan bir masal olduğuna ikna etti askerlerimizi. Savaş deneyimi, Alman subayının sözde cesaretinin epey göreli bir şey olduğuna ikna etti savaşan askerlerimizi, Alman subayının silahsız savaş tutsaklarıyla ve yumuşak başlı sivil halkla uğraşırken cesaret gösterdiğine ama Kızıl Ordu'nun örgütlü gücü ile karşılaştığında cesaretinin onu terk ettiğine ikna etti."

Nihayet, savaşın amaçları konusuna gelmişti. Bu konuda, Sovyetler Birliği'nin hiçbir ek toprak istemediğini ancak sınırları olarak gördüğü şeyin Nazi işgalinin arifesinde durdukları yerler olduğunu açıkça ortaya koydu:

"Biz yurtsever bir savaş, bir kurtuluş savaşı, haklı bir savaş veriyoruz. Yabancı toprakları ele geçirmek, yabancı halklara boyun eğdirmek gibi amaçlarımız yok. Sovyet topraklarımızı Alman-faşist alçaklarından kurtarmak istiyoruz. Kardeşlerimiz Ukraynalıları, Moldovyalıları, Belarusyalıları, Litvanyalıları, Letonyalıları, Estonyalıları ve Karelyalıları, Alman-faşist alçakları tarafından maruz edildikleri utanç ve aşağılanmadan kurtarmak istiyoruz. Bu amaca ulaşmak için Alman-faşist ordusunu ezmeli ve teslim olmadıkları sürece Alman işgalcilerinin hepsini yok etmeliyiz. Başka bir yol yok. Bunu yapabiliriz ve ne pahasına olursa olsun yapmalıyız."

Londra'daki 1 Mayıs kutlamalarında, 20 bin insan İngiliz Komünist Partisi Sekreteri Harry Pollitt'i dinledi: "Bu savaşta zafer Avrupa'daki ikinci cepheye dayanmaktadır." *Labour Monthly*'nin Mayıs 1942 sayısında yazan Pollitt şöyle söylüyordu: "Mayıs ayı, faşizme karşı dünyanın verdiği mücadelede en kararlı savaşların açılışını görüyor. İngiliz halkını, kendisinin de tayin edici bir rol üsteleneceği ve 'çok geç ve çok az' politikasına tamamen son vereceği konusunda en ciddi ve kararlı ruh hali içinde buluyor."

Bu dönemde, çok büyük miktarlarda olmasa da SSCB'ye silah ve diğer mühimmat gönderilmekteydi. 6 Mayıs günü Stalin, Churchill'e, "şu anda İzlanda'da ya da Amerika ile İzlanda arasında sıkışıp kalmış olan" yaklaşık 90 gemi içindeki malzemelerin teslimatını hızlandırmasını isteyen bir telgraf gönderdi.

Bu telgrafı 9 Mayıs'ta yanıtlayan Churchill, Trondheim'de bulunan "'Tirpitz' ve diğer düşman yüzey gemileri" nedeniyle ortaya çıkan zorluklara işaret ediyor ve Stalin'den "bu konvoyların güvenli bir biçimde geçmesini sağlamaya yardımcı olmak adına SSCB deniz ve hava güçleri tarafından verilen desteği" arttırmasını istiyordu. Stalin Churchill'i 13 Mayıs'ta yanıtlıyordu: "Bizim tarafımızdan olası tüm önlemlerin derhal alınacağına güvenebilirsiniz. Ancak, deniz güçlerimizin çok sınırlı olduğu ve hava güçlerimizin büyük çoğunluğunun savaş cephesinde uğraş verdiği gerçeğini dikkate almak gerekiyor." 17 Mayıs tarihinde General Ismay ile yaptığı bir yazışmada bunu kabul eden Churchill şöyle yazıyordu: "Yalnızca Stalin değil; ama aynı zamanda Başkan Roosevelt konvoyları yürütmekten vazgeçmemize çok fazla itiraz edecek. Ruslar ağır bir işin altındalar ve bizden riske girip katkımızın gerektirdiği bedeli ödememizi bekleyecekler."

34 ticaret gemisinden oluşan bir konvoy, altı muhrip, iki uçaksavar gemisi, iki denizaltı ve 11 daha küçük gemiden oluşan bir koruma eşliğinde 27 Haziranda İzlanda'dan Arhangelsk'e doğru yola çıktı. Düşman kuvvete gözdağı verildikten sonra ve ticaret gemilerine "dağılıp Rus limanlarına doğru bağımsız olarak ilerleme" emri verildikten sonra gemiler 4 Temmuz'da parça parça saldırıya uğradılar. Ticaret gemilerinin yirmi üçü Churchill'in daha sonra "savaşın tümü boyunca gerçekleşen en hazin deniz vakalarından biri" olarak betimlediği bir harekatta battı. Muhriplerin geri çekilmesi Amerikan yazarlarca ve Sovyet hükümeti tarafından kuvvetle eleştirildi. Geriye dönüp bakarak

Churchill, "ticaret gemilerinin savunulmasında tüm risklerin alınmış olması gerektiğini" düşündü.

10 Mayıs'ta yapılan dünyaya dönük bir radyo yayınında Churchill, Başbakan olarak geçirdiği ilk iki yılını, "kaygı ve zahmet dolu" ve "pek çok şanssızlık ve hayal kırıklığının damgasını vurduğu" bir dönemi değerlendirdi. "Ne duraksayarak ne de yorularak yalnız bir biçimde ayakta kaldığımız" dönemi ele aldıktan sonra Hitler'in, en ufak bir provokasyon olmaksızın, "Alman ulusunun gençlerini ve erkeklerini Rusya'nın içine doğru sürdüğü" "ölümcül hatasına" değindi ve şöyle devam etti:

> "Savaşçı liderleri Stalin'in öncülüğünde Ruslar, bu denli kısa bir zaman içinde hiçbir ülkenin ya da hükümetin şimdiye dek üstlenmediği kayıplara dayandılar ve ayakta kaldılar. Ama onlar da bizim gibi hiçbir zaman pes etmemeye kararlılardı. Anavatanları üzerine kendi kanlarını döktüler. Düşmana karşı eğilmediler. Yılın ilk gününden sonuna dek ve bu geceye kadar yılmaz bir yiğitlikle savaştılar. ... Rusya'da ve Rusya'nın karlarında şimdiden kaç milyon Almanın telef olduğunu hiç kimse kesinlikle söyleyemez, son savaşın dört ve bir çeyrek yılı boyunca öldürülenlerden daha fazlasının telef olduğu muhakkak."

"Rus ordularına" selamlarını gönderdikten ve "İngiltere ile Amerika'dan onlara yardımcı olması için gönderilen tankların ve uçakların onların muhteşem bir biçimde geliştirilmiş ve yeniden örgütlenmiş kendi mühimmat kaynaklarına yararlı bir katkı olacağını" umduğunu ifade ettikten sonra Churchill konuşmasının en önemli kısmına geldi:

> "Rusya'nın üzerindeki ağırlığı hafifletmek için yapabileceğimiz başka bir şey var mı? Pek çok çevre Avrupa kıtasını işgal etmemiz ve böylece ikinci bir cephe oluşturmamız konusunda ısrar etti. Doğal olarak, niyetlerimizin ne olduğunu ifşa etmeyeceğim, ama söyleyeceğim bir şey var: İngiliz ulusunun Atlantik Okyanusu boyunca son derece güçlü bir biçimde paylaşılan militan, saldırgan ruhunu memnuniyetle karşılıyorum. Bu zorlu savaşın 32. ayında düşmanla en yakın kapışma içine girerken bu genel arzuyu bulmamız, savaş bıkkınlığının herhangi bir işaretini almaktan çok daha iyi değil mi? Binlerce insanının Trafalgar Meydanı'nda bir araya gelip gösteri yaparak en şiddetli ve atak hücumları talep etmesi, başka topraklarda ve başka savaşlarda hükümetlerin eylem ve kuvvetine çoğu kez köstek olan ağlama ve feryatlar ile barış ajitasyonlarının olmasından çok daha iyi değil mi? Özgür bir ulusun ileriye doğru, inatla ve korkusuzca, haklı bir ülkü için kabaran güçlü kalp atışlarını hissetmek teşvik edici ve esinleyici. Ne cesarette ne de bilgelikte onları hayal kırıklığına uğratmamalıyız."

Churchill bunu söyleyerek Avrupa'da ikinci bir cephe açılmasına dönük talebin gücünü kabul ediyordu; duraksamaksızın kendi politikasını sürdürmeye devam etmesine rağmen... Konuşmasının sonuna doğru, savaşın bugüne kadarki tarihini özetlemeye girişti:

> "Eğer bugün geriye dönüp şimdiye dek cereyan ettiği haliyle savaşın rotasına bakarsak, çok açık bir biçimde dört bölüme ayrıldığını görebiliriz. İlki, Batı Avrupa'nın Nazilerce istila edilmesi ve Fransa'nın düşmesi ile sona erdi. İkinci bölümde İngiltere yalnız kaldı ve bu dönem Hitler'in Rusya'ya saldırısı ile son buldu. Bundan sonra 'Rus görkemi' ile başladığını söyleyeceğim üçüncü bölüm geldi. Uzun sürebilir! Dördüncü bölüm, Japonya'daki askeri parti Uzak Doğu'da İngiltere ile Birleşik Devletlere saldırdığı zaman Pearl Harbour'da açıldı. Şu anda buradayız."

Savaşın başlangıcından Churchill'in 10 Mayıs 1942 tarihli radyo yayınına kadar geçen dönem gerçekten de dört bölüme ayrılabilirdi. Ancak, Fransa'nın düşüşü ile son bulan ilk dönemi önceleyen bir girizgah vardı; Chamberlain hükümetinin, yeterince güçlü olduklarında Nazilerin Sovyetler Birliği'ne saldıracağı inancıyla, silah endüstrileri de dahil olmak üzere Avrupa'nın tüm stratejik merkezlerini Nazilere bağışladığı girizgah. Chamberlain hükümeti, Alman emperyalizminin bu temsilcilerinin, esas düşmanlarına dönmeden önce batı Avrupa topraklarını istila ederek Avrupa'nın işgalini tamamlayacağını öngörmediler.

İkinci bölümde, Churchill'in söylediği gibi, İngiltere yalnız kaldı; ama yalnızca, Avusturya ve Çekoslovakya'yı Alman Nazilere ve Arnavutluk'u İtalyan faşistlere bağışlayarak ve Sovyetler Birliği'ne sırtını dönerek doğal müttefiklerine ihanet ettiği için.

Churchill'in uygun bir biçimde 'Rus görkemi' diye adlandırdığı üçüncü bölüm ikinciyi mantıksal olarak takip etti. Şimdi Alman savaş makinesinin tüm kuvvetine karşı tek başına durma sırası, kendi hatası olmamasına rağmen, Sovyetler Birliği'ne geldi. "Rus görkemi uzun sürebilir," demişti Churchill; ancak konuşmasının ilk bölümünde kabul etmek zorunda kaldığı gibi, sokaktaki adam aslında batı Avrupa'da doğu cephesindeki basıncı hafifletecek ve İngiltere'nin görkemin bir kısmını kazanmasını sağlayacak ikinci bir cephenin açılmasını istiyordu.

Dördüncü bölümde, İngiltere ile Birleşik Devletler, Bay John Simon'un Milletler Cemiyeti önünde Mançurya'nın Japonlar tarafından işgal edilmesini savunduğu 1931 yılında başlayan bir yatıştırma politikasının hasadını topladılar; bu politika Churchill Burma Yolunu 1940 yılında kapadığında devam ettirildi ve böylece Çin'i yalnızca silah ve cephaneden değil ama aynı zamanda petrol, kamyon ve demiryolu malzemelerinden de mahrum bırakarak Çin ile devam eden savaşında Japonya'ya ciddi biçimde yardım edildi[15] ve Pearl Habour saldırısının ve Singapur'a dönük bundan sonraki işgallerin yolu açıldı.

16 Mayıs'ta Churchill Leeds Belediye Binası'nın basamaklarından 25 bin kişilik bir kalabalığa seslendi ve pek çok ülkenin işçilerinin ortak ülküsü için gösterdikleri çabalar-

[15] Daha fazla detay için bkz. *Emperyalist Savaş*, Bölüm yedi, s. 128 ve devamı.

dan dolayı işçileri övdü. Ertesi gün, *Reynolds News* Churchill'in "şu anda eli kanlı düşman ile burun buruna olan Rusya'nın soylu insanlarını" takdir ettiği haberini verdi. İşçi sınıfını sürekli "düşman" olarak nitelendirdiği 1926'daki Genel Grev günlerinden bu yana ve yeni Sovyet Cumhuriyeti'ni doğarken boğmak gerektiğini söylediği 1918 yılındaki Rusya'ya dönük silahlı müdahale günlerinden bu yana uzun bir yolu arkada bırakmıştı.

Yeni duruma uygun diğer iki haber. İlki şuydu:

> "Amerikan Komünist Partisi lideri Earl Browder, yanlış pasaport kullanma suçuyla hüküm giydiği dört yıllık cezasının 14 ayını geçirdiği Atlanta Cezaevinden dün gece çıkarıldı. Bu, cezasının Başkan Roosevelt tarafından özel olarak hafifletilmesinin sonucu oldu. Dün gece Beyaz Saray'dan yayınlanan ve A.P. [ABD Haber Ajansı Associated Pres için kullanılan kısaltına] tarafından aktarılan bir bildiri, cezanın Browder'in şartlı tahliyeye uygun hale gelmesinden önce hafifletilmesinin şu eğilime işaret edeceğini söylüyordu: 'ulusal birliği desteklemek ve Browder'in davasında verilen olağanüstü uzun cezanın, ona, siyasi görüşleri nedeniyle yüklenen bir cezanın sonucu olduğuna ilişkin herhangi bir kanaati gidermek'."

Bu, İngiltere'nin olduğu kadar ABD işçilerinin de savaş için gösterilen ortak çabaya kazanılması gerektiğini ve Roosevelt'in ABD Komünist Partisi'ni, Amerika'nın sanayi işçilerinin tanınan liderliğinin en azından bir parçası olarak kabul ettiğini gösteriyordu. İlgi çekici ikinci haber, savaş için kömür üretimine ilişkindi:

> "Kömür endüstrisini, demiryolu taşımacılığında işleyen kontrole benzer bir kontrolün altına almaya dönük bir plan, madenciliği yeniden örgütlemeye yönelik önerileri incelemekle görevli yedi bakandan oluşan komite tarafından görüşülüyor. Bu tür bir plan çerçevesinde Hükümet, savaş boyunca tüm kömür ocaklarını kiralayacak ve mülk sahiplerine garantili bir kar karşılığı yıllık kira ödeyecektir. Endüstrinin kontrolü, bir Ulusal Kömür Komitesi'ne verilecektir. Bu komitenin, mülk sahiplerinin ve çalışanların temsilcileri ile Hükümet temsilcilerinden mi yoksa demiryollarında olduğu gibi yalnızca mülk sahipleri ile hükümet temsilcilerinden mi oluşacağı açık değil. Ortak üretim komiteleri şimdiki gibi kalabilir. Savaştan sonra, kira kontratları feshedilecek ve madenler özel mülkiyete iade edilecektir."

Böylece gelen olaylar kendilerinden önce gölgelerini gösterdiler. Bu, ne taşımacılık sisteminin ne de kömür üretiminin özel girişim elinde devlet kontrolü altında olduğundan daha verimli olamayacağının kabulüydü; en azından savaş zamanında.

Bu arada, Avrupa'da ikinci bir cephe açılması için yürütülen kampanya hız kazanmaya devam etti. 18 Mayıs'ta, Gemi Yapımı ve Mühendisliği Sendikaları Konfederasyonu'na yaptığı başkanlık konuşmasında H. N. Harrison şunları söylüyordu:

> "Şimdi Sovyetler Birliği bizim tarafımızda savaştığı için her şeyin yoluna girdiği ve kazandığımıza dönük bir inanç oluştu. Rusya bu savaşı kendi kendisine bizim için kazanamaz. Bu yüzden, Hitler'i, Sovyetler Birliği'ne karşı Doğu Avrupa'da şu anda kullanmakta olduğu büyük sayılardaki gücü başka bir cepheye yönlendirmeye zorlamak için yeni hücumlar yaratmak ve uygulamak konusunda hükümetimizi sıkıştırmalıyız. Savaşan Sovyet güçleri üzerindeki korkunç baskı böylece hafifletilebilir."

Mayıs ayı boyunca ülkenin her yerinde, ikinci bir cephe talebinin coşkuyla kabul edildiği kitlesel toplantılar yapıldı. 24 Mayıs'ta, Londra Hipodromu'nda *Daily Express* tarafından düzenlenen bir toplantıda 1.400 kişi bu talebi onayladı. Aynı gün Trafalgar Meydanı'nda Komünist Parti tarafından düzenlenen kitlesel bir toplantıya 50 bin kişi katıldı. İkinci cephe için, Hindistan'ın özgürlüğü için ve *Daily Worker* üzerindeki yasağın kaldırılması için çağrıda bulunan bir karar alkışlarla kabul edildi.

26 Mayıs 1942'de İngiltere ile SSCB 20 yıllık bir dönem için özgün Karşılıklı Yardım Anlaşması'nı teyit eden ve genişleten bir İttifak Anlaşması imzaladılar. 11 Temmuza kadar kamuoyuna açıklanmadı; bu tarihte ise anlaşmayı müzakere etmek amacıyla Londra'ya gelen Molotov ile mutabakat içinde bir hükümet tebliği yayınlandı. Şu cümleyi içeriyordu: "Görüşmeler sırasında, 1942 yılında Avrupa'da ikinci bir cephe oluşturma acil görevi bakımından eksiksiz bir mutabakata varılmıştır."

İkinci Dünya Savaşı (Cilt IV, sayfa 305) başlıklı kitabında Churchill, Molotov'un ayrılmadan önce kendisine bir diplomatik muhtıra verdiğini söyler:

> "1942 Ağustosu'nda ya da Eylülü'nde kıtaya çıkarma yapma hazırlıkları içindeyiz. Halihazırda açıklandığı üzere, çıkarma gücünün büyüklüğünü sınırlayan esas etmen elimizdeki özel çıkarma aracı miktarıdır. Ancak açıktır ki eğer her ne pahasına olursa olsun eyleme geçmek uğruna felaketle sonuçlanan ve bozgunumuz karşısında düşmana yücelme fırsatı veren bir operasyona girişirsek, bu bir bütün olarak ne Rus ülküsünü ne de Müttefiklerinkini ilerletecektir. Zamanı geldiğinde durumun bu operasyonu uygulanabilir kılıp kılmayacağını önceden söylemek imkansız. Bu nedenle konuya ilişkin herhangi bir taahhütte bulunamayız; ancak anlamlı ve makul görünmesi koşuluyla planlarımızı yürürlüğe koymak konusunda tereddüt etmeyeceğiz."

"1942 yılında Avrupa'da ikinci bir cephe oluşturma acil görevi" konusundaki görüşmelerde yer alanlar Churchill ve Molotov'un yanı sıra İvan Maiskiy, Tümgeneral İssayev ve Tuğamiral Harlmarov ile Clement Attlee, Anthony Eden ve İngiliz Genelkurmay Başkanıydı. Churchill daha sonra bildirinin amacının düşmanı yanıltmak olduğunu iddia etti. Tebliğin oluşturulmasında yer alan herkesin böylesi bir kandırmanın tarafı olması olası görünmüyor, özellikle de tebliğdeki şu cümle düşünüldüğünde; "yukarıda-

ki sorunlara ilişkin olarak görüşlerinin özdeş olmasından her iki taraf da memnuniyet duymuştur." Daha sonra Churchill, o dönem 1943'te ikinci bir cephe açma olasılığını gizlice araştırdığını kabul etmişti!

Churchill'e göre, "Molotov ziyaretinin sonuçlarından açık biçimde tatminkar bir halde tehlikeli eve dönüş uçuşuna çıkmıştı." Churchill'e bıraktığı veda mektubu şöyleydi:

> "Sovyetler Birliği ile Büyük Britanya arasında imzalanan karşılıklı anlaşmanın ve 1942 yılında Avrupa'da ikinci bir cephe açılmasına ilişkin olarak varılan mutabakatın Hitler Almanyası'nın tümden yok edilmesini ciddi biçimde hızlandıracağına ve dürüst dostluk ve geniş işbirliği içindeki halklarımız arasında var olan derin birliğin bir ifadesi olduğuna inanıyorum."

Molotov 29 Mayıs'ta Washington'a ulaştı ve Harry Hopkins, General Marshall ve Amiral King ile görüşmelerde bulundu. ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull askeri olmayan meselelere ilişkin daha sonraki görüşmelere katıldı. 11 Temmuz'da İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan tebliğ ile eş zamanlı olarak, "1942 yılında Avrupa'da ikinci bir cephe oluşturma acil görevi konusunda" Washington'da benzeri bir bildiri yayınlandı.

Avrupa'da ikinci bir cephenin açılması sorunu, Churchill'in çekincelerinden habersiz biçimde sonunda konu hakkında mutabakata varılmasından hoşnut olan İngiltere'deki işçilerin akıllarından hiç çıkmamıştı. 15 Temmuz'da Birleşik Mühendislik Sendikası Ulusal Komitesi, ikinci cephe için yüzde yüz mühimmat üretimi sağlayacaklarını taahhüt ederek 650 bin mühendis adına Başbakana bir telgraf yolladı. Ancak, 21 Temmuz'da Birmingham'da 30 bin kişinin katıldığı bir Anglo-Sovyet gösterisi sırasında Lord Beaverbrook şunları söylediğinde yeni şüpheler uyandırdı: "Hükümet bize ikinci cephe sözü verdi. Şimdi ihtiyaç duyulan şey ivedililiktir. İkinci cephede savaşmak için ikinci bir yurtdışı seferi kuvvetini derhal göndermek konusunda gereksiz hiçbir gecikme olmamalı."

Sovyetler Birliği'nin Nazilerce işgal edilmesinin yıldönümünün arifesinde Lord Beaverbrook'un gerçekleştirdiği Birmingham ziyareti hakkında *Daily Express*'te yazan William Barkley şunları söylüyordu:

> "Lord Beaverbrook bugün Birmingham'a geldi ve Moskova'da gördüğü enerji, güç ve yurtsever coşku ile kazanma isteğini sergileyen bu devasa mühimmat fabrikasının yurttaşlarını gördü. ... On bin kişi, Beaverbrook'un onlara seslendiği kürsünün altındaki belediye binasının duvarları altında oluşturulan alaylar içinde yürüdü. Yarısı Hava Eğitim Teşkilatı'nın üniformalı erkek ve kadınları ile kızlı erkekli gençleriydi ve diğer yarısı, doğrudan, ikinci cephe için silahlar yapılan fabrika tezgahlarındandı. Onların arkasındaki kitle polisin 20 bin ile 30 bin arasında olduğunu tahmin ettiği halktan insanlardı. Tüm bunlar Rus İttifakını kutlamak içindi ve neredeyse tam zamanında Almanların Rusya'ya saldırdığın-

dan bu yana geçen on iki ayı işaretliyordu.
"Lord Beaverbrook'un arkasında duran Birmingham Belediye Başkanı, Belediye Meclisi Üyesi Norman Tiptaft kolunu kaldırdı ve Belediye Meclisi Binası'nın üzerindeki göndere işaret etti. 'Bu kentte ilk kez orada' dedi, 'Rusya'nın orak çekiçli Kızıl Bayrağı dalgalanıyor'. Tüm gözler oraya çevrildi ve bu mutabakat sembolüne büyük bir tezahürat yükseldi. ..."

Lord Beaverbrook şunları söylemişti:

"Kuşatmanın savaşı kazanacağını ilk kez söyleyen peygamberler yanıldılar. Ardından bombardıman uçaklarının savaşı kazanacağı hikayesi geldi. Bombardıman uçakları fevkalade iyi iş çıkardılar ama Ruhr'u yok ederek Almanya'yı yenemezsiniz. Bombalama yoluyla Alman endüstrisini başka yere süreceksiniz. Savaşı çıkaran ahlaksız rezillerden haklı intikamı alacaksınız. Ancak bombardıman uçağının savaşı sonlandıracağına inanmaya hakkınız yok. ... İngiliz Ordusu bu iş için donanımlı ve hazır ve bunu yapmayı istiyor. İngiliz Ordusu, İngiltere'nin Dunkirk'in intikamını almak için Avrupa'da savaşabileceğini göstermek adına ikinci cepheyi istiyor. ..."

İngiltere'nin her yanında Sovyetler Birliği'ne karşı duyulan coşku muazzamdı. Aynı gün başka bir toplantıda konuşan Ernest Bevin bile şunları söyleyecek kadar ileri gitmişti: "Şimdiye dek sunabildiğimiz tüm yardım, Sovyet halkının muazzam çabası ile karşılaştırıldığında küçük kalmıştır. Çocuklarımızın çocukları, büyük Rus halkının kahramanlığına hayranlık ve şükran duyarak bakacaklar tarih kitaplarından geriye."

İngiltere halkının yiğit Kızıl Ordu ve Sovyet işçileri için duyduğu sempati ve hayranlığın bir göstergesi, Bayan Churchill tarafından desteklenen Kızıl Haç "Rusya'ya Yardım" fonunun başarısıydı. İlk başta bir milyon pound istenmişti ama 23 Haziranda Lord Iliffe o sabah toplam meblağın iki milyon poundu geçtiğini ilan edebilmişti.

* * *

Kişisel olarak 1942 yılına büyük bir havayla girdim; evlenerek. Sekiz buçuk yaşındaki oğlum Joyce hukuken 'çocuk' olduğu için babasının iznini almak gerekti. Babası maddi olanaklarının cüzi olduğunu ve pek çok kimsenin vatanperver olmadığını düşündüğü politik çalışmalar içinde olduğumu bildiğinden bu izni isteksizce verdi. Ordudan esrarlı koşullar altında terhis edilmiş olmam işimi kolaylaştırmadı, özellikle de müstakbel eşim Kadınların Destek Hava Kuvveti üyesi olduğu için. Kendi ailem haberi karışık duygularla karşıladılar. Annem bize iyi dileklerde bulundu, ama düğüne katılmayan babam evliliğimize altı ay tanıdı.

Yıldönümünü gelecek yıllarda unutmayayım diye düğün günümüz olarak 1 Ocağı

seçtik. 13 kişinin katıldığı basit bir Evlendirme Dairesi hadisesiydi bu. Düğün kahvaltısı Brighton'ın North Sokağındaki Clarke'ın Restoranı'nda yapıldı ve şeker kotası yüzünden, düğün pastası adetini, kek kesilmeden önce üzerinden kaldırılması gereken kartondan yapılma taklit bir krema süslemesi ile yerine getirdik. Ardından, günün geri kalanını geçirmek üzere Sherry'nin Dans Salonu'na geçtik ve kayıt olarak çekilen tek fotoğrafı yol üzerinde çektirdik. Balayımızın dört gününü Coventry Sokaktaki tek göz odamda ve dışarıda geçirdik. *Railway Review*'i işyerinde satmaya söz vermiş olduğum için Cumartesi sabahı işe dönmek üzere balayıma ara verdiğimi hatırlıyorum. Dört gün sonra, ben Güney Demiryolları'nda çalışmaya devam ederken eşim Stanmore'deki birimine geri döndü. Bundan sonra, WAAF'tan [Kadınların Destek Hava Kuvveti] atılana kadar onu yalnızca hafta sonları gördüm.

Düğün töreni gibi olayların organizasyonunu Parti'ye devretmek ve böylece bağış toplamak için kullanılabilmelerini sağlamak komünistler için o dönem adetti. İyi niyetle böyle bir öneri yapmıştım ama kabul edilmemişti. Bu canımı sıktı ve bunun tamamen bana karşı geliştiği görülen genel kızgınlığın parçası olduğu sonucuna vardım. Şu ya da bu nedenle üyeler ordudan terhis edilmemin benim uygunsuz hareketlerimin sonucu olduğu fikrini taşıyor görünüyorlardı. Bu elbette doğru olmaktan çok uzaktı. Orduya çağrıldıklarında tam zamanlı Parti çalışanı olan diğer herkes ile aynı gün ve aynı biçimde hiçbir sebep gösterilmeksizin terhis edilmiştim. Ancak silahlı kuvvetlerden bir kadınla evli, Siviller Sokağı'ndaki sıhhatli bir erkek olarak kendimi ne denli garip bir konumda bulduğumun bilincindeydim. Böylece beni daha iyi tanımış olması gereken bazı kişiler de dahil olmak üzere her çeşit insandan gelen her çeşit küçümseyici sözün açık hedefi haline geldim.

Şubatın ilk hafta sonunda, eşim olağan hafta sonu izninde eve geldi ve cumartesi akşamı North Sokağındaki Princes Sineması'na gittik. Hangi filmin oynadığını unuttum ve bununla ilgili herhangi bir kayıt yok elimde; ama izleyen pazartesi günü (9 Şubat tarihli) *Evening Argus*'ta, eşimle sinemada olduğum akşam Brighton Arazi Kurulu tarafından çağrısı yapılan bir protesto toplantısına katıldığımı ve konuşmacının sözünü kestiğimi okuduğumda yaşadığım şaşkınlığı hayal edin. Protesto toplantısı, Belediye Meclisi'nin önlerine konan bir bostancılık tasarısını benimsemeyi reddetmesi nedeniyle yapılmıştı. "Zafer için Kazın" kampanyasına yardım için geliştirilen her türlü tasarıya karşı Brighton Belediye Meclisi'nin çoğunluğunun gösterdiği büyüyen aleyhtarlığa karşı uyarıda bulunan bir önerge onaylanmıştı. Bu önergede, Tarım Bakanı'ndan, Brighton Belediye Meclisi'nin son toplantısında onaylanmayan Arazi Kurulu önerilerini incelemesi ve raporlaması talep edilmişti. Gazete haberinin son paragrafı şöyleydi:

> "Belediye Meclisi Üyesi T. Cullen, Komünist Parti üyesi (Bay Ernie Trory), Belediye Meclisi Üyesi Ingham'ın yüksek fiyatlar koymakla suçladığı peraken-

de tohum ticaretinin bir veya iki üyesi ve genel halktan başkaları akşam boyunca toplantıyı böldüler."

Bu haberin, bana saldırmak için sürekli bahane aradıkları görülen kimi Parti üyeleriyle ilişkilerimi iyileştirmeyeceğini fark ederek *Evening Argus*'un editörüne mektup yazdım. İzleyen Cuma günü, 13 Şubat'ta, gazetede, Mark Twain'in "bayağı abartılmış" diye betimlediği vaktinden önce yazılan ölüm haberi hakkında söylediği gibi, aslında Princes Sineması'nda olduğum saatlerde Brighton Arazi Komitesi'nin protesto toplantısını böldüğümü yazan haberin de aynı kapıya çıktığı belirtiliyordu. Haber mektubumdan aşağıdaki alıntıyı yaparak devam ediyordu:

"Partimin geri kalan üyeleri ile aynı biçimde, Belediye Meclisi'nin ne yazık ki benimsemeyi reddettiği yüz dönüm arazinin ekilmesi için geliştirilen tasarıyı paylaşıyorum ve toplantıda olsaydım platformu desteklerdim. Haberiniz benim bostancılık tasarısına karşı olduğum izlenimini yaratmıştır, oysa tersine mevcut krizde Brighton halkı için daha fazla gıda anlamına gelen her tasarının yanındayım, bu tür bir tasarı toptan satış yapan manavların, perakende tohum tüccarlarının ve diğerlerinin çıkarlarına ters düşse bile. Yeterli düzeyde gıda üretimi zafer için hayati önemdedir ve Brighton Arazi Komitesi, kampanyasında her türden desteği hak etmektedir."

Yaklaşık bu zamanlarda bana verilmesi gerektiğini düşündüğüm dört şilinlik ücret konusunda Güney Demiryolları Şirketi ile anlaşmazlık içinde buldum kendimi. Bu anlaşmazlık 1942 Martı'nda doruğa ulaştı ve aynı ayın 19'unda Brighton Asliye Mahkemesi'ne taşınan bir davada sonuçlandı. Davaya hazırlanmak için epey zaman harcadım ve bu konu hakkındaki notlarımın karbon kopyaları hâlâ elimde. Bu nedenle, oldukça tuhaf bu olayı detaylı bir biçimde hatırlayabiliyorum.

Ordudan terhis edilmemden on gün sonra, 1941 Mayısı'nın sonuna doğru Güney Demiryollarındaki işime başlamıştım. Tesviyeci yardımcısı olarak başlamıştım ama üç ya da dört ay sonra bana bir deneme verildi ve üçüncü sınıf bir tesviyeci oldum. Yaklaşık iki ay sonra, daha da yükseltildim ve ikinci sınıf bir tesviyeci oldum.

Olağanüstü karmaşık bir ödeme yöntemi nedeniyle, ben ve çalıştığım işlikteki diğer pek çok kimse ücretlerimizi çözmekte zorlandık. İtirazları halletmek amacıyla, her hafta ücretler ödendiğinde orada bulunmak şef maaş memuru Bay King için adettendi. Her zaman Bay King'i görmek için bekleyen bir kuyruk olurdu. Uzun bir süre haftalık ücret tabloları için işyerinde güçlü bir talep olmuştu, ancak yönetim sürekli olarak bahaneler öne sürmüş ve çalışanlar itirazlarıyla birlikte kuyruk olmaya devam etmişti. Bir defasında kuyrukta neredeyse 50 kişi vardı. Yalnızca bir kaçı ile ilgilenilmiş ve diğerlerinin numarası alınmıştı.

Ertesi ödeme gününde Bay King, üretimde bir durmayı engellemek için telaşlanan sendika temsilcilerinin başvurularına rağmen hiç gözükmedi. Bay King ancak itirazlı kişilerin hep beraber işyerinden çıkıp aşağıdaki ofise gidecekleri tehdidinde bulunmalarının ardından sahneye çıktı. İşte bu olay sırasında Bay King'den, ileride ücretlerimi hesaplayabileceğim şekilde şirket tarafından işletilen ücret sistemini bana açıklamasını istedim. Bay King'in bana açıkladığı haliyle sistemin özetini aşağıda veriyorum.

O dönemde temel ücretim haftada 42 şilindi, buna savaş ikramiyesi olarak 28 şilin ve altı peni ekleniyordu. Bu ikramiye içinde 16 şilin ve altı peni önceki savaştan beri süren artan yaşam maliyetini karşılamak içindi ve 12 şilin de o dönem süren savaşın başlamasından beri artan yaşam maliyetini karşılamak içindi. Hem temel ücret hem de savaş ikramiyesi haftada 47 saatlik çalışmayı temel alıyordu. Ancak o dönem bizler zorunlu olarak haftada 59 saat çalışıyorduk, bu yüzden 12 saatlik mesainin eklenmesi gerekiyordu, kimisi dörtte birlik oranda zamlı olarak ve kimisi de üçte birlik oranda zamlı olarak. Ayrıca, kişiden kişiye değişen "parça başı ikramiye" diye bir şey de vardı. Eskiden, işyeri Battersea'dayken çalışanlar parça başı çalışıyormuş, ancak bu uygulama günlük çalışma lehine sekteye uğratıldığında çalışanlara parça başı yerine temel ücretlerinin üçte bir daha fazlası veriliyormuş. Brighton'a taşınmaya razı olduklarında, bu uygulamaya dokunulmayacağı sözü verilmiş.

Brighton'a taşındıktan sonra, parça başı yerine temel ücretin üçte bir daha fazlasını alma hakkı olmayan çok sayıda yerli kişi işe alınmış, ama Londra ücreti ile Brighton ücreti arasındaki bu farkı düzenlemek için Brighton'lu çalışanlara yönelik üç aşamalı bir parça başı ikramiye sistemi getirilmişti. Üç ay sonunda, Brighton'lu bir tesviyeci temel ücretinin üçte birinin üçte biri kadar fazla ücret almaya hak kazanıyordu; altı ayın sonunda temel ücretinin üçte birinin üçte ikisi kadar ve dokuz ay sonunda parça başı yerine Londralı çalışanlara verilen üçte birlik ek ücret yerine temel ücretinin üçte birlik dilimi kadar ek ücret almaya hak kazanıyordu. O dönemde ben üçte ikilik fazla alma hakkına sahiptim.

Demiryollarında çalışma haftası perşembe başlayıp çarşamba son buluyordu ve ödeme günü izleyen cuma günleriydi, ama ödemeyi hesaplamak için üç ayrı haftanın hesaba katılması gerekiyordu. Temel ücret ve savaş ikramiyesi mevcut hafta için yani bir önceki çarşamba dahil olmak üzere aynı çarşambaya kadar ödeniyordu. Tüm mesai ücretleri bir hafta gecikmeyle ve (sözde) parça başı ikramiye iki hafta gecikmeyle ödeniyordu. Meselenin düğüm noktası şuydu ki temel ücret her zaman mevcut hafta için ödeniyordu. Bay King tarafından bana ve Bay King'in amiri Bay Mozelle tarafından işyeri komitesinin iki üyesine bu hususta bir açıklama yapılmıştı. Üçüncü sınıf tesviyecilikten ikinci sınıf tesviyeciliğe yükseltilmiştim ve bu da 8 Ocak Perşembe itibariyle temel ücretim üzerine haftada dört şilin eklenmesi anlamına geliyordu. 14 Ocak

Çarşamba gününün sonunda, bir çalışma haftasını tamamlamıştım ve 16 Ocak Cuma günü, haftalık 38 şilin yerine 42 şilinlik yeni ücretim üzerinden haftalık temel ücretimi almaya hak kazanmıştım. Temel ücretin mevcut hafta için izleyen Cuma gününde ödendiğine ilişkin açıklamalara göre bu böyleydi. 16 Ocak günü, benim hesabıma göre, ücretim dört şilin eksikti. Ertesi Cuma, yükseltilmiş ücretimi aldım ama artan ücretimin geçerli olduğu ilk hafta bana verilmesi gereken dört şilini hâlâ almamıştım. Bir haftanın daha geçmesine izin verdim ama yükseltildiğim ilk hafta için alınam gereken dört şilini hâlâ almamıştım, oysa parça başı ikramiyem o hafta ilk kez artan ücretim temelinde ödenmişti.

Bu aşamada yönetime şikayette bulundum. Bana verilmesi gerektiğini düşündüğüm dört şilini neden alamadığımı ne ustabaşı ne de asistanı açıklayabildi, bu nedenle benim için şef maaş memuru ile bir randevu ayarlandı. Anlaşılmaz bir teknik laf kalabalığına girdi ve konuşmasının gidişatını kaçırmam uzun sürmedi. Bitirdiğinde, bir Asliye Mahkemesi hâkiminin bu dolambaçlı açıklamaları duyduktan sonra karar vermesi gerekse ne söyleyebileceğini düşündüğünü sordum. Aslında bana teorik bir soru gibi gelmişti bu ama şef maaş memuru ciddiye aldı. "Yasal işlem düşünüyorsan bunu bilmemize izin vereceğini düşünüyorum," dedi.

Ardından üç basit soru sordum. "Şirketin bana dört şilin borçlu olduğunu kabul ediyor musunuz?" Olumlu cevap verdi. "Muhasebecilik yöntemlerinizde küçük bir değişiklikle bunu bana ödemeniz mümkün mü?" Yine olumlu cevap verdi. "Şirketin bu dört şilini bana vermemek noktasında yasal bir hakkı olduğunu düşünüyor musunuz?" Kişisel görüşüne göre böyle bir hakkı olmadığını söyledi.

Ardından, bana verilmesi gereken meblağ bana ödenmediği takdirde yasal işlem başlatacağımı bildirdim. Bay Mozelle'yi bilgilendirdi ve konuyu baş muhasebeciye götürmeleri için onlara zaman vermeyi kabul ettim. Onlara tam bir hafta verdim ve bu haftanın sonunda baş muhasebecinin cevabının tatmin edici olmadığı bilgisini aldım. Bunun sonucunda kişisel olarak mahkemeye gittim. Bunu yaptığım gün, terfi ettirilen bir başka kişi dört şilini ile ilgili aynı duruma sokuldu. Bay King, "arkadaşın Trory'yi gör, konuyla ilgili benden daha çok şey biliyor gibi gözüküyor" dedi. Gayri resmi olarak, meseleyi mahkemeye götürürsem kararın lehime olacağını da belirtti.

12 Mart Perşembe günü, davanın bakılması gereken tarihten yedi gün önce, bazı detayları doğrulamak amacıyla Bay King ile görüşmek için ustabaşına bir başvuru ilettim. Bay King'i ertesi gün gördüm ve belirli tarihlerde bana verilen belirli para miktarlarına ilişkin bir beyan istedim. Bana bu bilgiyi vermesinin onun için uygun olmadığını söyledi. Atölyeye dönünce sendika temsilcisine danıştım ve bilgilendirilme talebimi yazılı olarak yapmamı tavsiye etti. Sonuçta, kısa bir mektup yazdım ve Bay King'e iletmesi için odacıya verdim. İşte mektupta yazanlar:

"Tesviyeci Trory'den, 136, Şef Maaş Memuru'na. Bayım, 19 Mart 1942 Perşembe gününden önce bana şu bilgileri verirseniz minnettar olacağım: 1. Derecede çalışmaya başladığım tarih; 2. İlk üç ödeme gününde verilen miktarlar; 3. Bunun içindeki temel ücret miktarı; 4. 3. sınıf tesviyeciliğe yükseltilme tarihim; 5. Verilen temel ücret ve miktarlardaki değişiklik tarihi; 6. 2. sınıf tesviyeciliğe yükseltilme tarihim; 7. Verilen temel ücret ve miktarlardaki değişiklik tarihi. Size şimdiden teşekkür ederim, saygılarımla. ..."

Davadan önceki gün 18 Mart'ta, Şef Muhasebeci'nin Bürosu'ndan gelen aşağıdaki mektubu elden aldım:

"Sayın Bay Trory, belirli bilgileri istediğiniz mektubunuza atıfla, mektubunuzla birlikte bu detayların şirket avukatlarına iletildiğini ve avukatınız aracılığıyla onlara başvurmanız gerektiğini içtenlikle belirtirim. Saygılarımla. ..."

Aynı gün, posta yoluyla avukatın bürosundan gelen aşağıdaki mektubu aldım:

"Sayın Bayım, şirkete karşı açtığınız ve önümüzdeki perşembe günü, ayın 19'unda, Brighton Asliye Mahkemesi'nde görülecek olan davaya atıfla, bu konuya ilişkin olarak şu anda bilgilendirilmiş bulunuyorum, iddianızı inceleyebilmem için davanın görülmesinin diyelim 14 gün ertelenmesini kabul edecek kadar cömert olursanız memnuniyet duyacağım. Eğer bunu kabul ederseniz ve bu hususta Mahkeme Katibi'ne yazarsanız, önümüzdeki perşembe günü davaya katılmanıza gerek olmayacak. Asistanım basitçe erteleme isteyecek ve tayin edilen yeni tarih hakkında size danışılacak. Ayrıca Şef Maaş Memuru'na hitaben yazdığınız ve belirli detayları istediğiniz tarihsiz mektubunuzu gördüm ve bu mektubunuz dikkate alınacaktır. Saygılarımla. ..."

Bu mektubu göz ardı ettim ve 19 Mart'ta gerektiği gibi Brighton Asliye Mahkemesi'nde bulundum, dava çağırıldığında tanık kürsüsüne iki dirhem bir çekirdek çıktım. Katip teferruatı okudu ve Güney Demiryollarını kimin temsil ettiğini sordu. Bir avukat ayağa kalktı ve davaya ilişkin olarak henüz bilgilendirilmediği için Katip'ten erteleme istedi. Katip celpnamenin şu şu tarihte tebliğ edildiğini ve bu sürenin, müşterisinin onu bilgilendirmesi için yeterli göründüğünü söyledi. Avukat omuz silkti ve Katip bana döndü. "Ertelemeyi kabul etmek istiyor musunuz?" diye sordu. "Bunu yapmamı gerektirecek bir neden var mı, bayım?" diye sordum. "Hiç de yok," diye cevapladı. "O halde ertelemeyi kabul etmiyorum," dedim. "Dava için hazırım."

Katip, henüz bilgilendirilmediğini yineleyen Güney Demiryolları Şirketi'ni temsil eden avukata tekrar döndü. "Bu durumda" dedi Katip, "bana davacı lehine karar vermekten başka bir seçenek bırakmıyorsunuz." Onun önünde bir parça kağıda bir şeyler yazdı. Şansımı zorlayarak dava giderlerimi talep ettim. "Ne kadar gider üstlendin?"

diye sordu. "İki saatlik iş kaybım var" diye yanıtladım. "Nerede çalışıyorsun?" diye sordu. Güney Demiryolları için çalıştığımı söyleyince, hâlâ çalışanları olduğuma şaşırdığını ifade etti. Ama giderlerimi bana verdi.

İşe kendimi mükemmel hissederek geri döndüm. Atölyedekiler sergilediğim duruştan memnunlardı, özellikle de daha sonra ücret ödeme sisteminde olumlu değişikliklere yol açtığı için. Sendika temsilcimiz Eddie Tracy de davamın sonucundan memnundu ama Büyük Britanya Komünist Partisi'nin diğer üyeleri sorumsuzca davrandığımı ve sendikadan davamı üstlenmesini istemiş olmam gerektiğini düşünüyorlardı.

Bu süre zarfında, bir sinir hastalığı nedeniyle tedavi görüyordum. Üzerimdeki çeşitli basınçlar kendilerini dillendirmeye başlamışlardı ve bir sinir krizinin eşiğinde olduğumdan korkmuştum. Doktor, bana bakması için karımı silahlı kuvvetlerden çıkarmaya çalışmamı önerdi ve onun çıkarılması için yapacağım başvuruyu desteklemesi için koşuluma dair belgeler verdi. Bu Parti'yle daha da fazla sorun yaşamama neden oldu ve sağlık koşulumda iyileşme sağlamadı. Doğru hiçbir şey yapamazmışım gibi görünüyordu. Tek başıma yaşıyordum, Parti ile aram açıktı, zaman zaman tepemizde uçan ve demiryolu hatları ile istasyonun arkasındaki atölyelere bombalarını atan vur-kaç baskıncılar için hedef olan bir atölyede haftada 59 saat çalışıyordum ve haksızlığa uğradığımı düşünmeye başlamıştım.

Ordudan terhis edildikten sonra, şimdi, yan hizmetlerden birine gönüllü olmam bekleniyor gibiydi. İç Güvenlik Kuvveti'ne katılmak için başvuruda bulunmaya karar vermiştim ama istifa etmeyi imkansız hale getiren bir düzenleme getirilince fikrimi değiştirdim. Bir kez daha tuzağa düşürüldüğümü hissettim. Aslında, Özel Polise katılmak için başvuruda bulundum; kabul edilmeyeceğimi bilerek. İş arkadaşlarımdan bazıları her halükarda İç Güvenlik Kuvveti'ne alınma olasılığım olduğunu söyledi ve ben de bir vicdani retçi olarak her zaman kaydolabileceğimi söyleyerek gülerek yanıtladım onları. Bu gamsız şakalaşmanın çok uzak olmayan bir gelecekte bana karşı kullanılmak üzere hafızalara kaydedildiğini bilmiyordum.

Tesviyeci yardımcılığından ikinci sınıf tesviyeciliğe hızla terfi etmem de benim için sorunlar doğurdu. Bir miktar kıskançlık vardı ve eski kurtlardan bazıları üretimi artırmak için gösterdiğimiz çaba sonucunda bir kenara atılan yetki sınırlarını yeniden canlandırmayı denediler. Parti söz konusu olduğunda bu durumdan herhangi bir itibar kazanarak çıkmadım.

Daha yaşlı bir yoldaşın öğütlerine ihtiyaç duyduğum için, West Sussex'te yaşayan ve saygın bir Parti olan Mavin Garman ile iletişim kurdum. İçimi boşlattığım uzun bir konuşma yaptık. Halimden anladığını ifade etti ve bazı tavsiyelerde bulundu. Kendimi çok daha iyi hissettim ve özellikle de *Railway Review*'in editöründen, "Milliyetçilik ve Irk Nefreti" konulu bir dizi makale yazmam için benimle sözleşme yapmayı teklif eden bir mektup aldığımda moralim yükseldi.

Ancak bundan kısa bir süre sonra, Büyük Britanya Komünist Partisi Sussex İlçe Komitesi Sekreterliği'nden 20 Mart 1942 tarihli (Asliye Mahkemesi duruşmamın ertesi günü) bir mektup aldım:

"Sevgili Yoldaş, Partiye dönük tutumunuza ve iş arkadaşlarınıza ifade ettiğiniz haliyle savaş çabalarına dönük tutumunuza ilişkin sorun İlçe Sekreterliği'nin önüne getirilmiştir. Parti ile ilişkiniz sorunu İlçe Komitesi tarafından tartışılmadan önce aşağıdaki hususlara ilişkin yanıtlarınızı yazılı olarak ortaya koyarsanız memnuniyet duyacaklar.

"1. İşteki kişisel çalışmanızda elinizden geleni yapmadığınız ve 'bugünlerde her koyun kendi bacağından asılıyor' görüşünü ifade ederek aslında işçilere karşı umursamaz bir tutumu savunduğunuz bildirildi.

"2. Ordudan atıldınız, bu konu hakkında sessiz olmak yerine bu durumu reklam ettiniz ve şimdi ikinci bir kez çağrılacak olsanız bir vicdani retçi olarak kaydolacağınızı açıkça söylüyorsunuz.

"3. Benzeri şekilde, eşinizin Silahlı Kuvvetlerde üzerine düşeni yapmasından memnuniyet duymak yerine, çıkarılmasını sağlayıncaya kadar rahat etmeyeceğinizi söyleyecek kadar ileri gidiyorsunuz; muhtemelen 'evinde oturan bir kadın' olmasını istiyorsunuz.

"4. Parti Grubunuzun üyelerinin Grup Toplantılarında yaptıklarınız ya da söylediklerinizle konusunda herhangi bir şikayeti olmamakla birlikte, yukarıda belirtilen nedenlerle ve 'Komünist Parti tarafından haksız muamele gördüğünüzü' ima ederek işyerinde Grubun çalışmalarını zedelediğinizi hissediyorlar. Eğer işçilere bu tür şeyler söylediğiniz doğruysa, bu Parti'nin kendisine karşı söz söylemek anlamına gelir ve hoş görülmesi mümkün olamaz.

"5. Bölgenizde Parti'nin öncü yoldaşlarından biri olarak bilinmeniz mevcut tutumunuzun etkisini şiddetlendirmektedir; bu nedenle her fiiliniz işçilerce izlenmekte ve Parti onlar tarafından sizin sözleriniz ve davranışlarınıza göre değerlendirilmektedir. Grubunuzun diğer üyelerinin Sendika Temsilcileri, Sendikalar Konseyi üyeleri vs. olarak sahip oldukları yüksek itibara rağmen, Parti'ye işyerinizden insan örgütlemenin zor olduğu anlaşılmakta ve genel olarak sahip olduğunuz tutum ile Partiye karşı sahip olduğunuz tutumun bu durumda payı olan etmenlerden biri olduğuna inanılmaktadır.

"6. *Railway Review*'e yazacağınız bir dizi makale için size bir sözleşme önerildiğini anladığımızdan, Parti ile ilişkileriniz sorunu bir kez daha acil bir sorun haline gelmektedir. Bilinen bir Komünist tarafından yazılan ve olayları Parti'nin dile getirdiği gibi dile getirmeyen makaleler okumaları halinde, bu gazetenin okuyucularının kafalarının iyiden iyiye karışacağı açık. Geçmişte yapılan katkılar işleri istenmeyen bir hale sokmuştur ve siz, bu tür durumlarda pek çok Partili yoldaşın yapacağı gibi ve hepsinin yapması gerektiği gibi, bu makalelerin içeriği konusunda Partili diğer hiçbir yoldaştan genellikle tavsiye istemediniz.

"7. Sekreterlik geçmişte sizinle pek çok tartışma yapmış olduğundan sizi başka tartışmalara davet etmenin herhangi bir yarar getireceğini hissetmemektedir;

bu nedenle, tüm bu hususlara ilişkin yanıtlarınızı yazılı olarak ortaya koyarsanız memnuniyet duyacaklar. Yanıtlarınız, daha sonra, İlçe Komitesi'nin konu hakkındaki raporu ile birlikte Parti Merkezi'ne iletilecektir.
"Grup üyeleri, sizinle son dönemde ne zaman derin bir tartışmaya girmeye çalışsalar, onları, tüm kişisel hususların önüne ilk önce işçi sınıfının ve Parti'nin çıkarlarını koyan bir yoldaştan Parti'nin bekleyeceği haliyle sorumlu bir şekilde yanıtlamadığınızı bildirdiler."

İmzalanmamış bu mektup benim için bir şok etkisi yarattı. 24 Mart'ta aşağıdaki gibi cevapladım:

"Sevgili Yoldaşlar, 20 Mart tarihli mektubunuzu aldım ve istenildiği üzere belirtilen hususlara ilişkin yanıtlarımı hazırladım.
"1. İşteki çalışmamda elimden geleni yapmadığıma dair söylediklerinizi konusunda, Güney Demiryolları tarafından işe alınmamı izleyen on ay içinde iki kez terfi ettirildiğimi ve şu anda on iki ay önce hakkında hiçbir şey bilmediğim bir işi yaptığımı belirtirim. Kısa bir süre önce, çok fazla çalışmam nedeniyle işyerinde gözden düştüğüm için İlçe Sekreterliği tarafından kınandım. İlçe Sekreterliği üyelerinden birinin, işimi engelleyen oldukça nahoş bir el şakasında yer alanlardan birisi olduğu için kınandığı dönem aynı dönemdi.
"2. Ordudan atılmış birisi olarak bu konu hakkında sessiz durmadığımdan şikayet ediyorsunuz. Aynı hafta ve aynı nedenden ötürü terhis edilen iki kişi benden çok daha fazla reklam oldular. Elbette, Parti'de gözden düşmüşe benzemeyen Mick Bennett ile Ted Willis'ten söz ediyorum.
"3. Eşime atıfla. Hem eşim hem de ben, eğer birlikte olursak ve sevdiğimiz işi yaparsak savaş çabalarına katkı sağlamak adına çok daha fazla şey yapabileceğimizi hissediyoruz. Eşim, terhis edilmek için başvururken, memleketindeki bir fabrikada yarı zamanlı olarak çalışmak istediğini açıkça belirtmiştir ve benim 'evinde oturan bir kadın' haline gelmesini istediğim konusundaki varsayımınız münasebetsizdir.
"4. Parti Grubum'un üyelerinin grup toplantılarındaki davranışlarımla ilgili hiçbir şikayetleri olmadığını belirtiyorsunuz. Bu yüreklendirici. Sorunun ikinci kısmına cevaben, parti dışındaki hiç kimseye 'Komünist Parti tarafından haksız muamele gördüğümü' ima etmedim. Ancak bunu Grup liderime ifade ettim.
"Partiye yaklaşık on bir yıl önce 1931 Haziranı'nda katıldım. O dönem Parti'nin toplam üye sayısı ulusal düzeyde 6.250[16] idi. 1932'deki Açlık Yürüyüşü'nde bulundum ve uzun yıllar boyunca işsizler vs. vs. arasında sendikam için çalıştım. Bu dönem boyunca siyasi görüşlerim nedeniyle evimden atıldım ve çalışmaya mecbur olduğum şirketlerde sendikal faaliyet örgütleme girişimlerim nedeniyle işsiz bırakıldım. 1937'de Sussex için İlçe Sanayi Sekreteri oldum ve Harry Pollitt

[16] Büyük Britanya Komünist Partisi'nin 12. Kongresinde Harry Pollitt tarafından aktarılan rakamlara göre aslında 2.756.

tarafından çalışmalarımdan dolayı tebrik edildim. 1938 Haziranı'nda Sussex İlçesinin ilk tam zamanlı örgütleyicisi oldum. İlçe Komitesi'nin ilk başlarda bana ödeyebildiği küçük meblağ ile yaşamak için verdiğim mücadeleyi hatırlayan bazı yoldaşlar hâlâ İlçe Komitesi'nde bulunabilir. İlçede liderliği üstlendiğim iki yıl boyunca, Parti gelişti. Bu dönemde Parti Merkezi, bana, Güney Lancashire'de ya da Bristol'de örgütleyicilik işi önerdi, ama ben Parti Merkezi'nin iltifatına rağmen Sussex'te kalmayı ve burada başladığım işi bitirmeyi yeğledim.

"Ardından savaş geldi ve Parti'nin zor dönemi başladı. Duraklayan pek çok kişi vardı. Savaşın başlamasından birkaç hafta sonra değişen Parti politikası hattı üzerinde ilerlemek görevinin çizdiği esas yük omuzlarıma çöktü. Ardından Finlandiya'ya karşı askeri operasyon günleri geldi. Tüm bu dönem boyunca, hattımızın rağbet görmediği ve sesimizi duyurmanın kimi zaman güç olduğu bu dönem boyunca, Brighton deniz cephesindeki toplantılarda konuşmalar yaptım.

"Ardından askere çağrıldım. Bu noktadan itibaren işler ters gitmeye başladı. Benimle orduda bulunan yoldaşlar davranışlarım hakkında kasti yalanlar söylediler. Bu ilk darbeydi; bu tür bir şeyin mümkün olduğunu düşünmek ilk darbeydi. Meseleye ilişkin benim fikrimi bile sormamış sorumlu Partili yoldaşların bu yalanlara inandıklarını ve beni suçladıklarını gördüğümde ikinci darbe geldi. Yaklaşık bir yıl sonra atıldım. Derhal Parti Merkezi'ni bilgilendirdim ve sanayiye girmem söylendi. Şimdiki işime başladım. Parti'nin savaş karşıtı politikasını etkili bir biçimde açıklamak hâlâ güçtü ama işyerinde Parti yayınlarının rekor satışları elde edilmişti. Köşe başı toplantılarında samimi biçimde konuştum. Ardından 22 Temmuz ve bununla birlikte Parti hattında yeni bir dönüm noktası geldi. Bu tarihten itibaren Parti, rağbet görmediği dönemde şamar oğlanlarına dönmüş olan eski üyelerine ihtiyaç duymuyor gibi gözüküyordu. Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiş olmama rağmen bu konu hakkında konuşmam hiçbir zaman talep edilmedi. Arka plana atılmıştım. Bundan sonra, yapabileceğimi hissettiğim işi Parti'den almayı sürekli denedim. 1 Ocak'ta evlendim. Düğün törenimi, 40 bin Poundluk 'Zafer için Birlik' Fonuna yardım amacıyla Partiye devretmeyi önerdim. Bu kabul edilmedi. Bu zaman zarfında, Yoldaş Mavin Garman ile uzun bir konuşma yaptım ve bunun üzerine içinde bulunduğum durumu anladığını itiraf etti. Partiye hizmet etmek adına yapabileceğim en iyi şeyin ne olabileceğini düşündüğümü söyledim. Konuşan ve yazan bir propagandacı olarak çalışmak istediğimi söyledim. Bu konuyu Sekreterlik'te gündem edeceğine söz verdi ve benim için bu konuda diğerleri ile tartışmayı kabul etti. Daha sonra hiçbir şey işitmedim.

"O tarihten itibaren enerjim esas olarak NUR'a [Ulusal Demiryolu İşçileri Birliği] çevrildi, özellikle de düzenli bir yazarı olduğum *Railway Review*'e. Bu derginin işyerinde şu anki satışı 130 kişi içinde 28 okuyucudur. Bu oldukça yüksek bir yüzde. Birkaç gün önce Brighton Kolu Komitesi'ne mektup yazdım ve *Labour Monthly*'den gelen sayısız ricaya cevaben, Sanayi Tartışma Grubu'nu yeniden başlatmamı önerdim. Bir cevap yazma nezaketi bile gösterilmedi bana. İnancımın sarsıldığına şaşılacak mı?

"5. Demiryolu Grubu'nun insan örgütleyememesinin ardında pek çok neden

var, ama bunu benim zorlaştırdığımı düşünmüyorum. Aslında, örgütlediğimiz bir üyemiz Henty formu imzalamaya benim tarafımdan ikna edildi gerçekte. Bu konuda tüm başarının bana ait olduğunu iddia etmek istemiyorum. Şüphesiz ki işin çoğunu Yoldaş Tracy yaptı, ama Stalin'in Leninizm kitabını okuması için ona ödünç veren ve aslında ismini forma geçiren bendim. Eğer bu işyerinde çalışmasaydım, başka herhangi bir kişinin Parti'ye katılacağını düşünmüyorum.

"6. 'Geçmişte [*Railway Review*'e] yapılan pek çok katkının işleri istenmeyen bir hale soktuğunu' belirtiyorsunuz. 'Politik-Askeri Strateji' başlıklı bir makale ilk önce *Labour Monthly*'ye gönderilmişti ve editörlük görevindeki Page Arnot bu makaleyi *Railway Review*'e göndermemi tavsiye etti bana. Yazışma köşelerinde yayınlanan mektuplarımın hepsi Parti Merkezi'nden gelen örneklere dayandırılmıştır. Çoğu durumda bunları göndermeden önce Yoldaş Tracy'ye danıştım ve bilhassa (henüz yayınlanmamış) bir makaleyi hafta sonu eve götürüp bakması için ona verdim ve ardından önerisi doğrultusunda bazı küçük değişiklikler yaptım.

"7. Bu tamamen yalan. Ordudan atıldığımdan beri Sekreterlik benimle tek bir tartışmaya girmiştir ve bu üç dakika sürmüştür. Aslında kararlar alınmadan önce davranışlarım ne bağlı olduğum Parti Kolu Komitesi tarafından ne de Sekreterlik tarafından hiçbir zaman tartışılmamıştır. Demiryolu Grubu'nun liderliğinden benim bulunmadığım bir Parti Kolu Komite toplantısında alındım. Şimdi yine benim yokluğumda başka tartışmaya yer olmadığına ve tüm meselenin Parti Merkezi'ne havale edileceğine karar verilmiş bulunuluyor.

"Bu noktada, A. Zhdanov'un SBKP'nin On Sekizinci Kongresine sunduğu 'Kurala Getirilen Değişikler' başlıklı raporundan alıntı yapmak istiyorum. Bu alıntı, *Bugün ve Yarın Sosyalizmin Vatanı*'nda, 185. sayfadan başlayan 'Parti Üyelerinin Hakları' başlığında bulunabilir.

Benim durumumla bağlantısı olduğuna inanarak mektubuma eklediğim uzun bir pasajın ilgili kısmı aşağıdadır:

"Deneyim göstermektedir ki pratikte Parti üyelerinin hakları çoğu kez ihlal edilmektedir. Eleştiri ve özeleştiri nedeniyle üyeleri izleyen ve sıkıştıran pek çok bürokratik ve hasım unsurlar gözlenmiştir. Parti üyelerinin faaliyetleri ya da davranışları hakkında onların yokluğunda pek çok karar alınmıştır. ... Cebinde Parti kimliği taşıyan bir bürokratın en tehlikeli ve zararlı bürokrat tipi olduğu Lenin ve Stalin tarafından defalarca belirtilmiştir; çünkü bu tür bir bürokrat bir Parti kimliğine sahip olduğundan Partiyi ve Sovyet kanunlarını ve emekçi halkın ihtiyaç ve çıkarlarını göz ardı edebileceğini düşünür."

Bu pasajı alıntıladıktan sonra, İlçe Sekreterliği'nden gelen mektubun 7. maddesinin ikinci paragrafına döndüm ve şunları yazdım:

"Son olarak, mektubunuzun son paragrafı ile ilgili olarak, Grup üyeleri mevzu bahis olan konular hakkında benimle 'derinlikli bir tartışmaya' girmeye hiçbir zaman çalışmadılar ve 4. maddede zaten belirtmiş olduğunuzu gibi 'Parti Grubumun üyelerinin Grup toplantılarında yaptıklarım ya da söylediklerim konusunda herhangi bir şikayeti yoktur' ki bu Grup toplantılarının kanıt olarak gösterilen 'derinlikli tartışmaların' gerçekleştiği yerler olduğunu varsayıyorum."

Yaklaşık beş hafta sonra, bana, 28 Nisan 1942 tarihli ve "Ernie Trory Hakkında İlave Rapor" başlıklı bir metnin kopyası elden verildi. Rapor şöyleydi:

"14 Mart'ta Yoldaş Ernie Trory'nin devam eden Parti üyeliği sorunu konusunda Merkeze bir rapor gönderdik ve kendisinden ithamlarınıza cevaben yazılı bir beyan istememiz tavsiye edildi.
"Birkaç gün önce, İlçe Komitesi'nin, Yoldaş Trory'nin Partiden ihraç edilmesi gerektiğini Merkez Komite'ye önermek üzere oybirliği ile karara vardığını ve daha geniş bir raporun hazırlanmakta olduğunu söylemek adına bir rapor gönderdik.
"Şimdi Yoldaş Trory'nin İlçe Komitesi'ne gönderdiği mektubun bir kopyasını bu mektuba madde madde verilen bir cevapla birlikte gönderiyoruz; hem mektup hem de cevaplar ve ayrıca Yoldaşın geçmişteki ve şimdiki davranışlarının diğer yönleri İlçe Komitesi tarafından eksiksiz biçimde tartışılmıştır.
"Yoldaş Trory İlçe Komitesi toplantısına katılmamıştır ve uygun tebliği almadığını ve toplantının zamanının ve yerinin kendisine hiç söylenmediğini gerekçe olarak göstermiştir.
"Bu hususları bildiren ikinci bir mektubun kendisine ulaşmadığı doğrudur; işyerindeki bir yoldaştan gelmeye niyeti olmadığını ve o gün başka bir yerde olacağını duyduğumuzda gönderilmeye hazırdı. Bu küçük noktayı, Yoldaş Trory'nin herhangi bir zaman gündeme getirmesi olasılığına karşı belirtiyoruz."

Ardından mektubuma madde madde verilen cevap geldi. Gerçeklerin aşağıdaki biçimde çarpıtılmasından ötürü hiddetlenmeye hakkım olup olmadığına karar vermeyi bu satırları okuyanlara bırakıyorum:

"1. Yoldaş Trory buradaki soruya kaçamak yanıt vermektedir; çünkü bir işçi olarak konumuna ilişkin herhangi bir sorun yoktur. İşyerinde yalnızca çenesiyle üreten bir 'miskin' olarak bilindiğini reddedemez. Son dönemde pek çok kez, işinin başında olmadığı için yönetim tarafından kınanmıştır. Sekreterlik tarafından aşırı çalıştığı için kınanmamıştır, uygun kademedeki tesviyeciler boş dururken kendi kademesine ait olmayan işleri yaptığı için kınanmıştır. Bu durum işçilerin, Yoldaş Trory'nin diğerlerinin aleyhine kendi konumunu iyileştirmeye çalıştığı ve Parti'nin bu bakımdan diğer partilerden hiç de farklı olmadığı suçlamalarını yapmalarına neden olmuştur.
"2. Sekreterlik bu hususu daha açık bir biçimde ifade edebilirdi. Mesele atılma-

sı konusunda sessiz kalması değildi, İkinci Cephe açılırsa yeniden hizmet vermek konusundaki isteksizliğine ilişkin soruları cevaplandırma biçimiydi; bir vicdani retçi olmak anlamına gelse bile hiçbir şeyin onu yeniden hizmet vermeye yöneltemeyeceğini söyleyerek cevaplandırmasıydı. Bu bakımdan, Yoldaş Willis ve Yoldaş Mick Bennet ile yapılan karşılaştırma adil değildir.

"3. Burada da Sekreterlik meselenin, diğer kadınların seferberliğine çağrı yaparken eşini Silahlı Kuvvetlerden çıkarmak için benimsediği yöntemleri reklam etmesi olduğunu tam olarak açıklamamıştır.

"4. 'Ordudan geldiğinden beri Parti tarafından haksız muamele gördüğü' konusunda Partinin içindeki ve dışındaki insanlara karşı dile getirilen ifadeler şöyle cevaplandırılabilir: Üyeliğinin erken bir döneminde, Grubu'ndaki insanları Parti Kolu Komitesi'ne danışmadan 'ihraç ettiği' için başı derde girmişti. 1936 yılında, SSCB'den döndükten sonra, Parti'den ihraç edilmesi önerilmişti; çünkü yinelenen uyarılardan sonra hâlâ adi bilardo salonlarına ve dans salonlarına sık sık uğruyordu ve 'Partiye yeni üyeler kazanıyordu'. Mülahazadan sonra Yoldaş Trory, alışkanlıklarını düzeltmeye söz vermesi üzerine altı aylık denemeye alındı.

"Bir örgütleyici olarak sicili ordudaki sicili gibi Merkez tarafından bilinmektedir. Herkesin eleştirilerine maruz kalan kişilere yapılan atıf, Parti'ye dönük genel tutumunun bir göstergesi olarak anlamlıdır. Yoldaş Trory'nin son dönemde bir propagandacı olarak daha fazla kullanılmamasının nedeni, Parti'nin 22 Haziran 1941'den sonraki duruma ilişkin analizlerini kabul etmemesiydi; Churchill'in tutumunun yalnızca egemen sınıfın ihtiyaçları tarafından belirlendiğini ve kamuoyunun baskısının hiçbir şey ifade etmediğini iddia ediyordu Yoldaş Trory, Yoldaş P. Dutt'un *Labour Monthly*'de durumu doğru bir biçimde özetlemediğini düşünüyordu.

"5. Yoldaş Trory olası ihracı konusunda işyerindeki işçilerle şimdiden konuşmuş bulunuyor ve bunun sonucunda bir yoldaş derhal Parti'ye katıldı ve kısa süre içinde onu takip etmesi beklenen başkaları var.

"6. *Railway Review*'deki bir makale Yoldaş Springhall tarafından Yoldaş Frank McGee'ye eleştirilmiştir. Yalnızca bir makale görüşleri için Partiye iletilmiştir.

"7. Yoldaş Trory tarafından yazılmış ve 3 Kasım 1941'de gönderilmiş bir mektup Brighton Kolunda bulunmaktadır. Bu mektupta Yoldaş Trory, Parti Kolu Komitesi ile yaşanan esaslı anlaşmazlıklar nedeniyle kolda bir liderlik pozisyonunda bulunmaya artık devam etmemesi gerektiğini düşündüğünü söylemiştir. Parti Kolu Komitesi'nden ve Grup Liderliği konumundan alınması bu mektup nedeniyle olmuştur.

"Mektubu bize ulaştığından beri Yoldaş Trory hem Sekreterlik hem de İlçe Komitesi toplantılarına davet edilmiştir, ancak ikisine de katılmamıştır."

Sırası gelince, Büyük Britanya Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreterliği'nden 4 Mayıs 1942 tarihli bir mektup aldım:

> "Sekreterlikten gelen ve İlçe Komitesinin oybirliği ile Partiden ihraç edilmenizi önerme kararı aldığını bildiren kalın bir raporu ve ona ek olarak gönderilen sizinle İlçe Komitesi arasında geçen yazışmaların kopyalarını değerlendirmiş bulunuyoruz. İlçe Komitesi bir ihraca karar vermek için tüm yetkiye sahiptir ve konuya ilişkin tutumları göz önünde bulundurulduğunda, bu kararı onaylıyoruz. Aynı zamanda, Parti tüzüğüne göre, eğer isterseniz, ihracınıza karşı Merkez Komite'ye başvurma hakkına sahip olduğunuzu belirtmek isteriz."

Merkez Komite'nin nasıl bir tutum benimseyeceğini beklediğimden emin değilim. Belki de beni daha iyi tanımaları gerektiğini düşündüm. Şimdi fark ediyorum ki ihracıma karşı daha güçlü savaşmalı, konumumun tartışıldığı her toplantıya katılmak konusunda ısrarcı olmalı, tüm çarpıtmaları sorgulamalı ve nihayetinde Merkez Komite'nin, Sussex İlçe Komitesi'nin kararına karşı başvurmak konusundaki davetini kabul etmeliymişim. Ama o dönem iyi değildim ve herkesin bana karşı olduğu düşüncesine takmıştım. Tüm bu işten yorulmuştum ve meselenin gıyaben sonuçlanmasına izin verdim.

Nisan ayında Burgess Hill'e taşındım ve ev sahibi olma tehlikeli yoluna koyuldum. 17 Junction Caddesi adresindeki yeni evimiz, Kooperatif Daimi İnşaat Firması'nın yardımıyla 570 £ gibi çok makul bir meblağa satın aldığım çok küçük bir evdi. Zemin kat, biri dul diğeri de hiç evlenmemiş iki yaşlı kız kardeşe verilmişti ve biz (eşim, ben ve küçük Mickey) üst katları tutmuştuk. Eşime ait olan bir piyanomuz vardı ama banyomuz yoktu. Piyanoyu satmaya ve mutfağa monte edilen bir banyo almaya karar verdik. Banyo bir kutunun içindeydi ve kullanılmadığında onu tamamen gizleyen bir kapağı vardı. Bir yatak odamız ve bir oturma odamız vardı ve yukarıda daktilomu, küçük ama çok gerekli kaynak kütüphanemi ve pek çok dosyayı yerleştirdiğim küçük bir oda vardı. Merkez Komite'den yukarıda alıntılanan 5 Mayıs tarihli mektubu aldığım gün, üst kattaki bu küçük odaya çekildim ve yanıtımı yazdım. Alıcıdan yeni adresimi not etmesini rica ettikten sonra, şunları yazdım:

> "Bir kopyasına sahip olduğunuz Sussex İlçe Komitesi Sekreterliği'ne yazdığım mektubuma ekleyecek başka bir şeyim yok. Rapor, 1931 yılına kadar giden yeni suçlamalarla 28 Nisan tarihinde gönderilmiş size, suçlamaları tartışmaya değmeyecek yarı doğrularla karıştırılmış yalan ifadeler olarak reddediyorum. Siz kendiniz bunların çoğunun doğru olmadığını biliyor olmalısınız. ... İhracıma karşı Merkez Komite'ye başvurma hakkımı kullanmaya niyetim olmamakla birlikte, özellikle 22 Haziran'dan sonraki duruma ilişkin Parti'nin analizlerini kabul etmediğim yolundaki suçlamayı reddetmekte ısrar ediyorum. *Railway Review*'de çıkan, değişikliğin ilk birkaç gününde aceleyle yazılmış olan ve tarafımdan gönderilen bir mektup ile düzeltilmiş olan bir tanesi hariç tüm makalelerim bana tanıklık etmektedir. ... İstisna olan makale, *Railway Review*'de 28 Temmuz 1941 tari-

hinde yayınlanmıştır[17]. 28 Temmuz 1941 tarihli *Evening Argus*'tan kesilmiş ve bir açık hava toplantısındaki konuşmamın haberini veren bir kupür de aynı hikayeyi anlatmaktadır[18]. Parti'nin izlediği hattı kabul etmemek bir yana, Brighton Parti Kolu Komitesi, değişen durumu içtenlikle kabul etmeyen yoldaşların kafalarındaki önyargıları kırmak çabasıyla bu konu hakkında bir parti kolu toplantısında tartışma açmak üzere beni tayin etmişti.

"Bundan önce, bu konular hakkında güvensizlik hisseden Partili yoldaşların bulunduğunu gördüğüm Tonbridge ve Tunbridge Wells'de yapılan açık hava toplantılarında konuşmuştum. Burada da şüphelerini dağıtmaya yardım etmiştim. *Railway Review*'de yayınlanan ve yukarıda değinilen makaleye atıfla, Yoldaş Springhall tarafından eleştirildiğini ilk kez duyduğumu belirtmenin haklı olduğunu düşünüyorum.

Parti'ye katılmamın 11. yıldönümü arifesinde Parti'den ayrılmak zor. Haziran 1931'in ilk pazar günü Parti'ye katıldım. Yirmi dokuz yaşındaki bir adamın yaşamı içerisinde on bir yıl uzun bir süredir. Ancak, eğer yoldaşlar bana karşı getirdikleri suçlamalara gerçekten inanıyorlarsa, o zaman, görevlerini yapmışlardır.

"Gelecekteki faaliyetlerime gelirsek; yazacağım. Eğer Londra'daki Basın Bürosu ve Brighton'daki yerel Parti Basın Bürosu ile iletişimimi sürdürmeme hâlâ izin verilebilirse, bunu yapacağım. Merkez'in dostane rehberliği olmaksızın, şimdi ortaya çıkan her karmaşık durumun Marksist bir analizini yapmak o kadar kolay olmayabilir; ancak, elimden gelenin en iyisini yapacağım. Parti ya da Parti politikası ile kesinlikle hiçbir siyasal farklılığım olmadığına lütfen inanın. ..."

7 Mayıs tarihli aşağıdaki cevabı almak için uzun süre beklemem gerekmedi:

"İhracınıza karşı başvuruda bulunmama kararınızı okuduğumuz 5 Mayıs tarihli mektubunuzu aldık. Bunu yapıp yapmadığınızı söylemediğiniz için, İlçe Parti Komitesi'ne mektubunuzun bir kopyasını gönderiyoruz; zira 22 Haziran olayı ile ilgili konumunuz hakkında belirttiklerinizi bilmeleri gerekli."

Ve burada konu kapandı; en azından o dönem için. Bu mektuplaşmalardan sonra nasıl hissettiğimi betimlemek imkansız. "Uyuşmuş" muhtemelen aradığım sözcük diye düşünüyorum. Acı daha sonra gelecekti, uyuşukluk yavaş yavaş azaldıktan sonra. Bu arada, yapılacak işler vardı. *Daily Worker* üzerindeki yasağın kaldırılması için yürütülen kampanya zirve noktasına yaklaşıyordu ve o sıralar benim yerel gazetem olan *Mid-Sussex Times*'de görücüye çıkmak için çok iyi bir zamanlama gibi göründü bu bana. En azından iki muhabirden gelen mektuplar bu gazetede çoktan çıkmıştı ve 13 Mayıs 1942 tarihinde yayınlanan kendi mektubumda bunlara atıfta bulunabilmiştim:

---

[17] Orijinal mektubun tam metni ve daha sonraki açıklama mektubunun detayları için bkz. *Emperyalist Savaş*, Bölüm Oniki, sayfa 210.

[18] Bkz. bu kitabın Birinci Bölümü.

"Sayın Bayım, yola çıkış tarihinden beri *Daily Worker*'ın düzenli bir okuyucusu ve kimi zaman katkıcısı olarak, *Mid-Sussex Times*'de son dönemde yayınlanan Bay Dawkins ve Bay Geering'in mektuplarını ilgiyle okudum.
"5 Mayıs'ta, Sovyetler Birliği'nin her yanında, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin yayın organı, Bolşeviklerin önde gelen gazetesi *Pravda*'nın kuruluşunun 30. yıldönümünü kutlamak için toplantılar yapıldı. Çarın zorba hükümetinin iki buçuk yıllık kısa bir zaman dilimi içinde *Pravda*'yı sekiz defa engellediği gerçeği hatırlatıldı. Bu arada, bu gazete, *Daily Worker* tarafından izlenen politikanın aynısını izlemesine rağmen bu ülkede elde edilebiliyor. Ne yazık ki, çok az İngiliz işçisi Rusça okuyup anlayabiliyor.
"Hitler de komünist gazeteleri yasaklıyor. Alman Komünist Partisi'nin yayın organı *Rote Fahne* yalnızca yasadışı biçimde ve büyük zorluklar altında çıkarılabiliyor. İşgal edilen ülkelerde de komünist basın benzeri bir kaderi paylaşıyor. Ancak belirtmek gerekir ki Fransa'da, Fransız Komünist Partisi'nin yayın organı l'Humanité Fransa'nın işgal edilmesinden uzun süre önce, gerici Daladier hükümetince engellenmişti. Bay Morrison'un *Daily Worker* üzerindeki yasağı kaldırmayı reddetmesini esefle karşılamak için bunlar fazlasıyla yeterli."

28 Mayıs 1942'de İşçi Partisi Konferansı, kendi yönetiminin muhalefetine karşın, Herbert Morrison'un iddialarını reddetti ve 1.231.000'e karşılık 1.244.000 oyla yasağın kaldırılması kararını aldı. İçişleri Bakanı'nın kendi partisi tarafından bozguna uğratılması basında geniş yer buldu, ama yine de pes etmedi. Kaybedilmiş bir savaşı sürdürüyordu ama yenilgiyi kabul etmesi için üç ay daha geçmesi gerekti.

Bundan kısa bir süre sonra, Komünist Parti'nin Merkezi Örgütlenme Bölümü'nden 1 Haziran tarihli bir mektup aldım. Şöyle yazıyordu mektupta: "Parti üyelerinin kullanımı için Parti kollarına ve örgütlerine gönderilen malzemelerin size gönderilmesi pratiğine devam edilmesi mümkün değildir."

***

23 ve 24 Mayıs 1942'de, Londra'daki Stoll Tiyatrosu'nda, Büyük Britanya Komünist Partisi'nin Ulusal Konferansı toplandı. Bir "seferberlik" konferansı olarak betimlendi; 1942'de zafer kazanmaya yönelik bir seferberlik. Delegelerin 1.323'ü maden işçilerinden, çelik işçilerinden, mühendislerden, inşaat işçilerinden, elektrik tesisatçılarından, kaynakçılardan, gemi inşa işçilerinden, tank yapım işçilerinden, uçak işçilerinden, tersane işçilerinden, demiryolu işçilerinden, tır şoförlerinden ve otobüs şoförlerinden oluşuyordu. Bilim insanlarını, hekimleri, öğretmenleri, sanatçıları, müzisyenleri ve oyuncuları olduğu kadar tesviyeci, tornacı ve vinççi haline gelmiş ev kadınlarını da içeriyordu delege bileşimi. Rapor, açış konuşmasında aşağıdakileri ilan ederek konferansın tonunu belirleyen Harry Pollitt tarafından sunulmuştu:

> "Komünist Parti'nin bu Ulusal Konferansı'nın amacı, işçi sınıfının ve tüm halkın tüm zamanların en acil görevi için Sovyetler Birliği ile kurduğu birliğin amacı ile aynıdır; faşizmin 1942'de yenilgiye uğratılması."

İngiltere'deki siyasal duruma ilişkin yaptığı değerlendirme sırasında Pollitt şunları söylemişti:

> "Faşizmi yenmek için oluşturulan ulusal birliğin temsilcisi olarak Churchill hükümetinin arkasında çok kuvvetli bir destek bulunmaktadır; İngiliz ve Sovyet hükümetleri arasında, iki ülkenin sendikal hareketleri arasında şimdiye dek görülmüş en yakın bağlar kurulmuştur; İngiliz halkı tarafından her tür Anglo-Sovyet birlik faaliyetine verilen destek, İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında gerçekleştirilecek ortak eyleme dönük kitlesel arzuyu göstermektedir; ikinci bir cephe ve daha güçlü bir ulusal cephe ile daha güçlü bir hükümet için büyüyen bir talep vardır."

Ancak aynı zamanda şu uyarıda bulunmuştu: "Parlamentoda son dönemde yapılan ara seçimler ile tartışmaların gösterdiği gibi, ulusun ve hükümetin birliğini zayıflatmayı amaçlayan tehlikeli siyasi etkiler iş başındadır". Bunları şu şekilde tanımlayarak devam etmişti:

> "Anglo-Sovyet İttifakı konusunda isteksiz duran ve ikinci cepheye karşı düşmanca yaklaşan, Münih'in eski destekçilerinden oluşan gerici bir Tory grubu var. ... İngiltere'nin Pasifik'teki yenilgilerinin etkisi altında Japonya'yı esas faşist düşman olarak gören ve bu nedenle İngiltere'nin ana vurucu kuvvetini Hitler'e değil Japonya'ya karşı kullanmayı arzulayan bir başka grup var."

Pollitt, politik ateşkesin feshedilmesi ve hükümetten çekilmek için çağrıda bulunmak suretiyle ulusal cephenin birliğini bozan İşçi Partisi içindeki unsurlara da değindi. Raporunun bir başka bölümünde, işçi sınıfının bazı kesimlerini grevlere götüren "Troçkistlerin ve Bağımsız İşçi Partisi'nin dolaplarından" bahsetti; o sıralar mevcut olan ortamda, grev eylemine gitmeden sıkıntıları düzeltmenin mümkün olması gerektiğini belirtti.

Troçkistler ile Bağımsız İşçi Partisi'nin sürdürdüğü bir başka faaliyet, ara seçimlerde sözde "bağımsız" adayları desteklemekti. Muhafazakar Parti, İşçi Partisi ve Liberal Parti tarafından mutabakata bağlanan politik ateşkes çerçevesinde, Parlamento'da boş kalan herhangi bir koltuğun aynı partiden bir aday tarafından doldurulması ve eğer uzlaşılan adaylığa "bağımsız" bir aday tarafından muhalefet edilirse, üç temel partinin uzlaşılan hükümet adayının getirilmesi için çalışacakları konusunda anlaşmaya varılmıştı. Komünist Parti savaşın emperyalist aşamasında politik ateşkese muhalefet etmişti

ve bazı örneklerde kendi adaylarını çıkarmış, bazılarında da savaş karşıtı adayları desteklemişti. Ancak Anglo-Sovyet İttifakının imzalanmasından beri, Komünist Parti politik ateşkesi destekliyordu, ulusal birliğin çıkarları için Tory adaylarına oy vermek anlamına geldiğinde bile. Pollitt raporunda şöyle diyordu:

> "İşçi Partisi'ne ara seçimlerde hükümet adaylarını destekleme çağrısı yapıldığında, ondan Toryciliği desteklemesi istenmedi. Koalisyon hükümetinin ilkesini desteklemesi istendi. Yerelde İşçi Partisi, Komünist Parti'nin yaptığı gibi, halkın birliğini daha da ilerletecek ve savaşın kazanılmasına yardımcı olacak politika değişiklikleri için kampanya yürütebilir. ... Yoldaşlarımızdan tehlike altında olan şeyi kavramalarını ciddi bir biçimde rica ediyoruz. Ara seçimlerdeki mevcut durum devam ederse, bölünmüşlük kaçınılmaz bir biçimde hız kazanacak ve bu durum faşizmle uzlaşmak, İngiliz-Sovyet İttifakının altını oymak ve zafer beklentisini tehlikeye atmak isteyen unsurların önünü açabilecektir. Ara seçimlerdeki politikamız için elimizden geleni yapmak konusunda tereddüt göstermeye bir son vermeliyiz; ara seçimlerde ulusal birliği güçlendirecek ve bölünmüşlük yayacak tüm girişimleri yenecek tüm güçleri bir araya getirme sorumluluğumuzu sonuna kadar yerine getirmeliyiz, politikamız için böylesi bir kitle desteği kazanmak aynı zamanda daha da geniş bir ulusal birliğe, daha güçlü ve temsil yeteneği daha gelişkin bir hükümete ve faşizme karşı Sovyetler Birliği ile kurduğumuz ittifakta daha etkin bir tavra sahip olmamız anlamına gelecektir."

Harry Pollitt'in Ulusal Konferansa sunduğu raporu örnek alarak, şiddetle tartışılan bu konu hakkında *Railway Review*'de yayınlanması için bir mektup yazdım. 29 Mayıs 1942'de yayınlanan bu mektup şöyleydi:

> "Bayım, İşçi Partisi'nin gelecek Whitsun Konferansı'nda, hareketin politik ateşkese dönük tutumu konusunda bir tartışma olacak. Hükümet adaylarının son ara seçimlerdeki yenilgileri ve İşçi Partisi'ni destekleyenlerin genel olarak siyasete dönük büyüyen ilgisizliği bu tartışmaya vesile olmuştur. Bazı çevrelerde, genç aktivistlerin askere çağrılması ile birleşen seçim ateşkesinin İşçi Partisi'nin azalan üye sayısının sebebi olduğu görüşü benimsenmektedir. Ara seçimlerde politik bir savaş açmaya dönüşün, hareketin bütünü için bir uyaran rolü oynayacağı, üye sayısını güçlendireceği ve savaşın daha etkin bir biçimde sürdürülmesine yönelik halk talebini tatmin edeceği düşünülmektedir.
>
> "Bu savları, yılın ilk 13 haftasında Komünist Parti tarafından örgütlenen 'Zafer için Birlik' kampanyasının sonuçları ile kıyaslayın. Bu kısa zaman zarfı içinde Komünistler 25 bin yeni üye kazandılar ve siyasi çalışmalarını yürütmek için 40 bin poundun üzerinde bir meblağ topladılar. Yine de Komünist Parti her zaman politik ateşkesi sürdürdü ve hükümet adayları için kampanya yürüttü. Liderliği genel olarak her zaman daha yaşlı olan İşçi Partisi'ne göre çok daha fazla genç öncü kadrosunu silahlı kuvvetlere göndermesine rağmen, üye sayısını ikiye katladı.

"İşçi Partisi kesinlikle Churchill hükümetine dönük politikası konusunda kati olmadığı için tehlikededir. Kendisini hükümet adayları için kampanya yürütmeye sevk etmesi gerekirken ara seçimlere uzak durdu, Ulusal cepheyi ve Anglo-Sovyet ittifakını güçlendirme ihtiyacını açıklaması gerekirken yerel İşçi Partisi örgütlerinin bir kariyeristler ve bireyciler kalabalığını desteklemesine izin verdi. "Hareketin içinde yer alan ve savaş sonrası olabileceklerden endişe duyduğu için Hükümeti desteklemekten korkan kişiler, sınıflarına hiç güvenmiyorlar. Hükümetin ilerici politikasını en içten biçimde destekleyenlerin hem savaş sırasında hem de savaş sonrası dönemde kaçınılmaz bir biçimde önde gelen konumlara yerleşeceğini, kararlı eylemleri hayata geçirmek konusunda beceriksiz olduklarını gösterenlerin ise geride kalıp kaybolacaklarını göremiyorlar.
"İşçi Partisi, gerçek bir ulusal cepheyi üzerine bina edebileceğimiz işçi sınıfı birliğine yönelik bir planla cesurca öne çıksın. İşçi Partisi, Avrupa'da ikinci bir cephe açılması için daha enerjik bir biçimde mücadele etsin ve fabrikalarda üretimi arttırma sorunu ile dürüstçe yüzleşsin; dışarıda halkı zafer için ayağa kaldıran ve İşçi ve sendika hareketini tam manasıyla yeniden canlandıran yeni bir ruh göreceğiz."

Bu mektup, tamamı *Railway Review*'de yayımlanmış bir dizi yanıt aldı. Yayımlananların ilki NUR'un Earls Court kolundan J. Skelton'ın yanıtıydı:

"Yoldaş Trory'nin, 'İşçi Partisi'ni destekleyenlerin genel olarak siyasete dönük büyüyen ilgisizliğinin' İşçi Partisi Konferansı'ndaki politik ateşkes tartışmasının nedeni olduğunu söylemesi beni şaşırttı. Raporlar, İşçi Partisi'nin ya hükümetin eşit ortaklarından biri haline gelmesini ya da koalisyondan çekilmesini talep eden sıradan üyelerin militanlığının bu tartışmaya neden olduğunu göstermektedir. Komünist Parti'nin üye sayısındaki artışı alıntılanmakta; ancak rakamlar hiçbir şeyi kanıtlamıyor. Komünist Parti, Sovyet başarılarını nakite çevirmek konusunda yavaş davranmadı. Rakamların doğru olduğunu kabul etsek bile, kaçının gerçek yeni üye olduğunu ve kaçının Haldane tipi 'yeni üyeler' olduğunu merak ediyorum. ..."

Bu sonuncu cümle, Profesör Haldane'nin, Komünist Parti Konferansı'nda ilan edilen üyelik başvurusuna atıfta bulunuyordu. Profesör Haldane'nin her zaman bir "yeraltı" üyesi olduğu ve 1942'nin ilk çeyreğinde kaydedilen 25 bin üyenin büyük bölümünün daha önceden de üye olduğu ima ediliyordu. Bu tabii ki gülünçtü. J. Skelton aşağıdaki biçimde tavsiyesine devam ediyordu:

"Eğer Komünist Parti önderleri gerçekten işçi sınıfının birliğini istiyorlarsa, yapabilecekleri en iyi şey partilerini kapatmaktır. Komünist Parti önderleri bazı işçilerin sahip olduğu zayıf hafıza konusunda alaycı olabilirler ama herhangi bir dürüst işçinin onları ciddiye alması için geçmişte çok fazla entelektüel takla attı-

lar. Verimlilik yolunda dikili duran yerleşmiş çıkarların ortadan kaldırılması için, fedakarlıkta gerçek eşitlik için, temel savaş sanayilerinin kamulaştırılması için, bir işçi sınıfı zaferini ve daha önemlisi bir işçi sınıfı barışını temin etmek için yapılan çağrıda yerlerini almak adına partilerini kapatıp İşçi hareketinin saflarına katılsınlar."

19 Haziran'da *Railway Review*'de E. A. Richards imzalı bir mektup vardı:

"Komünist Partili dostlarımız ne kadar da sıra dışı bir ekip oluşturuyor! İşte Yoldaş Trory ilginç iddiasını ileri sürüyor: Partisinin konumu İşçi Partisi'ninkine göre çok daha iyi çünkü komünistler ara seçimlerde Tory adaylarını desteklemek konusunda daha içten davranıyorlar. Kapitalist emperyalizm ile koalisyona girmek konusunda coşkulu bu yeni gönüllünün gözünde, Tory'ciliğe karşı çıkma cüretine sahip tüm bağımsızlar 'kariyerist ve bireyci'. İşçi sınıfının gerçek dostları komünistlerin hayır duasını alan Toryler.
"Bukalemun gibi renk değiştiren hayvanlar, Komünist Parti ile karşılaştırıldıklarında üstünü çabuk değiştiren artistler olarak geride kalıyorlar. Bir gün Nazizme, Faşizme ve Toryciliğe karşı Halk Cephesi'ni destekliyorlar. Ertesi gün Nazi-Sovyet antlaşmasına itaat içinde savaşı, İngiltere ile Fransa'nın tek kötü adam olduğu emperyalist bir savaş olarak ilan ediyorlar. Toryciliğe yine saldırılıyor ama Nazizm bir nefret nesnesi olmaktan çıkıyor. Şimdi bir başka değişiklik. Hitler Rusya'yı işgal ederek Rusya ile İngiltere'yi ittifaka zorladığı için, Churchill, komünistlerin gözünde, kaşarlanmış bir savaş çığırtkanı olmaktan çıkıyor ve birden bir kahraman ve işçilerin yurtsever bir dostu haline geliyor; zaman değiştirene kadar. Bu çok komik. ..."

Birkaç paragraf daha bu abartılı biçime devam ettikten sonra Kardeş Richards, sonuç bölümünde Kardeş Skelton tarafından özetlenen temanın bir varyasyonu ile bitiriyordu mektubunu:

"Duyarlı işçiler, Komünist Parti ve İşçi Partisi liderlerini, Tory hamiliğinden pay almak için birbirlerini itip kakmaya terk edecek ve yerleşmiş çıkarlara karşı yurtdışında olduğu kadar ülkede de sosyalizm için mücadele edecek diğer hareketlere yüzlerini dönecekler. Dahası, Kardeş Trory'nin bilmediği açıkça görülen şeyi biz biliyoruz; Churchill markası Torycilik, savaştan, Chamberlain markasından daha kazançlı çıkmayacak. Aralarında o kadar da fark yok. Kardeş Trory, niyette değilse de uygulamada Kardeş Tory haline gelmiştir."

Bu mektup yazarlarının hiçbirisinin ne savaşı kazanmak adına üretimin artırılması için; ne de hatta aynı amaçla Avrupa'da ikinci bir cephenin açılması için çağrıda bulunmadıklarını belirtmek gerek. Kızıl Ordu askerleri ve Sovyetler Birliği halkı Nazi sürülerine karşı verdikleri mücadeleye yaşamlarını kaybederken, bu kişiler Sovyet mütte-

fiklerimiz üzerindeki basıncı hafifletme ve savaşı başarılı bir sonuca ulaştırma temel meselelerine karşı sekter çıkarlarına ağırlık veriyorlardı. Büyük Britanya Komünist Partisi'nin Ulusal Konferansı'na sunduğu raporu hakkındaki tartışmaya yanıtında Pollitt, bu ve benzeri çıkarları aşağıdaki biçimde ele alıyordu:

"En önemli mesele ikinci cephedir. Bu ülke insanlarının yaşamlarını etkileyen konular arasında, ikinci cephe meselesi ile aynı önem düzeyine ulaşan başka hiçbir mesele yoktur. Bir kez bu konuda uzlaştığımızda ve hem bunun elde edilmesi için hem de sürdürülmesi için sonuna kadar fedakarlıkta bulunmaya hazır olduğumuzda, işyerinin zorlu sorunlar kalabalığının ortadan kalktığını göreceğiz. Temel sorun siyasi inançtır. ...

"Üretim sorununa ilişkin bir ya da iki sözcük. ... Hükümetin kömür sanayinin örgütlenmesine ilişkin olarak Büyük Britanya Madenciler Federasyonu tarafından geliştirilen pratik tasarıyı erteleme olmaksızın uygulamasının zamanı gelmiştir. ... Kömür havzasındaki bu grev dalgası, kömür sahiplerinin doğrudan sorumluluğu olmakla beraber, maden işçilerinin kendileri tarafından görmezlikten gelinemez. Faşizm her nereyi işgal etmişse, bedeli ilk ödeyenler maden işçileri, onların örgütleri ve liderleri olmuştur. Herhangi bir Alman ya da Çek maden işçisi, herhangi bir Avusturyalı, Fransız ya da İspanyol maden işçisi bu ifadenin doğruluğuna tanıklık edecektir. ... Bu durumda grevler grevcilere yardım etmemektedir. Faşistlerin bir ülkeyi işgal ettikleri her yerde darağaçlarını inşa etmelerine ve işçi sınıfının kaymağını içinde infaz ettikleri kum havuzlarını kazmalarına yardımcı olmaktadır. Meşru talepleri grevler ile değil de sıradan sendika usulleri ile elde etme politikası için mücadele edenlerin yüreklendirilmeye ihtiyacı var. ... Acilen istenilen bir yükü taşıyan bir gemiyi, bir başka yolculuk için daha da acil biçimde istenilen bir gemi ile boşaltma işinde görevli Hull'dan bir tersane işçisi yoldaşımızı selamlıyorum. İşçilerin geri kalanı grev yapınca, greve karşı mücadele etti; çünkü tavsiye ettiği eylem planının bir grev olmaksızın istenileni elde edeceğine inanıyordu. Geminin borda iskelesinde yürüyüp işine yeniden başlamak nasıl bir cesaret, gerçek sınıf bilincinin nasıl da kutsal bir örneği. Beş dakika içinde onu izleyen pek çok başka işçi oldu ve ertesi gün işçiler grev gündeme gelmeden önce yoldaşımızın tavsiye ettiği yöntemi izleyerek istediklerini elde ettiler.

"Bu grev kırıcılığı değildir. Bu, şu anda Kızıl Ordudaki bir delikanlının indirdiği herhangi bir darbe kadar hayati bir darbeyi faşizme karşı indirmektir. Tuhaf geliyor. Yanlış anlaşılabilir. Troçkistler ve Bağımsız İşçi Partisi, partiyi ve özel olarak da beni grev kırıcı olmakla suçlamaktadır. İzledikleri politik hattın faşizmin gelişmesine bilinçli bir biçimde katkıda bulunduğu insanlardan gelebilir bu tutum. ...

"Ulusal birlik ve ara seçimler sorunu hakkında. Bu çok zor ve karmaşık politik soruna kestirme bir çözüm getirilemez. Ara seçimleri belirli bir anda mevcut olan durum ışığında ele almalıyız. ... Birincisi, Hitler Almanyası'na karşı SSCB ile kurulan savaş ittifakını güçlendirmeye yönelik olarak Churchill Hükümeti'nin gösterdiği tüm çabalara her türlü desteği vereceğiz. İkincisi, Hitler Almanyası'nın

yenilmesine yönelik hücum eylemleri için bu ülke halkının askeri gücü ile kaynaklarını seferber etmek adına Hükümetin ortaya koyduğu tüm çabaları destekleyeceğiz. Üçüncüsü, kendisini gösteren ve ulusal birlik açısından yıkıcı tüm eğilimlere karşı duracağız. Dördüncüsü, her ara seçimde politikamız için bağımsız kampanyamızı sürdüreceğiz. Beşincisi, Hitler'i yenilgiye uğratma politikasını temsil edecek en iyi adayı seçmek amacıyla, katılan seçmenlerin anti-faşist kitle örgütleri ile birlikte Muhafazakar Parti, Liberal Parti, İşçi Partisi ve Komünist Parti tarafından örgütlenen ara seçimlere yönelik tüm seçim konferanslarında aday önerisinde bulunacağız. ... Sonuncusu, önerdiğimiz adayın reddedildiği ve seçilen adayın gerçek bir anti-faşist ya da ulusal birliği gerçekten temsil eden bir aday olarak görülemeyeceği ya da açık Münihçi eğilimlere sahip olduğu yerlerde, ulusal birliğin çıkarları gereği ve Hitler'in yenilgiye uğratılması amacı gereği izlenecek en iyi politikanın ne olduğuna somut koşullar altında karar vereceğiz. ..."

Komünist Parti'nin bu Ulusal Konferansın'dan geçen kararlar arasında bir tanesi, "faşizme karşı ortak mücadelede Hindistan halkının özgür işbirliğini sağlayacak bir anlaşma temeline ulaşmaktaki başarısızlığın sonucu olarak Hindistan ve Uzak Doğu'da ortaya çıkan durumun aciliyetine" dikkat çekiyordu. Bu karar, "Hindistan halkının güvenini kazanan ve Birleşmiş Milletler ile işbirliği içinde aktif savunma için onları seferber eden temsili bir ulusal hükümetin oluşturulması için Hindistan Ulusal Kongresi ile müzakerelerin derhal yeniden açılması gerektiği" konusunda ısrar ediyordu. Karar aynı zamanda "tüm anti-faşist tutukluların serbest bırakılması..." konusunda ısrar ediyordu. Eylül 1939'da savaşın başında, Sovyet karşıtı bir tevkifat ve zulüm seli olmuştu. Aslında, daha sonra bile, Churchill Londra'da İngiltere ile Sovyetler Birliği arasındaki ittifakı ilan ederken, Hindistan'da Hintliler "bazı yasadışı eylemleri gerçekleştirmek ya da teşvik etmek için yasadışı bir birliğin üyeleri ve gizli bir suç planının tarafları" olmak nedeniyle kovuşturmaya uğruyordu. Dava için hazırlanan belgeler arasında, SSCB'nin Yüksek Sovyeti'nin yedinci oturumunda Molotov'un yaptığı konuşmanın bir özeti ve soruşturmacının "yüceltilen Lenin" dediği Buryat Mongolya hakkında bir broşürü vardı. 1942'nin ilk bölümünde Hindistan'da hâlâ toplama kamplarında ve hapishanelerde olanlar arasında içlerinde pek çok sendika ve işçi sınıfı liderinin de yer aldığı binlerce komünist ve sosyalist vardı.

Hindistan ile ilgili karar, benim bir dizi makalemin "Ulusalcılık ve Irk Nefreti" başlığı altında *Railway Review*'de çıkmaya başlaması ile yaklaşık aynı zamanda Komünist Parti tarafından yayınlandı.[19] Bu dizi "Hindistan Sorunu" konulu bir makaleyi içeriyordu ve bu makale *Railway Review*'de, makalemdeki bazı ifadelere itiraz eden Edwin

[19] Bu dizi daha sonra güncellendi ve "Yeni Esaslar" başlığı altında (aynı yazar tarafından yazılan başka makaleler ile birlikte) 1946'da yeniden yayınlandı.

Haward tarafından başlatılan bir başka canlı tartışmaya yol açtı. Uzun bir mektuptu bu ve kısa tutmak adına 1919 Rowlatt Kanunu ve 1924 Amritsar vakaları gibi oldukça eski tarihsel olaylara yaptığı göndermeleri atlayacağım. Daha yakın zamanlara ilişkin olarak şunları söylüyordu:

> "Bay Trory'nin binlerce Hintlinin toplama kamplarında ya da hapishanelerde olduğunu söylediği dikkatimi çekti. Bu tümüyle yanlış. Bay Trory'nin rakamları nereden aldığını bilmiyorum. Gerçek şu ki bu yıl 1 Şubat'ta Hindistan hapishanelerindeki siyasi tutukluların sayısı 750 idi. Hindistan Yönetmeliklerinin Savunulması çerçevesinde hüküm giymiş tutukluları ve ayrıca karartma düzenlemelerinin ihlal edilmesi nedeniyle hüküm giymiş olanları içeriyordu. Buna ek olarak, siyasi nedenlerle tutuklu 1.141 kişi yargılanmayı beklerken gözaltında tutuluyordu."

Bu uzun mektuba cevap yazma zahmetinden J. Skelton kurtardı beni. Daha önce belirttiğim gibi, politik ateşkes konusu ile ilgili olarak bir hafta sonra bana saldıracaktı ama bu olayda, 29 Mayıs tarihinde *Railway Review*'de yayınlanan bir mektupla beni destekledi. Bu mektupta, 1919 Rowlatt Kanunu ve 1924 Amritsar olayları ile ilgili başka olgular ve rakamlar verdi ve ardından Hindistan'daki siyasi tutuklu sayısı hakkında aşağıdakileri yazarak devam etti:

> "Bay Haward, Trory'nin tutuklu rakamlarını nereden aldığını merak ediyor. Ben de kendisininkileri nereden aldığını merak ediyorum. Geçen ayın 16'sında Hindistan Dışişleri Bakanı, Hindistan'da hapishanede bulunan siyasi tutukluların sayısına ilişkin bir soruya cevaben rakamları Genel Vali'den alacağını söyledi; ancak Genel Vali de sayıyı ya veremedi ya da vermedi. Bana öyle geliyor ki eğer Bay Haward'ın söylediği kadar düşük olsaydı bu rakamlara zevkle gönderme yaparlardı."

Bu nokta, 5 Haziran tarihinde yazan Bay M. Stockman'dan *Railway Review*'e gelen bir mektupta da açılıyordu:

> "Siyasi tutukluların sayısı ile ilgili olarak, Hindistan Ligi, Kasım 1939'da 11 bin siyasi tutuklama olduğunu belirtti. Bay Haward'ın rakamlarına göre bunların çoğunluğunun şimdi serbest bırakılmış olduğunu bilmek güzel."

Bu dönem boyunca sağlığım durmadan kötüleşti ve bir tatil almayı denemek iyi bir fikir gibi göründü. Eşim, Stanmore'de Bentley Priory'deki kışlalarından ayrılmasına müsaade eden bir izin aldı ve ben de Burgess Hill'den Padstow'a kadar Güney Demiryollarından iki kişilik özel tarifeli bir bilet aldım. Bisikletlerimizi trene taşıdık ve

13 ile 21 Haziran arasındaki bir haftayı Cornwall kıyısı etrafında ve Bodmin Moor boyunca bisiklet sürerek geçirdik. Bir defasında dikkatsizlik sonucu izinsizce girdiğimiz bir RAF[20] uçak pistinden askeri karakola götürülmek ve bir başka defa da bir gece yarısı hava akınına yakalanmak gibi birkaç küçük maceradan sonra, Isaac Limanı'nda gezimizi sonlandırdık ve Burgess Hill'e dönmek üzere trene bindik. Ciğerlerime çektiğim temiz hava sayesinde kendimi çok daha iyi hissettim ve işe daha neşeli bir biçimde döndüm.

***

17 Haziran gecesi, Churchill Stranraer'i uçakla terk etti ve Gander üzerinden Washington'a 27 saatlik bir yoluculuk yaparak uçtu. 19 Haziran günü Roosevelt ile bir araya geldi ve 1942 ve 1943 için öngörülen Anglo-Amerikan operasyonlarını tartıştı. "Namlu Alaşımları" (daha sonra atom bombası olarak bilinen şeyin kod adı) sorununu da tartıştı ama bu konu savaş sonrası döneme kadar kamuya duyurulmadı.

Yaklaşık aynı zamanda, Libya'daki yenilgilerle ilgili haberler duyulmaya başlandı ve Mısır'a dönük bir tehditten bahsediliyordu. 22 Haziran'da *Daily Express*, Londra'da Tobruk'un düştüğünü resmi olarak bildirdi. *Daily Express* aynı sayıda, Washington kaynaklı bir BUP [Pennsylvania Bloomsburg Üniversitesi için kullanılan kısaltma] raporu yayınladı ve bu raporda Kongre üyelerinin Tobruk'un düşmesinin ikinci cepheyi yaklaştıracağına inandıkları belirtiliyordu. Rapor, Temsilciler Meclisi Askeri İşler Komitesi başkanı Andrew May'den alıntı yapıyordu: "Kötü bir durum her zaman onu karşılayacak yeni bir çabayı kışkırtır. Bu, ikinci cepheyi (kısa süre içinde) açmamızı zorunlu hale getiriyor." Komite üyelerinden biri olan Harry Schwartz'ın şunları söylediği bildiriliyordu: "Libya'da İngilizler ve Ruslar üzerindeki baskıyı hafifletecek bir harekatı başlatmaya şimdi hazır olduğumuza inanıyorum. Ne kadar kısa bir sürede başlatırsak o kadar iyi olur."

Daily Express'in aynı sayısında New York'tan bildiren Newell Rogers şunları söylüyordu: "Bay Winston Churchill ve Başkan Roosevelt görüş alışverişlerini gizli bir yerde dördüncü gününe taşıdılar. ... Washington ikinci cephe ile ilgili bir kararın alınacağına hâlâ ikna olmuş değil. Ancak *New York Times*, Churchill'in "yenilgi olasılığını ortadan kaldırmak için" ikinci cepheyi açmadan önce gemi kayıplarında bir azalmayı beklemek istediğini söylüyordu.

25 Haziranda Rommel sınır üzerinden Mısır'a taarruz etti. Ertesi gün *Daily Express*'te, ABD silahlı kuvvetleri için bir Avrupa Harekat Alanı'nın resmen kurulduğunu, 51 yaşındaki Texaslı Tümgeneral Dwight D. Eisenhower'in buna komuta etmek üzere atan-

[20] Royal Air Force: İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri - yayınevinin notu.

dığı ve İngiltere'ye çoktan vardığı haberi ile birlikte ön sayfa haberi olarak veriliyordu. *Daily Express*'te şunlar yazıyordu:

> "Eisenhower'in atanması, Washington'da, ikinci bir cephenin açılmasına bir başlangıç olarak görülüyor. Ordunun jargonu ile 'harekat alanı' genellikle gerçek ya da olası bir savaş alanı anlamına gelir."

Aynı gün, Çalışma Bakanı Ernest Bevin'in, 45 yaşın altındaki kadınları ve 50 yaşın altındaki erkekleri işe kaydolmaya çağırmaya karar verdiği ilan ediliyordu. Bu da genel olarak ikinci bir cephe taahhüdünün bir parçası olarak görüldü. 27 Haziran'da Londra'da yayınlanan bir bildiride şunlar belirtiliyordu:

> "Apaçık nedenlerle planlarımızı ifşa etmek mümkün değilse de, Washington konferansında hükümetlerimiz ile askeri danışmanlarımız arasında detaylı bir biçimde tartıştığımız gelecek operasyonların, Alman gücünü Rusya üzerindeki saldırıdan saptıracağı söylenebilir."

Daha sonra, konferansın yalnızca Avrupa'nın işgal edilmesine yönelik planları değil ama aynı zamanda Kuzey Afrika'da yapılacak geniş operasyonlara yönelik planları da tartıştığı açıklandı.

III
Kuzey Afrika Alternatifi (Temmuz-Aralık 1942)

Labour Monthly'nin Temmuz 1942 sayısında Palme Dutt, 26 Mayıs'ta İngiliz-Sovyet İttifak Anlaşması'nın imzalanmasına atıfta bulunmuştu. Bu anlaşma, 12 Temmuz 1942 tarihli Anglo-Sovyet anlaşmasının "içeriğini bütün bir kuşak boyunca dünya barışının örgütlenmesinde iki gücün içine gireceği uzun dönemli bir işbirliğine uzatarak" söz konusu anlaşmayı teyit ediyor ve derinleştiriyordu.[21] 11 Temmuz'da Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan bir bildiride, "1941 yılında Avrupa'da ikinci bir cephenin yaratılması acil görevi bakımından" tam bir mutabakata da değiniliyordu. Ancak Palme Dutt'un yazdığı gibi, "ortak eyleme dönük prensip kararı pratiğin pek çok engelini hâlâ aşmak zorunda..." idi.

Aynı sayıda Page Arnot, Almanya ile Sovyetler Birliği'nin birbirlerini yok edecekleri umudunu hâlâ taze tutan Münih destekçilerinin fısıltı kampanyasına dikkat çekiyordu. Kişisel olanaklarla basılmış fakat geniş bir dolaşım alanı yakalamış *Sikorski ile Rusya*'ya başlıklı kitabı vasıtasıyla Parlamento üyesi Binbaşı Victor Cazalet tarafından desteklenenler türünden anti-Sovyet dolaplar, Sovyetler Birliği için ifade edilen taraftarlık nedeniyle "diken üstünde duran ve endişelenen" ve olur ya bu ülke Almanya ile ayrı bir barış imzalamak üzere baştan çıkarsa diye tüm yumurtaları "Sovyet sepetine" koymaya karşı uyarıda bulunan Parlamento üyesi Harold Nicolson'un yorumları ve 14 Haziran tarihli *Sunday Times*'de "Rusya ve Almanya arasında Doğu'da cereyan eden savaşın sonucu son derece önemli; ancak denge duygumuzu kaybetmemeyi öneriyorum; Avrupa bizim için, Almanya için olduğu gibi değil; bu her bakımdan gerçekten en üste yazılması gereken tehlike," dediği bildirilen 1922 Tory Komitesi Sekreteri Parlamento Üyesi Yüzbaşı J. E. Crowder'in ağzından çıkanlar biçimini alıyordu Münih destekçilerinin propagandaları artık.

---

[21] Bu anlaşmanın 1942'den 1962'ye kadar 20 yıl yürürlükte kalması planlanmıştı, ancak 1955 yılında İngiliz hükümeti yeniden silahlanmış bir Batı Almanya'nın Kuzey Atlantik bloğuna dahil edilmesini sağlayan Paris'te imzalanan anlaşmaları onayladığında, ihlal edilmiş oldu.

Bu açık ki Başbakana karşı saldırgan, Sovyetler Birliği'ne karşı düşman ve Avrupa'da ikinci bir cephenin açılmasına sarsılmaz biçimde karşı çıkan Muhafakar Parti'nin bazı kesimlerinin bakışıydı. Onlar için Almanya ile savaş hâlâ temel olarak Birinci Dünya Savaşı'nın bir devamıydı; Afrika ve Süveyş'in doğusunda koloniler kurmaya ve etki alanları yaratmaya yönelik bir savaş. Churchill'in bunların ülkülerine hiçbir yakınlık duymadığı da söylenemezdi. Almanya'nın nihayetinde Avrupa'da yenilmesi gerekeceğine inanıyordu; fakat Alman Orduları Sovyet güçleri tarafından Avrupa'da tutuldukları sürece, bunu, İngiliz emperyalizminin sömürge varlıkları üzerindeki kontrolünü pekiştirmek için bir fırsat olarak görüyordu. Avrupa'da açılacak ikinci cephe pahasına Kuzey Afrika'daki eylemi geliştirme konusuyla meşgul olmasının nedeni buydu.

Libya'daki başarısızlıkları, Rommel'in Mısır'a dönük saldırısını, Müttefik donanmalarına dönük yoğunlaşan saldırıları ve Alösiyen Adaları'na bölüklerini çıkardıktan sonra daha da ilerlemek için Japonya'nın içine girdiği hazırlıkları izleyen durumun yarattığı avantajdan yararlanarak Bay John Wardlow-Milne, "savaşın izlediği ana yöne karşı güvensizlik" ifade eden bir önerge sundu. 1 Temmuz'da Avam Kamarası'nda başlayan tartışma sırasında, tartışmayı başlatan kişi, Savunma Bakanlığı'nın Churchill hükümetinden alınması ve Gloucester Dükünün İngiliz Ordusu Başkomutanı olarak atanması konusunda çağrıda bulundu.

Ertesi günkü yanıtında Churchill, ana ikmal malzemelerinin İngiliz İmparatorluğu aleyhine Sovyetler Birliği'ne gittiği mitini yerle bir etti. "Bu ülkeden, İmparatorluğun denizaşırı topraklarından ve daha düşük bir kapsamda Birleşik Devletlerden Orta Doğuya 950 binden fazla insanın, 4 bin 500 tankın, 6 bin uçağın, yaklaşık 5 bin top, 50 bin makineli tüfeğin ve 100 binden fazla mekanik aracın gittiğini" açıkladı. Churchill, buna karşılık Sovyetler Birliği'ne 2 bin tank gönderdiğimizi ve "Rusların bu tankları Alman zırhına karşı enerjik ve etkin bir biçimde kullandığını" ilan etti. Peki, herhangi bir anda 300 tanktan daha fazlasının hiçbir zaman faaliyet halinde olmadığı Orta Doğu'daki güçlerimize ilişkin olarak bu açıklama nasıl yapılabilirdi?

Meclis bölündüğünde, "güvensizlik" 25 oya karşılık 475 ile geri çevrildi. Ancak bu, Meclis'teki aşırı sağcı gericiler için önemli bir yenilgi olsa da, Churchill'in tartışmaya cevaben verdiği beyanat konusunda ülke genelinde ciddi bir alarm durumu oluşmuştu. Churchill bu beyanatta, "bu savaşın kısa bir savaş olacağı ya da 1942'de son bulacağı görüşüne hiçbir zaman katılmadım" demişti. Bu, Churchill'in o sene Avrupa'da ikinci bir cephe açma amacı taşımadığı anlamına gelebilirdi yalnızca.

"Güvensizlik" önergesinin oylandığı gün olan 2 Temmuz'da, İngiliz silahlı kuvvetlerinin kurmay başkanları muhtıra yazdılar. Bu muhtıra Savaş Kabinesi'nde daha önce yürüyen bir tartışmayı yorumluyor ve Churchill'in, 11 Temmuz'da, "Almanlar Rusya'ya karşı yenilmek yoluyla demoralize olmadan Fransa'ya ciddi bir çıkartma" yapılmaması gerektiğini söylediğini ifade ediyordu. Buradan, Churchill'in, İngiltere'nin rolünü bas-

kı altındaki Sovyet güçlerinin rahatlatılmasına koşmak olarak değil yalnızca onların ardından paspas yapmak olarak gördüğü sonucu çıkıyordu. Almanlar henüz yeterince demoralize olmadıkları için, 1942 yılında Brest ya da Cherbourg'a yapılacak bir saldırı planının (bu planın kod adı balyozdu) ertelenmesi gerektiği sonucu mantığa uygundu. Ya da, Churchill'in daha sonra *İkinci Dünya Savaşı*'nda ortaya koyduğu gibi: "Bir süredir ölü olan "Balyozu" gömme anı gelmişti." Ancak onun sorunu Amerikalıları ikna etmekti. Bununla ilgili daha sonra yazdıklarında şöyle diyordu: "Öyle ya da böyle savaşın önümüzdeki iki senesini belirleyen kararı Birleşik Devletlerden koparmam gerekiyordu. 1942 yılında Kanalı geçmeye yönelik tüm planların ertelenmesi ve Fransız Kuzey Afrikası'nın sonbaharda ya da kışın büyük bir Anglo-Amerikan seferi ile işgal edilmesi kararıydı bu." Bu amacı güden Churchill, mümkün olan en erken tarihte Londra'da toplanacak bir konferansın hazırlıklarına girişti.

8 Temmuz'da Roosevelt'e gönderilen bir mesajda Churchill, "Fransız Kuzey Afrikası'nın, 1942 yılında Rus cephesinde rahatlama sağlamak için açık farkla en iyi fırsat olduğundan" emin olduğunu söyleyerek görüşünü meşrulaştırmaya çalışıyordu. Ancak ne General Marshall ne de Amiral King Kuzey Afrika macerasına girme eğilimindeydi. Churchill'in deyimiyle: "Yalnızca Başkanın kendisi savlarımdan etkilenmiş görünüyordu."

14 Temmuz'da Churchill Roosevelt'e "düşüncemin esası" diye adlandırdığı şeyi gönderdi. Özünde, Fransız Kuzey Afrikası üzerine güçlü bir Anglo-Amerikan saldırısı lehine 1942 yılında Fransa'ya dönük bir saldırıya ilişkin tüm planlardan vazgeçme önerisinin ve 1943 yılında Almanlarca hükmedilen Avrupa'nın işgal edilmesine yönelik tüm hazırlıkların "tam gazla sürdürülmesi gerektiğine" ilişkin bir diğer önerisinin tekrarı anlamına geliyordu bu. Hiç şüphesiz Churchill bu gelecek eylem vaadinin Roosevelt'in Kurmay Başkanlarını ikna ederek desteklerini kazanmasını sağlayacağına inanıyordu.

Ertesi gün, İmparatorluğun Genelkurmay Başkanı Mareşal Dill önerilen yeni planlara dönük itirazlarını listeledi ve bunları Churchill'e gönderdi. Aynı zamanda General Marshall'ın Harry Hopkins ve Amiral King ile birlikte konferans için Londra'ya geleceğini bildirdi. İtirazlar özetle şöyleydi:

> "a) Fransız Kuzey Afrikası'nın işgaline Amerikan katılımı, deniz güçlerinin acil olarak ihtiyaç duyuldukları Pasifik'ten çekilmesini gerektirecektir.
> b) Bu yeni deniz ikmal yollarını gerektirecektir, ki devamlılığını sağlamakta güçlük çekeceklerdir.
> c) Bu operasyonun herhangi bir Alman gücünün Rus cephesinden çekilmesi ile sonuçlanması kuşkuludur.
> d) Fransız Kuzey Afrikası'nın işgali öylesine büyük bir yükümlülük içinde gelişecektir ki 1943 yılında Avrupa'nın Almanlarca işgal edilmiş ana karası üzerine bir saldırı gerçekleştirme olasılığını yok edecektir."

16 Temmuz'da Harry Hopkins, General Marshall ve Amiral King, Roosevelt'ten, Churchill tarafından düzenlenen konferans için Londra'ya gitme talimatı aldılar. ABD delegelerine yönelik genelgesinde Roosevelt tarafından listelenen öncelikler arasında şunlar vardı: ABD ve İngiliz kuvvetlerinin mümkün olan hızlı biçimde eyleme geçirilmesi ve Orta Doğu elde tutulmazsa Mısır ve Süveyş Kanalı'nın kaybedileceği, Suriye'nin kaybedileceği, Musul petrol kuyularının kaybedileceği ve Basra Körfezi'ndeki petrole erişimin kaybedileceği akılda tutularak Orta Doğu'nun mümkün olan en güçlü biçimde elde tutulması. Roosevelt'in de İngiltere ile Amerika'nın Sovyetler Birliği'ne verdiği maddi sözlerin samimiyetle yerine getirilmesi konusunda ısrarcı olmak gerektiğini düşündüğü belirtilmeli.

22 Temmuz'da General Marshall, Roosevelt'e, kendisinin ve meslektaşlarının İngiliz Kurmay Başkanları ile yaptıkları konuşmalarda bir açmaza girdiklerini bildirdi. Roosevelt, İngiliz muhalefeti karşısında 1942 yılında Avrupa'nın işgal edilmesi için baskı yapmaya devam etmenin yararsız olduğu yanıtını verdi ve delegelerine, Amerikan kara kuvvetlerinin gecikmesizin düşmana karşı eyleme geçirilmesini içerecek alternatif bir operasyon üzerinde bir karara varmaları talimatını gönderdi. Böylece, Avrupa'da ikinci bir cephenin açılmasının 1943 yılına kadar ertelenmesine ve bunun yerine Fransız Kuzey Afrikası'nın işgaline girişilmesine karar verildi.

Churchill, Stalin'e gönderdiği 18 Temmuz tarihli bir mesajda, Kuzey Rusya'ya mühimmat göndermeye devam etme olanağı konusunda şüpheleri olduğunu ve mühimmatları Basra Körfezi üzerinden göndermenin daha elverişli olabileceğini dile getirmişti. Müttefikler, Rusya'ya giden kuzey rotası üzerinde Alman donanması ile karşılaşma sonucunda Atlantik'in kontrolünü kaybederse, "okyanus boyunca büyük Amerikan bölükleri konvoylarının ... engelleneceğini ve 1943 yılında gerçekten güçlü bir ikinci cephenin oluşturulmasının imkansız hale geleceğini" de söylemişti. "1942 yılında Avrupa'da ikinci bir cephe oluşturma acil görevi bakımından tam bir mutabakata" varıldığını beyan eden Dışişleri tarafından yayınlanan bildiriden yalnızca bir ay sonra gelen, "1943 yılında ikinci cephe açmaya" yönelik bu atfın Stalin'i memnun etmesi beklenemezdi. Stalin 23 Temmuz'da şu yanıtı verdi:

> "Mesajdan, birincisi, İngiliz hükümetinin kuzey rotasından Sovyetler Birliği'ne savaş malzemeleri tedarik etmeyi reddettiğini ve ikincisi, 1942 yılında ikinci bir cephe açmaya yönelik acil önlemlerin benimsenmesi konulu Anglo-Sovyet tebliğine rağmen, İngiliz hükümetinin operasyonu 1943'e ertelediğini anlıyorum. ... Kuzey Sovyet limanlarına istikrarlı biçimde yapılan teslimatların risksiz ya da kayıpsız mümkün olacağını düşünmüyorum elbette. Ancak, hiçbir önemli görev savaş zamanında risksiz ya da kayıpsız gerçekleştirilemez. Sovyetler Birliği'nin çok daha büyük kayıplara maruz kaldığını tabii ki biliyorsunuz. Her ne olursa olsun, İngiliz hükümetinin, özellikle şimdi, Sovyet-Alman cephesindeki vahim durum göz önünde bulundurulduğunda Sovyetler Birliği savaş malzemelerine fena

halde ihtiyaç duyarken, bize bunları göndermeyi reddedeceğini hiç düşünmedim. Basra limanları üzerinden yapılan sevkıyatların, kuzey rotasından yapılan sevkıyatlara devam edilmemesi halinde ortaya çıkacak kaybı hiçbir biçimde telafi etmeyeceği açık. İkinci noktaya yani Avrupa'da ikinci bir cephe açılması konusuna gelince, meselenin yakışıksız bir biçim almaya başladığından endişeleniyorum. Sovyet-Alman cephesindeki durum göz önünde bulundurulduğunda, en kesin biçimde ifade ediyorum ki Sovyet hükümeti Avrupa'daki ikinci cephenin 1943'e ertelenmesine tahammül edemez."

İngiltere halkının, Sovyet hükümetinin 1942 yılında ikinci bir Avrupa cephesi açılması talebinin arkasında olduğu reddedilemez. 21 Temmuz'da Maden İşçileri Federasyonu'nun yıllık konferansı bu ikinci cephenin açılması için çağrıda bulundu; ertesi gün Elektrik Sendikaları'nın yıllık konferansı benzeri bir karar çıkardı. 26 Temmuz Pazar günü, ilan edildikten kısa bir süre sonra, 60 bin Londralının ikinci cephenin açılmasını talep etmek için Trafalgar Meydanı'nda bir araya geldiği bir gösteri yapıldı. Aynı gün, RAF, Hamburg üzerine ağır bir baskın gerçekleştirdi. Alman kentlerinin uzun mesafeden kümeler halinde bombalanması yoluyla savaşın kazanılabileceği tuhaf teorisi ışığında, bir önceki Haziran ayında Köln üzerine bin bombardıman uçağı baskını ile başlatılan bir dizi baskının sonuncusuydu bu. Bu tuhaf teori, Avrupa'da çok gerekli olan ikinci cepheye bir başka alternatifti.

Ertesi gün, bir kamuoyu araştırmasının sonuçları açıklandı. Bu araştırmaya göre, görüşülenlerin yüzde 60'ı şu soruya "evet" cevabını vermişti: "Sizce müttefikler bu yıl Avrupa'yı işgal etmeye çalışmalı mı yoksa çalışmamalı mı?" Yüzde yirmisekiz "bilmiyorum" yanıtını vermiş ve yalnızca yüzde 12 "hayır" demişti.

Kamuoyu araştırmasının sonuçlarının açıklandığı gün (27 Temmuz) Komünist Parti, "İşçi Partisi'nin ve Bağlı Örgütlerinin Üyeleri"ne hitaben "Karar Anı: İngiliz İşçi Partisi'nin Sorumluluğu" başlıklı bir "Açık Mektup" yayınladı. "İkinci cephenin derhal açılması çağrısında bulunan" Komünist Parti şunu ilan ediyordu: "Tüm ulusu canlandıracak ve edilgenlik ile kararsızlığın son kalıntılarını kökünden sökecek cesur ve kuvvetli kararlar için verilen savaşta birlik ve eyleme hiç bu kadar büyük bir gereksinim duyulmamıştı." Birlik talebinde Komünist Parti, İşçi Partisi'ne şöyle seslendi:

"Komünistler ve İşçi Partisi üyeleri, faşizmin ilerici görüşün hiçbir kesimi arasında ayrım gözetmediğini ve hepsini Gestapo'nun dizginsiz işkencelerine maruz bıraktığını bilerek ortak eylem için birleşmelidir. Komünistler ve İşçi Partisi üyeleri, tüm halkı Mihver güçlerine karşı savaşa sokarak birlikte ulusal birliğin yanında durmalıdır."

Daily Herald, *Daily Telegraph* ve *Daily Mail*, 28 Temmuz'daki başyazılarında Avrupa'da ikinci bir cephenin açılması için ülkenin her yanında güçlü ve sürekli bir bi-

çimde dile getirilen talebi dillendiriyordu; ancak hepsi bu meseleyi en iyisini bilen iktidardakilere bırakmaya teşvik ediyordu okurlarını. *Times* ise bunu yapmamıştı; ertesi gün *Times* editörü hükümete yönelik olarak aşağıdaki ciddi uyarıyı yayınlamıştı:

> "Sonunda, savaşın gidişatının planlanması ve geliştirilmesi için kullanılan yetenek ve öngörünün sonucunu tayin eden testle birlikte içinden geçtiği tehlike saatinde Rusya'ya verilen desteğin etkililiği de kaçınılmaz olarak tayin edilecektir"

29 Temmuz, ikinci cephenin açılması için Ulusal Temsilciler Heyeti Günü olarak belirlendi. Avam Kamarası'nda o zamana dek gerçekleştirilmiş kitle kulisçiliği örneklerinin en çarpıcılarından birisi oldu. Yaklaşık 350 seçim bölgesinden gelen 1500'den fazla delege Parlamento üyelerine seslendiler. Bu delegeler bir önceki gün çıkmış olsaydı *Daily Worker*'in neye benzeyeceğini gösteren dört sayfalık bir örnek gazetenin kopyalarını taşıyorlardı yanlarında. Elbette *Daily Worker* diye başlık atmak yasadışı olacaktı, bu nedenle Daily sözcüğünün ardından boşluk bırakıldı ve bu örnek gazete kısa süre içinde Daily Boşluk diye bilinmeye başladı. Başyazı şunu soruyordu: "Hem halkın hem de hükümetin İngiltere'nin kaderinin Don ve Volga kıyılarında tayin edilmekte olduğunu gerçekten idrak etmesi ne kadar zaman alacak?"

İngiltere halkının olumlu eylem arzusu, 30 Temmuz'da Parlamento Üyelerine bir kez daha kanıtlandı. *Daily Herald*'da ertesi gün çıkan bir habere göre, "Londra fabrikalarındaki binlerce kadın savaş işçisi, İkinci Cephe'nin açılması için başvuruda bulunmak üzere Avam Kamarası'na ve Başbakanlık Konutu'na giden bir heyet tarafından temsil edilmişti."

Aynı öğleden sonra, Sovyet Büyükelçisi Ivan Maiskiy, savaşın geldiği durum hakkında Avam Kamarası'nda tüm partilerden Parlamento üyelerinin katıldığı bir toplantıda konuştu. *Times* gazetesinin parlamento muhabirine göre, "özellikle Rus cephesindeki savaşın seyri hakkında eksiksiz ve açık sözlü bir bildiri sundu." Lloyd George daha sonra bu toplantının o güne dek gördüğü bu tür toplantıların en büyüğü olduğunu söyledi. 300'den fazla parlamenter bulunuyordu toplantıda. Maiskiy'nin duruma ilişkin açıklaması dinleyenler üzerinde derin bir etki yarattı ve Sovyet-Alman cephesindeki durumun ciddiyeti konusunda orada bulunanları ikna etti.

Avrupa'da ikinci bir cephenin yokluğundan yararlanan Almanlar, İkinci Dünya Savaşı'nın en büyük muharebesi haline gelecek olan şeye hazırlık yapmak amacıyla Don'un büyük kıvrımına büyük insan ve malzeme güçleri yığıyorlardı. Düşmanın Volga'nın Stalingrad'ı kesen bölümüne yönelme, bu önemli kenti ele geçirme ve ülkenin merkezi ile Kafkaslar arasındaki ulaşımı kesme amacı taşıdığı Temmuz'un ortası itibariyle Sovyet Komutası açısından açık hale gelmişti.

Bu hamleleri karşılamak için üç Sovyet ordusu; 62., 63. ve 64. Ordular, 12 Temmuz'da

Stalingrad cephesine dahil edildiler ve 21. Ordu ve 8. Hava Ordusu ile takviye edildiler. Mareşal Timoşenko komutan olarak ve Nikita Hruşçov[22] Askeri Konseye üye olarak atandılar. Çok geçmeden Stalingrad Cephesi, 28. ve 38. Ordular ve Volga Deniz Flotillası ile büyütüldü. 20 Temmuz itibariyle Stalingrad Cephesi 38 tümenden oluşuyordu; ancak bunların yalnızca 18'i tam kapasiteye sahipti. Tank ve uçak takviyeleri gündeme getirildi. Bu görece zayıf cephe 500 kilometreden uzun bir kesiti tutuyordu.

General Paulus komutası altında bulunan cephedeki Alman güçleri 187 bine karşılık 250 bin kişilik; 360'a karşılık 740 tanklık; 337'ye karşılık 1200 uçaklık bir üstünlüğe sahipti. Sahra topları ve havan toplarında, Sovyet güçlerinin 7 bin 500'e karşılık 7 bin 900'lük küçük bir üstünlüğü vardı. Ancak genel üstünlüklerine rağmen Almanlar Volga'yı yarıp geçmek için yeterli güçleri olmadığını hissediyorlardı. Bu nedenle, yukarıda Kafkaslardan 4. Panzer Ordularını ve yedekte bekleyen İtalyan 8. Ordusunu getirdiler. Romanya 3. Ordusunun bölgeye getirilmesi emri de verildi.

Nazi saldırısı 23 Temmuz'da başladı. Ertesi gün Rostov ilerleyen Almanların eline geçti. 28 Temmuz tarihli başyazısında *Pravda* bu yıkıma sebep olduğu için ikinci cephenin yokluğunu suçladı. Sovyet güçleri kuşatmayı önlemek için günlerce geri çekilmek zorunda kaldı ve göğüslerini siper ettikleri son yer Stalingrad sokakları oldu. Kentin fabrikalarında işçiler son ana kadar tezgahlarında kaldılar ve ardından silahları kendileri kuşanıp düşman saldırılarını geri püskürtmeye yardım ettiler. Savunma savaşı 125 gün ve gece sürdü. Bu süre boyunca düşman 700 bin askerini ölü ya da yaralı olarak kaybetti; tanklarının binden fazlası, 1400 uçak ve 2 bin sahra topu ile havan topu yok edildi. Tüm dünya, esinleri Sovyetler Birliği Komünist Partisi olan Sovyet güçlerine dönük hayranlığı büyüterek destansı savaşı izledi. Parti üyeleri her yerde, en yüksek cesaret ve göreve sadakat duygusunu sergileyerek en sert kavgada kendilerini kanıtladılar. Oluşturdukları emsal neticesinde, Stalingrad cephesinden aşağı yukarı 14 bin 500 asker bu savaşı izleyen dönemde, yani 1942'nin Eylül ile Kasım ayları arasında, Parti'ye katılmak için başvuruda bulundu.

Ağustos boyunca Stalingrad'daki durum aşırı derecede gergin olmaya devam etti. Kent gündüz ve gece bombalanıyordu; petrol rezervleri ve nehir tankerleri yakılıyordu; yanan petrol Volga'dan aşağı akıyor, su kaynağı etkileniyor ve elektrik enerjisi kesiliyordu. Ama hâlâ nüfus 400 binin üzerindeydi. 24 Ağustos'ta Kent Savunma Komitesi insanları ve fabrika donanımlarını Volga'nın karşısına tahliye etmeye başladı.

Bu arada Kafkaslar'da Nazi orduları Voroşilovsk ve Kropotkin üzerine ilerliyor ve Sovyet Ordusu'nu Kuban Nehri'nin karşısına çekilmeye zorluyordu. 6 Ağustos günü Alman tankları Kuban Nehri'nin bir geçidini zorladılar ve dört gün sonra Maykop'a gir-

[22] Yazarın burada Hruşçov'un adını zikretmesi, daha sonra SBKP'nin Genel Sekreterliği'ne geçen kişinin o tarihlerdeki görevine ilişkin bilgi verme ihtiyacından kaynaklanıyor olmalı. Bunun dışında Stalingrad muharebelerinde Hruşçov'un özel bir rolü yoktu. -yayınevinin notu.

diler. 11 Ağustos'ta Sovyet bölükleri Krasnodar'ı bırakmaya zorlandı ve 18 Ağustos'ta Mozdok düştü.

Churchill işte bu durumda, Stalin'e, Avrupa yerine Fransız Kuzey Afrikası'nda yeni bir cephe açma tercihini açıklamak zorunda kaldı. İtibarını korumak adına Moskova'ya gitmeye ve Stalin'e bunu kişisel olarak anlatmaya karar verdi. Churchill ileride şunları yazacaktı: "Bir zamanlar doğarken boğmak için o denli uğraştığım ve Hitler ortaya çıkıncaya kadar, medeni özgürlüğün ölümcül düşmanı olarak gördüğüm bu asık suratlı ve meymenetsiz Bolşevik ülkesine ziyaretim üzerine uzun uzun düşündüm." 12 Ağustos akşamı Churchill ilk kez Stalin'le bir araya geldi. Stalin, Churchill'in getirdiği habere memnun olmadı ve sonraki iki gün boyunca tartıştılar. Sonunda Stalin İngilizler ile Amerikalıların 1942 yılında Avrupa'da ikinci bir cephe açmayacaklarını kabul etmek durumunda kaldı.

14 Ağustos'ta, başka tartışmaların da ardından, Sovyet hükümeti ünlü Kremlin yemeklerinden birini verdi. 19 Ağustos'ta *Times*'de çıkan bir habere göre: "Azami dostluk ve azami resmiyet bu yemeğin özellikleriydi." Ancak buna rağmen, Sovyet temsilcilerinin, ikinci bir Avrupa cephesinin açılması isteklerine karşılık İngilizlerin verdiği yanıttan hiç de memnun olmadıkları şüphesizdi.

Stalin ile gerçekleştireceği buluşma için Churchill Moskova'ya Kahire'den uçmuştu. Kahire'ye geri döndüğünde Kral VI. George'den bir mesaj aldı. Aşağıdaki bu mesajdan alınmış bir pasajdır:

> "Stalin ile yaptığınız konuşmaların böylesine dostane bir biçimde sonlanması mutlu etti beni. İstenmeyen bir haberin taşıyıcısı olarak göreviniz çok nahoş bir görevdi, fakat bu görevi yerine getirirken gösterdiğiniz beceri için sizi kalpten kutluyorum."

Churchill General Smutts'dan da şunu aldı:

> "Moskova mesajlarınızı derin bir ilgiyle okudum ve sizi bu gerçekten büyük başarıdan dolayı kutlarım. ... Arada gerçekleşen didişme hadisesi açık biçimde Stalin'in görüntüyü kurtarmak adına yaptığı acemi bir girişimdi. ... Şimdi, biz Akdeniz havzasını temizlerken ve gelecek yıl açılacak İkinci Cephe için sağlam bir temel yaratırken, Hitler'in Rus batağında bir başka kış geçirmek zorunda kalması güzel umudu ortaya çıktı."

17 Ağustos'ta, Churchill hâlâ Kahire'de iken, İngiliz komandolarını ve 2. Kanada Tümeni'ni içeren ve Dieppe üzerine yapılan geniş kapsamlı bir baskının haberi geldi. O zaman pek çok kişi İkinci Cephe'nin sonunda açıldığına inandı. Bunun sadece bir baskın olduğunu öğrendiklerinde hayal kırıklığına uğradılar ve kayıpların kapsamı sarsıcı oldu. Katılan 5 bin Kanadalının yüzde 18'i yaşamlarını yitirmiş ve 2 bini tutsak alınmıştı.

Churchill daha sonra bu olayla ilgili şunları söyledi: "Kayıplar ... sonuçlar düşünüldüğünde orantısız görünebilir. Bu olayı yalnızca bu tür bir ölçüt ile değerlendirmek yanlış olacaktır. Dieppe, savaşın tarihi içinde kendine has bir yer işgal etmektedir ve amansız kayıp rakamları bu olayı bir başarısızlık olarak sınıflandırmamalıdır."

Bu arada, Moskova'daki tartışmaların kısır geçtiğini bilmeyen İngiliz basını Churchill ile Stalin arasındaki buluşma karşısında coşku gösteriyordu. "Bu görüşmeden yalnızca iyi şeyler çıkabilir," diyordu *Daily Mail* 18 Ağustos'ta. "İttifakın tutkalı daha da güçlendirilmiştir," diyordu *Manchester Guardian*; "Birleşmiş Milletler arasında tam mutabakat sağlama ülküsü açısından muazzam bir fayda getirmiştir," yorumunu yapıyordu *Daily Express* ve *Daily Herald* Moskova'dan gelen haberi "büyük ve cesaret verici" olarak görüyordu. Plame Dutt bile Moskova Konferansı'nı "savaşın önemli bir dönüm noktası" olarak betimlemişti; ancak bir ay sonra çok daha eleştirel bir değerlendirme yapacaktı. "Bu görüşmelerin yararlılığı savaş alanlarından gelen haberlerde aranmalıdır," diye uyarıda bulunmak *Times*'e kalmıştı.

Daily Worker üzerindeki yasağın kaldırılması, 1942 Ağustosu'nun en önemli olaylarından biriydi. 26 Ağustos Çarşamba günü öğleden sonra, bir İçişleri Bakanlığı habercisi, Morrison'un Müsteşar Yardımcısı Bay Frank Newsam tarafından imzalanmış ve İçişleri Bakanlığı'nın "bugün emri kaldırdığı" konusunda Yayın Kurulu'nu bilgilendiren bir mektupla *Daily Worker* Derneklerinin Southampton Row bürosuna gelmişti.

Yasak kaldırıldığında gazetenin hiçbir çalışanı, hiçbir matbaa atölyesi ve hiçbir sermayesi kalmamıştı. Tatminkar sözleşme şartları önerilmesine rağmen, hiçbir büyük gazete matbaacısı bu işe dokunmayacaktı. Kooperatif Basımevi bile, Parlamento Üyesi başkanı Saygıdeğer Alfred Barnes sağolsun, işbirliği yapmayı reddetti. Ancak BISAKTA'nın (demir ve çelik sendikası), bir zamanlar *Workers' Weekly* ile *Sunday Worker* gibi gazeteleri basmak için kullanılan 20 yıllık bir silindirli baskı makinesine sahip; Swinton Sokağı, Londra adresinde bulunan eski matbaasını satmak istediği öğrenildi. İki gün içinde bir anlaşma yapıldı ve matbaa atölyesini satın almak için gereken 50 bin poundu toplamak için çağrıda bulunuldu. On gün sonra, 7 Eylül'de, satın alma işini tamamlamak için gereken para toplanmıştı.

İlk sayı için yarım milyondan fazla kopya sipariş edildi ancak gazete kağıdına yönelik vesikalama sistemi basılan ve satılan gerçek sayıyı 75 bin ile sınırladı. Çok ince gazete kağıdı kullanılarak, gazetenin dolaşımı, 1944 yılının sonunda 100 bine ulaşana dek yavaş yavaş arttırıldı. Diriltilen gazetenin ilk sayılarında "Her Kopya İçin On Okur" sloganı basılarak, bir tür "satın almayan okurluk" yaratıldı. *Daily Worker*'i her gün yarım milyon kişinin okuduğu tahmin ediliyordu.

Daily Worker, dünyanın kaderinin Stalingrad savaşının sonucuna tutunduğu bir zamanda yeniden ortaya çıktı. *Daily Worker'in Hikayesi* başlıklı kitabında William Rust, halk düşmanlarının bir Alman zaferi hakkında nasıl tahminlerde bulunduklarını hatır-

latır: "Stalingrad alınacak," diye bağırıyordu Hitler. "Teslim alınması kesin gibi görünüyor," diye yankılanıyordu Lord Kemsley'in *Daily Sketch* adlı gazetesinde Hitler'in sesi. Yazar, bir başka gazete bürosunda, "Şimdi Stalingrad'ın düşmüş olması..." sözcükleriyle başlayan bir makalenin ön provasına nasıl şahit olduğunu anlatarak devam eder.

Almanların Stalingrad içindeki en uzak noktaya girdikleri Eylül'ün ortasındaki en büyük kriz anından başlayarak zafer anına kadar günlerce, cengaver kentten gelen savaş haberleri *Daily Worker*'in ön sayfalarında yerini aldı. O dönem İkinci Cephe'nin açılması için ortaya konan kitle baskısının detaylı haberleri savaş haberlerinin tamamlayıcısıydı. Bunların arasında, *Sunday Express*'in editörü John Gordon ile Aneurin Bevan gibi konuşmacıların yer aldığı Ekim ayında gerçekleştirilen 50 bin kişilik Trafalgar Meydanı gösterisi de vardı.

19 Eylül'de *Daily Worker*, Lord Halifax, (Chelsea'deki Torylere savaş sonrası anarşiye ilişkin duyduğu korkulardan söz eden ve bunun karşısında Avrupa'ya "garnizonlar" yerleştirilmesi gerektiğini dile getiren) Bay Samuel Hoare, L. S. Amery, Bay James Grigg ve Lord Simon'a dönük ithamlarda bulunmuştu. "Bu adamlar GİTMELİ!" yazıyordu manşette. 24 Eylül'de *Daily Worker*'in başmakalesinde şunlar yazıyordu: "Stalingrad insanların yüreklerini yakan bir ışıkla parıl parıl parlıyor. ... Eğitimli ve silahlı milyonlarca insanı olan ülkemizden hiçbir karşılık gelmiyor."

Churhill'in Londra'da olmadığı sırada, Hindistan'da bir kriz başgösterdi. Bağımsızlık talep eden gösteriler yaygınlaştı ve İngiltere'nin müttefiklerinden destek kazandı. O dönem Çin'in ulusal lideri olan Mareşal Çan Kayşek 1942 Martı'nda Hindistan'ı ziyaret ettikten sonra şunları söylemişti:

> "İçtenlikle umuyor ve kesinlikle inanıyorum ki müttefikimiz Büyük Britanya, Hindistan halkından gelecek bir talebi beklemeksizin ve mümkün olan en hızlı biçimde onlara gerçek siyasal iktidarı verecektir. Böylece maddi ve manevi güçlerini daha da geliştirecek bir konuma gelebilecekler ve bu sayede savaşa katılmalarının yalnızca zaferin güvence altına alınması adına saldırgan olmayan uluslara sunulan bir yardım olmadığını; ama aynı zamanda Hindistan'ın özgürlüğü için verdikleri mücadelede bir dönüm noktası olduğunu anlayacaklar."

Avusturya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Dr. H. V. Evatt 27 Mart'ta Avusturya Parlamentosu'nda yaptığı bir konuşmada şöyle söylemişti: "Hindistan halkının kendi kendisini yöneten uluslar arasına girme ve bu sıfatla Asya'da müttefiklerin davasının savunulmasında yerlerini alma arzularını paylaşıyoruz."

Eylül 1942 için kaleme aldığı "Ayın Notları"nda Palme Dutt şunları yazmıştı:

> "Amerikan resmi kanallarının, Atlantik Bildirisinin Hindistan'a uygulanması konusunda İngiliz hükümetini sıkıştırdığına inanmak makul. Hindistan ulusal ta-

lebinin bağlamını ve savaş sırasında Hindistan'da sorumlu bir Ulusal Hükümeti tanımayı hâlâ reddeden İngiliz resmi bakış açısının Birleşmiş Milletler içindeki göreli yalnızlığını anlamak için Amerika-Avusturya-Çin baskısının bu rolünü göz önünde bulundurmak önem taşıyor."

Önceki Nisan ayında Hindistan'a yapılan Cripps ziyareti ile ilgili olarak Palme Dutt şunları söylüyordu:

"Cripps ziyareti başarısız olmuştur; ne önerdiği savaş sonrası döneme ilişkin planın çok tartışmalı niteliği nedeniyle ne de başarısızlığın sebebi olarak daha sonra gündeme getirilen Hindistan'daki siyasi bölünmeler nedeniyle. Başarısız oldu; çünkü savaş sonrası döneme ilişkin tartışmalı planın kisvesi altında, önem taşıyan tek meseleyi kategorik olarak reddetti ve eledi; savaşa Hindistan'ın katılımını sağlamaya yönelik etkin güçlerle sorumlu bir ulusal hükümetin şimdi kurulması meselesi. Açığa çıkan şey şu ki bu reddiye, Hindistan siyasi düşüncesinin muhtelif kesimleri arasındaki anlaşma ya da anlaşmazlıktan bağımsızdı. Savaş sonrası döneme ilişkin detaylı varsayımsal plan, yalnızca, mevcut olan gerçek tek meselenin reddini örtmeyi amaçlayan bir vitrin dekoruydu. Hindistan siyasi düşüncesinin geniş yelpazesi içindeki en ılımlı görüşler de dahil olmak üzere tüm unsurlara taban tabana zıttı bu reddiye. Yalnızca Kongre değil; ama aynı zamanda tüm önemli Hint örgütleri Cripps önerilerini geri çevirdiler."

Müzakereler hala devam ederken, Lord Halifax 7 Nisan'da başarısızlık öngörüsünde bulundu: "İngiliz hükümeti orada tek başına iktidarı koruyabilirdi ve Cripps ziyareti, Hindistan'daki İngiliz etkisine dönük gelecekte yükseltilecek eleştirilere karşı itiraz götürmez bir durum yaratma amacını yerine getirmiş olurdu." Bundan sonra durum hızla kötüleşti. Nehru ve Esad gibi ilerici anti-faşist önderler durumun kontrolünü kaybettiler ve önderlik yeniden işbirliğini reddeden tehlikeli önerileriyle Gandhi'nin ellerine geçti.

7 Ağustos'ta Kongre, Birleşmiş Milletler'e dönük bir kez daha iyi niyet teyidinde bulunan ancak işbirliğinin bedeli olarak ulusal hükümeti tarafından yönetilen bir Hindistan'ın tanınmasını talep eden bir karar geçirdi. Bu talebin reddedilmesi halinde sivil itaatsizliği destekledi. Hindistan Komünist Partisi'nin yönlendiriciliğindeki yalnızca 13 delege karara karşı oy kullandı ve gerekçe olarak şunu gösterdi: Anti-faşist birlik için savaşan hiç kimse, nasıl bir kışkırtma ile karşı karşıya olunursa olunsun, Birleşmiş Milletler'in faşizme karşı savaşında işbirliğine gitmeme politikasını destekleyemez; çünkü bu genel olarak savaş adına gösterilen çabaları tehlikeye atacak ve faşist bir zafer olasılığını kolaylaştıracaktır.

Yukarıdaki kararın geçmesini takip eden birkaç saat içinde, büyük çaplı tutuklamalar oldu ve bunlar sivil çatışmayı kışkırttı. İzleyen dağınık karışıklıklar, Kongre tarafından

reddedilse de, aktif baskı ve yaygın polis ve asker harekatı ile karşılaştı. Kongrenin kapanışına denk gelen tutuklamalar en basit deyimiyle vaktinden önce gelmişti. Gerçekte hiçbir sivil itaatsizlik emri verilmemişti ve açık biçimde bu tür bir eyleme yönelik hiçbir hazır plan yoktu.

11 Ağustos'ta *Times*'in Washington muhabiri şu haberi verdi: "Hindistan'daki olayların [Washington'da] endişe uyandırdığına şüphe yok. ... Burada dönem dönem çözüm önerileri geliştirildi. Washington, Canberra ve Chungking'den onay aldığına inanılan bir öneri, tüm partileri temsil eden Geçici bir Hükümet ile ismen mevcut olan bir cumhuriyetin ilan edilmesiydi." 15 Ağustos'ta Economist dergisinin Amerika muhabiri, "Bir çözüme ulaşmak için daha fazla girişimde bulunulmazsa, Amerikan kanaatinden gelecek kayıtsız şartsız desteğe güvenmek yanlış olur" diyordu.

İngiltere'deki demokrat görüşün önemli kesimleri de artık benzeri bir çözüm için baskı yapıyordu, ancak ne İşçi Partisi'nin ne de Sendikalar Kongresi'nin desteği alınmıştı. Aslında bu örgütler hükümetin gerici politikasını destekliyor ve müzakereler açılmadan önce Kongre'nin sivil itaatsizlik kampanyasını durdurmasını talep ediyordu; oysa Kongre henüz bir sivil itaatsizlik kampanyası başlatmamıştı ve Gandhi, Nehru ve Esad'ın tutuklanmalarının sonucu olarak ortaya çıkmış olan karışıklıkları resmi olarak kınamamıştı. Ancak bu açmazın çözülmesi ve faşizme karşı savaşta üzerine düşeni eksiksiz biçimde yapmak üzere Hindistan'a bir kez daha fırsat verilmesi için bir müddet daha geçecekti.

***

Tüm bunlar devam ederken ben Burgess Hill'de görece sakin bir yaşam sürüyordum. Eylül ayında, eşim ve ben uzun bir haftasonu için Cornwall'daki Isaac Limanı'na ikinci kez uğramıştık ve kendimi çok daha canlanmış hissederek geri gelmiştim. Artık bir Komünist Parti üyesi değildim ve ana faaliyetlerim Ulusal Demiryolu İşçileri Birliği etrafında dönüyordu. Tabii hâlâ Brighton'da Güney Demiryollarının Yol Motor Bakım bölümünde çalışıyor ve her gün Burgess Hill'den Brighton'a kısa bir mesafeyi katediyordum. Bu durumdan kaynaklanan bir avantaj şuydu ki, yazı yazmak için daha fazla zamanım oluyordu.

Yılın ilk döneminde *Railway Review*'de yayınlanan "Ulusalcılık ve Irk Nefreti" konulu bir dizi makalemin göreli başarısı üzerine, "Ulusal Cephe" başlığı altında aynı yıl içinde daha sonra yayınlanmak üzere bir başka diziyi kaleme alıyordum. Bu dizinin amacı, çalışma arkadaşlarım olan demiryolu işçilerini, bu ülkenin egemen sınıfı ile aralarındaki farklılıkları bastırıp medeni dünyanın bütün bir demokratik yapısına karşı toptan bir savaşı sürdüren zalim bir düşmana karşı Sovyetler Birliği ile aynı hat üzerinde ortak bir ülkü oluşturmanın onların görevi olduğuna ikna etmekti. Demiryolu işçilerinin sağ-

lam ve tutucu bir hafızaları vardı ve 1911 ile 1926 olaylarını unutmamışlardı; tam da bu nedenle özellikle zor bir işti bu dizinin amacını yerine getirmek. Demiryolu işçisi olmayan okurlar için bu iki olayın belli başlı özelliklerini aşağıda veriyorum:

1911 yılında, Liverpool ve Manchester'deki demiryolu işçilerinin kendiliğinden başlattığı gayriresmi yerel grevler, ulusal bir grev talebinin ortaya çıkmasına neden oldu. Demiryolu sendikalarının şirketlere 24 saatlik bir ültimatom göndermesinin ardından, hükümet, eğer sendikalar konuyu bir Kraliyet Komisyonuna taşıma önerisini kabul etmezse grevi kırmak için askeri güç kullanacağını söyleyerek göz dağı verdi. Sidney ve Beatrice Webb yetkin eserleri *Sendikacılık Tarihi*'nde şöyle yazdılar: "Winston Churchill'in isteği üzerine, sivil makamların talebi olmaksızın yalnızca şirketlerin talebi üzerine Manchester'den ve diğer yerlerden gönderilen bölüklerle çok büyük bir gösteri yapıldı. Aslında bir bastırma politikasına karar verilmişti ve bir kan gölü yakındı." Llanelly'de bir grev gösterisine ateş açıldı ve ikisi ölümcül çok sayıda yaralı oldu.

1926'da, genel greve katılan işçilerden sürekli olarak "düşman" diye söz eden Winston Churchill, grev kırıcı "şok bölüklere" teknik eğitim verilen ve İkmal Malzemeleri Bakım Teşkilatı olarak bilinen özel bir gönüllü grev kırıcı aygıtı örgütlemeye yardım etmekle kalmadı; bir kez daha büyük bir askeri gösteriye imza attı. Bu koşullar altında, aynı Winston Churchill'in başında bulunduğu bir hükümete sınırsız destek vermek konusunda çok sayıda militan demiryolu işçisinin isteksiz olması hayret uyandırıcı değildi.

Ulusal Cephe neydi? Sınıf mücadelesi artık yok muydu? Bunlar, kaleme aldığım yazı dizisinin yanıtlamayı önüne koyduğu sorular arasındaydı. Bu yazı dizisi doğal olarak, Ulusal Hükümet'in Sovyetler Birliği ile İttifak Anlaşması imzaladığı zaman savaşta ortaya çıkan değişimi ele almak zorundaydı. Dizideki makalelerden birisinin başlığı "Diyalektik Çözümleme" idi. Aşağıdaki paragraflar bu makaleden alınmıştır:

> "Savaş Eylül 1939'da başladığında, emperyalist bir savaştı, haksız bir savaştı, pazarlara yönelik yağmacı bir savaştı. Başbakanın kendisinin kabul ettiği üzere Büyük Savaş'ın bir devamıydı. Ancak Naziler Avrupa boyunca ilerledikçe, dünya pazarlarına ve hammadde kaynaklarına hâkim olma mücadelesinin yanı başında, halkların faşizmin boyunduruğundan kurtulmak için verdiği bir mücadele büyüdü. Her bir Nazi işgali, ülke halkını faşizmin acımasız dehşeti ile yüz yüze bıraktı ve Avrupa'da ülkeler ardı ardına düştükçe, halkların kurtuluş hareketi yayıldı ve büyüdü. Yugoslavya'da halk Nazilere direnmek için gerici hükümetlerini alaşağı etti. Böylece, savaş esas olarak emperyalist bir savaş olsa da, bu emperyalist savaşın içinde sürekli olarak gelişen bir halk mücadelesi unsuru vardı.
> "Diyalektik materyalizm, bize, her gelişmenin belirli bir tarz doğrultusunda ilerlediğini öğretir. Bir süre yavaş ilerler, sonra birden keskin bir değişim olur ve gelişmekte olan şey birden tamamen farklı bir şeye dönüşür. Marx ve Engels bunu nicelikten niteliğe dönüşüm ya da diyalektik bir sıçrama olarak adlandırmıştır. Sovyetler Birliği üzerine yapılan nedensiz saldırının ardından, halkların

faşizmden kurtulma mücadelesinin baskın bir etmen haline geldiği ve emperyalist amaçların, hâlâ görünür olsa da, ikincil konuma düştüğü ve önemini yitirmeye başladığı 22 Haziran 1941 tarrihinde bu tür bir dönüşüm gerçekleşmiştir."

Bu makalenin sonucu olarak *Railway Review*'in sütunlarında kimi mektupların yer alması beni şaşırtmadı. Başka mektupların yanında Newport'dan W. Henderson'un mektubunda şöyle yazıyordu:

"Ernie Trory'nin kaleme aldığı dizinin altıncı makalesi kafamı biraz karıştırdı. Trory arkadaş, 'Diyalektik materyalizmin, bize, her gelişmenin belirli bir tarz doğrultusunda ilerlediğini öğrettiği' gerçeğine vurgu yapıyor ve aynı zamanda 22 Haziran 1941'de gerçekleşen 'diyalektik bir sıçrama'dan söz ediyor. Gelişim ve ani sıçramalar bana göre bir çelişki yaratıyor; ama Trory arkadaş, 'diyalektik çözümleme yönteminin böyle bir şey olduğunu' söylüyor."

İki hafta sonra, 4 Aralık'ta, eski dostum Eddie Tracy hem Josef Stalin'den hem de Frederick Engels'ten alıntı yaparak yanıt verdi. Stalin'den alıntı yapmak üzere aşağıdaki paragrafı seçmişti:

"Metafiziğe karşıt biçimde diyalektik, gelişim sürecini, niceliksel değişimlerin niteliksel değişimlere yol açmadığı tek bir büyüme süreci olarak görmez; önemsiz ve algılanamaz niceliksel değişimlerden aleni, önemli değişimlere, niteliksel değişimlere geçiş yapan bir gelişim olarak görür; niteliksel değişimlerin yavaş yavaş gerçekleşmediği, fakat bir durumdan diğer bir duruma sıçrama şeklini alarak ansızın ve çarçabuk biçimde gerçekleştiği bir gelişim olarak görür; bu niteliksel değişimler tesadüfi biçimde ortaya çıkmaz; algılanamaz ve yavaş niceliksel değişimlerin birikiminin doğal sonucu olarak ortaya çıkar."

Ve Engels'ten:

"Fizikte her değişim, bir bütünün doğası gereği içinde taşıdığı ya da ona dışarıdan verilen bir çeşit hareketin niceliksel değişiminin bir sonucu olarak niceliğin niteliğe geçişidir. Örneğin, suyun sıcaklığı suyun sıvı hali üzerinde ilk başta hiçbir etkiye sahip değildir; ancak sıvı suyun sıcaklığı yükseldikçe ya da düştükçe, bu fiziksel hal değişir ve su bir durumda buhara ve diğer durumda buza dönüşür."

Marx ve Engels'in yalnızca akademisyenler için yazdığı ve bilimsel sosyalizmi kavramanın sıradan emekçi erkek ve kadınların anlayışının ötesinde olduğu kimi zaman söylenir. Yazdığım makalelerin bir sonucu olarak *Railway Review*'de ve muhtelif demiryolu atölyelerinde yürüyen tartışmalar bir şeyi kanıtlıyorsa o da şuydu; eğer Marksistler

Marksist kuramı işçi sınıfı dilinde açıklamayı becerirlerse, emekçi erkek ve kadınlar onu anlamak ve tartışmak kabiliyetine sahiptirler. Marx'ın kendisi elbette bir akademisyendi; ancak yaşamının büyük bölümünü işçilerin yanında geçiren ve toplumu değiştirme tarihsel görevinin işçilere ve yalnızca işçilere ait olduğu inancıyla onlar için yazan bir akademisyendi.

1942'nin sonuna doğru, ihraç edilmiş olmama rağmen Komünist Parti ile daha iyi ilişkiler geliştirmeye başladım. Merkezi Örgüt Bürosu'ndan gelen 26 Kasım tarihli bir mektupta yazar, yazmış olduğum makalelerin kopyalarını gönderdiğim için bana teşekkür ediyor ve şöyle diyordu: "Aslında ben bunları *Railway Review*'de çıktıklarında okudum ve oldukça iyi olduklarını düşündüm." Aynı kaynaktan gelen 9 Aralık tarihli bir mektupta şöyle deniyordu: "Bir başka dizi kaleme alma fikriniz bence iyi bir fikir ve Propaganda Bürosu'nun size yardım edeceğini göreceksiniz."

Bu daha dostane tutum beni teşvik etmişti ve Parti'ye kabul iznini yeniden kazanmayı düşünmeye başladım. Kafamda bu düşünceyle bana karşı yükseltilmiş olan suçlamaların bir kez daha tartışılmasını talep eden bir mektup yazdım. Bu da daha sonraki bir bölüme bırakmam gereken bir başka olaylar zincirini harekete geçirdi. Bu arada artık üç aylık hamile olan eşim WAAF'tan terhis edildi ve yılbaşında nihayet benimle kalmak için eve geldi.

***

8 Eylül 1942'de Churchill Avam Kamarası'na yaptığı bir konuşmada savaştaki durumu gözden geçirdi. "Gelecek birçok ay süresince kahraman Malta adası kalesinin ayakta kalmasını ve direnmesini sağlayacak yeterli bir mühimmat konvoyunun bu adaya taşındığı" haberini verdi; ama bu süreç içerisinde Eagle adlı bir uçak gemisinin, iki adet kruvazörün ve bir muhribin kaybedildiği haberini de vermek zorunda kaldı. Ancak ödenen bu bedelin çok ağır olduğunu düşünmüyordu; çünkü Malta'yı Orta Doğu'daki stratejik pozisyonun bütünü içinde çok önemli bir unsur olarak görüyordu. "Bir cebri keşif" olarak ve "geniş çaplı operasyonlar için kaçınılmaz bir başlangıç" olarak betimlediği Dieppe baskınından söz etti. Bu operasyonlar hakkında daha fazla bilgi vermeye niyeti yoktu. Düşman, "Birleşik Devletler tümenlerinin ve diğer bölüklerin bu adaya sağlam ve süratli akışının farkındaydı," ama nasıl, ne zaman, nerede, hangi güçlerle ve hangi biçimde olduğunu bilmiyordu, vurulacaktı. Kuzey Afrika'daki durumu ele aldı ve General Auchinleck'in yerine General Alexander'in getirildiği haberini verdi. Düşman harekatı sonucu öldürülen General Gott'un ölümünün ardından General Montgomery'nin Sekizinci Ordu'nun komutasına atandığı haberini de verdi. Ama konuşmasının esas amacı, Stalin'e yaptığı ziyaretin sonucu hakkında Meclis'i aydınlatmaktı. "Dört günü, Başkan Stalin ve Bay Molotov ile yaptığı konferanslarla, kimi zaman

aralıksız beş altı saat masa başında kalarak" nasıl geçirdiğini anlattıktan sonra, meselenin özüne şu sözlerle geldi:

> "Ancak Rusların, bizim ya da Amerikalıların, üzerlerindeki ağırlığı hafifletmek için şimdiye dek yeterli şeyi yaptığımızı düşünmediğini söyeleyebilirim. Bu denli olağanüstü bir azimle dayandıkları ve direndikleri korkunç saldırı düşünüldüğünde, bu hiç de şaşırtıcı değil. Son savaşta hiçkimse Rusya'nın şu anda yaptığı gibi sonuna kadar ayakta kalabilmesinin mümkün olduğunu düşünmemişti, çünkü Batı'da bizim karşımızda duran ve boyun eğdirilmiş ülkeleri elinde tutan 40 ile 50 arası Alman tümeni varken, bu korkunç kıyametin içine Hitler tarafından sürüklenmiş olan Finlandiyalı, Macar, Romanyalı ve İtalyan bölükleri tarafından Rusya'ya karşı telafi edilen sayılar daha fazla. Tüm bu Cermen ordusuna karşılık Rusya'nın tek başına gösterdiği direncin bu muazzam ustalığının, bu kadar uzun bir süredir ve bu denli büyük bir başarı ölüçüsüyle sürüdürülmüş olması, Başkan Stalin'in Rusya'ya verdiği yüksek kuvvetin bir kanıtıdır."

Stalin'in kişiliği hakkında Churchill şöyle söylüyordu:

> "Sert mücadelesi içinde Rusya'nın bu büyük ve kuvvetli savaş önderine sahip olması onun için büyük şans. Yaşamının içine savrulduğu karanlık ve fırtınalı zamanlara uygun muazzam seçkin bir kişiliğe sahip; tükenmez bir cesaret ve iradeye sahip ve konuşmasında doğrudan hatta dobra. ... Her şey bir yana, tüm insanlar ve tüm uluslar için; ama özellikle büyük insanlar ve büyük uluslar için fazlasıyla önemli olan o kurtarıcı mizah duygusuna sahip. Stalin, bende aynı zamanda, derin ve serinkanlı bir bilgeliğe sahip ve her tür yanılsamadan tamamen ari olduğu izlenimini bıraktı."

Churchill, bu kadar çok söz içinde, 1942 yılında Avrupa'da ikinci bir cephe açmama kararını Stalin'e söylediğini Meclis'e açıklamadı; ancak konuşması ilerledikçe, Stalingrad'daki Sovyet pozisyonunun ciddiyetine rağmen, Avrupa'da Almanlara karşı bir saldırı yoluyla üzerlerindeki basıncı hafifletmeye dönük elde hiçbir plan olmadığı üyeler için açık hale geldi. Başbakan konuşmayı bitirdiğinde, Arthur Greenwood derhal ayağa kalktı ve pek çok kişinin paylaştığı görüşü dillendirdi: "İngiliz halkının kalbinde taşıdığı his şu ki SSCB için yapmış olduğumuz her türden maddi destek ne kadar çok olursa olsun ... öyle ya da böyle bu yeterli değil." Tartışma için iki gün ayrılmıştı ancak Greenwood'un oturmasının ardından yaklaşık bir saat sonra sonlandırıldı. *Manchester Guardian* üyelerin sıkıldığını söyledi. "Tatmin olmadıklarını" söylemek daha iyi olabilirdi. Churchill'in Moskova ziyaretinden daha çok şey bekliyorlardı.

10 Eylül 1942'de Sendikalar Kongresi şu kararı aldı: "Sovyet Rusya'ya azami yardımı sağlama ve düşmanın yenilgisine neden olacak tayin edici askeri harekatı hızlandırma genel arzusunu paylaşan Kongre, yetkili makamların Avrupa'da etkin bir saldırı hare-

kalı başlatma zamanı gelmiştir diye karar almaları halinde, İngiliz sendika hareketinin tam desteğini sunacağını taahhüt eder."

4 Ekim'de Moskova'da, *Associated Press*'ten Henry Cassidy Stalin'e şöyle sordu: "Sovyetler Birliği'ne yönelik Müttefik yardımı ne derece etkin ve bu yardımı artırmak ve iyileştirmek için ne yapılabilir?" Stalin ise şu yanıtı verdi:

> "Sovyetler Birliği'nin, Alman faşist ordularının ana kuvvetlerini kendisine çekerek Müttefiklere sunduğu yardımla kıyaslandığında, Müttefiklerin Sovyetler Birliği'ne sundukları yardım şimdiye dek çok da etkin olmamıştır. Bu yardımı artırmak ve iyileştirmek için yalnızca bir şey gerekmektedir: Müttefiklerin yükümlülüklerini eksiksiz bir biçimde ve zamanında gerçekleştirmesi."

21 Ekim'de Parlamento'nun her iki kamarasına da seslenen, o dönemin dünyaca meşhur asker-devlet adamı General Smuts şöyle söylemişti:

> "Hitler ilk önce Rusya'da arkasını temizlemeden İngiltere'nin işgaline girişmenin güvenli olmayacağını gördü. Rus direncinin çapı ve süresi yalnızca Hitler'i değil ama diğer herkesi şaşırttı. Savaş tarihinde her iki tarafın bu kadar kayıp verdiği hiçbir örnek olmamıştır muhtemelen. Rus kayıpları feci ise, Alman Ordusu'nun Rusya'da ölümüne kan kaybettiği de aynı derecede doğru. ... Müttefiklerin izlemesi gereken yol açıktır. Rusya'yı devasa gayreti içinde ayakta tutmak adına verebileceğimiz her türlü yardım son haddine kadar ve en hızlı biçimde verilmelidir. Şu anda genel yükün payına düşenden daha fazlasını taşıyor. ... Taarruza geçme ve sıcağı sıcağına saldırma zamanı bir kez geldiğinde, ertelemek, hazırlıkla gereğinden fazla oyalanmak ve belki de fırsatı kaçırmak delilik olur."

Bu konuşma ertesi gün *Times*'de eksiksiz biçimde yayınlandı. *Times*, aynı sayının bir başka bölümünde, yeni kurulan Güncel Gelişmeler Askeri Bürosu'ndan (7 Eylül'de kurulmuştu) bir görevlinin bir muhabire şu açıklamada bulunduğu haberini veriyordu: "Rusya hakkında onlara yeterince bilgi veremiyoruz. Askerler, Almanlara karşı bu şekilde ayakta durmak için bu Rusların sihirbaz olması gerektiğini düşünüyor ve Rusya tüm bu yıllar boyunca bize Tibet kadar uzak olduğundan merakları elbette katlanıyor."

Rus Devrimi'nin 25. yıldönümü arifesinde 6 Kasım'da Stalin, Emekçi Halk Temsilcileri Moskova Sovyeti'nin bir kutlama toplantısında konuşma yaptı. Sovyetler Birliği'nin sınai temelinin ülkenin doğu bölgelerine taşınması ve doğudaki ekili alanların genişletilmesi ile ilgili örgütsel çalışmalardan söz etti ilk önce ve ardından şunları söyledi: "Ancak geçen yıl yalnızca huzurlu bir inşa yılı değildi. Aynı zamanda barışçıl ülkemize alçakça ve haince saldıran Alman işgalcilere karşı verilen yurtsever bir savaşın yılı oldu." Avrupa'da ikinci bir cephenin açılmaması nedeniyle Naziler Sovyet-Alman cephesine 240 tümen toplayabilmişti. Durumun ikinci cephenin açılması halinde nasıl ola-

bileceği konusunda tahminlerde bulunarak devam etti sözlerine:

> "Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi ikinci bir cephenin var olduğunu ve ikinci cephenin, diyelim ki, 60 Alman tümenini ve Alman Müttefiklerinden 20 tümenini başka yöne çevirdiğini varsayalım. Bu durumda bizim cephemizdeki Alman bölüklerinin pozisyonu ne olurdu? Acınacak halde olacaklarını tahmin etmek güç değil. Dahası, Alman-faşist bölüklerinin sonunun başlangıcı olurdu bu, çünkü bu durumda Kızıl Ordu şu anda olduğu yerde olmazdı; Pskov, Minsk, Zhitomir ve Odessa yakınlarında olurdu. Bu yılın yaz aylarında Alman-faşist ordusunun çoktan çöküşün eşiğine gelmiş olacağı anlamına geliyor bu. Eğer bu gerçekleşmediyse, sebebi, Avrupa'da ikinci bir cephenin yokluğunun Almanları kurtarmış olmasıdır."

Konuşmasında daha sonra şöyle söyledi:

> "Çoğu zaman soruluyor: Neticede Avrupa'da ikinci bir cephe olacak mı? Evet, olacak; er veya geç olacak. Ve yalnızca biz ihtiyaç duyduğumuz için değil; ama her şey bir yana müttefiklerimiz en az bizim kadar ihtiyaç duyduğu için."

"İlk görevimiz," diye devam etti sözlerine Stalin, "Hitler devletini ve esinlediklerini yok etmektir. İkinci görevimiz Hitler'in ordusunu ve liderlerini yok etmektir." Ardından, Sovyetler Birliği'nin Almanlarca işgal edilmiş bölgelerinde yaşayanların kötü durumlarından söz etti dokunaklı bir tonla:

> "Hitler'in itleri Sovyet savaş esirlerine işkence etmeyi, yüzlercesini öldürmeyi ve binlercesini açlıktan ölmeye mahkum etmeyi bir kural haline getirmiş bulunuyor. Ülkemizin işgal altındaki topraklarında yaşayan sivil halk, erkek ve kadınlar, çocuklar ve yaşlılar, erkek ve kız kardeşlerimiz, onların zulmüne uğruyor ve öldürülüyorlar. Ukrayna, Belarusya, Baltık Cumhuriyetleri, Moldavya, Kırım ve Kafkas halklarını köleleştirip yok etmeyi amaçları haline getirmiş durumdalar. Yalnızca her tür şeref fikrinden yoksun ve hayvan seviyesine düşmüş hain ve alçaklar, masum ve silahsız insanlara karşı yapılan bu zulümlere razı olabilir. Ama burada bitmiyor. Avrupa'yı darağaçları ve toplama kampları ile doldurdular. Aşağılık rehineler sistemini başlattılar; bazı Alman hayvanları kadınlara tecavüz etmekten ve sıradan insanları soymaktan alıkondu diye rehine olarak alınan tamamiyle masum insanları vurdular ve astılar; Avrupa'yı bir uluslar hapishanesine çevirdiler ve 'Avrupa'nın Yeni Düzeni' dedikleri şey bu. Bu zulümlerin suçlusu olan insanların kim olduklarını biliyoruz. ... Bu kasaplar, işledikleri suçların sorumluluğundan kaçamayacaklarını ve işkence görmüş ulusların intikam elinden sıyrılamayacaklarını bilsinler. Üçüncü görevimiz nefret duyulan 'Avrupa'nın Yeni Düzenini' yok etmek ve onu inşa edenleri cezalandırmaktır."

Stalin'in tarihi konuşmasının ertesi günü 7 Kasım'da, General Eisenhower'in komutası altındaki ve Kraliyet Donanması ile RAF tarafından desteklenen İngiliz ve Amerikan kuvvetleri Fransız Kuzey Afrikası'na pek çok noktadan çıkartma yaptılar ve Cezayir, Oran, Kazablanka ve diğer önemli kentleri hızla işgal ettiler. Kuzey Afrika'nın diğer ucunda, El Alameyn'deki zaferin ardından Mihver kuvvetlerinin geri çekilişi tam bir bozgun halini aldı. 10 Kasım'da Belediye Başkanı'nın konağında verilen öğle yemeğinde Churchill şunları söyledi:

> "General Alexander, parlak yoldaşı ve yardımcısı General Montgomery ile birlikte, bence Mısır Muharebesi olarak adlandırılması gereken savaşta görkemli ve kesin bir zafer kazanmıştır. Rommel'in ordusu yenilgiye uğratılmıştır. Bozguna uğratılmıştır. Bir savaş gücü olarak büyük oranda yok edilmiştir. ... Ancak başlı başına önemli olan bu Mısır Muharebesi, Akdenizin batı yakasında Birleşik Devletler tarafından hayata geçirilen ve Birleşik Devletler komutası altında ordumuzun, hava gücümüzün ve her şey bir yana donanmamızın şerefli ve önemli bir payı üstlendiği son derece önemli girişimin bir başlangıcı ve örneği olarak tasarlanmış ve zamanlanmıştır. ... Hiçbir Fransız sömürgesine göz dikmiyoruz; Kuzey Afrika ya da dünyanın herhangi bir başka yeri için hiçbir açgözlü iştah ya da amaç taşımıyoruz. Bu savaşa kâr ya da genişleme için girmedik; ama yalnızca şeref için ve doğru olanı savunmakta üzerimize düşen görevi yerine getirmek adına girdik. Ancak, herhangi bir kesimde bu konu hakkında herhangi bir yanlış anlama olması ihtimaline karşı bunu açıklığa kavuşturmama izin verin. Sahip olduğumuz şeyi elimizde tutmayı amaçlıyoruz. İngiliz İmparatorluğu'nun tasfiye edilişine başkanlık etmek için Kral'ın Başbakanı olmadım ben."

Churchill konuşması sırasında bir kez bile Stalingrad'da hatlarını ölesiye savunan Sovyet ordularına değinmedi. Ancak ertesi gün Avam Kamarası'na yaptığı konuşmada, üstlendikleri rolü teslim etti ve 1942 yılında Avrupa'da ikinci bir cephe açma sözünü yerine getirememesine neden olan mazeretlerini sundu:

> "Başkan Stalin'in, son konuşmasında, Rusya'nın üzerine çöken devasa ağırlık konusunda söylediği her şeyin geçerliliğini kabul ediyorum. Üzerlerindeki yükle, orantısız yükle ilgili olarak söylediği her şey kesinlikle doğru. ... Ruslar günün ağırlığını ve yakıcılığını yüklenmiş durumda ve dile getirdikleri son derece güçlü ve şiddetli iddiaları dile getirmelerinin onlar açısından kesinlikle doğal olduğunu ve buna kesinlikle hakları olduğunu düşünüyorum. Bizim ihtiyaç duyduğumuz şey onlara yardım etmekti, ama etkin ve uygun bir yoldan yardım etmekti. Kanalın karşısında erken bir saldırı düzenleseydik ve örneğin, bir günde bir düzine Dieppe ve bir ya da iki hafta sonra da birkaç Dunkirk olsaydı elimizde, içimiz hafiflerdi, en azından ilk aşamalarda. Ancak bu tür bir yıkımın Rusya'ya hiçbir faydası olmazdı."

Konuşmasında daha sonra aşağıdaki dikkat çekici pasajı buluyoruz:

> "O halde neden Rus yüreklerinde yanlış umutların uyanmasına izin verdiniz, diye sorulacaktır. O halde neden 1942 yılında Avrupa'da ikinci bir cephenin açılmasından söz eden bir bildiri üzerine Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği ile mutabakat yaptınız? Oldukça samimi bir biçimde söylemeliyim ki aynı zamanda kendi halkınız da bir süre için yanıltılmış olsa bile düşmanı kandırmayı tamamen haklı buluyorum. ... Haziran'da Rus hükümetine, 1942 yılında bir çıkartma yapmaya hazırlanıyor olsak da bu konuda söz veremeyeceğimizi açıkça ortaya koyan yazılı bir belge verdim. Bu arada, anakaraya Ağustos'ta, Eylül'de veya Ekim'de saldırsak da saldırmasak da, düşmanın bunu yapmaya hazır olduğumuza ve bu doğrultuda karar aldığımıza inanması Rusya için yaşamsal önem taşıyordu."

Anglo-Sovyet İlişkileri Tarihi adlı eserlerinin birinci cildinde bu konu hakkında yorum yapan W. P. ve Zelda K. Coates şöyle yazıyorlar:

> "İkinci bir cephenin neden açılmadığı sorusuna ilişkin Bay Churchill'in açıklaması Parlamento ve İngiliz basını tarafından çoğunlukla kabul edildi. Ancak SSCB'de durum pek de böyle olmadı. Konuşma Sovyetler Birliği basınında geniş yer buldu ve halk arasında kısmen lehte kısmen aleyhte pek çok yorumun yapılmasına neden oldu. Sovyet halkı Kuzey Afrika'da henüz başlamış olan Müttefik operasyonlarının önemini eksiksiz biçimde kavrıyordu; Anakaraya yapılacak iyi hazırlanmamış ve hedefini bulamayan bir çıkartmanın onları rahatlatmayacağını da anlamışlardı, ama Müttefiklerin, Kızıl kuvvetlerin güçlü direncinin onlara sağlamış olduğu uzun mühlet de göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa kıtasında ikinci bir cephe açmak konusundaki şanslarını bu kadar yetersiz bulması, Rus halkını şaşırtmış ve hayal kırıklığına uğratmıştı."

Rus Devrimi'nin 25. yıldönümünü vesilesiyle, İngiliz Hükümeti Sovyet Elçisi M. Maiskiy ile Londra'daki Müttefik Hükümetler Sovyet Elçisi M. Bogomolov tarafından Londra'da verilen ortak bir diplomatik resepsiyonun konukları arasında W. P. Coates ve Zelda Coates de vardı. Davette savaş için gösterilen çabaların her safhasını ve Birleşmiş Milletleri temsil eden, aralarında diplomatların, devlet adamlarının, yazarların, sanatçıların, bilim insanlarının ve sendika görevlilerinin bulunduğu bin 500 konuk vardı.

Manzaraya bakarken bir Kabine Bakanı, *Anglo-Sovyet İlişkileri Tarihi*'nin yazarlarına şöyle söylemişti: "Bu resepsiyon 1938'de yapılmış olsaydı ve aynı atmosfer o zaman hâkim olsaydı, bu korkunç savaş hiçbir zaman ortaya çıkmazdı." Bu, hem W. P. Coates hem de Zelda Coates'in tamamen paylaştığı bir duyguydu.

Aralık 1942'de yazılmış ve yayınlanmamış bir makalemde ben de şu yorumda bulunmuştum:

"Şimdiye dek Afrika'da yürüyen operasyon başarılı oldu. General Rommel'in bozguna uğratılması değersiz bir iş değildi ve İngiliz ordularının Müttefik ülküsü çerçevesinde üzerlerine düşeni eksiksiz biçimde yerine getirme becerisine sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Aynı zamanda, Fransız Kuzey Afrikası'na yapılan Amerikan çıkartması, rakipsiz bir cüret ve becerikliliği ortaya koymaktadır. Ama dünya tarihinin şimdiye dek bilinen en büyük kent savunmasındaki, Stalingrad'daki insanüstü Kızıl Ordu direnci olmasaydı, Afrika operasyonu nerede olurdu? Eğer Naziler Kızıl Ordu'yu geriye Volga'nın karşısına sürseydi ve Kafkaslar üzerinden İran içine ve Irak üzerinden Kızıl Deniz'e hızla yayılsaydı, Afrika'daki ilerleyişimiz bizi nereye sürüklerdi? Afrika taarruzunun mimarları, neredeyse ezici bir insan gücüne ve savaş makineleri toplamına karşı Stalingrad'ı tutan Kızıl Ordu üzerine kumar oynamıştır. Oyun kazanıldı. Stalingrad sokaklarında Nazi tankları, tüm dünya için uygarlığı kurtarmak adına yaşamlarını feda eden Sovyet yurttaşlarının bedenleri ile durduruldu. Bu kumarı oynamakla hükümetimiz yalnızca Sovyet erkeklerinin, kadınlarının ve çocuklarının yaşamlarını değil; ama aynı zamanda Anglo-Sovyet İttifakı'nın kuruluşunun ta kendisini riske atmıştır. Bu gerçekleri akıldan çıkarmadan şu anda bizi karşılayan bu daha umutlu durumun, 1942 yılında Avrupa'da ikinci bir cephenin açılması çağrısında bulunanların yanıldığına inanmaya bize yöneltmesine izin vermemeliyiz. Aksine, müttefiklerimiz ilk kez gündeme getirdiğinde ikinci cephe açılmış olsaydı, bu yıl pekala zaferi kutluyor olabilirdik. Avrupa'da ikinci cephenin açılmasını hâlâ bekliyoruz, onunla gelecek hepmizin görmeyi çok istediği zaferi de. Ancak, şu anda Afrika harekatı başlamış olduğuna göre, tüm sanayi işçilerinin eksiksiz desteğini almalıdır. Üretimi artırmak için atölyelerde fazladan çaba gösterilmeli ve 1943 yılında açılacak ikinci bir cephenin hazırlığı içinde hükümet tarafından getirilebilecek tüm önlemlere kesintisiz destek verilmelidir."

Neredeyse inanılmayacak bir biçimde, Fransız Kuzey Afrikası'nın planlanan işgali hakkındaki tüm bilgiler Özgür Fransızlardan saklanıyordu. Churchill sonraları, Roosevelt'in "General de Gaulle'ye karşı duyduğu önyargıları" suçladı, ama daha sonraki olaylar daha sinsi saiklere işaret edecekti. Dokuz yıl sonra, *İkinci Dünya Savaşı* başlıklı kitabında Churchill şöyle yazdı: "Hazırlık aylarında önümüzde duran tüm gerçekler ve o dönemden beri öğrendiğimiz her şey, de Gaulle'yi işin içine sokmanın Kuzey Afrika'daki Fransız tepkileri açısından son derece zararlı olacağı görüşünü haklı çıkarıyor. ... Seçkin bir Fransız figürü bulma ihtiyacı kendini açıkça ortaya koyuyordu ve İngilizler ile Amerikalıların gözünde General Giraud'dan daha uygun görünen hiç kimse yoktu." Plan aşırı sağcı bir Katolik ve Mareşal Petain'in bir hayranı olan General Giraud'u tayin edici anda Cebelitarık Boğazı'na getirmek ve ardından onu Fransız Kuzey Afrikası'na yerleştirmekti. Almanya'da hapisten kaçmış olan General Giraud o sırada Vichy Fransası'nda yaşıyordu. De Gaulle'nin gönlünü almak adına, işgalden önceki gün, General le Gentilhomme'yi Madagaskar Genel Valisi olarak atadığını ilan

etmesine izin verilmesi gerektiği konusunda anlaşmaya vardı. Churchill Roosevelt'e şöyle söylemişti: "Bunu, onun teselli ödülü olarak tutuyorduk. Özgür Fransızları alaşağı etmeyi düşünmediğimizin bir kanıtı olacak bu."

Şimdi, tüm Vichy güçlerinin Başkomutanı Amiral Darlan garip vakasına geliyoruz. İngiliz ve Amerikan taarruzunun başlangıcından hemen önce Fransız Kuzey Afrikası'na yönelik bir denetleme turunu tamamlamış olan Amiral Darlan Fransa'ya geri dönmüştü; ancak oğlunun çocuk felcine yakalandığı ve Cezayir'de hastaneye kaldırıldığı haberini alınca 5 Kasım'da geri uçtu. Bu nedenle Müttefikler vurduğunda Fransız Kuzey Afrikası'ndaydı ve 11 Kasım'da Zürih'ten verilen bir *Reuter* haberine göre Amiral Darlan Cezayir'de Müttefiklerin ellerindeydi. Yakında faaliyetleri günlük gazetelerimizde o denli yer kaplayacak olan bu önemli tutuklu kimdi?

Amiral Darlan 1881 yılında Nerac, Gascony'de doğmuştu. Çocukluğu ve gençliği bizim için önemli değil ama sonraki kariyeri çıkarlarımızı mutlak surette etkiledi. Fransız Donanması'na görece erken bir yaşta katılan bu kişi hızla yükseldi, gemilere komuta etti, deniz okullarında öğretmenlik yaptı ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki kavgayı gördü. 1933 yılında manevi babası öldü ve servetinin önemli bir bölümünü ona bıraktı. Geleceğe ilişkin planları hakkında ona soru yönelten bir gazeteciye şu yanıtı verdi: "Beni bakan yapmamaları için bir neden göremiyorum." Bu amacına Fransa düşerken, teslim hükümetinin bir üyesi olmak üzere Petain tarafından seçildiğinde erişti.

10 Şubat 1941 itibariyle Darlan sırasıyla Deniz Ticaret Bakanı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı, Başbakan Yardımcısı ve Haber Alma Bakanı olmuştu. İzleyen Mayıs ayında Berchtesgaden'de Hitler'i ziyaret etti ve Nazilerle daha yakın bir işbirliğine girme olasılığını tartıştı. Geri döndüğünde, bütün bir Fransız sanayisinin Alman savaş makinesi adına çalışmasına imza attı. Mihver kuvvetlerinin Uzak Doğulu ortağını da ihmal etmedi. 23 Temmuz'da Çinhindi'ni Japonya'ya teslim etti ve Batı Pasifik'e giden arka kapıyı açtı, "İmparatorluğun tüm saldırganlara karşı korunacağı" doğrultusunda üç ay önce verdiği demeci unutmuştu.

Libya'daki harekat boyunca Darlan, Kuzey Afrika sularındaki gemilerle Rommel'in ihtiyaçlarını karşıladı. Suriye hava sahalarının Irak'a kadar uçmak için kullanılmasına da izin verdi. İngiliz kuvvetleri Mihver işgalini önlemek için Madagaskar'a çıktığında, o adada oturan Vichy hükümeti temsilcilerine şu mesajı gönderdi: "Bir kez daha İngilizler, düşmanları ile savaşmak yerine Fransa'nın zararına kolay bir başarı aramıştır. Bunun sonuçlarına katlanmalarını sağlayacağınıza güveniyorum." General de Gaulle ve Özgür Fransızlar hakkında şöyle söylemişti: "Suçları affedilecek türden değildir. Fransızlara savaşmaya devam etmelerini söylediler ve Almanya ile İtalya'ya karşı savaşmaya devam etmek için onlara silah verdiler."

İçerdeki cephede, İçişleri Bakanı olarak Darlan, yargısız tutuklamayı meşrulaştırdı. Bir günde 6 bin kişi tutuklanmıştı. Devlet memurları işten kovulmuş, Yahudi aleyhtarı

önlemler getirilmiş ve polis kuvveti Gestapo saflarında yeniden örgütlenmişti. Almanya, İtalya ve İspanya'dan gelen yabancı sığınmacılar kendi faşist hükümetlerine iade edildi. General Franco tarafından derhal vurulan İspanya Halk hükümetinin önde gelen üyelerinden Luis Companys kurbanlar arasındaydı. 22 Kasım 1942'de, General Stulpenegal tarafından hayata geçirilen rehine idamlarından hemen sonra Darlan, Fransa'ya seslendiği bir radyo yayınında, tüm Fransız yurttaşlarından, hemşehrilerinden henüz Yeni Düzene kendisini adamamış olanların yakalanması ve tutuklanması sürecini hızlandırmak için yetkililere verebilecekleri tüm bilgileri vermelerini istedi. Darlan'ın diğer faaliyetleri arasında Sovyetler Birliği'nde Kızıl Ordu'ya karşı savaşması için bir alay toplamak ve Fransız hükümetindeki eski çalışma arkadaşlarının Riom mahkemesini düzenlemek vardı.

İlk başta basın ve halk Amiral Darlan'ın ele geçirilmesinden sevinç duydu. Fransa'da, kentlerinin duvarlarına tebeşirle "Alman Darlan'a Ölüm" yazan yurtseverler, dünyanın bu rezil faşistten kurtulduğunu görme beklentisiyle coştular. *Daily Worker* 11 Kasım'da ilk uyarıyı yaptı:

> "Dürüst olunduğunda yalnızca mide bulantısı olarak betimlenebilecek bir duygu dün İngiltere'yi sardı; adı çıkmış Darlan'ın 'Cezayir'de, Amerikan generallerimizden biri tarafından, sahip olduğu ayırt edici kariyer ve mevkideki bir görevliye gösterilmesi gereken tüm saygı ve değerle ağırlanmakta olduğu' bir Amerikan sözcüsünden öğrenilmişti."

Bu arada, 8 Kasım'da Almanlar Tunus'taki hava sahalarını işgal ederek tepki gösterdiler ve Vichy Fransasındaki hükümetin başkanı Pierre Laval, Berchtesgaden'de Hitler ile buluşmaya davet edilmişti. Laval ertesi sabah arabayla yola koyuldu fakat kalın sis nedeniyle 10 Kasım'da ancak Münih'e ulaşabildi. Hitler onu öğleden sonra gördü ve Mihver güçlerinin Tunus'a yapacakları çıkartmalar için Fransızların onayını istedi. 11 Kasım'da sabahın erken saatlerinde Hitler'in, Alman ordusuna, Fransa'nın sözde "serbest bölgesini" işgal etme emri verdiği söylendi Laval'a. Aynı gün İtalyanlar Korsika ve Nice'i işgal ettiler. Böylece Vichy hükümeti yönetimi son buldu.

12 Kasım'da Fransız Kuzey Afrikası'ndaki tüm çarpışmalar son buldu. Ertesi gün Cebelitarık'tan Cezayir'e uçan General Eisenhower, Darlan'la görüşmeler yapan bölgedeki Müttefik komutanlarının ve görevlilerinin Kuzeybatı Afrika'yı Müttefiklerin yardımına koşabilecek tek Fransızın Darlan olduğu görüşüne sahip olduklarını teyit etti. Böylece, daha fazla geicktirmeden Darlan ile Eisenhower arasında resmi bir anlaşma imzalandı. 13 Kasım'da *Daily Worker* ikinci uyarısını yayınladı:

> "Müttefiklerin Fransız halkına dönük olarak dile getirdiği takdire değer çağrılar arasında karşıt bir belge ortaya kondu. Görünen o ki Müttefiklerin Yüksek Konseylerinde Fransa'yı özgürleştirme fikirleri tersine işleyen kişiler var."

Bundan sonra, birbirini hızla takip eden birçok endişe verici olay gerçekleşti. İlk önce, 14 Kasım'da, General Giraud Cezayir'e gitti ve kendisini Kuzey Afrika'daki Fransız güçlerinin Başkomutanı olarak ilan ettiği bir radyo konuşması yaptı. Bundan sonra, 15 Kasım'da, *Daily Express* gazetesinin Cezayir'deki muhabiri gazetesine şu haberi gönderdi: "Kuzey Afrika'daki tüm kesimleri temsil eden, Amiral Darlan'ın başkanlık ettiği bir Fransız koalisyonu ... General Eisenhower'in onayı ile kurulmuştur." Ardından, 16 Kasım'da, Fas Radyosu şu haberi verdi: "Amiral Darlan, General Giraud'u Kuzey Afrika'daki Fransız güçlerinin Başkomutanı olarak atadı."

Fransız halkı, İngiltere halkınca bilinen tepkilerini ortaya koymakta geç kalmadı. Darlan'ın atanmasından sonraki gün, General de Gaulle'nin başında bulunduğu Savaşan Fransız Ulusal Komitesi, Vichy hükümetinin temsilcileri ile Kuzey Afrika'da yapılan tüm müzakerelerden kendisini ayrı tutan bir bildiri yayınladı. Hâlâ Mareşal Petain adına hareket eden faşistliği bariz bir kişiyi Fransız Kuzey Afrikası'ndaki işlerin başına koymanın ne kadar uygun olduğu konusunda ilerici insanların zihinlerinde şüpheler doğmuşsa, Savaşan Fransız Ulusal Komitesi'nin bildirisinin bu şüpheleri doğruladığı kesindi. Olayların tiksindirdiği ve sayıları sürekli artan insanların endişelerini gidermek için bir şeylerin yapılması gerekiyordu. Darlan meselesinin "yalnızca savaşın yarattığı baskının haklı gösterebileceği bir çare olduğunu" ve bunun her durumda sadece geçici bir önlem olduğunu açıklamak Başkan Roosevelt'e kaldı.

Darlan'ın atanması haberlerinin Fransa'da nasıl karşılandığını anlatacak en iyi şey, Fransız Hıristiyan Sendika hareketi üyesi Leon Morandat'ın ifadesi. Kuzey Afrika'da Müttefik taarruzunun başlamasından sonra Fransa'dan Londra'ya kaçan ilk Fransızdı. İfadesine göre, taarruz haberi çok büyük bir coşku yaratmış, fakat daha sonra gelen, General Giraud'un Müttefiklerle birlikte olduğu haberi coşkuyu büyük oranda düşürmüştü. Ancak Fransızların çoğu şöyle düşünmüştü: "Kendisini General de Gaulle'nin emirlerine tabi kılacaktır." Darlan'ın atanması haberi berbat bir şok olarak gelmiş ve şaşkınlık ve ardından öfke yaratmıştı. Leon Morandat'ın görüşüne göre bu atama, Roosevelt'e, Fransa'da sahip olduğu prestiijn üçte birini kaybettirmişti ve önlemlerin geçici nitelikte olduğu yolundaki açıklamalarının sakinleştirici bir etkisi olsa da, günler geçtikçe ve Darlan "benim hükümetim" ve "benim emirlerim" türünden ifadeleri kullanmaya devam ettikçe Fransa halkının kuşkuları yeniden yükselmeye başlamıştı.

Öfke İngiltere'de de kabaran bir duygu oldu. *İkinci Dünya Savaşı*'nda Churchill, Darlan meselesine ilişkin şunları yazacaktı: "Münih'in en fazla gücendirdiği ve savaştan önceki önemli momentlerde itkileriyle hareket ettiğim dostlarımdan kimisi bu meseleden fena halde etkilendi. 'O halde bu mu uğruna savaştığımız şey?' diye soruyorlardı. En yakın zihinsel ve manevi uyumu yakalamış olduğum dostlarımın çoğu olağanüstü bir endişeye kapıldılar. Bu duyguların hepsi aramızdaki de Gaulle komitesi ve örgütü tarafından körükleniyordu. Basın bu ruh halini bütün açıklığıyla ifade ediyor-

du. Muhakkak ki çözülmesi ve üstesinden gelinmesi gereken etkili bir durum vardı. Yalnızca Parlamento değil; ama aynı zamanda ulus da bu lokmayı yutmakta zorlandı."

Gücenenler yalnızca Churchill'in dostları değildi elbette. Kuzey Afrika zaferlerini mümkün kılmak için ihtiyaç duyulmuş savaş silahlarını üretmek için tüm şartları zorlamış olan fabrika işçileri de gücenmişti. Sonunda sendikalar konu ile ilgili olarak kendilerini ifade etmeye başladılar. Salt bir damla olarak başlayan ancak sürekli bir sele dönüşen ve Darlan'ın düşürülmesini talep eden önergeler hükümete yağmaya başladı.

22 Kasım Pazar günü General de Gaulle yurtdışı dalga boyunda radyo yayınına çıkacaktı. Program BBC'den olağan yollarla geçti ancak Ipswich'i temsil eden bir Parlamento üyesine göre (Bay Stokes), Başbakan tarafından engellendi. Ancak Darlan, açık bir biçimde hiçbir kısıtlamaya maruz kalmaksızın Cezayir'den düzenli olarak yayın yapmaya devam ediyor ve konumunu güçlendirip elindeki dizginleri giderek daha sıkı tutuyordu. 23 Kasım'da, örneğin, Dakar da dahil olmak üzere Fransız Batı Afrikası'nın artık kendi komutası altına girdiğini ilan etti.

1940 Haziranı'ndan Müttefikler yanlısı tutumu nedeniyle Vichy hükümeti tarafından görevinden alındığı 1940 Ağustosu'na kadar Fas'taki Fransız Hava Kuvvetlerine komuta etmiş olan General d'Astier de la Vigerie 25 Kasım'da yapılan bir basın konferansında şöyle söyledi: "Darlan rejimi aslında Vichy rejimidir ve bizim uyguladığımız kanunlar olan Fransız Cumhuriyeti'nin kanunları ile uyuşmamaktadır." Darlan'dan, "Fransa'nın tamamı tarafından en fazla nefret edilen ve hor görülen adam" diye söz etti.

De Gaulle'nin konuşmasına getirilen yasağa karşı bir protesto olarak Savaşan Fransız radyosu bir süre yayın yapmadı. Sessizlik yalnızca 27 Kasım'da bozuldu; o gün de Gaulle, gemilerini Mihver güçlere teslim etmek yerine onları kendileriyle birlikte limanın dibine götüren Toulon'daki Fransız denizcilerinin cesur eylemleri dolayısıyla Fransız halkına seslendi. "Başka pek çok trajediye eklenen bu trajedi yoluyla" dedi de Gaulle, "Fransa güçlü ve birleşik bir duruş segilemiştir. Evet, Fransa yıkım ve ihanetin tüm acımasız sonuçlarını zaferle silip yok etme kararlılığında birleşmiştir." Aynı gün, Mareşal Petain'in Fransız Ordusu'nu, Donanması'nı ve Hava Kuvveti'ni dağıtan bir kararnameyi imzaladığı Vichy'den ilan edildi.

Protestolar büyüdükçe Darlan faşist yanlısı arkadaşlarını etrafına topladı ve mevzilendi. 30 Kasım'da Fas radyosundan yapılan bir talimat yayını çerçevesinde Fransız Kuzey Afrikası'nda sivil diktatörlüğe denk düşecek bir düzen yerleştirdi. Bu talimatla Fas'ta yerleşik bulunan General Nogues'e kararnameyle yönetme yetkisi verildi. Talimat, "Fransa Mareşali ve Fransız Devleti Başkanı, Büyük Amiral, Fransız Afrikası Yüksek Komiseri François Darlan adına" verilmişti.

İngiltere'deki kamuoyu artık ağırlık kazanmaya başlamıştı. İşçi Partisi'nden gelen protesto önergelerinin yanı sıra, Avam Kamarası'nda sorular sorulmaktaydı. 3 Aralık'ta Eden, Kuzey Afrika'da hükümet başkanlığı sorumluluklarını üzerine aldığına yönelik

olarak Amiral Darlan'ın verdiği son ifade konusunda hükümete hiçbir biçimde danışılmadığını ve bu ifadenin İngiliz hükümetini hiçbir biçimde bağlamadığını açıklamaya zorlandı. Ertesi gün *Daily Worker*'in başyazısı "Kuzey Afrika'da neler oluyor?" diye soruyordu. "Darlan kendisini Devlet Başkanı ilan ediyor; Eden bununla hiçbir ilişkisi olmadığını söylüyor; Başkan Roosevelt, Darlan'ın yalnızca geçici olduğunu söylüyor; General Eisenhower, Darlan'a selamlarını gönderiyor ve Bay Knox canını sıkmak için fazla meşgul olduğunu söylüyor."

7 Aralık'ta, bir diğer önde gelen Fransız, sesini protesto dalgasına ekledi. Doğu Akdeniz'deki Fransız Genel Temsilcisi ve Başkomutanı General Georges Catroux görüşünü açık ve yalın bir dille beyan etti. Londra'ya, üyesi olduğu Fransız Ulusal Komitesi'ne, Doğu Akdeniz devletlerindeki siyasi, iktisadi ve askeri durum hakkında rapor sunmak için gelmişti. De Gaulle'e, Darlan'la yapılan anlaşma haberinin, General Montgomery ile hareket eden Savaşan Fransız güçlerini suskunluğa boğduğunu söyledi. Askeri bakış açısından, General Eisenhower ile Darlan arasında yapılan anlaşmanın değiştirilmesi gerekecekti. "Tamamen askeri temelde ele alındığında" diye devam ediyordu; "Darlan tehlikeli. Onu kendi tarafımda ve bir ordunun gerisinde çalışırken görmek istemem."

Başkan Roosevelt'e yönelik 9 Aralık tarihli bir mektupta Churchill, "Fransız Fası ve Cezayiri'ndeki koşullar ile ilgili olarak Kuzey Afrika'dan son birkaç gün içinde gelen raporların kendisini rahatsız ettiğini" kabul etti. "Mevcut koşullar altında, iç idari meselelerde, yerel Fransız yetkilileri üzerinde düzgün bir kontrol uygulamak konusundaki beceriksizliğimizden" söz ettikten sonra, şöyle söyleyerek devam ediyordu:

> "Bu raporlar gösteriyor ki SOL (Service d'Ordre Légionnaire, eski askerlerden meydana gelen bir Vichy teşkilatı) ve aynı türden faşist örgütler faaliyetlerine devam ediyor ve kimisi cezaevinden hâlâ tahliye edilmemiş olan eski Fransız yandaşlarımıza adaletsiz davranıyorlar. Bu örgütlerin Müttefik çıkarmasına ilk tepkileri haklı olarak korkuydu; fakat kendilerini yeniden toparlamak ve faaliyetlerine devam etmek için artık cesaretlenmişe benziyorlar. Daha önce yerlerinden edilmiş bilinen Alman yandaşları eski mevkilerine getirilmiş bulunuyorlar. Bu yolla yalnızca düşmanlarımız cesaretlendirilmiş olmuyor; ama aynı zamanda dostlarımızın kafaları karıştırılıp moralleri bozuluyor. Müttefik güçler çıkartma yaparken onları desteklemeye çalıştıkları için firar ettikleri gerekçesiyle cezalandırılan Fransız askerleri oldu."

O dönem Churchill'in Roosevelt'e yazdığı mektuptan haberdar değildik elbette; ancak Kuzey Afrika'daki toplama kampları ile çalışma kamplarında hâlâ 10 bin de Gaulle yanlısının, 24 Komünist Fransız Vekilinin, 15 bin İspanyol Cumhuriyetçi savaşçının, 900 Uluslararası Tugay üyesinin ve muhtelif uluslardan sayısı belirsiz anti-faşistin bulunduğunu ve onları tutuklu olarak alıkoyan emirleri verenin Darlan olduğunu biliyorduk.

10 Aralık'ta, Avam Kamarası'nda Kuzey Afrika'daki durum hakkında gizli bir tartışma yapıldı; fakat Eden daha sonra kamuoyuna bir açıklama yapacağı konusunda taahhütte bulunmayı reddetti. Bu oturumda Churchill'in yaptığı konuşma 1946 yılında yayınlandı. Bu konuşmanın yayınlanmasından önce 19 Aralık 1945'te, Avam Kamarası tarafından, "bir önceki Parlamento sırasında Gizli Oturum'da tutulan hiçbir tutanağın artık gizli kalmayacağına" yönelik bir karar alınmıştı. Ancak o dönemde genel düzeyde bilinmeyen pek az şey vardı içinde; ancak kimi kesimler, aşağıdaki pasajın göstereceği gibi, özellikle İngiliz ve Amerikan emperyalist politikası konusunda aydınlanıyordu: "Birleşik Devletler, bunu, Birleşik Devletler Başkanı'nın nihai iradesi altında gerçekleştirilen bir Amerikan seferi olarak görmektedir ve aynen bizim Doğu Akdeniz'i sorumlusu olduğumuz bir tiyatro olarak gördüğümüz gibi, onlar da kuzeydoğu Afrika'yı muhafaza etmeleri gereken bir savaş sahası olarak görmektedir."

Churchill Darlan'ı savunmadı; ancak Meclis'in, "Birleşik Devletler hükümetinin ve büyük ölçüde halkının, Darlan ile ilgili olarak bizim hissettiklerimizi hissetmediğini fark etmesi" gerektiğini açıkladı. "Darlan onlara ihanet etmedi. Onlarla yaptığı hiçbir anlaşmayı ihlal etmedi." Vichy hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri'nin kurduğu ilişkiyi detaylı bir biçimde ele alarak şu yorumu yaptı: "Amiral Leahy yakın zamana kadar Vichy Büyükelçisiydi. Mareşal Petain ile teklifsiz bir ilişki içindeydi."

Churchill bundan sonra, "Fransız zihniyetinin özgün bir biçimi" diye adlandırdığı şeye döndü ve şöyle devam etti: "Bu Fransız zihniyetini asla savunmuyorum ya da övmüyorum. Fakat başka insanların kafalarından ne geçtiğini ve etkilendikleri gizli eylem kaynaklarının ne olduğunu anlamaya çalışmamak çok aptalca olur. Sonsuz bilgeliği içinde Tanrı, Fransızları İngilizlerin benzeri olarak yaratmayı münasip görmemiş."

Churchill, General de Gaulle'nin, "Fransızların, Verdun kahramanı ve Fransa'nın tek umudu, şerefli ve saygıdeğer Mareşal Petain olarak gördükleri antika bozguncunun elinde olduğunu düşündükleri Fransız Devleti'nin otoritesine karşı başkaldıran bir kişi olarak" görülebileceğini düşünüyordu. İşgal edilmemiş Fransa'nın, "saygıdeğer ve şerefli Mareşal'in karşı çıkışına rağmen" Nazilerce ele geçirilmesinin ardından, Fransız subayları Petain'i artık özgür bir aktör olarak görmüyordu. "Yetkisi bu nedenle çok daha açık bir biçimde Amiral Darlan'a geçti," diyordu Churchill; "Darlan, Mareşal Petain'den açıkça gelen tek yetkiliydi. General Giraud bu yetkiye sahip olduğunu iddia edemezdi. Mareşal Petain'in izni olmaksızın Fransa'yı terk etmişti."

Eğer bunlar, Churchill ile Eisenhower'in Kuzey Afrika'da Darlan'ı desteklemelerinin gerçek nedenleri idiyse, aslında tuhaf nedenler olduklarını söylemek gerek. Churchill ne zamandan beri savaşı düşmanın koyduğu kurallara göre sürdürüyordu? Aralık 1942'nin sonuna doğru yazdığım ve hâlâ dosyalarım arasında bulunan yayınlanmamış bir makalede, aşağıdaki değerlendirmeyi kaleme almıştım:

"Şu anki savaşın niteliğine sahip bir savaşta, siyasi olanı askeri olandan ayırmak imkansızdır. Roosevelt, Darlan'ın göreve getirilmesine askeri bir çare olarak atıfta bulunduğunda, insanların Müttefiklerin sonunda kurtarıcılar olarak geleceklerine inanmaya yönlendirildiği Fransa'daki ve diğer tüm Avrupa ülkelerindeki siyasi tepkileri hesaba katmadı. Şimdilik bu önemli hususu bir kenara bırakarak, bu manevradan kaynaklanan askeri avantajları ve dezavantajları özetleyelim.

"İlk olarak, Darlan Müttefik çıkartmalarını ezmeye çalıştı ve bunda başarısız oldu. O kadar az kan dökülmesinin gerçek nedeni, Vichy silahlı kuvvetleri de dahil olmak üzere Fransız Kuzey Afrikası nüfusunun yüzde 60'ının Müttefiklerin izlediği ülküyü desteklemesi gerçeğiydi. Müttefiklerin bu taraftarları, onları Müttefiklere karşı yönlendirmiş olan aynı subayların askeri önderliği altına yerleştirildi. Darlan, alayına Kasablanka'da direnmeleri için talimatlar vermekle kalmadı; ama aynı zamanda Fransız Alayı'na yönelik olarak, Toulon'u çok geç olmadan önce terk etme çağrısı yapmayı da erteledi. Ateşkesten sonra, Alman çıkartmalarını Müttefiklerin gelişine kadar ertelemek için yeterli güçle direnecek Tunus'taki Fransız kara kuvvetlerini etkilemeyi beceremedi. Kendi konumunu güvence altına aldıktan sonra, Vichy faşistlerine eski yetkilerini iade etti ve Vichy günlerinde Fransız Alayı ile Müttefiklere şantajda bulundukları biçimde Kuzey Afrika kuvvetleri ile Müttefiklere şantajda bulunacakları bir konuma yerleştirdi onları. Hakiki anti-faşistler olan de Gaulle yanlılarını, komünistleri ve demokratları ezecekleri bir konuma yerleştirdi faşistleri ve İspanyol Fası'nın Franco faşistleri ile bağlantılı bir kalleşliğin hazırlıklarına kapıyı açtı. İşte, sözde 'askeri çarenin' bizi getirdiği vaziyet buydu.

"Ancak bu eski Vichy faşistine gösterilen Amerikan desteğinin ve bu dalavereye verilen İngiliz rızasının arkasındaki itkiler nelerdi? Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın, de Gaulle'ye hareketi başladığından beri için için karşı çıkmış olduğu ve alaycı bir Amerikalının ortaya koyduğu gibi, bir süredir, 'kendisine ait bir de Gaulle' tedarik etme fikriyle oynadığı gayet iyi biliniyor. Fakat bu, ancak ikincil bir neden olabilirdi ve İngiliz emperyalistleri ile daha sonra üzerinde mutabakat sağlanan eksiksiz anlaşmayı hiçbir halde açıklayamazdı.

"İngiltere ile de Gaulle arasındaki ilişkilerin, 22 Haziran 1941 öncesinde Sovyet hükümetine karşı tutumlarında tamamen aynı fikirde olmalarına rağmen, en mesut ilişkilerden biri olmadığı da gayet iyi biliniyor. Whitehall'dan destek görmemesi, de Gaulle'yi, önceki duruşundan uzaklaştırdı ve Fransa'nın bizzat içinde demokratik düşünceye yaklaştırdı. İngiliz hükümet çevrelerinde samimi bir destek bulamaması, de Gaulle'nin, ilerici platforma doğru sürekli daha fazla yönelmesine neden oldu ve de Gaulle hareketi, şu anda, Komünistlerden Katoliklere kadar tüm Fransız halkını birleştirmiş durumda.

"İşte burada tuhaf Amiral Darlan olayına ilişkin bir ipucu buluyoruz. General de Gaulle Fransa'da çok fazla kişiyi temsil ediyor. Hareketi çok fazla popüler ve İngiliz ile Amerikan hükümetlerinde, Fransa'nın General de Gaulle önderliğinde kurtuluşa yürümesinin sosyalizme yol açabileceği korkusunu taşıyan unsurlar var."

Kuzey Afrika'daki durum, 1942'nin son günlerinde hızla kötüleşti. Amiral Darlan'ın önderliği altında birleştikleri varsayılan Fransız kuvvetlerinin muhtelif kesimleri arasında müthiş bir iktidar mücadelesi vardı. De Gaulle'nin gönderdiği özel bir görevli zemin etüdü için 19 Aralık'ta Cezayir'e gayri-resmi olarak ulaştı ve General de Gaulle'nin komutası altındaki Özgür Fransız kuvvetlerinin askeri işbirliği, ertesi günkü tartışmada hem Giraud hem de Eisenhower'e resmi olarak önerildi. Bunun ardından olaylar yeni bir seyre girdi. 24 Aralık'ta Darlan, Bonnier de la Chapelle adında 20 yaşında genç bir erkek tarafından Palais d'Eté'deki ofisinin kapısı önünde vuruldu. Amiral bir saat içinde öldü. Suikastçi, Giraud'un emirleri çerçevesinde askeri mahkeme tarafından yargılandı ve 26 Aralık'ta şafaktan hemen sonra idam mangasınca idam edildi (Churchill'e göre suikastçi epey şaşkındı). Yargılama ve idamın ivediliği ve muhtemelen genç suikastçinin "şaşkınlığı" bu vaka üzerinde asılı duran bir soru işareti bırakmaktadır. Ölümcül tetiği çekmek üzere Bonnier de la Chapelle'yi kim tutmuştu? Ve el çabukluğuyla gerçekleştirilen idamla amaçlanan, bu vakayla ilgili nahoş gerçeklerin ortaya çıkmasını engellemek miydi? Darlan, kontrol edemediği dönek bir durum içinde kendisi için bir kariyer edinme boş çabalarıyla her iki tarafa da ihanet etmişti. Açıklanması için gerekenden daha kısa bir zaman içinde General Giraud Kuzey ve Batı Afrika'da Yüksek Komiser ilan edildi.

***

Fransız Kuzey Afrikası'ndaki iktidar mücadelesi devam ederken, İngiliz ve Amerikan kuvvetlerince elde edilen kazanımların pekiştirilmesine yönelik fırsatlar kaçırılıyordu. Durulmadan yararlanan Almanlar, en iyi birliklerinden yaklaşık 100 binini göndererek Tunus'u takviye ettiler. Bir İngiliz piyade tugayı, ABD 1. Zırhlı Tümeninin bir bölümü ile yeni bir saldırı başlattı ve Medjez'i ele geçirdi. Bastırdılar ve 28 Kasım'da Tunus'un 12 mil yakınına geldiler. Yağışlı mevsimin eğreti hava alanlarını bataklığa çevirmesinden önce nüfuz edebildikleri en uzak mesafeydi bu.

24 Kasım'da Churchill, Stalin'e bir mesaj yolladı: "Fransız Kuzey Afrikası'na büyük bir Anglo-Amerikan ordusu soktuk ve dizginleri sıkı sıkı tutuyoruz. ... En yakın zamanda Tunus tepesini ve Bizerta'daki deniz üssünü almak fevkalade önemli." Churchill şunu belirtiyordu: "İngiltere'deki güçlü bir Anglo-Amerikan ordusu ve hava kuvveti, Almanları, Pas de Calais'te hareketsiz bir konumda tutuyor." İma edilen, bunun, Doğu cephesinde bulunan Sovyet birlikleri üzerindeki baskıyı hafiflettiğiydi. Aslında Almanlar, Doğu cephesinden tek bir tümen kıpırdatmadılar; ama basitçe, Kanal'ın karşısından gelecek bir saldırıyı geri püskürtmek için ihtiyaç duyulmayacakları açık hale geldiği anda, İtalya ve Fransa'dan bir dizi tümen ve ayrı birim Kuzey Afrika'ya transfer edildi. 26 Kasım'da Roosevelt Churchill'e bir telgraf gönderdi:

> "Almanları Tunus'tan defettiğimiz anda, Büyük Britanya, Rusya ile Birleşik Devletler arasında yapılacak askeri stratejik bir konferans ile yola devam etmemiz gerektiğine inanıyorum. Afrika'daki askeri pozisyonumuzun, bir ay veya altı hafta içinde bu konferansın toplanmasına izin vereceğini umuyorum. Müşterek Genelkurmay Başkanlarımız, inanıyorum ki, bundan sonra izlenecek adımların ne olması gerektiği konusunda birkaç gün içinde bize bir tavsiye sunacaklardır; fakat ben, çok güçlü bir biçimde, Ruslarla masaya oturmamız gerektiğini hissediyorum. Benim düşüncem, Kahire'de ya da Moskova'da çok gizli bir biçimde toplanacak ve her birimizin küçük bir grup tarafından temsil edileceği bir konferans düzenlemek."

Aynı gün Churchill şu yanıtı verdi:

> "Ruslarla bir konferans yapılması gerektiğine ilkesel olarak tamamiyle katılıyorum; ancak özel bir takım noktalara vurgu yapmayan ve genel savaş politikası hakkındaki bir konferansın fazla değer taşıyıp taşımayacağına ilişkin çok fazla şüphem var. Kuşkusuz eğer bir Rus delegasyonu Kahire'ye giderse ki bunu çok olası saymıyorum, o kadar bağlı olacaklar ki tartışılan her maddeyi yeniden görüşülmek üzere Moskova'da bulunan Stalin'e havale edeceklerdir. Eğer konferans Moskova'da toplanırsa daha az gecikme olur; ancak İngiliz ve Birleşik Devletler heyetlerinin, en azından bir tartışma temeli yaratmak adına, Moskova'ya gitmeden önce ortak ve mutabakatı sağlanmış bir bakış açısına sahip olmalarını umuyorum."

Churchill'in, şimdiden, İngiltere ile ABD'yi ayrı düşündüğünü gösteriyordu bu. Stalin'in soracağı temel sorunun şu olacağını kestiriyordu: "1943 yazında kaç tane Alman tümeni ile savaşıyor olacaksınız?" Daha önce Churchill, Roosevelt'e, pek çok Amerikalının inandığı gibi "1943 yılında büyük çaplı bir Kanalı geçme planına muhalif" olmadığını söyleyerek itiraz etmiş ve en fazla, savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin, "1943 yılında açılacak ikinci bir cepheyi kasten engelleme amacıyla" Fransız Kuzey Afrikası'nın işgalinden yana tavır aldığını söyleyememesini arzuladığını dile getirmişti. Oysa Mareşal Dill, "Fransız Kuzey Afrikası'nın işgalinin, 1943 yılında Almanlarca işgal edilmiş Avrupa anakarasına yönelik bir hücum olasılığını ortadan kaldıracak denli büyük bir yük halini alacağı" konusunda uyarmıştı Churchill'i.

27 Kasım'da Stalin, Churchill'in 24 Kasım tarihli mesajını yanıtladı. Churchill'in, "Almanları, Pas de Calais'te hareketsiz tutmak adına güneydoğu ve güney kıyıları boyunca" hazırlıkların devam ettiği ve "elverişli tüm fırsatlardan yararlanmak için hazır olduğu" yolundaki ifadelerine atıfta bulunan Stalin şöyle söylüyordu: "Bu ifadeleriniz, umarım, 1943 baharında Batı Avrupa'da ikinci bir cephe açmaya dönük Moskova'da verdiğiniz sözden bir vazgeçme anlamına gelmiyordur." Roosevelt'in, "1943 yılına yönelik uygun savaş planları yapmak üzere Moskova'da, üç devletin kurmay temsilcileri-

nin biraraya geleceği bir konferans düzenleme" önerisi ile ilgili olarak, Stalin'in ifadesiyle Sovyet Devlet Başkanı bu fikre tamamen katıldığını ifade etti.

Orijinal mektubunda Churchill, Stalin'den, "düzenbaz Darlan konusunda" rahatsızlık duymamasını istedi. Stalin'in yanıtı şöyle oldu: "Bence Amerikalılar, Kuzey ve Batı Afrika'nın işgalini kolaylaştırmak için ondan ustalıkla yararlanmışlardır." Bu defa, Stalin, Darlan'a dönük olarak Müttefiklerin takındığı tutumun ortaya çıkarmış olduğu sorunlar hakkında eksik bilgilendirilmişti. Ya böyle ya da tartışmaya girmeye dönük hiçbir arzu taşımayan Stalin, karışmak istemediği bu konuyu savmanın en iyi yolu olarak görmüştü bunu. Ancak, İngiltere'de Darlan'ın görevden alınması için mücadele etmekte olan bizlerin, o dönem, Stalin'in konuyu açık bir biçimde kabul ettiğine ilişkin hiçbir şey bilmiyor olmamız iyi bir şeydi. Aksi halde, bu durum bizi çok yakışıksız bir konuma sokabilirdi. 2 Aralık'ta Roosevelt Stalin'e şunları yazdı:

> "Ortak askeri durumumuzu ve erken stratejik kararlara varma ihtiyacımızı ne denli dikkate alırsam, siz, Churchill ve benim erken bir buluşma gerçekleştirmemiz gerektiğine daha fazla ikna oluyorum. ... Önerim, her üçümüze uygun gelen, Afrika'daki güvenli bir yerde gizlice buluşmamız."

Bu öneriyi destekleyen Churchill, 4 Aralık'ta Stalin'e şunları yazdı:

> "Başkan, Kuzey Afrika'da bir yerlerde, Ocak ayında, üçümüzün bir toplantı yapmasını önermiş olduğunu söyledi bana. ... Bu fikri paylaşacağınızı temenni ediyorum. 1943 yılında eldeki tüm kuvvetlerle Avrupa'da Almanya'ya saldırmanın en iyi yoluna en yakın zamanda karar vermeliyiz."

Stalin'in 6 Aralık tarihli yanıtı şöyleydi:

> "Ortak bir stratejik hat oluşturmak için üç hükümet başkanının bir toplantı yapması fikrini memnuniyetle karşılıyorum. Ancak, üzüntüyle belirtiyorum ki Sovyetler Birliği'ni terk edemeyeceğim. O kadar hayati bir anın içindeyiz ki tek bir gün için bile ülkenin dışında olamayacağını size söylemek zorundayım. Şu anda kış harekatımızın ana operasyonları başlıyor ve Ocak ayında da hafiflemiş olmayacaklar. Hatta tam tersi ağırlaşacaklar. Bir önceki mesajımın 1943 yılının baharında Batı Avrupa'da ikinci bir cephenin açılması ile ilgili kısmına yanıtınızı bekliyorum. Çarpışma hem Stalingrad'da hem de Merkez Cephe'de büyüyor. Stalingrad'da, büyük bir Alman bölükleri grubunu kuşatmış bulunuyoruz ve onları tamamen yok etmeyi umuyoruz."

Stalin, aynı gün Roosevelt'e de benzeri bir mektup yazdı; ancak Batı Avrupa'da ikinci bir cephenin açılmasına ilişkin herhangi bir değinide bulunmadı. Roosevelt 8 Aralık'ta

hayal kırıklığını ifade eden bir yanıt yazdı ve Churchill 12 Aralık'ta yanıtlayarak, 1943 yılında Batı Avrupa'da ikinci bir cephenin açılması olasılığına ilişkin açıkça şöyle yazdı: "Bu soruya ancak Birleşik Devletler Başkanı ile ortaklaşa bir biçimde yanıt verebilirim. Tam da bu nedenle, üçümüz arasında yapılacak bir toplantıyı bu denli ısrarla arzuladım."

14 Aralık'ta Stalin, Roosevelt'e, kendisi ile Churchill'in ortak bir konferansta tartışmak istedikleri özel konuların neler olduğunu sordu ve şunları ekledi: "Vakit kaybedilmediği konusunda, 1942 yılı ya da en geç 1943 baharı için siz Bay Başkan ve Bay Churchill tarafından verilen Avrupa'da ikinci bir cephenin açılacağı sözünün tutulacağı konusunda ve Avrupa'da ikinci bir cephenin gerçekten önümüzdeki bahar Büyük Britanya ile ABD tarafından birlikte açılacağı konusunda güvenle bakıyorum önüme."

Stalin'in Avrupa'da ikinci bir cephenin açılması konusuna yaptığı atfı gözardı eden Roosevelt, Stalin'e Kafkaslara hava yardımı göndermek için yapmış olduğu teklifi hatırlatarak yazdı mektubunu. "Amerikan pilotları ve mürettebatlarıyla birimler göndermeyi çok istiyorum. Bence Amerikan komutanları altındaki birimlerce idare edilmeliler," diye yazıyordu. Bu mektuba Stalin'in verdiği 18 Aralık tarihli yanıt şöyleydi:

> "Transkafkasya'da, mürettebatlı Anglo-Amerikan hava filolarına artık ihtiyaç duyulmuyor. Ana çarpışmalar Merkez Cephe'de ve Voronej bölgesinde verilmekte ve verilecek. Mürettebatsız uçak sevkiyatlarını, özellikle avcı uçağı sevkiyatlarını hızlandırırsanız minnettar olacağım. ... Sovyet Hava Kuvveti'nin bir özelliği, gerekenden çok pilota sahip olmamız; fakat uçak yokluğu çekmemizdir."

Bu arada, 1 Aralık'ta, Almanlar Tunus'ta karşı saldırı gerçekleştirdiler ve İngiliz ve Amerikan kuvvetlerini geriye, Medjez'e sürdüler. Müttefikler 22 Aralık'ta saldırıyı yeniden başlattılar ancak küçük bir başarı elde ettiler. 24 Aralık'ta Eisenhower, Tunus'un derhal ele geçirilmesi planından vazgeçti. 1942, her yerde yapılan yeni yıl kutlamaları ile son buldu. Stalin'e gönderdiği bir yılbaşı mesajında Roosevelt şöyle yazmıştı:

> "Güçlü düşmanlara karşı omuz omuza mücadele eden ve özgürlük, adalet ve insan hakları savunusunda birleşmiş irili ufaklı pek çok ulusun binlerce ve binlerce askeri, tatil mevsimini, evlerinden çok uzaklarda, okyanuslar veya kıtalar boyu mesafelerde, arazide veya çöl kumunda veya kış karında, balta girmemiş yerlerde, ormanlarda, savaş gemileri veya ticaret gemileri üzerinde, İzlanda'dan Solomonlara kadar ada surlarında, Eski ve Yeni Dünya'da karşılıyorlar. Düşmanı frenlemek ve geriye itmek için saate ya da takvime aldırmadan güçlerinin son damlasına kadar mücadele ediyorlar. Kuvvetli darbeler indiriyor ve karşılığında darbeler alıyorlar. Dünyaya barış, özgürlük ve insan refahının ilerleyişini getirecek olan zaferi kazanabilmek için ülküleri adına savaşıyorlar."

Churchill'in 1942 yılında Stalin'e gönderdiği 30 Aralık tarihli son mesaj daha az şiir-

sel ve daha az ümitlendiriciydi. Güneydeki büyüyen Sovyet zaferlerinin "büyüyen önemine" atıfta bulunduktan sonra şöyle devam ediyordu: "Müttefikler Tunus tepesindeki köprü başlarını iyileştiriyorlar. ... Şu anda, oradaki savaş Ocak ve Şubat aylarında devam edecek gibi görünüyor." "1943 yılına yönelik planları karar bağlamak üzere" yakında Başkan Roosevelt'i ziyaret edeceğini açıklayarak mesajını tamamlıyordu. Muhtemelen bu planlar, bir sonraki bölümde hakkında daha fazla şey anlatılacak olan gelecek Casablanca konferansına yönelik planları içeriyordu.

Aralık 1942 tarihini taşıyan fakat *Labour Monthly*'nin Ocak 1943 sayısında yayınlanan "Ayın Notları" yazısında, Palme Dutt, 1942'nin olaylarını özetliyordu:

> "Avrupa'da ikinci cephenin olmaması, Hitler'e karşı elde edilecek zaferin yılı olmaktan alıkoydu 1942'yi ve Stalingrad savunmasının sunduğu fırsatın hakkıyla kullanılması olasılığı kaybedildi. Yılın on ayı boyunca Sovyet orduları, Nazi ordularının ve uydularının tüm gücünü tek başlarına karşılamaya devam etmek zorunda kaldılar. Anglo-Amerikan hücumu ancak yılın son iki ayında ve yalnızca sınırlı bir ölçekte, Anglo-Amerikan kuvvetlerinin sınırlı bir bölümüyle, Nazi kuvvetlerinin çok küçük bir bölümüne karşı ve esas savaş alanına ancak bir başlangıç olabilecek uzaktaki bir bölgede açıldı. Afrika'da kazanılan ilk başarılar memnuniyetle karşılanmış ve vaat ettikleri olanaklar bakımından önemli olmuştur; buna eşlik eden Sovyet kış hücumu Nazi güçlerini daha da zayıflatmıştır; ancak artık başlayan Birleşmiş Milletler hücumunun kapsamını, ulaşılan strateji birliğinin kapsamını ya da Mihver kuvvetlerin zayıflamasının kapsamını abartmak sadece zarar getirecektir. Esas görevler hâlâ önümüzde durmaktadır ve 1942 yılındaki gecikmelerin cezası, durduğumuz noktada hâlâ çok büyük tehlikeler olduğu anlamına gelmektedir. 1942 sonunda elde edilen başarı ile yeni ilerlemenin ölçüsü, 1942 yılının ana yenilgisinin arka planı göz önünde bulundurularak okunmalıdır."

Notlarında daha sonra Palme Dutt iki stratejiyi karşılaştırıyordu; bir yanda, 1943 yılında düşmanın nihai olarak ezilmesi için "tüm kuvvetleri seferber eden bir hücum stratejisi" ve diğer yanda, "mevcut hücumları sınırlamak ve ana kuvvetleri yedekte tutmak isteyen, Afrika hücumunu İkinci Cephe'nin zaten eşdeğeri olarak gören ve gelecek hesaplarını, tayin edici darbe olarak Avrupa'daki kara hücumu üzerinden değil; fakat ön hazırlık ve birikim yılları gerektiren, düşmanın bu arada pasif olacağı varsayımında bulunan ve 1943 yılında değil, hatta 1944 yılında bile değil, ancak 1945 yılında olgunlaşması amaçlanan bir hava bombardıman hücumu üzerinden yapan alternatif bir strateji." Bu öngörünün nasıl da kahince olduğunu o dönem bilmiyorduk. Ancak Plame Dutt aşağıdaki açıklamayı yaptığında, onunla kolaylıkla aynı fikirde olabiliyorduk:

> "Bu strateji sorunlarının arkasından politik sorunlar, hedefler ve yakınlaşmalar yatmaktadır ki bunu, Avrupa'daki ikinci cepheyi geciktiren güçlerle ilişkili ola-

rak zaten görme fırsatını bulduk."
"Zafer umudu yaklaştıkça ve aciliyet ve tehlike duyguları uzaklaştıkça, faşizmin nihai yıkımından ve halk özgürlüğünün zaferinden korkan gerici ve halk düşmanı tüm güçlerin, zaferi geciktirmek ve sabote etmek adına ve faşist katillerle temsilcilerini karşısına alan halkın öfke ve nefretinin intikam kılıcını körletmek için artan bir faaliyet içine girmelerinin kaçınılmaz olduğunu" anlamak güç değil. "Bu zümre Avrupa'da gerçekleştirilecek bir Müttefik hücumunu istememektedir; ta ki Bay Samuel Hoare'nin ifadesiyle, 'düzeni' yeniden tesis etme ve Avrupa'ya 'garnizonlar' dayatma sorunu gündeme gelene kadar. Bu durumda Avrupa'da gerçekleştirilecek bir hücumun şiddetli partizanları haline geleceklerdir." Ve böyle de oldu. Bu arada, Palme dutt'un açıkladığı gibi: "Onlar mevcut durumun uzadığını görmek konusunda gönülsüz değiller. Mevcut durumda savaşın ana yükü, faşizm dişli olmaya devam ettiği sürece Sovyetler Birliği'nin üzerine yıkılmaktadır, Sovyetler Birliği her gün korkunç sayıda insanını ve kaynağını kaybetmektedir. İngiltere ve Birleşik Devletler ise ana kaynaklarını ve insan kuvvetlerini geleceğe saklamaktadır."

Moskova Marksism-Leninizm Enstitüsü tarafından görevlendirilen yayın kurulu, Sovyetler Birliği'nin Büyük Yurtsever Savaşı başlığıyla 1970 yılında yayınlanan İkinci Dünya Savaşı çözümlemesinde şunları belirtiyordu:

"Fransız sömürge varlıklarının Müttefiklerce işgal edilmesinin el çabukluğu ile gerçekleştirilmesinde savaşı kısaltma arzusu rol oynamamıştı. Birleşik Devletler ve İngiltere'nin her biri kendi özel amaçlarını izlemişti. İngilizlerin gayretleri, Kuzey Afrika'daki ve Ortadoğu'daki İngiliz varlıklarını pekiştirme ve genişletme amacına odaklanmıştı. Ve Amerikalılar mümkün olan her yerde İngiliz ortaklarını kovmak konusunda sabırsızdı."

Faşist diktatörlüklerin Avrupa'da yenilgiye uğramalarının ardından, bunların yerini hangi tür toplumların alacağı sorusu da gündemdeydi. Palme Dutt'un ortaya koyduğu gibi, İngiltere'deki gerici güçler "ihtiyat ve tedbirlilik adına harekatın ertelenmesi nasihatını verirken, yoğunlaştırılmış günlük Nazi terörü ve eziyeti ile Avrupa'daki işçi sınıfının ve demokratik güçlerin aşındırılmasına ve giderek yok edilmesine sabırlı ve sakin bir havayla göz yummaya" hazırdılar. Kuzey Afrika'da Darlan ile flört etmeleri, İspanya'da General Franco ile çevirdikleri dolaplar ve Dışişleri Bakanlığı tarafından Habsburg talibi Arşidük Otto'nun, Birleşik Devletler'de toplanan Özgür Avusturya Taburu'nun sorumlusu olarak Avustruya tahtına atanması... Şöyle diyordu Palme Dutt: "Gerici politika, üst sınıf parazitinin küçücük bir avuç güçsüz, rüşvetle alınan ve istikrarsız desteğini, milyonlarca mücadeleci yurtseverin demokratik desteğine tercih ediyor, ikincisinin terslenmesi savaşı uzatacak ve daha fazla yaşama mal olacak olsa da."

Bu politika, birlik toplama sürecinde hâlâ nufüsun çok küçük bir kısmından yararla-

nılabilen Hindistan'daki durumu da açıklıyordu. Oysa bağımsızlık ve kendi hükümetlerini seçme özgürlüğü, faşizme karşı savaşta yüz milyonlarca Hindistanlının aktif işbirliğine girmesini sağlayabilirdi.

1942 yılının sonunda, Mihver kuvvetlerin kontrolü altında bulunan topraklar, kaynaklar ve halklar bir önceki yılın sonunda kontrolleri altında bulunanlardan daha fazla olsa da ve Sovyetler Birliği'nde Nazilerce tutulan hat ilerlemiş olsa da umut verici nihai zafer işaretleri vardı. Yine de içgüdüsel olarak hissediyorduk ki büyük zaferlerin 1943 yılında kazanılması ancak ve ancak işçi hareketini harekete geçirmemize ve birleştirmemize bağlıydı; yurt içinde ve yurt dışında gerici güçleri yenmek adına topyekun bir çaba için baskı oluşturacak işçi hareketini... Bu bakımdan, işçi sınıfının çıkarları için Komünist Parti'nin İşçi Partisi ile birleşmek için yaptığı başvuru özel bir öneme sahipti.

IV
Dönüm Noktası
(1943 Ocak - Haziran)

Yeni yılın başında Stalingrad'daki durum şöyleydi; General Paulus komutası altındaki Almanlar, hâlâ güçlü dursalar da, tamamen sarılmışlardı. Kuvvetlerini rahatlatmaya dönük girişimler başarısız olmuştu ve gıda malzemeleri tükeniyordu. Ancak, etkin bir biçimde mevzilenmiş ve konumlarını tahkim etmiş ve hatlarını her ne pahasına olursa olsun tutma emri almışlardı. Alman Yüksek Komutası, büyük Kızıl Ordu kuvvetlerini Volga boyunca hareketsiz kılabilmeyi ve böylece Kuzey Kafkaslar'daki Almanların Rostov'a doğru geri çekilmelerine izin verebilmeyi umuyordu.

Güç dengesi, pratik açıdan Sovyet kuvvetlerinin lehine değildi. Don Cephesi'ne komuta eden General Rokossovskiy, General Paulus'un komutası altındaki yaklaşık 250 bin askere karşı yalnızca 218 bin askere ve Almanların elindeki 300 tanka karşı yalnızca 169 tanka sahipti. Ancak, sahra ve havan topları bakımından küçük bir Sovyet avantajından söz edilebilirdi ve Kızıl Hava Kuvveti gökleri kontrol ediyordu.

Sarılmış Almanlar, düzenli olarak, Sovyet uçakları tarafından bombalanıyor, piyadelerin saldırısına uğruyor ve top ateşine tutuluyordu. Kuşatılmış düşmanı rahatlatmaya yönelik tüm girişimler başarısız oluyordu ve başlangıçtaki üstünlüklerine rağmen, Alman direncinin daha fazla sürdürülmesinin yararsız olduğu sonunda açık hale gelmişti.

8 Ocak'ta, lüzumsuz kan dökülmesinden kaçınmak adına Sovyet komutası, kuşatılmış düşmanı teslim olmaya davet etti. Sovyet komutası bir ültimatonla, uluslararası anlaşmalara eksiksiz bir riayet içinde, tüm subay ve erlere, silahlarını bırakmaları halinde, kişisel günveliklerinin sağlanacağını, derhal normal asker tayını verileceğini ve hasta ve yaralıları için tıbbi yardım sağlanacağını garanti etti. Hepsi de teslim olmaya karşı olan korgenerallerine danıştıktan sonra General Paulus bu teklifi reddetti. Hemen hayata geçirilecek bir teslim oluşun, savaştan sonra ailelerinin yanına dönebilecek 100 bin subay ve erin hayatını kurtaracağı daha sonra tahmin edilmiştir.

10 Ocak 1943 sabahı, verilen mühletin son bulmasından tam 24 saat sonra, Sovyet kuvvetleri kuşatılmış bölükleri yok etme işine başladılar. Harap edici bir top ateşinin ardından, Sovyet bölükleri saldırdılar. Naziler hararetle direndiler ve güçlü tank deste-

ğiyle karşı saldırı gerçekleştirdiler; fakat ümitsiz çabaları Sovyet hücumunu durduramadı. Baskıya dayanamayan düşman grupları teslim olmaya başladılar. Etrafı sarılmış bölüklerin moralini yükseltmek için Hitler radyo vasıtasıyla cesaret mesajları gönderdi ve terfi açıklamalarında bulundu. Uçaklar dolusu Demir Haç nişanı yolladı ve General Paulus'u Mareşal seviyesine yükseltti. Ancak Alman Altıncı Ordusu'nu artık hiçbir şey kurtaramazdı. 20 Ocak günü, Mareşal Paulus Hitler'den teslim olmak için izin istedi. Reddedildi.

Stalingrad Savaşı sırasında, İkinci Macar Ordusu'na, kenti kuşatan Alman birliklerinin kuzey kanadını koruma görevi verilmişti. 12 Ocak günü, Voronej'de kesin bir yenilgiye uğradılar. Bu yenilgiyi izleyen dağınık geri çekiliş sırasında, 7 bin Macar askeri kar nedeniyle geçiş vermeyen yollarda mahsur kalıp donarak öldü. Almanlar kendi geri çekilişlerini telafi etmek için Macar birliklerinin geri çekilişini engellediler ve onları gerisin geriye savaşa gönderdiler. 40 bin civarında Macar öldürüldü ve 70 bin ağır yaralı Macar Sovyet savaş esirleri haline geldi. Macar askeri tarihi içindeki en büyük yenilgiydi bu.

Voronej Cephesi'nde yaşanan İkinci Ordu'nun utanç verici yenilgisinin ardından, Macar hükümeti, siyasi temsilcilerini, batılı güçlerle iletişime geçmek üzere İstanbul, Madrid, Lizbon, Stockholm ve Bern'e gönderdi. Macaristan için düşündükleri savaş sonrası planları öğrenmek endişe verici oldu. Ancak müzakereler sonuçsuz kaldı.

26 Ocak günü, Stalingrad içindeki ve çevresindeki düşman kuvvetleri iki gruba ayrılmıştı. Mareşal Paulus ve kurmayları da dahil olmak üzere kentin merkezindekiler 31 Ocak'ta teslim oldular ve esir alındılar. Diğer grup, ağır Sovyet bombardımanının ardından 2 Şubat'ta teslim oldu. 147 binden fazla düşman ölüsü savaş alanına gömüldü ve (2.500 civarında subay ve 24 general de dahil olmak üzere) 91 bin kişi savaş esiri oldu. General Rodimtsev anılarında daha sonra şöyle yazacaktı: "Volga'nın üstüne bir zafer sessizliği çöktü." Stalingrad'dan sonra, ABD eski Dışişleri Bakanı Edward Stettinius şu açıklamada bulundu: "Amerikan halkı 1942'de felaketin eşiğinde olduğunu hatırlamalıdır. Eğer Sovyetler Birliği cephesini korumakta başarısız olsaydı, Almanlar Büyük Britanya'yı işgal edecek bir konuma ulaşırdı. Afrika'yı da istila edebilecek konumda olurlardı ve bu durumda Latin Amerika'da ayaklarını basacakları sağlam bir yer oluşturabilirlerdi."

Stalingrad başarısının yankıları muazzamdı. Fransa, Yugoslavya, Polonya, Belçika, Yunanistan, Arnavutluk ve Nazilerce işgal edilmiş diğer Avrupa ülkelerindeki ulusal kurtuluş hareketleri faaliyetlerini yoğunlaştırdılar; Finlandiya ve Macaristan'daki egemen çevreler savaştan çekilmeyi düşünmeye başladılar; Almanya'dan gelen diplomatik baskıyı reddeden Türkiye tarafsızlığını korumaya dönük adımlar attı; Japonya, Uzak Doğu'da SSCB'ye karşı faal operasyon planlarını iptal etti ve Mussolini, Hitler'in Sovyetler Birliği ile geçici bir ateşkes imzaladığını ortaya atacak kadar ileri gitti.

İkinci Dünya Savaşı'nın en büyük savaşı olan Stalingrad'daki zafer, Sovyet askeri bilimi açısından çok parlak bir başarıydı ve sosyalist toplum sisteminin hem politik hem de ekonomik üstünlüğünü yansıttı. Üç ana kuvvetin Tahran'da gerçekleştirilen bir sonraki konferanslarında, Churchill Sovyet delegasyonuna Kral VI. George'nin Stalingrad halkına hediyesi olarak bir kılıç hediye etti ve ertesi Mayıs Başkan Roosevelt, "saldırgan güçlere karşı Müttefik ulusların verdiği savaşın dönüm noktasını işaretleyen" şanlı zaferin anısına Stalingrad kentine bir berat hediye etti.

Bu arada Kızıl Ordu, Leningrad'dan Kafkasya'ya hücuma geçmişti. Ciddi bir kuşatma tehditi ile karşılaşan Kuzey Kafkasya'daki Alman kuvvetleri ivedi bir geri çekilişe giriştiler ve sonunda o alanın tamamı işgalcilerden arındırıldı. Yaklaşık olarak aynı zamanda, Kızıl Ordu birlikleri Ladoga gölünün güneyine karşı saldırıda bulundu ve Leningrad kuşatmasını kırdı. Şubat başında, Leningrad'ı ülkenin geri kalanına bağlayan bir demiryolu inşa edildi. Sürekli bir düşman ateşi sağanağına rağmen, trenler dolusu gıda Leningrad'a sokulabildi. Ocak ve Şubat aylarında Sovyet kuvvetleri ayrıca Kursk, Harkov ve Don Havzası'na karşı başarılı bir hücum başlatıp işgalcileri Voronej, Kursk, Rzhev, Gzhatsk ve Vyazma dışına sürdüler.

Bu dönem boyunca, Almanlar, Sovyet ilerleyişini engelleme girişimiyle batıdan Sovyet-Alman cephesine 33 tümen ve üç tugay sevk ettiler. Kızıl Ordu'nun zaferleri, tüm Sovyet halklarını canlandırdı ve hatların gerisindeki önemli sanayilerde işçiler gayretlerini iki katına çıkardılar ve üretim hızlarını, fabrikaları ayda 3 bin uçak ve 2 bin tank üretinceye dek silah çıktıları durmadan artacak şekilde yükselttiler. 23 Şubat'ta, Kızıl Ordu'nun kuruluşunun 25. yıldönümü anısına yapılan Günün Konuşması'nda Stalin şöyle diyordu:

> "Kızıl Ordu, varlığının 25. yıldönümünü, Hitler Almanyası'na ve köleleri İtalyanlara, Macarlara, Romanyalılara, Finlandiyalılara karşı verilen yurtsever savaşın tayin edici bir anında karşılıyor. 20 aydır Kızıl Ordu, Alman-faşist sürülerine karşı kahramanca bir mücadeleyi sürdürüyor. ... Halkımız, Sevastopol ve Odessa'nın yiğit savunmasını, Moskova önündeki ve Kafkasya'nın eteklerindeki, Rzhev'deki ve Leningrad önündeki çetin savaşları, bu savaşın tarihi içindeki en büyüğü olan Stalingrad duvarlarındaki savaşları her zaman hatırlayacaktır. Bu büyük savaşlarda, yürekli Kızıl Ordu erleri, komutanları ve siyasi görevliler Kızıl Ordu sancağına ölümsüz bir onur getirdiler ve Alman-faşist ordularına karşı kazanılacak zafer için sağlam temeller attılar. ...
>
> "Ancak, buradan Hitler ordusunun bitirildiği ve Kızıl Ordu'nun artık yalnızca onu ülkemizin batı sınırlarına doğru sürmesi gerektiği sonucu çıkarılamaz. Böyle düşünmek kendi gücümüzü abartmak, düşmanın gücünü küçümsemek ve maceracı bir rota izlemek anlamına gelir. ... Tüm Sovyet halkları Kızıl Ordu'nun zaferlerine seviniyor. Fakat Kızıl Ordu erleri, komutanları ve siyasi görevlileri öğretmenimiz Lenin'in talimatlarını akıllarından hiç çıkarmamalıdır: 'Yapılacak ilk şey za-

> ferin büyüsüne ve burnu büyüklüğe kapılmamaktır; ikincisi kazanılan zaferi pekiştirmektir; üçüncüsü düşmanın işini bitirmektir.'"

Londra'da Kızıl Ordu Günü, Albert Hall'da yapılan bir törenle 22 Şubat'ta kutlandı. Bu törende Anthony Eden, Goebbels tarafından icat edilen Bolşevik gulyabanisini çürüten bir konuşma yaptı. Aynı gün *Times* editörü şöyle yazmıştı: "1918'deki zayıflık günlerinin halk ordusu, üstün ve utkulu gayretlerinin damgasını vurduğu bu anda da hâlâ halkındır; çünkü aradan geçen 25 yıl boyunca halkla teması hiç kaybetmedi ve yenilmez olduğunu kanıtlayan gücünü halkın yaşamından almaktan hiç vazgeçmedi."

Chuchill'e gelince, *İkinci Dünya Savaşı*'nın IV. cildinin 1951 yılında yayınlanmasına kadar en derindeki düşüncelerini hiç belirtmedi. Burada, Stalingrad zaferini şu sözcüklerle özetliyordu: "Alman ordularının böyle ezici bir biçimde yıkıma uğratılması, Hitler'in, silah zoruyla Rusya'yı fethetmeye ve aynı derecede iğrenç bir totaliter tiranlık biçimiyle komünizmi yok etmeye yönelik muazzam çabasına bir son verdi."

Bununla birlikte, Alexander Werth'e göre, Stalingrad'dan hemen sonraki dönemde Sovyetler Birliği'ne dönük daha dostane bir tutum gelişti. Savaşta Rusya başlıklı kitabında, Sovyetler Birliği'ne sağlanan mallarda çok önemli bir artış olduğunu belirtir:

> "Rus hava kuvvetlerinde yalnızca çok sayıda Batı imalatı bombardıman uçağı ve avcı uçağı yoktu, fakat Kızıl Ordu'da her yanda, yüzlerce Dodge, Studebaker ve Jeep vardı artık ve ordu tayınlarının önemli bir bölümü Amerikan kaynaklı gıdalardı. Bazı esprilere yol açmıştı bu durum: konserve jambon etlerine istisnasız 'ikinci cephe' deniliyordu ve yumurta tozları 'Roosevelt'in yumurtaları' denilir olmuştu (yaitsa hem 'yumurtalar' hem de 'hayalar' için kullanılan Rusça sözcüktü). Fakat yine de bunları almaktan memnunlardı."

Sovyetler Birliği için Stalingrad zaferi savaşın yeni bir safhasını açmıştı. Artık, nihai zaferin kaçınılmaz son olduğuna ilişkin hiçbir şüphe kalmamıştı Sovyet halkında. Ancak Stalin, bu görüşün önüne geçiyordu, özellikle de Harkov'un, kurtarılmasının üzerinden bir aydan az bir zaman geçmişken Mart'ta kaybedilmesinin ardından. Bununla beraber, İngiltere ve ABD'nin dışındaki yabancı hükümetlere karşı Sovyet tutumu, ülkenin daha güçlü askeri konumunun verdiği kuvvetle daha seçici olmaya başlamıştı. Sovyet cephesinde savaşan birlikleri olan Çeklerin, Yugoslavların ve Fransızların üçü de gerçek dost olarak selamlandı, oysa Londra'daki hükümetlerinin anti-Sovyet duygularını gizlemek için çok az şey yaptığı Polonyalılara şüpheyle bakılıyordu.

24 Mayıs'ta, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi, Kızıl Ordu içindeki örgütünün yapısını yeniden düzenlemeye dönük bir karar aldı. Sonuç olarak, yaklaşık

20 bin yeni birincil örgüt[23] ortaya çıktı ve daha fazla gazete çıkmaya başladı. Bölüklerin siyasal, askeri ve kültürel eğitimine daha fazla önem verildi. Yeni gazeteler, askerlerin moraline ciddi katkıda bulunan ajitatörler, propagandacılar ve örgütçüler haline geldi. Komünist Parti, deneyimli Parti üyelerinden oluşan büyük grupları düşman hatlarının gerisine gönderen partizan hareketinin liderliğini de güçlendirdi.

***

Ocak ayının başlarında Stalin ile Churchill arasında geçen kısa ve gizli bir mesajlaşma SSCB ve İngiltere'deki durumu özetliyordu. 11 Ocak'ta Stalin şöyle yazıyordu: "Cephelerde Almanlara karşı gerçekleştirdiğimiz operasyonlar şimdiye dek tatmin edici ilerlemeler kaydetmiştir. Stalingrad'da kuşatılmış olan Alman grubunun imhasını tamamlıyoruz." Churchill'in ertesi gün verdiği yanıt şöyleydi: "Dün gece Berlin üzerine 142 ton yüksek patlayıcı ve 218 ton yakıcı attık."

Aynı gün Churchill, Roosevelt'in gelişi ile aynı zamana rastlamak üzere Kuzey Afrika'ya doğru yola çıktı ve 14 Ocak'ta Casablanca'ya vardı. General Giraud zaten Casablanca'da idi; fakat General de Gaulle ancak 22 Ocak'ta ulaştı oraya. O güne kadar, Churchill ve Roosevelt ile çoktan günlük temaslara geçmiş olan Müşterek Kurmay Başkanları on gündür ana meseleleri tartışıyorlardı. 23 Ocak'ta Churhill ve Roosevelt'e raporlarını sundular. "1943'te Savaşın Yönetimi" başlığını taşıyan nihai rapor şu ilkeleri içeriyordu: "Alman denizlatısının yenilgiye uğratılması Birleşmiş Milletler kaynaklarına dayanan bir görev olarak kalmaya devam etmelidir. Sovyet kuvvetleri, Rusya'ya ulaştırılabilecek en büyük ikmal malzemeleri hacmiyle desteklenmelidir."

Bu şartlar altında şu karara varılmıştı: "Avrupa harekat alanındaki operasyonlar, Birleşmiş Milletler tarafından Almanya'nın üstüne çıkmak için ortaya konulabilecek azami güçlerle 1943 yılında Almanya'yı yenilgiye uğratma amacıyla yürütülecektir."

Detaya inildiğinde, Avrupa'daki ana hücum faaliyet hatları şöyle olacaktı:

"a) Sicilya'nın işgal edilmesi.
"b) Türkiye'nin faal bir müttefik olmasının sağlanabileceği bir durumun yaratılması.
"c) Almanya'ya karşı mümkün olan en ağır hava saldırısının yapılması.
"d) Mevcut yüzergezer kuvvetlerle sınırlı saldırı operasyonlarının düzenlenmesi.
"e) Alman direnci gereken düzeyde zayıflatıldığı anda Kıta'ya yeniden girmek üzere sürekli olarak hazır bulunan mümkün olan en güçlü kuvvetin toplanması."

[23] Partinin birinci kademe örgütleri; hücre, ekip, birim.-yayınevinin notu.

Pasifik ve Uzak Doğu'daki operasyonlar, Japonya üzerindeki baskıyı sürdürmek amacıyla devam ettirilecekti, fakat "Müşterek Kurmay Başkanlarının görüşüne göre, Birleşmiş Milletler'in, 1943 yılında Almanya'nın kati biçimde yenilgiye uğratılmasına yönelik herhangi bir olumlu fırsattan yararlanma kapasitesini tehlikeye atmayacak" sınırlar dahilinde tutulacaktı bu operasyonlar.

24 Ocak sabahı düzenlenen bir Basın Konferansında, General de Gaulle ile General Giraud'un el sıkışması sağlandı ve Churchill ve Roosevelt'in yanında el sıkışırkenki görüntüleri basın fotoğrafçıları tarafından gerektiği biçimde kaydedildi. 27 Ocak'ta Stalin, Churchill ve Roosevelt'ten gelen ortak bir mesaj aldı. Bu mesajın tam metni aşağıdaki gibiydi:

> "Bir süredir askeri danışmanlarımız ile konferanslar yapmaktayız ve 1943 yılının ilk dokuz ayında Amerikan ve İngiliz kuvvetlerince gerçekleştirilecek olan operasyonları karara bağlamış bulunuyoruz. Sergilediğiniz güçlü hücumla birlikte bu operasyonların, 1943 yılında Almanya'yı pekala hezimete uğratacağına inanıyoruz. Gösterilecek her çaba, bu amacı başarmak için olmalıdır.
> "Doğru stratejinin, Avrupa harekat alanında erken ve kati bir zafer kazanma amacıyla Almanya'nın yenilgiye uğratılmasına odaklanmak olduğu konusunda hiçbir şüphemiz yok. Aynı zamanda, Pasifik'te ve Uzak Doğu'da inisiyatifi elde tutmak için Japonya üzerindeki basıncı korumalı ve Çin'i desteklemeli ve Japonya'nın, saldırı alanını, sizin denize kıyısı olan kentleriniz gibi başka harekat alanlarını kapsayacak bir biçimde genişletmesi engellenmelidir.
> "Esas arzumuz, güçlü Alman kara ve hava kuvvetlerini Rus cephesinden çekmek ve Rusya'ya doğru azami malzeme akışını sağlamak olmuştur. Mevcut her rotadan öyle veya böyle size maddi yardım göndermek konusunda hiçbir çabadan kaçınmayacağız.
> "En yakın amacımız, Kuzey Afrika'yı Mihver kuvvetlerinden temizlemek ve aşağıdakileri gerçekleştirmek üzere deniz ve hava üsleri kurmaktır:
> "1. Askeri trafiğe yönelik olarak Akdeniz içinde etkin bir boğaz. 2. Güney Avrupa'da önemli Mihver hedeflerinin yoğun bir bombardımanı.
> "En yakın zamanda Akdeniz'de büyük çaplı yüzergezer operasyonlar başlatma kararı almış bulunuyoruz. Bu operasyonlara yönelik hazırlıklara şu anda başlanmıştır ve bu hazırlıklar, çıkarma gemileri ve sevkiyat gemileri de dahil olmak üzere güçlerin ciddi biçimde yoğunlaştırılmasını içerecektir. Ayrıca, Birleşik Krallık içerisinde güçlü bir Amerikan kara ve hava kuvveti toplayacağız. Bunlar, Birleşik Krallık'taki İngiliz kuvvetleriyle birlikte, uygulanabilir olduğu anda Avrupa kıtasına yeniden girmek üzere kendilerini hazırlayacaklardır. Bu yoğunlaştırmalar muhakkak ki düşmanımızca bilinecek, fakat saldırıya geçmeyi planladığımız yeri, zamanı ve ölçeği bilmeyecekler. Bu nedenle, Fransa'nın tüm kıyıları, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda, Korsika, Sardinya, Sicilya, Doğu Akdeniz Bölgesi ve İtalya, Yugoslavya, Yunanistan, Girit Adası ve Oniki Adalara hem kara hem de hava kuvvetleri çekmek zorunda kalacak.

"Avrupa'da, Almanya'ya karşı Müttefikler adına Birleşik Krallık'tan gerçekleştirilen bombardıman saldırısını yüksek bir hızla artıracağız ve bu bombardıman saldırısı yaz ortası itibariyle mevcut gücünün iki katına çıkmalıdır. Bugüne kadarki deneyimlerimiz, gündüz bombardıman saldırılarının çok sayıda Alman avcı uçağının yok edilmesi ve hasara uğratılması ile sonuçlandığını göstermektedir. Gündüz ve gece saldırılarının daha yüksek bir tempo ve ağırlıkla sürdürülmesinin, Almanya'da çok daha yüksek bir maddi ve manevi zarara yol açacağına ve Alman avcı uçağı gücünü hızla tüketeceğine inanıyoruz. Bildiğiniz gibi, Alman Hava Kuvvetinin yarısından fazlası şimdiden Batı Avrupa ve Akdeniz'de bulunuyor. Yoğunlaştırılmış ve çeşitlendirilmiş bombardıman saldırımızın, sürdürmekte olduğumuz diğer operasyonlarla birlikte, Rus cephesinden daha fazla Alman hava kuvvetinin ve diğer Alman kuvvetlerinin çekilmesini zorunlu kılacağı konusunda hiçbir şüphemiz yok.

"Pasifik'te, önümüzdeki birkaç ay içerisinde Japonları Rabaul'dan çıkarmak ve bundan sonra Japonya'nın genel yöneliminde bu başarıdan yararlanmak hedefimizdir. Burma'daki operasyonlarımızın ölçeğini artırmayı amaçlıyoruz, çünkü bu yolla Çin'e yönelik bu tedarik kanalını yeniden açabiliriz. Çin'deki Hava Kuvvetlerimizi derhal arttırmayı amaçlıyoruz. Ancak, Japonya'ya karşı giriştiğimiz hücum operasyonlarının, 1943 yılında Almanya'nın kati olarak yenilgiye uğratılması konusunda kendisini gösterebilecek her fırsattan yararlanma kapasitemizi tehlikeye atmasına izin vermeyeceğiz. Temel hedefimiz, fiziksel olarak uygulanabilecek azami kara, deniz ve hava kuvveti ile Almanya ve İtalya'ya karşı hücum etmektir."

30 Ocak günü Stalin, aşağıdaki pasajların gösterdiği gibi, konuya hızlıca giren kısa bir yanıt gönderdi:

"Dostane ortak mesajınız 27 Ocak günü bana ulaştı. 1943 yılının ilk dokuz ayında Birleşik Devletler ve İngiliz silahlı kuvvetleri tarafından gerçekleştirilecek operasyonları konu alan Casablanca kararları hakkında beni bilgilendirdiğiniz için teşekkür ederim. Kararlarınızın, Almanya'yı 1943 yılında Avrupa'da ikinci bir cephe açarak yenmek üzere tasarlandığını varsayarak, planlanan somut operasyonlar konusunda ve bunların zamanlamaları konusunda beni bilgilendirirseniz memnuniyet duyacağım.

"Sovyetler Birliği'ne gelince, Sovyet silahlı kuvvetlerinin, Sovyet-Alman cephesinde Almanya ve müttefiklerine karşı gerçekleştirilen saldırıyı devam ettirmek için gücü dahilindeki her şeyi yapacağına size temin ederim. Koşullar izin verirse, kış harekatımızı Şubat'ın ilk yarısında bitirmeyi bekliyoruz. Bölüklerimiz yorgun düşmüş durumda, dinlenmeye ihtiyaçları var ve bu sürenin ötesinde saldırıyı sürdürebilmeleri çok zor."

Churchill, Stalin'in 30 Ocak tarihli mesajını aldığını bildirmeyi 9 Şubat tarihine erteledi. Gönderdiği "en gizli ve kişisel mesajı" Stalin 12 Şubat'ta aldı. Roosevelt ve "ok-

yanusun her iki yakasındaki Kurmaylar" adına da konuştuğu bu mesajda Churchill, Casablanca konferansı raporunun ayrıntılarına giriyordu. Mesajın en önemli paragrafları şöyleydi:

> "Doğu Tunus'ta çeyrek milyon Alman ve İtalyan var. Bunları en geç Nisan ayında yok etmeyi ya da dışarı sürmeyi umuyoruz. Bu tamamlandığında, Temmuz'da ya da mümkünse daha erken bir tarihte, Sicilya'yı işgal etmeyi hedefliyoruz. ... Ayrıca Ağustos'ta gerçekleştirilecek Kanal'ın[24] karşısına yönelik bir operasyon için kaynaklarımızın sınırlarını zorlayarak hazırlık yapıyoruz. Burada da, gemiler ve çıkarma hücum uçakları sınırlayıcı etkenler olacak. Eğer operasyon hava koşulları nedeniyle ya da başka nedenlerle ertelenirse, Eylül ayı için daha güçlü kuvvetlerle hazırlanılacaktır."

14 Şubat'ta bir başka büyük Sovyet zaferinin duyulması üzerine, Churchill Stalin'e aşağıdaki mesajı gönderdi:

> "Bu gece bize, Don üzerindeki Rostov'un kurtuluşu haberlerini getiren olağanüstü zaferler silsilesi, beni, Rus ordularına karşı hissettiğimiz hayranlık ve minnettarlığı size ifade etme gücünden yoksun bırakıyor. En içten dileğim size yardım etmek için daha fazla şey yapmaktır."

Stalin 16 Şubat'ta her iki mesajı da yanıtladı ve hem Churchill'e hem de Roosevelt'e, hayatın gerçeklerinin Sovyet komutasının gözünden neye benzediğini ifade etmek konusunda yavaş davranmadı:

> "Mesajınızdan anlaşılıyor ki Tunus'taki operasyonları tamamlamak üzere daha önceden belirlemiş olduğunuz tarih; yani Şubat, şimdi Nisan'a atılmış durumda. Almanlara ve İtalyanlara karşı gerçekleştirilecek operasyonlardaki bu gecikmenin hiç de arzulanmadığını uzun uzadıya anlatmaya gerek yok. Kuzey Afrika'da Anglo-Amerikan bölükleri tarafından hayata geçirilecek faaliyetlerin zaruri olduğu an, Sovyet bölüklerinin hâlâ geniş hücumlarını sürdürdüğü bu andır. Hitler'e dönük olarak bizim cephemizden ve Tunus'ta sizin cephenizde eşzamanlı bir basınç yaratılmasının, ortak ülkümüz için çok büyük ve olumlu bir anlamı olurdu ve Hitler ile Mussolini'nin karşısına en ciddi zorluklar çıkarılmış olurdu. Sicilya'da ve Doğu Akdeniz'de planladığınız operasyonları da kolaylaştırırdı.
> "Avrupa'da, özellikle de Fransa'da ikinci bir cephe açılması konusuna gelince, mesajınızdan anladığım kadarıyla, Ağustos ya da Eylül için planlanıyor. Ancak, benim gördüğüm kadarıyla durum, bu zaman sınırlarının azami derecede kısaltılmasını ve belirtilenden çok daha erken bir tarihte batıda ikinci bir cephenin açılmasını gerekli kılıyor. Düşmanın belini doğrultmasına fırsat verilmemesi için

[24] Manş Denizi -yayınevinin notu.

batıdan gelecek darbenin yılın ikinci yarısına dek ertelenmek yerine ilkbaharda ya da yazın başlarında indirilmesi çok önemli bana kalırsa.

"Elimizdeki güvenilir bilgilere göre, Tunus'taki Anglo-Amerikan operasyonlarının her nedense askıya alındığı Aralığın sonundan itibaren, Almanlar, Fransa'dan, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'dan ve Almanya'dan Sovyet-Alman cephesine beş zırhlı tümen de dahil olmak üzere 27 tümen taşıdılar. Başka bir ifadeyle, Sovyet-Alman cephesinden Rus kuvvetlerinin başka yerlere çekilmesi yoluyla Sovyetler Birliği'nin desteklenmesi yerine elde ettiğimiz şey, Tunus'taki Anglo-Amerikan operasyonlarının kesilmesi nedeniyle Ruslara karşı ek bölükler taşıyabilen Hitler'in rahatlatılmasıdır.

"Yukarıda değinilenler göstermektedir ki ne kadar erken Hitler kampının cephedeki açmazlarından birlikte faydalanırsak, Hitler için erken bir yenilgi öngörme dayanaklarımız o kadar güçlü olur. Bunu hesaba katmadığımız ve ortak çıkarlarımızı ilerletmek için içinde bulunduğumuz andan yararlanmadığımız sürece, soluklanma fırsatı yakalamış ve kuvvetlerini toparlamış Almanlar bellerini doğrultabilirler. Bu türden arzulanmayan bir yanlış hesaplamanın yapılmaması gerektiği hem sizin hem de bizim için açık. Bu yanıtı Bay Roosevelt'e de göndermeyi gerekli gördüm.

"Rostov'un kurtuluşuna ilişkin samimi tebrikleriniz için teşekkür ederim. Bu sabah bölüklerimiz Harkov'u da almış bulunuyor."

Roosevelt Stalin'in mesajına hemen yanıt verdi. Müttefik kuvvetlerin Kuzey Afrika'da karşılaştığı zorlukları açıkladı ve "çıkarma yapılan limanlardan cephe hatlarına ilerleyen hem ikmal malzemeleri hem de bölükler için yolları aşırı derecede çetinleştiren beklenmeyen ağır yağmurlara" özellikle değindi. Fakat Stalin'i, "Kuzey Afrika başarısının ardından, ulaşım kolaylıklarının sağlanabildiği kadar erken bir tarihte ... Avrupa kıtası üzerinde gerçekleştirilecek askeri bir çalışmanın önemini ..." anladığı konusunda temin etti.

Ancak Churchill 11 Mart tarihine kadar Stalin tarafından gündeme getirilen noktaları yanıtlamadı. 11 Mart tarihli yanıtında, "Nisan ayının sonuna doğru sonuçlandırılacağını" bir kez daha vurguladığı "Mihver kuvvetlerini Kuzey Afrika'dan" çıkarma operasyonundaki zorluklar hakkında yazdıklarına ek olarak, Yunanistan'a yönelik bir çıkarmadan da söz etmeye başladı. Sovyet-Alman cephesine gönderilmiş olan tümenlere atıfla Churchill, o zamandan beri bu tümenlerin yarısının, "esas olarak Rusya ve Almanya'dan getirilen tümenlerle ve kısmen de Fransa'da oluşturulan yeni tümenlerle" ikame edimiş olduğu konusunda ısrar etti.

Batı Avrupa'da açılacak ikinci bir cephe sorununa ilişkin olarak Churchill, "Akdeniz ya da Kanal üzerinden Avrupa üzerine yapılacak bir saldırı için sahip olduğumuz kaynakların tam olarak neler olduğunu" Stalin'in bilmesi gerektiğini düşündüğünü yazdı ve şunları ekledi: "İngiliz ordusunun geride kalana göre hayli büyük bir bölümü Kuzey Afrika'da, Orta Doğu'da ve Hindistan'dadır ve bu orduyu gerisin geriye İngiliz

Adalarına deniz yoluyla taşımak fiziksel olarak imkan dahilinde değildir." ABD ile ilgili olarak da Churchill şunları söyledi: "Bu ülkede yalnızca bir adet Amerikan tümeni var ve en azından iki ay için daha fazlasının gelmesi beklenmiyor." Bununla birlikte Churchill Stalin'e şu konuda güvence vermek için büyük çaba sarf etti: "Başkan Roosevelt ve benim en içten dileğimiz odur ki bölüklerimiz parmak ısırtan bir yiğitlikle çarpıştığınız Avrupa'daki genel savaşta olsunlar". Fakat Kuzey Afrika, Pasifik ve Hindistan'da devam eden operasyonlar maalesef rezervleri kemiriyordu; ama "düşmanın yeterince zayıf düşmesi halinde, Ağustos'tan daha erken bir tarihte saldırmaya hazırlanıyoruz ve planlar haftadan haftaya güncelleniyor" diye ekliyordu Churchill.

Stalin'in 15 Mart tarihli yanıtı şöyleydi:

> "Fransa'da ikinci bir cephenin açılmasını hâlâ önemli buluyorum. 1942 gibi erken bir tarihte ya da en geç bu ilkbaharda ikinci bir cephe açmanın mümkün olduğunu düşündüğünüzü hatırlayacaksınız. ... Ortaya koyduğunuz savlar üzerinde çalıştım. ... Zorlukları kabul ediyorum. Yine de, ortak ülkümüzün çıkarları adına, Fransa'da ikinci bir cephe açmak noktasında daha fazla gecikmenin taşıdığı ağır tehlikeye ilişkin en katı uyarıyı yapmam gerektiğini düşünüyorum. Bu nedenle, Kanal üzerinden yapılması düşünülen Anglo-Amerikan hücumu konusundaki ifadelerinizin muğlaklığı sizden saklayamayacağım bir endişeye neden oluyor."

Bu arada Churchill Türkiye'yi savaşa sokma fikrine kafayı takmıştı, muhtemelen Sovyetler Birliği'nin savaşın sonunda Akdeniz'e girmesini engellemeyi düşünüyordu. 1942 Kasımı'nda Stalin ve Roosevelt ile bazı tartışmalar olmuştu ve bu tartışmalarda Churchill, Stalin'e, eğer Türkiye Müttefiklere katılırsa, Karadeniz'de bulunan sol kanadına giden gemi rotasının açılabileceğini söylemişti. Stalin bu öneriyi kabul etmiş ve "Türkiye'yi ilkbaharda kendi tarafımızda savaşa sokmak için her şeyi yapmayı arzu ettiklerini" kabul etmişti. Ancak bu mesele Casablanca Konferansı'nın sonuçlanmasına kadar rafa kaldırılmıştı.

27 Ocak 1943 tarihinde, Churchill Stalin'e şunları yazdı: "Türk Devlet Başkanı'na, gelecek olasılıklarını göz önünde bulundurarak Tük ordusunun daha iyi ve hızlı bir donanıma sahip olmasına yönelik düzenlemeler yapmak amacıyla kendisi ile benim aramda bir toplantı yapmayı önermem gerektiği konusunda Başkan Roosevelt ve ben anlaşmış bulunuyoruz. Türk Devlet Başkanı, Türkiye'nin 'genel savunma güvenliğini' artırmaya yönelik bu planı içten bir memnuniyetle karşıladığını söyleyerek yanıt verdi."

Böylece muhtelif çıkarlara uyacak muhtelif gerekçelerle bir toplantı ayarlandı. Ancak Churchill'in kendi Kabinesi güvenlik konusuna dikkat çekerek bu başlıkta mücadele edecekti. Eden, Churchill'in aradığı sonuçların başka vasıtalarla elde edilebileceği-

ni düşünüyordu. Ancak Churchill ısrarcı oldu ve sonunda Kabine isteksizce kabul etti onu. Ve böylece, 30 Ocak 1943 tarihinde Churchill, Adana'da bir trende Türkiye'nin Devlet Başkanı İnönü ile sonunda biraraya geldi. Bu toplantıya hazırlanırken Churchill, Türklere hitap eden uzun bir bildiri kaleme almıştı. Aşağıdaki önemli pasaj bu bildiriden alınmıştır:

> "Amacımız, İtalya'yı yıkmaktır; onu tamamen harap etmektir; onu savaşın dışına silkelemektir, hem Tunus'tan hem de Büyük Britanya'dan yapılacak dehşetli bombalamalar yoluyla ve deniz üzerinden ağır saldırılar gerçekleştirmek yoluyla. Bunun için büyük hazırlıklar gerekmektedir ve yapılmaktadır. İtalya'nın çöküntüye uğratılması Batı Balkanlar ile ve hem Sırbistan'da General Michailovitch hem de Hırvatistan ve Slovenya'da partizanlar tarafından sürdürülen son derece umut verici direniş ile temas sağlayacaktır. Beklentilerimize ve makul umutlarımıza göre, yazdan önce ve belki de çok daha erken bir tarihte düşmanı Afrika kıyılarından denize dökeceğiz. Bu durumda yaz ayları, Büyük Britanya ile Birleşik Devletler'in yönetimi altında sürdürülecek Akdeniz'deki en büyük operasyonlara tanıklık edecek. Bu operasyonlar ve her şey bir yana İtalyanların tutumu, Balkanlar boyunca çok büyük bir ajitasyona neden olacaktır. Rus ordularının ilerlemesi de göz ardı edilemez. Üstün filoları ile Karadeniz üzerinden yapılacak operasyonlar bir olasılık olarak düşünülmelidir. Bu nedenle, yaz aylarında krizin tırmanacağını ve Türkiye'nin güvenlik içinde olma ihtiyacının üst düzeye çıkacağını göz önünde bulundurmalıyız."

Churchill'e göre, izleyen genel tartışma savaş sonrası dünyanın yapısı ve Türkiye ile Rusya'nın gelecekte kuracakları ilişkiler üzerine çevrildi. Churchill, Rusya'nın, savaşın sona ermesinden sonraki ilk on yıl boyunca yeniden inşa konusuna odaklanacağını düşünüyordu. Bu süre zarfında toplumsal sisteminde bazı değişiklikler olabilirdi. Her durumda, Büyük Britanya ve Birleşik Devletler'in her ikisi de güçlü hava kuvvetlerini koruyacaklardı ve barışı güvence altına almayı amaçlayan, Milletler Cemiyeti'nden daha güçlü bir uluslararası örgüt kurulacaktı. Buna ilişkin olarak Türk Başbakan (Saraçoğlu), daha gerçekçi bir şey aradığını belirtmişti. Tüm Avrupa Slavlarla ve komünistlerle doluydu. Almanya yenilecekse, yenilen tüm ülkeler bolşevik olacaktı. Churchill, işlerin her zaman beklendiği kadar kötü çıkmadığı yanıtını verdi; fakat böyle olursa, Türkiye'nin, Büyük Britanya ve Birleşik Devletler ile kuvvetli ve yakın bir biçimde ilişkilenmesi daha iyi olacaktı.

2 Şubat günü Churchill, Adana'da Türklerle yaptığı toplantı konusunda Stalin'e bir mesaj gönderdi. Türkiye'nin Müttefiklerin yanında nihayet savaşa girmesi olasılığını değerlendirdikten sonra, şunları söyledi:

> "Sovyet Cumhuriyeti'nin büyük gücü düşünüldüğünde, savaş sonrası dönemde-

ki konumlarına ilişkin olarak tabii ki endişe duyuyorlar. SSCB'nin bir taahhüt ya da anlaşmayı bozduğunu hiç görmediğimi, onlar için iyi bir anlaşma düzenleme vaktinin şu an olduğunu ve Türkiye için en güvenli yerin, savaşçı bir ulus olarak, muzaffer olanlarla paylaşacağı barış masasındaki bir sandalye olduğunu onlara söyledim. İttifakımız uyarınca ortak çıkarımız adına söylediklerim bunlardan ibarettir ve bunları onaylayacağınızı umuyorum. Eminim ki SSCB'den gelecek bir dostluk işaretine karşı son derece istekli olacaklardır."

Eski Amerikan yerli şeflerinin söylediği gibi: "Beyaz adam çatallı bir dille konuşur." Türklerle yaptığı konuşmalara ilişkin Churchill'in kendisinin anlattıklarından açıkça ortaya çıkan şuydu ki Stalin'e gönderdiği raporda en azından bir vurgu farkı vardı.

Stalin 6 Şubat'ta Churchill'e göre bir parça soğukkanlılıkla yanıt verdi. Churchill daha sonra, Stalingrad'daki zaferin onu biraz daha ılımlı yaptığını belirtecekti. Stalin yanıtında şunları söylüyordu:

"Türklerin Sovyetler Birliği'nden gelecek bir dostluk işaretine yanıt verecekleri konusundaki ifadenize atıfla, hem Sovyet-Alman savaşının patlak vermesinden önceki aylarda hem de bu savaş başladıktan sonra, Türkiye'ye ilişkin olarak, dostane niteliği İngiliz hükümetince bilinen birtakım açıklamalarda bulunduğumuzu belirtmenin yerinde olduğunu düşünüyorum. Açıkça Almanları sinirlendirmekten korktukları için Türkler karşılık veremediler. Önerdiğiniz işarete de aynı biçimde karşılık verecekleri varsayılabilir.

"Türkiye'nin uluslararası konumu bir hayli nazik. Bir yandan, dostluk ve tarafsızlık öngören bir anlaşma ile SSCB'ye ve saldırganlığa direnme noktasında karşılıklı yardımlaşma öngören bir anlaşma ile Büyük Britanya'ya bağlı; öte yandan, Almanya SSCB'ye saldırmadan üç gün önce imzalanmış bir dostluk anlaşması ile Almanya'ya bağlı. Türkiye'nin, mevcut koşullar altında, SSCB ve Büyük Britanya'ya karşı yükümlülüklerini yerine getirme görevi ile Almanya'ya karşı yükümlülüklerini yerine getirme görevini bağdaştırmayı nasıl beklediğini bilmiyorum. Ancak, eğer Türkler SSCB ile daha yakın ve daha dostane ilişkiler kurmak istiyorlarsa, bırakalım bunu söylesinler. Böylesi bir durumda Sovyetler Birliği onları yolun yarısında karşılayacaktır."

13 Şubat'ta, Türkiye Dışişleri Bakanı, Ankara'da bulunan Sovyet Büyükelçisi'ne, Türk hükümetinin, Sovyet-Türk ilişkilerinin iyileştirilmesi için Sovyet hükümeti ile müzakerelere başlamak istediğini söyledi. Sovyet hükümeti, Ankara'da bulunun Büyükelçileri vasıtasıyla, Türk hükümetinin bu arzusunu memnuniyetle karşıladığı yanıtını verdi ve bu tür müzakereleri başlatmak konusundaki istekliliğini ifade etti.

***

Tunus'ta, General Alexander 1943 Şubatının son haftasında cephenin tamamının komutasını üstlenmişti. 27 Şubat'ta Churchill'e, "Kuzey Afrika'da nihai zaferin kapıda" olduğunu söyledi ve şunları ekledi: "karada ve havada yapılması gereken çok şey var." 6 Mart'ta, 1. Ordu'nun 10. Kolordusu'nun tamamının pozisyon almak üzere manevra yapabilmesinden önce, Rommel Alman zırhlı tümenlerinin üçünü de kullanarak dört ana saldırı gerçekleştirdi. Saldırılar, Almanlara ağır kayıplar verdirerek geri püskürtüldü. Bu yenilgiden kısa bir süre sonra Rommel geriye Almanya'ya çekildi ve Von Arnim Kuzey Afrika'yı devraldı.

Montgomery komutasındaki Sekizinci Ordu, şimdi, Mareth hattının gerisindeki düşmanın konumunu zorlamak için ileriye doğru hareket ediyordu. 21 Mart'ta gerçekleştirilen bir cephe saldırısının yenilgiye uğramasının ardından Montgomery, kuvvetlerinin esas ağırlığını sol kanadına gönderdi. Yedi günlük sürekli ve ağır bir çarpışmanın ardından Sekizinci Ordu Mareth savunmasını kırdı ve Gabes'e doğru ilerledi.

23 Mart'ta Churchill, Stalin'e, "Tunus'taki ana savaşımızın şimdi en canlı durumunda olduğunu" bildirdi. Daha önce, Churchill ve Stalin arasında bir belgesel savaş filmleri alışverişi olmuştu ve 28 Mart'ta Churchill bir mesaj göndererek şunları söyledi: "Dün gece 'Stalingrad' filmini izledim. Kesinlikle harika ve halkımız üzerinde harekete geçirici bir etkisi olacak." Altta kalmamak için Stalin ertesi gün şu yanıtı verdi: "Dün gece meslektaşlarım ve ben, bize gönderdiğiniz 'Çöl Zaferi' filmini izledik ve çok etkilendik." Stalin biraz şaşırtıcı bir biçimde şu sözleri de ekledi: "İngiltere'nin ne denli görkemli bir biçimde savaştığını gösteriyor ve ... İngiltere'nin savaşmadığını ama yalnızca olup bitenleri seyrettiğini iddia eden o alçakların foyasını ustalıkla meydana çıkarıyor. Tunus'taki zaferinizi gösteren aynı türden bir başka filmi merakla bekliyorum."

1 Mayıs 1943 tarihli Günün Konuşmasında (No. 195) Stalin, "Sovyet hükümeti ve Bolşevik Parti adına" yoldaşlarını, Kızıl Ordu ve Kızıl Donanma erlerini, komutanlarını ve siyasi görevlilerini, erkek ve kadın gerillaları, erkek ve kadın işçileri, erkek ve kadın köylüleri, entelektüel çalışmalarla uğraşan kişileri, geçici olarak Alman zalimlerinin boyunduruğu altına giren erkek kardeşleri ve kızkardeşleri selamladı.

Stalin, Harkov bölgesindeki Alman karşı saldırısına atıfta bulunarak, "Hitler komutası Batı Avrupa'dan gelen 30 yeni tümenden fazlasını buraya çekmek zorunda buldu kendisini" dedi. Eğer uzun süredir açılacağı sözü verilen Avrupa'daki ikinci cephe, Fransa'da o tümenlerle uğraşıyor olsaydı, bu durum ortaya çıkamazdı elbette. Yine de Stalin, "Cesur Anglo-Amerikan kuvvetleri Almanya ve İtalya'nın askeri ve sınai merkezlerine, İtalyan-Alman faşistlerine karşı Avrupa'da açılacak ikinci bir cephenin habercisi olan ezici darbeler indirirken, Libya ve Tripolitanya bölgesindeki İtalyan-Alman tümenlerini belirli bir rotaya sokan, bu alanları düşmandan temizleyen ve şimdi onlarla Tunus alanında çarpışmaya devam eden Müttefiklerimizin muzaffer tümenlerini" cömertçe övdü.

Stalin aşikar sonuçlar çıkararak şöyle devam etti: "Böylece, savaşın başından beri ilk defa, düşmana karşı doğudan gelen ve Kızıl Ordu tarafından indirilen darbe, batıdan gelen ve Müttefiklerimiz tarafından indirilen bir darbeyle birleşerek tek bir ortak darbe halini aldı. ... Bir yıldırım savaşından söz etmek düşman kampında revaçta değil artık. ... Yabancı basında çıkan raporlarla yargıda bulunan bir kimse, Almanların, Sovyetler'den çekilmesi şartıyla İngiltere ve ABD ile barış elde edebileceği ve tersinden, İngiltere ve ABD'den çekilmesi şartıyla Sovyetler Birliği ile barış elde edebileceği sonucuna varabilir. İliklerine kadar hain Alman emperyalistleri, Müttefiklerden bazılarının zokayı yutmasını bekleyerek Müttefiklere kendi ölçütlerini uygulamaya cüret ediyorlar." Bu açıklamaları yaparken Stalin bıyık altından gülmüş olabilir. Sovyet karşıtı hatlarda herhangi bir açık propagandaya girişmek için biraz erkendi elbette, ama İngiliz ve Amerikan egemen sınıf çevrelerinin bazı kesimlerinde kemiriciler çoktan gizlice iş başına geçmişlerdi.

3 Mayıs günü Churchill, Stalin'e, "Tunus tepesindeki savaşın yüksek bir alanda ve her iki taraf için de önemli zayiatlara neden olarak devam ettiği" konusunda bilgi verdi. General Alexander 11 Mayıs'ta Churchill'e, "önümüzdeki 48 saat içinde tüm örgütlü direnişin çökmesini" beklediğini ve ertesi gün, Von Arnim'in 150 bin esirle birlikte ele geçirildiğini bildirdi. 13 Mayıs'ta, Alexander Tunus harekatının sona erdiğini haber verdi.

17 Mayıs'ta, 1941'den beri ilk defa, bir konvoy Cebelitarık'tan ayrıldı ve kayıp vermeksizin dokuz gün sonra İskenderiye'ye ulaştı. Orta Doğu'ya giden bu yolun yeniden açılması yolculuğun uzunluğunu yaklaşık 9 bin mil kısalttı.

Bu arada, 5 Mayıs'ta Clyde'den "Queen Mary" gemisine binmiş ve New York'a doğru hareket etmiş olan Churchill çoktan ABD'ye varmıştı. Roosevelt'e daha önce telgraf gönderip en gerekli görünen şeyin, "şimdi hep birlikte, ilk önce Sicilya'yı ve oranın kullanımını ve ikincisi Burma harekatının geleceğini bir karara bağlamak olduğunu" söylemiş olan Churchill, gelecek operasyonlar hakkında Roosevelt ile fikir alışverişinde bulunmaya can atıyordu. 11 Mayıs'ta "Queen Mary" Staten Adasına vardı. Ertesi gün Churchill, Roosevelt ile Washington'da Beyaz Saray'da biraraya geldi. Resmi kayıtlara göre Churchill şöyle söylemişti:

> "Rus cephesinde 185 Alman tümeni olduğunu asla unutmamalıyız. Afrika'daki Alman Ordusu'nu yıktık, fakat şimdi hiçbir yerde onlarla temasa geçmemeliyiz. Rusların gayreti olağanüstü oldu ve bizi kendilerine borçlandırdılar. 1943 yılında Rus cephesi üzerindeki ağırlığı hafifletmenin en iyi yolu, İtalya'yı savaştan çıkarmak ve böylece Almanları, Balkanları baskı altında tutmak için çok sayıda tümen göndermeye zorlamaktır."

Roosevelt cevabında, "bu yıl Kanal üzerinden bir teşebbüste bulunma olasılığının ol-

madığı fakat operasyonun 1944 ilkbaharında en büyük ölçekte gerçekleştirilmesi gerektiği noktasında herkesin mutabık olduğunu" hissettiğini söyledi.

22 Mayıs'ta Churchill, Washington'daki İngiliz Büyükelçiliğinde verilen bir öğle yemeğinde Devlet Müsteşarı Sumner Welles de dahil olmak üzere ileri gelen diğer önemli kişilerle birlikte ABD Başkan Yardımcısı ile önemli bir görüşme yaptı. Bir savaş sonrası çözümün yapısı hakkında tartıştılar. Diğer önerilerin yanında Churchill, güçlü bir Fransa'nın yeniden yaratılmasını önerdi; "çünkü İngiltere ile Rusya arasında güçlü hiçbir ülkenin olmaması olasılığı çekici değildi." Güneydoğu Avrupa'da, Churchill Viyana'ya dayanan bir Tuna Federasyonu tasarlıyordu "ve Avusturya-Macar İmparatorluğunun ortadan kalkmasının yarattığı boşluğu dolduracak bir şeyler" yapmayı düşünüyordu; "Bavyera bu gruba katılabilir. Ardından bir Balkan Federasyonu yaratılmalıdır." Yunanistan ile birlikte Türkiye'nin, Balkan sisteminde rol almak isteyeceğini düşünüyordu. Şimdiye dek, savaş-sonrası düzende İngiltere ve ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı birlikte durması fikri, iki ana İngilizce konuşan güç söz konusu olduğunda, kabul edilmiş bir gerçek halini almıştı. Bundan sonra, önden ortak bir politikayı tartışıp çözümlemek için İngiliz ve Amerikan temsilcileri arasında bir ön toplantı yapılmadan Sovyetler Birliği'nin temsilcileri ile toplantı yapılmıyordu. Gelecek dünya barışı için iyi ki tarihin de oynayacak bir rolü vardı. Churchill, ertesi gün verilen bir öğle yemeğinde, Başkan Yardımcısı'nın, "diğer ülkelerin, İngiltere ile Birleşik Devletler dünyayı yönetmeye çalışıyor diye düşünmesinden biraz endişe eder göründüğünü" söyler.

Churchill ve Roosevelt, Washington'da yapılan konferans ile ilgili olarak Stalin'e bir bildiri gönderilmesi gerektiği konusunda bir anlaşmaya varmıştı. *İkinci Dünya Savaşı* kitabında Churchill şunları anımsar: "Bir çırpıda daktilo edilen ve geri getirilen pek çok taslak kaleme aldık. Karalamalarımızdan görünmez hale gelene kadar tekrar tekrar düzeltildi bu taslaklar. Neyi koyup neyi dışarıda bırakacağımız konusunda kafamız karışmıştı." Tebliğ, ABD'den Kuzey Afrika'ya yaptıkları yolculuk sırasında bir deniz uçağında, General Marshall'ın yardımıyla Churchill tarafından son haline getirildi. Yeniden yakıt almak için Newfoundland, Botwood'a ayak bastıklarında, taslak tebliğ Washington'a geri uçuruldu ve başka değişiklik yapmadan Roosevelt tarafından Stalin'e gönderildi. Bir kısmı şöyleydi:

> "Elimizde sımsıkı tuttuğumuz Afrika ile birlikte, İngiltere'de kara kuvvetleri biriktirmeye yeniden başlamanın artık olanaklı olduğuna karar verildi. Ortak bir Anglo-Amerikan karargahı, Fransa ya da Norveç'te düşmanın göstereceği herhangi bir zayıflıktan anında yararlanmak için gereken planları son dakikaya kadar sürdürmekle meşgul olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Mevcut planlar çerçevesinde, 1944 baharında İngiliz Adalarında, o dönem Kıtanın geniş çaplı bir işgaline izin verecek yeteri kadar geniş bir asker ve malzeme birikiminin olması gerekiyor. Büyük hava saldırısı böylece doruk noktasına ulaşacak."

Stalin cevap vermek için hiç zaman harcamadı ve Roosevelt'e gönderilen aşağıdaki gizli mesajın gösterdiği gibi doğrudan meseleye girdi:

> "Siz ve Bay Churchill tarafından benimsenen stratejik konulara ilişkin belirli kararlar konusunda beni bilgilendiren mesajınız 4 Haziran günü bana ulaştı. Bilgilendirme için teşekkür ederim. Mesajınızdan anlaşılıyor ki bu kararlar, Batı Avrupa'da açılacak ikinci bir cephenin tarihine ilişkin olarak bu yıl içerisinde daha önce siz ve Bay Churchill tarafından alınan kararlar ile karşıtlık içinde. Siz ve Bay Churchill tarafından gönderilen 26 Ocak tarihli ortak mesajınızın, Rus cephesinden önemli düzeyde Alman kara ve hava kuvvetlerini çekmek ve 1943 yılında Almanya'ya diz çöktürmek üzere o dönem benimsenen kararı ilan ettiğini şüphesiz hatırlayacaksınız.
> "Daha sonra 12 Şubat'ta, Bay Churchill, kendisi adına ve sizin adınıza, Avrupa'nın batı kıyısındaki ve ayrıca Tunus'taki Anglo-Amerikan operasyonları için belirlenen zamanı bir mesajla bildirmişti. Mesajda, Büyük Britanya ve Birleşik Devletler'in, 1943 Ağustosu'nda Kanalı geçmek için güçlü bir biçimde hazırlık yaptığı ve eğer operasyon hava koşulları ya da başka sebepler nedeniyle aksarsa, o zaman, 1943 Eylülü'nde daha büyük bir kuvvetle gerçekleştirilmesi düşünülerek hazırlık yapılacağı ifade ediliyordu.
> "Şimdi, 1943 Mayısı'nda, siz ve Bay Churchill, Batı Avrupa'ya yönelik Anglo-Amerikan işgalini 1944 baharına dek ertelemeye karar vermiş bulunuyorsunuz. Diğer bir deyişle, daha önce 1942'den 1943'e ertelenmiş olan batı Avrupa'da ikinci cephenin açılması şu anda bir kez daha ileri bir tarihe atılıyor, bu kez 1944 baharına.
> "Kararınız, son iki yıldır tüm kaynaklarını zorlayarak Almanya ve uydularının ana kuvvetlerine karşı savaşan Sovyetler Birliği için olağanüstü zorluklar yaratıyor ve yalnızca kendi ülkesi için değil; ama aynı zamanda müttefik ülkeler için de savaşan Sovyet Ordusu'nu, hâlâ çok güçlü ve çetin olan düşmana karşı bu işi yalnız başına neredeyse tek tabanca olarak yapmaya terk ediyor. İkinci cephenin bu yeni ertelenişinin ve Anglo-Amerikan ordularından beklenen ciddi desteğin bu denli özveride bulunmuş olan ordumuzdan esirgenmesinin, Sovyetler Birliği içerisinde, hem halkım nezdinde hem de orduda yaratacağı cesaret kırıcı negatif etkiden söz etmeme gerek var mı?
> "Sovyet hükümetine gelince, katılımı olmaksızın ve bu son derece önemli konunun ortak bir düzlemde tartışılması girişiminde bulunulmaksızın benimsenmiş ve savaşın izleyen dönemdeki rotasını ağır bir biçimde etkileyecek olan bu kararla uyuşması mümkün değildir."

Roosevelt, kendisine Stalin tarafından gönderilen telgrafın bir kopyasını Churchill'e gönderdi ve Churchill 19 Haziran'da şu şekilde yanıt verdi:

> "Hayal kırıklığınızı gerçekten anlıyorum ancak yalnızca doğru olan şeyi değil; ama aynı zamanda bu koşullar altında fiziksel olarak mümkün olan tek şeyi yap-

tığımıza eminim. Kanal'ın karşısına yönelik felaketle sonuçlanan bir saldırıda yüz bin askerimizi telef etseydik bunun Rusya'ya hiçbir yararı olmayacaktı ve şu anki koşullar altında ve çok ağır bir bedel karşısında elde edilebilecek herhangi bir başarıdan faydalanmak için son derece zayıf sayılabilecek eldeki güçlerle sonuç kesinlikle böyle olacaktı. Benim görüşüme göre ve tüm uzman askeri danışmanlarımın kanaati uyarınca, kıyıya çıksaydık bile gerisin geriye def edilecektik çünkü bizim bu yıl içerisinde Fransa'ya yerleştirebileceğimiz tüm güçlerden daha üstününe Almanlar zaten sahip orada ve bizim sahiller üzerinden ya da ele geçirebileceğimiz mahvolmuş Kanal limanları içinden yapabileceğimizden çok daha hızlı bir biçimde ana demiryolları vasıtasıyla takviye sağlayabilirdi Almanlar. İngiliz yenilgisinin ve katliamının nasıl olup da Sovyet ordularına yardım edeceğini anlamıyorum. Ancak böylesi bir durum, askeri uzmanlarımızın öğütlerine karşı ve sizden gelen basınç altında bu tür bir yenilgiye maruz kaldığımızın düşünülmesi halinde burada son derece kötü bir hissiyat yaratabilir. Size gönderdiğim telgraflarda, faydasız bir kıyıma neden olacağına inandığım hiçbir Kanal ötesi saldırıyı onaylamayacağımı her zaman açıkça ifade ettiğimi hatırlayacaksınız."

24 Haziran tarihinde Stalin, Churchill'e gizli ve kişisel bir mesajla yanıt verdi. Churchill yine de Roosevelt'e bu mesajın bir kopyasını gönderdi. Bu mesajda Stalin, Churchill'in daha önce göndermiş olduğu bazı mesajlara dikkat çekiyordu; 1942 Haziranı'nda Churchill, 100 bin kişilik bir güç ile değil, operasyonun tam başlangıcında bir milyon askeri aşan bir Anglo-Amerikan gücü ile gerçekleştirilecek bir işgal için hazırlıkların sürdürüldüğünü beyan etmişti; ve 1943 Şubatı'nda, 100 bin askeri değil fakat daha uygun bir gücü öngören ve aynı yılın Ağustos ya da Eylül aylarında yapılması planlanan Batı Avrupa işgaline hazırlık olarak geniş önlemlerin alınmış olduğu belirtilmişti. Stalin devamla şöyle yazıyordu:

"Şimdi, 'büyük bir İngiliz yenilgisinin ve katliamının nasıl olup da Sovyet ordularına yardım edeceğini anlamıyorum' dediğinizde, Sovyetler Birliği'ne ilişkin bu tür bir ifadenin düpedüz temelsiz olduğu ve işgali bu yıl düzenlemek üzere İngilizler ve Amerikalılar tarafından alınan geniş kapsamlı ve güçlü önlemler; yani operasyonun eksiksiz başarısının bağlı olduğu önlemler ile ilgili yukarıda sıralanan, daha önce verdiğiniz ve sorumluluğunu taşıdığınız kararlar ile çeliştiği açık değil mi?

"Batı Avrupa'nın işgali ile ilgili daha önceki kararlarınızı geri çeken sorumlusu olduğunuz bu kararın, uygunsuz bir biçimde, Sovyet katılımı olmaksızın ve Sovyet temsilcilerini Washington konferansına davet etmeksizin, siz ve Başkan Roosevelt tarafından alındığı gerçeği üzerinde daha fazla durmayacağım; ancak Almanya'ya karşı savaşta Sovyetler Birliği'nin rolünün ve ikinci cephe sorunu konusundaki çıkarlarının yeterince önemli olduğunun farkında olun. Sovyet hükümetinin, ortak düşmana karşı verilen bu savaşta hayati Sovyet çıkarlarının bu

şekilde hiçe sayılmasına sıcak bakamayacağını söylemeye gerek yok.
"Hayal kırıklığımı, 'gerçekten anladığınızı' söylüyorsunuz. Buradaki meselenin yalnızca Sovyet hükümetinin hayal kırıklığı olmadığını; ama aynı zamanda müttefiklerine karşı duyduğu güvenin, şiddetli bir gerilime maruz bırakılmakta olan güvenin korunması ile ilgili olduğunu size söylemeliyim. Bunun, Batı Avrupa ve Rusya'nın işgal altındaki bölgelerinde bulunan milyonlarca yaşamın kurtarılması ve Anglo-Amerikan ordularının özverilerinin, karşısında önemsiz kaldığı Sovyet ordularının muazzam özverilerini hafifletme sorunu olduğu unutulmamalıdır."

Churchill, cevabında, "Nazi Almanyası'nın bize yapabileceği en kötü şeyleri karşılamak üzere biz İngilizlerin yalnız bırakıldığı" Sovyetler Birliği'ne dönük Alman saldırısından önceki döneme dönüyordu. Doğal olarak şunu unutarak; yalnız kalmamızın nedeni, savaşlar arasındaki dönemde Almanya, İtalya ve Japonya'ya, Sovyetler Birliği'ni yok etme planlarında, Avrupa ve Kuzey Afrika'daki ve Orta Doğu'daki istemiş oldukları tüm toprakları işgal etmelerine izin vererek yardım etmiş ve cesaret vermiş olmamızdı. Bu gerçeğe ve sonuç olarak Sovyetler Birliği'nin uğradığı korkunç kayıplara rağmen, Churchill şunu söyleyecek yüzsüzlüğe sahipti: "Batılı Müttefiklerinize dönük serzenişleriniz karşısında soğukkanlılığımı koruyorum." Ardından şöyle devam ediyordu:

"1942 Haziranı'nda planlanan programa göre Amerikan ordusunu İngiltere'ye sevk etmek mümkün olmadı. Oysa o dönem, 27 Amerikan tümeninin 1943 Nisan'ı itibariyle Büyük Britanya'da olacağı umuluyordu, aslında şu anda, 1943 Haziranı'nda, yalnızca bir tane var ve Ağustos itibariyle yalnızca beş tane olacak. Japonya'ya karşı girişilen savaşın bizden talep ettikleri, gemi eksiği ve her şey bir yana güçlü Nazi kuvvetlerini içine çeken Kuzey Afrika'daki harekatın yayılması bu duruma neden oldu. Ayrıca, bir Kanal ötesi girişimi için bu yılın Ocak ayında mevcut olacağını planladığımız çıkarma gemileri şimdiye dek tam olarak sağlanmadı ve sağlananların tamamı da şu anda Akdeniz'de sürmekte olan büyük operasyonun içine çekildi. Düşmanın darbenin nereden geleceğine ve nasıl bir ağırlığı olacağına ilişkin duyduğu belirsizlik, güvenilir danışmanlarının kanaatine göre, şimdiden, Hitler'in Rusya üzerine gerçekleştireceği üçüncü saldırının ertelenmesini sağlamıştır ki bu saldırı için altı hafta önce büyük hazırlıklara girişildiği görülüyordu. Bu yaz ağır bir saldırıya uğramayacağınızın kanıtı olabilir bu. Eğer bu doğruysa, Akdeniz stratejimizin 'askeri doğruluğu' diye adlandırdığınız şeyi kesin olarak kanıtlayacaktır. Ancak, bu konularda olayların nasıl bir seyir izleyeceğine bakmamız gerekiyor."

Churchill'den Stalin'e giden bu mesaj 27 Haziran tarihliydi ve Stalin'in diyecek bir şey bulamamasına neden olmuş olmalı, çünkü 9 Ağustos tarihine kadar Stalin'den Churchill'e giden kayıtlı hiçbir yanıt ya da başka bir mesaj yok. Bu arada, 16 Temmuz'da Roosevelt, "Kursk'taki Alman saldırısına karşı Sovyet ordularının sergilediği görkemli

gösteri" konusunda Stalin'e bir tebrik mesajı gönderdi.

***

Bir önceki bölümde zaten üstü kapalı bir biçimde söylediğim gibi, Büyük Britanya Komünist Partisi'ne yeniden kabul edilmem için çaba gösterme zamanının geldiğini hissediyordum. Böylece, 23 Ocak tarihinde Sussex ilçe Komitesi sekreterliğine, konunun yeniden açılmasını talep eden bir mektup yazdım. Ne yazık ki, 1943 yılının ilk altı ayında bu konu hakkında yazdığım mektupların kopyaları yok elimde, ancak yanıtlar zamana direnmişe benziyor. Bu nedenle, kendi mektuplarının içerikleri konusunda kaba bir fikir elde etmek için bu yanıtlara dayanmalıyım. 9 Şubat'ta, Sussex İlçe Komitesi'nden aşağıdaki mektubu aldım:

> "23 Ocak tarihli mektubunuza cevaben, yalnızca en son mektubumuzda söylediklerimizi tekrar edebiliriz. İhraç edildiğiniz dönemde, size karşı getirilen tüm suçlamalara itiraz etmek için her fırsata sahip olduğunuzdan, bu suçlamaların herhangi birisi hakkındaki tartışmayı yeniden açmayı reddetmeliyiz. Ayrıca, son mektubumuzda söylediğimiz gibi, şu anda bizi ilgilendiren şey, herhangi bir kişinin savaşı kazanmak için verilen mücadelede oynamak istediği rolün ne olduğudur. Sizinle güncel sorunlar üzerine yazışmayı tercih ederiz."

Bundan kısa bir süre sonra, Parti'ye yeniden katılmak için resmi bir başvuruda bulunmuş olmalıyım, çünkü yine Suusex İlçe Komitesi Sekreterliği'nden 19 Şubat'ta aşağıdaki mektubu aldım:

> "Parti'ye yeniden katılmak için yaptığınız başvuruyu almış bulunuyoruz ve Merkez Kontrol Komisyonu'na da danışarak mümkün olan en kısa süre içerisinde değerlendirilecektir. Vurkaç baskınlarına karşı korumanın artırılması talebine yönelik olarak Parti'nin izlediği politikaya ilişkin sorunuza gelince, saldırının en iyi savunma olduğu politikasını benimsiyoruz. Sivilleri ve onların mallarını saldırıdan korumak için RAF kuvvetlerinin düşmanın mevzilerine saldırı düzenlemekten vazgeçmesini savunamayız. Aynı zamanda, Almanya'daki sivil hedefleri bombalamaya başlamamız gerektiği fikrine elbette katılmıyoruz."

Soruma verilen oldukça tuhaf bir yanıttı; çünkü "düşmanın askeri mevzilerine karşı saldırılarda kullanılan" bombardıman uçakları, İngiltere'deki sivil nüfusun vurkaç baskınlarına karşı korunması konusunda hiçbir işe yaramazdı. Aslında, yukarıda alıntılanan mektubun son paragrafı bunu doğrulamaktadır. Şöyle deniyordu: "savunma önlemleri olarak hava baskını uyarıları, ARP [Hava Baskını Önlemleri için kullanılan kısaltma] ve yangınla mücadelenin daha etkili hale getirilmesini savunuyoruz ve bu ara-

da elbette hücum faaliyetinin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, avcı uçağı ve uçaksavar koruması sağlamak için mümkün olan her şeyin yapılması konusunda baskı yapıyoruz."

Ancak, Parti'ye yeniden katılmak için yaptığım başvuru King Sokağı'na gönderilmiş olmalıydı; çünkü bir zaman sonra Merkez Komite Sekreterliği'nden 25 Şubat tarihli şu mektubu aldım:

> "13 Şubat tarihinde sizin tarafınızdan doldurulmuş bir başvuru formunu, aynı tarihli bir başka mektupla birlikte Sussex İlçe Komitesi'nden almış bulunuyoruz. Başvuru Parti'ye katılmak adına yapılmış, ancak ihracınızın Merkez Komite tarafından onaylandığı ve eğer yapmak isterseniz ihracınıza karşı itirazda bulunabileceğinizi de belirten, konu ile ilgili ve 4 Mayıs 1942 tarihli bir mektubun size gönderildiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, katılma başvurunuzun ciddi bir biçimde amaçlanmadığı oldukça açık. 5 Mayıs 1942 tarihli mektubunuzda ihracınıza karşı itirazda bulunmayı kesinlikle reddetmiş olmanız düşünüldüğünde, neden böyle bir başvuruda bulunduğunuzu bilmiyoruz.
>
> "Partiye katılma başvurunuz ile birlikte gelen 13 Şubat tarihli mektupta şunları yazmışsınız: 'Sizin (açıkça Sussex İlçe Parti Merkezi) hiçbir zaman kanıtlamaya girişmediğiniz temel suçlamaları çürüten belge niteliğinde kanıtlarım var bir gün bu konuda hak ettiğim şeyi alacağım."

> "Parti'den ihraç edilmenize karşı Merkeze itiraz etmeyi birkaç ay önce reddettikten sonra, şimdi neden Partiye katılmak için başvurduğunuzu anlamıyoruz. İlçe Parti Merkezi tarafından size karşı getirilen suçlamalara bir cevabınız varsa, cevabı suçlamalar yapıldığında vermeliydiniz, ve tabii ki konunun Merkez Komite'nin ve eğer gerekiyorsa Parti Kontrol Komisyonu'nun önüne götürülmesini talep etmeliydiniz.
>
> "Biraz uzun bir yanıt verdik, çünkü Parti'nin saflarına katılmak konusunda hâlâ ciddiyseniz, meseleye ilişkin daha ciddi bir yaklaşım benimsemeniz gerekecek ve İlçe Parti Merkezi'nin, Merkeze atıfta bulunmaksızın şu anda sizi Partiye kabul etme yetkisi olmadığından, konuyu doğrudan bizimle görüşmeniz gerekecek."

Bir haftadan biraz fazla zaman geçtikten sonra, Kontrol Komisyonu'ndan 4 Mart tarihli aşağıdaki mektubu aldım:

> "Durumunuza ilişkin yazışmanın geri kalanı ile birlikte 26 Şubat tarihli mektubunuz, konuyu ele alabilmemiz ve belki de Parti ile ilişkiniz genel sorunu hakkında sizinle bir tartışma ayarlayabilmemiz için bize ulaştı. Son mektubunuz diğerleri kadar yetersiz. Tüm soruna tamamen kişisel bir açıdan yaklaştığınızı gözler önüne seriyor. Eğer bir kopyası elinizde bulunuyorsa, bu bakış açısıyla onu bir kez daha dikkatlice okumanızı öneriyoruz ve ne demek istediğimizi anlayacağınızı düşünüyoruz. Diğer bir nokta da İlçedeki Parti liderliğinin Sussex'teki

Parti'yi bir bütün olarak ifade ettiğini fark edemiyorsunuz. İhraç edilmenizin oldukça sert bir tutumun sonucu olduğunu hisseden parti üyelerine ve meseleyi sizinle tartışmamış tekil İlçe Parti Merkezi üyelerine yapılan atıflar Parti'ye dönük yanlış bir algılamayı yansıtmaktadır; Partiyi bir örgüt olarak değil ama farklı yeteneklere ve mizaçlara sahip bireylerin bir toplamı olarak gören bir yaklaşımı. "Eğer güçlü bir Parti'ye duyulan ihtiyacı anlayabilirseniz ve kişisel ve küçük meseleleri bu amaca tabi kılabilirseniz, bölgenizde güçlü bir Parti'nin hayata geçirilmesine yardım etmek noktasında oldukça yararlı bir rol oynayabileceğinizi düşündüğümüz için, çalışmalarımızda oldukça uyumlu bir rol oynamanızı sağlamaya çalışmak amacıyla, sizinle ihracınız konusunun bütününü tartışmayı istiyoruz. Sizin bakış açınızdan bu tür bir tartışmanın ayarlanabileceği en uygun yolun ne olduğunu genel hatlarıyla bilmemizi sağlarsanız, buna uygun olarak devam edeceğiz."

Bir çeşit uzlaşma umudu taşıdığı görülen mektubun altında, benim de tanıdığım R. W. Robson'un imzası vardı. Önceki mektuplar imzasızdı. Sonunda, King Sokağı 16 numarada, 4 Nisan Pazar günü, saat birde kendisine eksiksiz güven duyduğum Jimmy Shields ile buluşmam ayarlandı. Bu toplantıya ilişkin belleğimde kalan hiçbir şey olmadığını söylemekten üzüntü duyuyorum. Bu toplantı söz konusu olduğunda, zihnim tam bir boşluk. Öznenin hatırlamayı hiç istemediği olaylarla bağlantılı bu türden hafıza kayıpları duydum. Ancak, toplantı sırasında, Parti'den ihracımın tamamen haklı olduğuna ikna edilmiş olmalıyım; çünkü daha sonraki bir mektupta bu konudaki mutabıklığıma değiniliyordu. Belki de Parti'ye yeniden girmek konusunda o kadar tedirgindim ki duygularım hakkında yalan söylemeye bile hazırdım. Eğer böyleyse, sonunda pişman olacaktım. Merkezi Örgüt Bürosu'ndan gelen ve 21 Nisan tarihli bir mektupta şunlar yazıyordu:

"Parti üyeliğine yeniden kabul edilmek için yapmış olduğunuz başvuru ile bağlantılı olarak Londra'da, 4 Nisan 1943 Pazar günü Yoldaş Shields'in sizinle yapmış olduğu görüşmenin sonucu olan rapor bize ulaşmış durumda. Yoldaş Shields, Parti'den ihracınızın tamamen haklı olduğu konusunda mutabık olduğunuzu, ancak sizi ihraç etme kararının dayandığı ve o dönemdeki genel davranışlarınıza ve tutumunuza ilişkin olarak yapılan birtakım suçlamaların doğruluğunu hâlâ reddettiğinizi bize bildiriyor. Dahası, ihraç kararına karşı herhangi bir itirazda bulunmayı açıkça reddetmiş olmanıza rağmen, bu meselelerin araştırılmasını hâlâ istediğiniz anlaşılıyor.

"O dönemden beri cereyan eden tüm olayları hesaba katarak, açıkça söylemek gerekirse, Parti'nin saflarına yeniden kabul edilmek için hâlâ uygun olmadığınız fikrindeyiz.

"Sussex İlçe Komitesi'ne yazdığınız, 24 Mart 1942 tarihli mektubunuzda, Parti'ye ve Parti'nin Sussex İlçe Komitesi'ne karşı bir dizi korkunç suçlamada bulundunuz. Söylediklerinizi arasında örneğin şunlar vardı; 22 Temmuz 1941'den beri

'Parti'nin, rağbet görmediği dönem boyunca herkesin eleştirisine maruz kalan eski üyelerine artık ihtiyacı kalmadığı,' orduya çağrıldığınızdan beri Sussex İlçe Komitesi'nin sizi ihraç etmeyi kafaya takmış görünmesinin 'sizi arkaplana ittiği' vs. Ardından, Sussex'teki İlçe Liderliğini, 'düşmanca unsurların' üyelerin peşini bırakmayıp canlarını yakmakla suçlu oldukları su katılmamış derecede bürokratik bir tutum içinde olmakla suçlamak için SBKP'nin Onsekizinci Kongresi'ne Yoldaş Jdanov tarafından sunulan rapordan alıntı yaptınız. Nihayetinde, ihracınıza karşı itirazda bulunmayı amaçlamadığınızı üstü kapalı olarak söylerken, 5 Mayıs 1942 tarihli mektubunuzda, Sussex İlçe Komitesi'nin 28 Nisan tarihli raporunu, 'tartışmaya değmez yarı doğrular ile yanlış ifadelerin bir çorbası' olarak tanımladınız.

"Ancak şimdiye kadar bu suçlamaları eksiksiz ve mutlak biçimde geri çekmediğiniz gibi, davranışlarınızla ilgili daha az önemli bazı ithamların 'yanlışlığı' ve 'haksızlığı' konusundaki ısrarınızla 5 Mayıs 1942 tarihli mektubunuzdaki duruşu aslında özünde sürdürdünüz. Bunu fark edememeniz, Parti üyeliği için şimdi yaptığınız başvuruyu reddetmekten başka bir yol bırakmıyor."

Bu göründüğü kadarıyla sonuncusu olan mektuba yanıtım için, Merkezi Örgüt Bürosu'ndan gelen 19 Mayıs tarihli aşağıdaki yazışmaya dayanmak zorundayım:

"3 Mayıs tarihli bir diğer mektubunuza yanıt olarak, tartışılan ana noktaya karşı çıkmadığınızı hissediyoruz. O dönem yapılan suçlamalardan kimilerine dönük tutumunuza ilişkin sorun konusunda sizinle herhangi türden bir tartışmaya girmeye şu aşamada hazır değiliz. Ancak, bu konuya girmeye gerek yok, zira 'genel davranış ve tutumlarınızın' ihracı haklı çıkardığına aslında katılıyorsunuz. Bizim üzerinde durduğumuz nokta ise, Parti'deki sorumlu konumunuz ve deneyiminiz göz önünde bulundurulduğunda, durumunuza ciddi bir biçimde eğilmemiz gerektiğidir ve mektubunuzda tüm bu meseleyi çok fazla hafife aldığınızı hissediyoruz. Parti'ye kabul edilmenizin bu örnekte Sussex'teki Parti'yi güçlendirip gelişimine yardım edip etmeyeceğini belirlemeliyiz ve önceki konumunuz göz önünde bulundurulduğunda, durumun böyle olmayacağı sonucuna vardık."

Sahip olduğum erdemler ya da kusurlar ne olursa olsun, beni meseleyi hafife almakla suçlamak için hiçbir gerekçe yoktu. Aslında benim için ciddi bir ızdıraba neden oluyordu bu konu. Ancak buna rağmen ve yeniden partiye girme başvurumu reddetmiş oldukları halde, Sussex'teki Parti ile hâlâ çalışıp çalışamayacağımı sormak üzere bir mektup yazıdm. Merkezi Örgüt Bürosu, bu konunun Sussex'teki Parti'nin inisiyatifinde olduğu yanıtını verdi.

***

Şimdi savaşın en olağanüstü propaganda darbelerinden birine geliyoruz. Joseph

Goebbels, Londra'da bulunan Sürgündeki Polonya Hükümeti'ndeki Sovyet karşıtı unsurların yardımıyla, 40 yıldan uzun bir zaman sonra Batılı gerici çevrelerde hâlâ inanılacak olan bir yalan uydurdu. O denli muazzam bir yalandı ki, katıksız cüreti bakımından henüz geride bırakılmamış bir standart oluşturdu. Ama önce izin verin bu başyapıt çamur atma olayının üzerine bina edildiği tarihsel arkaplanı hatırlatalım.

Londra'da imzalanan, 30 Temmuz 1941 tarihli Sikorski-Maiskiy Anlaşması'nın şartları çerçevesinde, Sürgündeki Polonya Hükümeti ile Sovyetler Birliği arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştu ve bir Polonya Ordusu'nun, "Polonya hükümeti tarafından atanan ve Sovyet hükümetinin onayladığı bir başkanın emirleri altında" Sovyetler Birliği'nde örgütlenmesi konusunda anlaşmaya varılmıştı. Orduyu kurma görevi, 1920 yılında Mareşal Pilsudski'nin komutası altında Polonya tarafından ele geçirilmiş olan Belarusya ve Ukrayna topraklarını Sovyetler Birliği'nin geri kazandığı 1939 tarihinde Kızıl Ordu tarafından esir alınmış olan General Anders'e verilmişti. General Anders anlaşılır biçimde Sovyet karşıtıydı ama değişen koşullar altında Sovyet hükümeti tarafından yine de kabul edilmişti, özellikle de "bir tümen operasyona hazır hale geldiğinde, derhal cepheye gönderilmesi gerektiğini" öne sürdüğü için. Sovyet hükümeti bu Polonya Ordusu'nun oluşturulma maliyetini karşılamış ve o dönem kurulma sürecinde olan yeni Sovyet Ordusu birliklerine verdiği mühimmatların aynısını bu orduya da vermişti. 25 Ekim 1941 tarihine gelindiğinde, Polonya Ordusu 2 bin 630 subay da dahil olmak üzere 41 bin askere sahip olmaktan şimdiden övünür hale gelebilmişti. 1941 Aralığı'nda, General Sikorski Moskova'yı ziyaret etmiş ve bu rakamın 96 bine çıkarılmasını önermişti.

Sikorski Moskova'da olduğu sırada Stalin ile bir araya gelmiş ve Almanların yenilgisinden sonra Polonya'nın geleceğinin ne olacağı sorusunu gündeme getirmişti. Sikorski, Polonya sınırlarının, 1939 Eylülü öncesindeki hatlarına yeniden getirilmesini; yani bu sınırların, Belasrusya ve Ukrayna'nın 1920'de Mareşal Pilsudski tarafından Sovyet Rusya'dan alınmış olan bölgelerini de içermesini istedi. Doğal olarak Stalin bu tür bir anlaşmayı kabul etmeyi reddetti.

Bölüklerin bazıları 1941 Ekimi'ne gelindiğinde hazırdı, fakat General Anders faaliyetsizlikleri için bahaneler geliştirdi ve Polonya Ordusu'nun tamamının 1942 Haziranı itibariyle eyleme hazır olacağı sözünü verdi. Vakit geldiğinde, General Anders Sovyet-Alman cephesinde savaşmayı doğrudan reddetti. Bu kilitlenmeyi çözmek için Churchill, General Anders'in komutası altındaki Polonya Ordusu'nun İran üzerinden Sovyetler Birliği'ni terk etmesi gerektiğini öne sürdü. Polonya Ordusu Stalingrad Savaşı'nın arifesinde ayrılmış oldu ve bu da SSCB halkının gözündeki ününü[25] daha da artırmaktan başka bir şey yapmadı.

25 Burada yazar, Polonya'nın Sovyet halkları açısından 1917-1920 ve İkinci Dünya Savaşı öncesindeki "kötü ünü"ne işaret ediyor. -yayınevinin notu.

Polonya'nın savaş sonrası sınırları sorunu Polonya ve Sovyet hükümetleri arasında bir anlaşmazlık konusu olmaya devam etti ve Stalingrad'daki büyük Sovyet zaferinden sonra doruk noktasına ulaştı. 19 Şubat 1943 günü, Radyanska Ukrayna'da (Sovyet Ukraynası), tanınmış Ukraynalı oyun yazarı Aleksandır Korneyçuk Sovyet Ukraynalılarının bakış açısını şu şekilde ortaya koydu:

> "Polonya halkının geçirdiği bu zor zamanlarda Polonya toplumunun tüm katmanlarının aynı ulusal duygu ve kutsal düşünce etrafında birleşeceği düşünülecektir: Almanları defetmek. ... Ama hayır, Hitler'in düşmanlarının birleşik cephesini bozmak için elinden geleni ardına koymayan Polonyalı büyük gruplar var Londra'da. İngiliz cinsi iyi kalite gazete kağıdına basılı bir Polonya gazetesi İkinci Cephe için koparılan feryadı 'ucuz demogaji' olarak nitelendirdi geçenlerde. Ve Edinburgh'ta yakın dönemde yapılan bir toplantıda Profesör W. Wielhorski şöyle dedi: 'Her Polonyalı doğudaki topraklarımızın ihlal edilemezliği için savaşmayı görevi saymalıdır.' Polonyalı toprak sahibi soylular hiçbir şey öğrenmemiş. Ukrayna halkını hiçbir zaman tanımadılar."

Bu pasajı, kitabı *Savaşta Rusya*'da alıntılayan Alexander Werth'e göre, Korneyçuk, batı Ukrayna'nın, 1939 ile 1941 yılları arasında Sovyetler Birliği ile birleşmesinden sağlağı yararların uzun bir listesini vererek devam etti bu sözlere; okulların ve hastanelerin inşa edilmesi ve gereçlerle donatılması, toprak reformu, okuryazarlık için ve işsizlik ve fuhuşa karşı verilen mücadele bu yararların arasındaydı. Bu makale ertesi gün *Pravda*'da yeniden basıldı ve 2 Mart günü bir Tass [Telegrafnoye Agentstvo Sovyetskava Sayuza – Sovyetler Birliği haber ajansı için kullanılan kısaltma] tebliği, Londra Polonyalılarının Ukraynalıları ve Belarusyalıları haklarından mahrum bırakma girişiminin "Atlantik Bildirisi"ne aykırı olduğunu belirtti ve şunları ekledi; "Lord Curzon bile, Sovyetler Birliği'ne duyduğu düşmanlığına rağmen, Polonya'nın Ukrayna ve Belarusya topraklarında hak iddia edemeyeceğini anladı."

Birkaç gün sonra, Wolna Polska (Özgür Polonya), "geçmişlerine, görüşlerine ve inançlarına bakılmaksızın, SSCB'de yaşayan tüm Polonyalı yurtseverleri Alman işgalcilerine karşı uzlaşmaz bir mücadele verme ortak görevi etrafında birleştirme" amacıyla, Polonya Yurtseverler Birliği'nin organı olarak çıktı. Polonya Yurtseverler Birliği'nin ilan edilen amacı, diyordu gazete, "Polonya topraklarının her bir karesini geri almak fakat başka halklara ait toprakların bir karesi üzerinde bile hak iddia etmemek"ti. Geniş bir denize erişim alanı ile Silezya'nın esas bölümü ve Vistula ağzı Polonya'ya verilmeliydi. Kıyı şeridi Danzig'den Memel'e uzanmalı ve Doğu Prusya'nın "Polonyalılar, Ruslar ve Baltık halklarına gösterilen Alman saldırganlığı için dayanıklı bir sıçrama tahtası olma niteliği son bulmalıydı". Wolna Polska'da çıkan diğer makaleler Sovyetler Birliği ile dostluk için çağrıda bulunuyordu. Polonya Yurtseverler Birliği'nin üyeleri

ve destekçileri arasında yazar Wanda Wassilewska (Birliğin başkanıydı) ve İran'a giden General Anders'in ordusunu izlemeyi reddetmiş bir subay olan Albay Berling vardı. Alexander Werth'e göre üyelerin çoğu, 1939'da Polonya'nın ilk çöküşünden sonra Sovyetler Birliği'ne gelmiş olan genç, bilinmeyen Polonyalılardı. "Bunların çoğunun Yahudi olduğunu" belirtti. Eski savaş esirleri ile hâlâ ülkenin geniş alanları üzerine dağılmış olan Polonya kökenli mültecilerden Sovyet toprakları üzerinde yeni bir Polonya Ordusu'nun oluşturulabileceğine çok azı inanıyordu. "Yine de," diye yazmıştı Alexander Werth, "ne Polonya Yurtseverler Birliği ne de Polonya Tümeni (daha sonra Sovyet topraklarında kurulan üç tane daha bölük oldu) yalan olmadı." Bu durumda, Polonya Yurtseverler Birliği henüz ortaya çıkmamış olan savaş sonrası Polonya için ideolojik temeli yarattı.

1943 Nisanı'nın ortalarında Alman Propaganda Bakanı, Goebbels'in yönlendirmesi altında, askeri kuvvetlerinin Smolensk yakınlarındaki Katın Ormanı'nda iddiaya göre Ruslar tarafından öldürülmüş binlerce Polonyalı subayı barındıran çok sayıda toplu mezar bulduğunu açıkladı birden. Açıklama iyi zamanlanmıştı; hem Moskova ile Londra Polonyalıları arasındaki gerilmiş ilişkilere oynamak için hem de Stalingrad'daki görkemli zaferden sonra Kızıl Ordu'yu gözden düşürmek için. Paulus'un tesliminden sonra Hitler Almanya'da üç günlük kamusal yas ilan etti ki böyle bir hareketin eşi modern savaş tarihinde yoktur. Nazi hükümeti, son yenilgiler ile ağır kayıpları halkının aklından çıkaracak büyük birşeye ihtiyaç duyuyordu kesinlikle. Bu koşullar altında, Katın dahiyane bir vuruştu.

Hikayeyi Goebbels'in kendisinin uydurup uydurmadığı açık değil. İlk aşamalarda detaylar konusunda kafasının karışık göründüğü kesin. 9 Nisan günü günlüğüne şunları yazmıştı: "Bolşevikler, aralarında sivil esirlerin, piskoposların, entellektüellerin, sanatçıların vs. de bulunduğu 10 bin civarında Polonyalı tutsağı basitçe vurdular ve ardından toplu mezarlara küreklerle attılar. Adi işlerinin tüm izlerini örtmek için bu toplu mezarların üzerine muhtelif türde tesisler inşa ettiler."

Ancak, bu türden "sivil esirler, piskoposlar, entelektüeller, sanatçılar vs." daha sonraki raporlarda hiçbir şekilde geçmiyordu. Zaten cesetlerin entellektüellere ve sanatçılara ait olduğunu nasıl bilebilirdi; öldürülmeden önce bilmediği sürece! 14 Nisan günü hikayesini değiştirdi ve günlüğüne şunları yazdı:

> "GPU [Gossudarstnenoye Politiçeskoye Upravlenije - Sovyet Gizli Servisi] tarafından öldürülen 12 bin Polonyalı subayın bulunması hadisesini tam manasıyla Bolşevik karşıtı propaganda için kullanıyoruz şimdi. Bulundukları yeri görmeleri için tarafsız gazetecileri ve Polonyalı entellektüelleri gönderdik. Yurt dışından bize geri gelen raporları ürkütücü. Alman basınına etkileyici bir haber dağıtmamız için Führer de izin verdi. Bu propaganda malzemesinin en geniş şekilde kullanılması için talimatlar verdim. Bu bizi birkaç hafta idare edecektir."

Nefret edilen Bolşeviklerin "adi işlerinin" tüm izlerini örtmek için inşa edildiği iddia edilen "muhtelif türde tesisler" de başka hiçbir yerde geçmedi. Daha sonraki açıklamalarda, Bolşeviklerin mezarları örtmek için ağaçlar diktikleri söylendi.

Bir süre için, Polonya'nın 1939'daki çöküşünden beri Sovyetler Birliği'nde bulunan Polonyalı subayların kaderi endişe duyulması için sebep vermişti. Londra'da bulunan Sürgündeki Polonya Hükümeti'ne göre, subaylar, 1940 ilkbaharına kadar Kozelsk, Starobelsk ve Ostaşkov'da yer alan üç kampta bulunuyordu, fakat 1941 sonu itibariyle onlardan hiçbir ize rastlanamamıştı. Bölgenin tamamı bu arada Nazi bölükleri tarafından istila edilmişti elbette.

İkinci Dünya Savaşı kitabında Churchill, 1943 Nisanı'nın ilk günlerinde Sikorski'nin Downing Sokağı 10 Numara'da verilen öğle yemeğine geldiğini belirtir. Şöyle yazmıştı Churchill: "Sovyet hükümetinin, ellerindeki 15 bin Polonyalı subayı ve diğer esirleri öldürdüğüne ve bu ölülerin esas olarak Katın civarındaki ormanlarda yer alan büyük mezarlara gömülmüş olduklarına dair kanıtlara sahip olduğunu söyledi bana. Zengin kanıtları vardı. Şöyle dedim: 'Eğer ölülerse, yapabileceğiniz hiçbir şey onları geri getirmeyecek.' Halkını tutamayacağını ve tüm haberleri basına çoktan vermiş olduklarını söyledi."

Churchill'e göre 13 Nisan günü Alman radyosu, Sovyet hükümetini, üç kamptaki 14 bin 500 Polonyalı'nın öldürülmesi ile suçladı ve bölgede Polonyalıların akıbetlerini araştıracak uluslararası bir soruşturma düzenleneceğini ileri sürdü. 16 Nisan'da yayınlanan resmi bir tebliğde, Sovyet hükümeti, "1940 ilkbaharında, Smolensk bölgesindeki Sovyet organları tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen kitlesel öldürmeler hakkındaki iftira niteliği taşıyan uydurmalara" değindikten sonra şöyle devam ediyordu:

> "Alman açıklaması, 1941 yılında Smolensk'in batısındaki alanlarda inşaat işleriyle uğraşan ve Sovyet bölüklerinin geri çekilmesinden sonra pek çok Sovyet yurttaşı ile birlikte Alman cellatların eline düşen eski Polonyalı savaş esirlerinin trajik akıbeti konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmıyor. Polonya'da yüz binlerce Polonya yurttaşını katleden bu profesyonel Alman katilleri bu türden yalan ve iftiralarla hiç kimseyi kandıramayacak."

Yine de, 17 Nisan günü, Goebbels günlüğüne şunları yazabiliyordu:

> "Katın olayı, geniş yansımaları olabilecek devasa bir politik meseleye dönüşüyor. Mümkün olan her yoldan kullanıyoruz bu olayı. On ile oniki milyon arası Polonyalı kurban şu ya da bu biçimde hayatlarını feda ettiklerine göre (ki bu en azından kısmen onların kendi suçuydu, zira bu savaşın asıl kışkırtıcıları onlardı), şimdi de Bolşevizm konusunda Avrupa halklarının gözlerini açmaya yarayabilirler."

Aynı gün, Londra'daki Polonya Kabinesi, amaçları hakkında İngiliz hükümetine bil-

gi bile vermeden, soruşturmaya katılmak üzere Katın'e bir heyet gönderilmesi için İsviçre'deki Uluslararası Kızıl Haça bir başvuruda bulunulduğunu belirten bir tebliğ yayınladı. Bu durum günün daha sonraki saatlerinde Goebbels'in günlüğüne bir başka not daha eklemesini sağladı:

> "Akşam saatlerinde, Sürgündeki Polonya Hükümeti tarafından yapılan bir açıklamayı içeren bir rapor ulaştı elimize. Bu açıklama bütün Katın meselesini kökten değiştiriyor, çünkü Sürgündeki Polonya Hükümeti şimdi Uluslararası Kızıl Haçın soruşturmada yer almasını talep ediyor. Bu bize tamamen uyar. Derhal Führer'le temas kurdum ve Führer, cesetlerin kimliğini tespit etme işinde en üst düzeyde işbirliğine girmesini talep eden bir telgrafı Uluslararası Kızıl Haç'a göndermem için izin verdi bana. Bu telgraf, İngiltere'de iyi tanınan ve orada pek çok aile bağlantısı olan Coburg ve Gotha Dükü tarafından imzalandı. Bana kalırsa, hayal etmesi imkansız yansımaları olabilecek bir şeyler böylece başladı."

Ertesi gün, 18 Nisan'da, mezarları görmeleri için "tarafsız gazetecileri" davet etmiş olmasına rağmen, "İsveçli gazetelerin Berlin muhabirlerinin haberlerinin yayınlanmasını engellemek için ellerinden geleni yaptığını" duyduğu için hayal kırıklığına uğradı.

19 Nisan'da yayınlanan bir *Pravda* başyazısı Katın meselesindeki gelişmeleri sert biçimde yorumladı:

> "Goebbels'in uydurması yalnızca Alman yazarlarını takmadı peşine; ama herkesi hayrete düşürecek bir biçimde General Sikorski'nin bakanlık çevreleri de bu uydurmanın peşine takıldılar. ... Polonya Haber Alma Bakanlığı bu Alman provakasyonunun amacını gayet iyi biliyor, çünkü kendisi söylüyor: 'Alman propagandasının yalanlarına alışığız ve son keşiflerinin amacını anlayabiliyoruz.' Yine de, hiçbir zaman gerçekleşmemiş ya da şimdi suçlarını Sovyet organlarının üzerine atmaya çalışan Berlin'in cellatları tarafından icra edilmiş bir şeyi 'soruşturması' için Uluslararası Kızıl Haç'a başvurmaktan daha iyi bir şey düşünemiyor Haber Alma Bakanlığı."

Katın hikayesinin Yahudi karşıtı içeriğinin altını çizen *Pravda* başyazısı şöyle devam ediyordu: "Barışsever yurttaşları ve özellikle de Yahudileri katletmelerine tüm ileri ci insanlığın duyduğu öfkeyi hisseden Almanlar ahmak insanların öfkesini Yahudilere çevirmeye çalışıyor şimdi: bu nedenle 10 bin Polonyalı subayın öldürülmesinde yer aldığını söyledikleri bir 'Yahudi Komiserler' toplamı icat etmiş durumdalar. Bu türden deneyimli üçkağıtçılar için hiçbir zaman yaşamamış birkaç insana isim icat etmek zor olmadı; Lev Rybak, Avraam Borisoviç, Paul Brodninsky, Haim Fineberg. Bu isimler, Ne 'OGPU'nun [Obedinennoye Gossudarstvennoye Politiçeskoye Upravleniye –

Sovyet Gizli Servisi] Smolensk Şubesinde' ne de NKVD'nin [Narodniy Kommissaryat Vnutrennih Del – Halkın İçişleri Komiserliği] başka herhangi bir departmanında var olmuştur. Bu gerçeklerin ışığı altında, Polonya Ulusal Savunma Bakanlığı tarafından Uluslararası Kızıl Haç'a yapılan talep, Hitler'in kalpazanlarına ve provakatörlerine doğrudan yardım etme arzularının bir ifadesi olarak görülebilir yalnızca."

21 Nisan günü, Stalin, Churchill ve Roosevelt'e ayrı fakat birbirinin aynı iki mektup yazdı. Bu yazışmaların önemi göz önünde bulundurularak, metin burada tam haliyle sunuluyor:

"Polonya hükümetinin SSCB'ye karşı son dönemdeki davranışı, Sovyet hükümetinin gözünde, tam manasıyla anormal ve iki müttefik devlet arasındaki ilişkileri idare eden tüm kurallara ve standartlara aykırıdır. Alman faşistleri tarafından ve Alman işgali altındaki topraklarda, Smolensk bölgesinde kendilerinin öldürdüğü Polonyalı subaylarla bağlantılı olarak başlatılan Sovyet karşıtı iftira kampanyası, Sikorski hükümeti tarafından derhal benimsendi ve Polonya resmi basını tarafından her yol kullanılarak alevlendiriliyor. SSCB'ye karşı yürütülen iğrenç faşist iftiraya karşı çıkmak bir yana, Sikorski hükümeti Sovyet hükümetine sorular yöneltmeyi ya da konuyla ilgili bilgi istemeyi bile gerekli görmemiştir.

"Polonyalı subaylara karşı korkunç bir suç işlemiş olan Hitler yetkilileri şimdi gülünç bir soruşturmayı sahneye koyuyorlar ve her şeyin Hitler'in topuğu altında ezildiği ve dürüst hiçbir Polonyalının ağzını açamadığı işgal altındaki Polonya'da, devşirdikleri bazı faşist yanlısı Polonyalı unsurları bu amaçla kullanıyorlar. Hem Sikorski hem de Hitler hükümetleri, 'soruşturma' için, darağaçlarının ve sivil nüfusun toplu imhasının damgasını vurduğu bir terör rejimi altında Hitler tarafından yönetilen soruşturma maskaralığında yer almaya zorlanan Uluslararası Kızıl Haç'ın yardımını sağlamış durumda. Ayrıca Sovyet hükümetinin arkasından çevrilen bu 'soruşturma'nın dürüst görünen hiç kimsenin güvenini kazanamayacağı açık.

"Sovyet karşıtı kampanyanın Alman ve Polonya basınında eşzamanlı olarak başlamış ve aynı yolları izliyor olması gerçeği, bu düşmanca kampanyada (Müttefiklerin düşmanı) Hitler ile Sikorski hükümeti arasında bağlantı ve danışıklık olduğunun kesin kanıtıdır. Sovyetler Birliği halklarının, Hitler Almanyası'na karşı verilen acımasız mücadelede kanlarını döktükleri ve enerjilerini özgürlük düşkünü demokratik ülkelerin ortak düşmanını yenmeye yönelttikleri bir zamanda, Sikorski hükümeti Hitler tiranlığına yardım etmek için Sovyetler Birliği'ne hain bir darbe indiriyor. Bu koşullar, Hitler hükümeti ile danışıklı iş çevirecek kadar alçalmış olan mevcut Polonya hükümetinin, pratikte, Sovyetler Birliği ile ittifak ilişkilerini kopardığını ve ona karşı düşmanca bir tutum benimsediğini düşünmeye zorluyor Sovyet hükümetini. Yukarıda anılan durumdan sizi haberdar etmenin gerekli olduğunu düşünüyor ve İngiliz (ABD) hükümetinin, Sovyet hükümeti cephesinden bakıldığında zorunlu olan bu adımı gerektiren saikleri anlayacağına inanıyorum."

24 Nisan'da Churchill Stalin'e şu yanıtı gönderdi:

"Büyükelçi Maiskiy mesajınızı dün gece iletti bana. Alman otoritesi altındaki herhangi bir bölgede Uluslararası Kızıl Haç ya da başka herhangi bir kurum tarafından yürütülecek herhangi bir 'soruşturma'ya güçlü bir biçimde karşı çıkacağız. Böylesi bir soruşturma sahtekarlık olur ve sonuçlarına terörizm ile ulaşılabilir. Bay Eden bugün Sikorski'yi görüyor ve Nazi himayesi altındaki herhangi bir soruşturmaya yönelik tüm desteklerini geri çekmeleri için mümkün olduğu kadar güçlü biçimde baskı yapacak ona. Ayrıca Almanlarla yapılacak hiçbir görüşmeyi ya da hangi türden olursa olsun onlarla herhangi bir teması hiçbir zaman kabul etmemeliyiz ve Polonyalı müttefiklerimizi bu noktada sıkıştıracağız. "Sikorski'nin yukarıda değindiğim konulara nasıl tepki verdiğine ilişkin size daha sonra telgraf göndereceğim. Konumu büyük zorluk içeren bir konum. Alman yanlısı ya da onlarla birlik içinde olmaktan ziyade, halkı için Sovyetlere karşı yeterince dik durmadığını düşünen Polonyalılar tarafından devrilme tehlikesi altında. Eğer giderse, yalnızca ondan daha kötü birisi gelir. Bu nedenle, ilişkileri 'kesme' kararınızın, gerçek bir kopuş yerine nihai bir uyarı olarak okunacağını ve bu kararın diğer tüm planlar denenmiş olana kadar herhangi bir derecede kamuya duyurulmayacağını umuyorum."

Stalin ertesi gün yanıt verdi buna:

"Polonya meseleleri ile ilgili mektubunuzu aldım. Bu konuya ilişkin bize katılan duruşunuz için teşekkür ederim. Ancak, Polonya hükümeti ile ilişkilerin kesilmesi meselesinin çoktan karara bağlandığını ve bugün V. M. Molotov'un Polonya hükümetine bir nota gönderdiğini size söylemeliyim. Tüm çalışma arkadaşlarım bu konuda ısrarcı oldular; çünkü Polonya resmi basını yalnızca düşmanca kampanyasını sürdürmekle kalmıyor, ama aslında günden güne yoğunlaştırıyor bu kampanyayı. Ayrıca, Polonya hükümetinin nankörlük ve hainliğinden dolayı derin bir biçimde incinmiş olan Sovyet kamuoyunu da göz önünde bulundurmak zorundaydım. Polonya hükümeti ile ilişkileri kesme konulu Sovyet belgesinin yayınlanmasına gelince, korkarım bunu yapmaktan kaçınmamız imkansız."

Stalin'in bu yanıtı Churchill tarafından aynı tarihte gönderilen bir başka yazışma ile kesişmiş olmalı. Churchill Stalin'e şunları bildiriyordu:

"Bay Eden dün akşam General Sikorski'yi gördü. Sikorski, Kızıl Haç'a yönelik başvurusunu Almanlarınki ile eşzamanlı yapmak bir yana, hükümetinin bu inisiyatifi Almanların nasıl bir yol izleyeceğini bilmeden aldığını belirtti. Aslında Almanlar Polonyalıların radyo duyurusunu duyduktan sonra harekete geçtiler. Sikorski, Bay Eden'e, hükümetinin konu ile ilgili olarak eşzamanlı olarak Mösyö Boglomov'a yaklaştığını da söyledi. Sikorski, daha önce pek çok kez bu kayıp subaylar sorununu Sovyet hükümetine gündem ettiğini ve bir defa da kişisel ola-

rak size bu gündemi açtığını vurguladı. Talimatları üzerine Polonyalı Haber Alma Bakanı yayınlarında Alman propagandasına güçlü bir tepki vermişti ve bu da öfkeli bir Alman yanıtını getirmişti. Bay Eden'in güçlü beyanlarının bir sonucu olarak, Sikorski Kızıl Haç soruşturması talebini zorlamamayı taahhüt etti ve Berne'deki Kızıl Haç yetkililerini bu şekilde bilgilendirecek. Ayrıca Polonya basınını polemiklerden uzak tutacak. Bu bağlamda, Sovyet hükümetine saldıran ve aynı zamanda Sovyet hükümeti ile çalışmaya gayret ettiği için Sikorski'ye saldıran bu ülkedeki Polonya gazetelerini susturma sorumluluğunu gözden geçiriyorum.

"Sikorski'nin taahhütü düşünüldüğünde, herhangi bir ilişki kesme fikrini bir kenara bırakmanız konusunda ısrarcıyım şimdi. Bu mesele üzerine daha da fazla düşündüm ve eğer Sovyet ve Polonya hükümetleri arasındaki ilişki kesilirse, bunun yalnızca düşmanlarımıza yardım edeceğine her zamankinden daha fazla kaniyim. Alman propagandası bu hikayeyi esas olarak Birleşmiş Milletler saflarında bir çatlak oluşturmak için üretti ve dahası Avrupa ile daha küçük ulusların çıkarlarının büyük Avrupa dışı güçlere karşı; yani Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Birleşik Devletler ve İngiliz İmparatorluğu'na karşı, Almanya tarafından müdafaa edilmekte olduğuna dünyayı ikna etmekte kullandıkları yeni girişimlerine biraz olsun gerçeklik görüntüsü katmak için üretti. General Sikorski'yi iyi tanıyorum ve kendisi ya da hükümeti ile Polonyalıları şiddetli ve uzlaşmaz bir direniş göstermeleri için yönlendirdiği ortak düşmanımız arasında hiçbir bağlantı ya da anlaşma olmadığı kanaatindeyim. Almanlarla danışıklık içinde yapılmadığı kanaatinde olsam da Uluslararası Kızıl Haç'a yaptığı başvurunun açıkça bir hata olduğu görüşündeyim."

Londra'da bulunan Sürgündeki Polonya Hükümeti ile Berlin'de Nazi hükümeti arasında bir danışıklık olup olmadığı ya da Sikorski'nin öne sürdüğü gibi Almanların Uluslararası Kızıl Haça başvururken işareti Polonyalılardan alıp almadıkları pek de önemli değil. Polonyalıların, Almanlardan, Nazilerce işgal edilmiş Sovyet topraklarında bir soruşturma yürütmelerini istemeyi hayal edebilmiş olması bile affedilmezdi. Ancak bu, Stalin'in belirttiği gibi, Sovyet-Polonya ilişkilerini yeniden ve yeniden kopma noktasına getiren uzun bir provakatif eylemler dizisinin yalnızca yeni bir hadisesiydi.

26 Nisan günü, Roosevelt Churchill'in itirazına kendisininkini ekleyerek Stalin'e şöyle yazdı:

"Telgrafınızı, Birleşik Devletler'in batı bölümünde yaptığım bir teftiş gezisi sırasında aldım. Sorununuzu tamamen anlıyorum, fakat aynı zamanda umuyorum ki eyleminizi, Sovyetler Birliği ile Polonya arasındaki diplomatik ilişkilerin tam anlamıyla kopması olarak adlandırmak yerine, Londra'da bulunan Sürgündeki Polonya Hükümeti ile görüşmeleri askıya almak olarak tanımlayacak bir yolu mevcut durumda bulabileceksiniz. Sikorski'nin Hitler çetecileriyle şu yada bu biçimde işbirliği yapmış olduğuna inanamıyorum. Ancak benim fikrimce, bu

özel sorunu Uluslararası Kızıl Haç'la görüşmekle hata yaptı. Dahası, Başbakan Churchill'in, Londra'daki Polonya hükümetini ileride daha duyarlı davranmaya ikna edeceğini düşünmeye eğilimliyim. Bu soruna ilişkin olarak ve özel olarak da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dışına göndermeyi arzulayabileceğiniz herhangi bir Polonyalıyı gözetmekle bağlantılı olarak herhangi bir biçimde yardım edip edemeyeceğimi bana bildirirseniz minnettar olacağım."

Moskova'daki Sovyet hükümeti ile Londra'da bulunan Sürgündeki Polonya Hükümeti arasındaki kopuşun haberleri Almanya'da neşeyle karşılandı. 28 Nisan günü Goebbels günlüğüne şunları yazdı:

"Bu kopuş Alman propagandası için ve özel olarak da kişisel olarak benim için yüzde yüz başarıyı temsil ediyor. Alman propagandası adına bir zafer denilebilir buna."

Roosevelt'in "göndermeyi arzulayabileceğiniz herhangi bir Polonyalı"ya yaptığı atıf, General Anders'in ordusunun İran üzerinden çekilmesi bağlamında ele alınmalı. Stalin, 29 Nisan tarihli yanıtının sonuna doğru bu öneriyi hususi olarak ele aldı. Yanıt kısmen şöyleydi:

"Yanıtınızın [Stalin'in Roosevelt ve Churchill'e gönderdiği birbirinin aynı mektuplara Roosevelt'in verdiği yanıt] bana 27 Nisan tarihine kadar ulaşmadığını söylemekten üzgünüm, çünkü 25 Nisan günü Sovyet hükümeti Polonya hükümeti ile ilişkileri kesmek zorunda kaldı. Zira Polonya hükümeti yaklaşık iki haftadır Sovyetler Birliği'ne düşman ve başka hiç kimseye değil ama Hitler'e faydalı bir kampanyayı durdurmak bir yana, basında ve radyoda yoğunlaştırdı, bu davranış nedeniyle Sovyet kamuoyu derin bir biçimde incindi ve bu nedenle Sovyet hükümeti eylemini artık erteleyemez hale geldi.
"Bay Sikorski'nin kendisi Hitler çetecileri ile işbirliği yapma amacı taşımıyor olabilir elbette. Bu kanaatin gerçeklere dayandığını görmekten mutluluk duymalıyım. Fakat benim izlenimim o ki (Polonya hükümetinin içinde ya da çevresinde bulunan) bazı Hitler yanlısı unsurlar, Bay Sikorski'yi, kendilerini izlemesi konusunda ikna ettiler ve bu da Polonya hükümetinin, muhtemelen kendi rızasına rağmen, sizin de farkında olduğunuz Sovyet karşıtı kampanyada Hitler'in elinde bir oyuncak haline gelmesi sonucunu doğurdu.
"Başbakan Churchill'in Polonya hükümetinin aklını başına getirecek ve bundan böyle bir sağduyu ruhu içinde ilerlemesine yardım edecek yolları bulacağına ben de inanıyorum. Yanılıyor olabilirim, ama Müttefikler olarak görevlerimizden birinin, şu ya da bu Müttefikin ortak düşmanı sevindirecek ve onun işine yarayacak biçimde başka herhangi bir Müttefike karşı düşmanca eylemlere girişmesini engellemek olduğuna inanıyorum.
"SSCB'deki Polonyalı tebaa ile onların gelecekleri konusunda, Sovyet hükümet

> kurumlarının onlara her zaman yoldaşlar olarak, bize yakın ve bizim için kıymetli insanlar olarak davrandığı ve davranmaya devam edeceği konusunda sizi temin ederim. SSCB'den sınır dışı edilmeleri gibi bir sorunun hiçbir zaman olmadığı ve olamayacağı açık olsa gerek. Ancak eğer kendileri SSCB'yi terk etmek isterlerse, Sovyet hükümet kurumları onlara engel olmayacaktır ki hiçbir zaman olmamışlardır ve aslında onlara yardım etmeye çalışacaklardır."

Bu konu hakkında kamuoyunu dürüstçe yansıttı İngiliz basını çoğu kez. "Bu ihtilafın ayrıntıları hakkında herhangi bir tartışmaya girmeyi amaçlamıyoruz," diye yazdı 24 Nisan'da *Evening Standard*, "ama iki basit hesaba dayanarak Polonya hükümetinin bu uyuşmazlıktan sorumlu tutulması gerektiğine inanıyoruz. Birincisi, bir Alman iddiasının doğruyu içerebileceğini varsaymaya hakları yoktu. İkincisi, düşman tarafından işgal edilmiş olan topraklarda soruşturma yapılması için çağrıda bulunmaya hakları yoktu."

27 Nisan tarihinde *News Chronicle*'de yazan A. J. Cummings şöyle demişti: "Polonya hükümeti ve basını bunu o kadar canı gönülden benimsedi ki sanki Sovyetler Birliği'ne çamur atma ve temel müttefikleri karşısında onun itibarını sarsma şansını memnuniyetle karşıladılar."

"Gobbels propaganda makinesinin gaddarlığını ve hünerini anlamak için onca nedeni olan kişilerin bu propaganda makinesi tarafından kurulan tuzağa düşmüş olmaları" diye belirtiyordu 28 Nisan tarihinde *The Times*'deki bir başyazı, "pişmanlık kadar şaşkınlık da yaratacak. Polonya'nın barışsever Alman yerleşimcilerine karşı işlendiği iddia edilen Polonya zulümlerini fotoğraflar da dahil tüm dolaylı kanıt detayları ile betimleyen ve savaşın ilk kışında geniş biçimde dolaşıma girmiş olan bir sayıyı Polonyalıların unutmuş olması zor."

Daily Telegraph, 29 Nisan tarihinde, New York muhabirinden gelen bir telgrafı yayınladı: "Durumdan haberdar olan Birleşik Devletler'deki diplomatik çevreler, tüm sorunun kökünde Polonya'nın toprak iddialarının bulunduğunu iddia ediyorlar. 10 bin Polonyalı subayın kaderi hakkındaki tartışmanın, Amerikan ve İngiliz görüşünü etkilemenin bir aracı olarak Polonyalılar tarafından başlatıldığını belirtiyorlar."

30 Nisan'da, Churchill Stalin'e bir kez daha Sovyet hükümeti ile Londra Polonyalıları arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesinden duyulan hayal kırıklığını ifade eden bir mesaj gönderdi. Bu mesajda Churchill Stalin'e şu bilgileri veriyordu:

> "Polonya hükümeti Sovyet hükümetine karşı hakaret niteliğinde suçlamalar yaparken ve bu yolla acımasız Nazi propagandasını destekler görünürken, Sovyetler ile dostane ve işler ilişkilerin yeniden başlatılmasının mümkün olmadığını Bay Eden ve ben kendilerine belirttik. Nazi öngörüleri çerçevesinde ve Nazi terörizminin hâkimiyeti altında Uluslararası Kızıl Haç tarafından yürütülen sorşturmaları hiçbirimizin hoş karşılamasının mümkün olmadığını da belirttik.

Görüşümüzü kabul ettiklerini ve sizinle sadakatle çalışmak istediklerini size söylemekten memnuniyet duyuyorum. Şu an talepleri, İran'daki Polonya ordusuna bağımlı kimselerin ve Sovyetler Birliği'nde savaşan Polonyalıların, İran'a gitmelerine zaten izin verilmiş olan Polonya kuvvetlerine katılmak üzere gönderilmeleri. Bu elbette sabırlı bir tartışmayı gündeme sokan bir mesele. Biz talebin, doğru biçimde ve doğru zamanda gündeme getirilmesi halinde, makul olduğu kanaatindeyiz ve Başkan'ın da böyle düşündüğünden eminim. En içten biçimde umuyoruz ki acımasız Nazi saldırganlığının hepimizi içine fırlattığı zorlukları hatırlayarak bu meseleyi bir işbirliği ruhu içinde gözden geçireceksiniz.

"Buradaki Kabine Büyük Britanya'daki Polonya basınını gereken biçimde disipline etmeye kararlıdır. Sikorski'ye saldıran zavallı paçavralar, Alman yayınlarının ortak zararımıza olacak şekilde dünyaya açgözlülükle tekrarladığı şeyleri söyleyebilir. Bu durdurulmalıdır ve durdurulacaktır.

"Şimdiye dek bu mesele Goebbels için bir zafer oldu. Şimdi vızır vızır konuşup SSCB'nin Rus topraklarında bir Polonya hükümeti kurup yalnızca onunla ilişki kuracağını öne sürüyor. Biz tabii ki bu tür bir hükümeti tanıyamayız ve ortak ülkümüz için sizin ve bizim bulabileceğimiz en yardımcı kişi olan Sikorski ile ilişkilerimizi sürdüreceğiz. Beklentim o ki bu aynı zamanda Amerikan görüşü olacak.

"Benim kendi hislerim bir şok yaşadıklarını söylüyor bana ve hangi zaman aralığının uygun olduğu düşünülüyorsa o kadar zaman sonra 30 Temmuz 1941 tarihinde kurulan ilişki onarılmalıdır. Hiçkimse bundan Hitler'den daha fazla nefret etmeyecek ve en çok onun nefret ettiği şey bizim için yapılması akıllıca bir şeydir."

Stalin bu mektuba 4 Mayıs'ta yanıt verdi:

"Polonya hükümeti ile ilişkileri kesme konulu ve 21 Nisan tarihli mesajımı gönderirken, 15 Nisan gibi erken bir tarihte Polonyalılar tarafından başlatılan ve ilk kez Polonya Ulusal Savunma Bakanlığı'nın bildirisi ile ve daha sonra Polonya hükümetinin 17 Nisan tarihli beyanı ile ağırlaştırılan dile düşmüş Sovyet karşıtı basın kampanyasının Londra'da hiçbir karşı koyuş ile karşılaşmamış olduğu gerçeği bana yol gösterdi; dahası Sovyet hükümeti Polonyalılar tarafından hazırlanan Sovyet karşıtı kampanya konusunda önceden uyarılmadı, oysa İngiliz hükümetinin tasarlanan kampanya konusunda bilgilendirilmemiş olduğunu hayal etmek güç. Anlaşmamızın ruhu bakımından, bir Müttefiki bir diğerine darbe indirmekten caydırmak, özellikle bu darbe ortak düşmana yardım ediyosa, yalnızca doğal sayılabilirdi. Yine de, Sovyet hükümetinin Polonya-Sovyet ilişkileri konusundaki fikrinden sizi haberdar etmeyi gerekli gördüm. Polonyalılar Sovyet karşıtı karalama kampanyalarını Londra'dan gelen hiçbir karşı koyuş olmaksızın devam ettirdiklerine göre, Sovyet hükümetinin sabrının sınırsız olması beklenemezdi.

"Polonya basınında uygun bir disiplini yürürlüğe koyacağınızı söylüyorsunuz bana. Bunun için size teşekkür ederim, fakat mevcut Polonya hükümeti, bu hükümetin Hitler yanlısı destekçiler grubu ve fanatik basını üzerinde disiplin uy-

gulamanın o kadar kolay olacağından kuşkuluyum. Polonya hükümetinin Sovyet hükümeti ile sadakat içinde çalışmak istediği konusunda beni bilgilendiriyorsunuz, ancak ben Polonya hükümetinin sözünü tutmak konusundaki becerisini sorguluyorum. Polonya hükümeti o denli büyük bir Hitler yanlısı destekçiler grubu tarafından kuşatılmış durumda ve Sikorski o denli aciz ve yıldırılmış durumda ki Sikorski'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerinde sadık kalmaya devam edebileceği olasılığı hiçbir kesinlik taşımıyor.

"Hitlerciler tarafından yayılan ve SSCB'de yeni bir Polonya hükümetinin oluşturulduğuna ilişkin söylentiler ile ilgili olarak, bu uydurmayı reddetmek için hiçbir neden yok. Büyükelçimiz bunu size zaten söyledi. Bu durum, Hitler'e karşı Müttefiklerin oluşturduğu birleşik cepheyi pekiştirmek bakımından ve mevcut Polonya hükümetinin bileşimini iyileştirmeye dönük olarak Büyük Britanya, SSCB ve ABD tarafından alınan önlemleri devre dışı bırakmıyor. Bu ne kadar erken yapılabilirse o kadar iyi olur. ABD'den döndükten hemen sonra Bay Eden, Maiskiy'ye, Başkan Roosevelt'in ABD'deki taraftarlarının, mevcut Polonya hükümetinin geleceğe dönük hiçbir beklentisi olmadığı düşüncesinde olduklarını söyledi. Ayrıca aynı kişilerin, Sikorski'yi elde tutmak isteseler de söz konusu Polonya hükümetinin Polonya'ya dönme ve iktidarı ele geçirme şansı olup olmadığı konusunda şüpheli olduklarını da ekledi. Bence Amerikalılar mevcut Polonya hükümetinin beklentileri konusunda doğrudan çok da uzak değiller.

"Sayıları çok olmayan SSCB'deki Polonya vatandaşları ve İran'a tahliye edilen Polonyalı askerlerin aileleri ile ilgili olarak, Sovyet hükümeti SSCB'den ayrılmalarına hiçbir zaman hiçbir engel çıkarmamıştır."

Stalin, Churchill'e yanıt verdiği gün, hem Londra'nın *The Times*'ının hem de *New York Times*'ın Moskova muhabiri olan Ralph Parker'den önceki gün aldığı bir mektuba da yanıt verdi. Parker Polonya'nın geleceği ile ilgili iki soru sormuştu. İşte Stalin'in verdiği cevaplarla birlikte sorular:

"Soru 1: SSCB hükümeti Hitler Almanyası'nın yenilgisinden sonra Polonya'nın güçlü ve bağımsız bir ülke olduğunu görmeyi arzuluyor mu?

"Cevap: Tartışmasız biçimde evet.

"Soru 2: Polonya ve SSCB arasındaki ilişkilerin savaştan sonra hangi ilkeler üzerine kurulması gerektiğini düşünüyorsunuz?

"Cevap: Sağlam ve iyi komşuluk ilişkileri ve karşılıklı saygı ilkeleri üzerine ya da eğer Polonya halkı arzularsa, Sovyetler Birliği ve Polonya'nın baş düşmanları Almanlara karşı karşılıklı yardıma olanak sağlayan ittifak ilkeleri üzerine."

12 Mayıs günü Churchill, 4 Mayıs tarihli mesajı için Stalin'e teşekkür etti ve "Polonyalılar ne yapacaklarını bize anlatmadılar ve bu yüzden izlemeyi planladıkları yolun tehlikesine karşı onları uyaramadık" diye açıklama yaptı. Polonya basınının gelecekte disipline edileceği konusunda tekrar söz verdi ve bu defa "ve yabancı dille yapı-

lan tüm diğer yayınlar" ifadesini de ekledi. Polonya hükümeti konusunda Churchill, iyileştirilebileceğine katıldığını söyledi ve ekledi: "sizin gibi, Sikorski ve bazı başkalarının her halükarda elde tutulması gerektiğini düşünüyorum. Eğer Sikorski dış baskı altında hükümetini yeniden kuracak olsaydı, muhtemelen kabul edilmeyecek ve fırlatılıp atılacaktı ve yerine onun kadar iyi birini bulamayacaktık. Bu nedenle muhtemelen birden değişiklik yapamaz, ama olabilecek en yakın zamanda onu bu yöne sevk etmek için her fırsatı kullanacağım. Bu konuyu Başkan Roosevelt ile tartışacağım."

Bu arada, Uluslararası Kızıl Haç Katın'de Polonyalı subayların katledilmesi ile ilgili soruşturmaya dahil olmayı reddetti ve Almanlar kendi başlarına koyuldular bu işe. Soruşturmaları katı Nazi kontrolü altında ilerleyen bir propaganda taliminden başka bir şey olmamasına rağmen, Joseph Goebbels'in hoşuna gitmeyen bir gerçek ortaya çıktı. Goebbels 8 Mayıs'ta günlüğüne şöyle yazmıştı:

> "Ne yazık ki Katın'deki mezarlarda Alman mühimmatı bulundu. Oraya nasıl gittikleri sorusuna açıklık getirilmesi gerekiyor. Ya Sovyet Rusları ile dostane anlaşmamızın geçerli olduğu dönemde tarafımızdan satılan mühimmat olmalı ya da Sovyetlerin kendileri bu mühimmatı mezarlara attılar. Her halükarda bu olayın çok gizli kalması son derece önemli. Düşman bunu bilecek olsa, tüm Katın olayının gündemden düşürülmesi gerekir."

Bu pasaj, bir ara, 1948 Mayısı'na ait Goebbels günlüklerinin incelenmesi sırasında BBC tarafından aktarıldı.

Katın adlı kitabında General Anders, Goebbels'i örnek alıp bu "Greko" mermilerinin Almanya tarafından Baltık ülkelerine büyük miktarlarda satılmış olduğunu ve Rusların orada onlara yardım ettiğini ileri süren bir tanığın ifadesini alıntılıyor. Ancak Alexander Werth'in *Savaşta Rusya* kitabında ortaya koyduğu gibi: "Rusların Polonyalıları 1940 Martı'nda öldürdüğü varsayılıyordu ve Baltık Devletlerini üç ay sonrasına kadar tam olarak işgal etmemişlerdi." Her halükarda, konu mezarlara birkaç tur Alman mühimmatı atma sorunu değildi basitçe. Alman mermileri, çoğunun kafalarının arkasından vurulmuş olduğu Polonyalı ölülerin bedenlerinde bulunmuştu.

Yıllar sonra, kesin olmak gerekirse 27 Şubat 1971'de, o dönem Godalming'de yaşayan Henry Metelmann'ın bir mektubu *The Times*'da yayınlandı. Daha eski bir muhabir tarafından (Cooksey adlı bir adam), Nazilerin savaş sırasında bir infaz yöntemi olarak genellikle makineli tüfek kullanımı ile gaz odalarına başvurdukları ve kafanın arkasına kurşun sıkma işlemine başvurmadıkları ve bu nedenle Almanların Katın suçlarından sorumlu olmadıkları ileri sürülmüştü. Oysa Alman savaş esirleri üzerinde bulunan pek çok "hatıra" fotoğrafı aslında kurbanlarını kafalarının arkasından vuran Nazi cellatlarını gösteriyordu. Metelmann mektubunda şöyle yazmıştı:

"O dönem ülkümüzün haklılığına ikna olmuş bir Alman askeri olarak Rus operasyonu sırasında pek çok çarpışma ve harekatta yer aldım. Ne Katın'e ne de yakınındaki ormana gitmedim. Ancak o dönem Kızıl Ordu tehdidi altındaki bir bölge olan Katın civarındaki o iğrenç toplu mezarın bulunması konusunda 1943'te kopan haberler üzerine çıkan yaygarayı iyi hatırlıyorum. ... Tarihsel belgelerin gösterdiği gibi Josef Goebbels pek çok insanı kandırdı. Ne de olsa bu onun işiydi ve çok az kimse bu konuda sahip olduğu neredeyse eksiksiz ustalığı tartışmaya kalkar. Aslında şaşırtıcı olan şey otuz küsur yıl sonra hâlâ *The Times* sayfalarında bu ustalığın kanıtını görüyor olmamız. Deneyimlerime dayanarak yazıyorum ki savaşın o döneminde Goebbels'in Katın meselesi konusunda Rusya'da bulunan pek çok Alman askerini kandırmayı başardığı fikrinde değilim. ... Bay Cooksey'in görüşünün aksine, Alman askerleri kafanın arkasında vurmayı pekala biliyorlardı. ... Biz Alman askerleri şunu da çok iyi biliyorduk ki Polonyalı subayları öldürenler bizden başkası değildi!"

Bazı günlük kayıtlarının ima ettiği gibi Katın'deki Polonyalı subayları Rusların öldürmüş olduğuna kendisi gerçekten inanıyor muydu Goebbels'in? Bu kayıtların sonunda yayınlanacağı düşünülerek yazıldığı ihtimal olmaktan daha fazlasını ifade ediyor olsa da ilk başta inanmış olabilir. Ancak, mezarlarda Alman mühimmatı bulunduğu kendisine haber verildikten sonra hikayeye artık inanmadığı konusunda pek az şüphe var.

***

Komünist Parti'ye yeniden alınmam için yaptığım başvuru ve bunu izleyen tartışmalar ve yazışmalar dönemi boyunca, işçi sınıfı birliği için yürütülen kampanyada; yani Komünist Parti'nin İşçi Partisi'ne bağlanması için yürütülen kampanyada üzerime düşeni yapmaktan bir kez bile vazgeçmedim. 26 Şubat 1943 tarihinde, aşağıdaki makalem "İşçi Sınıfı Birliğine Doğru" başlığıyla *Railway Review*'de yayınlandı.

"Faşistlerin ilk işçi cumhuriyetine saldırdıkları 1941 Haziranı'ndan beri faşizme karşı birlik inşa etme konusunda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Toplumsal ve siyasal bakış açılarındaki farklılıklara rağmen, renk ve dinsel inanç farklılıklarına rağmen, beş kıtanın devletlerini ve uluslarını ortak bir ülküde birleştiren bir Birleşmiş Milletler dünya cephesi oluşturulmuştur.

"İngiltere'nin kendi içinde, uluslararası cephenin bir benzeri olarak ulusal birlik başarılmıştır. Demiryolu sanayisinde demiryolu işçilerinin ihtiyaçlarını karşılayan üç ana sendikayı birleştirmek için önemli adımlar atılırken, o denli uzun bir dönem boyunca sendika örgütlerinin enerjilerini boşa harcayan İngiliz-Sovyet sendika birliği sorunu sonunda çözülmüştür. Buna rağmen işçi sınıfı siyasal birliği hâlâ yakalayamamıştır. İngiliz işçi hareketinin en güçlü kesimlerinden birisinin, Komünist Parti'nin örgütlü emek saflarında üzerine düşen rolü tam manasıyla oynamasının engellenmesi gerçeği, üstesinden gelinmesi gereken zayıflıktır.

"İşçi Partisi'nin önümüzdeki Whitsun konferansında, komünistlerin İşçi Partisi'ne katılması sorunu bir kez daha tartışılacak ve işçi sınıfı hareketi için tehlikeyle dolu bir duruma son verme fırsatını yakalayacağız. Almanya'daki bölünmüşlük Hitler'in iktidarı ele geçirmesine izin verdi. Faşistler, emek saflarındaki boşluklar boyunca sürünerek ilerlediler. İngiltere'de Münih yanlıları, faşist saldırganlığa karşı savaşta ulusal birliğin bir motor gücü olarak hareket eden birleşik bir emek hareketimiz olsaydı imkansız hale gelecek bir biçimde savaş çabasını geciktirmişlerdir.

"Büyük Britanya Komünist Partisi İşçi Partisi'ne bağlanmak için ilk önce 1920 yılında başvurdu. Başvuru reddedildi, ama daha sonraki olaylar bize gösterdi ki eğer birleşme kabul edilseydi hareket bugün daha güçlü bir konumda olacaktı. Son onsekiz aydır Komünist Parti, üye sayısı ve etki bakımından muazzam biçimde büyümüştür. Komünist Parti yalnızca İngiltere'de değil ama aynı zamanda üyelerinin pek çoğunun mevcut çatışmayı önlemek için gösterilen çabada hayatlarını ortaya koydukları İspanya'da da anti-faşist mücadelede biriktirilen bir deneyim zenginliğini getirmektedir emek hareketine.

"Bu ülkede, resmi pozisyonlarında yer alan, yürütme komitelerinde bulunan ya da işyeri temsilcileri olarak hareket eden komünistlerin saflarında bulunmadığı kayda değer tek bir sendika yoktur. Bu yoldaşların sendikacılığın ilerlemesine değerli katkılarda bulunduklarını hiçkimse reddedemez. Yalnızca Güney Wales Madenciler Federasyonu'ndan Arthur Horner'i, Birleşik Mühendislik Sendikası'ndan Joe Scott'ı, İskoç Madencilerinden Abe Moffat'ı, Ulaştırma ve Genel İşçiler Sendikası'ndan A. F. Papworth'u örnek vermek yeterli. Eğer bu insanlar sendika hareketinin kurulmasında böylesine büyük bir rol oynayabiliyorlarsa, komünistlerin İşçi Partisi'ne katılması yoluyla emek hareketinin tamamının kurulmasında büyük bir rol oynayabilirler.

"NUR düsturunu Komünist Manifesto'dan aldı; 'Dünyanın İşçileri, Birleşin!' Bu düstur tüm çalışmalarımızda rehber bir ilke olmalıdır. Son onsekiz aydır birleşme konusunda çok şey yazıldı. Lenin'in söylediği gibi: '100 santimetre yüksekliğinde harflerle "birlik" yazmaktan, birlik sözü vermekten, bir birliğin taraftarı olmayı beyan etmekten daha kolay bir şey yok. Ama gerçekte, birlik ancak çalışmayla ilerletilebilir.' TUC ve İşçi Partisi'nin, Anglo-Sovyet dostluk komitelerinde, Emek Araştırma Departmanı'nda ve yerel sendika kollarında komünistlerle birlikte çalışan tekil üyelerini onaylamadığı bu duruma bir son vermeliyiz. İyi sendikacılarını, sadece bir siyasi partiye üye oldukları için, NUR'un her bir üyesinin rozetlerinde yazılı üç sözcüğün aynını düsturu yapan bir partiye üye oldukları için Sendika Konseylerinde görev almaktan mahrum eden o meşhur 'kara genelge'yi çöp sepetine göndermeliyiz.

"NUR'un pek çok kolu Komünist Parti'nin İşçi Partisi'ne bağlanmasından yana olduklarını çoktan ifade ettiler. Ulusal Yürütme Organı bu eğilimi onaylamakla kalmamalıdır ama aynı zamanda diğer sendikaları aynı doğrultuda etkilemek için elinden gelen her şeyi yapmalıdır. İşçi sınıfı saflarındaki siyasal birlik her zaman hayati önemde olmuştur. Bugün zorunluluktur. İşçi Partisi, sendika ve kooperatif hareketi güçlendirilmeli ve birleştirilmelidir, çünkü mevcut koşullarda

faşizme karşı kazanılacak zaferin ve barışla gelecek iktisadi, siyasal ve sosyal sorunların gerçek çözümünün olmazsa olmazlarıdır bunlar."[26]

İşçi sınıfı birliği için verilen savaşta başı çeken, şimdi yeniden kurulan *Daily Worker* oldu. 27 Şubat günü, 538 bini aşkın kişiyi temsil eden, sendikalardan ve diğer örgütlerden gelen 1169 delege, *Daily Worker*'in yeniden yayınlanışının ilk altı ayını geride bırakmasını kutlamak ve daha fazla gelişmesi için neler yapılabileceğini tartışmak için bir araya geldiler. Konferans, herkesçe tanınan beş kişinin daha Yayın Kurulu'na atanması konusunda mutabık oldu. Bu kişiler şunlardı: Canterbury Başpapazı, (meşhur aktris) Beatrix Lehman, (madencilerin lideri) Arthur Horner, (Birleşik Mühendislik Sendikası'nın önde gelen üyelerinden) J. R. Scott ve Ulaştırma ve Genel İş Sendikasından A. F. Papworth. Aşağıdaki önemli pasajın alındığı bir rapora da imza attı konferans:

"*Daily Worker*'in çalışmasını etrafında ördüğü merkezi mesele Avrupa'daki ikinci cephedir. ... Anglo-Sovyet birliğini güçlü biçimde destekleyerek yayına başlamıştır, Darlan'ı ve Darlancılığı uzlaşmaz bir şekilde açıkça suçlamıştır, Beveridge Raporunu aktif biçimde desteklemiştir, emek hareketinin birliği sorununu keskin biçimde ortaya koymuştur, Hindistan halkıyla savaş ittifakı kurulmasını desteklediğini güçlü bir şekilde beyan etmiştir ve savaş için gösterilen çabaları ve halkın ebedi bir barış için duyduğu özlemi sabote eden çıkarlara ateş açmıştır."

Artık dolaşıma girmiş olan Beveridge Raporu, savaş sonrası dönemde uygulanacak Ulusal Sağlık ve Sosyal Güvenlik sisteminin üzerine bina edileceği temeldi. Bu rapor üç "varsayıma" dayanıyordu: 1. toplumun tüm üyeleri için erişilebilir olan, hastalıkların önlenmesi ve tedavisi ile çalışma kabiliyetinin geri kazandırılmasına yönelik kapsayıcı sağlık ve iyileştirme hizmetleri; 2. çocuk ödenekleri; 3. istihdamın sürdürülmesi yani kitlesel işsizlikten kaçınılması. Beveridge, kitlesel işsizliğin İngiltere'ye geri dönmesine izin verilirse bu sistemin çökeceğine inanıyordu.

İlaç ve sigorta sektörlerinde bu sisteme karşı duran çıkarlar vardı elbette ve sistemin uygulanması için birleşik bir işçi sınıfı hareketinin desteğine ihtiyaç vardı. Komünist Parti'nin İşçi Partisi'ne katılması lehine öne sürülen bir diğer güçlü sav da buydu.

Labour Monthly'nin 1943 Mart sayısında yazan Palme Dutt şu soruyu soruyordu: "İşçi Partisi önümüzdeki Haziran ayında yapılacak konferansında Komünist Parti'nin

[26] Yazarın burada tartıştığı konu, yalnız İkinci Dünya Savaşı yıllarında değil, Avrupa'da faşizmin yükselişe geçtiği yıllarda ve hatta Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru gelişen devrimci dalganın sönmeye yüz tuttuğu 20'lerin başında uluslararası komünist hareketin temel sorunlarından biriydi. Burada değinildiği gibi, 1920'de İngiltere'de komünist partisinin İşçi Partisi'ne katılmaya dönük isteği, Lenin'in aynı yıl kaleme aldığı Sol Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı broşürü ile uyum gösteriyordu. Bununla birlikte, komünist partilerinin hangi nedenle olursa olsun, kendilerini daha büyük sosyal demokrat oluşumların içine yerleştirme ya da o oluşumların lehine tasfiye etme girişimlerinin olumlu sonuç vermediği gözlenmiştir. -yayınevinin notu.

katılma önerisini kabul edecek mi?" Şöyle devam ediyordu: "Meselenin çözüme kavuşturulması şu anda aciliyet taşımaktadır; çünkü savaşın şu anda üzerimize yıktığı görevler üzerinde ve işçi hareketinin mevcut sorunları üzerinde geleceğe ilişkin sahip olduğu etkilerden hiç de az olmayan pratik etkileri vardır bu meselenin."

1943 yılının ilk döneminde Kuzey Afrika'da kazanılan İngiliz ve Amerikan zaferlerinin sonuçlarından biri siyasi tutukluların salıverilmesi idi. Bu tutuklular arasında dördünün demiryolu işçisi olduğu bazı Fransız komünist milletvekilleri de vardı. Elbette bu haber hakkında derhal bir makale yazdım ve 5 Mart tarihinde *Railway Review*'de yayınlandı. İşçi sınıfı birliği için duyulan ihtiyaca ışık tutmak için kullandım bu makaleyi. "Dört İyi Adam" başlığıyla yayınlandı. Makale metni şöyleydi:

> "Kuzey Afrika'da son dönemde hapisten salıverilen 27 komünist milletvekili arasında dört demiryolu işçisi var. Bu işçiler Fransa'da sendikacılığı ve işçi sınıfı birliğini inşa etmede büyük bir rol oynamışlardır. Özgür Fransa hareketinin demokratik güçleri için büyük bir zaferdir salıverilmeleri. Münihçiler dişlerini gıcırdatabilirler, ama bizler bu cesur Fransız demiryolu işçilerini ortak mücadeledeki dostlar olarak karşılamaktan gurur duyuyoruz. Geçmişteki sicilleri samimiyetleri konusunda güvence vermekte ve önlerinde duran zorlu görevlerin üstesinden gelme becerisini gösterecekleri konusunda güven aşılamaktadır.
> "Bu dört adamın en yaşlısı olan Lucien Midol 24 Eylül 1883 tarihinde Chateau-Salon'da doğdu. 1906 yılında Makinistler ve İtfaiyeciler Bağımsız Federasyonu'na katıldı ve 1914'ün başında bu federasyonun sekreteri oldu. Louis Prot 14 Haziran 1889'da Tonnerra'da doğdu. Midol gibi o da Büyük Savaş boyunca demiryollarında makinist olarak çalıştı ve zamanının çoğunu sendika hareketine adadı. Longeau Demiryolu İşçileri Birliği'ni kurdu ve dostlarının itibarını hak etti. Prosper Mocquet 6 Ocak 1897'de Chanteloup-dans-la-Manche'de doğdu. Bir çiftçinin çocuğu olan Mocquet, okulu bitirdikten hemen sonra demiryolu işçisi olmadı. Çocukluğunun erken dönemlerinden itibaren, okul çağından bile önce, toprakta uzun saatler çalıştı. 16 yaşında büyük bir tarımsal işletmede bir işe girdi ve başının çaresine bakmaya mecbur oldu. Üç yıl sonra askere çağrıldı ve Caen'deki 36. Piyade Alayı'na gönderildi. Daha sonra, Somme'de Almanlar tarafından fena halde hırpalanan 338. Piyade Alayı'na aktarıldı. 25 Temmuz 1918 tarihinde Fere-en-Tardenois'de ciddi şekilde yaralandı, ama 1919 Eylülü'ne kadar terhis edilmedi. Bu dört adamın en genci olan Charles Benoist 28 Ocak 1901'de Paris'te doğdu. Savaşın ilan edildiği sene, 13 yaşında çırak olarak atölyelere girdi.
> "1918 Mütarekesini izleyen ekonomik krizde Lucien Midol, 1919'un 'bir dakika' grevlerini ve 1920'nin büyük grevlerini yönlendiren örgütün başında buldu kendisini. Bu hareketlerin lideri olarak kendisine karşı girişilen bazı eylemlerden sonra 1920'den 1924'e kadar sürgün edildi. Bunun yanı sıra 1919, 1923, 1925 ve 1929 yıllarında hapis cezalarına çarptırıldı. Midol bu cezaların üçüncüsünü çekerken, Louis Prot Longueau'da Belediye Meclisi Üyesi seçildi ve sekiz gün sonra bu önemli kentin Belediye Başkanı oldu. Bu arada, yaraları nedeniyle ordu-

dan terhis edilen Prosper Mocquet iş bulmak için sokakları arşınlıyordu. 1920 yılında Devlet Demiryolunda işe başladı ve kısa bir süre sonra kendisini bir öncü ve örgütçü olarak belli ettiği sendikaya katıldı. Charles Benoist 1923'te PLM [Paris, Lyon, Mediterranee] Şirketinin bir çalışanı oldu ve ertesi sene Demiryolu İşçilerinin Birliği'ne katıldı. Militan nitelikleri kısa sürede fark edildi ve sendika hareketinde pek çok önemli pozisyonda görev aldı.

"1913 yılından beri Sosyalist Parti'nin üyesi olan Midol, meşhur Tours Kongresi'ne delege oldu ve bu kongrede çoğunlukla birlikte Üçüncü Enternasyonal hükümlerini kabul etti ve böylece kuruluşundan itibaren Fransız Komünist Partisi'nin bir üyesi oldu. 1924'te Lyon Kongresi onu Merkez Komite'ye seçti ve 1926'da Lille Kongresi Siyasi Büro üyeliğine yükseltti. Benoist Komünist Parti'ye 1925 yılında katıldı ve pek çok öncü pozisyonda görev aldı. Mocquet bir yıl sonra katıldı. Prot'un partiye katıldığı kesin tarih yok elimizde, ama 1929 yılının belediye seçimlerinde, Longueau'nun Belediye Konseyi'ne eksiksiz şekilde seçilen komünist listenin başında olduğu biliniyor.

"Midol 1932 yılında milletvekili oldu. Chamber'de işçilerin, memurların, köylülerin ve küçük esnafların haklarını büyük bir gayretle savundu. Konuşmaları, daima bağlı kaldığı Fransa'ya ve Fransız halkına karşı duyduğu sevgiyi dokunaklı bir şekilde ifade ediyordu. 3 Mayıs 1936 tarihinde 5 binlik bir çoğunluk oyuyla muzaffer bir şekilde Corbeil ikinci çevre adına yeniden milletvekili seçildi. Aynı tarihte Benoist Corbeil üçüncü çevre adına, Prot Amiens ikinci çevre adına ve Mocquet Paris'in 17. yerel idaresinin üçüncü çevresi adına seçildiler.

"Bugün Lucien Midol Fransa Demiryolu İşçileri Birliği'nin Başkanıdır. 15 yaşındaki oğlu Vichy Hükümeti'nin İçişleri Bakanı tarafından Almanlara teslim edilen ve babası esaret altındayken vurulan Prosper Mocquet, Louis Prot gibi demiryolu işçileri birliğinin yürütme komitesi üyesidir. İşçi sınıfının bu iyi destekçileri ile işbirliği yapmayı Fransız Sosyalistlerinin yıllardır reddetmiş olması akıl almaz gibi görünüyor. Fransız halkı birlik derslerini zorlu bir süreçte öğrendi. Biz onların hatalarından yararlanabilir miyiz yoksa biz de bir savaş sonrası gericilik döneminin acı deneyimlerinden mi öğreneceğiz? İngiliz İşçi Partisi'nin Whitsun Konferansı bu sorunun yanıtını verebilir; Komünist Parti'nin İşçi Partisi'ne dahil olma başvurusunu tartışırken bu sorunun yanıtını verebilir."

Bu arada, Sovyet-Alman cephesindeki gerçek savaştan çok uzak ve Kuzey Afrika'nın metruk çöllerinde olsa da, savaşın yakıt ve gıda ile ilgili rahatsızlıklardan daha fazla şey ima ettiğini arada sırada anımsıyorduk biz de evde. 9 Mart günü dört adet Alman uçağı deniz üzerinden alçak uçuş yaparak Hove sokaklarını makineli tüfekle taradı. Birkaç küçük bomba da attılar. Toplamda 12 kişi öldürüldü. Aynı ayın daha sonraki günlerinde bir başka hava baskınında Brighton'daki Gloucester Vaftiz Kilisesi ikiye bölündü ve yanındaki Astoria Sineması fena halde hasar gördü. Aynı baskında, belediye kliniği ile Sussex Sokağındaki ana ve çocuk sağlığı merkezi vuruldu ve üç çocuğun ölümüne ve üç gebe kadının yaralanmasına neden oldu.

İşte ise savaş daha gerçekçi ücretler için devam etti. 16 Mart'ta *Evening Argus*'ta yayınlanan aşağıdaki mektubum bunu açıkça göstermektedir:

> "Güney Demiryolu Şirketi'nin yıllık genel kurulunda Başkan Bay Robert Halland-Martin, geçen hafta *Evening Argus*'ta verilen habere göre, 1942 boyunca çalışanların kendilerine yapılan pek çok çağrıya görkemli biçimde yanıt verdiklerini söyledi. Hallun sıradan İngiliz demiryolu çalışanlarına ne kadar çok şey borçlu olduğunun farkında olup olmadığını bazen merak ediyormuş.
> "Böylesi bir övgüye karşın ne yazık ki demiryolu işçileri hâlâ ülkedeki en düşük ücretli işçiler arasında. Birkaç gün önce demiryolu çalışanlarının ihtiyaçlarını karşılayan üç ana sendikanın ulusal yürütme komiteleri tüm çalışanlar için haftalık ücretlerde 10 şilinlik bir artış talebinde bulundular. Bay Holland-Martin ve yardımcısı olan yöneticiler şimdi sıradan İngiliz demiryolu çalışanlarına ne kadar çok şey borçlu olduklarının ne derece farkında olduklarını gösterme fırsatına sahipler."

Artık komünistlerin İşçi Partisi'ne katılması için yürütülen kampanya doruk noktasına ulaşıyordu ve aklım aynı meseleye ilişkin bir önceki kampanyaya gitmişti. O dönem eski Atölye Yamakları Sendikası'ndaydım ve o sendikayı ülküye kazanma işinde hiç de önemsiz sayılmayacak bir rol oynamıştım[27]. *Dağıtım İşleri Dergisi*'ne gönderdiğim ve Nisan 1943 sayısında yayınlanan konu ile ilgili aşağıdaki mektubu yazmaktan kendimi alıkoyamadım:

> "Beş yıl önce Leeds'deki Atölye Yamakları Sendikası'nın yıllık genel kurulunda bir kararı geçirme üstün onuruna eriştim. Bu karar, İşçi Partisi'ni, komünistlerin İşçi Partisi'ne katılması önünde duran bariyerleri kırmak amacıyla Komünist Parti'nin Merkez Komitesi ile bir araya gelmeye çağırıyordu. Kararın 39 oya karşılık 85 oyla kabul edildiğinin ilan edilmesini selamlayan heyecan verici sahneler kadar ardından gelen canlı tartışma da pek çok delege tarafından hatırlanacaktır.
> "Zaman geçti; tarih konferansta isabetle alınan uyarı notunun altını çizdi. İşçi sınıfı saflarındaki bölünmüşlük bizi savaşın önüne geçebilecek Anglo-Sovyet Antlaşması'ndan mahrum bıraktı ve sonuçta dünyanın dört bir yanındaki milyonlarca sendikacı bunun bedelini ödedi.
> "Bugün birliğe duyulan ihtiyaç her zamankinden daha acildir. İngiltere'de Mosley'in açık takipçileri bir kez daha seslerini yükseltiyorlar ve bu arada yüksek mevkilerde oturan daha da tehlikeli Münihçiler ile faşist yanlıları Birleşmiş Milletler arasına uyuşmazlık tohumları ekiyorlar ve Hitler'le anlaşmaya hazır olduklarını ima ediyorlar.
> "Bu hayati meselenin önümüzdeki Easter Konferansı'nda tartışılacağına şüphe yok. Delegelerin, Atölye Yamakları Sendikası'nın militan geleneklerine sahip

[27] Bu faaliyetin eksiksiz bir anlatımı için bkz. E. Trory, *İki Savaş Arasında Brighton*, 1974, Bölüm 8.

> çıkmaya devam edeceklerini ve İşçi Partisi Konferansı'na gidecek delegelerine, komünistlerin İşçi Partisi'ne katılması lehine oy kullanmaları talimatında bulunacaklarını umuyorum."

Komünistlerin İşçi Partisi'ne katılması sorunu o denli popüler bir konu haline gelmişti ki ülkenin her yanında, hem ulusal hem de yerel düzeyde, gazeteler hemen her gün lehte ve aleyhte mektuplar yayınlıyorlardı. Bu bakımdan *Evening Argus* da istisna değildi ve yine bir mektupla tartışmaya katıldım. Bu mektup 8 Mayıs günü yayınlandı:

> "Komünistlerin İşçi Partisi'ne katılmasına karşı çıkanlar, İşçi hareketinin birleşmesini önlemek için gösterdikleri çabalarında birbiriyle çelişen iki argüman kullanıyorlar. Muhabiriniz J. Booker bu argümanları birbiri ardına gelen iki paragrafta kullanıyor.
> "İlk argümanın özü şu: Sovyetler Birliği'ne duyduğumuz hayranlığın, bizi, Büyük Britanya Komünist Partisi'ne destek vermeye götürmesine izin vermemeliyiz. Rusya'daki komünistler ile işbirliği yapabiliriz; ancak bu ülkedekilerle değil. İkinci argüman ise şunu söylüyor: Bu ülkedeki komünistlerle işbirliği yapamayız; çünkü Rusya'daki komünistlerle aynı politikayı izlemeye bağlılar. Muhabirinizin bu iki karşıt savı nasıl bağdaştırdığını duymak ilginç olurdu; İngiliz komünistlerinin Sovyetler Birliği'ndeki komünistlerden çok farklı oldukları için iyi olmadıkları ve İngiliz komünistlerinin Sovyetler Birliği'ndekilerle aynı politikayı izledikleri için iyi olmadıkları savları...
> "Dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar komünistlerin her zaman anti-faşist mücadelenin ön saflarında oldukları ve bugünde olmaya devam ettikleri gerçeği göz önünde bulundurularak bu fantastik argümanlar bir kenara bırakıldığında işçi hareketinde daha sağlıklı bir vaziyet elde edilecektir. Büyük Britanya Komünist Partisi'nin 65 bin üyesinin (J. Booker'in söylediği gibi 25 bin değildir) İşçi Partisi'ne katılması bu ülkedeki işçi sınıfı siyasetinin mahiyetini tamamen değiştirecektir."

1943 yılının ilk döneminde zamanımın çok büyük bir bölümünü yazarak geçirdim. Komünist Parti'nin bir üyesi olmamak, katılacağım daha az sayıda toplantım olduğu ve böylece çalışmaya ve yazmaya daha fazla zaman ayırabileceğim anlamına geliyordu. İzleyen iki yıl boyunca *Bell, Bookseller, Hellas, Publishers Circular, Librarian, Library World, Playgoer ve Miligate, Russia Today, Scotts Magazine* ve elbette *Railway Review* dergilerinde makalelerim yayınlandı. Bu makalelerin kitaplara ilişkin olarak yazılmış 28'inden oluşan bir derleme 1945 yılında şu başlıkla yayınlandı: *Esas Olarak Kitaplar Hakkında.*[28] 1943 yılının ilk birkaç haftasında "Yahudi Sorunu" konulu on makaleden oluşan bir dizi de yazdım. Bazı çevrelerde teşvik edilmekte olan anti-semitizmin yeni-

[28] Bu kitapların her ikisinin de artık baskısı yok, fakat başlıklar kimi zaman ikinci el kitaplar listelerinde görülüyor.

den güçlenmesi ile mücadele etmek için yazılmışlardı. *Railway Review*'deki haftalık bölümlerde yayınlanmaları amaçlanmıştı ama kağıt malzemelerindeki etkili bir kesinti editörün bu projeye girişmesini imkansız hale getirdi. *Railway Review*'de Yeni Temeller başlığıyla zaten yayınlanmış olan diğer iki dizi ile birlikte sonunda yayınlandılar.[29]

1943 yılının ilk altı ayı tarihsel olayların kendi hissesine düşen kısmına elbette tanıklık etti. Stalingrad savunması ve Leningrad kuşatmasına, Casablanca'daki konferansa, Tunus'taki müttefik operasyonlarına ve Sovyet-Polonya ilişkilerindeki kesintiye zaten kısaca eğildim. Kendileri tarihsel olmasalar da savaşın sona ermesinden sonra yüzeye çıkacak olan Komünist Parti'deki o dönem başlangıç aşamasında olan ideolojik farklılıkları yansıtmış olabilecek kendi kişisel travmalarıma da değindim. Geriye dönüp baktığımda, Komünist Parti'nin liderliğinde o dönem bile savaşın emperyalist aşamasını unutmaya hevesli kişilerin olduğu ve her şey bir yana bunun bu şekilde sergilenmesinde öncü rol oynayan kişilerin olduğu izlenimine kapılıyorum. Artık hâkim olan atmosferde 22 Haziran 1941'den önce neye inanmış olduğunuzun önemi yok gibi görünüyordu. O tarihten itibaren hepimiz savaşın kazanılmasını istiyorduk ve savaşı sınıfsal nedenlerle kazanmak isteyenlerle kaba vatansever duygularla kazanmak isteyenler arasındaki ayırt edici çizgi aslında son derece ince bir çizgiydi. Hiç şüphesiz o dönem Komünist Parti'ye katılanların pek çoğu, Komünist Parti'yi savaşın daha kararlı bir biçimde yürütülmesine dönük ajitasyonda öncü kurum olarak gördükleri için katıldılar yalnızca. Onları içtenlikle karşılamak doğruydu ancak onlara Marksist-Leninist eğitimi vermemek yanlıştı. Böylesi bir eğitim, Soğuk Savaşı başlatan savaş sonrası dönemde İngiliz Hükümeti Sovyetler Birliği'nin aleyhine dönmeye başladığında binlerce kişinin Parti'den ayrılmasını engelleyebilirdi.

Çok geçmeden dünyayı sarsan bir başka olay tüm partilerin siyaset yazarlarının kalemlerine sarılmalarına neden oldu. Bu olay Komünist Enternasyonal'in tasfiyesiydi ve anti-komünist çevrelerde çok yanlış yorumlara neden olmuştu.

Kendisini feshetmek üzere hazırlanan bir taslak önerinin tartışılması amacıyla Komünist Enternasyonal'in Yürütme Komitesi'nin Prezidyum toplantısı 13 Mayıs 1943 tarihinde yapılmıştı. Taslak öneri Genel Sekreter Dimitrov tarafından sunuldu ve Dimitrov bunun Komünist Enternasyonali resmi olarak feshetme sorunu olmadığını ama bunu fiilen yapma sorunu olduğunu vurguladı. Fransız Komünist Partisi Genel Sekreteri Thorez öneriyi destekleyerek şu açıklamada bulundu: "İşçilerin enternasyonal birliğinin eski biçimi ömrünü tamamlamıştır ve Komintern'in (konuşma dilinde Enternasyonale Komintern deniliyordu) dağıtılması Fransa'daki Hitler karşıtı cephenin genişletilmesine yardımcı olacaktır." Almanya Komünist Partisi Genel Sekreteri Wilhelm Pieck öneriye katıldı fakat şu düşüncede olduğunu ifade etti: "Daha deneyim-

[29] Bkz. dipnot 2. sf. 12

li Sovyet yoldaşların cephesinden Almanya Komünist Partisi'ne sunulacak şu ya da bu biçimdeki ideolojik destek hâlâ hoş görülebilir."

O dönem yaşanan savaş koşulları nedeniyle Komünist Enternasyonal'in Kongresi'ne çağrı yapamayan Enternasyonal Yürütme Komitesi, 15 Mayıs günü kurucu komünist partilere Komintern'in feshedilmesi önerisini sundu. Büyük Britanya Komünist Partisi Merkez Komitesi derhal bir araya geldi ve "Komünist Enternasyonal Prezidyumu tarafından sunulan öneriyi kabul ettiği ve gelecek parti kongresine bu kararı desteklemeyi önereceği" kararının altına imza attı.

Konu hakkında, 24 Mayıs günü *Evening Argus*'ta yayınlanan bir makale yazdım. Editör, kendisini ve çoğu yerel gazete editörünü ansızın açıkça gafil avlayan bir olay hakkında güvenilir bir değerlendirme almaktan memnun olmuştu. "Komintern'in Gidişi" başlıklı makale şöyleydi:

> "Komünist Enternasyonali dağıtma kararı, son on yıldır ve özellikle de Almanya'da faşizmin iktidara gelişinden beri değişen koşullarla ilişkili olarak, önyargısız biçimde, Enternasyonal'in politikasını çalışmış olan uluslararası ilişkiler öğrencileri için büyük bir sürpriz olmayacaktır.
> "Komünist Enternasyonal'in, dünyanın herhangi bir bölgesindeki işçi hareketinin çalışmasını zora koşacaksa, kendisini günün şartlarına uymayan örgütlenme biçimlerine bağlamayacağının bazı işaretleri olmuştur. Komünist Enternasyonal'in Yedinci Dünya Kongresi'nde, farklı ülkelerin ulusal özgüllüklerine vurgu yapıldı ve ulusal komünist hareketlerin iç meselelerine müdahaleden mümkün olduğunca kaçınma kararı alındı.
> "Bu karar, Fransa ve İspanya'da halk hükümetleri oluşturulması yoluyla bu iki ülkede faşizmin yenilmesinden büyük oranda sorumlu oldu. Halk hükümetlerinin daha sonraki çöküşleri, diğer önemli Avrupa ülkelerinin, özellikle de İngiltere'nin, aynı şeyi yapmamasına; fakat bölünmüş bir işçi hareketine dayanarak [İspanya'da] müdahalesizlik yoluyla ve Münih yıkımına taviz verme yoluyla sıkıştırmasına bağlı olmuştur.
> "Amerika Birleşik Devletleri Komünist Partisi çalışmasını engelleyen bazı yasal zorlukları aşmak adına 1940 Kasımı'nda saflarını terk etme kararı aldığında Komünist Enternasyonal'in karara onay vermesi bu kaygılara bağlı oldu.
> "Komünist Enternasyonal ilk sosyalist cumhuriyetin kritik bir durumda olduğu ve hayati çıkarları Sovyetler Birliği'nin[30] muhafaza edilmesinde yatan işçi sınıfının olgunlaşmamış siyasal partilerini sımsıkı birleştirmenin gerekli olduğu 1919'da oluşturuldu.
> "Bugün bu durum ortadan kalkmıştır. Sovyetler Birliği güçlü dostları olan güçlü bir ülke haline gelmiştir ve İngiltere ile ABD'nin komünist partileri, onları İşçi hareketinin ön saflarına yerleştiren yüksek bir politik olgunluk düzeyine eriş-

[30] Yazar, elbette, Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonu'na atıfta bulunmaktaydı; 1922 yılına kadar vücut bulmamış olan Sovyetler Birliği'ne değil.

miştir. Bu koşullar altında, yıl be yıl Sovyetler Birliği'nin dışındaki ülkelerin iç işlerini etkilemeye giderek daha az uğraşmış olan Komünist Enternasyonal, yararlılığını geride bırakmış ve gitmiştir.
"Bu olayın nihai önemi öngörülemez, ancak yarattığı kısa vadeli etkiler açık. Hitler'in Komintern karşıtı propagandasının tüm temeli politikanın çöp sepetine atılıyor; Chamberlain yandaşlarının parçalanmış müfrezeleri tarafından izlenen sinsi Sovyet karşıtı iftira kampanyasına ölümcül bir darbe indiriliyor ve bu arada komünistlerin İşçi Partisi'ne katılması önündeki ana bariyer kırılıyor.
"Eğer Komintern'in tasfiyesi İngiltere'deki işçi hareketi üzerinde Profintern'in (İskoç madencilerinin bir dönem bağlı olduğu Sendikaların Kızıl Enternasyonali) tasfiyesi kadar büyük bir birleştirici etki yaratırsa, tarihsel bir amaca hizmet etmiş olacaktır aslında."

Yukarıdaki makalenin yayınlanmasından sonraki gün (herhangi bir bağlantı olduğunu öne sürmüyorum) Brighton savaşın tamamı boyunca gördüğü en büyük Alman uçakları ziyaretini gördü. Yaklaşık öğle saatlerinde 25 Alman uçağı radardan kaçınmak için dalga yüksekliğinde akın yaptı ve geniş bir alana bomba atarak ve okuldan evlerine giden çocuklar da dahil olmak üzere sokaklardaki insanlara ateş ederek kentin etrafında döndü. Aralarında iki küçük çocuk ile iki polisin de bulunduğu yirmi dört kişi öldü ve 51 yaralanma vakası oldu. Baskın sırasında Preston Caddesi üzerindeki demiryolu köprüsü güçlü bir bomba ile aşağı kısmından vuruldu. Geriye yalnızca köprü gözlerinden birisi üzerinde asılı kalan raylar ve vagonlar kaldı.

Baskın gerçekleştiğinde Trafalgar Meydanı'ndaki bir işçi kahvesinde yemek yiyordum ve ana hedef olan demiryolu atölyelerine birkaç kilometrelik mesafedeydim. Hiçbir uyarı olmamıştı, yalnızca uçakların sesi, makineli tüfek ateşinin takırtıları, demiryolu atölyelerinin civarındaki uçaksavar bataryalarından gelen yanıt ve bombaların aralıklarla gelen kütürtüleri duyuldu. Kahvede içgüdüsel bir şekilde üzeri mermer kaplı masaların altına daldık güvenlik için. Uçaklar bombalarını atıp gittikten sonra yemeklerimizi bitirdik ve atölyelere döndük.

Bir köprü gözünün, hattı Lewes'e taşıyan demiryolu köprüsünün dışına uçurulduğunu duyarak bunu görmek için oradan geçtik. Köprü gözünün bulunduğu açık boşluk boyunca tehlikeli bir biçimde asılı duran vagonların hâlâ bağlı olduğu raylar vardı. Hasarı değerlendirmek için Güney Demiryollarından bir görevli ulaşmıştı. Hasarı köprünün diğer bölümünden görmek için vagondan vagona ilerleyerek asılı duran raylar üzerinden hızlıca atlayıp geçtiğini görmek beni hayrete düşürmüştü. Birkaç dakika sonra, aynı rotayı izleyerek geri döndü. Bu olayı hiç unutmadım. Asılı duran raylar, eskiden köprü gözünün bulunduğu boşluk altından geçen karayolundan en azından 80 fit yüksekteydi. Kenardan caddede ve caddenin kenarında sıralanmış evlerin bahçelerinde yatan molozu görebiliyorduk. Vagonlar tabii ki raylara sımsıkı bağlıydı ama yine de hayret uyandıran bir salıneydi bu.

Bir süre, bu olaya kendi yakınlığımızı tartışırken uluslararası durum unutuldu. Ancak işler hızlı bir biçimde normale döndü. *Daily Worker*'de ve diğer parti yayınlarında Komintern'in feshine ilişkin bazı tartışmalar oldu; ama beklenebileceği kadar yoğu değildi bu tartışmalar. Ancak bazı çevrelerde kayda değer bir ilgi yarattı. Stalin, Rueter Haber Ajansı'nın Moskova muhabiri olan Harold King tarafından kendisine yöneltilen, olaya ilişkin tutumu hakkındaki soruya cevaben şunları söylemişti:

> "Komünist Enternasyonal'in feshedilmesi uygundur ve zamanlama doğrudur, çünkü ortak düşman Hitlerizme karşı özgürlük aşığı tüm ulusların ortak hücumunun örgütlenmesini kolaylaştırmaktadır.
> "a) Hitlercilerin, 'Moskova'nın açık bir biçimde diğer ulusların yaşamına müdahale etmeyi ve onları Bolşevikleştirmeyi amaçladığı' yolundaki yalanını açıkta bırakmaktadır.
> "b) İşçi hareketi içindeki Komünizm düşmanlarının, çeşitli ülkelerdeki Komünist partilerin açık bir şekilde kendi halklarının çıkarı doğrultusunda değil de dışardan gelen emirler doğrultusunda hareket ettikleri yolundaki iftirasını açıkta bırakmaktadır.
> "c) Tüm ülkelerin yurtseverlerinin işini kolaylaştırmaktadır; ülkelerinin ilerici gücünü parti ya da dinsel inanca bakmaksızın tek bir ulusal kurtuluş cephesinde birleştirme ve faşizme karşı verilen mücadeleyi yayma işlerini kolaylaştırmaktadır.
> "d) Ulusların eşitliğine dayanan bir dostluk ortamının gelecek kuşağı için yolu temizlemektedir."

Bu yanıt (burada biraz kısaltılmıştır) 28 Mayıs tarihliydi. 31 Mayıs tarihli *Evening Argus*'ta yayınlanan bir mektupta, Komünist Partisi'nin İşçi Partisi'ne katılmak için yaptığı başvuru ile ilişkili olarak bu beyanata atıfta bulundum ve şunları belirttim:

> "İşçi Partisi içerisinde azalan üye sayısı konusunda büyüyen bir kaygı var ve eğer savaş sonrası dönemde siyasal iktidar için gerçek bir çaba harcanacaksa yerel örgütleri kurmak için acil adımların atılması gerektiği İşçi Partisi içinde fark ediliyor. Tartışmanın, seçim bölgelerindeki ilgisizliğin sorumlusu olarak siyasal ateşkes gösterilerek ilerletileceğine şüphe yok. Hiçbir şey gerçeklikten bu denli uzak olamaz. Sorunun gerçek kaynağı şu ki İşçi Partisi'nin liderleri zamanın ihtiyaçları temel kavrayışından yoksunlar. İşçi hareketinden önemli bir vitamini esirgeyerek onun sağlığını bozuyorlar; bu vitamin birliktir.

"İşçi hareketinin saflarını sıklaştırarak Uluslar Topluluğu[31], ILP ve bu türden diğer tüm unsurların bölücü taktiklerine karşı dayanıklı bir ulusal birliğin üzerine inşa edileceği gerçek bir temel yaratılabilir. Oradan hareketle uluslararası alanda yaratılacak daha yakın bir birlik formuna doğru ilerleyebiliriz."

2 Haziran günü *Evening Argus* Bağımsız İşçi Partisi'nin Brighton kolunun bir üyesi olan F. W. Jefkins'ten gelen bir yanıtı yayınladı. Lenin'in çalışmaları, egemen kapitalist sınıfın safları içindeki bölünmelerden yararlanmanın önemini öğretir bize. Stalin, Sovyet-Alman Saldırmazlık Antlaşmasını imzalayıp faşist güçleri İngiltere ve Fransa'daki sponsorlarından ayırdığında bunun pratik bir örneğini verdi bize. Bu dersler F. W. Jefkins söz konusu olduğunda tamamen kayıptı. Mektubu, kendi sekter partisinin dar çıkarlarına karşı dünyanın geri kalanının nasıl birleştirileceğinin mükemmel bir örneğiydi. İşte yazdıkları:

"Stalin'in uluslararası işçi sınıfına son ihanetine mazeret olarak Ernie Trory 'Uluslar Topluluğu, ILP ve bu türden diğer tüm unsurların bölücü taktikleri' hakkında yazıyor el çabukluğuyla. Bence Uluslar Topluluğu orta sınıfın zeki üyelerini aydınlatan iyi niyetli bir örgüttür. En azından Komünist Parti için söylenebileceğinden daha dürüst.

"ILP işçi hareketinde bölücü bir güç olmaktan çok uzaktır; uluslararası sosyalizmin İngiliz öncüsüdür gerçekte. ILP Anglo-Amerikan emperyalizmine ve Mihver faşizmine karşı yükselttiği sosyalist meydan okumasında hiçbir zaman tereddüt yaşamamıştır ki her ikisi de kapitalizmden doğmaktadır ve bu nedenle işçi sınıfı çıkarlarına yabancıdır. ILP, faşizmin ancak, sosyalizm için verdiği mücadelede halkın kendisi tarafından yok edilebileceğine inanmaktadır. Bu nedenle ILP'nin sosyalist bir hükümet talebi, faşizmin yok edilmesi ve dünya sosyalizmine doğru atılacak ilk temel adım olan bir Avrupa Sosyalist Federasyonu'nun yaratılması için geçerli tek akla uygun politikadır. Sosyalist bir hükümet, komünistlerce desteklenen mevcut hükümetin yapmayı hiçbir biçimde amaçlamadığı bir şekilde Avrupa'daki anti-faşist güçleri bir araya getirecektir."

Savaşın patlak vermesinden hemen önce Komünist Parti'ye katılan ve İşçi Partisi'nin eskiden ateşli bir yandaşı olan J. A. Smith'in kaleminden çıkan ve *Evening Argus*'ta

[31] Bu eski liberal Sör Richard Acland'ın önderlik ettiği, son dönemde kurulmuş bir partiydi. "Yönetsel verimsizliğin ve kâr güdüsünün savaş çabasına zarar verdiği hizmetler, sanayiler ve şirketlerin mülkiyetinin ortak mülkiyete devredilmesini" savunduğunu iddia ediyordu. Başka halde sosyalizme devşirilemeyecek orta sınıf unsurlarının ihtiyaçlarını karşıladığını savunuyordu. Yalnızca "yönetsel verimsizliğin ve kar güdüsünün savaş çabasına zarar verdiği" sanayilerin "ortak mülkiyete devredilmesini" istediğine dikkat çekilmeli. Uluslar Topluluğu diğer halde ortak çıkarlar etrafında tüm sınıfların birliğini öğütlüyordu. Bu partinin politikasında sosyalist hareketi bölmenin bir aracını gören bazı zengin işadamlarından mali yardım alıyordu. Bu partiyi destekleyen yayın alçakça anti-Sovyet ve Vichy yanlısı olan *Catholic Herald*'dı. Bkz. *Labour Monthly*'nin 1943 Nisan sayısında yayınlanan, D. N. Pritt'in imzasını taşıyan, "Uluslar Topluluğu ya da Tehlike Topluluğu" başlıklı makale.

yayınlanan bir mektup bu taşkınlığa yanıt verme gerekliliğinden kurtardı beni. Mektubunda şöyle diyordu:

> "Jefkins'in ILP'nin amacı olarak ortaya koyduğu 'bir sosyalist hükümet talebi' nedir? Burada ve şimdi imkansız olduğuna göre, sosyalizme ilerlemek için hayati bir koşul olan demokrasinin savunulmasında ulusal birliğin bölünmesi anlamına gelebilir yalnızca. İngiltere'de bu tür bir bölünmeyi görmekten daha fazla ne keyiflendirebilir Hitler'i? İngiliz işçi sınıfı Hitler'in oyununu oynamaktan daha iyisini yapmayı bilir."

Komünist Parti'nin emperyalist ve anti-Sovyet niteliği nedeniyle karşı çıktığı savaşın ilk dönemi sırasında ILP'nin Halk Konvansiyonu'nu desteklemeyi reddettiğini burada belirtmek yerinde olacaktır. Brighton Konvansiyon Komitesi'nin o dönemki sekreterine F. W. Jefkins tarafından yazılan bir mektupta neden şöyle özetleniyordu; "biz, işçilerin sosyalist hükümetini talep eden devrimci sosyalistleriz; Halk Konvansiyonu'nun savunduğu haliyle Halk Cepheciliği için sosyalizmimizden ödün vermenin döneklik olduğunu düşünüyoruz."[32]

10 Haziran günü, İşçi Partisi Konferansı'nın açılmasından çok kısa bir süre önce ve savaşın kritik bir döneminde, *Evening Argus*'a gönderdiğim aşağıdaki mektupla 'Emek ve Ulusal Birlik' konusuna geri döndüm:

> "Gelecek nesiller boyunca insanlığın kaderini tayin edecek büyük savaşların arifesinde olduğu gibi, savaşın sonucu üzerinde ciddi bir etkisi olabilecek zayıflıkların kökünü kurutmak amacıyla sahip olduğumuz güçleri gözden geçirmemiz gerekiyor. Nazi Almanyası zayıflatılmıştır; fakat hâlâ devasa kaynakları elinde tutmaktadır ve eğer demokratik güçlerin dalgınlığından yararlanırsa, güçlü askeri saldırılara girişmek için kullanabilir bu kaynakları. Nazi radyosu ve tüm bir Goebbels propaganda makinesi tam da bu nedenle Birleşmiş Milletler arasındaki ittifakı bölmek ve Birleşmiş Milletler'in uluslararası cephesinin dayandığı ulusal birliği yok etmek için çalışmıştır.
>
> "Bugün bizim ulusal birliğimizdeki en hazin zayıflık işçi hareketi içindeki birliğin yokluğudur ve bu birliğin eksikliği savaş sırasında ortaya çıkan sorunların çözümünde sahip olduğu kuvveti eksiksiz biçimde kullanmaktan alıkoyuyor işçi sınıfını. Bu sorunlar çözümsüzlük nedeniyle dürüst erkelerin ve kadınların zihinlerindeki karışıklığı besliyor ve ILP ile Uluslar Topluluğu semirmek adına bu akıl karışıklığını kullanmak için hızlı davranıyor.
>
> "Birkaç günlük bir zaman dilimi içerisinde İşçi Partisi Konferansı'nı gerçekleştirecek. Komünistlerin İşçi Partisi'ne katılması konusundaki kararı, İşçi Partisi'nin kendi geleceği kadar ulusal birliğimizin tüm yapısını da hayati bir biçimde etkileyecektir. Komünistlerin İşçi Partisi'ne katılmasının en son tartışıldığı ve red-

[32] Bkz. E. Trory, *Emperyalist Savaş Brighton*, 1977, Bölüm 8, s. 159.

dedildiği 1935 yılında İşçi Partisi'nin üye sayısı 429 bin 311'di. Şu anda 218 bin 783'tür; yaklaşık yarı yarıya düşmüştür, oysa Komünist Parti'nin üye sayısı aynı dönem içerisinde 10 binden 65 bine çıkmıştır. Komünist Partisi'ne son sekiz yıldır üye olan 55 bin kişinin tamamının İşçi Partisi'nden gelmiş olduğunu varsaysak bile bu hâlâ 155 bin bireyin işçi hareketinden tamamen düştüğü anlamına gelir.

"İşçi hareketinde, sıradan üyelerin, Komünist Partisi'nin resmi işçi hareketine kabul edilmesi gibi önemli bir anti-faşist fikri reddeden bir politikanın getireceği tehlikeleri liderlerinden daha iyi anladıklarına dair kanıtlar var. Aşağıda, Mayıs sonunda derlenen ve komünistlerin İşçi Partisi'ne katılmasını desteklediklerini ifade eden işçi örgütlerinin bir listesi var: 15 sendikanın ulusal yürütme komitesi, 187 sendika ilçe komitesi, 2662 sendika kolu, 128 sendika konseyi, (83 adet Bölgesel Parti örgütü dahil olmak üzere) 236 İşçi Partisi örgütü, 132 kooperatif örgütü ve iki sosyalist dernek.

"Derlendiği Mayıs sonundan bu yana bu listeye çok daha fazla sayıda örgüt eklendi ve daha önceden birleşmeye karşı çıkan çok sayıda örgüt Komintern'in dağıtılmasından beri kararlarını erteleddiler. Bu, İşçi Partisi'ne bağlı kurumlardan gelen, komünistlerin İşçi Partisi'ne katılması lehine toplamda 3 bin 362 karar olduğu anlamına gelir. Birleşmeye karşı yükseltilen ana argüman; Komintern'e bağlılık, süpürülüp atılmıştır. Komünist Parti, İşçi Partisi'nin tüzüğünü kabul etmeye ve ona uymaya hazır olduğunu ilan etmiştir. İşçi sınıfı hareketindeki bu tartışmaya nokta koymak İşçi Partisi'nin Whitsun Konferansı'na kalmıştır."

F. W. Jefkins'ten beklenen yanıt gecikmedi. 12 Haziran günü *Evening Argus*'taydı:

"Komünist Parti'nin İşçi Partisi'ne katılması lehine Ernie Trory tarafından verilen rakamlara karşı çıkmaya mecburum. Bunu şu nedenlerle yapıyorum:

1) Komünist Parti'nin taleplerini desteklediğini açıkladığı birtakım sendika kolları bu açıklamadan sonra ya bu sorunu hiç tartışmadıklarını ya da hatta komünistlerin İşçi Partisi'ne katılmasına karşı olduklarını ilan etmişlerdir kamuya!

2) Komünist Parti listesindeki bazı sendika kolları yoktur ya da İşçi Partisi'ne bağlı değillerdir!

"Ernie Trory'nin rakamları bu nedenle kısmen uydurmadır. Komintern'in intiharı komünistlerin İşçi Partisi'ne katılmasına karşı yükseltilen ana argümanı ortadan kaldırmamaktadır. İşçi Partisi siyasal demokrasiye inanmaktadır. Komünist Parti inanmamaktadır. Dar, tiran tavırlı bir tek parti hükümetinin egemenliği İşçi Partisi'ne yabancıdır; herhangi bir gerçek sosyalist politikaya yabancıdır."

F. W. Jefkins'in atıfta bulunulan sendika kollarına herhangi bir örnek verememesi ve (İşçi Partisi'nin "siyasal demokrasisine" atıfta bulunurken) seçkin ILP üyelerinin "sosyalizminden" taviz verme konusu ile artık ilgilenmediği dikkate değerdi.

Whitsun ve onunla birlikte İşçi Partisi Konferansı geldi ve geçti. Konferansta

Komünist Parti'nin İşçi Partisi'ne katılmasına çağrı yapan önerge kesin olarak yenilgiye uğradı, ancak utanç verici bir durumda değil. Kullanılan toplam oyların yüzde 26'sını temsil eden 712000 oy lehte idi.[33] Öte yandan, faşizme karşı ulusal birliğin sürdürülmesinden yana olan ve seçim ateşkesini bozma önerilerini reddetmekten yana olan ezici bir çoğunluk vardı.

Fakat genele bakıldığında konferans gerçeklikten geniş ölçüde kopuktu. Savaşın nasıl sürdürülmesi gerektiği konusunda söyleyecek çok az şeyi vardı; Başkan A. J. Dobbs başkanlık konuşmasında şunları söylemiş olsa da: "Savaş hâlâ şiddetle devam ediyor. Zafer Birleşmiş Milletler tarafından henüz kazanılmadı." İngiltere'deki faşizm yanlılarının faaliyetleri konusunda ya da savaş üretimi konusunda söyleyecek daha da az şeyi vardı.

Bir önceki yıllık konferansta alınan, Ulusal Yürütme Komitesi'ne ait ve İşçi Partisi'nden Sovyetler Birliği'ne bir delegasyon gönderilmesini öngören bir karar ile ilgili olarak bu yerine getirilmemiş işin aciliyetine rağmen "ortada bir uygun an sorunu olduğu" ve "mevcut askeri konum göz önünde bulundurulduğunda Ulusal Yürütme Komitesi'nin bu anın henüz gelmediğini hissettiği" üzerinde mutabakat sağlandı.

Hindistan konusunda da söyleyecek hiçbir şeyi yoktu. Konu ile ilgili olarak verilen 12 önergeye rağmen konferans herhangi bir karar ya da politika beyanı olmaksızın bitirildi. Savaş sonrası dönemde Almanya'ya nasıl davranılacağı konusundaki tartışma pasifistler ile Vansittartcılar arasında yürüdü ve Vansittartcılar kazandı. Adını baş savunucusu Lord Vansittart'tan alan Vansittartcılık, Alman faşistlerinden değil; ama bütün bir Alman halkından nefret etmeyi öğütlüyor ve böylece emperyalizmin doğasını ve savaşın ekonomik nedenlerini perdeliyordu. Yine de J. R. Campbell *Labour Monthly*'nin Temmuz 1943 sayısında şunları yazacaktı:

> "Bu yılın İşçi Partisi Konferansı savaş sonrası yeniden yapılanma sorunlarıyla meşguldü; ancak yine de delegeler, eylemleriyle, savaşın en ağır çarpışmalarının önümüzde durduğunu hepsinin anladığını gösterdiler. "

İşçi Partisi Konferansı ile ilgili kendi görüşlerimi, eşimin ailesinin evinde ilk çocuğumuzun doğumunu beklediğim Lancing'den *Evening Argus*'a yazdığım bir mektupta özetlemiştim. Oğlum 26 Haziranda doğdu ve Michael Ernest adını aldı. Mektubum 29 Haziran tarihinde yayınlandı:

> "İşçi Partisi'nin yıllık konferansını gerçekleştirmesinin üzerinden tam bir hafta geçti ve kendi kentlerine ve köylerine dönen delegelerin önünde duran görev, aldıkları kararları uygulamaları için yerel örgütleri canlandırmak şimdi.

[33] İşçi Partisi'nin yazar tarafından yukarıda verilen üye sayıları ile oylama arasındaki fark partinin örgütlenme ilkelerinin özgünlüğü ile ilgili. İşçi Partisi, ülkedeki bütün sendika üyelerini partiyle bir biçimde bağlantılandırıyordu. -yayınevinin notu.

Konferansın çalışması bu ışık altında incelenmelidir.
"Seçim ateşkesinde ifade edildiği haliyle ulusal birlik sorunu ve İşçi Partisi'nin Ulusal Hükümet içerisinde sorumlu bir rol üstlenmesi gerekliliği ile ilgili olarak, konferans bize açık ve olumlu bir yol açtı. Bu politikaya verilen çok kuvvetli destek 1942 konferansında görülen bölünme ile belirgin bir karşıtlık içindeydi. Bu iyileşme hiç de azımsanmayacak ölçüde sendikalardaki komünist üyelerin çalışmasına bağlı oldu. Sendikalardaki komünist üyeler, hükümetten çekilme yanlısı olan İşçi Partisi üyesi arkadaşlarının takındığı ileriyi göremeyen tutumu yenmek için ciddi bir savaş verdiler.
"Bu koşullar altında Komünist Parti'nin katılımını kabul etmeme kararı mantıksızdı ve işçi hareketinin çıkarlarına uygun düşmedi. Herbert Morrison'dan gelen Komünist Parti'nin kendisini feshetmesi gerektiği tavsiyesi gerçekdışıydı. Aynı tavsiye Edinburgh konferansında 1936'da da verilmişti. Bu tarihte İşçi Partisi'nin üye sayısı Komünist Partinin üye sayısının 43 katıydı. Bugün üç katının biraz üzerindedir yalnızca.
"Komünist Parti kendisini feshetmeyecektir. Tersine büyüyecektir çünkü İşçi Partisi'nin kendisinin çok daha büyük bir ölçekte yürütmesi gereken kampanyalara aktif biçimde liderlik etmektedir. Kendisini fesheden İşçi Partisi'dir ve bu yalnızca işçi sınıfını değil ama aynı zamanda tüm ulusu etkileyen bir trajedidir."

***

Bu arada Kuzey Afrika'daki olaylarda ciddi bir dönüm noktası yaşanıyordu. General de Gaulle'nin önderliğinde bir Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi kurulmuştu burada. Bu hareket Sovyetler Birliği tarafından memnuniyetle karşılandı; ancak Büyük Birtanya'da telaşa neden oldu. 23 Temmuz günü Churchill, Stalin'e gönderdiği bir mesajda hoşnutsuzluğunu dile getirdi:

"Mösyö Molotov vasıtasıyla Cezayir'de kurulan Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'ni tanımayı düşündüğünüzü duyduğum için kaygılıyım. Bu komitenin niteliğinin ve eylemlerinin Müttefiklerin ülküsü açısından tatmin edici olacağına ilişkin makul kanıtlara sahip oluncaya kadar İngiliz ve daha da geçerli olmak üzere Birleşik Devletler hükümetlerinin bu komiteyi tanıması bir süre daha olası değildir.
"Cezayir'e vardığından beri General de Gaulle Fransız Ordusu'nun kontrolünü etkin biçimde ele geçirmek için mücadele etmiştir. Hâkimiyeti ele geçirdiği takdirde ne yapacağı ve bize karşı dostane duygular sergileyip sergilemeyeceği konusunda emin olamayız. Başkan Roosevelt ve ben, de Gaulle'nin, 'Husky'de[34] eyleme geçmek üzere olan orduların üs ve haberleşmesini tehlikeye atabileceği hissini tamamen paylaşıyoruz. Bu konuyu hiçbir biçimde riske atamayız, zira as-

[34] Sicilya'da yapılması planlanan Müttefik çıkartması için kullanılan kod adı.

kerlerimizin yaşamlarını etkileyecek ve savaşın sürdürülmesini güçleştirecektir. "İlk başta komitenin yedi üyesi vardı; ama şu anda bu sayı 14'e çıkmış durumda ve eylemlerine güvenemeyiz. General Eisenhower, bu nedenle, hem Birleşik Devletler hem de İngiliz hükümetleri adına, General Giraud'un Fransız Ordusu'nun Başkomutanı olarak kalması ve bu ordunun niteliği ve örgütlenmesi üzerinde etkin bir gücü olması gerektiğini komiteye bildirmiştir. Şüphesiz bu durum Birleşik Devletler'de olduğu kadar Avam Kamarasında da tartışmaya neden olacaktır ve Başkan Roosevelt'in ve benim izlediğimiz yol için gerekçeler sunmamız gerekecektir, ki bu gerekçeler hiç de az değildir. Eğer Sovyet hükümeti komiteyi çoktan tanımışsa, basitçe bu gerekçelerin ve açıklamaların sunulması Sovyet hükümeti ve batılı müttefikler arasında bir görüş farkı olduğunu ortaya koyacaktır ki bu son derece üzücü olur.

"Tüm Fransız yurttaşlarının destekleyeceği bir Fransız otoritesi bulmaya can atıyoruz ve bu türden bir otoritenin Cezayir'de şu anda yürümekte olan tartışmalardan çıkacağını hâlâ umut ediyoruz. Buna şu anda karar vermek bizce çok erken olur."

Bu beklenmeyen mesaja 26 Haziran tarihinde şöyle yanıt verdi Stalin:

"Büyük Britanya hükümetinin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin şu an için Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'ni tanımaktan kaçınacağını belirttiğiniz, 23 Haziran 1943 tarihli mesajınızı aldım. Tutumunuzu desteklemek için General de Gaulle'nin nasıl bir eyleme girişeceğine ve Müttefiklere yönelik dostane duygulara sahip olup olmadığına güvenemeyeceğinizi söylüyorsunuz.

"İngiliz hükümetinin bu zamana kadar General de Gaulle'yi desteklemiş olduğu izlenimine sahiptik ki bu bize yalnızca doğal göründü; zira Fransızların teslim alındığı andan itibaren General de Gaulle, Fransa'nın Hitler karşıtı güçlerine ve Savaşan Fransa etrafında birleşen Fransız yurtseverlerinin mücadelesine liderlik yapmıştır. Kuzey Afrika'da 1942 Kasımı'ndan başlayarak daha sonra ortaya çıkan gelişmeler ve Anglo-Amerikan bölükleri tarafından yürütülen operasyonlarda General Giraud ile General de Gaulle komutası altındaki Fransız silahlı kuvvetleri tarafından oynanan rol Fransızların birleşmesi için gereken koşulları sağladı. Tüm Müttefikler bu birliğin uygun olduğu konusunda anlaştı ve bu konuya ilişkin hiçbir şüphe yoktu. Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi biçiminde birleşmiş mevcut kurumun tanınması bu konuda gösterilen arzuların ve çabaların bir sonucu olacaktı. Çünkü her şey bir yana, Fransız Ulusal Komitesi, Giraud ve de Gaulle'nin kişiliklerinde komitenin Müttefiklerce tanınmasını resmi olarak talep ettikten sonra, Sovyet hükümeti bu talebi yerine getirmeyi reddetmenin Fransız kamuoyu açısından anlaşılmaz olacağını hissetti.

"Şu anda Sovyet hükümetinin, Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'ne karşı ve özel olarak da General de Gaulle'ye karşı İngiliz hükümetinin takındığı mevcut tutumu destekleyebilecek hiçbir bilgisi yoktur elinde. Ancak İngiliz hükümeti Fransız Komitesi'nin tanınmasını ertelemeyi talep ettiği ve Büyükelçisi kanalıy-

la Sovyet hükümetine danışmadan bu meselde hiçbir adımın atılmayacağı konusunda güvence verdiği için, Sovyet hükümeti İngiliz hükümetini yarı yolda karşılamaya hazırdır. Fransa'ya ilişkin meselelerdeki Sovyet çıkarını idrak edeceğinizi ve uygun kararların alınması için vazgeçilmez olan bilgileri gereken zamanda Sovyet hükümetinden esirgemeyeceğinizi umuyorum."

Yaklaşık bu zamanlarda Sovyet hükümetinin "Enternasyonali" yeni bir Ulusal Marş ile değiştirmeye karar verdiği duyuruldu. Bu Komintern'in feshedilmesinin mantıksal bir sonucuydu. "Enternasyonal" artık resmi olarak bağlı olmayan ancak uluslararası kardeşlik ve dayanışma bağlarını hâlâ koruyan dünya komünist hareketinin marşı olmaya hâlâ devam ediyordu elbette.

Haziran boyunca Gorkiy üzerinde hava baskınları ve Moskova'da hava baskını uyarıları oldu. Çarpışmalardaki göreli durgunluğun yakında sona ereceğine dair belirgin bir his vardı. Hitler'in, "kışın kaybettiği şeyi yazın telafi etmek için" kuvvetlerini yeniden topladığı açıktı. Harkov'un yeniden ele geçirilmesi Almanların Stalingrad'daki yenilgileri üzerine kaybettikleri moralin bir kısmını tazelemişti, ancak heyecan verici bir zaferden başka hiçbir şey bu morali tamamen tazeleyemeyecekti. Bu durumda Belgorod ve Orel belinin ötesindeki Kursk çıkıntısı bir Alman karşı saldırısı için en uygun alan olarak görünüyordu.

V
Topyekun Zafere Doğru (Temmuz-Aralık 1943)

1941 Haziranı'ndan 1943 Haziranı'na kadar geçen dönemde Almanlar dört milyondan fazla insanını ölü, yaralı ya da kayıp olarak yitirdi. Silahlı kuvvetlerinin ve sivil nüfuslarının moralini düzelteceğini umdukları yeni bir saldırıya yönelik faal hazırlıklar, geniş kapsamlı mecburi askerlik hizmetinin getirildiği ve iki milyondan fazla yeni erin orduya çağrıldığı 1943 ilkbaharında başlamıştı. Batı Avrupa'da ikinci bir cephenin yokluğu avantajına dayanarak beş piyade tümeni Fransa ve Almanya'dan Orel'in güneyine ve Harkov'un kuzeyine gönderilmişti. Bütüne bakıldığında, Sovyet-Alman cephesi boyunca artık 257 tümen konuşlandırılmıştı.

Kursk'un kuzeyi ve güneyi boyunca yer alan düşman güçleri yoğunluğu nedeniyle, Sovyet komutası, bunlara karşı girişilecek önleyici bir saldırının çarpışmanın uzamasına neden olacağını ve bu durumda zaferin maliyetinin çok yüksek olacağını düşündü. "İhtiyatlı savunma taktikleri" benimsemeye dönük nihai kararı Stalin'in kişisel olarak verdiği söylenir.

Bereket, Sovyet askeri zekası planlanan Alman saldırısının hem gününü hem de saatini sezmeyi başardı ve saldırının başlamasının planlandığı 5 Temmuz günü şafak vakti, Sovyet topçu birlikleri dehşetli bir baraj ateşi açtılar ve düşmanı gafil avlayıp ağır kayıplara maruz bırakarak saldırısının yaklaşık iki ya da üç saat gecikmesine neden oldular. Yine de gecikmeden sonra Orel'den ileriye hareket eden 500 tankı ve bu arada Belgorod'dan ilerleyen diğer bin tankı içeren güçlü bir Alman saldırısı başladı. Peşlerinden piyadeler geldi.

Sovyet bölükleri yalnızca bu saldırıyı tutmakla kalmadılar; ama aynı zamanda 12 Temmuz'da Proharovka bölgesinde bir karşı darbe başlatarak karşı saldırıya geçtiler. Bu karşı darbe 1.500 tank ve çok sayıda uçak içeren bir çarpışmaya yol açtı. O gün düşman 400'den fazla tank kaybetti. 5 Ağustos günü, Orel ve Belgorod kurtarıldı; 23 Ağustos'ta, kenti tutmak için Almanların gösterdiği ümitsiz girişimlere rağmen Harkov kurtarıldı.

Kursk çıkıntı noktasında cereyan eden savaş 50 gün sürdü ve İkinci Dünya Savaşı'nın

en büyük operasyonlarından biri oldu. Alman hatlarının gerisinde, Sovyet partizanlarının faaliyetleri Kursk zaferinde hiç de küçük bir rol oynamadı. Merkez cephede 80 binden fazla Alman bölüğünü sıkıştırdılar ve bunun yanında Smolensk bölgesinde 60 bin bölüğü ve Bryansk bölgesinde 50 bin başka bölüğü hareketsiz hale getirdiler. Yalnızca Temmuz ayında, demiryollarına 1.460 baskın düzenlediler ve Belarusya'da 761 treni, Ukrayna'da 349 treni ve Smolensk bölgesinde 102 treni çalışmaz hale getirdiler.

5 Ağustos 1943'te, Moskova Radyosu, Orel ve Belgorod'un ele geçirildiğini duyurduktan sonra şunları ilan etti: "Ülkemizin başkenti Moskova, 120 silahtan çıkan 12 adet top ateşi ile Orel ve Belgorod'u kurtaran yiğit bölükleri selamlayacaktır." Savaşın başından bu yana ilk kez böyle bir selamlama ateşi yapılıyordu. Almanya ve Japonya'ya karşı kazanılan nihai zaferden önce emri verilecek bu tür yaklaşık 300 selamlamanın ilkiydi bu. *Savaşta Rusya* adlı eserinde Alexander Werth'in ortaya koyduğu gibi, "Zafer Selamlamaları Devri başlamıştı." Şöyle devam ediyordu Werth:

> "Rusya'nın Kursk zaferini, atılan o ilk borda ateşleri ve havai fişeklerle kutlama kararı hiç de beklenmedik ya da nedensiz değildi. Rus komutası biliyordu ki Kursk Savaşını kazanmakla aslında savaşı kazanmışlardı. Bu, savaş sonrası Alman tarihçilerinin de paylaştığı bir görüştür. Bu yüzden, Walter Goerlitz'e göre, Stalingrad, doğudaki savaşın tamamı için siyasal-psikolojik dönüm noktasıydı; fakat Kursk ve Belgorod'daki Alman yenilgisi bu savaşın askeri dönüm noktası oldu."

Orel, kurtarılacak daha büyük ve tamamen Rus sayılan kentlerin ilkiydi. Yaklaşık iki senedir Alman işgali altındaydı. Bu süre içerisinde nüfus 114 binden 30 bine düşmüştü. Yaklaşık 12 bin kişinin öldürüldüğü ve bu rakamın iki katı kadar insanın Almanya'ya sürüldüğü söyleniyordu. Ancak binlerce kişi Orel ve Bryansk civarındaki ormanlarda bulunan partizanlara katılmak üzere kenti terk etmişti.

General Sobennikov 5 Ağustos sabahı Orel'e girdi. Evler hâlâ alev alevdi ve Almanlar hâlâ tümenlerine karşı seyyar silahlar ve tanklar kullanıyorlardı. Zırhlı bir araba "Enternasyonal"i yayınlıyor ve bu arada yaşlı kadınlar ve çocuklar askerlerin arasına koşuyor ve ellerine çiçekler tutuşturup onları öpüyorlardı. Ateşleme hâlâ devam ediyordu, ama beş gün içerisinde Sovyet yetkilileri tamamen yerleşti. Bölgenin partizan önderi Yoldaş Romaşov İl Yürütme Kurulu'nun başkanı olarak atandı. Tüm siviller, ama özellikle parti üyeleri Alman işgali altındaki 20 ay süresince takındıkları tavır için hesap vermek zorundaydı.

5 Ağustos 1943 tarihli Gündem'de Stalin şunları söyledi: "Böylece Sovyet tümenlerinin yaz döneminde başarılı bir hücum başlatmaya sözde kadir olmadığı yolundaki Alman miti artık dağıtılmıştır."

Savaş esiri kamplarında Rus askerler sinekler gibi öldüler. Stalingrad'dan sonra on-

ları Vlasov'un kaçaklar ordusuna almak için yapılan girişimlere kadar sürdü bu durum. Kişisel hırsları hudut tanımayan bir adam olan General Vlasov 1942 ilkbaharında Almanlar tarafından esir alınmıştı. Profesyonel bir askerdi ve ele geçirilmesi sonucunda kariyeri kısa kesilmişti ama bu zamana kadar Kızıl Ordu içerisinde zaten kendisine bir isim yapmıştı. Askeri hırslarını ilerletmek için bağlılığını Almanlara aktarırken hiçbir çekince duymadı. Ele geçirilen diğer Sovyet askerleri arasından çıkan "gönüllüler"den oluşan bir ordunun komutasına getirildi. Savaştan sonra, Amerikalılar tarafından esir alındı ve onu asan Sovyet yetkililerine teslim edildi. Ancak onu izleyenler içinden pek çok kimse Avrupa'da mülteci olarak yer buldular. Hepsi değil ama bazıları yakalanıp Sovyetler Birliği'ndeki esir kamplarına gönderildiler.

Kursk'taki büyük galibiyetten sonra, topyekun zafere dönük güven büyüdü. Ağustos ayında kordiplomatiklerin tamamı Kuybişyev'den Moskova'ya döndüler. 22 Ağustos günü acil yeniden yapılanma önlemlerine ilişkin bir program yayınlandı. Bir tür dini yeniden canlanma da vardı. Eylül ayında Moskova Patriği'ne taç giydirildi ve York Başpiskoposu'ndan bir ziyaret geldi. Hemen hemen aynı zamanda, Sovyet subaylarına altın şeritli ve apoletli yeni üniformalar verildi ve adını General Suvorov'dan alan askeri okullar kuruldu. Komintern'in feshedilmesinin ardından gerçekleşen tüm bu olaylar *New York Times*'ın "Çarizme" ve belki de hatta kapitalizme dönüşten söz etmesine neden oldu. Alexander Werth, *Savaşta Rusya* kitabında bu olayları "ulusal bir cümbüş" olarak betimler; ancak *New York Times* editörü gibi bu olaylardan mümkün olandan daha fazla anlam çıkarıyordu. Kızıl Ordu'nun devam eden ilerleyişinin yol açtığı yoğun bir vatanseverlik duygusundan daha fazlası yoktu ortada; Kızıl Ordu'nun ilerleyişi, uzak güneyde General Tolbuhin tarafından Taganrog'un ele geçirilmesini, merkez cephede General Rokossovskiy tarafından Gluhov'un alınmasını ve Donbas'ın tümünün kurtarılmasını sağlamıştı. 16 Eylül itibariyle, General Petrov'un tümenleri ve Koramiral Vladimirskiy'nin komutası altındaki deniz birlikleri Novarassisk'i ele geçirmişti. Ertesi gün, Bryansk düştü ve 23 Eylül günü Poltova alındı.

25 Eylül günü General Sokolovskiy Smolensk'i kurtardığında, herkes, Katın katliamının sonunda aydınlığa kavuşturulacağını ummaya başladı. Anlamlı bir biçimde, 29 Eylül tarihinde Goebbels günlüğüne şunları yazdı:

> "Ne yazık ki Katın'i bırakmak zorunda kaldık. Bolşevikler, 12 bin Polonyalı subayı vurduğumuzu şüphesiz ki sonunda 'bulacaklardır'. O serüven gelecekte bize bir miktar sorun yaratacak türden. Sovyetler, mümkün olduğunca çok toplu mezar bulmayı ve bunlar için bizi suçlamayı şüphesiz ki kendilerine iş edinecekler."

"Bulmak" sözcüğünü tırnak işareti içine almış olsa da, suçu ait olduğu yere, kesinlikle Nazilerin omuzlarına yüklemeye yetecek kanıtın açığa çıkarılacağını biliyordu. Ve böyle de oldu. Bir soruşturma başlatıldı ve yüzlerce görgü tanığı sorgulandı. Nazilerce

alelacele yapılan soruşturmaların tersine, Sovyet yetkilileri acele etmediler ve ancak 1944 Ocağı'nda bulgularını yayınlayıp toplu mezarları ziyaret etmeleri için Batılı basını çağırdılar.

Bir önceki Temmuz ayında General Sikorski bir uçak kazasında öldürülmüştü. 9 Temmuz günü, İzvestiya ölüm ilanını yayınladı. Onu "büyük bir Polonyalı devlet adamı ve askeri lider" olarak bol bol övdükten sonra, şöyle son buluyordu bu ilan: "General Sikorski, sonunda, iyi tanınan eski Polonya Dışişleri Bakanı Beck tarafından izlenen Sovyetler Birliği'ne dönük düşmanlık politikasını devam ettirmeyi arzulayan etrafındaki çevrelerden gelen basınca teslim oldu." Köylü Partisi'nin lideri Stanislaw Mikolajczyk, Sikorski'nin ardından Başbakan olarak atandı; ancak başbakanlıktaki değişiklik, Londra'da bulunan sürgündeki Polonya Hükümetinin Sovyet karşıtı politikasını etkilemedi.

Dinyeper 7 Ekim günü geçildi, Melitopol 23 Ekim'de ele geçirildi ve Kiev 6 Kasım'da düştü. Bu tarihte açıkladığı Gündem'de Stalin özellikle, savaşta kendisini göstermiş olan SSCB'nin ilk Bağımsız Çekoslovak Tugayına atıfta bulundu ve bu tugaya Suvorov'un emriyle nişan verilmesini önerdi. Aynı gün Moskova'da yapılan ve Moskova Sovyeti'nin tüm delegelerinin, Moskova Komünist Partisi'nin ve kentteki çeşitli kamu teşkilatlarının önde gelen üyelerinin katıldığı bir kutlama toplantısındaki bir konuşmada Stalin şunları söyledi:

> "Bugün Sovyetler Birliği halkı büyük Ekim Sosyalist Devrim'inin 26. yıldönümünü kutluyor. Üçüncü kez ülkemiz, halkının devriminin yıldönümünü yurtsever savaş koşullarında geçiriyor. 1941 Ekimi'nde Anayurdumuz zor günler geçirdi. Düşman başkente yaklaşıyordu ve Leningrad'ı karadan kuşatmıştı. Tümenlerimiz geri çekilmeye zorlandı. Düşmanı durdurmak ve Moskova önünde ona ciddi bir darbe indirmek için ordumuzun muazzam çabaları ve halkın tüm güçlerinin sarf edilmesi gerekti.
> "Geçen yılın Ekim ayından hemen sonra, tümenlerimiz saldırıya geçti ve Almanlara yeni ve güçlü darbeler indirdi; ilk olarak Stalingrad'da, Kafkaslarda ve Don'un orta bölümlerinin geçtiği alanda ve ardından, 1943 başlarında, Velikie Lukie'de, Leningrad önünde ve Rzhev ve Vyazma alanında. O dönemden beri Kızıl Ordu inisitiyatifin elinden kaybolmasına hiçbir zaman izin vermedi. Bu yılın yaz ayları boyunca darbeler daha da sertleşti, askeri ustalığı her ay gelişti. O dönemden beri tümenlerimiz büyük zaferler kazandılar ve Almanlar ardı ardına gelen yenilgilere maruz kaldılar. ...
> "Geçen yıl boyunca, bu saldırı hazırlıklarının bir sonucu olarak, tümenlerimiz cephenin merkez bölümünden içeriye doğru 500 kilometreden güneyde 1.300 kilometreye kadar önlerini yararak ilerlemeyi başardılar ve neredeyse bir milyon metrekarelik toprağı; yani, düşman tarafından geçici olarak ele geçirilen Sovyet topraklarının yaklaşık üçte ikisini kurtardılar. ...
> "Sovyet-Alman cephesi üzerinde elde ettikleri geçmiş başarılarının kalıcılığına

zerre kadar itimat edemeyen Almanlar, özellikle büyük nehirler boyunca güçlü savunma kuşakları oluşturdular. Fakat bu yılın çarpışmalarında ne nehirler ne de güçlü tahkimatlar Almanları kurtaramadı. Tümenlerimiz Alman savunmalarını parçaladı ve 1943 yazının üç ayında dört önemli su engelini geçti; Kuzey Donets, Desna, Sozh ve Dinyeper. ... Geçen sene Sovyet-Alman cephesi üzerinde cereyan eden çarpışmalarda, Alman-faşist ordusu dört milyonun üzerinde subay ve er kaybetti ve bunların en azından 1 milyon 800 bini öldü. Dahası, bu sene boyunca Almanlar 14 binin üzerinde uçak, 25 binin üzerinde tank ve en azından 40 bin silah kaybettiler. ...

"Halkın desteği olmaksızın, fabrikalar ve atölyelerdeki, kömür ocakları ve madenlerdeki, ulaşım ve tarımdaki Sovyet insanlarının fedakar çalışması olmaksızın Kızıl Ordu'nun başarılarının gerçekleşmesi imkansızdı. Savaşın zor koşullarında Sovyet halkı orduları için gerekli olan her şeyi sağlayabileceğini kanıtlamıştır. ... Sovyet devleti şimdi verimli ve hızla genişleyen bir savaş ekonomisine sahip. ... Yüksek derecede gelişkin, güçlü sosyalist sanayimizi barışçıl inşa yıllarında kuran Sovyetler Birliği'nin işçileri, gerçek emek kahramanlığı göstermiş ve cepheye yardım etmek için yoğun bir gayret ve enerjiyle Yurtsever Savaş boyunca çalışmıştır.

"SSCB'ye karşı verilen savaşta Hitler yanlılarının, yalnızca Almanya'nın yüksek düzeyde gelişkin sanayisine değil; fakat aynı zamanda bağlı ve işgal altındaki ülkelerin güçlü sanayilerine de erişimi olduğunu herkes biliyor. Yine de Hitler yanlıları, Sovyetler Birliği'ne karşı giriştikleri savaşın başlangıcında sahip oldukları askeri teçhizattaki niceliksel üstünlüklerini sürdüremediler. Tank, uçak, havan topu ve otomatik tüfek sayısı bakımından düşmanın başlangıçta sahip olduğu üstünlük artık yok edilmiştir, eğer ordumuz bugün ciddi hiçbir silah, mühimmat ve teçhizat kıtlığı yaşamıyorsa, bunu her şeyden önce işçi sınıfımıza borçluyuz.

"Barışçıl inşa yıllarında kolektif çiftlikler sistemine dayanarak geri bir tarımı gelişkin bir tarıma dönüştürmüş olan Sovyetler Birliği'nin köylüleri, Yurtsever Savaş sırasında, kırsal kesimin tarihinde benzeri bulunmayan, ortak ulusal çıkara dönük yüksek bir bilinç düzeyi sergilemiştir. ...

"Cepheye yardım etme noktasında ulaşımımız büyük bir rol oynamıştır; esas olarak demiryolu ulaşımımız ve aynı zamanda nehir, deniz ve motorlu ulaştırmamız. Bilindiği üzere, ulaştırma, cephe arkası ile cepheyi birbirine bağlamanın vazgeçilmez aracıdır. Bir ülke büyük miktarlarda silah ve mühimmat üretebilir; fakat ulaştırma bunları zamanında cepheye teslim etmezse, cephe söz konusu olduğunda üretilen bu şeyler yararsız yük olarak kalabilir. ... Entelektüellerimiz de cepheye yardım etmek konusunda işçi sınıfımız ile köylümüzden geri kalmamıştır. Sovyet entelektüelleri, ülkemizin savunulması için sadakatle çalışıyorlar ve Kızıl Ordu'nun elindeki silahları ve üretim teknolojisi ile örgütlenmesini sürekli olarak iyileştiriyorlar. İşçiler ve kolektif çiftliklerde çalışan çiftçilere sanayi ve tarımı iyileştirmede yardım ediyorlar, savaş koşullarında Sovyet bilimini ve kültürünü ilerletiyorlar.

"Sovyetler Birliği'nin tüm halkları, şu anda devam eden Yurtsever Savaşı, haklı olarak, milliyet ve dinden bağımsız bir biçimde tüm emekçilerin ortak ülküsü

olarak görerek anayurtlarının savunulmasında tek bir yumruk olarak yükselmiştir. Artık, Sovyetler Birliği'nin halkları arasında ihtilaf ve çatışma çıkacağı öngörüsü üzerine kurulan hesaplamaların ne kadar çaresizce aptal olduğunu Hitler yanlısı politikacıların kendileri bile görüyorlar. ...

"Barışçıl inşa yıllarında olduğu gibi, savaş günlerinde de, Sovyet halkının önder ve rehber gücü Lenin'in Partisi, Bolşeviklerin Partisi olmuştur. Başka hiçbir parti, bizim Bolşevik Partimiz gibi, halk kitleleri arasında bu denli bir itibara hiçbir zaman sahip olmamıştır, sahip değildir. Bolşevik Partinin liderliği altında, ülkemizin işçileri, köylüleri ve entelektüelleri özgürlüklerini kazanmış ve sosyalist bir toplum inşa etmiştir. Yurtsever Savaşta Parti, faşist işgalcilere karşı girişilen ulusal çaptaki mücadelenin esinleyicisi ve örgütleyicisi olarak önümüzde durmuştur. ... Savaş sırasında, Parti halkla kurduğu yakınlığı arttırmış, geniş emekçi kitleleri ile daha da yakın bağlar kurmuştur. Devletimizin sahip olduğu gücün kaynağı işte burada yatmaktadır."

Stalin, ardından, Hitler Karşıtı Koalisyon'un pekiştirilmesi ve faşist bloğun dağılması hakkında konuşarak sözlerine devam etti. Bu konu hakkında bu bölümün ilerleyen sayfalarında daha fazla atıf bulacak okuyucu.

***

Kursk savaşının başlamasından iki gün önce, 3 Temmuz 1943 tarihinde, Kuzey Afrika'daki Anglo-Amerikan güçleri, hem Sicilya'daki hem de Sardinya'daki hava sahalarını bombalayarak Sicilya üzerine yoğun bir hava saldırısı başlattılar. 9 Temmuz'da Sicilya'daki Müttefik çıkarmaları başladı. İtalyan bölükleri ciddiye alınabilir çok az direnç gösterdiler, ilk birkaç günde tümenlerinin büyük bölümü tek bir ateş olmaksızın sarıldı. Fakat Almanlar inatla savaştı. Sekizinci Ordu ayın 12'sinde Agusta'yı aldı ve ayın 18'i itibariyle hava sahaları Müttefiklerin elindeydi. Messina'ya 16 Ağustos'ta girildi ve ertesi gün General Alexander Churchill'e şunu bildirebildi: "Bu sabah, 17 Ağustos 1943, saat 10 itibariyle son Alman askeri Sicilya'nın dışına atılmıştır ve adanın tamamı artık ellerimizdedir." General Marshall'ın raporuna göre, düşman, 37 bini Alman olmak üzere 167 bin kayıp verdi. Müttefikler ölü, yaralı ve kayıp toplam 31 bin 158 kayıp verdiler. Ancak Alman bölüklerinin büyük kısmı Messina boğazlarına çekildi ve İtalya'nın güney kıyıları karşısına muntazam şekilde gönderildiler.

Bu arada, İtalya'da önemli siyasal gelişmeler baş göstermeye başladı. Ülke üzerindeki kontrollerini sürdürmek konusunda endişe taşıyan sanayi çevreleri ve mali çevreler, Mussolini'den kurtulmak için monarşi ile anlaşmaya girdiler. 15 Temmuz'da Mussolini, Kral huzuruna çıktı ve sarayı terk etmesi üzerine tutuklandı. İki gün sonra, Mareşal Badoglio'nun emri üzerine, Mussolini Penza adasında hapsedildi. *İkinci Dünya Savaşı* kitabında bu olaylar hakkında yorum yapan Churchill daha sonra şunları yazdı:

"Mussolini'nin, İtalyan halkını 1919 yılında içine batabileceği Bolşevizmden Avrupa'da İtalya'nın daha önce hiçbir zaman sahip olmadığı bir konuma yükselten İtalya'daki 21 yıllık diktatörlüğü böylece sona erdi. ... Bu yönetimin alternatifi, hem İtalyan halkına hem de Avrupa'ya başka türden tehlikeler ve felaketler getirebilecek Komünist bir İtalya olabilirdi pekala. Ölümcül hatası, 1940 Haziranı'nda Hitler'in kazandığı zaferlerin ardından Fransa ve Büyük Britanya'ya savaş ilan etmesi oldu. Bunu yapmamış olsaydı, İtalya'yı denge sağlayıcı bir konumda tutabilir, her iki cephe tarafından istenip ödüllendirilebilirdi ve böylece diğer ülkelerin mücadelelerinden uzak bir konumda görülmedik bir zenginlik ve refah türetebilirdi. Savaş meselesi kesinleştiğinde bile, Mussolini Müttefikler tarafından aralarına davet edilecekti. Savaşın süresini kısaltmak için vereceği çok şey vardı. Hitler'e savaş açmak için hüner ve dikkatle zamanını ayarlayabilirdi. Bunun yerine yanlış yolu seçti."

Bu ifade, Benito Mussolini'nin ahmaklıkları kadar Winston Churchill'in ilkeleri hakkında da çok şey anlatıyor.

Mussolini'nin tutuklanmasından sonraki gün, Mareşal Badoglio, savaşın devam edeceği konusunda Hitler'e teminat vermek için Berlin'e telgraf gönderdi. Ancak aynı gün, İtalyan Komünist Partisi'nin girişimi üzerine, yasadışı gazete *l'Unita*'nın özel bir sayısı İtalya'daki tüm anti-faşist partilerce imzalanan bir çağrı yayınladı. Bu çağrı faşizmin kökünün tamamen kazınması, demokratik özgürlüklerin yeniden canlandırılması ve tüm askeri harekatların sonlandırılması talebinde bulunuyordu.

27 Ağustos tarihinde *Railway Review*'de çıkan ve "Amblemler Gitti" başlığını taşıyan bir makalemde, Mussolini gitmiş olsa da, bankacıların, sanayicilerin ve toprak sahiplerinin kaldıkları uyarısını dile getirmiştim. Mussolini, bir diktatör olmaktan çıkarılıp İtalyan emperyalizminin günahları için bir günah keçisi rolünü simgeler hale getirilmişti. Çözümlemem şöyleydi:

"Faşist semboller bayraklardan, kamu binalarından ve başlıklı mektup kağıtlarından çıkarıldı; ama emekçilerin örgütleri yasadışı olmaya devam ediyor, Nazilerle yapılan askeri ittifak hâlâ mevcut ve savaş devam ediyor. Mussolini'nin yıkılması ne getirdi? Sicilya'nın işgal edilmesi ve Nazi yaz saldırısının Kızıl Ordu tarafından yenilgiye uğratılması krizi doruk noktasını ulaştırdı; ama İtalya'nın içindeki anti-faşist güçler tarafından oynanan rolü gözden kaçırmamalıyız. Kuzey Afrika ve Sicilya'daki İngiliz ve Amerikan bölüklerine yapılan örgütlü firarlar İtalyanların savaşamayacağının kanıtı değildir. Tersine, bu durum, nefret edilen faşist boyunduruğu fırlatıp atmak için savaşta mümkün olan herhangi bir yöntemi ve her yöntemi kullanmaya hazır olduklarını gösteriyor. Son dönemde cereyan eden kitlesel grevler, sabotaj, gerilla savaşı bunu kanıtlamaktadır. Yıllar önce, Garibaldi, İtalyanların haklı bir ülkü için savaşabileceklerini kanıtladı; daha yakın tarihe ait anılarda, onun adıyla anılan ve İspanya'da Mussolini, Hitler ve Franco'ya karşı Uluslararası Tugayla çarpışan İtalyan anti-faşistlerinin oluş-

> turduğu tümenlerin görkemli hatırası, İtalyan halkının özgürlük için verilen savaşta değerli müttefikler olabileceğini kanıtlıyor. Sanayileşmiş kuzeyden, Milan ve Turin'den gelen çağrı halkın gerçek liderlerinden gelen çağrıydı. Badoglio hükümetinin istifasını, Kralın tahtı terk etmesini, özgür sendika hareketinin yeniden kurulmasını, Nazi Almanyası'ndan tamamen kopuşu ve Halkın Barış ve Özgürlük Hükümetinin oluşturulmasını talep ederek nefret edilen İtalyan emperyalistlerine içerden darbeler indirmek için toparlanıyorlar."

Daha sonraki olaylar bu çözümlemenin doğru olduğunu gösterdi. Doğu Cephesi'nde Almanların uğradığı yıkıcı yenilgiler ile birlikte İtalyan halkının savaşın devam etmesine karşı gösterdiği artan direnç ile karşılaşan Badoglio Müttefiklerle bir ateşkes imzalama amacıyla nabız yoklamaya başladı.

5 Ağustos günü Churchill, Nova Scotia, Halifax'a hareket eden "Queen Mary" gemisiyle Clyde'den yola çıktı. Hâlâ bir başka Anglo-Amerikan konferansı ihtiyacı hissederek, Quebec'te Roosevelt ile bir buluşma ayarlamıştı. Roosevelt, Quebec'e, Harry Hopkins ile birlikte 17 Ağustos günü vardı. Anthony Eden ve Brendan Bracken aynı gün uçakla giriş yaptılar. Delegasyonlar bir araya gelince, İtalyan barış hamlelerinin haberleri gelmeye başladı.

3 Ağustos 1943'te, Lizbon'daki İngiliz Büyükelçisi, Roma'dan henüz gelmiş olan oradaki İtalyan Elçiliğinin yeni Müsteşarının, kendisine, İtalyan Kralının ve Mareşal Badoglio'nun barış istemesine rağmen, Almanlarca ele geçirilmekten kaçınmak için savaşı devam ettiriyormuş gibi yapmaları gerektiğini açıkladığı bilgisini verdi Dışişlerine. Gerçekten korktukları şeyin bir halk ayaklanması olması kuvvetle muhtemeldir. Roosevelt'e gönderilen 5 Ağustos tarihli bir mesajında Churchill şöyle demişti: "Yirmi yıllık savaş orta sınıfı aşındırdı. Kral ve onu destekleyen vatanseverler ile ... azgın Bolşevizm arasında hiçbir şey yok."

22 Ağustos günü Stalin, İtalyanlar ile yapılan müzakereler hakkında tam olarak bilgilendirilmediğinden şikayet etti ve "Almanya'nın yanından çekilen çeşitli hükümetler ile yapılan müzakerelere ilişkin sorunları gözden geçirmek" için üç ülkeye ait bir askeri-siyasi komisyonun kurulması zamanının geldiğini söyledi. Ve ekledi:

> "Bugüne kadar şöyle oldu: ABD ve İngiltere kendi aralarında anlaşmaya varıyorlar ve bu arada SSCB, seyirci kalan üçüncü bir taraf olarak iki güç arasındaki anlaşmadan haberdar ediliyor. Bu durumun artık hoş görülemeyeceğini söylemek zorundayım."

Görünen o ki, Moskova'da bulunan İngiliz Büyükelçisi ve Dışişleri Halk Komiseri kanalıyla 19 Ağustos günü Roosevelt ve Churchill'den Stalin'e ortak bir mesaj gönderilmişti. Bazı eksikliklerle ona iletilmişti. Metne yapılan ek ve düzeltmeler, 22 Ağustos'ta

Stalin'e ulaştı ve Stalin 24 Ağustos'ta yanıtladı:

> "Siz ve Bay Roosevelt'in, General Castellano ile yapılan tartışmalar sırasında İtalya için tasarlanan teslim olma şartları ile bağlantılı olarak General Eisenhower'e gönderilen talimatlardan beni haberdar ettiğiniz ortak mesajınıza yapılan ek ve düzeltmeler Bay Kerr aracılığıyla elime ulaştı dün. Ben ve çalışma arkadaşlarım, General Eisenhower'e verilen talimatların, tamamen İtalya'nın koşulsuz teslimiyeti tezinden türediğine ve bu nedenle herhangi bir itiraza yol açamayacağına inanıyoruz. Yine de, şimdiye dek alınan bilgilerin İtalya ile yapılan müzakerelerde Müttefiklerin atması gereken adımlar hakkında yargıya varmak için yetersiz olduğunu düşünüyorum. Bu durum, müzakereler zarfında bir karara varma aşamasına Sovyet katılımının gerekliliğini teyit etmektedir."

Bu, Churchill'e, 25 Ağustos günü Savaş Kabinesine bir telgraf gönderme ilhamı verdi. Bu telgraf aşağıdaki gibiydi:

> "Şu anki kara nokta Sovyet Rusya'nın artan kabadayılığıdır. Stalin'den gelen, İtalyan önerileri ile ilgili telgrafı göreceksiniz. Şikayet için kesinlikle hiçbir gerekçesi yok, zira İtalyan temsilcisine, Sovyet hükümetinin samimi onayını zaten almış olan koşulsuz teslimiyeti ifade eden katı emirler vermekten başka bir şey yapmadık ve tüm bu meseleleri kendisine derhal bildirdik. Bu mesajın üslubu Başkanı çok fazla gücendirdi."

19 Ağustos'ta, Lizbon'daki İngiliz Büyükelçiliği'nde, General Castellano'ya, İtalyan Filosu'nun Müttefik limanlarına doğru yola çıkması emri verilmesi, askeri uçakların Müttefik üslerine uçması emri verilmesi ve Almanlar tarafından ele geçirilme tehlikesi altındaki Birleşmiş Milletler tutsaklarının derhal serbest bırakılması koşuluyla General Eisenhower'in İtalya'nın koşulsuz teslimiyetini kabul edeceği söylendi. 3 Eylül günü General Castellano, teslimiyetin askeri şartlarını imzalamak üzere hükümeti tarafından yetkilendirilmiş olarak Sicilya'ya vardı. Gerçekte yeni İtalyan hükümeti ile eksiksiz bir anlaşmayı askıya alan bir ateşkes olan bu teslimiyet hareketi, İngiliz Sekizinci Ordusu'nun İtalya'nın güneyine çıkarma yapmasına denk düştü. Bir karşı atak olarak, Alman Yüksek Komutası, İtalya'daki bölüklerini takviye etti ve hâlâ kontrole sahip oldukları kuzeydeki İtalyan kuvvetlerini silahsızlandırdı. 8 Eylül akşamı Alman güçleri Roma'nın kuşatmasına başladı. Badoglio ve kraliyet ailesi Pescara'nın Adriyatik limanına kaçtılar ve ayın 10'unda vardıkları Brindisi'ye doğru yola çıktılar. Bu arada, 9 Eylül'de, Birleşik Devletler Beşinci Ordusu Salerno'ya çıkarma yaptı.

Penza adasından Sardinya kıyısı açıklarındaki La Maddalena'ya zaten taşınmış olan Mussolini'yi kurtarmaya dönük olası bir girişimin önüne geçmek için, Badoglio Ağustos sonunda onu bir kez daha taşımayı içeren fazladan bir önlemi almıştı. Bu kez,

orta İtalya'da bulunan Abruzzi yükseklerindeki küçük bir dağ mesiresine gönderilmişti. Ancak, 12 Eylül Pazar gününün sabahında, SS Subayı Otto Skorzeny komutası altındaki 90 Alman paraşütçüsü, Mussolini'nin tutulduğu otelin yakınına planörle indi. Kayıp vermeksizin hafif bir Alman uçağıyla oradan alındı ve yine Münih'te Hitler'le yapacağı bir başka toplantıya götürüldü. Kısa bir süre sonra, Alman işgali altındaki İtalyan topraklarında kurulan "İtalyan Faşist Cumhuriyeti"nin kukla hükümetine başkanlık ediyordu.

İngiliz Sekizinci Ordusu kuzeye doğru ilerlemeye devam etti ve 23 Eylül günü, konumunu pekiştirdikten sonra, Birleşik Devletler Beşinci Ordusu da düşmanı kuzeye doğru zorlamaya başladı. Almanlar daha önceden hazırlanan Napoli kuzeyindeki hatlara çekildiler ve Müttefik kuvvetleri Kasım ve Aralık aylarında Alman savunmalarını kırmaya dönük pek çok başarısız girişimde bulunduktan sonra, Anglo-Amerikan hücumu sona erdi.

***

Quebec'te Churchill ve Roosevelt tarafından İtalya'daki olaylar tartışılmışsa da, konferansın asıl amacı, İngiliz ve Amerikan çıkarları bakımından savaşın bir sonraki safhasına ilişkin genel stratejiyi belirlemekti. Hiç şüphe yok ki Sovyetler Birliği'nin kendi başına tüm Avrupa'yı kurtarabileceğini ve Kızıl Ordu Batı Avrupa'ya ilerlemeye başlamadan önce devreye girme vaktinin geldiğini artık anlamıştı Churchill.

İlk özel oturum, Fransa'nın Kanal karşısından işgal edilmesi için hedef tarihin 1 Mayıs 1944 olarak belirlendiği 19 Ağustos'ta toplandı. İşgale (kod adı "Derebeyi")[35] bir hazırlık olarak, stratejik önceliğin Almanya'ya karşı birleşik bir bombardıman saldırısı olması gerektiği konusunda anlaşmaya varıldı. "Derebeyi"ne bir Amerikan subayının komuta etmesi ve Akdeniz'in bir İngiliz Komutanına emanet edilmesi konusunda da anlaşmaya varıldı.

Güney Doğu Asya Komutası ana sorunu hakkında ve Uzak Doğu stratejisine ilişkin sorunun bütünü hakkında bazı tartışmalar oldu. Churchill, İngiltere'nin, Almanya ile savaşın sona ermesinden sonra hesapların dışında bırakılmaması endişesini taşıyordu, doğal olarak. Quebec'teki tartışmanın büyük bölümünün Japonya'ya karşı verilen savaşla ilgili olduğunu dünyanın bilmesine izin verilmesi konusunda endişeliydi "ve bu nedenle Rusya'nın neden görüşmelerde yer almadığı konusunda yeterli gerekçeler sürdü ortaya." Bu konuda, 23 Ağustos'ta toplanan ikinci özel oturumda bulunanlar arasında genel bir mutabakat sağlandı.

Churchill Cezayir'deki Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin tanınması konusu üze-

[35] Overlord

rine Quebec Konferansı'nda Roosevelt ile uzun bir tartışmaya da girmişti. Churchill, elbette, 1943 ilkbaharı ve yazının ilk dönemi boyunca de Gaulle'ye için için karşı çıkmış ve onu densiz ve davranışlarını akıl almaz olarak nitelendirmişti. Churchill'i asıl endişelendiren şey, Fransa'daki direniş hareketine Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi üzerinden Komünist Parti'nin önderlik etmesi ve de Gaulle'nin buna destek vermiş olduğu gerçeği idi. Mayıs ayında sekiz örgütü temsil eden bir Ulusal Direniş Konseyi kurulmuştu. Polonyalılar, Çekler, İtalyanlar ve İspanyolların hepsi Fransız direnişine katılmıştı ve müfreze birliklerinin tamamı Kızıl Ordu subayları ile savaş esiri kamplarından kaçan erlerden meydana getirilmişti. "Gizli Ordu" (de Gaulle'ye sadık silahlı bir örgüt) grupları gerillalarla işbirliği yapmıştı, oysa komuta kademeleri gerillalarla doğrudan ilişkilenmekten kaçınmayı genellikle başarmıştı. Genel olarak konuşulacak olursa, bir ayaklanma için hazırlık yapmakta olan komünistler ile İngiliz hükümeti tarafından desteklenen ve kurtuluşu belirsiz bir tarihte gerçekleşecek bir Müttefik çıkarmasına bağlayarak bekle-gör tutumu benimseyen direnişin sağ kanadı arasında bir orta yol izlemeye çalıştılar. Churchill 5 Temmuz tarihinde kabinedeki çalışma arkadaşlarına verdiği bir açıklamada bu duruma ilişkin kendi tutumunu çok açık bir biçimde tanımlamış ve şunları söylemişti: "Sovyet Rusya, de Gaulle'ü, komünist unsurlar ile son flörtleşmelerinden dolayı tanısa bile, izlediğimiz rotayı Birleşik Devletlere göre ölçecek kadar akıllı olmalıyız hâlâ."

Churchill, elbette, Fransız halkının lideri olarak Giraud'u tanımış olmayı tercih ederdi; ama 21 Temmuz'da Roosevelt'e gönderdiği telgrafta belirttiği gibi, Cezayir'deki Ulusal Kurtuluş Komitesi'ni 'tanımak' konusunda Dışişlerinden ve kabinedeki çalışma arkadaşlarından gelen ve ayrıca olayların yarattığı basınçtan kaynaklanan ciddi bir baskı altındaydı. "Yalnızca de Gaulle ile muhatap olmaktan ziyade Komite'nin bütünü ile muhatap olacağını" da teslim etti. Fakat General Giraud Kuzey Afrika'daki Fransız ordusunu hâlâ kontrol ediyor idiyse de, de Gaulle Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin tanınan lideriydi. Churchill, Roosevelt'e gönderdiği telgrafı, onu uyararak bitirmişti: "Büyük Britanya ve yukarıda ortaya konan Anglo-Fransız çıkarları söz konusu olduğu sürece bu adımı atmamın gerekli olabileceği noktaya yaklaşıyorum."

Ancak, Amerikalıların, o dönem kurulduğu haliyle Cezayir Komitesi'ni tanımaya hazır olmadıkları açıktı. O dönemde aslında Giraud Kuzey Afrika'daki Fransız Ordusu için silah ve teçhizat tedarikine yönelik müzakereler için Birleşik Devletler'deydi. De Gaulle'cileri yatıştırmak için hiçbir işe yaramadı bu. Churchill'in telgrafına yanıt olarak Roosevelt Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin "tanınması" yerine onunla "işbirliği" yapılmasına dayanan ortak bir formül önerdi. Ancak Quebec'te hem Churchill hem de Roosevelt kaçınılmaz olana başlarını eğdiler ve Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin tanındığı 26 Ağustos günü ilan edildi. De Gaulle ile Giraud arasındaki iktidar mücadelesini sonlandırmadı elbette bu durum.

Ardından, Fransız kuvvetleri tarafından 4 Ekim'de tamamlanan Korsika işgalinden sonra Fransız idaresinin temelini genişletmek için geçici bir Danışma Meclisini çağırmaya yönelik planlar geliştirildi. Bu dönem süresince, Giraud'un konumu durmadan zayıfladı. De Gaulle kendisinin daha güçlü bir kişiliğe sahip olduğunu gösterdi. Meclis ilk kez 3 Kasım'da toplandı ve 8 Kasım'da Giraud Ulusal Komiteden istifa etti. Fransız kuvvetlerinin Başkomutanı olarak sahip olduğu konumu yine de korudu; fakat Ulusal Komitenin yegane Başkanı olarak de Gaulle'yi bıraktı.

De Gaulle'nin, 1943 Martında geçici bağımsız hükümetlerin kurulmuş olduğu Suriye ve Lübnan'daki eylemleri işleri daha da karmaşıklaştırdı. 7 Ekim günü, Lübnan hükümeti Fransız mandasını terk etti ve bunun üzerine Cezayir'deki Ulusal Komite Lübnan Başkanı ile pek çok Lübnanlı Bakanın tutuklanmasına yönelik emirler verdi. Lübnan'daki karışıklıklardan ve Suriye'deki çalkantıdan sonra 22 Kasım'da serbest bırakıldılar. Nihayetinde iki ülkenin tam bağımsızlığı için müzakereler başlatıldı.

***

31 Ağustos günü, General Smuts Quebec Konferansı bittikten sonra, ama sonuçları duymadan önce Churchill'e bir mektup yazdı ve savaşın gidişatı konusunda kaygılarını ifade etti. Güney Afrika, elbette, o dönem hâlâ İngiliz Milletler Topluluğunun bir üyesiydi ve kendisi de Mihver güçlerle savaştaydı. Mektubu aşağıdaki önemli pasajları içeriyordu:

> "Sahip olduğumuz tüm devasa kaynaklarla birlikte, Anglo-Amerikan çabasını aynı dönem Rusya'nın gösterdiği çaba ile karşılaştırmak, başkaları için de mutlaka ortaya çıkan rahatsız edici soruları çağırmak anlamına geliyor. Karadaki göreli performansımız önemsiz boyutta ve hızı hiç tatmin edici değil. Üretim çabamız konusunda ve özellikle müthiş Amerikan üretimi konusunda çok ve sürekli bir böbürlenme var ve savaşın yaklaşık iki yılının ardından Amerikan savaş kuvvetleri devasa boyutta olmalı. Ancak hâlâ, karada Alman Ordusu'nun son derece önemli bir bölümünü Ruslar karşılıyor. Taşımacılık sorunları ve diğer sorunlar kısmen bu farkı açıklıyor, ama hikaye bundan ibaret değil. Kara harekatlarımızın kapsamı ve hızının çok yetersiz olduğunu bana söyleyen rahatsız edici hissi taşıyorum. Donanmamız her zamanki yüksek standardına göre davranıyor ve Havva Kuvvetimiz göz kamaştırıcı. Fakat karadaki övünçlerin neredeyse tamamı Ruslara gidiyor ve çarpışmalarının boyutları ve hızı ile devasa bir cephede izledikleri stratejinin göz kamaştırıcı niteliği göz önünde bulundurulduğunda bunu hak ediyorlar da.
>
> "Şüphesiz performansımız iyileştirilebilir ve Rusya ile karşılaştırma bizim için daha az kötüleyici kılınabilir. Sıradan insan için, savaşı kazanan Rusya olarak görünüyor olmalı. Eğer bu izlenim devam ederse, savaş sonrası dünyadaki konumumuz Rusya'nınki ile kıyaslandığında ne olacak? Dünyadaki konumumuza iliş-

kin muazzam bir değişiklik izleyebilir savaşı ve bu değişiklik Rusya'yı dünyanın diplomatik patronu yapacaktır. Bu hem gereksiz hem de arzu edilmez bir durum ve özellikle İngiliz Milletler Topluluğu için kötü tesirleri olacaktır."

3 Eylül günü, Quebec Konferansının sonucunu duyduktan sonra, General Smuts Churchill'e şöyle yazdı:

"Bu Quebec planı hakkındaki hayal kırıklığını açıkça ifade etmeliyim, zira bu plan savaşın beşinci yılı için yetersiz bir programdır ... Konumumuzun gerçek gücüne hak ettiği yeri vermiyor ve Rusya ile gelecekteki ilişkilerimiz kadar halkın moralini de ağır bir şekilde etkileyebilir. ...
"Aslında plan yalnızca şu anki bombalamanın ve Alman denizaltılarına karşı yürütülen operasyonun devam ettirilip arttırılmasını, Sardinya, Korsika ve Güney İtalya'nın alınmasını ve oradan kuzeyin bombalanmasını tasarlıyor. Zorlu dağlık mıntıka üzerinden İtalya boyunca ilerlemek için bundan sonra çarpışacağız. Kuzey İtalya ve ana Alman savunma noktalarına ulaşmamız için çok fazla zaman alabilecek bir operasyon bu. Önümüzdeki ilkbaharda Kanalı tam kuvvetle geçeceğiz, eğer Fransa'daki hava durumu ve askeri durum uygun olursa. ... Bombalama bu plandaki tek önemli kısım gibi geliyor bana. Geri kalan her şey, son birkaç yıldır yapmakta olduğumuza benzer biçimde hâlâ küçük çaplı. ... Bu durum bize, şüphelerinin haklı çıktığı sonucuna varabilecek olan Rusya'nın büyük çabası ve başarısı ile karşılaştırıldığında son derece elverişsiz bir konumu getirecektir."

5 Eylül tarihli yanıtında Churchill şunları yazdı:

"Rusya'nın, yaşamımız süresince onu böylesine ağır yenilgilere maruz bırakmış olan iki askeri güçten, Japonya ve Almanya'dan onu kurtarmış olacak bu savaştan sonra dünyadaki en büyük kara gücü olması kaçınılmaz, bence. Ancak, İngiliz Milletler Topluluğu ve Birleşik Devletler arasındaki 'kardeşçe birliğin', deniz ve hava gücüyle birlikte, en azından yeniden inşa döneminde Rusya ile aramızın iyi olmasını sağlayacağını ve aramızda dostane bir denge yaratacağını umuyorum."

***

Stalingrad karşı saldırısından sonra partizan hareketi muazzam biçimde genişlemeye başlamıştı. 14 Temmuz 1943 tarihinde, Sovyet Yüksek Komutası partizanlara tüm güçleriyle bir "demiryolu savaşına" başlamaları emri verdi ve bu savaş, Kursk zaferini izleyen Sovyet hücumu ile çakışacak biçimde, Bryansk, Orel ve Gomel bölgelerindeki demiryollarına indirilen eşzamanlı darbelerle derhal başlatıldı. 1943 Ağustosu ile Kasımı

arasında, Belarusya'da 72 demiryolu köprüsü yıkıldı ya da fena halde hasara uğratıldı ve 1.014 tren kazaya uğratıldı ya da raydan çıkarıldı. Belarusyalı partizanlar arasında 1.500 Polonyalı, 107 Yugoslav, 238 Çek ve Slovak, birtakım Romanyalılar ve İtalyanlar ve resmi raporlara göre "pek çok Alman" vardı.

Partizanları gizlediğinden ve onlara yemek sağladığından kuşku duyulan köylüler ve aileleri acımasız misillemelere maruz kaldılar. Kızıl Ordu partizanların çalıştığı bir alanda ilerlediğinde, partizanlar bir ya da iki gün önden şehirleri işgal ediyor ve böylece düzenli Sovyet askerleri için yolu hazırlıyordu. Sovyet askerleri vardığında, partizanlar yeterince uygunlarsa çoğu kez Kızıl Ordu'ya alınıyordu. Şaşırtıcı olmayan bir biçimde, bunların yaklaşık yüzde 20'si uzun bir süre boyunca maruz kaldıkları fiziksel ve zihinsel gerilimden sonra askeri hizmete uygun olmuyorlardı. Ormanlarda ve dağlarda gezinen "kırsal" partizanlara ek olarak, Alman işgali altındaki şehirlerde çalışan "kentli" partizanlar da vardı. Aldıkları riskler, "kırsal yoldaşlarının" aldıklarından pek çok durumda daha büyüktü.

Kursk zaferini takiben Sovyetler Birliği'nin geniş topraklarının kurtuluşu ile bazı dehşet verici Alman zulümleri gün ışığına çıktı. Zaferden yalnızca birkaç gün sonra, bir avuç Rus haini, 7 bin Yahudi ve diğer Sovyet yurttaşlarının imha edilmesinde Gestapo ile işbirliği yaptıkları için Krasnador'da yargılandılar ve ölüme mahkum edildiler. Krasnador davası Sovyet gazetelerinde geniş yer buldu ve hem askerler hem de siviller üzerinde benzeri biçimde derin bir etki bıraktı. Bu elbette bildirilen ilk imha kampı örneğiydi. Yurtdışında basın bunu propaganda amaçlarıyla abartılan bir mesele olarak görme eğilimindeydi. Bunun aslında daha sonra gündeme gelecek Gestapo hunharlığı listesinin yalnızca küçük bir bölümü olduğu konusunda az şey biliyorlardı. Yaklaşık aynı zamanlarda, Nazi karşıtı savaş esirleri ile savaştan önce Nazi teröründen kaçıp SSCB'ye gelen bazı Alman sürgünlerden meydana gelen bir Özgür Almanya Ulusal Komitesi'nin, Moskova yakınlarında, Krasnogorsk'ta yapılan bir toplantıda kurulduğu ilan edildi.

Özgür Almanya Ulusal Komitesi'nin kurulması, savaşın istikameti Müttefikler lehine döndükten sonra, faşizme karşı geniş ve birleşik bir cephenin yaratılması için Almanya Komünist Partisi tarafından yürütülen mücadelenin sonucuydu. *Labour Monthly*'nin Eylül sayısında, Plame Dutt şunları yazdı: "1941 yılında koşullar bunun için elverişli değildi. 1942'de de elverişli değildi. 1943'te elverişlidir. Savaş esirlerinin değişen psikolojisi bunu göstermektedir." Özgür Almanya Ulusal Komitesi'nin önemi konusunda şunları söyleyecekti:

> "Hitler'in yenilgiye uğratılması için güçlü bir ek silah olan bu gelişmenin önemini kavrayamayan batıdaki tenkitçiler, dikkatlerini, İngiltere ve Birleşik Devletler cephesinde buna tekabül eden bir politikanın acil gerekliliğine çevirirlerse daha iyi yaparlar. Alman anti-faşizmi konusunda İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin

> resmi politikası nedir sorusu sorulacak olursa, cevap şu anda hâlâ bir boşluk olmaya devam ediyor. Vansittartçılıktan bastırma politikalarına kadar bazı özel gayri resmi politikalar var ve çoğunlukla zarar vericiler. Ancak barış ve özgürlük için Hitler'e karşı Almanya'da verilen kitlesel karşı hareketin teşvik edilmesi ve harekete geçirilmesi ile ilgili olarak Birleşmiş Milletlerin eşgüdüme ve birliğe dayanan bir politikasının olması son derece önemli."

Özgür Almanya Ulusal Komitesi'ni doğuran Moskova yakınındaki toplantıya, Sovyetler Birliği'nin tümüne yayılmış savaş esiri kamplarından gelen Alman subaylar ve askerler ile pek çok Nazi karşıtı Reichstag milletvekili ve savaşı önceleyen dönemden beri Moskova'da bulunan bazı yazarlar katıldı. Tanınmış bir Alman komünist köşe yazarı olan Erich Weinert Başkan seçildi ve seçilen Başkan Yardımcıları Binbaşı Carl Hetz ile Yüzbaşı Graf von Einsiedel'di, bir Bismarck torunu! Hareketin programı tüm ırkçı kanunların ortadan kaldırılmasını, sendikaların yeniden kurulmasını, ticaret serbestliğini ve Nazi terörünün tüm kurbanlarının özgürleşmesini ve savaş suçlularının adil ve amansızca yargılanmasını içeriyordu.

Özgür Almanya Ulusal Komitesi'nden konuşmacılar Moskova Radyosu'ndan günlük olarak Almanya'ya konuşmalar yapıyor ve genellikle yeni kurulan örgütlerinin programından alınan aşağıdaki sonuç paragrafını alıntılıyorlardı.

> "Alman askerleri ve subayları, silahlar sizin elinizde. Alman halkı, ülkeniz içinde direniş birimleri örgütleyin. Halkınız ve Anavatanınız için! Hemen şimdi Barış için! Alman Halkının Kurtuluşu için! Özgür ve Bağımsız bir Almanya için!"

Hareket, farklı toplumsal sınıflardan ve farklı siyasi ve dinsel görüşlerden insanları kendisine çekti. Feldmareşal Paulus ve General Korfes'in ve ayrıca Stalingrad'ın[36] desteğini aldığı söylendi. Özgür Almanya Ulusal Komitesi'nin Nazizmin nihai olarak yenilgiye uğratılmasında tayin edeci bir rol oynadığı söylenemez; ama hem savaşın geri kalanında hem de savaşı izleyen barış döneminde mücadeleye değerli bir katkı sundu.

Bu arada, ulusal kurtuluş hareketi Avrupa'nın işgal altındaki ülkeleri boyunca çoktan yayılıyordu. Halkın inisiyatifi üzerine, Yugoslavya, Yunanistan, Polonya, Çekoslovakya ve Arnavutluk'ta yeni demokratik iktidar organları ortaya çıkıyordu.

Yugoslavya'daki Halkın Kurtuluş Ordusu'na karşı üç ana Alman saldırısı başlatılmasına rağmen, 1943 ortası itibariyle bu ülke topraklarının geniş alanları özgürleştirilmişti ve halkın kurtuluş komiteleri tarafından yönetilmekteydi.

Sovyetler Birliği Yugoslav direniş savaşçılarına silah, mühimmat ve tıbbi malzeme yardımında bulunduu. Ancak bu dönemde İngiltere yalnızca sıklıkla işgal otoriteleri ile

[36] Artık sona yaklaşmakta olan Stalingrad Savaşı'nda çaresiz bekleyen Alman askerlerinin bir bölümü kastediliyor. -yayınevinin notu.

işbirliği yapan Mihailoviç'in Çetniklerine yardım ediyordu. Çetniklere dönük İngiliz yardımı, Churchill'in halktan gelen basınca boyun eğerek hem Mihailoviç'i tanımaktan hem de ona yardım etmekten vazgeçtiği 1944 Ocağı'na kadar devam edecekti.

29 Kasım günü, bir yıl önce kurulan Anti-Faşist Halkın Kurtuluş Meclisi kendisinin Yugoslavya'daki en üstün yasama ve yürütme organı olduğunu ilan etti ve bir geçici hükümet kurdu. Meclis, halk adına, Londra'daki göçmen hükümeti inkar etti ve yeni Yugoslav devletinin eşit halkların bir federasyonu olduğunu bildirdi.

Yunan direniş hareketi de büyüyordu. Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni kurmak için birleşmiş olan Yunan Komünist Partisi ile diğer demokratik örgütlerin önderlik ettiği grev ve gösteriler, 1943 yılının ilk altı ayı boyunca devasa boyutlara ulaşmıştı zaten ve yaza gelindiğinde Halkın Kurtuluş Ordusu (ELAS) ülkenin üçte ikisi üzerinde kontrolü ele geçirdi. Yunanistan Kralı II. George, elbette, 1941 yılından beri Londra'daydı ve savaş biter bitmez Kralcı hükümetinin başkanı olarak Yunanistan'a geri döneceği umuluyordu. 1943 yılına gelindiğinde 20 bin askeri olan ELAS'ın başarısı, Churchill'in hesaba katmadığı bir faktördü. 1943 Martı'nda, Atina'daki bir grup politikacı, Kral'dan savaştan sonra bir referandum yapılana kadar Yunanistan'a gelmemesini isteyen bir manifestoyu imzalamışlardı. 19 Ağustos'ta Churchill Eden'e aşağıdaki tutanağı gönderdi:

> "Eğer büyük güçler Yunanistan'ın bağımsızlığında yer alırlarsa, Kralın Anglo-Yunan Ordusuna geri dönmesi gerekir. ... Ancak eğer Yunanlılar topraklarından Almanları kendileri kovacak kadar güçlülerse, konuya ilişkin söyleyecek hayli az şeyimiz olacak."

Yunanistan'daki olayları ilgiyle takip eden General Smuts ertesi gün Churchill'e bir not gönderdi:

> "Halkın öfke hissettiği bu koşullarda yalnızca Yunanistan'da değil ama aynı zamanda diğer Balkan ülkelerinde de, yerel duruma güçlü bir el hâkim olmadığı sürece, Müttefik işgalinden sonra ortaya kaos çıkabileceği korkusunu çok fazla duyuyorum. Bu halklar arasında çözülen siyaset nedeniyle bir kargaşa dalgası ve Avrupa'nın o bölgelerinin tamamı boyunca yayılan büyük çapta bir komünizm kuruluşu görebiliriz. ... Yunanistan'daki durum işleri çığrından çıkarıyor ve artık Başkan'la bu meseleyi gündem etmeyi uygun bulabilirsiniz, zira bu mesele çok önemli bir gelecek politikası sorununu içeriyor. Parçalanan ve yıkılan bir Avrupa'nın bolşevizasyonu açık bir olasılık olarak duruyor ve buna karşı gıda ve iş tedariki ve geçici bir Müttefik kontrolü ile önlem alınmalı."

Durum, 1943 Eylülü'nde İtalya'nın teslim olması ile doğal olarak ağırlaşmıştı; çünkü bu teslimiyetin sonucu olarak ELAS silahlar da dahil olmak üzere bütün bir İtalyan tümeninin malzemelerinin çoğunu ele geçirmişti. Almanların geri çekildiği bir durumda

komünizmin yayılmasından korkan Churchill, kurmay başkanlarına 29 Eylül 1943 tarihli bir genelge gönderdi:

> "Eğer Almanlar Yunanistan'ı boşaltırsa, Atina'ya 5 bin İngiliz bölüğü ile zırhlı araçlar ve makineli tüfek taşıyıcıları gönderebilmemiz gerekecek kesinlikle. ... Mısır'daki Yunan bölükleri bunlara eşlik edebilir. Kanuna uygun bir Yunan hükümetinin yeniden kurulması için merkezde destek vermek olacak bunların görevi. ... Yunan gerilla grupları arasında bazı atışmalar olabilir, fakat İngilizlere büyük saygı gösterilecektir, özellikle de ülkenin açlıktan kurtulması tamamen kurtuluşun ilk aylarında bizim göstereceğimiz çabalara bağlı olacağı için."

Ekim ayında ELAS kuvvetleri ilk başta cumhuriyetçi olan fakat şimdi yalnızca antikomünistliği kalan Albay Napoleon Zervas (EDES) kuvvetleri ile çatıştı ve bir iç savaş durumu gelişti. Kahire'deki İngiliz Karargahları ELAS'a gönderilen tüm silah sevkıyatlarını askıya aldı ve Yunanistan halkı için demokratik bir zafer ihtimaline karşı bir güvence olarak yardımlarını monarşist gruplara yoğunlaştırdı.

Arnavutluk'ta da İtalyan işgaline karşı direniş ilerliyordu ve muhtelif partizan müfrezeleri bir Ulusal Kurtuluş Ordusu içinde birleşince İtalyanlar teslim oldu. Almanlar, İtalyanların yerini almak üzere yaklaşık 40 bin bölüklük bir Nazi kuvvetini göndermek zorunda kaldılar. Buna rağmen, 1943 sonbaharına gelindiğinde Ulusal Kurtuluş Ordusu Güney Arnavutluk'un neredeyse tamamını özgürleştirmişti. Bir kez daha burada da İngiliz hükümeti, Arnavutluk'ta oynadığı rol Yugoslavya'daki Mihailoviç ve Çetniklerinkine benzeyen Kral Zog'un müfrezelerini desteklemeyi tercih etti.

1943 boyunca direniş, ulusal komitelerin öncü bir rol oynamaya başladığı Çekoslovakya'da ve batı ve kuzey Avrupa'da da büyüdü. Sağ kanattaki direniş gruplarının bekle-gör politikasını, Londra'dan gelen talimatları izleyen bir politikayı reddeden Belçikalı, Danimarkalı ve Norveç özgürlük savaşçıları zaten atıfta bulunulmuş olan Fransız direnişi gibi silahlara daha kararlı bir biçimde sarıldılar. Naziler Belçika'daki durumu "kopan kıyamet" olarak betimlediler ve 1943 sonu itibariyle Ardenlerin kontrolü büyük kentler hariç tamamen partizanların eline geçti.

1943 yazında komünistlerin girişimiyle Romanya'da anti-faşist bir yurtsever cephe oluşturuldu. Ağustos'ta, bir Ulusal Anavatan Cephesi Komitesi Bulgaristan'da aktif hale geldi ve bu da daha sonra Halkın Kurtuluş Ordusu içinde birleşecek olan partizan müfrezelerinin daha da hızlı büyümesini sağladı. Macaristan'da da partizanlar tüm ülkede faaliyete geçiyordu.

Polonya'da partizanlar bölünmüştü; Arnavutluk'ta, Yunanistan'da ve Yugoslavya'da olduğu gibi. Gwardija Ludowa işçi ve köylülerin çoğunluğunun desteğine sahipti ve uzlaşmaz direnişe önderlik ediyordu, Armija Krajowa ise Gwardija Ludowa ile birleşmesi için yapılan bütün önerileri geri çevirerek savaş öncesi Polonya'nın Londra'da

temellenen göçmen hükümetiyle işbirliği içinde olmaya devam etti. Yugoslavya'daki Çetnikler, Arnavutluk'taki Zogcular ve Yunanistan'daki Monarşistler gibi, Armija Krajowa da savaştan sonra toprak sahiplerinin egemenliğine geri dönüleceğini umuyordu. Polonya'da Armija Krajowa el altından dağıtılan yayınlarında "Stalin ile Hitler arasında seçilecek hiçbir şey olmadığını" yazdı ve bazı Belarusyalı yeraltı liderlerini komünist oldukları için alenen suçlayarak Almanlarla doğrudan işbirliği yaptı. Ancak gericilerin ayak oyunları, halkın bağımsız ve demokratik bir Polonya için duyduğu özleme gölge düşürmedi.

İşgal edilen Polonya'daki durum, Müttefiklerle Polonya dışında çalışan iki rakip Polonya ordusunun varlığı nedeniyle daha da karmaşıklaşmıştı. Sovyet-Alman cephesinde Kızıl Ordu ile birlikte çarpışan en az dört tane Polonyalı tümen vardı ve Sovyetler Birliği'nde kurulmuş, Sovyet-Alman cephesinde savaşmayı reddetmiş ve Stalingrad Savaşı'nın arifesinde İran kanalıyla ülkeyi terk etmiş, en az iki tümenden oluşan Polonya Ordusu vardı. Bu ikinci ordu, Sovyet-Alman cephesinde savaşan Polonya Ordusu'na katılmak istedikleri için Tahran'da 50 Polonyalı subayı tutukladığı haberi Sovyet basınından verilen General Anders'in komutası altındaydı. Bu zamana kadar, General Anders'in komuta ettiği ordu tek bir kurşun bile sıkmamıştı.

16 Kasım günü, Churchill General Brooke'ye bir mesaj gönderdi:

> "Polonyalıların hatta girmesi artık acil hale geldi. Devasa miktarda hazırlık ve malzeme onlara tahsis edilmiş olmasına rağmen, tüm bu yıllar süresince bunu yapmadılar. İtalya'da takviye kuvvetlere acilen ihtiyaç duyulmakta ve Polonyalıların Yeni Zelandalılardan sonra ikinci olarak gitmesi planlandı. Şu an örgütlenmelerinde değişiklik yapmanın zamanı değildir. Güçten düşmeye başlayan iki tümeni denemek daha iyi. Hâlâ Polonya Kolordusu olarak anılacaklar ve başka karargahlardan çağrılacak askerler bulmaya çalışmalıyız. ...
> "Pers ülkesinde o denli zahmetle oluşturulan bu örgütleri dağıtmak yerine, bir süre daha devreye girmeyecek olan Büyük Britanya'daki Polonya Zırhlı Tümenini bitirmeyi tercih ederim. Ancak, eğer Polonya bölükleri hatta girerse ve Almanlarla savaştıkları görülürse, Stalin'den bir başka Polonyalı grubu almak mümkün olabilir diye düşünüyorum. Sovyet hükümeti Polonya Kolordusu konusunda şüpheci olma eğiliminde. Polonyalıların haklarını savunmak için Ruslara karşı kullanılmak üzere arkada tutulup beslendiğinden şüphe ediyor. Ama eğer Polonya Kolordusu Almanlar karşısındaki hatta dahil olup savaşmaya başlarsa, bu görüş ortadan kaldırılmış olur. Bu arada, mevcut birliğe getirilecek herhangi bir değişikliği onaylayamam."

Anders Polonyalılarını savaşa sokmaya karar vermekle Churchill, tek taşla iki kuş vurmaya girişiyordu. Bir yandan Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin daha iyi olmasını ve diğer yandan da şimdi Napoli kuzeyindeki Garigliano ve Sangro nehirlerinin çizdiği hat boyun-

ca sıkıştırılmış olan İtalya'da baskı altında bulunan bölüklerini rahatlatmayı umuyordu.

Mussolini'nin kaçışı ve Almanlarca işgal edilmiş kuzey İtalya'daki Nazi kuklası hükümetin başına getirilmesi ülkeyi iç savaşa sokmuştu. Kuzeydeki partizan birlikleri Almanlara karşı ve Mussolini'ye hâlâ sadakat gösteren İtalyanlara karşı çalışmaya başlamıştı. Partizan faaliyetlerinin bir sonucu, yaklaşık 10 bin İngiliz esirin salınması oldu. Yerel halk bu İngilizlere sivil kıyafetler vermiş ve onları güvenli yollara yönlendirmişti.

Başka bölgelerde Mussolini'nin eski ordusu çözülmeye devam etti. Yaklaşık 7 bin kişilik bir güce sahip olan Korfu'daki İtalyan garnizonu intikamcı Almanlar tarafından neredeyse ortadan kaldırılmıştı. Ege adalarındaki bazı İtalyan garnizonları Mısır'a kaçtılar. Arnavutluk'ta bazı müfrezeler partizanlara katıldılar. Ve Karadağ'da, iki İtalyan tümeni "Garibaldi" tümenleri olarak yeniden kuruldular.

İtalya'da solcu bir hükümetin oluşturulmasına mani olmak için, Churchill, Almanya'ya savaş ilan etmeye ikna edilebilmeleri koşuluyla İtalya Kralı ve Mareşal Badoglio ile çalışmaya karar verdi. Buna uygun olarak, 21 Eylül günü, Stalin'e bir mesaj gönderdi. Bu mesaj sayesinde amaçlarının tümünü açıklama zahmetine girmeden Stalin'in desteğini kazanmayı umuyordu. Mesaj şöyleydi:

> "Şimdi Mussolini sözde Cumhuriyetçi Faşist Hükümet'in başkanı yapıldığına göre, bizimle ateşkes imzalamış olan ve o zamandan beri bu ateşkesi bağlılıkla yerine getirip filolarının büyük bölümünü teslim eden Kral ve Badoglio'nun otoritesini güçlendirmek için elimizden geleni yaparak bu hareketi karşılamamız son derece önemli. Ayrıca, askeri nedenlerle, savaşmak ya da en azından Almanları engellemek isteyen İtalya'daki tüm kuvvetleri harekete geçirip bir araya toplamalıyız. Bu kuvvetler zaten faal haldeler.
> "Bu nedenle, Krala, telsiz yayını yoluyla İtalyan halkına Badoglio hükümeti etrafında birleşmesi çağrısında bulunmasını ve geniş temele yaslanan bir anti-faşist koalisyon hükümeti kurma amacında olduğunu ilan etmesini tavsiye etmeyi öneriyorum. İtalyan halkının savaştan sonra isteyeceği biçimde bir demokratik hükümet kurmasını engelleyecek hiçbir şeyin yapılmayacağı anlaşılabilir böylece.
> "İtalyan hükümetinin ordusu ve halkının düşmana karşı gösterdiği yararlı hizmetlerin, ateşkesin düzenlenmesi ve işleyişinde tanınacağı da söylenmeli; fakat İtalyan hükümeti Almanya'ya karşı savaş ilan etmek konusunda özgür olsa da, bu durumun İtalya'yı bir müttefik değil ama yalnızca birlikte savaşılan bir ülke yapacağı da belirtilmeli."
> "Aynı zamanda, hâlâ askıda duran kapsamlı ateşkes şartlarının imzalanması konusunda da ısrarcı olmak istiyorum; bu şartlardan bazıları şu anda uygulanamaz olsa da. Buna karşılık Badoglio'ya Müttefik hükümetlerin, İtalya, Sicilya ve Sardinya tarihsel anakarasını, düşmandan kurtarıldığında Müttefik Kontrol Komisyonu altında İtalyan hükümetinin yönetimine devretmeyi amaçladıkları anlatılacaktır.
> "Bu önerileri Başkan Roosevelt'e de sunuyorum ve sizin onayınıza dayanabilece-

ğimi umut ediyorum. Kolaylıkla anlayacağınız gibi, askeri nedenlerle bu mesele hayati bir aciliyet taşıyor. Örneğin, İtalyanlar Almanları Sardinya dışına çoktan sürdüler ve hâlâ tuttukları pek çok ada ve anahtar nokta var ki bu noktaları ele geçirebiliriz."

Stalin'in cevabı hemen geldi:

"İtalya Kralı'nın halka yapacağı bir radyo konuşması önerinize katılıyorum. Ancak Kral'ın konuşmasının Büyük Britanya, Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği'ne teslim olmuş olan İtalya'nın Büyük Britanya, Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği ile birlikte Almanya'ya karşı savaşacağını açıkça belirtmesi gerektiğini düşünüyorum.
"Kapsamlı ateşkes şartlarının imzalanmasına yönelik önerinize de katılıyorum. Şu anda bazı şartların uygulanamayacağı konusundaki çekinceniz ile ilgili olarak, hâlâ Alman kontrolü altında bulunan bir ülkede bunun gerçekleştirilemeyeceğini söylemek istediğinizi anlıyorum."

Bari Radyo İstasyonundan, "İtalya ve Arnavutluk Kralı ve Etiyopya İmparatoru" adına yapılan daha sonraki bir radyo yayını şaşkınlığa neden oldu. Bu durum, Churchill'in Cezayir'deki Müttefik Kuvvetleri Karargahı'nda bulunan Yerleşik Elçi Harold Macmillan'a şu yorumu yapmasına neden oldu: "Ahmaklıkların herhangi bir şekilde tekrarlanmasının burada tüm politikamızı gözden düşüreceğini söylememe hiç gerek yok. Kral nasıl olur da taç giymek üzere Etiyopya'daki İmparatorluğu'na geri gitmek ister?" Churchill, Macmillan'ın, Kral'ın İtalyan halkına yapması planlanan konuşmayı dikkatle incelemesi gerektiğini de ileri sürmüş ve şunları eklemişti: "Sovyetlere yapılacak referans büyük önem taşıyor, zira Stalin'in İtalyan hükümetini kullanma politikamızı desteklemesi paha biçilmez değerdedir."

28 Eylül günü, Mareşal Badoglio, Malta'da koşulsuz teslimiyeti imzalamak üzere bir İtalyan kruvazörü ile Brindisi'yi terk etti. 13 Ekim günü, İtalyan Kraliyet hükümeti Almanya'ya savaş ilan etti.

İtalya'nın teslimiyeti ile ilgili olayları kafasında evirip çeviren Churchill'in düşünceleri, stratejik açıdan arzu edilen bir konumda bulunan Ege adalarına odaklanmaya başladı. Yunanistan ve Türkiye arasında oldukları için, ele geçirilmelerinin Türkiye'yi Müttefikler yanında savaşa girmeye teşvik edeceğini düşünüyordu Churchill. Fakat Almanlar çoktan bir adım öne geçmişti. Rodos'ta İtalyan garnizonu sonunda Almanlara teslim oldu. Bundan sonra Ege'deki Müttefik başarıları küçük ve istikrarsız oldu. Girit ve On İki Adalar da sonunda kesin biçimde Nazilerin eline geçti. Kos, Leros ve Sisam Müttefikler tarafından işgal edilmişti ama 3 Ekim günü Rodos'tan sonra Ege'nin stratejik açıdan en önemli adası olan Kos Almanlar tarafından geri alındı. 16 Kasım günü, Leros da onların eline düştü.

***

İngiltere, ABD ve SSCB hükümet başkanları arasında yapılacak bir zirve toplantısı fikri epey zaman önce Churchill ve Roosevelt tarafından ortaya atılmıştı, fakat Stalin savaşın en faal cephesinin başkomutanlığını yaptığı için sorunların üstesinden gelinememişti. 10 Ağustos kadar erken bir tarihte Stalin Quebec'teki Churchill'e ona katıldığını yazmıştı: "Üç hükümet başkanının toplantı yapması kesinlikle arzulanan bir şey; ancak Sovyet-Alman cephesindeki mevcut durumda, ne yazık ki, buradan ayrılma ve cepheyi bir hafta için bile olsa terk etme şansım yok." Yine de Stalin, en yakın zamanda "devletlerimizin sorumlu temsilcileri arasında yapılacak bir toplantı düzenlemenin amaca uygun olacağı" görüşündeydi. 19 ağustos günü Churchill ve Roosevelt Stalin'e Quebec'ten ortak bir mesaj gönderdiler:

> "Sizi varlığınızın zafer bereketi getirdiği savaş alanlarında kalmaya sevk eden nedenleri çok iyi anlıyoruz. Yine de üçümüz arasında yapılacak bir toplantının önemini bir kez daha vurgulamak istiyoruz. ... Bu meseleye dikkatinizi bir kez daha vereceğinizi içtenlikle umuyoruz. ... Üç hükümet başkanı arasında son derece ihtiyaç duyulan toplantıyı ayarlamak imkansız olmamalı ki yakın gelecekte Dışişleri Bakanlıkları seviyesinde bir toplantı yapılacağı konusunda mutabakat sağlamıştık sizinle. Bu toplantının keşif niteliği taşıyacaktı, zira nihai kararlar elbette her bir hükümetin kendisine bırakılmalıdır."

Stalin'in 25 Ağustos günü verdiği yanıtın bir bölümü şunları içeriyordu:

> "Devletlerimizin temsilcileri arasında ve belki de dış işlerinden sorumlu temsilciler arasında yapılacak bir toplantı konusunda, yakın gelecekte böyle bir toplantının yapılması gerektiği görüşünüze katılıyorum. Ancak toplantı araştırmanın dar sınırları ile kısıtlanmamalı, fakat konferanstan sonra hükümetlerimizin belirli kararlar alabileceği ve böylece acil meselelerde kararlara varmak konusunda gecikmelerden kaçınılacağı bir biçimde pratik hazırlıklarla ilgili olmalıdır. Dolayısıyla üç devletin temsilcileri tarafından tartışılacak sorunlar yelpazesini önceden belirleme ve tartışıp nihai karar için hükümetlerimize gönderecekleri önerileri taslak olarak hazırlama önerime geri dönmem gerektiğini düşünüyorum."

Dışişleri Bakanları Konferansı'nın Moskova'da ve Ekim ayına denk düşen bir tarihte yapılması kararlaştırıldı nihayetinde. Gündemin konusu ile ilgili bir telgraflar alışverişi izledi bu kararı. Amerikalılar dört öneri koydular ortaya ve bu öneriler arasında, ateşkes dönemi boyunca Almanya ve Avrupa'daki diğer düşman ülkelere nasıl muamele edileceği konusunda ortak bir deklarasyonun yayınlanması da vardı. İngiltere 12 öneri koydu ortaya. Bu öneriler arasında; Türkiye'ye dönük ortak bir politika, Pers ülkesinde

(Churchill İran'ı bu şekilde adlandırmak konusunda ısrarcıydı) izlenecek ortak bir politika, Polonya ve SSCB arasındaki ilişkiler ve genel olarak Polonya'ya karşı izlenecek politika önerileri vardı. Sovyetler Birliği tek bir öneri sundu: "Almanya ve Avrupa'daki müttefiklerine karşı verilen savaşı kısaltmak için alınacak önlemlerin görüşülmesi."

Konferansın ilk resmi toplantısı 19 Ekim günü öğleden sonra gerçekleştirildi ve bu toplantıya Molotov başkanlık etti. Churchill, Anthony Eden'e gönderdiği 20 Ekim tarihli bir mektupta kuzey Fransa'da ikinci bir cephe açmaya yönelik kesin bir tarihe kendisini bağlamak konusunda gönülsüz olduğunu bir kez daha açıkladı. Şöyle yazmıştı:

> "1944 yılına yönelik mevcut planlarımız büyük yanlışlara açık görünüyor. Mayıs ayında Fransa'ya 15 Amerikan ve 12 İngiliz tümeni yerleştireceğiz ve İtalyan cephesinde yaklaşık altı Amerikan ve 16 İngiliz ya da İngilizlerce kontrol edilen tümenimiz olacak. ... Karar bana kalsa, Akdeniz'den hiçbir bölüğü geri çekmezdim ... Ayın 16'sı itibariyle elde 40 tümenden daha azı varsa ve İtalyan cephesi düşmana karşı güçlü bir harekat içinde değilse Kanalı geçmememiz gerektiğini düşünüyorum."

21 Ekim tarihinde Moskova'da Sovyet önerisini değerlendirmek üzere bir oturum yapıldı. Bu öneride şu söyleniyordu: "Büyük Britanya ve Birleşik Devletler hükümetleri 1943 yılında, kuzey Fransa'nın Anglo-Amerikan orduları tarafından istila edilmesini temin edecek ve Sovyet-Alman cephesindeki ana Alman kuvvetlerine Sovyet bölüklerinin indirdiği darbelerle birleştiğinde Almanya'nın askeri-stratejik durumunu radikal biçimde zayıflatıp savaşın süresini tayin edici bir biçimde kısaltacak acil önlemler almalıdır."

İngiltere'yi temsil eden General Ismay Quebec kararları temelinde, hem İngiliz hem de Amerikan delegasyonları adına yaptığı bir konuşma ile toplantıyı açtı ve bu konuşma sırasında Kanal karşısına yapılacak bir istilanın başlatılması üzerindeki sınırlayıcı koşulları vurguladı. Yine de izleyen tartışmada İngiliz ve Amerikalı temsilciler, gereken asgari koşulların karşılanabilmesi şartıyla, Kanal karşısına yapılacak bir istila operasyonu planlarına devam etme amacında olduklarını açıklığa kavuşturdular. Molotov, General Ismay'ın konuşmasını detaylı bir biçimde inceleyeceğini ve konferans sırasında daha sonra meseleyi tekrar gündem edeceğini söyledi.

Bu arada, Londra'daki Churchill ile Moskova'da bulunan Eden arasındaki mesaj alışverişi devam etti. 26 Ekim günü, Churchill, Eden'in Stalin'e bildirmesi gerektiğini söylediği bir mesaj yazdı: "Mayıs ayında Kanal'ın karşısına geçmek adına, ağır Alman rezervlerini şimdiden eyleme çekmiş olan İtalya'daki büyük ve verimli kampanyanın bir kenara fırlatılmasına ve korkunç bir felaketle sonuçlanmasına, sorumlu kişi benken izin vermeyeceğim. ... Konuyu Başkan Roosevelt ile görüşüyorum; ama Kraliyet orduları söz konusu olduğu sürece, hiçbir şey, bu noktada İtalya'daki savaşı çöpe atmamaya

dönük kararlılığımı değiştiremez. Eisenhower ve Alexander savaşı kazanmak için ihtiyaç duydukları her şeye sahip olmalılar; izleyen operasyonlar üzerinde nasıl bir etki yaratılıyor olursa olsun. Bu 'Derebeyi'nin tarihini elbette etkileyebilir."

Ancak 29 Ekime gelindiğinde, Churchill yaklaşımını bir biçimde değiştirmiş gibi görünüyordu. Eden'e şunları yazmıştı: "Elbette 'Derebeyi'nden vazgeçmek söz konusu değil; 'Derebeyi' 1944 yılındaki başat operasyonumuz olmaya devam ediyor. Roma Savaşı'nı kaybetmemek için çıkarma gemilerinin Akdeniz'de tutulması küçük bir ertelemeye neden olabilir, belki de Temmuz'a kadar sürecek bir ertelemeye..." Daha sonraki tartışmalarda, Churchill'e göre, Eden Stalin'in keyifli bir ruh halinde olduğunu bildirdi. İkinci Cephe'nin açılmasının iki ay daha ertelenmesi olasılığını sakince karşılamış görünüyordu. "Konuşmanın bütünü," diyordu telgrafında Eden, "şaşırtıcı biçimde iyi geçti. Stalin'in neşesi gayet yerinde görünüyordu ve akşam boyunca bir kez bile geçmişle ilgili herhangi bir atışma yaşanmadı. ... Sovyet hükümetinin İngiltere ve Birleşik Devletler ile daimi bir dostluk kurmayı içten biçimde arzuladığına dönük pek çok işaret vardı konferansta. Bizim zorluklar yaşanacağını öngördüğümüz irili ufaklı pek çok noktada bizimle buluştular. Stalin sorunlarımızı anladığını gösterdi ve daha sonra keyif kaçıran hiçbir fikir gündeme gelmedi. ... Ondan bu gece iyi niyet göstergesi olan bir mesaj aldım; tutuklu iki denizcimiz affedilmiş."

Bu son açıklama Kuzey Rusya'da gerçekleşen talihsiz bir olaya atıfta bulunuyordu. Burada iki İngiliz denizci yerel bir komünist öndere saldırdıkları için ağır cezalara çarptırılmıştı. İngiltere ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin, Sovyetler Birliği'ne kuzey rotasından yapılan malzeme ve silah sevkiyatlarının askıya alınması nedeniyle gerildiği bir zamanda olmuştu bu.

Kuzey kutbu konvoyları Mart'ta askıya alınmıştı ve kış boyunca neredeyse aralıksız devam eden bir karanlığın ardından geri gelen günışığının düşmanın konvoylara saldırmasını kolaylaştırdığı gerekçesi öne sürülmüştü. "Tirpitz" de dahil olmak üzere Alman filosundan geri kalan ne varsa Norveç sularında birikmişti şimdi ve tüm rota boyunca sürekli bir tehdidi temsil ediyorlardı. Bunun yanında, Churchill muhriplerini Alman denizaltılarına karşı Atlantik'te kullanmak istiyordu.

Konvoyların eski görevlerine dönmesini isteyen Molotov, Kızıl Ordu tarafından gerçekleştirilen ağır saldırıya rağmen, Sovyetler Birliği'nin İngiltere ve ABD'den bir önceki yıl gönderilen ikmal malzemelerinin üçte birinden azını aldığını belirtmişti. Churchill, bir kez daha neredeyse aralıksız karanlığın yaşanacağı sonbaharda Kuzey Kutbu rotasını yeniden açmaya zaten karar vermişti; fakat durumdan yararlanarak "Kuzey Rusya'daki İngiliz personelinin daha iyi muamele görmesine ilişkin çok basit bir rica" olarak tanımladığı talebi gündem etti. Stalin'e gönderdiği 1 Ekim tarihli bir mektupta Churchill uzun bir şikayet listesi sundu. Özetlenecek olursa bu liste, konvoylara hizmet vermek üzere kurulmuş olan Kuzey Rusya'daki İngiliz tesislerini çalışanlar-

la donatmak için gereken ekstra personele yönelik geçiş izinlerinin alınmasında yaşanan zorluklarla aşırı güvenlik önlemlerini içeriyordu. Söz konusu aşırı güvenlik önlemleri beş ayrı başlık altında listeleniyordu ve geçiş işlemlerindeki gecikmeleri ve postaların denetlenmesini kapsıyordu. Sıralanan şikayetlerden hiçbirisi Sovyetler Birliği'nin bu denli hassas olan durumu açısından uygun kaçmıyordu gerçekte.

Stalin verdiği yanıtta SSCB'nin kuzeyinde bulunan İngiliz bakım-onarım elemanlarının sayısını artırmayı gerekli kılan herhangi bir neden görmediğini söyledi; "zira orada halihazırda bulunanların büyük çoğunluğu ... yapılması gereken işler için yeterden fazla ... İngiliz bakım-onarım elemanlarından bazıları hoş görülemez davranış örnekleri sergiliyorlar; istihbarat gerekçeleri ile bazı Sovyet yurttaşlarının işe alınması süreçlerinde yolsuzluğa başvuruyorlar pek çok durumda. Sovyet yurttaşlarını inciten bu gibi gerçekler istenmeyen sorunlara neden olan olaylara doğal olarak yol açıyor."

Churchill tarafından değinilen formaliteler ve sınırlamalar ile ilgili olarak Stalin şunu belirtiyordu: "cepheye komşu bir bölgede bu formaliteler ve sınırlamalar kaçınılmazdır."

Roosevelt'e gönderdiği 16 Ekim tarihli bir mesajda Churchill şunları yazmıştı: "Rus konvoyları hakkında: Şimdi UJ'den[37] bir telgraf aldım ve bence, hatırı için zahmetli, olağanüstü ve masraflı bir çabaya giriştiğimiz bir beyefendiden gelmesi beklenen türde bir telgraf olmadığını hissedeceksiniz." Ancak ABD ödünç verme-kiralama idaresinin başkanı olan Edward R. Stettinius Jr.'nin daha önce söylediği gibi: "Ruslar dolar ve ton cinsinden herhangi bir ölçünün çok ötesine geçen bir karşılığı çoktan ödediler."

Moskova Dışişleri Bakanları Konferansı, "Nazi saldırganlığına kurban giden ilk özgür ülke" olarak gördüğü Avusturya'nın geleceği konusunu da tartıştı. Konferans "yeniden kurulan özgür ve bağımsız bir Avusturya görme" arzusunda anlaştı ama söz konusu ülkeye, "savaşa Hitler Almanyası tarafında katıldığı için yüklendiği, savuşturamayacağı bir sorumluluğu" olduğunu ve "nihai hesaplaşmada kurtuluşu için kendisinden gelen katkıların belirleyici olacağını" hatırlattı.

Ancak konferanstan çıkacak kararlar içerisinde yalnızca Almanya'ya karşı verilen savaşı kısaltmaya dönük önlemlere ilişkin kararın gerisine düşecek, ikinci en önemli karar, Nazilerce işgal edilmiş topraklarda, özellikle de Sovyetler Birliği, Fransa ve İtalya'da işlenen canice suçların sorumlularını cezalandırma kararıydı. 30 Ekim 1943 tarihinde, konferans sonunda yayınlanan bir tebliğde üç Müttefik güç şunları ilan ediyordu:

> "Yukarıda söz edilen zulümlerden, katliamlardan ve idamlardan sorumlu olan ya da bunlara rıza göstermiş olan Alman subayları ve erleri ile Nazi Partisi üyeleri, kurtarılan ülkelerin ve orada kurulacak özgür hükümetlerin kanunlarına

[37] UJ: Uncle Joe; Joe Amca... Batıda giderek büyüyen sempati sonrasında Stalin'e atfen yaygın olarak kullanılan lakap. -yayınevinin notu.

göre yargılanıp cezalandırılabilmeleri için iğrenç eylemlerini gerçekleştirdikleri o ülkelere geri gönderileceklerdir. Bu ülkelerin tamamından, özellikle de Sovyetler Birliği'nin istila edilmiş bölgelerinden, Polonya ile Çekoslovakya'dan, Yugoslavya ile Girit ve diğer adalarla birlikte Yunanistan'dan, Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Fransa ve İtalya'dan mümkün olan en detaylı listeler toplanacaktır. ...
"Şimdiye dek ellerine masum kanı bulaşmamış olanlar suçlunun saflarına katılmaktan sakınsınlar, çünkü herkes emin olsun ki adaletin yerini bulabilmesi için üç Müttefik güç onları dünyanın öteki ucuna dek izleyip suçlayıcılarına teslim edecektir."

Labour Monthly'nin 1943 Aralık sayısında Moskova Konferansı hakkında yorumlar yapan Palme Dutt şunları yazmıştı:

"Moskova'da yapılan Üçlü Konferans Münih'in düşüşünün tamamlanmasını temsil ediyor. Yalnızca beş yıl önce Anglo-Fransız gericiliği ile Alman ve İtalyan faşizminin temsilcileri, kapıları Sovyetler Birliği'ne kapatıp savaşa açmak için Münih'in Nazi konsey-odalarında bir araya geldiler. Beş yıldır insanlık bunun cezasını çekiyor; tüm ulusların tarihinde benzeri görülmemiş bir kan seli, yıkım ve kölelik içinde. Bugün, İngiltere, Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği'nin itibarlı hükümetlerinin delegeleri, faşizme karşı savaş düzenine sokulan büyük devletleri ve ulusları temsil eden bu delegeler, Kremlin salonlarında, halkın Moskova kalesinin salonlarında bir araya geldiler. Faşizmin ve tüm şeytani etkisi ile sızıntılarının tamamen yok edileceği temel ilkesini destekleyeceklerine söz vermek için bir araya geldiler. Eski suçların kefareti anlamına gelen bu kan, gözyaşı ve acı seli boyunca, tarihin tekeri aslında bir amaca hizmet etti."

Ancak Palme Dutt şunu belirtmek zorunda kalıyordu; "evrensel tezahüratlar ortasında, borsadaki ve Wall Street'teki finansal spekülatörler Moskova Konferansı'nın kararlarına dair haberleri alır almaz çöktüler; oysa Parlamento'daki tartışma sırasında ifade edilen tek muhalefet, daha önce Chamberlain'i ateşli bir dalkavuklukla övmüş olan ve şimdi Moskova Konferansı'nı aynı şiddetle açıkça suçlayan Münih yanlısı Bağımsız İşçi Partisi'nden gelmişti." Moskova Konferansı'ndan hemen sonra *Daily Telegraph, Daily Mail* ve *Sunday Times*'in ikinci cephe talebine karşı azgın bir kampanya başlattıkları belirtilmeli. Başka yerlerde, Moskova Konferansı'nın kararları heyecanla karşılandı. Daha ileri bir işbirliği için pratik adımlar atılmış ve Tahran'da üç büyük Müttefik hükümetin başkanları arasında yapılacak erken bir toplantı için yol hazırlanmıştı.

Churchill Tahran'daki zirve toplantısından önce Kahire'de Roosevelt ile bir ön toplantı yapmak istedi fakat Roosevelt kabul etmedi. "Kahire hakkında," diye yazdı Churchill'e 12 Kasım tarihinde, "Şimdiye dek hep ... eğer J Amca askeri harekat konu-

sunda onun karşısında bir cephe oluşturduğumuzu düşünürse bunun berbat bir hata olacağı fikrini savundum."

12 Kasım 1943 günü öğleden sonra Churchill "Renown" adlı gemi ile Plymouth'tan hareket etti. Malta'da kısa süre kaldıktan sonra "Renown" 21 Kasım günü ulaştığı İskenderiye'ye doğru ilerledi. Burada Churchill piramitlerin yakınındaki bir çöl iniş alanına uçtu. Bu bölgede, Kahire patronlarının lüks meskenleri ortasında, Çan Kay-Şek'in ve Roosevelt'in kaldıklarına yakın bir villaya yerleşti. Churchill kısa ziyareti sırasında Çan Kay-Şek ile eşini ziyaret etti ve böylece onlarla ilk kez tanıştı. 23 Kasım tarihinde, Kahire'de yapılan konferansta, Quebec'te müşterek genelkurmaylar tarafından hazırlandığı haliyle, Güneydoğu Asya'da yapılması planlanan operasyonları Çan Kay-Şek'e özetlemek amacıyla yapıldı bu ziyaret. Askeri meselelerin planlanması düzeyinde İngiltere ve ABD ile Çin'in girdiği ilk ortaklıktı bu. Ertesi gün, Roosevelt'in daha önceki endişelerine rağmen, Avrupa ve Akdeniz'deki operasyonları tartışmak ve Tahran'a gitmeden önce görüş alışverişinde bulunmak amacıyla Çin delegasyonu olmaksızın ikinci bir müşterek genelkurmaylar toplantısı yapıldı.

Churchill Kahire'de konferanstayken, kendisinin "anayasal düzeyde önem taşıyan bir mesele" olarak tanımladığı bir iç mesele doruk noktasına çıktı. (İngiliz faşistlerinin enterne edilmiş lideri) Sör Oswald Mosley'in sağlığı konusunda ciddi tıbbi raporlar alan Churchill onu serbest bırakmaya karar verdi. Mosley'in salıverilmesinden iki gün sonra 21 Kasım tarihinde, (İçişleri Bakanı) Herbert Morrison'a yazdığı bir mektupta Churchill şunları söylüyordu:

> "Yürütmenin, kanunca bilinen herhangi bir suçu açık ve kesin olarak ifade etmeksizin bir kişiyi hapse atma ve özel olarak da o kişinin kendisine eş düzeydeki kimseler tarafından yargılanma hakkını belirsiz bir süre boyunca reddetme gücüne sahip olması son derece tiksindirici; Nazi olsun komünist olsun tüm totaliter hükümetlerin temeli bu güçte yatıyor. Bu güç ancak devlete karşı aşırı bir tehlike mazeret olarak gösterilebildiğinde yürütme tarafından geçici olarak üstlenilebilir ve böyle bir durumda bile, özgür bir parlamento tarafından muazzam bir ihtiyatla yorumlanmalıdır durum. Tehlike geçtiğinde, bu nedenle hapse atılan ve aleyhinde mahkemelerin ve jürilerin kabul edeceği herhangi bir suçlama bulunmayan kişiler geride neredeyse hiç kimse kalmayana dek durmadan salıverilmelidir. Acil durumlarda parlamentonun onayı ile yürütme tarafından üstlenilen olağanüstü güçler aciliyet ortadan kalktığında iptal edilmelidir. Kitleler tarafından sevilmediği için bir kişiyi hapse atmak kadar demokrasiye aykırı hiçbir şey olamaz. Bu gerçekten medeniyetin sınavıdır."

Holford meydanındaki Lenin Anıtı tabelasına yapılan mide bulandırıcı saygısızlığın tanıklık ettiği gibi, faşizmin karanlık güçleri İngiltere'de bir kez daha başlarını kaldırmaya başlamışlardı bile. Bu olayın faillerinden hiçbir zaman hesap sorulmadı.

Mosley'in salıverilmesi tüm ülkeyi ayağa kaldırdı. Morrison'un "yediği nane" Ulusal işçi Konseyi tarafından kınandı ve *Daily Worker* bürolarına dakikada bir protestolar yağdı. "Mosley'i kafese kapatın! Fareler Hastalık Yayar!" yazılı pankartlarla yapılan kitlesel lobicilik etkileyici bir düzeyde yürütüldü. İşçi ve sendika hareketinin tepkisi şimdiye dek bilinen en öfkeli ve en geniş kapsamlı tepkiydi. H. G. Wells bile *Daily Worker* için endişesini dile getiren uzun bir makale yazmaya girişti. *Labour Monthly*'nin Aralık sayısında Palme Dutt Mosley'in serbest bırakılmasının, "Üçlü Konferans kararları ile apaçık bir karşıtlık içinde" olduğunu dile getirdi ve şunları ekledi:

> "Yıllanmış bir sızlanmaya dayanan ve önerge değil istirahat gerektiren 'tıbbi gerekçeler' mazereti bir çocuğu bile kandıramaz. Gandhi ölümü kapısında beklerken salıverildi mi? Yaralı ve ölen Connolly'i salıverdiler mi? Onu vurmak için bir sandalyeye bağladılar. Beckett filibitten mi cefa çekti? Amiral Sör Barry Domville zayıf bacaklardan mı cefa çekti? Deniz Albayı Canning hemoroit kurbanı mıydı? Sör John Anderson'ın bile enterne ettiği ve Bay Morrison'un serbest bıraktığı önde gelen faşistlerin ve faşist yanlılarının durmaksızın devam eden salıverilmeleri daha az önemli figürlerden kodamanlara kadar ve nihayetinde faşist komplonun başına, Hitler ve Mussolini'nin yakın ortağına uzanarak aylardır sürekli ilerleyerek devam etti. Tüm bu kişilerin salıverilmesi aslında siyasi bir karardır ve faşizmin hâlâ savaş sonrası dönem için yapılan hazırlıklarda bu ülkedeki gericiliğin yedek silahını temsil ettiği unutulmamalıdır; halk bu canavarı ezmek ve yok etmek için şimdi bir fırsat yakalamazsa ve hükümeti eyleme zorlamazsa bu silah yedekte durmaya devam edecektir."

Tahran'daki konferans Sovyet Büyükelçiliği'nde yapıldı, Churchill, diğerlerinin üç ya da dört katı büyüklüğündeki büyük bir alana yayılan bu binanın şimdi Sovyet bölükleri ve polisi tarafından çevrilmiş olduğunu söylüyordu. Roosevelt Sovyet Büyükelçiliği'ndeki karargahına yerleşti fakat Churchill, yalnızca iki yüz metre uzaklıkta bulunan İngiliz elçilik binasında kaldı. Konferans sırasında Churchill ve Stalin birkaç konuda bazı gayri resmi görüşme yaptılar. Churchill'in önerisi üzerine Polonya sorununu tartıştılar. İngiltere, diyordu Churchill, Polonya adına savaş ilan etti. Sovyet batı sınırının güvenliğinden daha önemli hiçbir şey olmasa da Polonya bu nedenle İngiltere için önemliydi. *İkinci Dünya Savaşı* kitabının V. Bölümünde Churchill Stalin'e şunları söylediğini kaydeder:

> "Ben kişisel olarak Polonya'nın batıya doğru ilerleyebileceğini düşünüyorum. Eğer Polonya Almanya'nın nasırına basarsa, çıkar yol kalmayacak, ama güçlü bir Polonya olmalı. Polonya Avrupa orkestrasında ihtiyaç duyulan bir enstrüman."

Stalin Polonya sınırlarının geri çekilmesinin Polonya'nın katılımı olmaksızın yapılıp

yapılamayacağını sorunca, Churchill şu cevabı verdi: "Evet." Onlar arasında her şey resmi olarak anlaşmaya bağlanınca Polonyalılara daha sonra gidebilirlerdi. Orada bulunan Eden de Stalin'in Polonya'nın batıda Oder'e kadar gidebileceğini söylemesinden etkilendiğini belirtti. Eden'in söylediği gibi, Polonya doğuda kaybettiğini batıda elde edebilirdi. Churchill ardından üçlünün arasındaki uyumun yardımıyla Polonya'nın batıya doğru ilerlemesi konusundaki fikrini açıkladı.

29 Kasım 1943 sabahı İngiliz, Sovyet ve Amerikan askeri şeflerinin konferansı ile geçti. Churchill Stalin ile Roosevelt'in çoktan özel bir görüşme yapmış olduklarını ve elbette aynı Büyükelçilikte kaldıklarını bildiği için, kendisi ile Roosevelt'in öğleden sonra yapılacak toplantıdan önce birlikte öğlen yemeği yemelerini önerdi. Ancak Roosevelt reddetti ve Harriman vasıtasıyla Stalin'in özel olarak bir araya geldiklerini bilmesini istemediği açıklamasını gönderdi.

O öğleden sonra ikinci genel kurulun başında Churchill, Kral VI. George'un Stalingrad savunması anısına tasarlatmış olduğu Onur Kılıcı'nı sundu. Ardından kılıç, bir tören kıtası eşliğinde odadan büyük bir tören havasıyla çıkarıldı.

Ardından askeri şefler sabah oturumu hakkındaki görüşlerini bildirdiler ve bundan sonra Stalin kuzey Fransa'daki Anglo-Amerikan çıkarmalarının komutasında kimin yer alacağını sordu. Roosevelt bu konunun henüz karara bağlanmadığını açıkladı. Stalin kendi hükümetinin bu konuda söz sahibi olmaya dönük bir talebi olmadığını fakat yalnızca kim olacağını bilmek istediklerini dile getirdi. Ardından Churchill, yalnızca kuzey Fransa'daki değil ama aynı zamanda Balkanlar ve İtalya'daki çıkarmaları içeren büyük planını özetledi. Stalin, Türkiye'nin savaşa girme ihtimalini, Yugoslavya'nın desteğini ve Roma'nın ele geçirilmesini görece önemsiz konular olarak gördüğünü açıkça söyledi. Konferans askeri meseleleri tartışmak üzere toplanmıştı ve "Derebeyi" önce gelmeliydi. Karara bağlanması gereken üç temel konu vardı. Birincisi, tarihiydi. Bu 1944 Mayısı içerisinde bir gün olmalıydı. İkincisi, bunun, muhtemelen iki ya da üç ay önce Fransa'nın güneyine yapılacak bir çıkarma ile desteklenip desteklenmeyeceği konusu idi. Üçüncüsü, mümkünse konferansın sonlanmasından önce, "Derebeyi" için bir başkomutanın atanması konusuydu.

Daha sonra Churchill ile yaptığı özel bir konuşmada Stalin, Kızıl Ordu'nun, Kuzey Fransa üzerindeki Anglo-Amerikan işgalinin başarısına dayandığı uyarısında bulundu. Alman tümenlerinin doğuya devredilmesi devam ediyordu fakat Kızıl Ordu Müttefiklerden gelen bir yardımı görebilirse ilerleyecekti.

Konferans boyunca, Churchill sürekli olarak çıkarma gemilerinin eksikliği üzerinde durdu. Stalin, Sovyetler Birliği'nin Hitler'in teslim olmasından sonra Japonya'ya karşı verilen savaşa gireceği yönündeki çok önemli duyurusunu (iki gün önce) yaptığında, Churchill, Fransa'nın işgalinin ilk dalgasına yardımcı olmak üzere Pasifik'ten bir miktar çıkarma gemisi göndermelerini önerdi Amerikalılara. Onlara şunu söyledi; eğer Sovyetler

Birliği Japonya'ya karşı verilen savaşa girerse, Doğu'daki savaş çok daha kısa sürede sona erecek ve bu nedenle Amerikalılar Avrupa'da daha fazla yardım sağlayabileceklerdi.

"Yalnızca üçü" (artı çevirmenler) için verilen bir öğle yemeği davetinde, Roosevelt, Stalin'e "Derebeyi"nin 1944 Mayısı'nda kesinlikle başlatılacağını söyledi. Bu Stalin'i çok memnun etti ve konuşma "daha hafif konulara" döndü; bu konular arasında Sovyetler Birliği'nin deniz ve okyanuslar üzerindeki çıkış noktaları sorunu da vardı. *İkinci Dünya Savaşı* kitabında Churchill, "yaklaşık iki yüz milyonluk nüfusa sahip Rus İmparatorluğu gibi muazzam bir kara kütlesinin kış aylarında açık denizlere etkin tüm erişiminin reddedilmesinin, feci kavgaları besleyebilecek yanlış bir şey olduğunu her zaman düşünmüş olduğunu" kaydeder. Roosevelt, Baltık Denizi'nin ticari gemicilik bakımından tüm uluslara açık olması gerektiğini, Kiel Kanalı için güvenilir kişilerin atanması gerektiğini ve Çanakkale Boğazı'nın Sovyet ticareti de dahil olmak üzere dünya ticaretine açık olması gerektiğini söyledi.

Üçüncü özel oturumdan sonra, şu cümleleri içeren ortak bir tebliğ yayınlandı: "Askeri personellerimiz yuvarlak masa toplantılarımıza katılmışlardır ve Alman kuvvetlerinin yok edilmesine yönelik planlarımızı ortaklaşarak karara bağlamış bulunuyoruz. Doğu, batı ve güneyden yapılacak operasyonların kapsamı ve zamanlaması konusunda eksiksiz bir mutabakata varmış bulunuyoruz."

Başka bir oturumda, üç devlet başkanı Polonya sorununu tartıştılar. Roosevelt, Polonya ve Sovyet hükümetlerinin ilişkilere yeniden başlamasını umduğunu böylece alınan tüm kararların Polonya hükümeti tarafından kabul edilebileceğini söyledi. Stalin daha önce Polonya'yı tartıştıklarında, Polonya hükümeti ile ilişkileri yeniden tesis etme konusunda hiçbir değinide bulunulmadığını ama yalnızca Polonya'nın sınırlarının belirlenmesi konusu üzerinde durulduğunu belirtti. Sovyetler Birliği Polonya ile iyi ilişkiler kurmak konusuyla son derece alakadardı. Bu Sovyet sınırlarının güvenliği açısından önemliydi. Stalin, Polonya'nın, esas olarak Almanya zararına, yeniden kurulması, gelişmesi ve genişlemesi lehine düşünüyordu ancak Polonya'yı Sürgündeki Polonya Hükümeti'nden ayırıyordu. Onunla ilişkileri kesmişti; bir kapris sebebiyle değil, ama Sovyetler Birliği'ne karşı küfür dolu propagandasında Hitler ile birleştiği için. Londra Polonyalıları ve onların Polonya'daki dostları Almanlarla ilişki içindeydi ve partizanları öldürüyorlardı. Eğer Londra'da bulunan Sürgündeki Polonya Hükümeti partizanlara saldırmayı bırakacağına ilişkin güvence verirse ve tüm Polonyalıları Almanlara karşı savaşmaya çağırırsa, onlarla ilişkileri yenilerim, demişti. Churchill, Londra Polonyalılarına yaklaşmadan önce önerilen Polonya sınırlarını karara bağlayabilirlerse bunun çok yararlı olacağını söyledi. Stalin aynı fikirde olduğunu söyledi ve Ukrayna ile Belarusya söz konusu olduğunda, 1939 yılının sonundaki sınırlara sadık kalmayı amaçladığını vurguladı, çünkü etnik temelde düşünüldüğünde 1939 sonundaki sınırlar doğruydu. Eden kışkırtıcı bir biçimde bunun Ribbentrop-Molotov Hattı anlamına gelip gel-

mediğini sordu. Molotov buna cevaben genellikle Curzon Hattı olarak anıldığını söyledi. Eden güneyde önemli farklar olduğu konusunda ısrar etti ve Stalin esas itibariyle Polonya'ya ait olduğu kanıtlanabilecek hiçbir alanda hak iddia etmeyeceklerini söyledi. Bunun üzerine Churchill, Polonyalılara, eğer bu önerileri kabul etmezlerse aptallık yapacaklarını söyleyeceğini dile getirdi. Kızıl Ordu olmasaydı tamamen yok edileceklerini onlara hatırlatacaktı.

Bu arada, yukarıdaki hikaye, Churchill'in yayınlanmış kendi anılarına dayanıyor, İkinci Dünya Savaşı'nda yazdıklarına. Aşağıda verilen Finlandiya ve Almanya konusundaki tartışmaların hikayesi için de aynı şey geçerli.

Finlandiyalılar, elbette, hâlâ Almanların tarafında savaşıyorlardı ama şartlar uygun olursa savaştan çekilmeye hazırlardı. Tartışmaya temel oluşturmak üzere, 1939 sınırlarının benimsenmesini önerdiler. Stalin, onların ciddi tartışmalara açıkça henüz hazır olmadıklarını ve Almanya'nın savaşı kazanacağını hâlâ ümit ettiklerini söyledi. Churchill Rus-Fin Savaşı günlerinde Finlandiya'ya sempati beslediğini ancak onlara Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa girdiklerinde sırt çevirdiğini söyledi. Sovyetler Birliği'nin Leningrad ve civarı için güvenliğe ihtiyaç duyduğunu kabul etti. Sonunda, Sovyetler Birliği'nin tatmin edici sınırlara sahip olması gerektiği ama Finlandiyalıların da özgür ve bağımsız olup kendi seçtikleri hükümet altında yaşamları gerektiği noktasında mutabakat sağlandı. Ardından Almanya sorununa döndüler.

Churchill'e göre, Stalin, Almanya'nın bölündüğünü görmek istediğini söyledi. Roosevelt, beşi özerk ve ikisi Birleşmiş Milletler tarafından yönetilen yedi parçaya bölmeyi önerdi. Churchill Stalin'in Roosevelt'in planına "benzer bir şey" üzerinde mutabakat sağlamaya hazır olduğunu iddia etti. Ancak, Churchill'in kendi yazılarından ve daha sonraki tartışmalardan hareket edilirse, Stalin'in aklında, Prusya'yı Polonya ve Litvanya içine katmak, Avusturya'nın bağımsızlığı, Sudeten alanlarının Çekoslovakya'ya iadesi ve Macaristan'ın özgür bırakılması konularının olduğunu söylemek daha mümkün. Churchill konuşmalarının o dönem yalnızca "devasa bir tarihsel sorunun bir tür ön etüdü" olduğunu vurguluyordu. Stalin "kesinlikle son derece ilkesel" olduklarını kabul ediyordu.

2 Aralık günü, Churchill Tahran'dan Kahire'ye geri döndü. Roosevelt ile yeni tartışmalarında Churchill bir şeye çok önem veriyordu; Stalin Almanya'nın yenilgiye uğratıldığı an Japonya'ya savaş ilan etmeyi kabul etmişti. Bu durumun, Müttefiklere, şimdiye dek Çin'de bulmayı umabileceklerinden çok daha iyi üsler sağlayacağına inanıyordu. Bu nedenle, Kanal karşısına yapılacak Fransa'yı konu alan istila için Temmuz ayına dönük tercihinden vazgeçmeye ve mutabık kalınan Mayıs tarihini başarıya dönüştürmek için elinden geleni yapmaya hazırdı. Almanya'nın yenilgisini hızlandırarak, Stalin'in söz verdiği Japonya'ya karşı savaş ilanının tarihini hızlandıracaktı. Bunun karşısında, Churchill Güneydoğu Asya Komutası'ndaki savaş operasyonlarının değerlerinden çok şey kaybettiğini düşündü. Rodos'u alma arzusu da dahil olmak üzere önerilen

Ege operasyonu konusunda da ilgisini kaybetmiş görünüyordu.

Ancak dönüşlerinden hemen önce Kahire'den piramitlere giderken Roosevelt "Derebeyi"nin komutasını General Eisenhower'e vermeye karar verdiği haberini Churchill'e iletti.

7 Aralık günü, *The Times*, ayın 1'inde Tahran'da Roosevelt, Stalin ve Churchill tarafından imzalanan ortak deklarasyonun eksiksiz metnini yayınladı. Üçüncü genel kuruldan sonra yayınlanan tebliğin içeriğini de kapsayan bu deklarasyon, imzacılarının, "uluslarının savaşta ve izleyen barışta birlikte çalışacakları" konusundaki kararlılığını da ifade ediyordu. Şöyle bitiyordu:

> "Bu dostane konferanslardan dünyanın bütün halklarının zorbalıktan uzak ve değişen arzularına ve kendi vicdanlarına göre yaşayabilecekleri güne güvenle bakıyoruz. Buraya umut ve kararlılıkla geldik. Aslında burada dostlarımız var, hem ruhen hem de amaç bakımından."

14 Aralık günü Avam Kamarasına bilgi veren Anthony Eden şunları söylemişti:

> "Moskova'dan bu Meclise geri geldiğimde, ülkemiz, Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki işbirliğini kalıcılaştırmak için temelin atılmış olduğuna güveniyorum, diyerek Meclise böyle bir mesaj verme cesaretini gösterdim. Bugün kat be kat güveniyorum buna. Tahran'daki çalışma, hemen Moskova'daki çalışmanın bıraktığı yerden başladı, ama bir liderler konferansı olan Tahran Konferansı dünyaya daha da coşkulu bir mesaj verdi."

Konuşmasında daha sonra şunları ekledi:

> "Şimdi her konuda anlaşma sağlamış durumdayız. Tüm planlar üzerinde şimdi hemfikiriz, zamanlama konusunda şimdi hemfikiriz; Tahran Konferansı kararları savaş alanlarında ortaya serilecek sıraları geldikçe."

Eden'in konuşması Avam Kamarası'nda içtenlikle karşılandı ve İngiltere'nin dört bir yanında gazeteler çok olumlu bir biçimde söz ettiler bu konuşmadan. Yeni bir anlayış ruhu ülkeyi sarmışa benziyordu ve değiştirilemez olan bile artık değiştirilmeye hazır görünüyordu. Piskopos Deane'nin Tahran Konferansı'ndan kısa bir süre sonra Aberdeen'de dile getirdiği sözler duygulardaki bu değişikliğin tipik bir örneğiydi:

> "Eski günlerde söylediğimiz ağır şeylerden sonra dünyayı kurtaranın Rus halkı olduğunu düşünmek bizi, en azından bazılarımızı oldukça utandırıyor. Savaş karşısında Rus halkı tarafından elde edilen başarı kadar şaşırtıcı, bu denli etkileyici bir başarı insan ırkının tarihinde daha önce hiçbir zaman görülmemiş-

> ti. O halde Rusya'ya dönük cehaletimiz için duyduğumuz pişmanlığı ve Rus İmparatorluğu'ndaki bu nefes kesici cesaret için duyduğumuz hudutsuz hayranlığı ifade etmeliyiz."

Sovyetler Birliği'nin askeri başarılarının evrensel düzeyde takdir gördüğü o günlerde bile, savaş zamanı başarılarının üzerine bina edildiği savaş öncesi temelleri atmış olanlara övgü düzülmesi çok yaygın değildi; özellikle de hâlâ "Rus İmparatorluğu" üzerinden düşünen dini liderler tarafından.

***

Büyük Britanya Komünist Partisi'nin 16. Kongresi William Gallacher'in başkanlığında 3–4 Temmuz 1943 tarihlerinde gerçekleştirildi. Harry Pollitt gündemdeki esas konu olan raporuna şu sözcüklerle başlıyordu: "Bu Kongre, savaşın ve barışın daha hızlı bir biçimde kazanılmasına dönük olumlu katkısı bakımından yargılanacak." Ulusal birlik sorunu ile ilgili olarak şunu belirtiyordu:

> "Son Genel Seçimin yapıldığı 1935'te ya da Münih'in ortaya çıktığı 1938'de yaşamadığımızı ama işçi sınıfının hem üretimin hem de ordu, donanma ve hava kuvvetleri için insan gücünün esas kaynağı olduğu ve İngiltere'nin kaderinin işçi sınıfının savaşma gücüne, direncine ve önderliğine dayandığı 1943'te yaşadığımızı Tory'lerin fark etmesi sağlanmalı."

Ardından seçim ateşkesinin zayıflıklarını ortaya koyarak devam etti. "Tory Partisi tarafından gösterilen bazı adayların işçi sınıfına dönük bir provokasyonu temsil ettiğine şüphe yok," diyordu. Pollitt, seçim ateşkesini ulusal birlik adına desteklemeye devam ederken, şu talebi dile getiriyordu: "gelecek her ara seçimde İşçi, Tory, Liberal ve Komünist partiler tarafından ortaklaşa toplanan demokratik konferanslar olmalı ve bu konferanslarda, tüm partilerden ve kuruluşlardan en iyi anti-faşist temsilciler ... adayları belirleme hakkına sahip olmalılar ve nihai seçim yapıldığında, bu seçim adayın ait olduğu partiyi düşünmeksizin yapılır."

Bu bir kapitalist ülkede olabilecek Sovyet seçim sistemine en yakın modeldi; savaş zamanında bile. Söylemeye gerek yok; Kongrenin komünist delegeleri tarafından kabul edilmiş olsa da, diğer siyasi partilerin hiçbirinde en ufak bir destek kazanmadı bu öneri.

Evdeki cephede, Pollitt, hem sanayide hem de tarımda emekçi halkın yaşam koşullarında iyileşme talebinde bulundu; savaş çabaları pahasına değil, ama yerleşmiş çıkarlar pahasına. Kendi sözcükleriyle aktarılacak olursa: "Anti-faşist bir savaş, yalnızca, ulusun tüm kaynaklarının eksiksiz biçimde kullanıldığı ve sosyal ve ekonomik iyileşmeye yönelik hayati önlemlerin yanı sıra sıradan halkın savaşın tüm gidişatına daha doğrudan

bir biçimde dahil edildiği bir durumda kazanılabilir."

"Sanayilerinin öneminin eksiksiz bir biçimde kavrandığını kanıtlayacak türden bir muameleyi" ulustan beklemeye hakkı olan madencileri, "evdeki cephenin şok bölükleri" olarak tanımlayan Pollitt, Yakıt ve Enerji Bakanı'nı kömür üretimi sorununa yeni bir yaklaşım getirmeye çağırdı. Hükümeti, bereketli olacağa benzeyen hasatı eve getirmek için toprakta çalışacak gönüllüleri örgütlemeye de çağırdı.

Ulusal birliğin temelinin işçi sınıfı birliğinde yattığına inanan Pollitt, hükümeti, 1927 tarihli Sendika Davaları ve Sendikalar Kanunu'nu geri çekmeye de çağırdı. Bu kanun devlet memurlarının TUC'ta yer alan kardeş sendika üyeleri ile birleşmelerini engelliyordu. Pollitt ayrıca Komünist Partisi'nin acil işbirliği biçimlerini tartışmak üzere İşçi Partisi'nin Yürütme Komitesi ile bir araya gelmeye hazır olduğunu bir kez daha ilan etti.

Komünist Enternasyonal'in feshine de değinen Pollitt, Komünist Partisi'nin İşçi Partisi'ne katılmasına karşı çıkan çevrelerden bu konuya gelen ilk tepkinin, Komünist Parti'nin de feshedilmesi gerektiği yönünde olduğunu belirtti ve şöyle devam etti:

> "Komünist Parti faşizmin tehlikelerine karşı uyarıda bulunan, işçi sınıfı birliğini ve Halk Cephesi'ni kurmayı deneyen ve başaran ilk partiydi. Eğer başarılı olsaydık, faşizm savaş yaşanmaksızın yenilecekti. Güç ve etkilerini her zaman kapitalizmle değil komünizmle savaşmaya yoğunlaştıran İşçi Partisi liderlerinin ağır bir sorumluluğu var bu konuda. ... Komünist Parti, herhangi bir iftira veya provokasyonla işçi sınıfı hareketinden ayrılamaz. Onlar etle tırnak gibidir. Bu nedenle, Komünist Parti'nin imzasını attığı her şey işçi sınıfının güncel çıkarlarını savunmakla kalmaz; ama aynı zamanda gelecek çıkarlarını da korur. ... İktidarın asgari dirençle işçi sınıfına devredilmesini mümkün kılabilecek tek şey, kuvvetli ve kararlı bir önderliğe sahip güçlü ve birleşik bir İşçi hareketidir. İşçi Partisi ile Komünist Parti arasında, birisi 'ikna' diğeri ise 'zor'a inandığı için herhangi bir birlik olmayacağını iddia etmeye çalışan İşçi Partisi liderlerinin tutumunda gerçekdışı ve ikiyüzlü bir şey var, zira demokrasi ve halk iradesinin hâkim olması gerektiğine inananlara karşı gericiliğin galip gelmesi önlenebilsin diye dünya dört yıldır daha önce görülmemiş bir ölçekte zor kullanıyor."

Komünist Parti'nin sendika politikası konusunda konuşan Peter Kerrigan şunların altını çiziyordu: "bu savaşla bir önceki arasındaki farkı ve bu nedenle işçilerin benimsemesi gereken tutumu tüm sendika üyelerinin anlaması kesinlikle hayati derecede önemli. Önümüzde duran alternatifler ya Birleşmiş Milletlerin bir zaferi, Avrupa'da işçi sınıfı hareketinin yeniden ortaya çıkması, Sovyetler Birliği'nin korunması ve bu ülkede sosyalizme doğru giden bizler için sağlam bir temelin kurulmasıdır ya da faşizmin galibiyeti, ... İngiltere'de işçi hareketinin ezilmesi, Sovyetler Birliği'nin ezilmesi ve bununla birlikte sosyalizmin kuşaklar boyunca ertelenmesidir."

Daha fazla üretim güdüsünün işçilerin koşullarında kötüleşmeye neden olduğunu

kanıtlamaya çalışan "bazı yıkıcı unsurlar"ı eleştirerek devam etti. "Bunu kanıtlayacak tek bir olgu nerede sunulabilir?" diye soruyordu. "Eğer savaş sonrası yıllarda işçilerin koşullarının kötüleşmesine neden olacağı söyleniyorsa, bunun bütünüyle bozgunculuk, işçi sınıfına güvensizlik olduğu yanıtını veririm. Bunun, faşizme karşı bir ölüm kalım mücadelesinde olduğumuz zamanda yüksek sesle bağıran ancak sıradan barış zamanı koşullarında ilk teslim olacak kişilerin doktrini olduğu yanıtını veririm."

İşçi Partisi Konferansı'ndan farklı olarak, Büyük Britanya Komünist Partisi'nin 16. Kongresi Hindistan politikası konusunda sert ve açık ifadelerde bulundu. Bir acil durum önergesi sunan, Birleşik Mühendislik Sendikası'nın önde gelen üyelerinden birisi olan J. R. Scott, "Hindistan'da devam eden açmaz" konusundaki endişesini ifade etti. Önerge hükümetin Hindistan halkının meşru taleplerini kabul etmesi çağrısında bulunuyordu. Bu talepler şunlardı: Anti-faşist tüm siyasi tutukluların salıverilmesi, muhtelif siyasi kurum temsilcilerinin bir araya gelmesine ve geçici bir ulusal hükümetin kurulması için ortak öneriler hazırlamalarına izin verilmesi ve böyle bir Hindistan ulusal hükümetinin tanınması için Hindistanlı liderler ile müzakerelere başlanması.

Kongre'de daha sonra, *Labour Monthly* dergisinin editörü ve Yürütme Komitesi'nin bir üyesi olan Palme Dutt delegelere şu uyarıda bulunda:

> "Son savaşın bitiş aşamalarında [1914-1918], savaş sonrası yeniden yapılanma konusunda çok şey konuşuldu. Bugün acı bir duyguyla hatırlanan pek çok vaatte bulunuldu. Bu umutlar ve vaatler hiçbir sonuç vermedi çünkü gerçekleşme koşulları gerçekten anlaşılmadı ve işçi hareketi savaştan sonra karşısına çıkan sorunların üstesinden gelmek için hazır değildi, yeterince güçlü değildi."

Palme Dutt ardından Kongre önünde bu önergede yer alan acil önlemleri özetledi; Beveridge Raporu, İskan ve Şehir ve Bölge Planlama, Eğitim Reformu vs. vs. ve şunları ekledi:

> "Bu bizi savaş sonrası dönemde İngiltere'nin geleceği sorununa getiriyor. Savaş sırasında izlediğimiz politikanın ana hatlarını kısaca özetledim. Savaş sırasında bu önlemleri alırsak ve aynı zamanda İşçi hareketinin birliğini kurup güçlendirirsek, savaştan sonra ilerlemek için muazzam biçimde daha güçlü bir konumda olacağımızın görülmemesi mümkün mü?"

Kongre sonunda tartışmaya yanıt veren Harry Pollitt şunları söyleyerek söze başladı:

> "Kongremizin esas önemi nedir? Savaşı kısaltma ve kazanma politikamızı bir dizi acil ülke meselesi ile birleştirmenin yolunu bulduk ve bunları birlik ve zaferi kazanmaya yönelik tek bir politika içinde harmanladık."

William Morris'ten alıntı yaparak bitirdi konuşmasını: "İyi günler en iyi olanı getirene kadar yalnızca ülkümüz değer taşımaktadır" ve delegelere şu çağrıda bulundu: "Yeni bir güçle, yeni fikirlerle, yeni bir birlik duygusu ile canlanmış yeni erkekler ve yeni kadınlar olarak çıkın bu salondan."

Kongre'de 406 delege bulunuyordu ve bunların yüzde 98'i sendikalardaydı. Silah ve uçak fabrikalarından, maden ocaklarından, tersanelerden, şantiyelerden ve demiryollarından geliyorlardı. Delegelerin yaş ortalaması 33'tü ve bunların yüzde 80'i 20 ila 40 yaşları arasındaydı. Bu durum, işçi Partisi Konferansı delegelerinin yaşlı niteliği ile çarpıcı bir karşıtlık oluşturuyordu.

Fakat sonraki yıllarda Büyük Britanya Komünist Partisi'ni sıkıştıracak sorunlar şimdiden gölgelerini düşürmüşlerdi. Delegelerin yaklaşık yarısı Sovyetler Birliği'nin Nazilerce işgal edilmesinin ardından partiye katılmıştı. Devrimci bir partiye ait olmanın veya emperyalist bir savaşa karşı mücadele etmenin sorunları hakkında çok az şey biliyorlardı ya da hiçbir şey bilmiyorlardı. Partinin üye sayısı yaklaşık 60 bine ulaşmıştı ve Kongre üye sayısını 100 bine çıkarmak için 40 bin yeni üye kazanılmasına çağrı yapmıştı. Ancak zayıflık Marksist eğitimlerindeki yetersizlikte yatıyordu. Bu bir tartışmaya verdiği yanıtta Harry Pollitt tarafından da kabul edilmişti; çalışmaların eğitsel tarafına son dönemde yapılandan daha fazla önem vermesini istemişti Yürütme Komitesi'nden.

Eğer kurulmakta olan kitle partisi, üyelerine ihtiyaç duydukları kitlesel eğitimi vermiş olsaydı, savaşın erken aşamalarında sahip olduğu emperyalist niteliğinin üyelerce derinlemesine anlaşılınasını sağlasaydı, emperyalist güçlerin Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa'da yeni doğmuş olan sosyalist ülkelere saldırdıkları savaş sonrası dönemin ayırt edici özelliği haline gelecek olan hataları yapmazdı.

10 Ağustos günü, güçlü sendika protestolarının ardından, Haber Alma Bakanlığı *Daily Worker*'ın yurtdışına gönderilmesi üzerindeki yasağı kaldırdı. Böylece ülke dışındaki okurlar eskiden olduğu gibi gazetelerini alabilmeye başladılar. Ancak buna rağmen Bakan *Daily Worker*'in bir savaş muhabiri olmasına izin vermeyi hâlâ reddediyordu. Gazete yalnızca bir defa istemişti bunu; *Daily Express*'in 22 ve *News Chronicle*'nin 11 savaş muhabirine sahip olduğu bir zamanda. Daha sonra bu yasaktan esas olarak Churchill'in kendisinin sorumlu olduğunu ifşa etti. Geniş bir ölçekte protestolar yükseltildi ancak faydalı olmadı. 1943 Aralığı'nda Clemens Dutt *Daily Worker*'in "özel" muhabiri olarak Cezayir'e gitti ve Fransız askeri yetkililerince bir "savaş" muhabiri olarak kabul edildi. 1944 Ağustosunda Kuzey Fransa'nın işgaline katıldı, ancak iki gün içerisinde İngiliz Savaş Dairesi müdahale edip Fransız yetkilerini onu geri çekmeye zorladı. Yasak 1945 Eylülü'ne kadar kaldırılmadı, ancak o yıl Churchill'in genel seçimde yenilgiye uğramasından sonra kaldırıldı.

6 Eylül 1943 tarihinde 75. Yıllık Sendikalar Kongresi ilk kadın Başkanı Dame Anne Loughlin tarafından Southport'ta açıldı. Başkan Anne Loughlin, "özellikle son on iki

aydır bizi neşelendiren büyük askeri başarılara ... Birleşmiş Milletlere ait orduların Kuzey Afrika'da başlayan ve şimdi İtalyan yarımadasının ayakucuna ulaşan ilerlemesine" değindi ve bunun ileri görüşlü planlamayla, İngiltere ve Müttefiklerinin sahip olduğu devasa üretken kaynakların harekete geçirilmesiyle ve yoldaşları için ihtiyaç duydukları silah ve teçhizatları üretmek adına ortak kararlılığa katılan erkekleri ve kadınları ile İngiliz emekçi halkının istikrarlı ve sürekli sınai çabasıyla mümkün kılındığını söyledi. Ardından Sovyetler Birliği'nin oynadığı role dönerek şöyle devam etti:

> "Bunu mümkün kılan aynı zamanda orduları ve halkı şiddetli Nazi saldırısının ağırlığını taşıyan Rus müttefikimizin yiğit ve unutulmaz fedakarlıklarıydı. Ara vermediler. Hayal edilmesi imkansız acılar ve sayısız kayıplar içeren amansız bir dirençle savaştılar. Sovyet orduları imdada yetiştiler. Sovyet halkı ordularının arkalarında ve aralarında onları muhafaza etmek için didinip fedakarlıklarda bulundu. Sovyet düzeni, disiplini ve örgütü, Kızıl Ordu'nun sırası gelince karşı konulması mümkün olmayan bir kuvvetle vurmasını ve Sovyet topraklarının büyük bölgelerini ve Stalingrad, Orel ve Harkov gibi önemli kentleri geri almasını sağlayan, tüm beklentileri ve hesapları aşan araçları sağladı.
> "Müttefiklerimiz bu zaferleri berbat bir bedel ödeyerek kazandı. Rus halkının bu özverili hizmetini olur da unutursak ya da savaşın acıları içinde dostluk bağlarının zayıflamasına veya yeniden bozulmasına neden olacak şekilde tahrip olmasına veya gevşemesine izin verirsek, insanın affediciliğini aşan rezil bir ihanet olur bu. Genel Konseyi Anglo-Sovyet Sendika Komitesi'nin yaratılmasını sağlayan adımları atmaya yönlendirdiğinde, Kongre'nin akıllıca ve zamanında davrandığına inanıyorum. Bu komitenin çalışması ve onu esinleyen amaç sonuçları tarafından haklı çıkarılmıştır. Komite üyelerinin iki yönlü ziyaretleri güveni derinleştirmiş ve iki hareketi daha önceden olmadığı kadar yakın bir ilişki içine sokmuştur."

Hafta boyunca TUC Southport Konferansı'nda İşçi Partisi tarafından izlenen hattan çarpıcı biçimde daha ilerici bir hat benimsedi. Hayati İşler Talimatı'nın tek yönlü niteliğine dönük güçlü eleştiriler yapıldı, Beveridge Raporu'nun uygulanmasına dönük ihtiyacın altı açıkça çizildi ve Sendika Davaları Kanu'nun feshedilmesi açıkça talep edildi. TUC adı çıkmış "Kara Genelgesi"ni, yani komünistlerin kendi sendika kollarının temsilcileri olarak sendika konseylerinde yer almalarını engelleyen genelgeyi, bu kongrede çöpe attı sonunda. Hindistan sorunu konusunda, TUC, en azından bir şeyi açıkça dile getirdi; faşizme karşı savaşta Hindistan'ın eksiksiz biçimde işbirliğine girmesine izin verecek bir anlaşmaya varmak için çaba göstermenin zamanı gelmişti. Vansittart'cılığa yani tüm Almanları aynı derecede suçlu görme politikasına karşı verilen savaşta, delegeler başkana katıldıklarını sonunda gösterdiler. Başkan şunları söylemişti: "Örgütlü hareketimizin, bu korkunç ruh hastalığından ari tutulması ve bu yıkıcı tutkuları bastırmak ve milletlerin yeniden barışmasının temellerini sağlayacak adil bir

barış için çalışmak üzere tüm gücünü kullanması için dua ediyorum."

8 Eylül günü, dokuz Sovyet sendikacısından oluşan ve Şvernik adında 55 yaşında bir metal işçisinin önderlik ettiği bir heyet TUC'a tanıtıldı. Tüm heyet platformun önüne geldi ve orada TUC Genel Konseyi üyeleri onlara sandalyelerini verdiler. Ardından, *Daily Telegraph* muhabiri Hugh Chevins'e göre, "devasa izleyici kitlesi ayağa kalkıp gürültülü bir biçimde kutladı."

Yoldaş Şvernik konuşmasında Sovyetler Birliği'nin Haziran 1941'den bu yana izlediği politikadan, Sovyet sendikacılarının oynadığı rolden ve Kızıl Ordu'nun göz kamaştırıcı zaferlerinden söz etti. Ancak konuşmasının tayin edici bölümü, hayati derecede önem taşıyan Avrupa'daki ikinci cephenin Kuzey Fransa'da henüz açılmamış olmasından duyduğu hayal kırıklığına ayrılmıştı. İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin sendikaları ile işçi sınıflarının ortak düşmanı hızla yenmek için ona karşı omuz omuza duracağı konusunda duyduğu güveni ifade eden bir cümle ile bitirdi konuşmasını.

Mest olmuş bir dikkatle dinlendi ve konuşmasının sonunda tüm izleyiciler hep birlikte ayağa kalkıp Enternasyonal marşını söylediler. Amerikan kardeş delegelerinden birisi Sovyet sendikalarına saldırdığında ve yine Sör Walter Citrine, İkinci Cephe'ye ilişkin ve Anglo-Sovyet Sendika Komitesi'nin çalışmasının Birleşmiş Milletlerin tamamındaki sendika hareketlerini içerecek şekilde genişletilmesi yönündeki öneriye ilişkin farklılık noktalarını vurgulamak konusunda ısrarcı olduğunda, gergin anlar yaşandı. Citrine'nin konuşması, İngiltere ve SSCB sendikalarını birbirine yaklaştırma arzusunu taşıyormuş gibi görünmüyordu. İki ülkenin savaşa dönük çabalarını karşılaştırmak yoluyla bir tür rekabet geliştirmeye de girişmişti. Fakat *Labour Monthly*'nin 1943 Ekim sayısında Arthur Horner'in yazdığı gibi:

> "1939 yılından beri İngiltere ve halkımızın yaptıklarından hepimiz gurur duyabiliriz, ancak Sovyetler Birliği'nin devasa özverileri ile karşılaştırıldığında, çabalarımızı onlarınkilerle doğru biçimde ilişkilendirerek görme görevimizden de söz etmek gerekiyor."

Ne yazık ki "1939 yılından beri" demeyi tercih etmişti, oysa bu tarih İngiltere'nin Sovyetler Birliği ile neredeyse savaşta olduğu dönemi de kapsıyordu. Bu dönem, Büyük Britanya Komünist Partisi'nin gözünde hızla gözden kaybolan ve "bu savaşta 1939'dan beri yer alıyoruz, yalnızca 1941'den beri değil," sözleriyle başka partilerin üyeleri tarafından taş atılmadığı sürece üyelerinin nadiren tartıştığı bir dönemdi.

Ne TUC delegelerine ne de Sovyet sendikacılarına, Amerikan Emek Federasyonu'ndan gelen "kardeş" delegenin Sovyet sendikacılarına yönelik saldırısını yanıtlama fırsatı verildi. Amerikan sendika hareketinin o dönem en güçlü ve en ilerici kesimi olan ve beş milyondan fazla üyesi bulunan Sınai Örgütler Kongresi kardeş bir delege gön-

dermek üzere davet edilmemişti; her ikisi de tamamen bağımsız olan Birleşik Maden İşçileri ya da Demiryolu Kardeşliği de çağrılmamıştı. Sınai Örgütler Kongresi'nden gelecek kardeş bir delege, Amerikan Emek Federasyonu'nun delegesine kıyasla kesinlikle daha ilerici bir tutum benimserdi. Ancak gerçek şu ki ABD'deki toplam işgücünün yüzde 30'undan azını temsil eden sendika hareketinin tamamı ümitsiz biçimde bölünmüştü. Southport TUC'un toplandığı sabah, bu konu hakkında yazdığım bir makaleyi yeni tamamlamıştım. "Amerika'nın Bölünmüş Vaziyeti" başlıklı makale hâlâ yayınlanmamıştır. Bu kitaba alınmak için çok uzun bir makale.

9 Eylül günü, Sovyet sendikaları adına TUC'a seslenen bir başka isim olan Madam Zuhova İkinci Cephe'nin açılması için ve İngiltere'nin kadınlarının iki kat çabayla çalışması için çağrıda bulundu. İngiltere'nin kadınlarının "İngiliz kuvvetleri saflarında savaşan kocaları, erkek kardeşleri ve oğulları arasında ortak düşmana yönelik nefreti alevlendirmeleri" çağrısında da bulundu.

Sabah oturumu kapanırken, Sör Walter Citrine ayağa kalkıp özel bir duyuru yaptığında görülmeye değer bir sahne çıktı ortaya. Amerikan Donanması'nın Cenova'ya girdiğini, Müttefik bölüklerinin İtalyan kıyılarında Napoli, Legorn ve diğer yerlerde olduğunu ve Fransa kıyısı üzerinde Boulogne ile Dunkirk arasında bir çıkarma gerçekleştirildiğini belirtti. Saniyeler içinde, tüm delegeler ayağa fırlayıp haberi kutlamaya başladılar, istisnasız hepsi İkinci Cephe'nin sonunda açılmış olduğuna inanmıştı. Öğleden sonra yapılan oturumda, Fransa'nın kuzey kıyısına herhangi bir çıkarmanın aslında gerçekleşmediği konusunda delegeleri bilgilendirmek için hiçbir girişimde bulunulmadığı için, delegelerin büyük çoğunluğu hâlâ İkinci Cephe'nin açılmış olduğunu düşünüyordu. Bu koşullar altında, Genel Konsey'in savaşın sürdürülmesine ilişkin önergesi çok az tartışma ile kabul edildi. Tek muhalefet, İkinci Cephe'ye çağrı yapan kararın daha güçlü biçimde dile getirilmesini isteyenlerden geldi ki anlaşılabilir bir biçime artık gereksiz görüldü bu muhalefet.

Southport Kongresi bir bütün olarak ele alınacak olursa, sola kararlı bir dönüş gösterdiği ancak durumun gerektirdiği öncülüğü sağlayamadığı söylenebilir. *Labour Monthly*'nin 1943 Ekim sayısında TUC Kongresi'ni "Ayın Notları" başlıklı köşesinde özetleyen Palme Dutt şunları yazıyordu:

> "Temel zayıflık, yalnızca savaş sonrası meseleler konusunda değil, ama aynı zamanda savaşın sürdürülmesine ilişkin hayati konularda da faşizme karşı verilen bir savaşta, eğer söz konusu savaş faşizme karşı demokratik bir zaferle ileri taşınacaksa, işçi hareketinin göstermesi gereken uyanıklık ve öncülüğün taşıdığı olumlu rolün anlaşılamamış olmasında yatıyor."

SSCB'ye dönmeden önce Sovyet sendikacıları İngiltere'nin kuzeyindeki bazı sanayi merkezlerini ve deniz limanlarını ziyaret ettiler ve ziyaret ettikleri bu yerlerde mu-

azzam bir coşkuyla karşılandılar. 19 Eylül günü, hem Citrine hem de Şvernik, Londra Sendikalar Konseyi tarafından organize edilen bir konferansta konuştular. Citrine bile şimdi her yerde güçlü bir biçimde varlık gösteren eğilimi; Anglo-Sovyet dostluk duygusunu paylaşıyordu. "Sovyet halkı geleceğe güvenle bakıyor," demişti. "Sistemleri çerçevesinde herkese iş olmasından memnunlar. Eğer savaş sonrası dönemde zekamızı kullanabilir ve kurulmuş olan işbirliğini sürdürebilirsek, bu ilerici yaşam standardı burada bizim için de mümkün olur. Bu bakımdan Sovyetler Birliği hepimiz için ışıklı bir işaret gibi duruyor orada ve savaş günlerinde olduğu gibi barış günlerinde de Sovyetler Birliği ile yakın işbirliği içinde mümkün olan en çok şeyi öğreneceğimiz konusundaki kararlılığımızı arttırıyor."

Şvernik, tüm Alman zulümlerinin sıkı biçimde kayıt altında tutulduğunu ve Sovyet halkının "Hitlerci haydut ve eşkıyaların" hesabını kesecekleri saatin geleceğini söyledi delegelere. Citrine buna şu şekilde yanıt verdi: "Nazi işgalcileri tarafından işlenen suçların cezasının ölçüsünün ne olması gerektiği konusunda karara varacağımız zaman geldiğinde, yanlış bir duyarlılık ile sürüklenmeyeceğimizi umuyorum. Bir nefret duygusu değil, ama adalet duygusundan söz ediyorum; hiçbir suçlunun cezasız kalmadığını görmemiz gerekiyor ancak bunun ötesinde tasarlanması mümkün olan en uygun tazminatın Sovyet halkına verildiğini de görmeliyiz."

Aynı gün, Trafalgar Meydanı'nda yapılan bir Komünist Parti gösterisinde, Harry Pollitt durumu değerlendirdi ve şu soruyu gündeme getirdi: "İngiltere nerede duruyor?" Yanıtları bizi Büyük Britanya Komünist Partisi'nin 16. Kongresi'nde alınan kararlara geri götürüyor.

***

1943 yılının ikinci yarısını karakterize eden dünyayı sarsan olayların ortasında, benim kendi küçük çabalarım son derece önemsiz görünüyordu, özellikle de artık parti üyesi olmadığım için ve hâlâ Brighton'un birkaç mil kuzeyinde kalan, söz edilecek hiçbir sanayisi olmayan, o dönemin küçük bir kenti olan Burgess Hill'de kaldığım için. 27 Eylül'de, sağlık durumumdan dolayı, Güney Demiryolu Şirketi'ndeki işimden ayrılmam için Hayati İşler (Genel Hükümler) Talimatı çerçevesinde izin verilmişti bana. Bundan sonraki birkaç ay boyunca ilk önce Hurstpierpoint'te bir inşaat şirketinde kamyon şoförü olarak ve ardından Burgess Hill Buhar Çamaşırhanesi için kamyonet şoförü olarak çalıştım. Maaş azdı ama kır havası, Brighton'daki demiryolu atölyelerinin havasına göre daha sağlıklıydı. 30 Ekim günü, Ulaştırma ve Genel İş Sendikası'na üye oldum.

Bu biraz izole durumda, içime kapandım ve boş zamanımın büyük bölümünü çalışmak ve yazmak için kullandım. Sonuç bir dizi yayınlanmamış makale oldu. Elyazmaları hâlâ duran bu makaleler, şimdi, dünyanın başka yerlerinde cereyan eden olayları bi-

raz olsun aydınlattıkları için yararlı oldular. Aslında, bu makaleler 1943 Eylülü'nün başından Kasım başına kadar olan dönemi kapsıyor. Bunların ilki, TUC'un Southport Konferansı'nı anlatırken zaten değinmiş olduğum "Amerika'nın Bölünmüş Vaziyeti" başlıklı makaledir. 16 Eylül'de tamamlanan ve "İskandinav Birliği'ne Doğru" başlığını taşıyan ikincisi artık yarı yarıya unutulmuş olan ve hatırlatılması değer taşıyan bazı gerçekleri kayıt altına alıyor. Kısa bir makale olduğu için ve daha önce hiç yayınlanmadığı için aşağıda eksiksiz olarak veriliyor:

"Danimarka'daki son olaylar İskandinav ülkelerinin halklarının eriştiği yeni direnç seviyesine dünyanın ilgisini toplamaya hizmet etmişti; Danimarka donanmasına ait gemilerin Nazi ellerine düşmesini önlemek için delinip batırılması ile doruk noktasına ulaşan bu olaylar arasında sokağa çıkma yasağına karşı Ebsjerg'de yapılan genel grev, Danimarkalı sabotajcıların Alman askeri mahkemelerince yargılanması talebine gösterilen direnç ve ülkeye akın eden yeni Alman bölüklerine karşı verilen mücadele vardı. Değişen savaş durumunda Naziler kibirlerini taşıyamaz hale gelmişlerdi. Doğu Cephesi'ndeki ve Akdeniz'deki uzun yenilgiler listesi onları savunma pozisyonlarına zorlamış ve işgal altındaki Avrupa'nın mağdurlarına yeni bir esin getirmişti.

"Zulme karşı gelişen halktaki bu yeni duygu kabarmasının tüm ülkeler içinde Danimarka'da da kendisini göstermesi, Danimarka'yı şimdiye dek model bir manda ülke olarak görmüş olan Nazi liderlerinin itibarına inen ciddi bir darbedir. Zira Danimarkalılar neredeyse Almanların kendilerine eşit saf bir İskandinav ırkı değil miydi? Şimdi Yeni Düzen'in göstermelik parçası Nazi koruyucularına karşı başkaldırmış ve Alman faşizminin tüm hışmı onun bahtsız sakinleri üzerine boşlamış durumda.

"Almanlar Danimarka'yı 1940 Nisanında ilk kez işgal ettiğinde, neredeyse hiç direnç olmadı. Buna karşılık Naziler Danimarka hükümetinin görevde kalmasına ve ülke işlerini yönetmeye sözde devam etmesine izin verdiler. Kamu hizmetlerinin, okulların, kiliseler, hatta sendikalar ve siyasal partilerin çalışmaya devam etmesine özgürlükleri epey kısılmış olsa da izin verildi. Fakat halk Almanya'nın aç nüfusunu doyurmak için kısa sürede yağma edildi. Sığır stokları yüzde 15, domuz stokları yüzde 50 ve kümes hayvanları stokları yüzde 66 oranında azaldı. Kömür ve kokkömürünün yüzde 80'i için bel bağladığı İngiliz ithalatlarından mahrum kalan Danimarka sanayisi işlemez hale geldi. Almanya, Danimarka'yı, ona düşman bir devletmişçesine muamele etmekle tehdit ettikten sonra, 1941 Kasımı'nda, Nazi yanlısı Dışişleri Bakanı Scavenius, anti-komintern paktını imzalama şantajında bulundu Kabine'ye. 1942 Nisanı'na gelindiğinde yaşam maliyeti yüzde 65 oranında artmış ve Scavenius Başbakan olmuştu.

"İlk başta Danimarka Komünist Partisi, hakları büyük oranda sınırlanmış bir biçimde olsa da, başka işçi sınıfı örgütleri gibi çalışmaya devam etti. Fakat Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırdığı 22 Haziran 1941'den sonra, parti feshedildi, gazetesi yasaklandı ve liderlerinin çoğu tutuklandı. Yasama Organı Meclisi'ndeki üç komünist vekil bir toplama kampına yerleştirildi.

"Londra'daki Danimarka Konseyi'nin Sekreteri L. Gundel'e göre, Nazilere karşı ilk kez aktif sabotaj örgütleyenler komünistlerdi. Kendi sözcükleriyle aktaracak olursam: 'Önceden illegal bir parti aygıtı hazırlanmış olan tek parti onlardı.' Direniş geliştikçe, diğer siyasi kesimler komünistlerle işbirliği yapmaya başladılar ve bugün artık Danimarka'daki tüm parti ve sınıflardan oluşan eksiksiz bir birleşik cephe var. Alman işgalinden sonra ortaya çıkan ilk yeraltı gazetelerinden birinin editörlüğünü bir muhafazakar olan Christmas Moeller ile komünist vekil Axel Larson ortak biçimde yürütüyordu.

"Hiç şüphesiz Danimarka halkının mücadelesi Norveç'teki direniş hareketine yeni bir coşku kattı. Norveçliler Nazi işgalcilerine direnen ilk İskandinav halkı oldu. İsveç Nazi yanlısı bir tarafsızlık politikası izlerken ve Danimarka model manda olmanın imtiyazlarından yararlanırken, onlar işgal mercilerine ve işbirlikçilerine karşı savaş veriyorlardı. Şimdi Danimarkalılar Alman faşizmine karşı onlarla ortak bir cephe kurmuş olduğuna göre, Norveç halkı artık İskandinav ulusları arasında kendisini yalnız hissetmeyecek. Alman bölüklerinin Norveç'e geçmesi için İsveç tarafından şimdiye dek sağlanmış olan ulaşım olanaklarının geri çekilmesi muhtemelen Almanların Kızıl Ordu'ya karşı girişmiş oldukları yaz saldırısının çöküşünden esinlendi.

"Danimarka'da olduğu gibi Norveç'te de mücadelenin kendisinin yarattığı deneyim birlik ihtiyacını gösterdi halka. Ortak bir politika konusunda 1942 Ocağı kadar erken bir tarihte Komünist Parti ile İşçi Partisi arasında anlaşma sağlandı: 'birleşik bir ulusal irade, halkımız arasında kahramanca bir savaşma iradesi yaratmak ve böylece tüm Hitlerci terör eylemlerinin sonuçlarını bu terörizmin yaratıcısına yani faşizme karşı doğrultmak adına..."

"Bütün İskandinav ülkeleri arasında yalnızca İsveç'te işçi sınıfı birliği sağlayamadı. Burada İşçi Partisi liderleri İngiltere'de olduğu gibi Sovyetler Birliği'ne sınırsız övgüler düzüp kendi ülkelerindeki komünistlerle işbirliği yapmayı reddettiler. Tarihin bu geç döneminde işçi sınıfı içindeki bölünmüşlüğün faşist tiranlığın dehşetlerini yaşamamış ülkelere özgü olması dikkat çekici. Yine de İngiliz halkı gibi İsveç halkı da bir amaç birliğine doğru yavaşça yürüyorlar. Şafağın ilk gri çizgileri uzun bir kuzey gecesinin sonunu müjdeliyor. İskandinavya üzerine güneş doğuyor."

28 Eylül günü "Transatlantik Politikaları" adını verdiğim bir makaleyi tamamladım. Bu makale ABD'deki durumu konu ediniyor ve şimdiki okuyucunun aşina olmayabileceği bir iki noktaya açıklık getiriyordu. Örneğin, ABD'nin Cumhuriyetçi ve Demokrat partileri arasındaki yapay mücadeleden söz ediyor ve Birleşik Devletler Komünist Partisi'nin sekreteri Earl Browder'den alıntı yaparak şunları aktarıyordum: "Günün yaşayan meseleleri Cumhuriyetçi ve Demokrat partiler arasında kavga konusu olmamıştır; fakat her ikisi içerisinde de kavga konusu olmuştur."

Böylece bir Demokrat olan Roosevelt ile bir Cumhuriyetçi olan Wilkie, Kongre'de bulunan ve hem Cumhuriyetçiler hem de Demokratlardan oluşan bir gerici bloğa kar-

şı savaşa ilişkin ilerici bir politika için birlikte savaşabiliyorlardı. Şu soruyu ortaya atmıştım: "Her iki partide yer alan ilerici güçler işçi hareketinin desteği ile ortak politikalarını etkin bir biçimde ifade edebilecek üçüncü bir parti oluşturamazlar mı?" Yanıt hayırdı. Savaşın o aşamasında bu türden bir taktik, Başkanı Demokrat Parti'deki ilerici unsurlardan yalıtırdı ve gericilerin ekmeğine yağ sürerdi. Makalede belirttiğim gibi:

> "Savaştan önce Amerikan işçi hareketi birleşmiş olsaydı İngiliz modeli etrafında bir İşçi Partisi'nin kurulması sorunu çözerdi. Savaşın en kritik evresine girdiği, İşçi hareketinin bölünmüş olduğu, madencilerin lideri John L. Lewis'in savaş çabalarına karşı baltalayıcı manevralara imza attığı, Amerikan Emek Federasyonu'nun gerici rotasını izlediği, Hearst basınının Sovyetler Birliği'ne açıkça saldırdığı, Nazi propagandasını yinelediği ve Avrupa'da ikinci bir cephe açma önerisine, ilk önce Japon tehdidi ile ilgilenip Avrupa'da zaferi yalnızca bombardıman yoluyla kazanma önerileri ile karşı çıktığı bugün, bu fırsat kaçırılmıştır."

Sanayi Örgütleri Kongresi'nin ulusal siyasal komitesinin Başkanı S. Hillman şu tavsiyede bulunmuştu:

> "Üçüncü parti hareketlerinden sakınmalı ve bunun yerine hangi partiye bağlı olduğundan bağımsız olarak Başkan Roosevelt'in programını destekleyecek ilerici adayların en geniş kapsamlı ve en etkin desteği örgütlenmeli."

Bu politika temelinde, Birleşik Devletler'in dört bir yanında birleşik ilerici siyasal bloklar kurulmuştu. ABD'deki gizli tröstler ve karteller hükümeti ile bunların faaliyetlerinin yurtseverlik karşıtı niteliğinin güçlü bir şekilde kınanması karşısında Başkan Yardımcısı Wallace'den gelen memnuniyet söz konusu blokların gücünün ölçülmesi için değer taşıyabilir. İngiltere'de olduğu gibi, zayıflık, ilerici siyasal blokların merkezinde durması gereken işçi hareketinde birlik olmamasıydı. Bu konuya "Amerika'nın Bölünmüş Vaziyeti" başlıklı makalede zaten eğilmiştim.

Bir başka endişe kaynağı hem İngiltere hem de ABD'de ırk önyargısının gelişmesiydi. Bu sorunu, "Renk Bariyeri" başlıklı yayınlanmamış bir makalede tartıştım. Aşağıdaki paragraflar bu makaleden alınmıştır:

> "Tenlerinin rengi nedeniyle ayrımcılığa uğradıkları iddiasıyla siyah askerlerin Cornwall'da son dönemde gerçekleştirdiği isyan, Londra'da Russel Meydanı'nda yer alan Imperial Otel'in yöneticisinin beyaz olmayan bir kişiyle aynı otelde olmaya bazı konuklar razı olmadığı için Batı Hindistanlı kriket oyuncusu Leary Constantine'yi ağırlamayı reddetmesi, Kadınların Kara Ordusu'nu yöneten sosyetik hanımların koyu tenli Amelia King'i kız kardeşlerinden ayrı tutmak için giriştikleri maskaralıklar, beyaz ev sahipleri tarafından Hintli denizcilere yapılan

günlük aşağılamalar, Amerikalı ve Kanadalı askerler için sağlanan sosyal olanaklardan siyah askerlerin dışlanması ve bu kıyılara savaşmak ve belki de Batı medeniyeti için yaşamlarını feda etmek üzere gelen siyah askerlerin dans salonlarına, barlara ve hatta kimi zaman ortak okuma odalarına girişlerinin yasaklanması yalnızca bir gerçeğin altını çiziyor; manevi vatanları suyun karşısında Rosenberg ve Streicher'in topraklarında olan pek çok hatırı sayılır kişi var toplumumuz içinde."

"Beyazların beyaz olmayanlardan daha üstün oldukları önyargısı, toprakları açgözlü tacirler tarafından ilhak edilen siyahların, onların ancak satılmaya uygun oldukları yanıltıcı bahanesiyle köle olarak satıldıkları sömürgeleştirme sürecinin ilk günlerine dayanıyor. Bu önyargı yıllardır Afrika ve başka bölgelerdeki yerli ırkların ekonomik sömürüsü için bir kılıf oldu. Şimdi Hitler'in Birleşmiş Milletler içerisindeki beşinci kolunun kullandığı repertuarın önemli bir parçası; halk arasında çatışma ve bölünme yaratmanın bir aracı olarak Yahudi karşıtlığı ile kol kola işlev görüyor. Detroit'te yaşanan 1942 isyanlarından sonra Birleşik Devletler hükümeti, bazı tutukluların Mihver propagandası yayan bir örgütün görevlileri olduğunu fark etti. Güney Afrika'da Nasyonalist Parti'nin Mihver yanlısı lideri Dr. Malan siyahların insan olmadığını kanıtlamak için İncil'den alıntılara başvuruyor.

"Amerikan hükümeti ırk, renk, inanç veya ulusal köken nedeniyle hiçbir ayrımcılığın yapılamayacağını karara bağlamıştır; ancak Amerikan basını hâlâ bu kararın aksini ifade eden raporlarla dolu; 'du Pont'ta yer alan Northern Corporation üretken işçiler olarak siyahlara yer verememektedir,' 'Alabama eyaletinde siyahlara yönelik savunma eğitimi durdurulmuştur' ve 'Florida tersanesinden bir kurumda 500 siyah işten atılmıştır.' İngiliz hükümeti de Brendan Bracken aracılığıyla 'mümkün olan en kısa sürede bu önyargıya bir son verme taraftarı' olduğunu ifade etmiştir. Ama bu tip hadiseler hâlâ devam ediyor. Bu olayların çok küçük bir bölümü günlük gazetelerimizin köşelerine taşınıyor. Tokyo radyosu ise tamamını eksiksiz biçimde haber yapıyor; 'beyazların dünyanın beyaz olmayan ırkları üzerinde kontrol sağlamak için verdiği savaşta gösterdiği zulüm ve ikiyüzlülüğün örnekleri' olarak.

"Gerçekleri öğrenmek ve onları mümkün olan en geniş kesimlere yaymak sokaktaki adama düşüyor. Siyah denizciler tarafından ülkemize getirilen yiyecekleri yemekten ve Hindistanlı ve Faslı askerler tarafından savaş alanında kazanılan zaferleri alkışlamaktan memnunuz. Umumi tuvaletlerde ve birahanelerde siyah karşıtı ve Yahudi karşıtı sloganları ve hakaretleri tebeşirle yazıp fısıldayan adi korkaklardan onları korumalıyız.

"ABD Ordusu'nda 300 bini aşkın siyah var. Renk engeline rağmen savaşta yer almak üzere dünyanın dört bir yanından geldiler. Pantellaria'nın bombalanmasında bir siyah bombardıman bölüğü büyük rol oynadı. Pearl Harbour'da siyah bir karavanacı olan Leonard Royd Harman, 12 Kasım 1942 tarihinde Guadalcanal muharebesinde ateş altında yaralılara yardım götürmekte gösterdiği üstün cesaret nedeniyle ölümünden sonra Üstün Donanma Madalyası'na layık görüldü. Batı Hint Adalarından siyah bir RAF [Kraliyet Hava Kuvveti] astsubayı 29

Haziran 1943 tarihinde Almanya üzerine yapılan bir hava baskınında öldürüldü. Bu baskın için yola çıkmadan önce, Bury St. Edmunds'da bir danstan kendisini atma girişiminde bulunanları kınayan bir mektup yazmıştı Kolonilerden Sorumlu Devlet Bakanı'na. Bu tip hikayeler tüm dürüst erkek ve kadınların yanaklarını utançtan kızartıyor. Bundan fazlasını yapıyor bu hikayeler. Demokratik dünyanın birliğini tehlikeye düşürüyor ve savaş çabamızı derinden yaralıyor.
"Irkçılığın tohumlarını ekenler özgürlük ve ilerlemenin düşmanlarıdır. Naziler Alman halkını faşizmin demir topuğu altında sonunda ezmeden önce onu bölmek ve zayıflatmak için bu tür taktikler kullandılar. Sovyetler Birliği'nde, Stalin Anayasası'nın 123. Maddesi çerçevesinde, ırk ya da renk önyargısına ilişkin herhangi bir ifade kanunen cezalandırılabilir. Hitler'in SSCB'de bir beşinci kol örgütleyememesinin, orada hiçbir Malaya ve Singapur olmamasının, neredeyse iki yüz ırkı temsil eden tüm Sovyet yurttaşlarının faşist sürülerin saldırısına karşı durmak ve bu saldırıyı geri püskürtmek için birleşmesinin nedeni kısmen budur.
"Kolonilerden Sorumlu Devlet Bakanı'nın 1942'de söylediği gibi: 'Eğer özgürlük için savaşıyorsak ... Hitler'i zehirli Herrenvolk [Üstin Irk] doktrini için suçlarken, kendi kalplerimizde pusuya yatmış benzeri bir doktrin olduğu suçlamasına maruz kalmamalıyız."

"Renk Engeli" başlıklı makalem basında yer almadığı için hayal kırıklığına uğramıştım. Birlik mücadelesine yardım edeceğini hissediyordum. Bunca zaman sonra bu makaleyi tekrar okuyunca, içindeki mesajın bugün bile çöpe atılmaması gerektiğini hissediyorum.

Yayınlanmayan makalelerim içinde sonuncusu 1 Kasım tarihinde tamamlanmıştı ve "Sovyet İktidarının Yirmi Altı Yılı"nı kutluyordu. Potansiyel okuyucularıma "büyük Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bizim sınıfımız tarafından kurulmuş olduğu gerçeğinin gururla hatırlanması gerektiğini" hatırlatarak başlamış ve şöyle devam etmiştim:

"Eski günlerde sosyalizmin öncüleri, sıradan halkın, büyük bankacılar ve sanayicilerin yardımı olmadan kendisini yönetebileceğini ağırbaşlı bir tavırla söylediklerinde onlara gülünüyor ve onlarla alay ediliyordu. Buna rağmen 1917 Kasımı'nda dünyanın en çok baskı gören işçi sınıfı, Baltık'tan Pasifik'e kadar, Arktik'ten Afganistan sınırlarına kadar yayılan devasa toprakların egemeni haline geldi. 'Artık,' dedi Lenin, 'Rusya tarihinde yeni bir dönem başlıyor.' Dünya tarihinde yeni bir dönemdi bu."

Makalenin geri kalan önemli bölümü bir tarihsel olaylar anlatımıydı. Fakat şu uyarıda bulunmuştum: "Gericiler, dünyayı faşizmden kurtaran tüm ülkelerin sıradan halklarına rağmen, savaş sonrası yeniden yapılanma dönemine hükmetmek için bir kez daha deliklerinden çıkacaklar."

Kuzey Rusya'ya giden konvoylar Kasım ayında yeniden yola koyuldular. Sosyalist Devrim'in 26. yıldönümünü işaretlemenin en güzel yoluydu. İkinci bir konvoy aralık ayında yola koyuldu. Aralarında 72 gemi vardı. İkinci konvoy, Ayı Adası'nın yaklaşık 50 mil güneyinde yılbaşı akşamında "Scharnhorst" tarafından saldırıya uğradı. Ardından gelen deniz çarpışmasında "Scharnhorst" 36'sının kurtarıldığı 1.970 kişilik mürettebatıyla birlikte batırıldı.

Batı Avrupa'da ikinci bir cephenin yokluğuna rağmen muzaffer bir biçimde son buldu yıl. Savaşın akıntısı yön değiştirmişti ve Almanya şimdi her yerde savunmadaydı. Alman Yüksek Komutası'nın yayınladığı rakamlara göre 1941 Haziranı ile 1943 Kasımı arasında, Kızıl Ordu, Alman Ordusuna ait kara kuvvetlerine beş milyon askerden fazla kayıp verdirmişti. Kızıl Ordu'nun büyük zaferlerinin bir sonucu olarak, radikal bir dönüm noktası kazanılmış ve İkinci Dünya Savaşı'nın tüm seyri anti-faşist koalisyon lehine yön değiştirmişti.

VI
İkinci Cephe

Labour Monthly dergisinin Ocak 1944 sayısı için kaleme aldığı "Ayın Notları" köşesinde Palme Dutt, yeni yıla ilişkin olarak şunları söylemişti:

> "1944 yılının genel görünümüne hükmeden şey Tahran kararlarıdır. Tahran Moskova'yı tamamlamıştır. Sonunda, iki buçuk yıllık ittifakın ardından, birleşik bir strateji daha önceki kesimsel stratejilerin yerini almıştır. Avrupa'da faşizmin yok edilmesi için ... Birleşmiş Milletlerin planlı ve uyumlu topyekun hücumu için işaretler verilmiştir. 1944 yılına hâkim olan bu savaş ve zafer perspektifidir. Bu kararlardan, onları pratikte yerine getirmeye ilişkin devasa görevler çıkacaktır. Bu kararların yerine getirilmesi sürecinde devasa yeni sorunlar çıkacaktır ortaya. Bu sorunların çözümü için ve dünya düzeninin geleceği için, daha önceki Moskova kararlarını izleyen ve daha da ileriye götüren Tahran kararlarınca sağlam bir politik hat ortaya konulmuştur. Avrupa'da faşizmin yok edilmesi için yürütülecek nihai savaş sırasında açığa çıkacak gerek askeri gerek politik tüm görevler için ve güvenli bir zafer ve halkların barışını kazanmak için hazırlıklı olmamız gerekiyor. Bu perspektif, 1944 yılının kudretli perspektifidir. Bu perspektifin gerçekleştirilmesi, 1944 yılını, dünyanın yeni bir tarihsel çağının açılış yılı yapacaktır."

Pravda yeni yılı, nihai zaferin kesinliğinin canlandırdığı bir partinin merkezi organına yaraşır bir biçimde daha çarpıcı bir tonda kutladı:

> "Yurtsever Savaş'ın ateşleri içinde, büyük yeni çarpışmaların arifesinde, ülkemiz yeni yıla, 1944'e giriyor. Halkımızın tamamı kahraman Kızıl Ordumuza ve dünyanın tüm özgürlük aşığı halklarına tayin edici yeni başarılar getireceğine duyduğu derin bir güvenle karşılıyor ve kutluyor yeni yılı."

Sovyet Yüksek Komutası'nın planı, Baltık'tan Karadeniz'e kadar uzanan çok geniş bir cephe boyunca bir hücum başlatmaktı. Temel amacı Kırım'ı ve Dinyeper Nehri'nin batısında kalan tüm Ukrayna topraklarını özgürleştirmekti. Bu iddialı askeri programda ifade edilen güven ile belirgin bir karşıtlık içinde, Wehrmacht Kurmay Başkanı olan

Mareşal Keitel'den gelen bir raporda ortaya konulduğu gibi Alman planı "doğudaki her bir santimetrekare toprak için inatla mücadele etmek", Kuzey Fransa'daki Anglo-Amerikan çıkartmasını püskürtmek ve "savaşın zaferle sonuçlanmasını güvence altına almaktı". Keitel, elbette, daha sonra kabul ettiği üzere, Almanya'nın savaşı doğrudan kazanabileceğine artık gerçekten inanmıyordu. Aslında, Kızıl Ordu'nun darbe indireceğine inandığı bölgelere, mümkün olan en büyük sayılarda birlik yığmaya karar vermişti. Anti-faşist koalisyon içinde, Almanya'nın ABD ve İngiltere ile anlaşmaya varmasını sağlayacak bir ayrılık yaratacak kadar uzun bir süre Kızıl Ordu'nun ilerleyişini geciktirebileceği umudunu taşıyordu.

14 Ocak'ta Kızıl Ordu, Leningrad cephesi üzerinde Ropsha yönünde bir hücum başlattı. Aynı gün Volkov cephesi üzerinde bir başka hücum daha başlatıldı. Kızıl Ordu bir kez daha ileriye doğru hareket ediyordu.

17 Ocak günü, 1943 Mayısında Komünist Enternasyonal'in tasfiyesinden kısa bir süre sonra SSCB tarafından benimsenmiş olan yeni Sovyet Ulusal Marşı, sürpriz bir radyo yayını ile İngiltere'ye tanıtıldı. Churchill Tahran Konferansı'nda Stalin'den yeni marşın müziğini göndermesini istemiş ve İngiltere'deki ilk yayınlanışını dinlemeye söz vermişti. Stalin, 69. doğum günü hediyesi olarak kayıtlı bir kopya ile partisyonu sunarak görkemli bir yanıt vermişti. İngiltere'deki ilk icrasından sonra, *Daily Mail*'de, ünlü bir orkestra şefi ve kendisinden sonra yıllık Promenade Konserleri olarak adlandırılan konserlerin kurucusu olan Sör Henry Wood'un şu sözleri yer aldı: "Çok haz aldım. Görkemli ve asil bir ulusal marş ve çok asil bir halka ait; basit, anlaşılır ve coşkulu bir müzik."

21 Ocak günü, Churchill Stalin'e şu telgrafı gönderdi: "size Tahran'da bahsettiğim gibi Roma'yı savunan Alman ordularına karşı büyük bir saldırı başlatmış bulunuyoruz." Bu saldırı, Alman Yüksek Komutası'nın durumu düzeltmek için yedekte bulunan üç büyük tümeni ortaya atmasına neden oldu. Onlar bu şekilde oyalanırken Anglo-Amerikan bölükleri, Napoli'nin üzerindeki savunmasız İtalyan kıyı şeridine saldırma amacıyla uçakların koruması altında denize açıldılar. 22 Ocak günü, General Lucas komutası altındaki bu kuvvetler Anzio'ya çıkartma yaptılar ve kıyı başları kurdular. İyi uygulanmış bir manevraydı; ancak bölgeye Alman kuvvetlerinin hızlı bir biçimde sevk edilmesi daha fazla ilerlemelerini engelledi.

***

24 Ocak 1944'te Sovyet Hükümeti, Katın Ormanı'nda Alman-Faşist İşgalciler Tarafından Polonyalı Subay Mahkumların Vurulmasına İlişkin Ayrıntıları Soruşturma ve Araştırma Özel Komisyonu'nun raporunu yayınladı. Özel Komisyonun Başkanı, Alman-Faşist İşgalciler ve Ortakları Tarafından İşlenen Suçları Soruşturma ve Araştırma Olağanüstü Devlet Komisyonu'nun bir üyesi olan Akademisyen Burdenko idi. Özel ko-

misyonun da üyesi olan Olağanüstü Devlet Komisyonu'nun diğer üyeleri Akademisyen Aleksey Tolstoy ve başkentli Nikolay idi. Ayrıca Tüm Slavlar Komitesi'nden Korgeneral Dundorev, Kızıl Haç ve Kızılay Dernekleri Birliği'nden Kolesnikov, Akademisyen Potyomkin, Rus Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki Halkın Eğitim Komiseri, General Smirnov, Kızıl Ordu Merkezi Sağlık İdaresi Şefi ve Smolensk Bölgesel Yürütme Komitesi Başkanı Melkinov vardı. Önde gelen patoloji uzmanlarının yanı sıra, adli tıp ve bilimsel araştırma alanlarında uzmanlaşmış doktorlar da dahil olmak üzere sivil ve askeri tıpçılar ve tıbbi hukuk uzmanlarından oluşan etkileyici bir topluluğun yardım ve önerilerini alıyorlardı.

Smolensk'in kurtuluşundan hemen sonra 26 Eylül 1943 tarihinden itibaren yaklaşık dört aylık bir dönem boyunca uzmanları tarafından toplanmış tüm deliller Özel Komisyon'un elinde bulunuyordu. Toplam 11 bin cesedin mezardan çıkarıldığı tahmin ediliyor. Mezarların kazılması ve bedenlerin incelenmesi ile eşzamanlı bir biçimde, Özel Komisyon, bölge sakinleri arasından sayısız tanığı sorguladı ki bunların bir kısmı işkence ve ölüm tehdidi altında Alman soruşturması sırasında yanlış ifade vermeye zorlanmıştı.

Goebbels'e göre, Polonyalı subaylar, Sovyetler Birliği'nin Nazilerce işgal edilmesinden önce 1940 baharında Kızıl Ordu tarafından öldürülmüştü. Almanlar Smolensk'i 16 Temmuz 1941 tarihinde almıştı ancak Smolensk'in Kızıl Ordu tarafından geri alınmasından yalnızca beş ay öncesine, 1943 Nisanı'na kadar toplu mezarlar hakkında hiçbir söz edilmedi. 1941 yazına kadar Katın Ormanı'nın Smolensk halkı tarafından bir tatil yeri olarak kullanıldığını, yerel halkın oradan yakacak malzeme topladığını ve ormanın yakınlarında büyükbaş hayvan otlattıklarını gösterecek deliller yakında ortaya çıkacaktı. 1941 yazında ormanda bir Genç Mahkumlar Kampı vardı. Bölgede toplu mezarlar olsaydı, bunların hiçbiri mümkün olmazdı, çünkü Katın Ormanı'na giriş Almanlar buraya gelene kadar hiçbir biçimde sınırlandırılmamıştı.

Smolensk'in Nazilerce ele geçirilmesinin ardından, ormanda aşırı bir askeri devriye başlatıldı ve özel bir geçiş izni olmaksızın ormana giren herkesin vurulacağı uyarısında bulunan ikazlar ortaya çıktı. Daha önce Halkın İçişleri Komiserliği Smolensk İdaresi'nin misafirhanesi olan, Katın Ormanı içinde bulunan Koziy Goriy'deki bir kır evi Almanlar tarafından devralınmış ve muhtemelen 537. "İnşaat Müfrezesi"nin karargahı olarak kullanılmıştı. Bu sözde "İnşaat Müfrezesi"nin aslında bir imha birimi olduğu daha sonra gösterildi.

Özel Komisyon, Polonyalı savaş esirlerinin, subayların ve erlerin, Smolensk'in Almanlar tarafından ele geçirildiği döneme kadar bölgedeki yolları onarmakta çalışmış olduklarını tespit etti. Bunlar, Goebbels'in bir yıl önce Ruslar tarafından öldürüldüğünü iddia ettiği subaylardı. Tanıklar, çarpışmaların patlak vermesinden sonra ortaya çıkan karışıklıkta kampları vaktinde boşaltmanın mümkün olmadığı ve tüm Polonyalı

savaş esirlerinin ve bunların muhafızlarından kimilerinin Almanların ellerine düştüğü konusunda şahitlik yaptı. Çok sayıda tanık, 1941 Eylülü'ne kadar işgalin ilk aylarında Smolensk yakınlarında Polonyalı esirleri görmüş oldukları konusunda şahitlik yaptı.

Tanıklardan biri, Zenkovo köyündeki ilköğretim okulunda öğretmenlik yapan Mariya Aleksandrovna Şaşneva, Özel Komisyona, 1941 Ağustosu'nda, kamptan kaçan Polonyalı bir savaş esirine kalacak yer verdiğini söyledi. Ayrılmadan önce adını ve Polonya'da yaşadığı yerin adresini yazmıştı. Propaganda amaçlarıyla Almanlar tarafından yayınlanan bir listede, 1940 baharında Katın Ormanı'nda Ruslar tarafından vurulmuş olduğu yazıyordu! Başka pek çok tanık, Almanların buraya vardığı 1941 Ağustosu'nda ve Eylülünde, Polonyalı savaş esirlerinin 15 ila 20 kişilik gruplar halinde yollarda çalıştıkları konusunda şahitlik etti. Tüm tanıkların adları, özel komisyon tarafından yayınlanan raporda verildi.

Smolensk civarında 1941 yılının sonbaharında Polonyalı savaş esirlerinin bulunduğu, Almanların pek çok defa kamplardan kaçmış savaş esirlerini yakaladıkları gerçeği tarafından da doğrulanmaktadır. Çok sayıda tanık buna şahitlik etti.

Katın yerleşim yerinin Alman komutanının emri üzerine yöreden bazı kişiler "537. İnşaat Müfrezesi Karargahı"ndaki personele hizmet etmek için seçilmişti. Askerlerin nezaretinde işe gidip geliyorlar ve ormana ve hususi talimatlar olmaksızın odalara girmemeleri konusunda uyarılıyorlardı. Bunun sıradan bir müfreze karargahı olmadığını anlamaları uzun sürmeyecekti. Ağustos'un bir kısmı ve Eylül'ün büyük bir bölümü boyunca her gün kamyonlar geliyordu. Bir tanık, bu kamyonların her zaman müfreze karargahı kılığındaki kır evine giden yol üzerinde bir buçuk saat durduklarını fark etmişti. Tanık, motorlar susturulduğu için kamyonların durduğunu biliyordu. Birkaç dakika sonra, az çok düzenli aralıklarla tek silah atışları duyuluyordu. Ardından motorlar tekrar çalışıyor ve kamyonlar kır evine giden yollarına devam ediyorlardı. Tanıklardan biri olan Alekseyeva şöyle söylemişti:

> "Eğer kamyonların geldiği her defa (Konahovskaya, Mikhaylova ve ben) evin yakınındaki avluda isek mutfağa gönderiliyor olmasaydık muhtemelen eve gelen kamyon seslerinin nasıl kesilip sonra tekrar yükseldiğini fark etmeyecektim ... Pek çok kez, iki erin giysileri üzerinde taze kan lekeleri fark ettim."

Almanların, insanları vurmak ve ormanda gömmek için evin yakınlarına getirdikleri sonunda açığa çıktı. Tüm bu tanıklar, yolun yanındaki pek çok yerde yeni kaldırılmış toprak olduğunu fark ettiklerini söyledi.

Özel Komisyon tarafından yöneltilen ve Koziy Goriy'deki kır evinin yakınındaki ormanda ne tür insanların vurulduğuna ilişkin soruya cevaben şunları söyledi Alekseyeva:

> "Polonyalı savaş esirleriydi. ... Bir defasında kır evinde normalden daha geç sa-

ate kaldım. ... Bir asker birden içeri girdi ve bana gidebileceğimi söyledi. ... Bana anayola kadar eşlik etti. Yolda dururken ... ağır bir Alman nezareti altında sıraya girmiş yürüyen yaklaşık 30 Polonyalı savaş esirinden oluşan bir grup gördüm. Onların Polonyalı olduklarını biliyordum; çünkü savaştan önce bile ve Almanların gelişinden sonraki bir süre boyunca, Polonyalı savaş esirlerini, onlara özgü dört köşeli şapkaları ile üzerlerinde aynı üniformalarla anayol üzerinde görürdüm. Nereye götürüldüklerini görmek için yolun kenarında durdum ... Anayoldan belirli bir mesafe boyunca geri çekildim, yolun kenarındaki çalılıklarda saklandım ve bekledim. Yaklaşık 20 ya da 30 dakika içinde, tanıdık tek silah atışlarını duydum. Bundan sonra benim için her şey açık hale geldi ve hızlıca eve yollandım."

Özel Komisyon tarafından yöre halkından toplanan tüm kanıtlar içinde belki de en mahçup edici olanı, Smolensk Gözlemevi'nin başkanı olan Profesör Bazilevskiy'nin şahitliği idi. Alman işgalinin ilk günlerinde zorla yardımcı belediye başkanlığı makamına atanmıştı. Belediye Başkanlığı makamına, Smolensk geri alındığında Almanlarla birlikte orayı terk eden bir hain olan Menşagin adlı bir avukatı atamıştı Almanlar çoktan.

1941 Eylülü kadar erken bir tarihte Bazilevskiy, Menşagin'e, Komutan Von Schwetz'den 126 nolu Savaş Esirleri Kampı'ndan öğretmen Zhiglinsky'nin kurtarılmasını rica etmesini istedi. Menşagin Von Schwetz'e uygun bir biçimde yanaştı ve ardından Bazilevskiy'yi ricasının yerine getirilemeyeceği konusunda bilgilendirdi, çünkü Von Schwetz'e göre, "Berlin'den, savaş esirleri ile ilgili olarak en katı rejimin hiçbir gevşeme olmaksızın sapmaz bir biçimde sürdürülmesini emreden talimatlar alınmıştı." Şahitliğine göre Bazilevskiy ardından şunu sordu: "Kampta var olan rejimden daha katı bir şey olabilir mi?" Menşagin'in buna cevabı şöyle oldu: "Evet, olabilir! Ruslar en azından ölüme terk edilebilir, ama Polonyalı savaş esirleri ile ilgili olarak, emirler onların basitçe imha edilmesini söylüyor." Yaklaşık iki hafta sonra, Bazilevskiy Menşagin'e sordu: "Polonyalılarla ilgili haber var mı?" Menşagin cevapladı: "Onlarla ilgili her şey bitti. Von Schwetz, bana, onların Smolensk civarında bir yerde vurulduklarını söyledi." Menşagin, Bazilevskiy'ye, Polonyalı savaş esirlerinin vurulmasının "Almanya tarafından sürdürülen Polonya karşıtı politika zincirindeki bir halka" olduğunu da söyledi.

Bazilevskiy, Özel Komisyona, Alman komutasının 7. Bölümü'nün Sonderführeri olan, iyi Rusça konuşan, Hirschfeld aldı bir Baltık Almanı ile yaptığı bir görüşmeden de bahsetmişti:

"Hirschfeld, alaycı bir açık sözlülükle Polonyalıların zararlı ve aşağılık olduğunu tarihin kanıtlamış olduğunu ve bu nedenle Polonya'nın nüfusunun azaltılmasının toprağı bereketlendirip Almanya'nın yaşam alanının genişlemesini mümkün kılacağını söyledi bana. Bununla bağlantılı olarak Polonya'da kesinlikle hiçbir entelektüelin bırakılmadığını, çünkü hepsinin asıldığını, vurulduğun ya da kamp-

larda toplandığını söyleyerek böbürlendi Hirschfeld."

Bazilevskiy'nin şahitliği, Özel Komisyon tarafından sorgulanan ve Bazilevskiy'nin Menşagin ile yaptığı konuşmadan söz ettiği Profesör Yefimov tarafından doğrulandı. Bazilevskiy'nin hikayesinin belgelerle teyit edilmesi de, defterine kendi el yazısı ile Menşagin tarafından yazılmış notlarla sağlandı. Bu defter, Smolensk'in Kızıl Ordu tarafından kurtarılmasının ardından kent idaresinin dosyalarında bulundu. Defterin ve el yazısının Menşagin'e ait olduğu, hem Menşagin'in el yazısını bilen Bazilevskiy tarafından hem de uzman yazıbilimcileri tarafından doğrulandı. Notların üzerindeki tarihler 1941 Ağustosu'nun başından ertesi Kasım'a kadar devam ediyordu. 15 Ağustos 1941 tarihinde Smolensk'te hâlâ Polonyalı savaş esirlerinin bulunduğu ilk kayıttan açıkça anlaşılıyordu. Bu kayıtta şunlar yazıyordu: "Tüm kaçak Polonyalı savaş esirleri gözaltına alınacak ve komutanın makamına teslim edilecektir."

Smolensk bölgesindeki Kuprino köyünde yaşayan Ogloblin adlı bir rahip şunları söylemişti:

> "Stalingrad'daki olaylardan sonra Almanlar belirsizlik hissine kapılmaya başlayınca bu işi başlattılar. ... Katın provokasyonunun hazırlıklarına başlayan Almanlar, ilk önce, ikna, rüşvet ya da tehditlerin etkisi altında Almanların ihtiyaç duyduğu şahitliği yapacak tanıklar aramaya giriştiler. Koziy Goriy'deki evin yakınlarındaki küçük köyde yaşayan 1870 doğumlu köylü Parfen Gavriloviç Almanların dikkatini çekti."

Kisselev'in kendisi Özel Komisyona bilgi verdi:

> "1942 baharında iki polis evime geldi ve Gnezdovo durağındaki Gestapo'ya ifade vermemi emrettiler. Aynı gün, demiryolu durağının yanındaki iki katlı evde bulunan Gestapo'ya gittim. Oradaki odalardan birinde, bir Alman subay ve bir çevirmen buldum. Alman subay bana, çevirmen aracılığıyla, bölgede ne kadar zamandır yaşadığımı, mesleğimin ne olduğunu ve maddi durumumun nasıl olduğunu sormaya başladı. 1907 yılından beri Koziy Goriy bölgesindeki küçük köyde yaşadığımı ve kendi çiftliğimde çalıştığımı söyledim ona. Maddi durumuma gelince, dedim, yaşlı olduğum ve oğullarım savaşta olduğu için kimi zorluklar yaşıyorum.
> "Bu konuya ilişkin kısa bir konuşmadan sonra subay, Gestapo'nun elindeki bilgilere göre, 1940 yılında Katın Ormanı'ndaki Koziy Goriy bölgesinde Halkın İç İşleri Komiserliği'nde görevli kişilerin Polonyalı subayları vurduklarını belirtti ve o konuda nasıl şahitlik edebileceğimi sordu bana. Halkın İçişleri Komiserliği'nin Koziy Goriy'de insanları vurduğunu hiç duymadığımı söyledim ve bunun ne olursa olsun mümkün olmadığı cevabını verdim. Subaya, Koziy Goriy mutlak surette açık ve sık sık gidilen bir yer olduğu için, eğer insanlar orada vurulmuş ol-

saydı, komşu köylerin tüm halkının bunu bileceğini açıkladım.
"Subay, yine de, bu tür bir ifade vermem gerektiğini, çünkü kendisinin bunu iddia ettiğini söyledi bana. Bu şahitlik için büyük bir ödül alacağım sözü verildi. Subaya, bir kez daha, insanların vurulması hakkında hiçbir şey bilmediğimi ve savaştan önce muhitimizde bu tür bir şeyin gerçekleşmiş olamayacağını anlattım. Buna rağmen subay yanlış ifade vermem için inatla ısrar etti.
"Zaten bahsetmiş olduğum ilk konuşmadan sonra, 1943 Şubatı'nda Gestapo'ya yeniden çağrıldım. Artık, komşu köylerdeki diğer sakinlerin de Gestapo'ya çağrıldığını ve benden istedikleri ifadenin aynısının onlardan da istendiğini biliyordum.
"Gestapo'da, beni ilk kez sorguya çeken aynı subay ve çevirmen, benden, iddialara göre 1940 yılında Halkın İçişleri Komiserliği tarafından gerçekleştirilen, Polonyalı subayların vurulması olayına tanık olduğuma dair ifade vermemi istediler. Gestapo subayına bir kez daha bunun bir yalan olduğunu, çünkü savaştan önce [yani, 22 Haziran 1941'den önce] herhangi bir adam vurma konusuyla ilgili hiçbir şey duymadığımı ve yanlış ifade vermeyeceğimi söyledim. Ama çevirmen beni dinlemedi ve masadan elle yazılmış bir belge aldı ve bana okudu. Diyordu ki Koziy Goriy bölgesindeki küçük bir köyün sakini olan ben, Kisselev, 1940 yılında Halkın İçişleri Komiserliği'nin görevlileri tarafından Polonyalı subayların vurulduğuna kişisel olarak tanık oldum.
"Bu belgeyi okuyan çevirmen, onu imzalamamı söyledi bana. Bunu yapmayı reddettim. Çevirmen taciz ve tehditle bunu yapmaya zorlamaya başladı beni. Sonunda bağırdı: 'Ya bunu hemen şimdi imzalarsın ya da seni yok ederiz. Seçimini yap.' Bu tehditlerden korkarak belgeyi imzaladım ve bunun meselenin sonu olacağını düşündüm."

Daha sonra, Almanlar Katın mezarlarına muhtelif "heyetler" tarafından gerçekleştirilecek ziyaretler ayarladıktan sonra Kisselev bir "Polonyalı heyet" önünde konuşturuldu. Gestapo'da imzaladığı ifadenin içerdiklerini unuttu, aklı karıştı ve sonunda konuşmayı reddetti. Tutuklandı. Altı hafta boyunca acımasız bir biçimde dövüldükten sonra bir kez daha "konuşmalar" yapmaya razı edildi. Ezberi mükemmelleşene kadar prova yaptırıldı ancak "heyetler" ona soru sormaya başladıklarında yeniden kafası karıştı ve nihayetinde Polonyalı subayların vurulması hakkında hiçbir şey bilmediğini söyledi.

Kisselev, yeniden sorguya çekildiği ve ağır bir biçimde dövüldüğü Smolensk hapishanesine götürüldü. Bu dayakların sonucunda, duyma hissi bozuldu ve sağ kolunu kullanamaz hale geldi. Yaklaşık bir ay sonra, Katın Ormanında asılacağını söylediler ona. Kisselev, insanların vurulması konusunda görgü tanıklığı yapma rolüne uygun olmadığı, yalan söylemeyi bilmediği ve daha fazla konuşma yapmaya zorlanırsa, muhakkak yeniden her şeyi karıştıracağını söyleyerek yalvardı. Kisselev'in ifadesi şöyle devam ediyordu:

"Subay ısrar etmeye devam etti. Birkaç dakika sonra askerler odaya girdiler ve

lastik coplarla beni dövmeye başladılar. Dayaklara ve işkenceye dayanamayarak Polonyalı subayların Bolşevikler tarafından vurulduğuna ilişkin bir hikaye ile halkın önüne çıkmayı kabul ettim.
"Beni ormandaki mezarlara götürmeden önce her defasında çevirmen evime gelir, beni avluya çağırır, bir yana götürür, kimsenin duymayacağından emin olur ve yarım saat boyunca 1940 yılında Halkın İçişleri Komiserliği tarafından Polonyalı subayların iddia edildiği biçimde vurulduğu konusunda söyleyeceğim her şeyi bana ezberlettirirdi."

Ancak Kisselev, beklenmeyen sorular tarafından hazırlıksız yakalandığında hâlâ hatalar yapıyordu ve sonuç olarak başka dayaklara maruz kalıyordu. Tanıklığı, eşi Aksinya Kisseleva ve ayrıca kendisi de Kisselev'in küçük köyünde yaşayan demiryolu ustası Timofey Sergeyev tarafından doğrulandı.

Bolşevikler tarafından Katın Ormanı'nda vurulmuş Polonyalı subaylar hakkında bilgileri olduğunu söylemeyi reddettiklerinde her ikisi de sorguya çekilip dövülen eski istasyon şefi Ivanov ile istasyon şefi Savvateyev tarafından da benzeri kanıtlar sürüldü Özel Komisyon'un önüne.

Yanlış ifade vermeleri için "tanıkların" gözünü korkutmanın yanı sıra mezarları kamusal denetime hazırlamak için epey çaba ve zaman harcadı Almanlar. Bu çabalar arasında 1940 Nisanı'ndan daha geç bir tarih taşıyan tüm belgelerin Polonyalı ölülerin kıyafetlerinden kaldırılması da vardı. Aleksandra Mihaylovna Moskovskaya, 1943 Martı'nda bir gün, Dinyeper kıyısındaki açıklıkta yer alan kulübesinden yakacak odun alıp getirmeye gittiğinde orada saklanan bir Rus savaş esiri bulmuştu. Özel Komisyona şunları anlattı:

"Onunla yaptığım konuşmadan öğrendim ki adı Nikolai Yegorov olan bir Leningrad'lıydı. 1941 sonundan beri Smolensk kasabasında yer alan 126 numaralı Alman savaş esirleri kampındaydı. 1943 Martı'nın başında, yüzlerce savaş esirinden oluşan bir yürüyüş kolu ile kamptan Katın Ormanı'na gönderilmişti. Orada, Yegorov'un da aralarında bulunduğu bu savaş esirleri, Polonyalı subay üniformalarındaki cesetleri saklayan mezarları kazmaya, bu cesetleri mezarların dışına sürüklemeye ve ceplerinden belgeleri, mektupları, fotoğrafları ve tüm diğer malzemeleri çıkarmaya mecbur edilmişlerdi.
"Almanlar bu cesetlerin ceplerinde hiçbir şey bırakılmaması konusunda en kati emirleri vermişlerdi. İki savaş esiri, cesetlerden bazılarını aradıktan sonra bir Alman subayı bu cesetlerde bazı kağıtlar buldu diye vurulmuştu. Cesetlerin üzerindeki kıyafetlerden çıkarılan eşyalar, belgeler ve mektuplar, esirleri, daha sonra bu kağıtların bir kısmını cesetlerin ceplerine geri koymaya zorlayan Alman subaylar tarafından incelenmiş ve geriye kalan kağıtlar çıkarılan eşyalar ile belgelerden oluşan bir yığının üzerine fırlatılıp daha sonra yakılmıştı."

Birkaç hafta sonra bu iş tamamlanınca Rus esirler uzaklaştırıldı. Üç veya dört saatlik bir yürüyüşün ardından ormandaki bir açıklıkta yer alan bir çukurun yanında bir mola yerine getirildiler. Alman muhafızlar küçük gruplar halinde uzaklaşmalarına izin verip onları vurdular. Sıralarını bekleyenler olanları fark edince ajite oldular. Yegorov'dan çok uzak olmayan bir grup muhafızlara saldırdı. Karışıklıktan yararlanan Yegorov ormana kaçtı ve sonunda Moskovskaya'nın kulübesinde saklandı. Daha sonra, Moskovskaya işteyken, Alman polisi alanı arayıp Yegorov'u yeniden ele geçirdi. Moskovskaya Gestapo'ya çağrıldı fakat tahta kulübesinde saklanan savaş esirleri hakkında bilgisi olduğu iddiasını inatla reddetti. Gestapo gitmesine izin verdi; çünkü belli ki Yegorov onu suçlu duruma düşürmemişti.

Yegorov, savaş esirlerinin, Katın Ormanı'ndaki cesetleri kazmanın yanı sıra başka yerlerden ceset getirmek için de kullanıldığını ve bu cesetlerin daha önceden gömülmüş olan cesetlerle birlikte çukurlara atıldığını da anlatmıştı Moskovskaya'ya. Başka yerlerde Almanlar tarafından vurulan çok sayıda insan cesedinin Katın mezarlarına getirildiği gerçeği, Smolensk'te Almanların emri altında çalışan makinist-çarkçı K. S. Suhaçev'in ifadesi ile doğrulandı. Bir gece bir Alman kamyonu ile Savenki köyüne giderken bir başka kamyon ile çarpışmıştı ve çarpıştığı bu kamyon devrilmişti. Suhaçev ve Alman şoför hâlâ dik duran kamyonlarından dışarı atlamış ve yanında yatan kamyona koşmuşlardı. Ağır ve pis bir çürümüş et kokusuyla karşılaşmışlardı. Fakat bırakalım da Özel komisyona anlattığı haliyle Suhaçev anlatsın hikayeyi:

> "Kamyonun bir branda ile kaplı ve iplerle bağlanmış bir yük taşıdığını gördüm. Çarpmanın etkisiyle ipler kopmuş ve yükün bir kısmı dışarı yamaca düşmüştü. Bu korkunç bir yüktü; üstlerinde askeri üniformalar taşıyan insan cesetleri. Hatırlayabildiğim kadarıyla, kamyonun yanında yaklaşık altı ya da yedi adam vardı: bir Alman şoför, tomson makineli tüfekleri olan iki Alman; geri kalanı Rus savaş esirleriydi ... Uygun bir anı yakalayarak Rus savaş esirlerinden birisine alçak sesle sordum: 'Bu da ne?' Çok sessizce cevapladı: 'Gecelerdir Katın Ormanı'na ceset taşıyoruz.'"

Başka pek çok tanık, Katın Ormanı'na giden anayol boyunca gelip geçen brandalarla kaplı benzeri kamyonlar gördüklerine dair ifade verdiler. Tüm vakalarda tanıklar bu kamyonlardan gelen sert ve pis bir çürümüş et kokusundan söz etti. Özel Komisyon, Almanlar tarafından başka yerlerde vurulan Polonyalıların Katın Ormanı'na getirilmesindeki maksatların şunlar olduğuna hükmetti: Birincisi kendi suçlarının kanıtlarını yok etmek, ikincisi suçlarını Sovyet hükümetinin üstüne yıkmak ve üçüncüsü Katin Ormanı'ndaki mezarlarındaki "Bolşevizm kurbanları"nın sayısını arttırmak.

1943 Nisanı'nda, çoktan belirtmiş olduğumuz gibi, Joseph Goebbels'in becerikli yön-

lendirmesi altındaki Alman Propaganda Bakanlığı bu hunharlıkları Sovyet hükümetinin üstüne atmak için geniş bir kampanya başlattı. Katın mezarlarına yapılan küçük geziler, Alman işgalcileri ve müttefikleri tarafından işgal edilen ülkelerden gelen "delegasyonlar" için olduğu kadar Smolensk sakinleri için de düzenleniyordu. Özel Komisyon, Katın mezarlarına yapılan küçük gezilere katılmış olan bazı "delegeleri" sorguladı. Patolojik anatomi uzmanı Dr. Zukov, Özel Komisyon önünde aşağıdaki ifadeyi verdi:

> "Cesetlerin giysileri, özellikle de paltolar, botlar ve kemerler iyi korunmuştu. Giysilerin metal parçaları (kemer tokaları, düğme kancaları ve ayakkabı pençelerindeki çiviler vs.) aşırı derecede paslanmamıştı ve bazı durumlarda metal cilasını hâlâ koruyordu. Cesetlerin derilerinin görülebilen bölümleri (yüzler, boyunlar, kollar) en çok kirli yeşil renkteydi ve bazı durumlarda kirli kahverengiydi, ama dokuların tamamen parçalanması, çürüme söz konusu değildi. Bazı durumlarda beyaz renkli çıplak kirişler ve kas bölümleri görülebiliyordu.
> "Kazılarda bulunduğum sırada, insanlar büyük bir çukurun dibindeki cesetleri ayırıp çıkarmakla uğraşıyorlardı. Bu amaçla kürekler ve başka aletler kullanıyorlar ve aynı zamanda cesetleri elleriyle kavrıyor ve kollardan, bacaklardan ya da giysilerden tutup bir yerden bir yere sürüklüyorlardı. Tek bir dağılan ceset ya da kopan uzuv vakası görmedim.
> "Bunların hepsini göz önüne alarak, cesetlerin, Almanların iddia ettiği gibi üç yıldır değil fakat çok daha kısa bir süredir toprakta kalmış olduğu sonucuna vardım. Toplu mezarlarda ve özellikle tabutsuz olduklarında, cesetlerin çürümesinin tekli mezarlarda olduğundan daha hızlı ilerlediğini bilerek, Polonyalıların toplu kıyımının yaklaşık bir buçuk sene önce gerçekleştiği ve bunun 1941 sonbaharı ya da 1942 ilkbaharında olabileceği sonucuna vardım."

Katın mezarlarına yapılan kısa gezilere katılan çeşitli tanıklar benzeri ifadeler verdiler. Bu tanıklar, Özel Komisyon raporunda adları yazılarak listelendiler. Almanlar, Katın mezarlarındaki Polonyalı askerlerin Ruslar tarafından katledildiği konusunda yerli halkı ikna edemediklerini anladıklarında, mezarları tamamlayıp sözüm ona "537. İnşaat Müfrezesi"nin karargahı olan kır evini yaktılar. Mezarları ziyaret ettikten sonra Rus katliamı hikayesinden şüphe duyan ya da bu hikayeye inanmayanların üstesinden gelmek için de birtakım girişimlerde bulundular. Bu şüpheciler işten atıldılar, tutuklandılar veya vurulmakla tehdit edildiler. Bu türden misillemeler, eski polis memuru Zagaynev ile hikayesi zaten anlatılmış olan Yegorov'a karşı yapıldı. İnanmayan herkesin izini bulmak ve cezalandırmak için Almanların giriştiği çabalar ile ilgili olarak pek çok tanık ifade verdi. Borok köyünde yaşayan üç kızı, Alekseyeva, Mihaylova ve Konahovskaya'yı susturmak için aradılar. Ailesi ile saklanan esas "tanıkları" Kisselev'i de aradılar. Evini yaktılar. Smolensk istasyonundaki eski kuplör Zaharvo kadar Gnezdevo'nun eski istasyon şefi Ivanov'u ve aynı istasyonun eski istasyon şefi yardım-

cısı Savvateyev'i de ele geçirmek için uğraştılar.

Smolensk'ten geri çekilmelerini önceleyen son günlerde Alman işgalcileri Profesör Bazilevskiy ve Profesör Yefimov'u aradılar fakat kaçmışlardı. Yukarıda değinilen kişilerin hepsi Özel Komisyona hikayelerini anlatmak üzere yaşadılar.

1944 Ocağı'nın 16'sı ile 23'ü arasındaki dönemde, araştırma üzerinde çalışan adli tıp uzmanlarından oluşan ekip toplam 925 ceset inceledi. Bulguları arasında, şunlar özellikle önemli:

> "(c) Giysilerin incelemesi sırasında keşfedilen ceplerdeki sökükler, ters yüz edilmiş cepler ve ceplerdeki yırtıklar, kural olarak her bir ceset üstündeki giysilerin (paltolar, pantolonlar vs.) gerçekleştirilen aramaların izlerini taşıdığını göstermektedir.
> "(e) Bulunan bazı belgeler 12 Kasım 1940 ile 20 Haziran 1941 arasındaki döneme gönderme yapan veriler içermektedir.
> "(g) 925 ceset üzerinde yapılan harici ve dahili inceleme kafa ve boyun üzerinde kurşun yaraları olduğunu kanıtlamaktadır ... Art kafa kemiğindeki giriş deliklerinin çapları, vakaların büyük çoğunluğunda, iki farklı kalibrelik ateşli silah kullanıldığı sonucuna ulaşmayı mümkün kılmaktadır ... 7,65 mm ... ve daha düşük sayıda vakada ... 9 mm. Kafatası kemiklerindeki çatlakların niteliği ve bazı vakalarda giriş deliklerinde barut izleri bulunması gerçeği, silahların yatay olarak veya neredeyse yatay olarak ateşlendiğini kanıtlamaktadır. Kurşunların giriş ve çıkış noktaları arasındaki ilişki, silahların kafa öne doğru eğilmiş olarak arkadan ateşlendiğini göstermektedir. ... Bulgu yerindeki toprağın özellikleri, cesetlerin doku ve organlarının korunmasında özellikle önemliydi. ... Ancak, cesetlerin kuruma derecesi ve cesetlerdeki adiposir oluşumu, özellikle de giysilerin olduğu kadar kasların ve iç organların korunmasındaki iyi durum, cesetlerin uzun süre toprakta kalmamış olduklarını öne sürmek için gerekçe sağlamaktadır. ...
> "Adli tıp uzmanlarından oluşan komisyon, incelemeden gelen veriler ve sonuçlara dayanarak, Polonyalı Ordu subayları ve savaş esiri erlerin ateşli silahlarla vurularak öldürüldüğü gerçeğini kanıtlanmış olarak kabul etmektedir; bu vurulmanın yaklaşık iki yıl önceye; yani 1941 Eylülü ile Aralığı arasındaki döneme uzandığını ileri sürmektedir; adli tıp uzmanlarından oluşan komisyon tarafından cesetlerin üzerindeki giysilerin içinde 1941 tarihli değerli eşyalar ile belgelerin bulunması gerçeğini, 1943 yılının ilkbahar-yaz döneminde cesetler üzerinde arama yapan Alman-Faşist yetkililerinin bu işi ayrıntılı yapmadıklarına kanıt olarak kabul etmektedir, bulunan belgeler ise savaş esirlerinin 1941 Haziranı'ndan sonra vurulduğunu kanıtlamaktadır; 1943 yılında Almanların vurulan Polonyalı savaş esirlerinin cesetleri üzerinde son derece sınırlı sayıda otopsi yapmış olduğunu belirtmektedir; Smolensk, Orel, Harkov, Krasnodar ve Voronej kentleri de dahil olmak üzere SSCB'nin geçici olarak işgal edilen topraklarında Alman-Faşist yetkililer tarafından geniş ölçekte icra edilen savaş esirlerini vurma uygulamasında kullanılan yöntemlerdeki eksiksiz özdeşliği belirtmektedir."

Özel Komisyon'un raporu, Katın mezarlarındaki muhtelif cesetler üzerinde bulunan ve Polonyalı subay tutsaklarının aslında 1941 sonbaharında Almanlar tarafından vurulduğunu ve Goebbels'in iddia ettiği gibi 1940 yılında Ruslar tarafından vurulmadığını kanıtlayan çok sayıda belgeyi listeler, tanımlar ve tarihlendirir. Aslında Goebbels'in kitabın bir önceki bölümünün başında zaten anılmış olan 29 Eylül 1943 tarihli günlük kaydında böyle olacağını tahmin ettiği üzere tüm kanıtlar buna işaret eder. Özel Komisyon raporunun sonundaki özetin son paragrafı şunları belirtir:

> "Alman-Faşist işgalcileri, Katın Ormanı'nda Polonyalı savaş esirlerini vurarak Slav halklarının fiziksel imhası politikalarını tutarlı bir biçimde sürdürdüler."

15 Ocak 1944 tarihinde, Birleşik Devletler'in Moskova Büyükelçisi Averell Harriman'ın kızı Kathie Harriman'ın eşlik ettiği büyük bir Batılı muhabirler grubu, Alexander Werth'e göre, "Rus yetkililer tarafından Katın Ormanı'nda kazılıp çıkarılmış olan Polonyalı üniformaları içindeki yüzlerce cesede bakmak üzere ürkütücü yolculuklarına çıktılar." Bayan Harriman daha sonra, görmüş olduğu kanıtlara dayanarak, 1941 yılında Almanlar tarafından öldürülmüş olduklarına kanaat getirdiğini kabul etti. On iki gün sonra, 27 Ocak'ta, muhabirler grubu ve Bayan Harriman tarafından yayınlanan ve BUP ve *Reuter* telgraf haberinde verilen aşağıdaki bildiri *Daily Express*'te yayınlandı:

> "Smolensk'te cesetlerden alınan gazete döküntüleri, paralar ve diğer ıvır zıvırları bir araya toplayan trajik yığınları inceledik. Ve Stanislaus Korshinsky'nin mektubunu bu yığınlar arasında gördük. Rusya'daki Polonyalı bir savaş esiriydi ve 15 Begetal, Varşova adresinde yaşayan karısı Iria'ya şu mektubu yazmıştı: 'En Sevgili Güneş ışığını, Bana gönderdiğin şey için sana çok teşekkür ederim. Beni unutmamaya dikkat et. Sahip olduğum tek şeyin sen olduğunu hatırla. Sevgili kızım, yalnızca seni düşünüyorum. Bana sık sık yaz ve yazmak için benden mektup gelmesini bekleme. Sana öpücükler gönderiyorum ve seni çok seviyorum.' Korshinsky ölü, 'Katın katliamının' kurbanlarından biri o. Ama cesedi üzerinde bulunan mektubu Ruslar için sessiz bir tanık. Almanlar, Rusların katliamı 1940 Martında gerçekleştirdiğini iddia ediyor. Oysa Korshinsky'nin mektubu 20 Haziran 1941 tarihini taşıyor."

1945 Aralığı'nda, bir Alman subaylar grubunun Leningrad'da yapılan mahkemesi sırasında, sanıklardan biri olan Duere Rus kadınlarının, çocuklarının ve yaşlılarının geri çekilen Alman bölükleri tarafından nasıl öldürüldüklerini detaylı olarak anlattı. Katın Ormanı'nda, Polonyalı subaylar ve Yahudiler de dahil olmak üzere 13 bin ile 20 bin arası insanın vurulup gömüldüğünü söyledi. Bu bilgi, 31 Aralık 1945'te *Sussex Daily News*'te yayınlanan bir *Reuter* mesajının konusuydu.

Yıllar sonra, 12 Mart 1952'de, Goebbels'in Katın katliamına ilişkin propaganda hika-

yesini canlandırmaya dönük bir Amerikan girişimini çürütmek üzere *Pravda*, Prag'daki Karlova Üniversitesi'nde Adli Tıp Profesörü olan Frantisak Gaek'ten gelen bir açıklamayı yayınladı. Bu açıklama 1943 yılının ilkbaharında yapılmıştı ve Alman soruşturması sırasında Katın mezarlarındaki cesetleri inceleme işinde yer alması emredilen, Almanlarca işgal edilen ülkelerden gelen 12 profesörden biri olarak sahip olduğu kişisel gözlemlerine dayanıyordu Gaek'in. Rus incelemesini önceleyen en az altı aylık bir dönem boyunca cesetleri incelemiş bir kişi olarak, bulgularının daha kesin olmasının muhtemel olduğunu vurguluyordu. Yine de, aynı sonuçlara ulaşmıştı ve şöyle diyordu: "Çeşitli cesetler üzerinde yapılan otopsiye ... dayanarak, cesetlerin, hiç şüphesiz, Hitlercilerin iddia ettikleri gibi üç yıl boyunca orada yatmış olamayacaklarını; fakat en fazla bir yıldan fazla olamayacak çok kısa bir süre için orada yatmış olabileceklerini tespit ettim." Elbette detaylı tıbbi kanıtlar sundu ve ayrıca kendisi tarafından incelenen Polonyalı subayların, Karlsruhe yakınlarındaki H. Henschau Alman firması ve Durlach Şirketi tarafından imal edilen tabancalarla vurulmuş olduklarını belirtti.

1943 ilkbaharında Alman soruşturmasında yer alması emredilen 12 kişiden bir diğeri olan Bulgaristanlı Profesör Marko Markov, 1946 yılında yapılan Nazi savaş suçlularının yargılandığı Nuremberg mahkemesinde, mahkeme üyelerine, cesetlerden birini inceledikten sonra bu cesedin, Nazilerin onu ikna etmeye çalıştıkları gibi, üç yıldır toprakta olduğu sonucuna varamadığını anlatarak kanıtlar sundu. Bu nedenle, otopsi raporunda, incelemenin betimleyici yanıyla yetindi ve raporunu herhangi bir sonuca bağlamadı. Nuremberg savcısı kendisine neden sonuç yazmadığını sorunca, Markov şu cevabı verdi: "Çünkü bize verdikleri kağıtlardan anladım ki bizde baştan cesetlerin yıllardır orada toprakta yattığı izlenimini vermek istiyorlardı ... ve yaptığım inceleme sırasında elde edilen veriler bu hikayeyle açıkça çeliştiği için, herhangi bir sonuca varmaktan kaçındım." Markov ardından, Alman soruşturmasında tanıklık edenleri, Polonyalıların 1940 yılında öldürülmüş olduğunu teyit eden genel bir sonucu imzalamaya zorlamak için onlar üzerinde uygulanan psikolojik baskıyı detaylı bir biçimde anlattı Nuremberg yargıç kürsüsüne.

Nuremberg mahkemesi sırasında Sovyet savcı L. N. Smirnov, Heinrich adlı bir Alman görevlisi tarafından imzalanan bir telgraf sundu. Polonya Genel Hükümeti'ne hitaben yazılmış bu gizli telgrafta, Polonya Kızıl Haç delegasyonunun orada kullanılan silahların kovanlarından örnekler alarak Katın'den döndüğü belirtiliyor ve şunlar söyleniyordu: "Bunların Alman mühimmat olduğu ortaya çıkmıştır. 7,65 mm kalibre. 'Geko' firması. Mektup devam eder." Şüphesiz ki Gobbels'i, 8 Mayıs 1943 tarihli günlük kaydını kaleme aldığında fazlasıyla endişelendirmiş olan delil buydu.

Heinrich'in telgrafı Nuremberg'de kamuya açıklandıktan sonra, savcı, Sovyet uzmanı V. Prozorovskiy'ye sordu: "Toplu mezarlarda bulunan Alman mermileri aynı Alman firmasından mı ve aynı kalibrede mi yoksa değil mi?" Prozorovskiy yanıtladı: "kurşun

yaralarında bulunan mermiler 7,65 kalibrelikti ve kazı sırasında bulunan kovan örnekleri 'Geko' firmasının işretini taşıyordu.

1952'de Polonya hükümeti Katın trajedisine ilişkin kendi açıklamasını aşağıdaki kesinlikte yayınladı:

> "Katın'de binlerce Polonyalı subay ve erin yok edilmesi, Katin'deki suçlarla birlikte Polonya ve Sovyet toprakları üzerinde yüzlerce benzeri suç işlemiş olan Hitler taraftarı canilerin işidir. Katın suçu, amacı Polonya halkının fiziksel imhası olan Hitlerci eylem zincirinde bir halkaydı. ... Hitlerci propagandanın yalanları, toplanan ve Polonyalı temsilciler önünde reddedilemez bir biçimde kanıtlanan delillerle tamamen çürütüldü."

1976 Eylülü gibi yakın bir tarihte, İngiltere Dışişleri Bakanlığı adına konuşan bir temsilci, Avam Kamarası'nda bir kez daha Katın meselesini gündeme getirmiş olan bir Tory parlamenterini şöyle yanıtladı: "Kimin sorumlu olduğu majestelerinin hükümetini tatmin edecek bir biçimde hiçbir zaman kanıtlanmamıştır."

Eklenecek yalnızca bir husus kaldı; "fethedilen Doğu"yu, Almanların, yaşayan yerli halkları serf konumuna düşürerek kolonileştirmesi için hazırlamak üzere, SSCB'deki benzeri kategoriler kadar Polonyalı subaylar ve entelektüellerin tümünün de imhasına yönelik Himmler planlarını ve talimatlarını içeren belgeler mevcuttur. Yukarıda bir hayli detayla zaten verilmiş olan kanıtlarla birlikte ele alındıklarında, bu belgelerden elde edilen kanıtların, Katın'de gömülü Polonyalı subaylar ile erlerin ölümlerinden sorumlu olanların Almanlar olduğu konusunda hiçbir şüpheye yer bırakılmamalıdır.

***

Sovyet-Polonya sınırı hakkındaki sorun, 1944'ün ilk aylarında, Kızıl Ordu Ocak ayının ilk haftasında savaş öncesi hududu geçip yeni kurtarılmış bölgelerin yönetimini devralınca önemli bir mesele haline geldi. 9 Ocak'ta *Observer* dergisindeki bir makalede D. Martens, ihtilaflı toprakların Polonyalılara geri verilmesi halinde ne olacağı konusunda Polonyalıları sert bir biçimde uyardı:

> "Ukrayna'ya dönük Polonya atılımı, aktörleri yalnızca yarı feodal toprak sahipleri, devlet görevlileri ve idari görevlerle yerleşen kimseler olduğu için boşa çıkmıştır. 1918 ile 1939 yılları arasında, kıt görüşlü ve merhametsiz bir azınlık politikası oradaki karışık milletler arasında bir uçurum yarattı; savaşın olayları ile telafisiz biçimde genişletilmiş olan bir uçurum. Bazı Ukraynalılar Almanlarla işbirliği yaptı; diğerleri Sovyet yanlısı gerillalara katıldı. Ancak hem Alman yanlısı hem de Sovyet yanlısı Ukraynalılar Polonyalılara karşı aynı sertlikle düşman kesildi. ...

> "Polonyalılar için, doğudaki sınır bölgelerinin çoğu, hurdaya çıkarılacak ölü bir varlığı temsil ediyor. Harita üzerine çizilen hiçbir hayal ve savaş öncesi duruma yapılan hiçbir gönderme bu gerçeği değiştiremez. Rus iddialarından bütünüyle bağımsız olarak, bu sahaların Polonya'nın içine yeniden katılması artık neredeyse kesin bir biçimde yıllar sürecek bir iç savaşı ve çok fazla kan dökülmesini gerektirecek. Polonya çetin sınavından, tükenmiş ve harap halde çıkacağı için kendi çıkarlarına zarar getirmeksizin bu denli ağır bir yükü omuzlayamaz."

Sovyet hükümeti ile Londralı Polonyalılar arasındaki müzakereler, eğer müzakere denilebilirse, Churchill'in aracılığı ile 1944 ilkbaharı boyunca sürdü. 1 Şubat günü Churchill, Stalin'e, Londra'da yer alan sürgündeki Polonya hükümetinin temsilcilerini gördüğü ve onlara, Majestelerinin hükümetinin, Almanya'ya karşı Sovyetler Birliği sınırlarının güvenliğini sağlamak için gerekli görülen tüm önlemlerde Sovyet hükümetini destekleyeceğini söylediği konusunda bilgi verdi. Ayrıca şunları söylemişti: "Polonya'nın Almanya'nın kontrolünden kurtulması esas olarak Rus ordularının devasa fedakarlıkları sayesinde gerçekleşiyor. Bu nedenle Müttefiklerin, Polonya'dan, elinde tutacağı sınırlar konusunda büyük oranda kendilerine danışmasını istemeleri haklarıdır." Churchill'in mektubu şöyle devam ediyordu:

> "Ardından ... Sovyet hükümeti, etnolojik hususların tartışılmasına tabi olarak, Polonya'nın doğudaki sınırlarının Curzon hattına uymasını kabul etmeye istekli olacaktır, dedim ve Curzon hattını, tartışma için bir temel olarak kabul etmelerini önerdim. Polonya'nın, kuzeyde ve batıda elde edeceği telafi niteliğindeki kazançlardan söz ettim. Kuzeyde Doğu Prusya olacak; fakat burada Königsberg konusuna değinmedim. Batıda güvende olacaklar ve Oder hattına kadar Almanya'yı işgal etmeleri için onlara yardım edilecek. ... Polonyalı bakanlar bu şekilde gözler önüne serilen bir manzarayı reddetmekten çok uzaktılar ..."

Fakat Londralı Polonyalılar, Polonya'nın özgür ve bağımsız olacağı ve Polonya'ya ayrılan yeni topraklardan Almanları kovmakta Büyük Güçlerin onlara yardım edeceği konusunda güvence istediler. Churchill de kendi çekincelerine sahipti. Şimdi Stalin'in önüne koyduğu bu çekincelerden biri şu ifadelerde yatıyordu:

> "Sovyet Rusya'nın herhangi bir yabancı hükümeti tanımaya ya da tanımayı reddetmeye hakkı olduğunu herkes kabul edecektir. Peki, siz yabancı bir hükümet içerisinde değişiklik yapılmasını savunmanın, sizin ve benim karşısında olduğumuzu ifade etmiş olduğumuz iç egemenliğe müdahale meselesine yaklaştığını kabul etmiyor musunuz?"

Stalin 4 Şubat'taChurchill'in mesajını şu şekilde yanıtladı:

"Şu anda bile açıklığa kavuşturulması gereken ilk sorunun Sovyet-Polonya sınırına ilişkin sorun olduğunu hissediyorum. Bu noktada Polonya'nın Müttefiklerce yönlendirilmesi gerektiğini belirtirken elbette haklısınız. Sovyet hükümetine gelince, sınır sorunu hakkındaki görüşlerini açık ve anlaşılır bir biçimde zaten ifade etmiştir. 1939 sınırını nihai sınır olarak görmediğimizi belirttik ve Curzon Hattı'nı[38] kabul ettik ve böylece Polonyalılara çok önemli ödünler verdik. Yine de Polonya hükümeti, Curzon Hattı'na yönelik önerimizi savuşturdu ve resmi beyanlarında Riga Anlaşması çerçevesinde bize zorla kabul ettirilen sınırın nihai olduğunu iddia etmeye devam ediyor. Mektubunuzdan, Polonya hükümetinin Curzon hattını tanımaya hazır olduğu sonucunu çıkarıyorum; ancak, bilindiği gibi, Polonyalılar herhangi bir yerde bu tür bir açıklama yapmadılar henüz.

"Bence, Polonya hükümeti, Riga Anlaşması ile tesis edilen sınır hattının gözden geçirilerek değiştirileceğini ve Curzon Hattı'nın SSCB ile Polonya arasındaki yeni sınır hattı olduğunu bir açıklamayla resmi olarak beyan etmelidir. 1939 sınır hattının gözden geçirilerek değiştirileceğini ve Sovyet-Polonya sınırının Curzon Hattını takip etmesi gerektiğini beyan ederek Sovyet hükümetinin yapmış olduğu kadar resmi bir şekilde açıklamalıdır bunu.

"Polonya'nın batıda ve kuzeyde sınırlarını ciddi biçimde genişletebileceği konusunda Polonyalılara söylediklerinize gelirsek, farkında olduğunuz üzere, bir değişiklik ile buna katılıyoruz. Değişikliği size ve Tahran'da Başkan'a ifade ettim. Königsberg de dahil olmak üzere Doğu Prusya'nın kuzey-doğu tarafının buz tutmayan bir liman olarak Sovyetler Birliği'ne devredilmesini talep ediyoruz. Bu, tarafımızdan talep edilen tek Alman toprağıdır. Sovyetler Birliği'nin bu asgari talebi karşılanmadıkça, Sovyetler Birliği'nin Curzon Hattı'nı kabul ederek verdiği ödün, Tahran'da size söylediğim gibi, tamamen manasız hale gelmektedir.

"Son olarak, Polonya hükümetinin bileşimi hakkında; mevcut Polonya hükümeti ile yeniden ilişki tesis edemeyeceğimizi anladığınızı düşünüyorum. Aslında, bu hükümetle ilişkileri yeniden tesis etmenin yararı ne olacak sorusu ortada; zira yarın, Katın meselesinde olduğu gibi, bu hükümet cephesinden gelecek bir başka faşist provokasyon nedeniyle bu ilişkileri koparmak zorunda kalmayacağımızdan hiç emin değiliz. Son dönem boyunca, havasını Sosnkowski'nin belirlediği Polonya hükümeti, Sovyetler Birliği'ne düşman Sovyet karşıtı beyanlardan vazgeçmedi. Polonya'nın Meksika ve Kanada'daki büyükelçilerinin ve Ortadoğu'da bulunan General Anders'in uç noktada Sovyet karşıtı beyanları, tüm hudutları aşan bir düşmanlık olarak Almanlar tarafından işgal edilmiş topraklardaki Polonya asıllı yeraltı yayınları tarafından Sovyetler Birliği'ne karşı sergilenen düşmanlık, Hitler işgalcilerine karşı savaşan Polonyalı gerillaların Polonya hükümetinden gelen direktifler üzerine imha edilmeleri, bunlar ve Polonya hükümetinin başka pek çok faşist yanlısı eylemleri bilinmektedir. Hal böyle iken,

[38] Curzon Hattı, 8 Aralık 1919'da Müttefik Kuvvetler Yüksek Konseyi tarafından Polonya'nın doğu sınırı olarak önerilen hat için kullanılan klasik addı. Polonya toprakları içinde kalan ve etnografik olarak Polonyalı olan tüm bölgeleri kapsıyordu; ancak zor yoluyla alınmış ve Riga Anlaşması çerçevesinde 18 Mart'ta Polonya'ya bırakılmış Ukraynaca ve Belarusça konuşan alanlar bu hattın dışında kalıyordu.

> Polonya hükümetinin bileşimi adamakıllı iyileştirilmediği sürece, hiçbir iyi sonuç beklenemez. Öte yandan, faşist yanlısı emperyalist unsurların bu hükümetten uzaklaştırılması ile demokratik görüşlü kişilerin bu hükümete katılmasının normal Sovyet-Polonya ilişkileri için, Sovyet-Polonya sınırına ilişkin sorunların çözümü için ve genel olarak Polonya'nın güçlü, özgür ve bağımsız bir devlet olarak yeniden doğması için gereken uygun koşulları yaratacağını beklemek hakkımızdır. Polonya hükümetinin bileşimini iyileştirmekle ilgilenenler esas itibariyle Polonyalıların kendileridir, Polonya halkının geniş kesimleridir. Bu arada, geçen Mayıs ayında, Polonya hükümetinin bileşiminin iyileştirilebileceğini ve bu amaç için çalışacağınızı yazmıştınız bana. Bunun Polonya'nın egemenliğine müdahale olacağını o dönem düşünmüyordunuz."

Yaklaşık bu zamanlarda, İngiliz Enformasyon Bakanlığı, Sovyetler Birliği'ne dönük tekrar eden saldırılarından dolayı en kötü Polonyalı gazetelerden birini, *Wiadomosci Polski*'yi, baskı altına almaya karar verdi. 16 Şubat günü bu konu Avam Kamarası'nda gündeme getirilince, Brendan Bracken şöyle dedi: "Polonyalıların bu ülkede dikkate değer sayıda gazetesi var ve İngiliz denizcilerinin, bu ülkedeki yabancılara, ihtilaf tohumları eken Almanlara yardımcı olmaları için fırsatlar sağlamak adına okyanusun öte tarafından gazete taşıması gerektiğine inanmıyorum."

22 Şubat günü Avam Kamarası'nda gerçekleştirilen bir savaş değerlendirmesi sırasında Churchill şöyle dedi: "Burada bizim, Majestelerinin hükümeti adına, Polonya'ya hiçbir hususi sınır hattı için geçmişte garanti vermediğimizi Meclis'e hatırlatabilirim. 1920'de Polonya'nın Vilna'yı işgal etmesini onaylamadık. 1919 yılındaki İngiliz görüşü, Curzon Hattı olarak adlandırılan sınır hattında ifade edilmiş bulunmaktadır. Bu hat kısmi bir biçimde de olsa sorunu çözmeye yönelik bir girişimi temsil etmektedir." Konuşmasında daha sonra sözlerine şunları ekledi: "Polonya'nın kurtuluşu, şu anda, Alman askeri makinesini kırmak için milyonlarca kayıp vermiş olan Rus orduları tarafından başarılabilir. Batı sınırlarının yeniden güvence altına alınmasına yönelik Rus talebinin makul ve adil olanın sınırlarını aştığını hissedemiyorum."

Londralı Polonyalılar ile yapılan başka müzakerelerin ardından Churchill, Stalin'e, onun 27 Şubat'ta aldığı aşağıdaki mesajı gönderdi:

> "Polonya hükümeti, Riga Hattının artık gerçeklere uymadığını beyan etmeye ve genel anlaşmanın bir parçası olarak bizim de katılımımızla Polonya ve Sovyetler Birliği arasında yeni bir sınır hattını, kuzeyde ve batıda Polonya'nın gelecekte sahip olacağı sınırlarla birlikte, Sovyet hükümeti ile tartışmaya hazırdır. Ancak, Polonya'nın kuzeyde ve batıda alacağı telafiler kamuya açık bir biçimde ya da kesin olarak belirtilemeyeceği için, şu anda Polonya hükümeti yukarıda belirtildiği gibi toprak bırakmaya istekli olduğuna ilişkin acil bir kamusal açıklama yapamaz; çünkü bu tür bir düzenlemenin yayınlanması tamamen tek taraflı bir görün-

tü verecek ve yurtdışında bulunan halkının büyük bir kısmı tarafından ve hükümetin sürekli temas halinde olduğu Polonya'daki yeraltı hareketi tarafından tanınmaması sonucunu doğacaktır."

Tabii ki Polonya topraklarının bırakılmasına ilişkin bir soru yoktu ortada, konu 1921 yılında Ukrayna ve Belarusya cumhuriyetlerinden zorla alınan toprakların onlara geri iade edilmesinden ibaretti. Polonya'daki yeraltı hareketi ile sürekli temas halinde olan Londra'da bulunan sürgündeki Polonya hükümetine gelince, aslında yalnızca Gwardija Ludowa'nın aksine, işçilerin ve köylülerin çoğunluğunun desteğine sahip olmayan Armija Krajowa ile temas halindeydi.

Churchill, Stalin'e, Londra Polonyalılarının mümkün olan en kısa sürede kurtarılan Polonya topraklarına geri dönmelerine ve özellikle Vilnuis ve Lvov gibi yerlerde yetki alanları çerçevesinde sivil bir idarenin kurulması için kendilerine olanak verilmesine izin verilmesi arzularını da iletti. Churchill'in kendisi bile bunun hiçbir koşulda söz konusu olamayacağını biliyordu ve Polonyalılara bu şekilde açıkladığını bildirdi Stalin'e. Churchill 6 Şubat tarihinde Polonya hükümetine, Sovyet hükümetinin, "Doğu Prusya'daki sınırın Köningsberg'i Rus tarafına dahil edecek şekilde çizilmesini istediğini" de söyledi. Bu Londra Polonyalıları için bir şok oldu; fakat Churchill, Majestelerinin hükümetinin, Sovyetler Birliği cephesinden bakıldığında bunu haklı bir talep olarak gördüğünü bildirdi onlara.

Polonya hükümetinin bileşimi sorununa gelirsek, hiçbir yabancı müdahale hakkını kabul edemese de, diplomatik ilişkilerin yeniden tesis edilmesiyle birlikte Polonya hükümetinin "yalnızca Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmaya tamamen kararlı kişileri" içereceği konusunda Sovyet hükümetine garanti verebildi. Bu oldukça belirsiz ifadenin geçerli yanı şu gibi gözüküyordu: "Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkilere yeniden girmeleriyle birlikte". Şu andan başlayarak hiçbir zamana kadar uzanan herhangi bir zaman ölçüsünü kapsayabilirdi bu. 3 Mart günü Stalin Churchill'in mesajına şu şekilde yanıt verdi:

"Şimdi Polonya göçmen hükümetinin liderleri ile yaptığınız konuşmanın detaylı kaydını okumuş olmakla, bu türden insanların SSCB ile normal ilişkiler kurmaktan aciz olduğuna her zamankinden daha fazla kani oldum. Curzon Hattı'nı tanımaya hazır olmak bir yana Lvov ve Vilnius'u talep ettiklerine işaret etmek yeterli. Bazı Sovyet topraklarını yabancı kontrolüne bırakmak anlamına gelen bu arzu ile ilgili olarak, bu tür tecavüzleri tartışmayı kabul edemeyeceğimizi dile getiriyorum; çünkü bize göre bu sorunun salt ortaya konulması bile Sovyetler Birliği'ne hakarettir. Sovyet-Polonya ilişkileri sorununun çözümü için vaktin henüz gelmediğini Başkan'a zaten yazmış bulunuyorum. Bu yargının doğruluğunu yeniden teyit etmek zorunda kaldım."

21 Mart'ta Churchill Stalin'e bir mesaj gönderdi. Aşağıdaki pasaj bu mesajdan alınmıştır:

> "Polonya'nın konumu hakkında Avam Kamarası'na yakında bir açıklama yapmam gerekecek. Sovyet ve Polonya hükümetleri arasında bir anlaşma yapma girişimlerinin çöktüğünü; 1939 yılında Polonya'nın işgale uğramasından bu yana kesintisiz bir biçimde ilişkide olduğumuz Polonya hükümetini tanımaya devam ettiğimizi; artık toprak değişikliğine ilişkin tüm sorunların galip güçlerin ateşkesini ya da barış konferanslarını beklemesi gerektiğini düşündüğümüzü ve bu arada zora dayanan hiçbir toprak devrini tanıyamayacağımızı söyleyeceğim bu açıklama kapsamında."

7 Mart'ta Churchill tarafından Stalin'e gönderilen bir mesaj ile 19 Mart'ta İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi tarafından Sovyet Dışişleri Bakanı'na gönderilen bir bildiri bu tutum değişikliğini zaten haber vermişti. Ne Churchill'in mesajı ne de Büyükelçi'nin bildirisi Stalin'i memnun etti ve Stalin şu yanıtı verdi:

> "Hem sizden gelen mesajların hem de özel olarak Kerr'in bildirisinin Sovyetler Birliği'ne dönük tehditlerle dolu olması gerçeği beni şaşkınlığa uğrattı. Bu duruma dikkatinizi çekmek istiyorum çünkü bir yöntem olarak tehditler Müttefikler arası ilişkilerde yalnızca uygunsuz değildir ama aynı zamanda zararlıdır ... Sovyetler Birliği'nin Curzon Hattı'nı desteklemek ve uygulamak için gösterdiği çabalara mesajlarınızdan birinde bir zor politikası olarak atıfta bulunulmuş. Bu durum, artık Curzon Hattı'nı gayri meşru ve bu hattı desteklemek için verilen mücadeleyi haksız olarak tanımlamaya çalıştığınızı göstermektedir. Sizinle tamamen zıt fikirdeyim. Tahran'da siz, Başkan ve benim Curzon Hattı'nın meşru olduğu konusunda anlaştığımıza dikkat çekmek zorundayım. O dönem bu meseleye ilişkin olarak Sovyet hükümetinin takındığı tutumu oldukça doğru buluyordunuz ve Polonyalı göçmen hükümeti temsilcilerinin Curzon Hattı'nı reddetmesinin çılgınca olacağını söylemiştiniz. Fakat şu anda bunun tersini iddia ediyorsunuz. ...
> "7 Mart tarihli mesajınızda, Sovyet-Polonya sınırı sorununun ateşkes konferansı toplanana kadar ertelenmek zorunda olduğunu söylüyorsunuz. Burada bir yanlış anlama olduğunu düşünüyorum. Sovyetler Birliği Polonya'ya karşı savaş açmıyor ne de açmayı amaçlıyor. Polonya halkı ile hiçbir çatışması yoktur ve kendisini Polonya'nın ve Polonya halkının bir müttefiki olarak görüyor. İşte bu nedenle Polonya'yı Alman boyunduruğundan kurtarmak için kanını döküyor. SSCB ile Polonya arasında bir ateşkesten söz etmek bu nedenle garip olacaktır. Fakat Sovyetler Birliği, Polonya halkının çıkarlarını temsil etmeyen ya da onların isteklerini ifade etmeyen Polonya göçmen hükümeti ile çatışma içindedir."

Londralı Polonyalılar, artık, Sovyetler Birliği'ne ve aslında aynı zamanda İngiltere

ve Birleşik Devletlere dönük patolojik nefretlerinde tüm hudutları aşıyorlardı. Şubat ayında, gazetelerinden biri, *Mysl Polska* Almanya, Fransa, Polonya ve İtalya etrafında örgütlenecek "Yeni Avrupa" için bir çağrı yayınladı. İki ay sonra, 18 Nisan'da, *Daily Telegraph*'ın Diplomasi Muhabiri okuyucularına şu bilgiyi verdi: "Londra'daki Polonya hükümeti, Almanlarca işgal edilmiş sürgün hükümetleri, 'Rusya, İngiltere ve Birleşik Devletler ile ilişkilerinde çıkarlarının savunulması için' ortak bir politika hazırlamak üzere bir konferansa davet etme kararı aldı."

Bir süre önce, 2 bin kadar olduğu tahmin edilen bir miktar Ukraynalı ve Belarus, Nazi Almanyası'na karşı verilen savaşa katılmak amacıyla dolambaçlı yollardan Büyük Britanya'ya ulaşmıştı. SSCB ve Polonya arasındaki diplomatik ilişkilerin varlığını hâlâ sürdürdüğü bir dönemde Polonya ordusuna dahil edilmişlerdi. Ancak, yurttaşlarının 1920 ile 1939 yılları arasında Polonya'da maruz kaldıkları eziyetlerin aynısına maruz kalmaları uzun sürmedi. 1944 Martı'nın sonuna doğru, bu askerlerin bazıları İskoçya'daki birliklerini terk ettiler ve İngiliz ordusuna girmek için başvuruda bulundukları Londra'ya doğru yola çıktılar. Ortodoks mezhebine has dini tatillerini kutlamak için istedikleri izin reddedilmişti, Sovyet karşıtı kitaplar ve broşürler almaya zorlanmışlardı, hakarete uğramış ve dövülmüş ve yükselmeleri engellenmişti. Bu gerçeklere 30 Mart tarihli *News Chronicle*'de yer verilmişti.

Bu konu Avam Kamarası'nda gündeme getirildiği halde, bu askerler birliklerine iade edildi ve kapalı kapılar ardında yargılandı. Bir yıl ile iki buçuk yıl arasına yayılan hapis cezası sürelerine mahkum edildiler. Ancak hem İngiltere'de hem de yurtdışında yükselen protestolar öyle büyüktü ki mesele 17 Mayıs'ta Avam Kamarası'ndan yeniden gündeme getirildiğinde, Eden cezaların iptal edildiğini söyledi. *Daily Express* çalışanlarından Galsgow'da bulunan bir muhabir, bir grup Polonyalı-Yahudi askerin kötü muamele ve eziyet konusunda benzeri şikayetlerde bulunduğu haberini verdi.

***

Tüm bunlar olup biterken, İngiliz hükümeti, sırasıyla Komünist Parti ve kralcıların önderlik ettiği Yunanistan'daki rakip kurtuluş hareketleri ile benzeri sorunlar yaşıyordu. 1944 Şubatı'nda, İngiliz yetkilileri ELAS (Komünist önderlik) ve EDES (kralcılar) arasında her an bozulabilecek bir ateşkes anlaşması oluşturmayı başardı. Fakat artık Romanya sınırlarında bulunan Sovyet ordularıyla, Balkanların Almanlar tarafından boşaltılması olasılığı ve bununla birlikte İngiliz desteğiyle Yunanistan'a Kralcı hükümetin geri gelmesi olanakları arttı.

26 Mart tarihinde bir Ulusal Kurtuluş Komitesi dağlarda kuruldu ve bu haber dünyaya yayıldı. Bu, Tsouderos'un önderlik ettiği kralcı hükümete doğrudan bir meydan okumaydı. Churchill'in belirttiği gibi; "komünistlerin kontrol ettiği alternatif bir idare,

tüm Yunanlılar için bir toparlanma noktası olarak böylece oluşturuldu."

O dönemki durum şöyleydi; Yunanistan Kralı Londra'da kalırken, Churchill tarafından desteklenen "Yunan hükümeti" Kahire'de temellenmişti. Bu "hükümet"in destekçileri Atina'daydı ve bu destekçiler arasında Başpiskopos Damaskinos da bulunuyordu. 31 Mart günü, Yunan ordusu, donanması ve hava kuvvetlerinden bir grup subay Kahire'deki Tsouderos'u ziyaret etti ve istifasını talep etti. Kralı Yunanistan'a geri almadan önce, Başpiskoposun Kral Naibi olarak hareket edeceği bir ara dönem olması gerektiği daha önceden önerilmişti. Tsouderos bunu kabul etmişti ama Başpiskoposu Kral Naibi olarak atayan bir Anayasal Kanunu imzalamaya Kralı ikna edememişti. Atina'dan gelen subaylar delegasyonunun talebine cevaben, Tsouderos istifa etti ve ardılı olarak o dönemki Deniz Bakanı Venizelos'u önerdi.

4 Nisan günü, Yunan Ordusu'nda karışıklıklar çıktı ve Churchill 1. Tugayı İtalya'ya gönderme planından vazgeçmek zorunda kaldı, bu planın sürgündeki hükümetin itibarını arttıracağını ummuştu. Ertesi gün yüz kadar isyancı, İngiliz bölükleri ve Mısırlı polis tarafından kuşatıldı ve bir tecrit kampına gönderildi. Yunan denizcileri birliğinin bir lideri, onu takip eden 30 kişiyle İskenderiye'deki bir evde barikat kurdu ve polise meydan okudu; bu arada Helen Kraliyet Donanması'na ait beş gemi cumhuriyet taraftarı olduklarını ilan ettiler ve mevcut "hükümetin" bütünüyle istifa etmesini talep ettiler. General Wilson'a gönderdiği 5 Nisan tarihli bir mektupta Churchill şunları yazmıştı:

> "Bir Yunan Tugayı'nın ... Müttefik savunmasında yer almak üzere Mısır'dan İtalya'ya gönderilmesi konusunda anlaşmamız üzerinden üç aydan fazla zaman geçti ... Tüm bu ertelemenin sebebi nedir? ... Mısır'da devrimci ve komünist unsurlar tarafından kirletilmeye çok açıklar. ..."

7 Nisan günü, Churchill Tsouderos'a bir mesaj gönderdi ve istifasını duymanın kendisini nasıl şok ettiğini söyledi; "istifanız, Yunanistan'ı, milli hayatının tehlike altında olduğu bir anda sahipsiz bırakmış gibi görünüyor." "Henüz görmüş olduğum Kral, istifanızı daha kabul etmediğini söyledi," diyerek devam ediyordu. Yunan silahlı kuvvetlerindeki durum şimdi daha da kötüleşmişti ve Venizelos görevi kabul etmeyi reddetti.

Churchill'in Tsouderos'a mesajını gönderdiği gün, İngiltere'nin Kahire'deki Yunan Hükümeti için atanan Büyükelçisi Sör Rex Leeper İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na şu telgrafı gönderdi:

> "Burada Yunanlılar arasında olan şey bir devrimden daha küçük bir şey değil. Sürgündeki eğreti bir Yunan hükümetinin bunun ima ettiği tüm zayıflıklarla birlikte durumla baş etmeye çalıştığı koşullar bu türden koşullardı. Tam anlamıyla başarısız oldu ..."

Yunanistan Kralının Atina'daki hükümetine katılmaya hazırlandığı bilgisini alan Büyükelçi, Dışişleri Bakanlığı'na, bunu önlemek adına elinden gelen her şeyi yapması için yalvardı. Yunanistan Kralının geri dönmesi, dedi Büyükelçi, "kesinlikle yeni sorunları kışkırtacaktır ... ve bizim için vahim bir sıkıntı yaratacaktır."

8 Nisan'da, bir Yunan muhribinin mürettebatı, Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin temsilcilerini içeren yeni bir hükümet oluşturulmadıkça denize açılma emirlerine uymayı reddetti. Aynı zamanda, bir Yunan Tugayı ayaklanmış ve kampı etrafında savunma pozisyonları almıştı. Bazı küçük Yunan Hava Kuvveti birliklerinde de sorun çıkması bekleniyordu. Churchill, General Paget'e derhal bir telgraf gönderdi ve bu mühimmat birliklerine gönderilen tüm malzemelerin durdurulmasını ve "kan dökülmesini asgariye indirmek" için "çok sayıda İngiliz bölüğünün" kullanılmasını önerdi. Ertesi gün İngiltere'nin Kahire'deki Yunan Hükümeti için atanan büyükelçisine eksiksiz bir politika bildirimi gönderdi. Aşağıdaki pasaj, ana vatanlarının tepelerinde ve dağlarında Almanlarla savaşmakta olan sıradan Yunan halkı hakkında ve yalnızca mücadelelerinde onları desteklemek isteyen Mısır'daki Yunan silahlı kuvvetleri mensupları hakkında Churchill'in ne düşündüğünü tam olarak göstermektedir:

> "İngiltere'nin müttefiki olan ve ihtiraslı, önemsiz göçmenler arasında cereyan eden anlık bir iştah kabarmasına uymak adına gözden çıkarılmayacak Kral tarafından idare edilen ve yasalara uygun bir biçimde oluşturulmuş Yunan hükümeti ile ilişkilerimiz kesinlikle kurulmuştur. Yerli köylülerin üzerinden geçinirken kendilerini ülkelerinin kurtarıcıları olarak gösteren ve pek çok durumda haydutlardan farkları olmayan bazı gerilla kümelerinde anayasal ifadesini bulamaz Yunanistan. Eğer gerekirse, ne yazık ki şu anda olduğumuz kadar silahlı olmadığımız dönemde acılarını düşük bir düzeyde de olsa paylaştığımız Yunanistan'a İngiltere'nin duyduğu sevgiyi vurgulamak için bu unsurları ve eğilimleri alenen suçlayacağım. ..."

Ayaklanmış olan Mısır'daki Yunan Tugayına atıfta bulunarak şöyle demişti: "Bu karşı çıkışı, pek çok kimsenin cepheye gönderilmenin yarattığı aşağılık bir korkuya atfedeceği haysiyetsiz ve hatta iğrenç bir disiplinsizlik sergileyerek göstermiş olmaları acınası bir gerçektir." Ve denize açılmayı reddetmiş olan muhripteki askerler için yaptığı açıklama da şöyleydi: "Korumamız altında Mısır'da güvende olan ve gemilerimizle donanmış olan Yunanlılar ... mirasçısı haline geldikleri ülkelerine karşı yerine getirmeleri gereken vakur görevlerinin gerçekleştirilmesine iç kavgalarının zarar vermesine izin verirlerse, tüm tarih önünde alçaltıcı ve utanç verici bir duruma sokacaklar kendilerini. Bencil ve heyecanlı davranarak Yunanistan'ı ne evde ne de dışarıda ifadesini bulamayan bir ülke konumuna kolayca indirebilirler ve adları tarih yazıldığı sürece lekeli kalır."

12 Nisan günü Kahire'ye henüz ulaşmış olan Kral, büyük ölçüde Yunanistan'ın içinden gelen Yunanlılardan oluşan temsili bir hükümetin oluşturulacağını ifade eden bir bildiri yayınladı. Ertesi gün, Venizelos Başbakan olarak göreve geldi. Artık donanma disiplini İskenderiye'de doruk noktasına ulaşıyordu, Yunan Tugayı'nın askerleri arasındaki ayaklanma gibi. Deniz Kuvvetleri Başkomutanı'na 17 Nisan'da bir telgraf gönderdi Churchill: "Her nerede gerekli olursa isyancılara ateş açacağız. Yunan donanmasının hiçbir subayının ya da denizcisinin, yeni hükümetin oluşumuna parmağını sokmaya hakkı yoktur." Fakat Churchill kendisinin her türlü hakka sahip olduğunu düşünüyordu besbelli.

İsyankar Yunan askerleri hakkında, 22 Nisan tarihinde General Paget'e gönderilen bir mesajda, Churchill'in emirleri daha da detaylanmıştı: "Eğer isyancıların kamplarına ateş açmayı gerekli görürseniz," diyordu, "size doğrultulmuş borda toplarına yönelik mesafe tayini atışı ile başlayıp başlayamayacağınızı gözden geçirmelisiniz. Eğer yanıt vermezlerse, uygun bir aradan sonra daha sert bir doza maruz bırakın onları ve aynı zamanda eğer ısrar ederlerse onlara yöneltmeye hazır olduğunuz ateşli silah miktarını söyleyin onlara."

23 Nisan akşamı, Yunan "kraliyet" denizcileri muhalif Yunan gemilerine bindiler. İzleyen çarpışmada yaklaşık 50 kayıp oldu, fakat isyancılar sonunda ezildi ve karaya gönderildi. Bundan kısa bir süre sonra, Yunan Tugayı yalnızca göstermelik bir karşı koyuştan sonra teslim oldu. Hiçbir Yunan kaybı yoktu fakat bir İngiliz subayı öldürülmüştü. İsyancılar savaş hapishanesi kafeslerine gönderildiler ve liderleri tutuklandı.

Churchill'e göre, "Rusları bu olaylardan hem Molotov'a gönderilen mesajlarla hem de Kahire'deki Sovyet Büyükelçiliği kanalıyla haberdar etmişti." Görünen o ki Sovyet hükümeti İngilizlerin eylemlerini eleştirmişti ve Yunan meselesinde işbirliği yapmaları için 5 Mayıs günü resmi bir ricada bulunulduğunda, Sovyet hükümeti şu yanıtı verdi: "Yunanistan'daki siyasal meseleler hakkında herhangi bir kamusal açıklamaya dahil olmak uygunsuz olacaktır."

Ayaklanma sonlandırıldıktan sonra, temsil yeteneği daha güçlü bir Yunan hükümeti oluşturma sorunu bir kez daha öne çıktı. Venizelos görevi geri çevirdi ve istifa etti. Yerini, Yunan Sosyal Demokratı Papandreu doldurdu ve 26 Nisan günü göreve geldi. Ertesi gün, Ulusal Kurtuluş Komitesi'ni meydana getiren partiler de dahil olmak üzere tüm partileri bir araya getiren bir konferans olacağını duyurdu. Delegeler 17 Mayıs günü Lübnan'da bir dağ mesiresinde bir araya geldiler ve ilgili herkes açısından kabul edilebilir bir politikaya şekil verdiler. Churchill Avam Kamarası'na sonucu şöyle bildirdi:

> "Lübnan Konferansı'nda uzun bir tartışmadan sonra eksiksiz bir birliğe varıldı ve tüm partiler, eninde sonunda dikkate değer tek amaç olan şeye kendisini adayacak yeni hükümette temsil edilecekler. Bu amaç, tüm gerilla gruplarının birleştirileceği ulusal bir ordunun oluşturulması ve bu ordu ile düşmanın ülkeden kovulması ya da daha iyisi durduğu yerde yok edilmesidir. ... Bu nedenle,

Yunanistan'daki durumda çok belirgin ve faydalı bir değişikliğin, konu hakkında en son konuştuğumda söyleyebileceğimden daha fazla değişikliğin meydana geldiğini Meclis'e bildirmeliyim."

***

1944 Şubatı'nın ilk yarısında, Kızıl Ordu Leningrad cephesinde şiddetli bir hücumu sürdürdü. 1 Şubat'ta Luga Nehri geçildi ve Kingisepp ele geçirildi. Gdov şehrine ayın 4'ünde girildi. Ayın 15'i itibariyle Volhov ve Leningrad cephelerinin bölükleri, Pskov Gölü'nün kuzeyindeki Narva Nehri'nden Kreni ve Şimsk şehirlerine giden hatta durdular. Staraya Russa ayın 18'inde alındı ve üç gün sonra Kholm düştü. 22 Şubat günü, Kızıl Ordu Estonya'ya girdi.

Bu arada, Kırım ve Ukrayna'ya dönük ana hücum zaten yoldaydı. Burası, Nazi gaddarlıklarının asıl yükünü taşıyan bölgeydi. Burada Naziler kasten bulaşıcı hastalıklar yaymış, rehineleri vurmuş, insanları Almanya'da köle emeği olarak kullanmak üzere toplamış ve genellikle nüfusu imha etmeye girişmişti. Sovyet kaynaklarına göre, Naziler Ukrayna'da 4 milyon 500 bin sivili ve Kırım'da 90 bin kişiyi işkencede öldürdü. Şaşırtıcı olmayan bir biçimde Kızıl Ordu 50 bin oldukları söylenen silahlı partizanlardan bu alanda ciddi bir destek gördü. Ocak-Şubat hücumunda, Ukrayna'nın nihai kurtuluşu için olumlu koşullar yaratılarak düşmana ağır kayıplar verdirildi. 29 Şubat günü, bu hücuma yönelik hazırlıklar tamamlanırken General Vatutin Ukraynalı milliyetçiler tarafından ölümcül bir yara aldı. 15 Nisan'da öldü.

Martın ilk günlerinde hücum tüm Ukrayna cephelerinde yeniden başlatıldı. 26 Mart'ta Kızıl Ordu Sovyetler Birliği ile Romanya arasındaki sınıra vardı. Kırım'daki hücum, Odessa civarlarından 8 Nisan'da başladı ve Odessa 10 Nisan'da ele geçirildi. 12 Nisan günü, düşman Sivastopol'a çekildi ve burada 9 Mayısa kadar direndi. Balaklava 18 Nisan'da geri alındı ve Kırım'daki Kızıl Ordu hücumu 12 Mayıs'ta tamamlandı.

10 Nisan 1944 tarihinde, Moskova'daki Birleşik Devletler askeri heyetinin başkanı General Deane ile oradaki İngiliz askeri heyetinin başkanı General Borrows, Kızıl Ordu Genelkurmay Başkanı Mareşal Vasilyevskiy'ye, İngiliz ve Birleşik Devletler yüksek komutalarının 31 Mayıs 1944 tarihinde bir Kanal ötesi operasyon başlatmayı planladıklarını bildirdiler. Söz konusu tarihin, hava şartlarına ve gelgite bağlı olarak iki veya üç gün öne ya da arkaya kayabileceği anlaşılıyordu. Bu bilgi Stalin'e 18 Nisan'da gönderilen Roosevelt ve Churchill'den gelen bir ortak mesajda teyit edildi. 22 Nisan günü Stalin bu mesaja şu yanıtı gönderdi:

"Sovyet hükümeti, General Deane ve General Borrows'un Genelkurmayımıza zaten açıklamış olduğu gibi, Tahran mutabakatı uyarınca deniz ötesi operasyonun belirlenen tarihte gerçekleşeceğini ve tüm gücünüzle hareket edeceğinizi

öğrenmekten memnuniyet duydu. ... Tahran'da üzerinde mutabakata varıldığı üzere, Kızıl Ordu, Anglo-Amerikan operasyonlarına azami destek verecek şekilde aynı zamanda yeni bir hücum başlatacaktır."

14 Mayıs günü Stalin Roosevelt ve Churchill'den bir başka ortak mesaj aldı:

"Kuzey Fransa'ya karşı deniz ötesine yapılacak saldırıya azami ölçüde güç katmak için, çıkartma uçaklarımızın bir bölümünü Akdeniz'den İngiltere'ye sevk ettik. Bu durum, şu anda devam eden İtalyan savaşında Akdeniz kara kuvvetlerimizi kullanma ihtiyacıyla birleştiğinde, 'Derebeyi' saldırısı ile aynı zamanda Fransa'nın Akdeniz kıyısına yönelik bir saldırı düzenlemeyi imkansız hale getirmektedir. Bu türden bir saldırıyı daha sonra yapmayı planlıyoruz ve bu amaçla ek çıkartma uçakları Birleşik Devletlerden Akdeniz'e gönderiliyor."

Birkaç gün sonra 23 Mayıs'ta Roosevelt Stalin'e yazarak, Alman halkına tesir eden çıkarmalardan hemen sonra, yenilgilerinin kaçınılmaz olduğunu ve "artık, kaybedilen her Alman yaşamının gereksiz kayıp" olduğunu ifade eden bir açıklama yapmasının iyi bir fikir olup olmayacağı konusunda ne düşündüğünü sordu ona. Bu öneriye Stalin'in yanıtı 26 Mayıs'ta geldi:

"Almanlara karşı verdiğimiz savaştan kazandığımız deneyimi ve Alman karakterini göz önünde bulundurarak, önerdiğiniz açıklamanın olumlu bir etki yaratacağını düşünmüyorum. Zira Anglo-Amerikan çıkarması ve Sovyet ordularından gelecek hücumun ciddi bir başarıya ulaştığı bir anda değil, çıkarmanın başlangıcı ile eşzamanlı olarak yapılacak bir açıklama bu."

Bundan bağımsız bir biçimde, Churchill de aynı sonuca varmıştı ve bu meseleden vazgeçilmesi konusunda herkes anlaşmaya vardı sonuçta. 4 Haziran günü, Anglo-Amerikan kuvvetleri Roma'yı ele geçirdi ve Churchill Stalin'i bilgilendirmek için hiç vakit kaybetmedi. Stalin büyük zaferlerine tebriklerini gönderdi ve şunları ekledi: "Bu haber Sovyetler Birliği'nde derin bir memnuniyet yarattı."

5 Haziran gecesi, Fransa'nın kuzeyindeki Alman savunma pozisyonları 2 bin Amerikan ve İngiliz bombardıman uçağı tarafından saldırıya uğradı. Bu uçaklar hareket halindeyken, bölükler İngiliz Kanalı karşısına sevk edildi ve üç tümenden oluşan bir hava indirme görev kuvveti Normandiya'ya paraşütle indi. Asıl çıkartmalar 6 Haziran sabahı başladı. O dönemde Almanlar Normandiya operasyonunun yalnızca bir saptırma olduğuna ve Müttefiklerin ana kuvvetlerini Pas de Calais'e çıkaracaklarına hâlâ inanıyorlardı. Alman bölüklerinin Normandiya'ya sevk edilmesi o akşam geç saatlere kadar başlamadı. Bu durum, donanma gemilerinden çıkartma yapan görev kuvvetlerinin, daha ilk günden hava indirme istila kuvvetleri ile bağlantı kurabilmelerine ve

üç adet köprübaşı oluşturabilmelerine olanak verdi.

7 Haziran günü Churchill Stalin'e şu bilgileri verebildi: "Yirmi bin hava indirme bölüğü güvenli bir konumla düşman hattı kanadının arkasındadır ve her bir durumda deniz yoluyla taşınan Amerikan ve İngiliz kuvvetleri ile temas kurmuştur. Küçük kayıplarla karşıya geçtik. On bin asker kaybetmeyi bekliyorduk. Bu gece itibariyle, en iyisinden çeyrek milyon askerin kıyıya çıkmasını umuyoruz, özel gemilerden karaya indirilen ciddi miktarda zırhlı (tanklar) ile birlikte ya da kıyıya kendileri yüzerek. ... Bu başarılı çıkarmanın ve Roma zaferinin ... taşımak zorunda kaldıkları ve ülkeniz dışındaki hiç kimsenin benden daha kuvvetle hissetmiş olamayacağı onca yükten sonra yiğit askerleriniz için sevinç kaynağı olmasını umuyorum." Stalin'in buna yanıtı şöyle oldu: "Tarih bunu en yüksek mertebeden bir başarı olarak kaydedecektir."

Ve böylece İkinci Cephe açılmıştı sonunda; geç olsun güç olmasın! Kızıl Ordu'nun karşısına yığılan dört kat fazla sayıda tümen ile karşılaştırıldığında Anglo-Amerikan kuvvetleri yalnızca 60 ile 70 arası düşman tümeniyle karşı karşıya olduğu halde, ikinci cephe olayların akışını ciddi bir biçimde etkileyecekti hâlâ. İngiliz ve Amerikan askerlerinin tüm hünerli hazırlıklarına ve şüphe edilmez cesaretlerine rağmen, İkinci Cephe'nin rolü 1942 ya da 1943'te olacağından çok daha önemsiz bir hale gelmişti. Kızıl Ordu savaşın sonuna kadar mücadelenin esas yükünü taşımak zorunda kaldı aslında.

Üç adet Anglo-Amerikan köprübaşı 8 Haziran'da birleştirilmişti ve ayın 12'si itibariyle, sınırları çerçevesinde konuşlanmış 16 tümen ve her gün gelen daha fazla bölükle 1.360 kilometrelik bir alanı kontrol ediyorlardı.

18 Haziran günü Kızıl Ordu, savaşta ikinci kez, Finlandiya'daki Mannerheim Hattını yarıp geçti ve 20 Haziranda Viborg'u ele geçirdi. Bu arada Anglo-Amerikan kuvvetleri ayın 26'sında kurtardıkları Cherbourg üzerine doğru bastırıyorlardı.

***

Bu dönem boyunca, arka planda cereyan eden dünyayı sarsan askeri olaylara ve devasa siyasal alt üst oluşlara karşılık, kendi değersiz çabalarımdan ancak tatminsizlik duyabiliyordum. İnsanlığı faşizmin teröründen kurtaracak ve dünyayı sosyalizm yoluna sokacak büyük ilerleme yürüyüşünde kayda değer herhangi bir rol üstlenmediğim gerçeği ağrıma gidiyordu. Silahlı kuvvetlerde yer almıyordum ve bu yüzden savaş cephelerinde kazanılmakta olan askeri zaferlerde herhangi bir rolüm yoktu. Sağlık nedenleriyle demiryollarındaki işimi bırakmıştım ve bu yüzden hayati savaş üretimine herhangi bir katı yapamıyordum artık. En kötüsü, Komünist Parti'den ihraç edilmem, örgütlü işçi sınıfı hareketinde eksiksiz bir rol oynamaktan alıkoydu beni. Bu özellikle Burgess Tepesine taşındığımdan beri böyleydi, Sussex'teki faaliyetin merkezi olan Brighton'dan coğrafi olarak izole olmuştum artık.

Kış boyunca boş zamanımın çoğunu, Marksist fısıltılar taşısa da bazı kitabi konularda makaleler yazmakla geçirdim. "Lenin'in Biyografi Yazarları," "Marx Anma Kütüphanesi," "SSCB'de Shakespeare," "Saltikov-Şçedrin Kütüphanesi," "Engels Yüzüncü Yıldönümü" vs. gibi başlıkları vardı ve *The Bookseller, The Librarian, The Library World* ve *The Publishers' Circular* gibi dergilerde yayınlanmışlardı. Savaştan sonra, bu makaleler *Esas Olarak Kitaplar Hakkında* başlığı altında toplanmış ve yayınlanmıştı.

Hatırlayabildiğim kadarıyla tek siyasi faaliyetim, Ulaştırma ve Genel İş Sendikası'nın görev aldığım yerel kolunu temsil ettiğim Haywards Heath Sendikaları Konseyi ile bağlantılıydı. Haywards Heath İşçi Partisi, Haywards Heath Sendikaları Konseyi, yerel Kooperatif Partisi ve İşçilerin Eğitim Birliği tarafından ortak biçimde örgütlenen bir "Beyin Takımı" da dahil olmak üzere birtakım eğitsel projelere katılmama yol açmıştı bu bağlantı. *Mid-Sussex Times*'de "yeni bir siyasi eğlence" olarak tanımlanmıştı. Sorulardan bazıları biraz garipti; ama yaşadığımız zamanı yansıttıklarını varsayıyorum. Biri şunu sormuştu: "Kanadalı askerlerin İngiliz kızlarıyla evlenip onları Kanada'ya götürmeleri İngiltere için iyi bir şey mi?" *Mid-Sussex Times*'de yayınlanan rapora göre, bu soruya uzak durmuştuk ama Yarışma Programı Sunucusu, "Yaşamımın beş yılını Kanada'da geçirdim ve orada evlendim" diyerek bize yardım etmişti. Bu dengeyi yeniden tesis etmiş gibi görünüyor. Bir başka soru şuydu: "Bir iflasın mali sisteme faydası nedir?" Yine *Middle-Sussex Times*'den alıntı yapıyorum:

> "Bay Pennifold, hem Shelly hem de Beethoven'in ikisi de iflas etmiş kişiler oldukları halde arkalarında bıraktıkları eserin kalıcı güzelliği sayesinde insanlığa büyük fayda sağladıklarını belirtti. Bay Trory iflasların iflasa dayanan bir iktisadi sistemin ürünleri olduğu yorumunda bulundu."

Bize şu soru sorulmuştu: "Rus Komünist Partisi İngilizlerin anladığı anlamda bir siyasi parti değil; farkı açıklayın." Birisi Rusya'daki sendikaların işlevlerini öğrenmek istedi ve bir başkası Nazizm ile faşizm arasındaki farkı öğrenmek istedi. Nihayetinde, bir kez daha *Mid-Sussex Times*'den alıntı yapacak olursak:

> "Beyin Takımı Avrupalı kralların gelecekteki rolü hakkında da spekülasyonda bulundu ve ilerlemenin anlamını açıklayarak savaştan sonra Almanya'daki ilerici unsurların unutulmaması gerektiğini ileri sürdü ve karayolu kazalarını azaltmak için alınması gereken önlemler hakkında tavsiyede bulundu."

Sınırlı bir biçimde de olsa ki o günlerde Mid-Sussex'teki yaşam kesinlikle sınırlıydı, bu türden bir faaliyet geniş anlamda İşçi hareketine ilişkin her çeşit konuda tartışmalar başlatmak için yararlı olmuştu. Bir ay sonra 4 Mayıs'ta "siyasi eğlence"nin bu popüler biçiminin ikinci oturumuna katıldım. *Mid-Sussex Times*'e göre:

> "İşçi sınıfı evlerinde giysileri yıkama olanaklarının iyileştirilmesi gibi basit bir konudan, yüksek finans ve nispi temsil gibi tartışmalara kadar geniş bir yelpazeye yayılan sorular, Perşembe akşamı Haywards Heath Kooperatifi Salonu'nda bir araya gelen Beyin Takımı üyelerine yöneltilenler arasındaydı."

31 Mayıs günü, Haywards Heath Sendikaları Konseyi'nin özel bir toplantısında, bölgedeki sendikaların üye sayılarını arttırmaya dönük ve ayrıca mevcut üyelerin ilgisini çekmeye dönük planlar ortaya kondu. Bu, Sendikalar Kongresi Genel Sekreteri Sör Walter Citrine'den gelen ve sendika konseylerinin bu amaçla propaganda kampanyaları örgütlemelerini ısrarla tavsiye eden bir mektuba yanıt niteliğindeydi.

Ülkede, yalnızca yaklaşık yedi milyonu sendikalarda örgütlü olan 16 milyon civarında sigortalı işçi olduğu tahmin ediliyordu o dönem. Sendikacılar için bir hafta sonu okulu önerdim ve sendikal hareket tarihi ile ilgili bir eğitime ihtiyaç olduğu görüşünü ifade ettim. Delegelerin yapmış olduğu çeşitli önerileri koordine etmek üzere bir üye kazanma ve eğitim alt komitesi oluşturuldu. Bir hafta sonra yapılan bir sonraki toplantımızda, TUC'tan gelen uzun bir mektubu tartıştık. Bu mektup, Avrupa'nın örgütlü işçilerinin bu kıtanın enkaza çevrilmiş topraklarının yeniden inşasında erkenden seslerini yükseltmelerinin ve bu alanlardaki sendika hareketinin mümkün olan en erken zamanda yeniden kurulmasının TUC'un arzusu olduğu belirtiliyordu. Nazi liderlerinin iktidarı ele geçirir geçirmez gerçekleştirdikleri ilk eylemlerden birinin sendikaları yok etmek ve liderleri ile aktivistlerini tutuklamak olduğu hatırlatılıyordu bize. Haywards Heath alanında önerildiği şekliyle Avrupa'da bir sendikalar konseyinin benimsenmesi işini üstlenecek kadar büyük olmadığımız için, Sendika Konseylerinin Sussex Federasyonunu, girişiminde bulunabilecekleri herhangi bir ortak plana kapasitemiz ölçüsünde katılmak için istekli olduğumuz konusunda bilgilendirmemiz gerektiğini söyledim. Bu konuda anlaşma sağlandı. Anglo-Amerikan kuvvetlerinin bir önceki gün Fransa'ya çıkarma yapmış olduğu gerçeği bizleri elbette esinlendirmişti. Savaşın sonunun artık yakın olduğundan emindik.

Bir süre İngiltere'deki hava savaşında bir durgunluk olmuştu. Aslında, Brighton'daki son hava baskını 22 Mart'ta olmuştu. Brighton'a topu topu 56 hava saldırısı olmuştu ve Hove'ye daha da azı. Brighton'daki baskınlarda ölen 198 kişi Hove'dekilerde ölen 29 kişi vardı. Brighton'da 200'den fazla ev ve Hove'de de 80 ev tamamen yıkılmıştı. Bu iki şehirde, yaklaşık 20 bin ev şu ya da bu türden bir hasara uğramıştı.

Sussex'de daha fazla hava baskını olmayacaktı, fakat aynı derecede korkutucu olan bir başka tehditle yakında karşılaşacaktık. 12 Temmuz gecesi ilk uçan bombalar Londra'ya düştü.

Roketler ve pilotsuz uçaklar konusundaki gelişme savaştan birkaç yıl önce Almanya'nın Peenemünde'deki Baltık kıyısı üzerinde bir deney istasyonu kurulduğunda Almanlar tarafından başlatılmıştı. Bu sımsıkı korunan bir sır olsa da, muhtelif tür-

den uzun menzilli silahlara İngiliz istihbarat raporlarında atıf yapılmaya 1939'un sonbaharı kadar erken bir tarihte başlanmıştı. Bu durum 1943 ilkbaharında Genelkurmay Başkanı tarafından gözden geçirilmiş ve aynı yılın 15 Nisanı'nda, savaşın önde gelen figürlerinden biri, General Ismay, Churchill'e bir rapor göndermişti: "Uzun menzilli roketler üzerine yapılan Alman deneylerine ilişkin raporlardan haberdar edilmiş olmalısınız. 1942 sonundan beri beş rapor alınmış olması, detaylar yanlış olsa da bunun bir gerçeklik temeli olduğunu gösteriyor." Norveç'teki bir uçaksavar biriminde hizmet vermiş ve daha sonra ilk İngiliz deneysel roket alayına komuta etmiş olan Churchill'in damadı Duncan Sandys'in gerçekleri tespit etme ve eğer gerekirse karşı önlemler tasarlama işi ile görevlendirilmesini önerdi. Sandys buna uygun olarak atandı ve bir ay sonra şunları bildirdi:

> "Almanların, bir alanı çok uzun bir mesafeden bombalama kapasitesi olan ağır bir roket geliştirmek için bir süredir denemelerde bulundukları görülüyor. Bu iş muhtemelen tepkili uçak ve hava yoluyla nakledilen roket torpidolarına ilişkin gelişmelerle yan yana ilerledi. Bu gelişmenin seyri ile ilgili çok az bilgi var elimizde. Ancak, mevcut kısıtlı kanıtlar çok ilerlemiş olabileceğini düşündürüyor."

1943 Haziranı'nın başlarında Hitler Peenemüde'yi ziyaret etti ve oradaki deney üslerini kontrol etti. Atom bombasına yönelik Almanlarca yapılmış hiçbir tayin edici ilerleme yoktu; fakat Hitler, pilotsuz uçak ve roketlerde, Londra'ya esaslı bir saldırı yöneltme aracı ile Avrupa'da ikinci bir cephe açmaya yönelik Anglo-Amerikan planlarını bozma olasılığını gördü. Askeri liderlerine, Londra'nın yerle bir edileceği ve İngiltere'nin teslim olmaya zorlanacağı 1943 yılının sonuna kadar yalnızca bir altı ay daha dayanmaları gerektiğini söyledi.

9 Temmuz günü, Duncan Sandys, Londra'ya yönelik bir roket saldırısı planlarına ek olarak Almanların pilotsuz uçaklar kullanmayı amaçladığını bildirdi. Kuzey Fransa'nın iki noktası üzerinden fırlatılacaklarına inanılıyordu; St Omer yakınlarındaki Watten ve Fécamp yakınlarındaki Bruneval. Bu bilginin sağlamlığına dayanarak, İngiltere'nin güneydoğusundaki seçilen radar üsleri roket ateşlemesine yönelik izleme yapmaları için uyarılmıştı. Peenemünde'de, hava akınları, muhtelif sonuçlarla ve kayıp uçaklar ve uçak mürettebatları bakımından büyük bir zararla yürütüldü; ama neden olunan hasar, büyük çaplı imalatı ertelemeye yetmişti.

12 Eylül günü, Duncan Sandys "düşman Londra üzerine bomba atmanın bir aracı olarak pilotsuz uçaklar kullanmayı düşünüyor" diye haber vermişti. 25 Eylül'de, Hava Bakanlığı'nın Bilimsel Şubesi'nin başkanı olan Dr R. V. Jones, Peenemünde'de yapılan uzun menzilli roketlerle ilgili deneylerin zorluklarla karşılaştığını doğruladı ve "Hitler roketlerin mümkün olan en erken zamanda kullanıma sokulması için basınç uygulayacak olsa da ... ilk önce uçakların geleceği çok muhtemel," dedi. 1944 yılının

ilk aylarında, beklenen uçan bomba saldırısını karşılamak için planlar geliştirilmişti. Savunmaların üç bölgede olması tasarlanmıştı; Londra'nın eteklerinde bir balon barajı, onun ötesinde bir silah şeridi ve daha da ileride avcı uçaklarının çalışacağı bir alan.

İlk uçan bomba saldırısının gerçekleştiği gece yangın gözcüsü olarak Burgess Hill'deki Yol Kavşağında devriye geziyordum. Birden, hızla yakınlaşan bir mesafeden, iki pistonlu bir motosikletin motoruna benzer bir ses duydum. Yukarı bakınca, yukarıdan geçen ve kuyruğundan uzun bir ateş dumanı sürükleyen kaba görünüşlü bir uçak görünce şaşırdım. İlk uçan bomba değilse de kesinlikle Londra'ya karşı atılacak ilk uçan bomba partilerinden biriydi. O gece boyunca hava saldırısı sirenleri birbiri ardına alarm ve tehlike geçti işaretleri çaldı. Apışıp kalmıştık. Londra'nın şanssız insanları için değilse de bizim şansımıza, uçan bombaların tamamı üstümüzden zararsızca geçti. Ancak her zaman durum böyle değildi. Daha sonraki baskınlarda, Londra'ya yetişmeyen ve Sussex ortalarına düşen pek çok bomba oldu. Ne zaman aşağı indiklerini her zaman biliyorduk. Motorları duyduğumuz sürece güvende olduğumuzu biliyorduk. Ama motorlar kesildiğinde, gürültülü bir patlamanın izlediği kısa ve ölümcül bir sessizlik oluyordu.

Bir süre için, uçan bombalar belirli bir düzeyde kafa karışıklığı yarattı, özellikle tabi ki ana hedef olan Londra'da. Almanlar, doğal olarak, umutsuz insanlarının kalplerine taze bir umut aşılamak için yeni silahlarının avantajından sonuna kadar yararlandılar. Goebbels ve Propaganda Bakanlığı fazla mesai yapıyordu. Bunun SSCB üzerinde nasıl bir etkisinin olacağı konusunda biraz endişelenen Churchill, Stalin'e, 25 Haziran tarihli aşağıdaki mesajı gönderdi:

> "Uçan bombaları hakkındaki tüm Alman zırvalarını güvenli bir biçimde hiçe sayabilirsiniz. Londra'nın üretimi ve yaşamı üzerinde hiçbir kayda değer etkisi olmadı. Uçan bombaların kullanıldığı yedi gün boyunca verilen kayıplar on ile on bir bin arasındadır."

Churchill'in yedi günde on ile on bir bin arasında sivil kayıp verilmesinden bu denli umursamazlıkla söz edebilmesi, ölüm ve yıkım haberlerine ne kadar alıştığımızın bir ölçüsüydü.

Yine de, yakın gelecek bizim için küfesinde ne saklıyor olursa olsun, bölüklerimiz ilerlediği için uçan bombalarının fırlatıldığı kıtadaki üslerin aşılmasının uzun zaman almayacağına güveniyorduk. Ancak, *Labour Monthly*'nin Temmuz 1944 sayısında yayınlanan ve 21 Haziran tarihli "Ayın Notları" başlıklı yazısında Palme Dutt'un bizi uyardığı gibi savaş henüz bitmemişti:

> "Topyekun yenilgi ihtimali ile karşılaşan düşman hâlâ ciddiye alınması gereken cephanesinde bulunan her silahla savaşacaktır. Yeni pilotsuz uçaklarla yoğunlaş-

tırılmış baskınlar yoluyla Güney İngiltere'deki haberleşme ve tedarik hatlarını, üretimi ve sivil örgütlenmeyi baltalama girişimleri, işgal üssü olarak İngiltere'nin savaş cephesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve gerçekte herkesin bağlandığı tek bir cephe olduğunu hatırlatıyor. Dolayısıyla, kamuoyunun önümüzde duran her türlü olasılığa ve zafer için hayati olacak azami birleşik çabaya hazırlanması ve zaferi tamamlamak ve hızlandırmak adına hücumu ileriye götürmek için eylem ittifakının tüm gücünün uygulanacağını temin etme kararlılığında birleştirilmesi son derece önemli."

Aynı yazıda Plame Dutt şunları yazıyordu: "6 Haziran 1944, 22 Haziran 1941 ile birlikte dünya tarihinin bir dönüm noktası olarak durmaktadır." İngiliz hükümetinin tarihinde, Churchill ve yüksek makamlardaki dostlarının Sovyet karşıtı hezeyanlarından yeni müttefiklerine haklı övgüler döktürmeye geçtikleri 1941 yılındaki gibi bir dönüm noktası kesinlikle hiçbir zaman olmamıştı. Şimdi, 1944 yılında, hükümet makamları yine taklalar atıyordu. *Daily Worker*'in editörü William Rust tarafından yazılmış ve *Labour Monthly*'nin Temmuz 1944 sayısında da yayınlanmış "İkinci Cephe" konulu bir makaleden alıntı yapmama izin verin:

"Avrupa'da ikinci cephenin açılmasının 12. gününde, Savaş Dairesi'nin Mali Sekreteri Bay A. Henderson, Hitler Almanyası'nın Aralık itibariyle 'bütünüyle yok edilmiş olacağı' görüşünü ortaya atmaya cesaret etti. Erken zafere ilişkin resmi ve yarı resmi öngörüler, önceki 'uzun ve zor savaş' kehanetlerinin, hükümet propagandacılarının eski repertuarlarının yerini aldı şimdi. İşgalin önemini gösteren, resmi görüşün bu hızlı dönüş turundan daha büyük bir şey olamazdı....
"İkinci Cephe'nin kurulmasının sonuçlarından en önemsizi değildi İngiltere ve ABD'deki gerici kampın yenilgisi, askeri teorilerinin ve içine düştüğü kafa karışıklığının reddedilmesi. Kıta üzerine yapılacak bir çıkartmanın yol açacağı ağır kayıplara dair ürkütücü bir resim çizmek gerici propagandacıların adetiydi. Tüm silahların koordinasyonun, piyadeler ve hava yoluyla taşınan bölüklerce gerçekleştirilen bir çıkarmanın yeterli deniz ve hava koruması ile yürütülmesinin hiçbir biçimde bir katliam riskini içermediği uygulamada kanıtlanmıştır. Fransa'daki Amerikan bölüklerinin Kumandanı olan General Bradley, ilk on bir gün içresinde Amerikalıların verdiği kayıpların 3 bin 283 ölü ve 12 bin 600 yaralı olduğunu belirtmişti. Bu da görece hafif bir tablo olarak tanımlanabilir kesinlikle.
"Başka kampanyalar zaten ikinci bir cephe diye etiketlenerek ya da batıdaki saldırının savaşın gidişatını başka yerlerdeki saldırılar ile aynı biçimde etkileyemeyeceği savı ortaya atılarak operasyonun askeri önemi sürekli olarak küçümsenmiştir. Böylece İtalya kampanyası, sınırlı sayıda bölük içermiş olsa da, bazı gazeteler ve devlet adamları tarafından ikinci cephe konumuna terfi ettirildi, batıda askıda bekleyen saldırı ise Üçüncü Cephe konumuna itildi. Normandiya'ya yapılan çıkarma ile birlikte tüm bu kafa karışıklıkları öğle vakti güneşi altındaki kar gibi eridi. Eisenhower'in yayınladığı Gündem, saldırının kapsamı ve ortaya açı-

lan devasa olanaklar kamuoyunun hayalini ele geçirdi ve ilerici görüşün savaşın hayati zafer operasyonu olarak gördüğü batıdaki saldırı için neden bunca zamandır ve bu denli keskince mücadele ettiğini herkese gösterdi.

"Zaferin yalnızca bombalama ile başarılabileceğini kanıtlamak için bir sürü propaganda salıverilmişti. Bu teori hava kuvvetlerinde yer alan bazı mareşallerin gözdesi olmaktan fazlasını ifade ediyordu; kabine çevrelerinde yankısını bulmuş ve savaşın insanlar değil metaller tarafından kazanılacağını ilan etmekte acele eden İşçi Partisi liderleri tarafından desteklenmişti. 1943 yılının büyük bölümünde Batılı Müttefiklerin askeri politikalarındaki kararsızlıktan bu teorinin yarattığı etkinin ne kadar sorumlu olduğu bir gün ortaya çıkarılabilir. İtalya'da uzun süre afişte kaldığı kesin. Ancak artık teoride ve pratikte kesin bir biçimde reddedilmiştir. İkinci cephenin başarısı tüm silahların koordinasyonunun zaferidir. ...

"Uzun süren ertelemeden fayda sağlayan politikacılara ve gazetelere hatırlatılması gereken bir şey var: '1942 yılında Avrupa'da ikinci bir cephe yaratma acil görevi bakımından ... eksiksiz bir kavrayışa' ilk olarak aynı yılın Haziran ayında erişilmiştir ve 1941 ve 1943 yıllarında Kızıl Ordu'nun kazandığı görkemli başarılar pekiştirilemedi ve Almanların kesin olarak bozguna uğratılmasına tahvil edilemedi; çünkü batıdaki bir cephenin yokluğu Hitler'in taze yedek güçler eklemesine izin verdi. Unutturulmaması gereken bir gerçek var; dünya savaşının dönüm noktasını işaretleyen Stalingrad zaferinin ardından, 1942-43 kışında Kızıl Ordu'nun ilerlemesi Almanlar tarafından durduruldu ve Harkov yalnızca Hitler Batı'dan Doğu'ya 30 tümen transfer edebildiği için yeniden ele geçirildi.

"Silahlanmış yoldaşlarımıza karşı yükümlülüklerimizi onurla yerine getirdiğimiz, İngiltere'nin en büyük görkeme sahip olduğu bu günlerde bile, askerlerimizi eğittiğimiz, silahlarımızı mükemmelleştirdiğimiz ve Alman denizaltılarının üstesinden geldiğimiz hazırlık yıllarını, milyonlarcasının ortak ülkü için yaşamlarını yitirdiği Sovyet insanlarının kahramanca özverilerinin ve sadık dayanışmalarının mümkün kıldığını hatırlamak için duraksamalıyız. ...

"Ve mücadelenin bu zafer raundunda tüm ülkelerin halkları başarılarından ötürü büyük bir gurur duyabilirler. İkinci Cephe var çünkü insanlar onun için savaştı, çünkü zafere duydukları tutkulu inancı ve sonuna kadar savaşma kararlılıklarını Churchill ve Roosevelt'e bildirdiler."

Bu makaleden epey uzun bir alıntı yaptım, çünkü *Özgürlük Savaşı* başlığını seçtiğim bu kitabın ilk bölümünü benim yapabileceğimden çok daha iyi özetliyor. Artık öngörülebilir bir gelecekte gerçekleşmesi temin edilen zaferle birlikte, savaşın sonunda İngiltere'de ne olacağı sorusu bir miktar acil bir mesele halini almıştı. 13 Mayıs'ta Birmingham'da yapılan bir toplantıda, İşçi Partisi'nin lideri ve Başbakan Yardımcısı Clement Attlee şöyle söylemişti: "Sola büyük bir dönüş olduğu söyleniyor bana her yerde."

Daha önceden politik olarak aktif olmayan büyük insan kitlelerinin siyaset hakkında endişe duymaya başladığına şüphe yok. Bu iddiayı kanıtlamak için, bir yanda Beveridge

Raporu için halkın birden yükselen ilgisine öte yandan da Sör Oswald Mosley salıverildiğinde ortaya çıkan halkın yoğun nefretine değinmek yeterli. Kahire'deki "Silahlı Kuvvetler Parlamentosu" çoğunluğunun İşçi Partisi'nden seçilmesi, silahlı hizmetlerde çalışanların sivil erkek ve kız kardeşlerinin gerisinde kalmadığını gösterdi. Sendikal harekette, Birleşik Mühendislik Sendikası üyelerinin yaklaşık yüzde 15'inin kadın mühendisler olmasıyla övünebiliyordu. Ülkenin muhtelif bölgelerinde sendika konseyleri tarafından alınan kararlar arasında silahlı kuvvetler için maaş ve ödenek artışı (Edmonton, Hammersmith, Hereford ve Dagenham); yaşlı aylığı alanlar için ucuz gıda (Yeovil, Stretford, Braintree ve Glasgow); yeniden yapılanma için yerel planlar (Bideford, Blackburn, Brighton, Lowestoft, Southend ve Wandsworth); ve sendikalara üye kazanma kampanyaları (Chippenham, Shoreditch ve Slough) vardı. Her yerde yerel sendika konseyleri, ulusal önderlerinin ilerisinde olduklarını gösteriyorlardı. *Labour Monthly*'nin Temmuz 1944 sayısındaki bir makalede, E. M. Winterton şunları belirtiyordu:

> "İskoç Sendikalar Birliği Kongresi'nin, 1944 Nisanı'nın sonunda, İşçi Partisi'nin anlaşılmaz bir biçimde kendine ait bağımsız bir işçi sınıfı hattı ile yanıtlamayı beceremediğini gösterdiği sorunlar hakkında dikkate değer bir fikir birliği ve coşku ile kararlar çıkarmış olması da öğreticidir. Bu kararlar sayesinde İskoç sendikalar Polonya hükümetinin Yahudi ve Ukraynalı askerlere yönelik eziyetini lanetledi; İşçi Partisi liderleri ise bu meselede Polonya hükümetini açıkça suçlama noktasına hiç ulaşmadılar. Kongre madenlerin ulusallaştırılmasını talep etti; kömür sanayisi hakkındaki derin endişelerin hüküm sürdüğü son aylar boyunca İşçi Partisi liderleri bir *Daily Herald* başyazısındaki arızi, ihtiyatlı ve onaylamayan bir atıf haricinde bu meseleye değinmekten kaçındılar. Kongre Hindistan'ın bağımsızlığından yana olduğunu ilan etti. İşçi Partisi'nin *Daily Herald* ve *Labour Woman* gibi resmi yayın organlarının aksine, Kongre, geleceğin barış ve güvenlik dünya örgütlerinin köşe taşları olarak geçen aralık ayında Tahran'da Churchill, Roosevelt ve Stalin tarafından alınan kararlara bağlığını ilan etti."

Demokratik reform konusunda Winterton dokunaklı bir biçimde şunları belirtti:

> "Tory çoğunluğunun nispi temsili ve ülkelerini savunacak kadar yaşlı olan 18 yaşındaki gençlerin oy hakkını reddetmesi şaşırtıcı değil. Yine Tory'lerin işadamlarının ekstra oyunun ya da sözüm ona 'üniversite oyu'nun muhafaza edilmesi lehinde oy kullanması şaşırtıcı değil ki bu sözüm ona 'üniversite oyu' gerçekte onlara tavsiyede bulunacak 'akademik tarafsızlık' halesiyle Tory Partisi'nin bazı koltukları muhafaza etmesi anlamına geliyor. Ama İşçi Partisi'nin sıradan üyelerinin, İşçi Partisi milletvekillerinden Tory'ler yanında oy kullanmamalarını beklemesi makul olabilir!"

Uluslararası alanda, İşçi Partisi liderleri hâlâ savaşın emperyalist aşamasında yaşı-

yordu. Sanki Anglo-Sovyet askeri ittifakı hiç yaşanmamıştı. 1943 yılının başında Londra Polonyalılarının anti-Sovyet güdülerini desteklemişler ve onlarla diplomatik ilişkileri kestiği için Sovyetler Birliği'ni suçlamışlardı. General de Gaulle'nin şerefini karalamak için İngiliz ve Amerikan basınında yürütülen kampanyayı desteklemişler ve General Smuts'un Tahran anlaşmasının ortaya koyduğu ilkelerin aksine savaş sonrası dönemde İngiliz liderliği altında Avrupa'da kurulacak "Batı Bloğu" fikrini yaymaya dönük çabalarını desteklemişlerdi. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin liderleri ile uluslararası birliğe ilişkin sorunları tartışmak üzere bir resmi delegasyon tarafından yapılacak yaklaşan Moskova ziyaretini laf arasında duyuran yıllık raporunda başka bir duyuru daha vardı; daha önceki yılların Anglo-Sovyet Dostluk Komiteleri üzerindeki yasak, İngiliz-Sovyet Birliği için Ulusal Konsey üzerindeki bir yasağı içerecek biçimde genişletilecekti. Londra İşçi Partisi'nin resmi yayın organı hâlâ "Moskova diktatörlüğünden" ve "GPU tarafından kontrol edilen Komünist Partilerden" söz ediyordu. Bu arada İşçi Partisi Yönetimi, komünistlerin sendika konseylerinde sendikaları temsil etmelerini yasaklayan meşhur "Kara Genelgesi"ni TUC Genel Konseyi'nin geri çekmiş olması gerçeğine rağmen, yerel organlarına, kendileri söz konusu olduğunda yasağa uyulması gerektiği yönünde katı talimatlar gönderdi.

İşçi sınıfı birliği açısından iyi ki en aktif İşçi Partisi seçmen bölgeleri Örgütleri ve Mıntıka Dernekleri Anglo-Sovyet Dostluk Komiteleri'nde komünistlerle birlikte çalışmaya ve ülkenin pek çok yerinde 1 Mayıs gösterilerinde onlarla birlikte yürümeye devam ettiler. Eğer İşçi Partisi Konferansı ertelenmemiş olsaydı, bu meselelerden bazıları şüphesiz orada karara bağlanacaktı.

1937 ile 1942 arasında İşçi Partisi'nin üye sayısının 447 binden. 219 bine düştüğünü belirtmek ilginç olacaktır. Ancak 1943'te bir yükseliş olmuş ve üye sayısı 236 bine çıkmıştı. Bu küçük artış İngiltere'de cereyan eden kitlesel düzeydeki sola yönelişi kesinlikle yansıtmıyordu. Aslında yeni durumda halkın içinde bulunduğu ruh halinden yararlanmayı başaramayan liderlik eksiğini yansıtıyordu.

1937 ile 1942 arasında, aynı dönemde, Komünist Parti'nin üye sayısı yaklaşık 10 binden 60 binin üzerine çıkacak kadar büyüdü. Ne yazık ki bu üyelerin yalnızca küçük bir bölümü Marksist-Leninist olarak betimlenebilirdi. Bu üyelerin büyük çoğunluğu, Kızıl Ordu'nun savaşı adeta tek başına kazandığını herkesin basitçe gördüğü bir zamanda Sovyetler Birliği'nin popülerliğine dayanarak kazanılmıştı. Bu üyeleri eğitmedeki başarısızlık, Sovyetler Birliği'nin popülerliğinin "soğuk savaş" medya propagandasının etkisi altında sönmeye başladığı savaş sonrası dönemde üye sayısında keskin bir düşüş yaşanmasına neden oldu.

İlginç olan şu ki şimdi genç insanlar 18 yaşında oy kullanıyor olsa da, hem işadamlarının oyu hem de üniversite oyu kaldırılmış olsa da, kömür madenlerimiz ulusallaştırılmış olsa da ve Hindistan artık bağımsızlığını kazanmış olsa da, İngiltere'de hiç olma-

dığımız kadar uzağız hâlâ sosyalizme ulaşmaya. Nispi temsilin sosyalizmi getireceğini düşünmüyorum, ama Tahran'da Churchill, Roosevelt ve Stalin tarafından alınan karara sadık kalsaydık ve İşçi Partisi bir alternatif olarak "Batı Bloğu" fikrini desteklememiş olsaydı hedefimize daha yakın olacağımızı düşünüyorum.

Yaklaşık bu zamanlarda sağlığım yeterince iyileşmişti ve sanayiye geri dönmenin yollarını aramaya karar verdim. Tesviyeci olarak iş bulmakta hiç zorlanmadım ve sonunda Haywards Heath'te yer alan Caffyn's'de çalışmaya başladım. Savaş öncesi günlerde Caffyn's otomobil satımı ve bakımı ile uğraşıyordu. Ben işe başladığımda şirket, ordu kamyonlarının onarımı alanında ve hükümet sözleşmesi çerçevesinde çalışıyordu. Her zaman sendika karşıtı olmakla ün salmıştı. Orada çalışmaya başladığım zaman, cebinde bir sendika kartı taşıyan tek çalışandım. Doğal olarak, bu gerçeği herkesin gözüne sokmadım hemen.

VII
Kurtuluş Sorunları
(1944 Temmuz – Aralık)

Büyük Sovyet yaz hücumu, şimdi Belarusya'nın tarihinde anılmaya değer bir gün olan 23 Temmuz'da başlamıştı. Almanları tamamen gafil avladı. 166 Sovyet tümeninin Belarusya'da toplanması azami gizlilik ile tamamlanmıştı. Alman hatları altı yerden delindi ve geniş düşman kuvvetleri Vitebsk ile Bobruysk'te kuşatıldı. Yalnızca bu iki yerde on binlerce Alman öldürüldü ve yaklaşık 20 bini esir alındı.

3 Temmuz'da, tüm gün şiddetle devam eden acımasız çarpışmanın ardından Kızıl Ordu Minsk'e girdi ve büyük bölümü teslim alınan 100 bin kişilik bir başka Alman grubunu kuşattı. Minsk halkı kurtarıcılarını çiçeklerle karşıladı. Üç uzun yıl boyunca Belarusya halkı Nazi esareti altında sürünmüştü. Tüm şehirler harap edilmiş, fabrikalar yıkılmış ve kolektif çiftlikler yakılarak mahvedilmişti. Okullar ve çok sayıda tiyatro, kulüp, müze ve hastane harabelere çevrilmişti.

Ülkenin her yanında hapishaneler ve toplama kampları kurulmuştu. Minsk yakınındaki bir kampta, 80 bin savaş esiri ve sivil idam edilmişti. Nazilerce yaratılan Minsk gettosunda 90 bin Yahudi öldürülmüştü. On binlerce Sovyet vatandaşı hapishanelerde açlıktan ölmüş, diğerleri de yargılanmaksızın vurulmuş, gaz odalarında boğulmuş ve hatta canlı canlı yakılmış veya gömülmüştü. Belarusya'da hepsi birlikte iki milyondan fazla sivil ve savaş esiri öldürülmüştü. 380 bin genç erkek ve kadın, köle emeği olarak kullanılmak üzere Almanya'ya sürülmüştü.

Almanlar geri çekildikçe, yok edebildiklerini yok ettiler. Zhlobin'de 2.500 yeni öldürülmüş sivil cesediyle dolu açık bir mezar bıraktılar arkalarında. Daha önce 1944 ilkbaharında, işgal mercileri, kış mahsullerinin toprağa sabanla geri gömülmesi emri vermiş ve bir geri çekilme öngörüsüyle hayvanların çoğunu öldürmüştü. Yalnızca partizanların kontrolü altındaki kırsal alanlar bu muameleden kurtuldu.

17 Temmuz'da, Belarusya'da esir alınan 57 bin Alman subayı ve eri mağlup edilen generalleri başta Moskova sokakları boyunca yürütüldü. Alexander Weth'e göre, bu, hem Nazilerin "Belarusya'dan planlı şekilde geri çekildiği" iddialarını hem de İngiliz ve Amerikan basınında yer alan, bu alandaki Sovyet başarılarının çok sayıda Alman bölü-

günün Avrupa'daki Batılı Müttefiklerle çarpışmak için geri çekilmiş olması gerçeğine dayandığı yolundaki iddiaları çürütmek içindi.

Aynı gün Rokossovskiy'nin bölükleri Batı Bug Nehri'ni geçti ve Polonya'ya girdi. 18 Temmuz'da, İlk Ukrayna Cephesi'nin bölükleri 200 kilometre genişlikteki bir kesit üzerinde Alman savunmasını yarıp geçti. Burada da Kızıl Ordu üç yıl sürmüş bir Alman işgalinin meyveleri ile karşılaştı. Yalnızca Lvov kenti ile çevresinde pek çok yabancı savaş esirinin yanı sıra 700 bin Sovyet insanı hunharca öldürülmüştü. En kötü zulümler, Nazi işgalcilerinin ana desteği olmuş Ukraynalı burjuva milliyetçiler tarafından yapılmıştı. Bu hainler, yeraltında çalışan komünistleri, Kızıl Ordu siyasi eğitmenlerini ve partizanları arayıp bulmuş ve öldürmüşlerdi.

Kuzey Fransa'da İkinci Cephe'nin açılmasını bu denli hızlı izleyen yeni Sovyet hücumunun etkisi Almanya'yı siyasi bir krizin içine sokacaktı. Bu kriz, Almanya'nın askeri ve iktisadi durumunun ümitsizliğini sonunda fark eden ve hâlâ pazarlık için zaman varken barış isteyebilmek adına Hitler'i ortadan kaldırmak isteyen ordu subaylarından oluşan bir grup ile bazı sivillerin 20 Temmuz günü Hitler'e karşı düzenledikleri suikastta bulacaktı yansımasını. Suikast başarısız oldu ve komplonun liderleri ya vuruldu ya da asıldı.

Birkaç gün sonra, Belarusya'da esir alınan 16 Alman generali, Alman silahlı kuvvetlerinin generalleri ve diğer subaylarına, cesaret gösterip Hitler ile müttefiklerinden ayrılmaları ve derhal savaşmayı bırakmaları çağrısında bulunan bir belge yayınladılar. Ardından, bu generallerden dördü belgenin diğer imzacıları ile anlaşarak Özgür Almanya Ulusal Komitesi başkanı Eric Weinert ve Alman Subaylar Birliği başkanı General von Seydlitz ile bir toplantı yapmak istediler. Bir toplantı yapıldı ve askeri ve siyasi konularla ve özgürlük hareketinin Hitler'e karşı savaşında yerine getirmesi gereken acil görevlerle ilgili tüm sorunlarda eksiksiz bir anlaşma sağlandı.

Ancak, hareketin temel zayıflığı, Ulusal Barış Hareketi gibi yeraltı örgütlerinin üyeleriyle ya da Doğu Prusya Halk Konseylerine katılanlarla ya da Eisenach'ta barış için gösteri yapmış ya da Hamburg ve Kiel'de greve geçerek yaşamlarını tehlikeye atmış olanlarla birlikte hareket etmenin yollarını ve araçlarını bulamamasıydı. Ancak, bu aşamada, Alman anti-faşist savaşçılarının kahramanlığına rağmen, Nazizmin yenilgisinin Almanya içindeki demokratik güçlerce getirilmeyeceği fakat yalnızca anti-faşist koalisyonun orduları tarafından dışarıdan indirilen askeri darbelerin bir sonucu olarak getirileceği çok açıktı.

28 Temmuz günü Kızıl Ordu Brest-Litovsk'u aldı ve böylelikle Almanları Belarusya'nın büyük bölümünden dışarı sürdü. Almanların kendilerine göre, Belarusya'daki Sovyet hücumu "Stalingrad'dakinden daha büyük bir faciaydı". Ağustos boyunca, Kızıl Ordu Belarusya'nın ve üç yıllık işgal boyunca Nazilerin ülke nüfusunun dörtte birini öldürdüğü Litvanya'nın dörtte üçünden fazlasının kurtuluşunu tamamladı. Yalnızca Paneriai

kasabasında 100 bin kişiyi katletmişlerdi. Pirciupis köyünde işgalciler evlerin hepsini yakıp kül etmiş ve çocukları bile ayırmadan tüm halkı öldürmüşlerdi. Litvanya fabrikalarının yüzde sekseni ve hayvanlarının nerdeyse yarısı yok edilmişti. On binlerce köylü, 1940–41 yıllarında Sovyet hükümetinden aldıkları topraktan yoksun bırakılmıştı.

***

13 Temmuz günü, asıl başkent olan fakat 1921 ile 1939 arasında Polonyalılar tarafından işgal edilen Vilnius, Kızıl Ordu tarafından kurtarıldı ve kurtuluştan kısa bir süre sonra Litvanya Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti hükümeti bu kente geri döndü. 27 Temmuz'da, eski Ukrayna kenti Lvov kurtarıldı. Londra'daki sürgün Polonya hükümeti bu kentlerin ikisinin de Polonya'nın bir parçası olduğunu iddia etti.

Almanlardan kurtarılan ilk gerçek Polonya şehri 22 Temmuz günü kurtarılan Chelm'di. Moskova Radyosu'nda bu olayın ilan edilmesinin ardından Polonya Ulusal Marşı çalındı. Ertesi gün Chelm'de, ilk yasal Polonya gazetesi, *Rzeczpospolita* Polonya'nın Ulusal Konseyi tarafından çıkarılan birkaç kararnameyi yayınladı. Bunların ilki, kurtuluş için ve Polonya devletinin yeniden kurulması için verilen halk mücadelesinin yönlendirilmesi için geçici bir yürütme makamı olarak Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin kuruluşunu ilan ediyordu. İkinci kararname, SSCB'de bulunan Polonya Ordusu üzerinde Polonya Ulusal Konseyi'nin en yüksek otoriteye sahip olduğu varsayımını ilan ediyordu.

Aynı gün, 23 Temmuz'da, Stalin Churchill'e "cephemizdeki olaylar çok büyük bir hızla ileriye gidiyor," diye yazdı ve ekledi; "Polonya'nın büyük kentlerinden birisi olan Lublin ilerlemeye devam eden bölüklerimiz tarafından bugün alındı." Ardından şunları ekliyordu:

> "Bu durumda, Polonya topraklarının yönetimi pratik sorunu ile karşı karşıya buluyoruz kendimizi, zira Polonya'nın iç meselelerine müdahale etmek istemiyoruz. ... Bu nedenle geçen yılın sonunda Varşova'da kurulan Polonya Ulusal Konseyi tarafından yeni kurulan Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi ile temasa geçmeyi uygun gördük. ... Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi Polonya toprakları üzerinde bir yönetim kurmayı amaçlıyor. ... Bir Polonya yönetimi kurmaya kadir başka herhangi bir güç bulamadık Polonya'da. Londra'daki Polonya hükümetinin önderlik ettiği sözüm ona yeraltı örgütünün kısa ömürlü ve etkisiz olduğu ortaya çıktı."

Londra'da bulunan Sürgündeki Polonya Hükümetinin Başbakanı Stanislaw Mikolajczyk ile mümkün olan en kısa süre içerisinde bir araya gelmesi gerektiğine ilişkin Churchill'den gelen daha önceki bir ricaya cevaben Stalin şu yanıtı verdi: "Onu görmeyi kesinlikle reddetmeyeceğim. Ancak, ona yaklaşmaya memnuniyetle istek göste-

ren Polonya Ulusal Komitesi'ne yaklaşsa daha iyi olacak."

25 Temmuz günü, Churchill Stalin'e bir mesaj yolladı; "Mikolajczyk 23 Temmuz tarihli mesajınızın son paragrafındaki öneriye yanıt olarak yarın gece yola çıkıyor. Kendisiyle birlikte M. Romer ve M. Grabski'yi getiriyor. ... Tanımaya elbette devam ettiğimiz Polonya hükümetindeki tüm çalışma arkadaşlarının tam desteğini almış durumda. Yürekten dileğimiz, tüm Polonyalıların ülkelerinden Almanları temizleme ve Rusya ile dostluk çerçevesinde çalışan o özgür, güçlü ve bağımsız Polonya'yı kurma işinde birleşebilecekleridir ki bunu amacınız olarak siz de beyan etmiştiniz."

Churchill bu mesajı yazarken, Sovyet hükümeti, Polonya'daki askeri operasyonlarını dost, müttefik ve egemen bir devletin toprakları üzerinde yapılan operasyonlar olarak gördüğünü ilan ediyordu. Kendi yönetim organlarını kurmayacak ama Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi'ni tanıyacak ve onunla bir anlaşma imzalayacaktı. Böyle bir anlaşma 26 Temmuz'da imzalandı. Sovyet-Polonya dostluğunu pekiştirdi ve Sovyet Komutası ile Polonya yönetimi arasındaki ilişkileri tanımladı. Herhangi bir bölge düşmanlık bölgesi olmaktan çıktığı anda Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin yetki alanına devredilecekti. Hans Frank'ın Valiliği altında kurulan Nazi hâkimiyeti için sonun başlangıcıydı bu. Hans Frank 1941 yılında şu açıklamayı yapmıştı: "Bundan böyle Polonya halkının siyasal hâkimiyeti son bulmuştur. ... Polonya kavramının kendisini sileceğiz. Ne Rzeczpospolka ne de başka herhangi bir Polonya devleti bir daha hiçbir zaman yeniden kurulmayacak."

Naziler Polonya'nın bağımsızlığını ortadan kaldırmış ve onu parçalamıştı. Merkez ve doğu bölgeler sözüm ona "Alman Devletinin Valiliği" haline gelmişti ve batı ve kuzey bölgeler Almanya'ya katılmıştı. Polonya nüfusu kölelere çevrilmiş ya da imha edilmişti. Kitlesel katliamlar günlük olaylar halini almıştı. Nazi işgali sırasında altı milyon Polonyalı vurulmuş ya da işkencede öldürülmüştü.

Fakat Polonya'nın kurtarılmış bölgelerindeki Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi tarafından kurulan yeni demokratik düzen o ülkede yaşayan herkese uygun değildi. Eski toprak sahiplerine ve savaş öncesi Polonya'da iktidarı kullanan ordu mensuplarına uygun değildi, ne de onları izleyen yanlış yönlendirilen işçilere ve köylülere. Sıradan halkın zaferinden ödü kopan Londra'da bulunan, gerici Sürgündeki Polonya Hükümeti'ne bağlılık gösteriyorlardı hâlâ. Başından beri bu gericiler, Alman işgalcilerine direnmek yerine, kurtuluş sonrası dönemde Polonya'da savaş öncesi koşulları yeniden tesis etmek için kendi güçlerini kullanmak umuduyla bu güçleri koruyarak anti-faşist hareketin altını oymaya çalışmışlardı. Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi'ni Sovyetlerin tanımasını, sabotaj ve baltalama eylemleriyle yanıtladılar. Polonyalı İşçilerin Partisi üyelerine karşı suikast girişimleri yapıldı ve Kızıl Ordu hakkında iftiralar yayıldı.

27 Temmuz günü, Mikolajczyk ve arkadaşlarının fiilen Moskova'ya doğru yola çıkmış oldukları konusunda Stalin'i bilgilendirdikten sonra Churchill şunları söyleyerek devam ediyordu:

"M. Mikolajczyk'in siz, ben ve Başkanın mutabakat sağladığına inandığım hatlar üzerindeki tüm Polonyalıların genel bir birleşmesine yardımcı olmaya son derece can attığına eminim. Rusya'ya dost Polonyalıların, Rusya'nın iyi bir komşusu ve sizinle bir başka Alman tecavüzü arasında önemli bir bariyer olan güçlü, özgür ve bağımsız bir Polonya'yı kurmak için İngiltere ve Birleşik Devletlere dost Polonyalılara katılması gerektiğine inanıyorum. Başka bariyerlerin de olmasına son derece dikkat edeceğiz hepimiz. Eğer Batı demokrasileri kendilerini Polonyalıların bir bölümünü tanır ve sizi bir başka bölümünü tanır halde bulursa, bu durum büyük bir acı hatta yıkım yaratacaktır. Bu durum, sürekli bir sürtüşmeye neden olacaktır ve hatta tüm dünya üzerinde yapmamız gereken büyük işe engel olabilir. Bu nedenle, bu cümleleri lütfen gönderildikleri ruhla alın, o ruh ki içten bir dostluğa ve 20 yıllık ittifakımıza dayanmaktadır."

Stalin, 28 Temmuz tarihli aşağıdaki mesajla yanıt vermek için hiç vakit kaybetmedi:

"Bay Mikolajczyk ve arkadaşlarına Moskova'da her türlü yardım sunulacaktır. Komşumuz olan ve onunla kurulan ilişkilerin Sovyetler Birliği için özel bir önem taşıdığı Polonya ile ilgili görüşümüzü biliyorsunuz. Polonya topraklarındaki demokratik güçlerin Ulusal Komitesi'ni [Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi] memnuniyetle karşılıyoruz ve Komite'nin kurulmasının, Büyük Britanya, SSCB ve Birleşik Devletlere dost tüm Polonyalıların birleşmesi adına ve demokratik güçlerle birleşmekten aciz Polonyalı unsurların üstesinden gelinmesi adına iyi bir başlangıcı temsil ettiğini düşünüyorum. Polonya sorununun, Müttefiklerin ortak ülküsü bakımından taşıdığı önemi anlıyorum ve tam da bu nedenle tüm Polonyalılara yardım etmek ve aralarında anlaşma sağlanmasına aracılık etmek istiyorum. Sovyet bölükleri, Polonya'nın Alman işgalinden kurtuluşunu hızlandırmak ve Polonya halkının özgürlüğünü yeniden elde etmesi ve ülkeleri için refah sağlaması adına onlara yardım etmek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar ve yapmaya devam ediyorlar."

Chruchill, mektubunda "Rusya'ya dost olanlar" ve "İngiltere ile Birleşik Devletlere dost olanlar" biçiminde betimlediği iki gruba bölerken Polonyalıları, Stalin'in bu kategorizasyonu titizlikle göz ardı edip mektubunda "Büyük Britanya, SSCB ve Birleşik Devletlere dost Polonyalılara" ve "demokratik güçlerle birleşmekten aciz Polonyalı unsurlara" atıfta bulunması dikkate değer.

1 Ağustos günü, Londra'da bulunan Sürgündeki Polonya Hükümeti'nin Başbakanı Stanislaw Mikolajczyk, Dışişleri Bakanı Count Romer ve Londra'daki Ulusal Konseyin Sözcüsü Profesör Grabski Moskova'ya vardılar ve burada Stalin ve Molotov ile görüşmeler yaptılar. 2 Ağustos tarihinde Avam Kamarası'nda yaptığı savaş durumu değerlendirmesinde Churchill şunları belirtti:

"Rus orduları şu anda Varşova kapıları önünde duruyor. Ellerinde Polonya'nın

kurtuluşunu getiriyorlar. Polonyalılara özgürlük, egemenlik ve bağımsızlık sunuyorlar. Rusya'ya dost bir Polonya olmasını istiyorlar. Rusya'nın kendisine saldırmak için Polonya üzerinden ilerleyen Almanlar nedeniyle uğradığı zararlar göz önünde bulundurulduğunda, bu bana çok makul görünüyor. Müttefikler Polonyalı güçlerin genel bir toparlanmasını ya da birleşmesini memnuniyetle karşılayacaktır, hem Batılı güçlerle çalışanların hem de Sovyetlerle çalışanların."

8 Ağustos günü Stalin Churchill'i Mikolajczyk, Grabski ve Romer ile yaptığı toplantı hakkında bilgilendirmek için aşağıdaki mesajı yazdı:

"Mikolajczyk ile yaptığım konuşma Polonya'daki duruma ilişkin bilgisinin yetersiz olduğuna inandırdı beni. Aynı zamanda, Mikolajczyk'in Polonyalıları birleştirmek için bulunan yollara karşı olmadığı izlenimini edindim. Polonyalılara herhangi bir kararı dayatmanın doğru olmadığını düşündüğüm için Mikolajczyk'e kendisinin ve çalışma arkadaşlarının Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin temsilcileri ile bir araya gelmelerini ve sorunlarını tartışmalarını önerdim; ilk önce ve en başta, kurtulan Polonya toprakları üzerindeki tüm demokratik güçlerin çabuk bir şekilde birleşmeleri konusunu. Toplantılar çoktan gerçekleştirildi. Her iki taraf bu toplantılara ilişkin olarak beni bilgilendirdi. Ulusal Komite delegasyonu, 1921 Anayasası'nın Polonya hükümeti için bir temel teşkil etmesini önerdi ve Mikolajczyk'in grubunun öneriyi kabul etmesi halinde, bu gruba, Mikolajczyk için Başbakanlık da dahil olmak üzere dört adet bakanlık vermeye hazır olduğunu ifade etti. Ancak Mikolajczyk kabul etme kararını alamadı. Toplantıların henüz arzulanan sonuçlarını vermediğini söylemekten üzüntü duyuyorum. Yine de yararlı oldular; çünkü hem Mikolajczyk ve Morawski için hem de Varşova'dan daha yeni gelmiş olan Bierut için görüş alışverişi fırsatı ve özel olarak da hem Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin hem de Mikolajczyk'in işbirliği yapmaya ve bu yönde pratik fırsatlar aramaya hevesli oldukları noktasında birbirlerini bilgilendirme fırsatı sağladı. Bu, Polonya Komitesi ile Mikolajczyk ve çalışma arkadaşları arasındaki ilişkilerde bir ilk aşama olarak görülebilir. İşlerin iyileşeceğini umalım."

Bu mesaja Churchill 10 Ağustos günü yanıt verdi:

"Polonyalıları konu alan ve 8 Ağustos tarihli telgrafınız için size son derece müteşekkirim. İki tarafı bir araya getirdiğiniz için çok memnun oldum. Şüphesiz ortak amacımıza giden yolda bir ilerleme kaydedildi. İşlerin gelecekte daha iyi gideceği konusundaki umudunuzu paylaşıyorum."

Bu arada Polonya'da gelişen olayların gelecek pek çok yıl için yankıları olacaktı. 31 Temmuz tarihinde yayınlanan bir Sovyet savaş tebliğinde, Kızıl Ordu'nun Varşova'nın doğusuna doğru 24 mil boyunca, Varşova'nın kuzeydoğusuna doğru 10 mil boyunca

ve kentin güneybatısına doğru 12 mil boyunca şehirleri ele geçirdiği belirtiliyordu. Kızıl Ordu aslında tek bir ay zarfında büyüklük olarak İngiltere, İskoçya ve Galler'in tamamına eş bir toprağı özgürleştirmişti. Kızıl Ordu, 600 mil uzunluğundaki bir cephe üzerinde yaklaşık 350 millik hızlı bir ilerlemenin ardından Temmuz sonunda Vistula Nehri'ne ulaşmıştı. Ancak tedarik hatları uzamış ve askerleri yorulmuştu. Varşova savunmalarını kuvvetlendirmek için Almanlar Batı cephesinden dört adet zırhlı tümen getirmişlerdi. Bu zırhlı değişikliği ABD Generali Patton'un Avranches'i yarıp geçebilmesini sağladı ve böylece Fransa'daki Alman direncinin çözülüşüne katkı yaptı. Yine de, Alman Yüksek Komutası buna değeceğini düşündü. Varşova'nın savunulması, onlar için Berlin'in savunulmasında hayati bir öneme sahipti. Kızıl Ordu'yu geçici bir duraklamaya sokmayı başardılar.

1 Ağustos günü, esas adı Tadeusz Komorowski olan Polonyalı muvazzaf subay General Bor komutası altında bulunan Varşova'daki Polonya Yurt Ordusu ayaklandı ve kenti ele geçirmeye çalıştı. O dönemde Sovyet hükümeti ile Londra'da bulunan Sürgündeki Polonya Hükümeti arasında herhangi bir diplomatik ilişki yoktu, bu nedenle General Bor ile Sovyet Yüksek Komutası arasında üzerinde mutabakat sağlanmış hiçbir işbirliği yoktu. Bu elbette şaşırtıcı değildi. Ancak şaşırtıcı olan, İngiliz hükümetinin ayaklanma konusunda başlayana kadar bilgilendirilmemiş olmasıydı. Ayaklanmanın amacının, Polonya başkentini ele geçirmek ve Kızıl Ordu ve onunla birlikte çarpışan Polonyalı bölükler kente girmeden önce göçmen hükümetini iktidara getirmek olduğuna hiç şüphe yok. Londra Polonyalıları, aslında kendi gerici siyasi emelleri için Varşova halkının yaşamları ile kumar oynuyordu.

Hazırlık eksikliğine rağmen, Varşova'da, liderleri tarafından izlenen gerçek politik amaçlardan habersiz binlerce saf insan ayaklanmaya katıldı. Ayaklanmanın başlamasından kısa bir süre sonra, Londra Polonyalıları yardım için İngiliz ve Birleşik Devletler hükümetlerine başvurdu; ama isyancıların yardımına yetişmediği için Sovyet hükümetine küfretti. 5 Ağustos günü, Churchill Stalin'e bir telgraf yolladı:

> "Polonya yeraltı ordusunun acil talebi üzerine, hava şartlarına bağlı olarak, Almanlara karşı Polonya isyanının kızgın bir mücadele içinde olduğunun söylendiği Varşova'nın güney batı bölümüne 60 ton civarında teçhizat ve mühimmat atıyoruz. Çok yakın gözüken Rus yardımına başvurduklarını da söylediler. Bir buçuk Alman tümeninin saldırısı altındalar. Bu sizin operasyonlarınız açısından yardımcı olabilir."

Stalin buna 5 Ağustos günü yanıt verdi: "Polonyalıların size verdikleri bilgilerin fazlasıyla abartılmış ve güvenilmez olduğunu düşünüyorum. ... Oradaki Polonya Ordusu tümen denilmesi yanlış olacak birkaç müfrezeden ibaret. Ne silahları var ne de uçak ya da tankları. Bu müfrezelerin, Almanların Hermann Goering Tümeni de dahil olmak

üzere dört adet zırhlı tümenle savunduğu Varşova'yı aldıklarını hayal edemiyorum."

12 Ağustos günü Churchill Stalin ile bir kez daha temas kurdu ve şunları söyledi: "Varşova kentini üçe bölmüş olan hatırı sayılır Alman kuvvetlerine karşı on günün sonunda hâlâ savaşan Varşova'daki Polonyalılardan gelen acıklı bir mesaj aldım. Makineli tüfekler ve mühimmat göndermemiz için yalvarıyorlar. Onlara biraz daha yardım gönderemez misiniz, çünkü İtalya ile Varşova arasındaki mesafe çok büyük?"

Dört gün sonra Stalin aşağıdaki şekilde yanıtladı:

> "Bay Mikolajczyk ile yaptığım bir görüşmeden sonra, Kızıl Ordu Komutası'na Varşova alanına yoğun bir biçimde cephane atmaları için talimat verdim. Bir irtibat subayı paraşütle atladı, ama karargah Almanlar tarafından öldürüldüğünü ve amacına ulaşamadığını rapor etti. Şimdi, Varşova meselesi üzerine daha detaylı düşündükten sonra, Varşova eyleminin düşüncesiz ve korkunç bir kumar olduğu sonucuna vardım. Eğer Sovyet karargahı daha önceden Varşova eylemi konusunda bilgilendirilmiş olsaydı ve Polonyalılar Sovyet karargahı ile iletişimi sürdürmüş olsaydı durum böyle olmazdı. Hal böyleyken, Sovyet karargahı kendisini meseleden ayırması gerektiği kararına varmıştır, zira ne doğrudan ne de dolaylı herhangi bir sorumluluk üstlenememektedir."

> "Ayaklanmanın hangi tarihte başlayacağına dair karar," diye yazdı *The Times* gazetesinin diplomasi muhabiri 15 Ağustos'ta, "Polonya'da bulunan Polonya Başbakan Yardımcısı ile General Bor'a bırakıldı. ... Polonya hükümeti kararın tamamen arkasında. Ne yazık ki bu karar hakkında ne Rus ne de İngiliz hükümetine bilgi verildi. Savunucuların zalim bir düşmana karşı verdikleri savaşımda kendi kıt kaynaklarına terk edildiği yolundaki herhangi bir önerme haksız olacaktır."

20 Ağustos tarihinde Roosevelt ve Churchill'den ortak bir telgraf gönderildi Stalin'e:

> "Varşova'daki Nazi karşıtlarının fiiliyatta yüz üstü bırakılması halinde ortaya çıkacak dünya kamuoyunu düşünüyoruz. Orada mümkün olan en fazla sayıda vatanseverin kurtarılması için üçümüzün de elimizden geleni yapması gerektiğine inanıyoruz. Varşova'nın vatansever Polonyalılarına levazım ve mühimmat atacağınızı umuyoruz ya da bunu çok hızlı bir şekilde yapmaları için uçaklarımıza yardım etmeyi kabul edecek misiniz? Onaylayacağınızı umuyoruz. Zaman unsuru büyük önem taşıyor."

Stalin'in yanıtı oldukça kısa ve özdü:

> "Varşova macerasını başlatan iktidar meraklısı bir avuç suçlu hakkındaki gerçek er ya da geç ortaya çıkacak. Varşova halkının saflığına oynayan bu unsurlar pratik olarak silahsız insanları Alman silahlarına, zırhına ve uçaklarına maruz bı-

raktılar. Sonuç; her geçen günün, Varşova'yı özgürleştirmek adına Polonyalılar tarafından değil; ama sivil halkı zalimce yok eden Hitler yanlıları tarafından kullanıldığı bir durum olmuştur. Askeri açıdan bakıldığında, Almanların dikkatini Varşova üzerinde tutan durum hem Kızıl Ordu için hem de Polonyalılar için fazlasıyla elverişsizdir. Yine de, son zamanlarda yenilenen Alman karşı saldırılarını karşılamak zorunda kalmış olan Sovyet bölükleri, Hitler yanlılarından gelen ani taarruzları geri püskürtmek ve Varşova yakınlarında gerçekleştirilecek yeni bir geniş kapsamlı hücuma girişmek için yapabilecekleri her şeyi yapıyorlar. Kızıl Ordu'nun Varşova'da Almanları ezmek ve Polonyalılar için Varşova'yı özgürleştirmek adına hiçbir çabayı esirgemeyeceği konusunda sizi temin ederim. Bu çaba, Nazi karşıtı Polonyalılara verilen en iyi ve gerçekten etkin bir yardım olacaktır."

Savaşta Rusya başlıklı kitabında Alexander Werth, 26 Ağustos tarihinde Lublin'de General Rokossovskiy ile yaptığı bir konuşmayı anlatır. İlk önce Rokossovskiy konuşur:

"Belarusya'da ve doğu Polonya'da yapılan ve pek çok haftaya yayılan ağır çarpışmadan sonra, 1 Ağustos civarında Praga'nın [Vistula'nın Rus tarafında yer alan bir Varşova varoşu] kenar mahallelerine ulaştık nihayetinde. Almanlar bu noktada dört adet zırhlı tümenle üzerimize atıldılar ve geriye sürüldük."
"Ne kadar geriye?"
"Size tam olarak söyleyemem, ama yaklaşık olarak yüz kilometre diyelim."
"Hâlâ geri çekiliyor musunuz?"
"Hayır, ilerliyoruz ama yavaş yavaş."
"1 Ağustos günü Varşova'yı birkaç gün içinde alabileceğinizi düşündünüz mü?"
"Eğer Almanlar tüm o zırhlıları ortaya sürmemiş olsaydı Varşova'yı alabilirdik; bir cephe taarruzu yoluyla olmasa da. Ama hiçbir zaman yarı yarıya şanstan fazlası geçmedi elimize. Praga'daki bir Alman karşı saldırısı hesaba katılacaktı, oysa şimdi biliyoruz ki bu zırhlı tümenler ulaşmadan önce Varşova içindeki Almanlar bir panik içindeydi ve büyük bir telaşla toparlanıyorlardı."
"Varşova ayaklanması bu koşullarda meşru değil miydi?"
"Hayır, kötü bir hataydı bu. İsyancılar bunu kendi başlarına, bize danışmadan başlattılar."

Konuşma esnasında daha sonra Rokossovskiy bu noktayı detaylandırdı:

"Varşova gibi bir yerde silahlı bir isyan, ancak Kızıl Ordu ile dikkatli bir şekilde koordine edilmiş olsaydı başarılı olabilirdi. Zamanlama sorunu hayati önemdeydi. Varşova isyancıları berbat bir şekilde silahlanmıştı ve ayaklanma ancak zaten Varşova'ya giriş noktasında olsaydık anlamlı olacaktı. O noktaya hiçbir aşamada ulaşılmamıştır. ... Geriye itildik. En iyi koşullarda bile Ağustos ortasından önce alamazdık Varşova'yı."

Konuşmanın sonuna doğru Alexander Werth sorar: "Varşova'daki tüm bu katliam ve imhanın buradaki Polonyalı insanlar üzerinde fena halde moral bozucu bir etkisi olmuyor mu?" Rokossovskiy'nin buna yanıtı şu oldu:

> "Tabii ki oluyor. Ama Yurt Ordusu liderliği tarafından korkunç bir hata yapıldı. Polonya'daki savaşın sürdürülmesinden biz sorumluyuz. Önümüzdeki birkaç hafta içerisinde Polonya'nın tamamını kurtaracak olan kuvvet biziz. Bor-Komorowski ve onun etrafındaki insanlar, yanlış anda çıkıveren ve kilime sarılan sirkteki palyaço gibi burunlarını soktular bu işe. ... Yalnızca bir parça palyaçoluk olsaydı bu sorun olmazdı ama bu politik numara Polonya için yüz binlerce yaşama mal olacak. Bu korkunç bir trajedidir ve şimdi suçu bizim üzerimize atmaya çalışıyorlar. Polonya'nın kurtuluşu için verdiğimiz kavgada halihazırda kaybetmiş olduğumuz binlerce insanı düşünmek beni bayağı hasta ediyor."

O gün daha sonra Lublin'de yapılan bir basın konferansında iki Polonya Ordusu subayı; Albay Rawicz ve Albay Tarnawa, (o sırada Moskova'da olan) Mikolajczyk ile temas kurmaya çalışmak için 29 Temmuz tarihinde Varşova'yı terk ettiklerini söylediler. Amaçladıkları şey, ondan, 1 Ağustos için hazırlanmakta olan ayaklanmayı durdurması için Londra'da bulunan Sürgündeki Polonya Hükümetini ikna etmek adına bu hükümet üzerindeki etkisini kullanmasını istemekti. Varşova içindeki pek çok kimse için Sovyet bölüklerinin pratik olarak kentin içinde olacağı son ana isabet ettirmedikleri sürece isyancıların dayanmayı bekleyemeyeceklerinin açık olduğunu iddia ettiler. Ne yazık ki iki albayın Lublin'e ulaşması yaklaşık iki haftalarını almıştı ve artık çok geçti.

Varşova'daki olayların geniş yankıları oldu Lublin'de. Burada her geçen gün daha çok sayıda Polonyalı Londra Polonyalılarının maceracı politikaları konusunda gözlerini açıyordu. Lublin'den gelen ilginç bir mesajda *News Chronicle*'den Paul Winterton 30 Ağustos'ta şunları belirtiyordu:

> "Polonya Ordusu yalnızca Alman işgali altında yaşayan ve çalışan Polonyalılardan ve Moskova'daki Polonya Komitesi'nin yönlendirmesi altında ormanlarda gerillalar olarak savaşan diğerlerinden kurulmuyordu, ama aynı zamanda daha önce Londra hükümetinin yönlendirmesi altında Alman hatlarının gerisinde çalışma yürüten Polonya Yurt Ordusu'nun üyelerinden kuruluyordu. ... Yurt Ordusunun bazı subayları, kendilerini Londra hükümetine yeminli sayarak komisyonlarından istifa edip er olarak yeni Polonya Ordusu'na yeniden katılıyorlar."

30 Ağustos tarihli *The Times*'e göre Varşova ayaklanması, Lublin hükümeti tarafından, "kentin üçte birinin yok edilmesine ve belki de 200 bin kişinin ölümüne yol açan sorumsuz bir eylem" olarak betimlendi.

Varşova'daki kuşatılmış isyancılara silah, gıda ve tıbbi malzeme atmak için İngiliz

Kraliyet Hava Kuvveti tarafından girişimlerde bulunuldu ancak bu malzemelerin yüzde 85'i Almanların eline düştü. Ancak Varşova'ya hava yoluyla yardım götürmeye dönük beklentiler, Kızıl Ordu'nun Vistula'nın doğu kıyısına kadar Praga'nın tamamını ele geçirdiği 11 Eylül'den sonra iyileşti. Bundan hemen sonra, Sovyet Hava Kuvveti levazım atmaya başladı. Sovyet hükümeti ayrıca, İngiliz ve Birleşik Devletler hava kuvvetlerine, Varşova üzerinden uçup levazım attıktan sonra Sovyet topraklarına iniş yapma izni verdi. Bu daha önce uygulanabilir bir şey değildi.

Kızıl Ordu'nun Praga'yı aldığı günün ertesinde, General Berling komutası altındaki Birinci Polonya Ordusu varoşa girdi ve Vistula'yı geçme ve Varşova'nın kendisinde köprübaşları oluşturma hazırlıklarına başladı. Sovyet ağır silahlarının desteği ile Polonyalı bölükler tarafından 15 Eylül'de Vistula'yı geçmeye dönük bir girişimde bulunuldu. Küçük bir köprübaşı oluşturma başarısı gösterdiler ama ağır bir ateş altında kaldılar ve yarıp geçemediler. 16 ve 19 Eylül tarihleri arasında altı tabur Vistula'yı geçti. Polonyalı askerler kahramanca savaştılar ama düşman tarafından inşa edilmiş olan ağır istihkamlara nüfuz edemediler. 21 Eylül günü, Alman tankları ve piyadeleri kuvvetle saldırdı ve Polonyalılara ağır kayıplar verdirdi. İki gün sonra tükenen Polonya kuvvetleri köprübaşlarını boşaltmaya ve Vistula'nın karşısına geri dönmeye zorlandı.

14 Eylül ile 1 Ocak tarihleri arasında Sovyet uçakları Varşova üzerinde 2 bin 243 görev uçuşu yaparak 156 havan topu, 505 tanksavar tüfek, 2 bin 667 yarı otomatik silah ve tüfek, 41 bin 780 el bombası, 3 milyon mermi, 113 ton yiyecek ve 500 kilo tıbbi malzeme attılar. 19 Eylül'de Varşova'dan Londra'ya yapılan bir radyo yayınında Stanislaw Mikolajczyk şunları ilan etti:

> "Bugün Sovyet Hava Kuvveti size hava koruması ve uçaksavar topları veriyor. Ruslar düşman kuvvetlerini bombardımana tutup silah ve gıda atıyorlar, böylece savaşı devam ettirmeyi mümkün kılıyorlar. Polonya hükümeti adına bu yardımın minnettarlıkla alındığını bildiriyor ve aynı zamanda daha fazla yardım gönderilmesi için ricada bulunuyorum."

General Bor bile 21 Eylül tarihinde şunu teslim etmek zorunda kaldı: "Rus uçakları tarafından atılan silah ve cephaneleri yine aldık." 29 Eylül gibi geç bir tarihte, Sovyet uçakları tarafından gece levazım atıldığını teslim etti. 26 Eylül'de Avam Kamarası'nda bir soruyu yanıtlamak adına Churchill şunları belirtti:

> "Majestelerinin hükümeti Varşova'daki ayaklanmanın başladığını öğrenir öğrenmez, Sovyet hükümetine, henüz o türden bir koordinasyon sağlanmamış olsa da, yine de Polonyalı isyancılara güçleri dahilindeki yardımı götürecekleri umudunu taşıdığını ifade etti. Sovyet orduları o dönem Varşova'nın doğusu ve kuzey doğusundaki güçlü Alman kuvvetleri ile ağır bir savaş içindeydi, ama operasyon planları izin verdiğinde ve Varşova'daki Polonyalı Başkomutan ile doğ-

> rudan temas kurulabildiğinde, Polonyalı kuvvetlere levazım gönderdiler ve onlara hava koruması ile uçaksavar desteği sağladılar. ... 18 Eylül günü Birleşik Devletler'e ait ağır bombardıman uçaklarından oluşan büyük bir eskort, Sovyet Yüksek Komutası ile işbirliği içinde planlanan ama kötü hava şartları nedeniyle birkaç gün için kaçınılmaz olarak ertelenen başarılı bir operasyonu yürüttü. Bu kuvvet, çoğunluğu İngiliz kaynaklarından gelen çok miktarda levazımı Varşova'ya attıktan sonra, Sovyet uçaklarının refakati ile Sovyet topraklarındaki üslere havalandı."

Varşova'daki direniş, isyanın nihai olarak ezildiği 2 Ekim günü sona erdi. Polonyalı yurtseverler başkentlerinin kurtuluşu için cesurca savaştılar ama düşman fazlasıyla güçlüydü ve kendi liderleri Almanları yenilgiye uğratmaktan daha ziyade Sovyetler Birliği'ne darbe indirmekle ilgileniyordu. Binlerce Polonya yurtseveri, gericilerin bu cani kumarını yaşamları ile ödediler.

İsyancılara yapılan Sovyet yardımı silah bıraktıkları güne kadar devam etti. Kızıl Ordu, isyancıların silah bırakmak yerine, Sovyet topçu sınıfının koruması altında ve Sovyet hava koruması ile önünü yararak Vistula nehrinin karşısına ilerlemelerini önerdi, ama çok az sayıda insan böyle yaptı.

Polonyalı gericiler, Kızıl Ordu'nun ayaklanmayı yıkıma mahkum etmek için Varşova kapılarında kasten durakladığını iddia ederek yenilginin sorumluluğunu Kızıl Ordu'ya yüklediler. General Gudenan anılarında şunları yazacaktı: "Biz Almanlar düşmanı duraksatanın Varşova ayaklanmasını sabote etmeye dönük bir Rus arzusu değil; bizim savunmamız olduğu izlenimini edinmiştik."

Savaşta Rusya kitabında Varşova'yı içerden özgürleştirmek girişimi hakkındaki bölümün sonunda Alexander Werth şu sonuca varır:

> "Varoşa ayaklanması, Polonya'nın başkentini geri çekilen Nazilerin elinden kurtarmak adına ve aynı zamanda Lublin idaresinin bir tutunma noktası elde etmesini önlemek için ve muzaffer Sovyet ordusu bir kez kente girdikten sonra kendisini Varşova'da hâkim ilan etmesin diye girişilen son ve çaresiz bir eylemdi. Mesele bundan başka bir şey değildir."

Ayaklanmanın yenilgiye uğratılmasından sonra Varşova'da görülen Alman vahşiliğinin hikayesi iç açıcı bir hikaye değil. Değişen tahminlere göre, iki ila üç yüz bin arasında Polonyalı yaşamlarını yitirdi ve bunların pek çoğu işkencede öldü. 11 Ekim günü Hitler "Varşova'yı yerle bir etme" emri verdi. Nazilerin Polonya'yı dünya üzerinden silme politikası ile uyumluydu bu.

Kızıl Ordu'nun Lublin'e girdiği gün Sovyet kuvvetleri Maidanek'i de keşfettiler. Alexander Werth, kocaman gaz odaları ve altı devasa fırını olan o ölüm kampına daha sonra yaptığı ziyareti anlatır:

"Tüm tesisin normal kapasitesi günde 2 bin cesetti, ama bazen üstesinden gelmesi gereken bundan daha fazla ceset oluyordu ve 20 bin insanın (erkek, kadın ve çocuk) öldürüldüğü 3 Kasım 1943 tarihindeki büyük Yahudi imhası gibi bazı özel günler oluyordu; tüm bir gün boyunca onları gaz odalarında yok etmek imkansızdı, bu yüzden çoğu vurulmuş ve biraz uzakta bulunan bir koruya gömülmüştü."

Werth ayrıca gördüğü bazı şeyleri ona anlatan on bir yaşındaki küçük bir çocukla nasıl tanıştığını da anlatır:

"Dövülerek öldürülen on mahkum görmüş; taş taşıyan mahkum kuyrukları görmüş ve SS askerleri tarafından kazmalarla öldürülüp olduğu yere çökenleri görmüştü. Bir polis köpeği tarafından çiğnenirken bağıran yaşlı bir adamı duymuştu."

Werth orada olduğu sırada Maidanek'te yoğun bir trafik olduğunu yazar. Cesetlerle dolu hendekleri, gaz odalarını ve fırınları görmek üzere büyük gruplar halinde Rus ve Polonya askerleri alınıyordu. Ne türden bir düşmanla savaştıklarını kafalarına sokmak için yapılıyordu bu:

"Birkaç gün önce, bir Alman tutsaklar kalabalığı kamp boyunca yürütülmüştü. Etrafta Polonyalı kadın ve çocuklar vardı ve Almanlara bağırıyorlardı ... ve Almanlar kamp içinden geçerken ilk önce sıradan bir yürüyüş temposu tutturmuşlardı, ardından hızlandılardılar ve en sonunda çıldırmışcasına ve panik içinde birbirlerini ezerek kaçıştılar. Korkudan yemyeşil olmuşlardı, elleri titriyor ve dişleri birbirine çarpıyordu."

Alexander Weth Batıdaki basın ve radyolara Maidanek'ten topladığı birinci ağızdan hikayeler gönderdi fakat alıcılar kuşkuyla yaklaştılar. *New York Herald Tribune* şu yorumda bulunuyordu:

"Belki de Lublin'den gelen korku hikayesinin daha güvenilir şekilde desteklenmesini beklemeliyiz. Manyak Nazi acımasızlığı hakkında bize anlatılan tüm o şeylerin üzerine bile bu örnek inanılmaz geliyor."

Lublin'deki Temyiz Mahkemesi binasında, ortak bir Rus-Polonya Mahkemesi Maidanek suçlarını araştırmaya başlamıştı şimdiden. Madianek'te sorumluluk üstlenmiş yüksek makamlardaki pek çok kişi kaçmıştı, ama çömezlerin altısı -ki ikisi Polonyalı ve dördü Almandı, yakalanmış, yargılanmış ve asılmıştı. Savaş sona erdikten sonra Batı'da görülecek sürüncedeme kalan yasal hırgür ile kıyaslandığında hızla kaza-

nılmış bir adaletti bu; Batıda Nazi katillerinin çoğu ya Alman Federal Cumhuriyeti'nde yüksek makamlara iade olunmuş ya da gizlice Güney Amerika'ya götürülmüştü. 1959 Şubatı kadar geç bir tarihte, Alman Birliği Komitesi, Hitler'in 800 özel sivil ya da askeri hâkiminin Batı Alman yargı sisteminde hâlâ sorumlu pozisyonlarda olduğunu bildirdi. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde Suçluyoruz başlıklı bir neşriyatta işledikleri suçlarla birlikte listelendiler.

Bu arada, yanlış zamanlanmış Varşova isyanı ile ilişkili yeni gerçekler ortaya çıkmaya başlıyordu. 1 Ekim günü, Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin temsilcileri Moskova'da bir basın konferansı düzenlediler. Bu basın konferansında Bay Osubka-Marawski ve General Rola-Zymierski, yabancı muhabirler tarafından kendilerine yöneltilen soruları yanıtladılar. 13 Eylül gecesi gerçekleştirilen operasyon hakkındaki bilgi talebine cevaben General Rola-Zymierski şunları söyledi:

> "Akşam saat dokuzdan sabah altıya kadar Mareşal Rokossovsky'nin karargahındaydım. Avcı uçaklarının eşlik ettiği U-2 uçakları Varşova üzerinde uçuyor ve silah, mühimmat ve gıda atıyorlardı isyancılara. 282 uçak yer aldı. Gece boyunca uçaklar gıda, 180 bin mermi, 1.200 el bombası ve yüzlerce hafif makineli tüfek attılar kente."

General Bor'un bu operasyon sırasında bulunduğu yer hakkında sorular yöneltilen General Rola-Zymierski şu cevabı verdi: "Elimize geçen raporlara dayanarak, Generalin, isyan boyunca hiçbir zaman Varşova topraklarında bulunmadığı sonucuna vardık." Bir gazeteci nerede olduğunu sorunca, General Rola-Zymierski, Polonya bölükleri komutanının bu sorunun yanıtını bildiğini, fakat kendisinin bu bilgiyi ifşa edemeyeceğini söyledi. Ancak, General Bor'un, o dönem "Varşova'dan epey uzakta" olduğunu söyleyebildi.

Varşova'da savaşan muhtelif gruplar arasında bağlantı kurulup kurulmadığına ilişkin bir soruya yanıt olarak General Rola-Zymierski, Vistula'yı yüzerek geçtikten sonra Lublin'e ulaşan habercilerin, Varşova'da savaşan gruplar arasında herhangi bir koordinasyon olmadığı haberini vedikleri cevabını verdi.

Varşova'nın neden daha erken bir tarihte kurtarılamadığına ilişkin bir soruya cevaben, Bay Osubka-Morawski, Praga'nın ele geçirilmesinin, Alman kayıpları çok daha ağır olduysa da, Polonyalı bölükler ve Kızıl Ordu için de ağır kayıplara mal olduğunu söyledi. Polonyalı bölüklere ait birtakım müfrezeler, isyancılara yardım etmek üzere Chernjahow bölgesine gönderilmişti. Ancak, dönmek zorunda kaldılar. Eğer Vistula nehrinden karşıya ağır zırhlılar taşınmazsa Varşova'nın ele geçirilmesi mümkün olmayacaktı. "Bu kolay bir görev değil," diye ekledi, "çünkü burada Vistula yedi yüz metre genişliğe kadar ulaşıyor. Varşova'yı kurtarmanın tek yolu onu kuşatıp kıskaca almaktan geçiyor. Bu da zaman gerektiriyor."

5 Ekim günü, Varşova'daki isyancıların teslim olması konusunda Avam Kamarası'na bilgi veren Churchill şunları söylüyordu:

> "Sovyet Ordusu'nun tüm çabalarına rağmen, Almanların Vistula nehri üzerindeki güçlü konumları aşılamadı ve yardım zamanında gelemedi. İngiliz, Amerikan, Polonya ve Sovyet havacıları, Varşova'daki Polonyalıların imdadına yetişmek için ellerinden geleni yaptılar; fakat bu yardımlar direnişi mümkün olabileceğin ötesine taşımış olsa da, durumu tersine çeviremedi."

3 Ekim günü, Londra'da bulunan Sürgündeki Polonya Hükümeti'nin Başbakanı Stanislaw Micolajczyk şu açıklmayı yapmıştı:

> "Askeri operasyonların kesilmesi 65 günlük bir muharebenin ardından gerçekleşti; tüm malzemeler tükendikten sonra, haftalardır susuz kalmış olan ve yeraltındaki saklanma yerlerinde yardım almaksızın yatan binlerce yaralı için tıbbi malzemeden yoksun kalmış olan garnizon ve halk tamamen aç kalarak teslim olmaya zorlanınca; önlerini açmak için girişilen beyhude çabalardan sonra; eski kentin, Mokotow ve Zoliborz varoşlarının ard arda gelen düşüşünden sonra ve nihayetinde dışarıdan gelecek yardım ümitleri tamamen tükendikten sonra gerçekleşti. Ümitler tükenmişti, çünkü Sovyet güçleri ve onlarla işbirliği yapan Polonyalı oluşumların, Varşova alanındaki Vistula nehrini geçme girişimleri nafile olmuştu."

Aynı gün, Polpres ajansı Lublin Komitesi adına aşağıdaki beyanı yayınlamıştı:

"İsyan boyunca Varşova dışında olan General Bor adına hareket eden Albay Monter'in başında bulunduğu, Varşova'daki Yurt Ordusu'nun Komutası, teslim olup isyancıları ve silahları Alman ellerine vermeye karar vermiştir. Vistula nehrinin sağ kıyısına, kurtarılmış topraklara geçmek ya da düşmanın art bölgesinde savaşan bölüklerle bağlantı kurmak üzere batıya hareket etmek için Varşova'dan çıkma fikrini göz ardı etmiştir.

"Halk Ordusu birlikleri, Özel Güvenlik Birlikleri ve Yurt Ordusu Komutası'nın teslim olma kararına boyun eğmek istemeyen Yurt Ordusu birlikleri ellerinde silahlarla Varşova'dan çıkmak için mücadele ediyorlar. Şiddetli bir çarpışmanın ardından Joliboj'u yaran ilk grup Vistula nehrinin sağ kıyısına şimdiden ulaştı.

> "Sanacia kampındaki isyan liderleri, isyanı başlattıkları yöntemlerin aynısıyla tasfiye ediyorlar isyanı. Yalnızca kendi bencil çıkarlarını göz önünde bulundurup Polonya Ordusu Komutası ya da Kızıl Ordu ile hiçbir koordinasyon sağlamadan başlattılar. Şimdi de kahraman isyancıların kaderini düşünmeksizin teslimle sonuçlandırıyorlar isyanı ve Polonya Ordusu ile bağlantı kurmak yerine onları Almanların ellerine vermeyi tercih ediyorlar."

Vistula nehrinin sağ kıyısına ulaşan subaylar arasında (Halk Ordusu'ndan) Binbaşı Szaniawski, Yüzbaşı Alexander ve Teğmen Zenon ve (Yurt Ordusu'ndan) Teğmen Zydmundzy vardı. Bir basın röportajında Binbaşı Szaniawski, kendisinin ve bazı başka subayların, Yurt Ordusu'nun Başkumandanlığı'na, isyancıların nehrin batı kıyısına doğru yarma harekatına girişmelerini içeren bir plan sunduklarını ama bu planın Başkumandanlık tarafından geri çevrildiğini belirtti ve şunları ekledi:

> "Yurt Ordusu'nun Başkumandanlığı, sol kıyıda kalan herkesin bağlantı kurmasını önlemek için provokasyonu durdurmayarak bilerek Hitler cellatlarına teslim etti isyancıları."

Ayaklanma sırasında, Polonya'nın Almanlarca işgal edilmesinin beşinci yıldönümünde Polonyalı General Sosnkowski bir açıklama yayınladı ve Polonya'nın Almanlara, İngiliz hükümeti tarafından verilen garantiler sonucunda yalnızca 1939 yılında direniş gösterdiği ve bu olayda Alman kudretini tek başına karşılamak zorunda kaldığı görüşünü dile getirdi. Şimdi Varşova halkı "bir kez daha yalnız bırakılmış, Almanlar karşısındaki ortak muharebe cephesine terk edilmişti." General Sosnkowski'nin bu açıklaması Londra'da bulunan Sürgündeki Polonya Hükümeti'ni bilgilendirmeksizin yayınladığı duyuldu ve sürgündeki hükümetin üyeleri, Başkanlarına derhal çağrıda bulunup General Sosnkowski'yi Başkomutanlık görevinden almasını talep ettiler. Pilsudski grubu, buna yanıt olarak, son derece kuvvetli bir biçimde İngiliz ve Sovyet karşıtı olan bir bildiri yayınlayıp General Sosnkowski'yi görevinden almaması talebinde bulundu Başkana.

Oluşan baskıya dayanamayan Başkan, 30 Eylül günü, zoraki bir biçimde General Sosnkowski'yi görevinden aldı. Bunun üzerine Londra'da bulunan Sürgündeki Polonya Hükümeti, derhal, o dönem Polonya'daki Yurt Ordusu'nun Komutanı olan General Bor-Komorowski'yi boşalan pozisyona atadı. Kurtarılmış Polonya'da açık ve sert bir biçimde suçlandı bu yeni atama. Moskova'daki *The Times* muhabirinden gelen bir habere göre:

> "Hem Bay Osubka-Morawski hem de General Zymierski, General Komorowski'nin Başkomutan olarak atanmasını hiddetle kınadıklarını ifade ettiler. Ellerindeki bilgilere göre ayaklanma sırasında hiçbir zaman Varşova'da bulunmadığını; kentten yaklaşık yirmi mil uzakta olduğunu belirttiler. General Zymierski, General Komorowski'nin temsilcilerinin hiçbir zaman Mareşal Rokossovskiy ya da karargahı ile temasa geçmediğini açıkladı. Bay Osubka-Morawski, komitesinin General Komorowski'yi bir suçlu olarak gördüğünü ve Varşova nüfusunun çoğunluğu için General Komorowski'nin General Sosnkowski'den daha fazla nefret edilen bir kişi olduğunu kesin olarak belirtti. General Komorowski, diyordu, bulunsaydı tutuklanacaktı."

Pravda daha sonraki bir başyazısında şunları belirtiyordu: "göçmen hükümetin krizi, Polonya halkından ve yaşamından, gerçek Polonya'dan koparılmış tüm Londra Polonyalılarının krizidir."

Churchill ve Eden'in Ekim ortasından biraz sonra Moskova'ya yaptıkları ziyaret sırasında, Sovyet-Polonya ilişkilerindeki açmazı çözmeye dönük bir başka girişim oldu. Mikolajczyk, Romer ve Grabski ve Lublin Komitesi liderleri Moskova'ya davet edildiler ve tartışmalar en yüksek makamlar düzeyinde gerçekleştirildi. Londra'ya dönüşü üzerine Churchill, Avam Kamarası'na, ana meseleler konusunda hiçbir çözüme varılmadığı haberini verdi. Londra'daki Polonyalıları müzakerelerine devam etmek konusunda ısrarla teşvik ettiğini söyledi ve şöyle devam etti:

> "Eğer Polonya hükümeti onlara yılın başında sunduğumuz tavsiyeye uysaydı, Lublin'de Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin oluşturulmasıyla gündeme gelen ek karmaşa ortaya çıkmazdı."

Çalışma arkadaşlarını daha sorumlu bir bakış açısına kazanamayan Stanislav Mikolajczyk 24 Kasım günü Başbakanlıktan istifa etti. Birkaç gün sonra Profesör Grabski aynı nedenle Polonya Ulusal Konseyi Başkanlığı'ndan istifa etti. M. Arciszewski'nin başkanlık ettiği yeni bir "hükümet" oluşturuldu, fakat bir önceki hükümetteki en büyük parti olan Köylü Partisi yeni yönetimle ilişkilenmeyi reddetti.

3 Aralık günü Churchill Stalin'i aşağıdaki şekilde bilgilendirdi:

> "Bay Mikolajczyk'i gördüm ve bana istifa nedenini açıkladı. Kısaca belirtmek gerekirse, mesele şu ki politikası için kabinesinin önemli kesimlerinin desteğini kazanamadı ve bu nedenle son Moskova toplantımızda aramızda geçen tartışmalar temelinde bir anlaşma imzalayamadı bu aşamada.
> "Bay Mikolajczyk, Bay Romer ve Büyükelçi Bay Raczynski'nin dahil olmayı reddettiği alternatif bir Polonya hükümetini oluşturmak için girişimlerde bulunuluyor şimdi. Başbakanların değişmesi devletler arasındaki resmi ilişkileri etkilemez. Majestelerinin Hükümeti'nin güçlü ve bağımsız bir Polonya'nın yeniden kurulması arzusu değişmedi. Polonya hükümeti ile halletmemiz gereken pratik meseleler var; özellikle de bizim komutamız altında bulunan, ciddi miktarda Polonya silahlı kuvvetinin, 800 binin üzerinde mükemmel askerin kontrolü konusu. Bu askerler şu anda İtalya, Hollanda ve başka yerlerde yürüyen birleşmiş milletlerin savaş çabalarına kayda değer katkılarda bulunuyorlar. Herhangi bir yeni Polonya hükümetine dönük tutumumuz, kesinlikle soğuk olacaksa da bu nedenle doğru olmalıdır. Bay Mikolajczyk ya da ondan önceki merhum Sikorski ile kurduğumuz sıkı güven ilişkisinin aynısını elbette tesis edemeyiz ve bu hükümetin faaliyetlerinin Müttefikler arasındaki birliği tehlikeye sokmamasını temin etmek için elimizden geleni yapacağız.

"Böyle bir hükümetin, oluşturulduğu şu dönemde bile, uzun ömürlü olacağı düşünülmüyor. Aslında, Bay Mikolajczyk ile yaptığım görüşmeden sonra, prestiji artmış ve Moskova'da tartıştığımız programı yürütmek için gereken gücü toplamış bir halde ve uzun zaman geçmeden önce göreve yeniden geldiğini görmek şaşırtmayacak beni. Bu sonuç daha da hayırlı olur, zira istifası ile kendisinin ve arkadaşlarının, Polonya ile Rusya arasındaki iyi ilişkilerin destekçisi olduklarını en inandırıcı biçimde ilan etmiş oldular.

"Bu nedenle, bizim buradaki Polonyalılar üzerinde sahip olduğumuz ve sizin Lublin'deki Polonyalılar üzerinde sahip olduğunuz etkinin, her iki taraftan da gelebilecek ve aralarındaki gerilimi artırıp Bay Mikolajczyk'in, çok uzak olmayan bir gelecekte görevine yeniden geldiğinde ki böyle olacağını umuyorum, işini zorlaştıracak herhangi bir adımı önlemek için kullanılması gerektiği konusunda bana katılacağınıza inanıyorum. Bay Mikolajczyk'in kendisi, tatmin edici bir anlaşma adına ümitli ve her zamanki gibi çok istekli. Bu krizden Polonya'nın yeniden inşası için her zamankinden daha gerekli bir faktör olarak çıkmaması için hiçbir neden görmüyorum."

Stalin'in Mikolajczyk ile ilgili artık aynı fikirde olmadığı, Churchill'e yazdığı, 8 Aralık tarihli cevapta açıktı:

"Bay Mikolajczyk ile Moskova'da yaptığım son toplantıdan sonra, bir Polonya anlaşmasına yardımcı olmaktan aciz olduğu açık hale geldi benim için. Aslında, olumsuz bir rol oynadığı ortaya çıktı. [Polonya'daki] Polonya Ulusal Komitesi ile girdiği müzakerelerin, onun arkasına saklanarak Polonya toprakları üzerindeki Sovyet subaylarına ve Sovyet halkına karşı cani terör eylemlerine girişen kişileri örtbas etmek için tasarlandığı artık açık. Bu gidişata göz yumamayız. Polonyalı göçmenler tarafından kışkırtılan, Polonya'daki halkımızı katleden ve Polonya'yı kurtuluşa taşıyan Sovyet güçlerine karşı korkunç bir mücadele yürüten teröristlere göz yumamayız. Bu insanlara, ortak düşmanlarımızın müttefikleri olarak bakıyoruz ve Polonya toprakları üzerinde esir alınan göçmen temsilcileri üzerinde bulduğumuz Bay Mikolajczyk ile yaptıkları telsiz haberleşmesi, kalleş tasarılarını ortaya çıkarmakla kalmıyor, aynı zamanda Bay Mikolajczyk ve adamları üstüne gölge düşürüyor.

"Göçmen hükümetindeki bakan değişiklikleri artık ciddi bir ilgiyi hak etmiyor. Çünkü vatan toprakları ile iletişimlerini kaybetmiş olan ve halklarıyla hiçbir iletişimleri olmayan bu unsurlar yalnızca oldukları yerde sayıyorlar. Bu arada, Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi Polonya toprakları üzerindeki ulusal ve demokratik örgütlerini ve silahlı kuvvetini pekiştirme konusunda ciddi düzeyde ilerleme kaydetmiş durumda ve Polonya nüfusu içerisinde büyük bir saygınlığa sahip.

"Bence şu an görevimiz Lublin'deki Ulusal Komite'yi ve onunla işbirliği yapan ya da işbirliği yapmayı becerebilecek tüm unsurları desteklemektir. Almanların yenilgisini yaklaştırma ihtiyacı bakımından bu özellikle önemli Müttefikler için."

Churchill'in durumun bütününe ilişkin tutumunu, 15 Aralık tarihinde Avam Kamarası'nda yaptığı konuşma özetliyor. Bu konuşma sırasında şunları söylemişti:

> "Ekim'de ifade etmeyi uygun hatta gerekli görüğüm ümitler soldu. Bay Mikolajczyk Moskova'yı terk ettiğinde, Londra'daki Polonya hükümetinin otoritesini arkasına almış olarak yaklaşık bir haftalık bir zaman dilimi içerisinde geri döneceğini ümit ediyordum. Polonya sınırlarının, Lvov kentini Rus cephesine katan 'Curzon A Hattı' olarak adlandırılan çizgiye kadar güneye doğru çekilen Curzon hattı temelinde çizilmesini kabul etmek için geri döneceğini ümit ediyordum. Ertelemenin tehlikesine Bay Mikolajczyk'in dikkatini pek çok defa çektim. Kendisi ile Mareşal Stalin arasında geçen son derece dostane sohbetlerden ve Lublin Ulusal Kurtuluş Komitesi ile yaptığı konuşmalardan sonra dönebilseydi, çalışma arkadaşlarının onayını arkasına alarak dönebilseydi, Lublin Komitesi ile uyum içinde hareket edecek bir Polonya hükümetinin oluşturulmasına ilişkin güçlüklerin üstesinden gelinebilirdi. Eğer bu gerçekleşseydi, Birleşmiş Milletlerin tamamı tarafından tanınan, Polonya toprakları üzerindeki bir Polonya hükümetinin başında olacaktı şu anda ve ülke Almanların elinden kurtarıldıkça Polonya içine doğru daha da ilerleyen Rus ordularının ilerlemesini bekleyecekti. Mareşal Stalin'in dostluk ve yardımı da yanında olacaktı görevi boyunca. Böylece Polonya yeraltı hareketi ve ilerleyen Ruslar ile iyi bir ilişki kurabilecekti her aşamada ve yeni kurtarılan bölgeler genişledikçe bu bölgelerde bir Polonya yönetimi kendisi tarafından kurulacaktı.
> "Bay Mikolajczyk'e ve Moskova'da bize katılan yetenekli çalışma arkadaşları Bay Romer ve Bay Grabski'ye büyük saygı besliyorum. Merhum General Sikorski'nin yerini doldurmak için Polonyalı başka tüm liderlerden daha uygun olduklarına eminim. Bay Mikolajczyk'in Moskova'dan dönüşü konulu ve bazılarının içine çekildiğimiz sonsuz tartışmaların ardından, Polonyalılar anlaşmaya varmakta düpedüz başarısız oldular. Sonuçta, 24 Kasım günü, Bay Mikolajczyk, Bay Romer ve Polonyalı bazı başka Bakanlar Polonya hükümetinden istifa ettiler ve Polonya hükümeti, bazı bakımlardan kesinlikle alkış tutamayacağım bir biçimde neredeyse bütünüyle yeniden kuruldu."

İzleyen tartışmanın göze çarpan özelliği, İngiliz hükümetinin, Parlamento üyelerinin ezici çoğunluğundan gelen içten bir onayla, Sovyetler Birliği'nin Curzon Hattı'nın doğusunda kalan tüm topraklara ve söz konusu hattın Lvov kentini de içerecek biçimde güneye doğru genişletilmesine dönük talebini desteklemeye kendisini sımsıkı adamasıydı. Parlamento üyelerinin çoğu Churchill'in konuşmasını sıcak bir biçimde destekledi fakat küplere binen bazı üyelerin saldırısına uğradı bu konuşma.

Roosevelt, Stalin'e gönderdiği, 16 Aralık tarihini taşıyan fakat 20 Aralığa kadar Moskova'daki ABD Elçiliği kanalıyla teslim edilmeyen kişisel ve gizli bir mesajda şunları söylüyordu:

"Başbakan Churchill'in dün Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmanın bu ülkede yükselttiği ilgi ve Polonya ile ilgili olarak kendi konumumuzu beyan etmek konusunda üzerimizde oluşan güçlü baskı karşısında, hükümetimizin önümüzdeki birkaç gün içerisinde konu hakkında bir açıklama yapması gerekeceğine inanıyorum. Eğer yayınlanırsa, bu açıklamadaki tutumumuz aşağıdaki satırlarda özetlendiği gibi olacaktır."

Ardından 18 Aralık tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Edward Stettinius tarafından yapılan açıklamanın içeriği geliyordu. Bu açıklama, Roosevelt'in mektubunun bir sonraki paragrafında kabul ettiği gibi, daha önce zaten detaylı biçimde ortaya konulmuş olan politikanın detaylarını yineliyordu. İşte Roosevelt'in mesajının geri kalanı:

"Göreceğiniz gibi, planlanan açıklama eminim ki sizin bilmediğiniz hiçbir şey içermeyecek, zira hükümetimizin genel tutumu aslında inanıyorum ki sonbaharda Moskova'da Başbakan Churchill ile yaptığınız tartışmanın sonuçlarına uygun ve eminim ki bu nedenle bu açıklamayı memnuniyetle karşılayacaksınız.
"Öyle hissediyorum ki üçümüz bir araya gelip bu zor sorunu etraflıca tartışana kadar tartışmalarımızı daha da zorlaştıracak herhangi bir eylemin hiçbir taraftan gelmemesi son derece önemli.
"Lublin Komitesi'nin kendisini Polonya Geçici Hükümeti olarak ilan etme amacı taşıyabileceğinin işaretlerini gördüm. Ordularınız Polonya içine daha fazla ilerlemeden önce Polonya'daki otoritenin netlik kazanmasının sizin durduğunuz yerden bakıldığında ne kadar arzu edilebilir bir şey olduğunu bütünüyle anlıyorum. Ancak, böylesi bir adımın neden olacağı büyük siyasi etkiler nedeniyle, biz bir araya gelmeden önce Lublin Komitesi'ni Polonya'nın hükümeti olarak tanımaktan kaçınmanı mümkün göreceğinizi içtenlikle umuyorum. 20 Ocak'taki göreve başlama törenimin ardından derhal bir araya geleceğimizi umuyorum. Bu tarihe kadar, komiteyle şu anki biçimiyle ilişki kurmaya devam edemez misiniz? Bu görüşlerimi Başbakan Churchill'in de paylaştığını biliyorum."

Stalin'in yanıtı 27 Aralık'ta geldi:

"Mikolajczyk yerine Arciszewski'nin getirilmesi ve göçmen hükümetinde bakanlık düzeyinde meydana gelen genel değişiklikler durumu ağırlaştırmış ve Polonya ile göçmen hükümeti arasında derin bir uçurum yaratmıştır. ... Açıkça söylemeliyim ki Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin Polonya geçici hükümetine dönüşmesi halinde, Sovyet hükümetinin, yukarıda belirtilenler göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu geçici hükümetin tanınmasını ertelemek için hiçbir ciddi nedeni olmayacaktır. Sovyetler Birliği'nin, Müttefik yanlısı ve demokratik bir Polonya'nın güçlendirilmesinde başka herhangi bir güçten daha fazla çıkarı olduğu akıldan çıkarılmamalı; yalnızca Polonya'nın kurtuluşu için verilen mücadelenin asıl yükünü taşıdığı için değil, ama aynı zamanda Polonya ile sınır komşusu olduğu için ve Polonya sorunu Sovyetler Birliği'nin güvenli-

ği sorunundan ayrılamayacağı için. Buna eklemek zorunda olduğum bir nokta var; Polonya'da Almanlara karşı giriştiği savaşta Kızıl Ordu'nun başarısı, büyük oranda, Polonya'da sakin ve güvenilir bir art alanın yaratılmasına bağlı. Polonya Ulusal Komitesi bu durumun bütünüyle bilincinde, oysa göçmen hükümeti ve bu hükümetin yeraltı temsilcileri, terör eylemleriyle, Kızıl Ordu'nun art alanında iç savaş tehdidi yaratıp başarısını baltalıyorlar. ... Bana kalırsa, Müttefik güçlerin hükümetlerinin, bir ilk adım olarak, Ulusal Komite ile bu kritik anda temsilci alışverişinde bulunması, ortak ülkümüz açısından yalnızca doğal, makul ve yararlı olacaktır. Böyle bir temsilci alışverişinin amacı, Ulusal Komite'nin, kendisini Polonya'nın Geçici Hükümeti olarak ilan etmesinin ardından Polonya'nın meşru hükümeti olarak tanınması olmalıdır. Bu yapılmadığı sürece, korkarım ki Polonya halkının Müttefiklere duyduğu güven sarsılacaktır. Bana kalırsa, Polonyalıların, Polonya'nın çıkarlarını Londra'daki bir avuç göçmen için feda ettiğimizi söyleyebileceği bir durumu teşvik etmemeliyiz."

Lublin'den gelen 28 Aralık tarihli bir haberde, *The Times*'in o kentteki Özel Muhabiri Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi için şunları söylüyordu:

"Komite'nin bir geçici hükümetin işlevlerini üstlenmesi talebi, bu komitenin altı aydan kısa bir süre içerisinde bir Polonya ordusu oluşturmuş, bir devlet yönetimi kurmuş ve Belçika'nın üç katı büyüklüğündeki ve yedi milyonu aşkın insanın yaşadığı bir alanda ekonomik ve sosyal yaşamı iyileştirmiş olması iddiasına dayandırılıyor genel olarak. Bu, Lublin yönetiminin evrensel düzeyde saygı gördüğü anlamına gelmiyor. ... Fakat Lublin'deki otoritelerin, ülkeyi anarşi heyulasından kurtarmış olmakla giderek daha fazla itibar kazandığı ve karşıtlarının belirsizlik dönemlerini uzatmaya çalışan kişiler olarak etiketlendiği anlamına geliyor."

Çok önemli bir nokta da 6 Eylül tarihinde çıkarılan bir kararname uyarınca kurtarılmış toprakların tamamında toprak reformunun hayata geçirilmiş olmasıydı. Lublin, Krosno, Lukow, Sandomierz, Vengruv ile diğer kentlerde ve köylerde düzenlenen mitinglerde işçiler, köylüler ve entelektüeller Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin Polonya'daki bir Geçici Hükümete dönüştürülmesi lehine konuşmalar yapıyorlardı.

Bu arada, Roosevelt Stalin'e aşağıdaki mesajı göndermişti:

"Sizin kadar açık konuşarak söylemeliyim ki hükümetimizin sizinle aynı şekilde davranarak Londra hükümetinden vazgeçip şimdiki biçimiyle Lublin Komitesi'ni tanıması imkan dahilinde değildir. Bu tutumumuzun nedeni hiçbir biçimde Londra'daki hükümete dönük özel bağlar ya da duygular değildir. Mesele şu ki ne Birleşik Devletler hükümeti ne de halkı, Lublin Komitesi'nin şu anki haliyle Polonya halkını temsil ettiği sonucunu meşrulaştıracak söz konusu komitenin oluşturulma süreci ya da daha sonraki gelişmelerden doğan herhangi bir kanıt görmemiştir henüz. Şimdilik Polonya topraklarının yalnızca küçük bir bölümü-

nün; yani Curzon hattının batısında kalan bölümün Alman zorbalığından kurtarılmış olduğu gerçeğini göz ardı edemem ve Polonya halkının kendisini Lublin Komitesi'ne dayanarak ifade etme olanağına sahip olmadığı gerçeği bu nedenle geçerlidir. Eğer halk desteğini arkasına alan bir Geçici Hükümet Polonya'nın kurtuluşunun ardından ilerideki bir tarihte kurulursa, hükümetimizin tutumunu elbette Polonya halkının kararı belirleyecektir.
"Bay Mikolajczyk'in Londra hükümetinden ayrılmasının durumu kötüleştirdiği fikrinize tamamen katılıyorum. Sovyetler Birliği ile Polonya arasındaki iftilahlı tüm noktaların çözülmesini içtenlikle arzuladığına inandığım Bay Mikolajczyk'in, zorlu ve tehlikeli Polonya sorununa hakiki bir çözüm olasılığı sunan görünürdeki tek Polonyalı lider olduğunu hissettim her zaman. Bay Mikolajczyk'e ilişkin kişisel bilgilerime, burada Washington'da iken onunla yaptığım sohbetlere ve daha sonra Moskova'ya yaptığı ziyaret sırasında gösterdiği çabalar ve izlediği politikalara dayanarak, terör eylemlerine yönelik talimatlardan haberdar olduğuna inanmanın son derece güç olduğunu belirtmeliyim.

"Bu mesaj, size, hükümetimizin, Lublin Komitesi'nin şu anda Polonya'nın Geçici Hükümeti olarak tanınması konusundaki tutumunu bilebilmeniz için gönderiliyor. Üçümüz bir araya geldiğimizde Polonya sorunu konusunda bir çözüme ulaşabileceğimize her zamankinden daha çok inanıyorum ve Lublin Komitesi'nin resmi düzeyde Polonya'nın hükümeti olarak tanınmasını o tarihe kadar erteleyeceğinizi bu nedenle umut ediyorum. Askeri bir cepheden bakıldığında bir aylık bir ertelemeye getirilecek büyük bir itiraz için herhangi bir neden göremiyorum."

Bu mesaj Stalin tarafından 31 Aralık tarihinde alındı ve derhal şu yanıtı yazmasına neden oldu:

"Polonya sorunu konusunda Sovyet hükümetinin takındığı tutumun doğruluğuna sizi inandırmakta başarılı olamadığım için üzgünüm. Yine de, Ulusal Komite'nin Hitler Almanyası'na karşı verilen mücadelede Müttefiklere, özellikle de Kızıl Ordu'ya, her zaman önemli yardımlarda bulunmuş olduğuna ve bunu yapmaya devam ettiğine; Londra'daki göçmen hükümetinin ise söz konusu mücadeleyi karıştırdığına ve bu nedenle Almanlara yardım ettiğine gelişmelerin sizi inandıracağını umut ediyorum.
"Tabii ki Sovyetler Birliği'nin Polonya'nın Geçici Hükümetini tanınmayı bir aylık bir süre için ertelemesi önerinizi bir noktaya kadar anlıyorum. Ancak arzunuza uymak gücünden beni mahrum bırakan bir durum var. Bu nokta şu ki 27 Aralık tarihinde SSCB Yüksek Sovyeti Prezidyumu, Polonyalılardan gelen bir soruya yanıt mahiyetinde, Polonya Geçici Hükümeti'ni kurulduğu anda tanıyacağını beyan etti. Bu durum beni arzunuza uymak gücünden mahrum bırakıyor."

Polonya Geçici Hükümeti, aslında, halkın çoğunluğunun iradesi doğrultusunda Stalin'in Roosevelt'in mesajını aldığı gün; yani 31 Aralık 1944 tarihinde ilan edildi.

Özgür, bağımsız ve demokratik bir Polonya'nın kurulması yolunda hayati bir adım olarak kabul edildi ve Sovyet hükümeti tarafından derhal tanındı. O sırada Lublin Belediye Tiyatrosu'nda toplanmış olan Polonya Köylü Kongresi tarafından büyük bir coşkuyla kutlandı bu ilan, fakat Londra'daki göçmen hükümeti tarafından "yeni bir kanun tanımazlık hareketi" olarak nitelendi.

***

25 Ağustos 1944 tarihinde, Finlandiya Sovyetler Birliği ile görüşmelere başlamayı teklif etti ve 4 Eylül'de Sovyet hükümetinin talebine uygun olarak Almanya ile ilişkilerini kesti. 19 Eylül günü Moskova'da bir ateşkes imzalandı ve bu ateşkesin şartları çerçevesinde Finlandiya, toprakları üzerinde bulunan tüm Alman kuvvetlerini kovmayı veya silahsızlandırmayı kabul etti. Bu yükümlülük izleyen aylarda yerine getirildi. Ekim sonuna gelindiğinde, Petsamo bölgesi kurtarılmış ve Sovyetler Birliği'ne iade edilmişti. Bu askeri eylem sayesinde Finlandiya, bugün kendisiyle Sovyetler Birliği arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin altında yatan karşılıklı güven ve saygı için sağlam bir temel yaratmış oldu. Kuzey Kutbu çevresindeki tüm düşmanlıklar düşmanın Petsamo'dan kovulması ile sona erdi. Yaklaşık bir hafta sonra Sovyet bölükleri Norveç'e girdi.

Temmuz ile Kasım ayları arasındaki dönemde Letonya, Litvanya ve Estonya Baltık Cumhuriyetleri tamamen kurtarıldı. Tallinn (Estonya başkenti) 22 Eylül'de kurtarıldı ve Sovyet kuvvetleri 10 Ekim'de Letonya'daki Baltık kıyısına ulaştı. Riga 15 Eylül'de kurtarıldı ve 22 Ekim'de Letonya'nın başkentinde kitlesel bir gösteri düzenlendi. İşçiler, köylüler ve entelektüeller Letonya Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'ni ve Letonya hükümetini sıcak bir şekilde selamladı. Kendilerini Nazi tiranlığından kurtardığı için Kızıl Ordu'ya teşekkür ettiler ve Letonya, Rus ve diğer Sovyetler Birliği Halkları arasındaki ebedi dostluk üzerine ant içtiler.

1944 yazına gelindiğinde, Romanya ordusu üç buçuk yıldır Mihver güçleri için savaşıyordu. Ekonomik olarak ülke batmıştı. Savaş harcaması hazineyi tüketmişti. Yaşam maliyeti keskin bir şekilde artmıştı ve yüz binlerce Romanyalı asker öldürülmüştü. Halk savaştan dolayı hoşnutsuzdu ve sanayide sabotaj ve yıkım ile kendilerini ifade ediyorlardı. Savaş karşıtı gösterilerde sokaklara bile çıkıyorlardı. Ayrıca, ordunun morali bozuktu. Romanya'nın Alman yanlısı diktatörü Ion Antonescu kendisini her geçen gün daha yalnız ve askeri-faşist rejimi için her geçen gün daha az destek buluyordu.

1944 ilkbaharında Sovyet bölüklerinin Romanya'ya girişi, Romanya Komünist Partisini, silahlı bir ayaklanma hazırlığında daha aktif hale gelmesi için teşvik etti. O dönem geçerli olan siyasi durumda, Sosyal Demokrat Parti komünistlerle birleşik bir cephe oluşturmayı kabul etmişti. 20 Haziran 1944 günü, Komünist, Sosyal Demokrat, Ulusal Kralcı ve Ulusal Liberal partiler, bir Ulusal Demokratik Cephe kurmak için mu-

tabakata varmışlardı. Ana talepler şunlardı: bir ateşkesin imzalanması, savaştan çekilme, Antonescu diktatörlüğünün kaldırılması ve demokratik bir sistemin kurulması. Ancak Ulusal Demokratik Cephe'nin bir parçası olmalarına rağmen, kralcılar ve liberaller Antonescu ile temaslarını sürdürmeye devam ettiler. Bu nedenle yaklaşan ayaklanma hazırlıklarına dahil edilmediler.

20 Ağustos sabahı topçuların başlattığı yıkıcı bir yaylım ateşi, Romanya cephesinde yeni bir Sovyet hücumunun açıldığı işaretini verdi. İlk iki gün boyunca, Sovyet bölükleri düşman hatlarını 25 kilometre derinlikte yardılar. Almanlar saldırıya direnmek üzere bu cephenin kullanabileceği tüm yedekleri tükettiler. Ezildiler ve kuşatıldılar. 23 Ağustos akşamının geç saatlerinde Romanya'da bir ayaklanma oldu ve Antonescu görevden alındı. Ayaklanmaya bir son vermeye çalışan General Sanatescu'nun liderliğinde kralcılar ve liberallerden oluşan yeni bir hükümet kuruldu. Ancak Komünist Parti halkı savaşmaya ve Bükreş'teki ana hedefleri ele geçrimeye çağırdı. General Sanatescu ateşkes için Sovyet şartlarını kabul etmeye zorlandı ve iki gün sonra Romanya Almanya'ya savaş ilan etti. Ağır bir hava akınının ardından Bükreş'in kenar semtlerindeki Alman bölükleri karşı saldırıya geçti ve şiddetli savaş 28 Ağustos'a kadar sürdü. 31 Ağustos'ta Sovyet bölükleri yurtsever güçler tarafından kurtarılmış olan kente girdiler. Moskova'dan yapılan bir radyo yayınında Sovyet yorumcusu J. Viktorov şunları söyledi:

> "Romanya'nın Hitlerci bloktan kopması son derece önemlidir. ... Almanların Balkanlardaki konumunun tamamını açıkta bırakıyor bu durum. ... Almanya'nın uydularının eğer gerçekten isterlerse Hitlercilerden kopabileceklerine kanıt oluşturuyor Romanya olayları."

Anti-faşist ayaklanmanın zaferi ile Kızıl Ordu'nun Romanya başkentine girmesi, Güneydoğu Avrupa'daki askeri durumu radikal bir biçimde değiştirdi ve cephenin tamamı boyunca güneybatı kesiminde gerçekleştirilecek bir hücumun yolunu açtı.

Dinyester ve Prut Nehirleri arasındaki alan Sovyet hücumunun başlamasından sonra onbir gün içerisinde kurtarıldı ve sonuçta Nazilerin yardımıyla Romanya'ya dahil edilmiş olan Moldovya bir kez daha SSCB içindeki bir sosyalist cumhuriyet haline geldi. Romanyalı faşistler Moldovya ulusunu tanımayı reddetmişti ve işgal sırasında 64 bin Moldovyalı Romanya gizli polisi tarafından işkencede öldürülmüştü. Bini aşkın fabrika, okullar, hastaneler, tiyatrolar, klüpler ve müzeler yok edilmişti. Kolektif çiftlikler ve devlet çiftlikleri uygulamadan kaldırılmış ve bu çiftliklere ait araziler zengin köylüler, Nazi görevlileri ve ordu subayları arasında bölünmüştü. İşgalciler Moldovya'dan dışarıya 467 bin ton tutarında un, hububat vs. taşıdılar. Yaklaşık 200 bin baş sığır ve 300 bin baş koyun, keçi ve domuz götürdüler ülkeden. 24 Ağustos günü, Moldovya başkenti Kishinev kurtarılmıştı. Soroki'de kurulmuş olan Moldovya hükümeti derhal hak ettiği yere geri döndü.

12 Eylül günü SSCB, ABD, İngiltere ve Romanya hükümetleri arasında ateşkes imzalandı. Sovyet Yüksek Komutasının genel gözetimi altında Romanya'da bir Müttefikler Kontrol Komisyonu kurulmasını sağladı bu anlaşma. Nazi yanlısı örgütlerin dağıtılmasını, anti-faşistlerin hapisten çıkarılmasını, ayrımcı kanunların kaldırılmasını ve savaş suçlularının yargılanmasını da sağladı. Sanatescu'nun gerici hükümeti ve daha sonra Radescu hükümeti ateşkes anlaşmasının yerine getirilmesini önlemeye çalıştılar. Bir Ulusal Demokratik Cephe kuruldu ve halkın desteğini kazandı. General Radescu, Ulusal Demokratik Cephe tarafından organize edilen 600 bin kişilik bir gösteriye ateş açmaları için emir verdi bölüklerine. Bu onun çöküşüne yol açtı. Daha sonra 6 Mart 1945 tarihinde, kapsamlı reformların getirileceğini vaat eden yeni ve ilerici bir hükümet iktidara geldi.

Bu arada Bulgaristan'da nüfus açlıktan ölmenin eşiğindeydi. Savaş boyunca Alman tekelleri Bulgar halkını sistematik olarak yağmalamıştı. Bulgar polisi ve askeri kurumları Gestapo tarafından kontrol ediliyordu. Ancak 1944 Temmuzu ile Ağustosu'nda partizan tugayları ve müfrezeleri bazı bölgelerde halk egemenliği kurmaya başladı, halk da bu arada genel bir ayaklanmaya hazırlanıyordu. Gerici Bulgar hükümeti Almanya'ya verebileceği tüm yardımı vermiş olsa da, Bulgaristan resmi olarak SSCB ile savaş halinde değildi. Almanlar Bulgaistan'ın hava alanları, limanları ve demiryollarından eksiksiz biçimde faydalandılar. Bulgar kuvvetleri Yunanistan ve Yugoslavya'da işgal bölükleri olarak kullanıldılar. Romanya'daki gelişmelerin ardından Vatan Cephesi Ulusal Komitesi, Bulgar İşçilerinin Partisi'nin girişimi üzerine eyleme geçerek iktidarın Vatan Cephesi'ne devredilmesini talep etti. Bu halk hareketinden korkan Bulgar hükümeti 26 Ağustos'ta tarafsızlığını ilan etti. Savaşın bu aşamasında Almanya'nın içinde bulunduğu umutsuz durum düşünüldüğünde, Bulgaristan'ın egemen çevreleri Vatan Cephesi'nin iktidara gelmesine izin vermektense ülkelerinin Anglo-Amerikan güçlerce işgal edilmesine izin vermeye hazırdılar.

Aynı gün, Bulgar İşçilerinin Partisi Merkez Komitesi halkı mevcut hükümeti alaşağı etmeye çağırdı. Fabrikalarda siyasal grevler yapmaları ve bir Vatan Cephesi hükümeti talep etmeleri için işçilere başvuruldu. Halk buna yanıt verdi ve bazı değişiklikler oldu; fakat bunların hiçbirisi Vatan Cephesi savunucularının özlemlerini tatmin etmedi. Kızıl Ordu'nun yakında Bulgaristan'a gireceğinin açık hale geldiği 7 Eylül günü, Bulgar İşçilerinin Partisi Merkez Komitesi 9 Eylül'ü Sofya'daki ayaklanmanın tarihi olarak belirledi.

Kızıl Ordu'nun 8 Eylül'de Bulgaristan'a girmesi, planlanan ayaklanma için ek bir dürtü oldu. Sofya'da fabrika işçileri kentte mitinglerin ve gösterilerin yapıldığı 6 Eylül'den bu yana zaten grevdeydi. Ertesi gün, Pernik'nin madencileri grev yapmıştı ve bu grev ülkenin diğer bölgelerindeki fabrika işçileri tarafından izlenen bir örnek olmuştu. Her yerde siyasi tutuklular serbest bırakılıyor ve pek çok kentte Vatan Cephesi yönetimi

ele geçiriyordu. Silahlı ayaklanma 8 Eylül gecesi gerçekleşti ve Kimon Georgiyev'in başkanlık ettiği bir Vatan Cephesi hükümeti ertesi gün oluşturuldu.

Çekoslavakya, Alman emperyalizmi tarafından esir edilen ilk ülkelerden biri olmuştu ve bu durumun esas nedeni 1938 yılında Münih'te imzalanan Hitler-Chamberlain Antlaşması idi. Nazilerin gözünde artık Çekoslavakya diye bir ülke yoktu. Bohemya ve Moravya Almanya'ya dahil edilmişti. Transkarpatya Ukraynası ve Slovakya'nın güney bölgeleri Macaristan'a verilmişti. Slovakya'nın geri kalanı için ise politikası Nazilerce yönlendirilen ve kontrol edilen vatan haini Joseph Tiso'nun başkanlığını yaptığı "bağımsız bir devlet" ilan edilmişti. Ne yazık ki Çekoslavakya Avrupa'da tamamen kurtarılan son ülkelerden birisi oldu; çünkü Prag, savaşın Avrupa'da resmi olarak son bulduğu 9 Mayıs tarihine kadar özgürleştirilemedi.

1944 yazına gelindiğinde ise pek çok kentte ve köyde Ulusal Kurtuluş Komitelerinin kurulmakta olduğu Çekoslavakya'daki anti-faşist mücadele devasa boyutlara ulaştı; özellikle de Slovakya'da. Burada Chadza, Tencin ve Nitra kentlerinden Transkarpatya Ukraynası'na kadar uzanan bir alanda Ağustos ayında bir partizan savaşı alevlendi. Slovak düzenli ordusunun bir bölümü partizanlara katıldı ve kısa bir süre sonra partizan müfrezeleri büyük operasyonlara girişmeye başladı. Ağustos ayının ikinci yarısında Brezno, Vrutky, Ruzomberok, Poprad ve diğer kentleri özgürleştirdiler. Bu kentlerde ve komşu köylerde Ulusal Kurtuluş Komiteleri yeraltından çıktılar ve iktidarı kendi ellerine geçirdiler.

29 Ağustos günü, yerel faşist egemenlere yardım etmek üzere Slovakya'ya Alman bölükleri getirildi. Bu durum, Slovakya Komünist Partisi'nin öncülük ettiği kitlesel bir ayaklanmaya yol açtı. Banska Bystrica kenti ayaklanmanın merkezi haline geldi. Toplamda 18 ilçe Nazi işgalcilerine karşı silah kuşanıp ayağa kalktı; fakat Almanlar sayısal olarak çok daha güçlüydü ve daha iyi silahlanmıştı. 31 Ağustos günü, Moskova'daki Çekoslavak Büyükelçisi Sovyet hükümetinden yardım istedi. Aynı gün, Tiso'nun kukla hükümetine ait Slovak uçakları Sovyet-Alman cephesini geçip kendilerini partizanların tasarrufuna bıraktılar. Bu uçaklardan birinde, Mareşal Konev'e birliklerinden iki tümeninin desteğini teklif etmiş olan Doğu Slovak Kolordusu Komutan Yardımcısı Albay Talski vardı.

8 Eylül günü Sovyet bölükleri Alman pozisyonlarına karşı bir saldırı başlattılar. Amaç, Slovakya'ya girip partizanlara bağlanmak fikriyle Kosno'dan Dukla'ya ve Presev üzerine gitmekti. 16 Ekim günü, Sovyet topraklarında kurulmuş olan Çekoslavak Kolordusu, Dukla Geçişi boyunca ve Slovakya içine doğru Sovyet bölükleri ile omuz omuza savaştı. Kanlı çarpışmalar Ekim sonuna kadar devam etti, fakat Çekoslavak ve Sovyet kuvvetleri yarıp geçmeyi başaramadılar. 28 Ekim günü hücum tükendi ve Sovyet ve Çekoslavak bölükleri savunmaya geçmek zorunda kaldılar. Partizanlar dağlara çekilmeye başladılar.

Ekim sona ererken düşman tankları ve piyadeleri bölgedeki tüm önemli şehirleri yeniden işgal etmiş ve ayın 27'sinde Banska Bystrica'yı ele geçirmişti. Ama partizanlar ve isyancılar Alman hatlarının gerisinde yeniden toplanmaya başlamıştı bile ve Kasıma gelindiğinde yaklaşık 19.000 kişi olmuşlardı. Sovyet bölükleri tarafından Krosno'dan Dukla ve Presov yönüne doğru girişilen hücumda, Kızıl Ordu 90 bin ölü ve yaralı verdi. Çekoslovakya 1. Kolordusu ise 6 bin 500 kayıp verdi. Bu ortak eylem, Sovyet ve Çekoslovak halkları arasındaki dostluk bağlarını pekiştirdi.

6 Eylül 1944 tarihinde Sovyet bölükleri, dört yıldır düşman işgali altındaki bir ülke olan Yugoslavya sınırlarına ulaştılar. Bu dört yıl boyunca, Yugoslavya Komünist Partisi'nin önderliğinde halk Almanlara karşı amansız bir savaş vermişti. 1944'e gelindiğinde Ulusal Kurtuluş Komiteleri kesin olarak kurulmuştu ve halk ordusu Yugoslav rakamlarına göre aşağı yukarı 400 bin kişiden oluşuyordu. Sovyet bölüklerinin varışından önce bu ordu yedi adet büyük düşman saldırısını püskürtmüştü. Halk iktidarının organları, kuruldukları anda tanınmıştı, Sovyet hükümeti tarafından. Aynı zamanda "Sürgündeki Kraliyet Hükümeti"nin Savaş Bakanı General Mihailovic'i tanımayı reddetmişti Sovyetler. Bu kişi, partizanlara karşı işgalcilerle işbirliği yaparak 1941 kadar erken bir tarihte kendisinin hain olduğunu göstermişti.

Sovyet hükümeti Şubat 1944'te Yugoslav Ulusal Kurtuluş Komitesi'ne bir askeri heyet göndermiş ve Mayıs ile Eylül ayları arasında Yugoslavya'ya 920 ton silah, cephane, üniforma ve tıbbi malzeme taşımıştı uçakla. İngiliz ve Amerikan hükümetleri de Yugoslavya Halk Kurtuluş Ordusuna yardım edip güvenilir askeri heyetler göndermişti; ancak Mihailovic'e yardım göndermeye devam ettiler ve "Sürgündeki Kraliyet Hükümeti"ne her türlü desteği verdiler. 1944 yazında Churchill, İngiliz bölüklerinin Yugoslav topraklarına çıkmasını kabul etmesi için Josip Tito'ya baskı yaptı. Fakat askeri gelişmeler, Kızıl Ordu Yugoslavya'da operasyonlarını tamamlamadan önce İngilizlerin Adriyatik kıyısına çıkartma yapmasını önledi.

Yugoslav halkları ülkelerinin kurtuluşu için verdikleri mücadelede önemli başarılar elde etmiş olsalar da düşmanı kendi başlarına kovamadılar. 1944 Eylülü'nde tüm önemli şehirler, demiryolları ve karayolları hâlâ işgalcilerin ellerindeydi. Eylül ayının ilk günlerinde Tito Sovyet hükümetinden Kızıl Ordu'yu Yugoslavya içine göndermesini rica etti. Sovyet hücumu 28 Eylül'de başladı. O dönemde Almanların Yugoslavya, Yunanistan ve Arnavutluk'ta dokuz tümeni ve sekiz tugayı vardı. Voyvodina şehrinde Alman komutası altında pek çok Macar tümeni de vardı. Ayrıca Almanlar için savaşan Yugoslav milliyetçilerinin yaklaşık 270 bin askeri vardı komutaları altında.

12 Ekim günü Sovyet ve Yugoslav kuvvetleri Belgrad üzerine ortak bir saldırı başlattılar. Başkent aynı ayın 20'sinde nihayet kurtarıldı. Belgrad için yapılan savaşta, Vatan Cephesi hükümetinin Bulgar bölükleri, Yugoslav ve Sovyet bölükleri ile yan yana savaştı. Bundan sonra Josip Tito, Kızıl Ordu tarafından kazanılan zaferlerin,

Yugoslavya'nın ulusal bağımsızlığını yeniden tesis etmede anahtar bir faktör olduğunu kabul etti. "SSCB olmadan," diye vurguluyordu, "Nazi işgalcilerini yenmek ... ve yeni bir Yugoslavya inşa etmek imkansız olurdu." Yugoslav hükümeti 2 bin Kızıl Ordu subayına ve erine nişan verdi ve 13 Sovyet askerine Yugoslavya Halk Kahramanlığı madalyası verdi.

Belgrad'ın kurtarılmasında rol oynamış olan Sovyet bölükleri Macaristan'a nakledildiler, ama Sovyetler Birliği Yugoslavya'ya askeri yardım göndermeye devam etti. 1944 yılında Sovyetler Birliği Yugoslavya'ya 350 uçak, 65 tank, 579 sahra topu, 170 uçaksavar silahı, 3 bin 300 havan topu, 500 ağır makineli tüfek, 67 bin otomatik tüfek ve karabina ile büyük miktarlara ulaşan başka malzemeler gönderdi. Belgrad, Kızıl Ordu rezervlerinden 50 bin ton tahıl da aldı. 1944 yılının sonuna doğru Yugoslavya Halk Kurtuluş Ordusu Sırbistan, Karadağ ve Makedonya'nın kurtarılmasını tamamlamıştı.

1944 yılında Arnavutluk'ta on binleri kapsayan bir Ulusal Kurtuluş Ordusu faaliyet gösteriyordu. O yılın Ağustos ayında, güney Arnavutluk'un tamamını ve bazı merkez bölgelerini kurtardı bu ordu. Almanlar Balkan Yarımadası'nın güneyinden çekilmeye başladıklarında, Arnavutluk Komünist Partisi'nin önderlik ettiği halk güçleri saldırılarını yoğunlaştırdı ve 19 gün sonra başkent Tiran'ı kurtardı. 1944 sonbaharına gelindiğinde, ülkenin dörtte üçünden fazlası özgürleştirilmişti ve Arnavutluk'un tam kurtuluşun arifesinde olduğu açıktı. 22 Ekim günü, Berat'ta bir araya gelen Anti-Faşist Kurtuluş Konseyi Arnavutluk'un bağımsız bir devlet olduğunu ilan etti. Önceki Mayıs ayında Permet'te seçilen Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Konseyi'ni Arnavutluk Demokratik Hükümeti'ne dönüştürdü ve Korgeneral Enver Hoca Başbakan ve Ulusal Savunma Bakanı oldu.

29 Kasım günü, Ulusal Kurtuluş Ordusu Shkodra'yı kurtardı. Bu Arnavutluk'ta özgürleştirilmesi gereken son kentti, böylece tüm ülkenin kurtuluşu tamamlanmış oldu. Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun iki tümeni (5. ve 6. tümenler), Hitler bölüklerini Yugoslavya içine doğru izlemeye devam ettiler ve burada Karadağ, Sancak ve Bosna'nın güney bölümünün kurtuluşu için Yugoslav askerleri ile yan yana çarpıştılar.

İtalyan ve Alman işgalinin sürdüğü beş buçuk yıl boyunca Arnavutluk, bir milyonu ancak aşan nüfusu ile düşmanın toplam 70 bin askerini öldürerek, yaralayarak ya da esir düşürerek 15 İtalyan ve Alman tümeninin elini kolunu bağladı. Kendi kayıpları, topraklarının ve nüfusunun büyüklüğüne kıyasla düşünüldüğünde, Mihver güçlerine karşı verilen mücadelede yer alan tüm ülkeler içinde verilen en ağır kayıplar arasındaydı. Kızıl Ordu Arnavutluk'a gelmedi ama Arnavutluk halkı, Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'nın asıl yükünü üstlendiğinin ve faşizmin yok edilmesinde esas rolü oynadığının farkındaydı. Bu Arnavutluk halkının tarihsel zaferindeki tayin edici dışsal faktördü. Kızıl Ordu'nun Hitler Almanyası'na karşı kazandığı büyük zaferler, Arnavutluk halkının, tam ulusal bağımsızlıklarını temin etmek ve halkın iktidarını kurmak için kendi

destansı savaşları yoluyla işgalcilere karşı ayaklanmasını sağlayan koşulları yaratmıştı.

Romanya, Bulgaristan ve Finlandiya Nazi bloğundan düştükten sonra, Macaristan Avrupa'da kalan tek Alman uydusu haline geldi. Üç yılı aşkın bir süre boyunca silahlı kuvvetleri Sovyetler Birliği ile savaşa sürüklenmiş ve devasa kayıplara uğramıştı. Ülkenin ekonomisi neredeyse tamamen Alman çıkarlarına tabiydi. Macaristan'ın Alman yardımına bel bağlayan egemenleri, Kızıl Ordu'yu ülke dışında tutmak için kati bir çaba göstermeye karar vermişti. Eğer Almanlar yenilirse, İngiliz bölükleri tarafından işgal edileceklerini umuyorlardı. Churchill, elbette, İngiliz kuvvetlerini güneydoğu Avrupa'da görme hayalini uzun süredir kuruyordu. Ancak 1944 Eylülü'nün sonuna doğru Sovyet Ordusunun bölükleri Macaristan sınırını geçti ve ülkeyi kurtarmaya başladı. Macaristan Komünist Partisi, Alman işgalcilerinin kovulması yoluyla yaratılacak bağımsız bir Macaristan için mücadele etmeye ve Macar gericilerinin devrilmesi yoluyla yaratılacak demokratik bir Macaristan için çalışmaya çağırdı halkı. 10 Ekim günü, Sosyal Demokrat Parti Komünist Parti'ye ve Köylülerin Partisi Macar Cephesi'ne katıldı. Bu arada, ilerleyen Kızıl Ordu ile Alman işgal kuvvetleri arasında şiddetli bir çarpışma sürüyordu.

27 Ekim günü, Kızıl Ordu'nun Macaristan'a girişinden sonra, SSCB Devlet Savunma Komitesi, Kızıl Ordu'nun "bir işgalci olarak değil, fakat Macar halkını Nazi boyunduruğundan kurtaran bir güç olarak" geldiği yolunda bir bildiri yayınladı. Bu bildiri, Sovyet askeri idaresinin yetkisini tanımladı ve Macar halkı ile dostane ilişkiler tesis etti. Bu ortamda komünist örgütler açığa çıktılar ve hızla büyüdüler. Sendikalar da canlandı. Komünist Parti'nin çalışmasını yönlendirecek bir merkez kuruldu Szeged'de ve bu merkez Budapeşte'de bulunan yeraltındaki Parti Merkez Komitesi ile temas kurdu.

Macaristan'daki Sovyet güçleri 29 Ekim'de Budapeşte'nin kurtuluşu için bir girişim başlattılar ve sonunda başkent yakınlarına ulaştılar. Ancak kente girmeyi başaramadılar. 12 Aralık günü, Kızıl Ordu Macar başkentini kuşatma emri aldı. Bu hücum 20 Aralık'ta başlatıldı ve altı gün sonra kuşatma tamamlandı, ama Budapeşte'nin nihai olarak düşmesi yeni yıla kaldı.

Halihazırda kurtarılmış olan bölgelerde Komünist Parti'nin önderlik ettiği Macaristan halkı Sovyet güçlerinin yerel komutanları ile temas kurdu ve halka yeni kamu idaresi kurumları oluşturması için izin verildi. Bu kurumlar yakında çalışan nüfusun desteğini alacaktı. Üretim yeniden başlatıldı. İşçiler, köylüler ve entelektüellerin demokratik görüşlü kesimleri arasından yeni liderler filizlendi. Sovyet bölüklerinin Macaristan'daki varlığı, demokratik hareketin yabancı müdahalesi tehlikesi olmaksızın gelişebilmesini sağladı.

Szeged'de Komünist Parti, Sosyal Demokrat Parti, Ulusal Köylü Partisi, Çiftçilerin Partisi ve sendika temsilcileri Macaristan Bağımsızlık Cephesi'ni oluşturdular. Almanya ile ilişkilerin tamamen koparılmasını ve Sovyet Ordusu için tam destek ta-

lep etti bu cephe; bankalar, büyük fabrikalar, enerji santralleri ve petrol kuyuları üzerinde hükümet kontrolü talep etti; ayrıca radikal bir toprak reformu talebinde bulundu. Koalisyon partilerinin yerel temsilcilerinden oluşan yerel komitelerin, Bağımsızlık Cephesi'nin yerel organları olarak işlev görmek üzere kurulması çağrısında da bulundu. 22 Aralık günü, General Bla Dalnoki Miklos başkanlığında ve dört koalisyon partisinin tamamı arasından seçilen bakanlarla Debrecen'de geçici bir Ulusal Meclis toplandı. Bağımsızlık Cephesi tarafından ilan edilen programı benimsedi. Altı gün sonra, yeni Macar hükümeti, Almanya ile imzalanan anlaşmaları reddetti ve Almanya'ya savaş ilan etti.[39]

Avrupa'nın güneydoğusundaki başarılı Sovyet hücumu, İngiltere ve ABD'nin, kendi bölüklerini Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Macaristan'a sokmayı içeren gerici planlarının hayata geçmesini önledi. Halk düşmanı bir rejim kurabilmeyi yalnızca Yunanistan'da becerebildiler. Emperyalist müdahale korkusundan kurtulan Polonya, Çekoslavakya, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Macaristan Komünist ve İşçi Partileri halk demokrasisine dayanan yeni bir sosyo-politik sistem kurmaya giriştiler.

***

Yunanistan'da hikaye başka türlü gelişti. Mayıs ayında Churchill, Avam Kamarası'na, "Yunanistan'daki durumda çok belirgin ve faydalı bir değişiklik ortaya çıktı" demişti, fakat o mutsuz ülkenin sorunları çözülmekten hâlâ çok uzaktı.

7 Temmuz günü, Yunanistan Kralı Churchill'e Kahire'den bir telgraf gönderdi ve M. Papandreu hükümeti için tam destek istedi. İngiliz hükümeti bu isteği gözden geçirip 14 Temmuz günü kabul etti, oysa Ulusal Kurtuluş Cephesi buna karşı çıkıyordu.

Yunanistan'da Ulusal Kurtuluş Cephesi bir milyondan fazla insanı birleştirmişti ve 400 bin üyesi olan devrimci gençlik hareketinin ve Halkın Ulusal Kurtuluş Ordusu'ndaki 125 bin kişinin desteğine sahipti. Demokratik bir yönetimin temelleri zaten atılmıştı ve Alman bölüklerinin Yunanistan'dan geri çekilmesinin arifesinde Ulusal Kurtuluş Cephesi aslında ülkenin kontrolünü ele geçirmişti. Yine de, ülkenin işgal altında bulunduğu dönemin tamamı boyunca Almanlarla savaşmış olan bu hareketten gelen neredeyse mutlak muhalefete rağmen, 6 Ağustos günü Eden'e şunları yazma küstahlığına sahipti Churchill:

> "Muhakkak ki M. Papandreu'ya Başbakan olarak yola devam etmesi ve hepsine meydan okuması gerektiğini söylemeliyiz. EAM'ın [Ulusal Kurtuluş Cephesi] davranışı mutlak biçimde tahammül edilemez türden. Açık ki halkın demokrasi

[39] İkinci Dünya Savaşı sırasında Macaristan'in eksiksiz bir tarihi için ve kurtuluş ile yeniden yapılanma sürecinin daha detaylı bir anlatımı için, bkz. *Macaristan 1919 ve 1956*, yazarı Ernie Trory.

olarak anlaşılabilecek herhangi bir yoldan karar vermesine izin vermeksizin savaşın karmaşası içerisinde Yunanistan'ın komünistleşmesinden başka bir şey istemiyorlar. Bir adamın arkasında durup -ki Papandreu'ya böyle yaptık, ardından, zavallı Yunan haydutlarının ilk öfkelenmeleri karşısında kurtların önüne atılmasına izin veremeyiz. Dünya şu anda zorluklarla dolu, ancak ciddi işleri üstlenmesini destek vaatleriyle teşvik ettiğimiz insanları yüzüstü bırakarak yolumuzu kolaylaştıramayız."

Aynı gün Churchill İmparatorluk Genelkurmay Başkanlığı'na da yazdı:

"Yaklaşık bir ay içerisinde Atina'ya bir miktar tank, silah ve zırhlı araçla 10 bin ila 12 bin arası asker yerleştirmemiz gündeme gelebilir. İngiltere'de 13 binin üzerinde bölüğe sahip bir tümeniniz var. Böyle bir kuvvet şu anda gemiye bindirilebilir ve Majestelerinin Hükümetinin politikası açısından son derece önemli sonuçlar doğuracak siyasi kriz için zamanında orada olabilir. Bu kuvvet Delta havaalanlarından gelen bölüklerle ve Mısır'da sahip olduğumuz 200 bin kişilik uç kuvvetinden gelen fazlalıklarla desteklenebilir."

16 Ağustos günü Churchill Eden'e şunları yazdı:

"Yunanistan'a yapacağımız seferi harekat hakkında ... Operasyonun gerçek bir harekat olarak değil de bir tür takviye edilmiş diplomasi ve politika olarak kabul edilmesi gerektiğini ve Selanik'e yerleştirilmesi olası bir müfreze dışında Atina ile sınırlı olacağını ısrarla vurguladım. İniş alanı 15 bin paraşütçü ile güvenli hale getirildiği anda Yunan hükümeti derhal gelebilir arkadan ve birkaç saat içinde Atina'da iş başında olmalıdır. ... Paraşütçülerin Atina'nın civarına varması ... EAM başkenti ele geçirmek için gereken adımları atmadan önce tam bir sürpriz halinde gerçekleştirilebilir. ... Amerikalıların da bu türden bir hareketi planlamaya ortak olması birleştirilmiş bir Anglo-Amerikan Karargahında elbette gerekli. ... Amerikan taşıma uçakları bu operasyon için gerekli olacaktır. ..."

Ertesi gün Churchill bu planı Roosevelt'e tanıtmak için uygun bir biçimde yazdı ona. Roosevelt 26 Ağustos'ta aşağıdaki şekilde yanıt verdi:

"Almanlar Yunanistan'ı boşalttığında o ülkedeki düzeni korumak için yeterli İngiliz kuvvetini hazırda tutmak için hazırlık yapmanıza hiçbir itirazım yok. General Wilson'un o dönem kendisinin erişiminde olacak ve diğer operasyonlarından arta kalabilecek Amerikan ulaştırma uçaklarını kullanmasına da hiçbir itirazım yok."

4 Ekim günü İngiliz bölükleri Patras'ı işgal ettiler ve Corinth Körfezi'nin güney kıyıları boyunca yavaş yavaş ilerlediler. 12 Ekim günü Almanlar Atina'yı boşaltmaya baş-

ladılar. Ertesi gün İngiliz paraşütçüleri Megara havaalanına indiler. Ayın 14'ünde, paraşütçü askerler Atina'ya vardılar ve ayrılan Almanların hemen arkasından orayı işgal ettiler. İngiliz deniz kuvvetleri aynı gün yanlarında General Scobie ve kuvvetinin esas bölümü ile Pire'ye girdiler. İki gün sonra Yunan Kraliyet Hükümeti geldi, İngiliz Büyükelçisi ile birlikte.

Almanlar kuzeye doğru geri çekildikçe, Halkın Ulusal Kurtuluş Ordusu Selanik ve Fiyorina kentleri de dahil olmak üzere kuzey Yunanistan'ın geniş alanlarını ele geçirdi. 11 Kasım'a gelindiğinde, Yunanistan'ın tamamı kurtarılmıştı ve Ulusal Kurtuluş Cephesi Atina dışındaki çoğu yerde kontolü sıkıca tutuyordu elinde. Bu Churchill'i memnun etmedi ve 15 Kasım günü General Scobie iç savaşa hazırlanmak için yönelendirildi.

Yunanistan'a vardıktan sonra Papandreu birtakım Ulusal Kurtuluş Cephesi üyelerini hükümetine almıştı. Ardından Halkın Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun silahsızlandırılmasını önerdi. Hükümetindeki Ulusal Kurtuluş Cephesi üyeleri sözde "Ulusal Demokratik Ordu"nun da silahsızlandırılması koşuluyla bu öneriyi kabul ettiler. Papandreu bu şartı reddetti.

1 Aralık günü Ulusal Kurtuluş Cephesi ile bağlantısı olan altı Bakan Papandreu hükümetinden istifa ettiler ve ertesi gün genel grev ilan edildi. 3 Aralık Pazar günü işgal sırasında Nazilerle işbirliği yapmış olan Atina polisi, Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni desteklemek için toplanan sakin bir gösteriye saldırdı, 12 kişiyi öldürdü ve 148 kişiyi yaraladı. 4 Aralık günü, General Scobie Halkın Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun Atina ve Pire'den çıkmasını emretti. Kenteki anahtar noktaları ele geçirerek yanıt verdiler. 5 Aralık günü, Churchill General Scobie'ye şu talimatı verdi:

> "Birlikte çalıştıkları İngiliz otoritesine ya da Yunan otoritesine hücum eden Atina'daki silahlı herhangi bir erkeğe ateş etmekten geri durmayın. Komutanızın bir Yunan Hükümeti'nin otoritesince desteklenmesi ve Leeper'in Papandreu'ya durmasını ve yardım etmesini söylemesi elbette iyi olur. Ancak bir yerel isyanın ilerlemekte olduğu fethedilmiş bir kentte bulunuyomuşsunuzcasına hareket etmekten kaçınmayın."

Yunanistan'da kralcı kliği iktidara geri getirmeyi planlamakla ve gericilerle faşistleri korumak için İngiliz bölüklerini kullanmakla Churchill'i daha önce zaten açıkça suçlamış olan Harry Pollitt aynı gün Ipswich'te konuşma yaptı ve şunları söyledi: "Dört yıl boyunca omuz omuza savaştıkları kişilere karşı silahlarını kullanmaları çağrısında bulunmak, kendi askerlerimize karşı işlenen bir suç olacaktır."

Artık Halkın Ulusal Kurtuluş Ordusu, silahlı kralcıların ve faşistlerin desteklediği Atina polisinin saldırısı altındaydı zaten. 6 Aralık günü, İngiliz bölükleri saldırıya katıldılar.

Çarpışma günlerce devam etti ve çarpışmanın kapsamı Atina halkının Ulusal Kurtuluş Ordusu'na verdiği desteği teyit ediyordu. Evde ise Churchill yaptıkları yüzünden

İngiltere halkı tarafından kınanıyordu. Hem *The Times* hem de *Manchester Guardian* gerici politikası nedeniyle eleştirdi Churchill'i ve Amerikan gazetelerinin pek çoğu Churchill'in Atina'daki eyleminin "savaşa giderken yaslandıkları ülküyü tahrif ettiğini" beyan etti. 8 Aralık tarihli Avam Kamarası toplantısında, Uluslar Topluluğu Partisi'nin lideri ve tek parlamenteri Sör Richard Acland bir güven oyuna ilişkin değişiklik önerisinde bulunuldu. Emmanuel Shinwell ve Aneurin Bevan tarafından destekleniyordu. Meclis bölündüğünde, 30 üye Yunanistan'daki politikası hakkında Churchill'e karşı oy kullanma cesaretini gösterdi.

Bu arada iki tarafın diş dişe mücadele ettiği çarpışma Atina'da devam ediyordu. 11 Aralık günü, Feld-Mareşal Alexander, Churchill'e telgraf gönderdi: "İngiliz kuvvetleri aslında kentin kalbinde kuşatma altında." Ayrıca, havaalanına giden yol güvenli değildi ve Ulusal Kurtuluş Ordusu Pire'deki limanı kontrol ediyordu. Atina'da savaşan İngiliz bölüklerinin sadece altı gün daha yetecek kadar tayını ve üç gün daha direnmelerini sağlayacak kadar mühimmatları vardı.

Yunanistan'daki durum 15 Aralık'ta Londra'da gerçekleştirilen İşçi Partisi'nin Yıllık Konferansında tartışıldı. *Labour Monthly* dergisinin Ocak 1945 sayısında Harry Pollitt bu konferansla ilgili şöyle yazmıştı:

> "Ulusal Hükümetin Yunanistan'daki politikası Konferans'taki diğer her şeyi gölgede bıraktı. Yargılamaların ilk gününde konferans salonuna girdiğinizde bunu derhal hissediyordunuz. Liderlik, Konferansın gerçek görüşünü ifade etmesine izin vermek ve bu görüşü bir karar haline getirmek yerine, delegeleri hükümetteki İşçi Partili bakanların gitmesine neden olacaklarına inandırarak onları korkutmak üzere her türlü heyulanın konferansa sızmasına izin verdi. Bu bakanların Churchill'in politikasına karşı savaşmış olduğu varsayılıyordu. Bay Ernest Bevin'in konuşmasından ortaya çıktı ki, İşçi Partili bakanlar Churchill'in politikası ile tam bir anlaşma içindeydiler ve bu politikanın taraflarıydılar."

İkinci Dünya Savaşı adlı kitabında Churchill, General Scobie'ye 5 Aralık tarihinde gönderdiği talimatının içeriğiyle ilgili "hayret uyandıran bir sızıntı" konusundaki endişesini dile getirir. Bu talimatın içeriği Amerikalı bir gazeteci tarafından ortaya dökülmüştü ve yukarıda değinilen İşçi Partisi Konferansı'nda tartışılabileceğini düşünen Churchill'i korkutmuştu. Kafası karışmış olacak ki İşçi Partisi Konferansı'na, Blackpool'da bir önceki Ekim ayında toplanmış olan "Sendikalar Birliği Kongresi" olarak atıfta bulunmuştu. Sızıntıdan kaynaklanan durumu işte şöyle betimler:

> "Yunanistan'daki politikamız konusunda doğal olarak çok fazla endişe vardı ve sol güçler ayağa kalmıştı. General Scobie'ye gönderdiğim mesajdaki sert ifadelerin yayınlanmasının kötü bir izlenim bırakması muhtemel görünüyordu. Ancak, konu Sendikalar Birliği Kongresi'nde gündeme getirilmedi, Parlamentoda da

hiç ilgi çekmedi aslında. Bay Bevin Kongre'de Savaş Kabinesi'ni temsil ediyordu ve belirgin bir sadakat ve cesaretle Yunanistan'daki politikamızı savundu ve doğruladı. Tüm konferansı kendi yanına çekti ve sendikalar ezici bir çoğunlukla hükümete desteklerini sundular ve büyük meselelerdeki dengeli ve sorumlu niteliklerini bir kez daha kanıtladılar."

Churchill Başkan Roosevelt ve Feldmareşal Smuts'un desteğine de sahipti, ancak 16 Aralık günü Roosevelt'in yurtdışındaki kişisel asistanı ve temsilcisi Harry Hopkins şu uyarıda bulundu: "Buradaki kamuoyu Yunanistan'daki durum nedeniyle hızla kötüleşiyor. ... Olayların diplomatik gidişatı nedeniyle rahatsızlık duyduğumu itiraf ediyorum, bu gidişat yaşadığımız kimi zorlukları kamoyunun gözlerine sokmuştur."

Yunanistan'daki olaylar nedeniyle rahatsızlık duyanlar arasında İngiltere'deki bazı Yunan denizcileri de vardı. Bu denizciler takınılacak siyasal tutumu tartışmak üzere Harry Politt'e bir delegasyon gönderdiler. Bu delegasyona önderlik eden kişi Yunan Denizciler Birliği'nin militan bir üyesi ve Yunanistan Komünist Partisi üyesi olan Tony Ambatielos'tu. 17 Aralık günü, üçte biri üniformalı 20 bin kişilik bir kalabalık gösteri yapmak için kısa süre içinde Trafalgar Meydanını doldurdu ve İngiliz silahlı müdahalesine bir son verilmesi talebinde bulundu. Kanada Başbakanı Mackenzie King de Churchill'in Yunan politikasına dönük olumsuz tepkileri hissetti ama kamuoyu önünde ayrışmaya gitmekten çekindi.

Atina'daki savaş Aralık boyunca devam etti ama sonraki ayın başına gelindiğinde İngiliz bölükleri tüm Attika'nın kontrolünü ele geçirmişti ve 11 Ocak 1945'te bir ateşkes imzalandı. Bu ateşkes Atina için altı haftadır devam eden mücadeleyi ve Churchill'in dediği gibi, "Yunanistan'ın komünistlerin kontrolünden kurtulması için verilen mücadeleyi" sonlandırmış oldu.

***

1944 yazında, Fransa'da komünistlerin önderlik ettiği müfrezeler 20 bin civarında erkek ve kadını bir araya getirebilmişti. Aisne, Haute-Savoie, Dordogne ve diğer yerlerde büyük operasyonlar başlattılar. Müttefik kuvvetleri gelmeden önce tüm bölgeler düşmandan temizlendi. Fransız partizanlarına ek olarak köle işçiliğinden ve esir kamplarından kaçmış olan Sovyet yurttaşlarından oluşan 30'dan fazla partizan müfrezesi vardı.

İtalya, Belçika, Hollanda ve Danimarka'da ABD ve İngiliz egemen çevrelerinde bazı endişelere yol açan benzeri durumlar görülüyordu; endişenin kaynağında yatan şey, söz konusu çevrelerin bu hareketleri savaş öncesi dönemin eski burjuva hükümetlerine bir tehdit olarak algılamasıydı. Bu ülkelerdeki partizanlara gönderilen silah tedariki sonuçta sınırlandırıldı ve ulusal ayaklanmaları ve sosyal reformları önlemek üzere adımlar atıldı. Batı Avrupa'daki partizanların başarıları genel olarak Avrupa'da Müttefik

hücumuna hız verilmesine yol açtı. 20 Temmuz tarihinde Eisenhower ve Montgomery arasında yapılan bir görüşmeden sonra, Eisenhower'in yardımcısı Albay Harry C. Butcher günlüğüne şunları yazdı:

> "Askeri gereklilik Montgomery'nin güç ve gayretinin her zerresi ile ilerlemesini zorunlu kılıyor. Askeri ihtiyaca ek olarak ... göz önünde bulundurulması gereken bir siyasi durum var ortada. Her iki ülkenin içerdeki cepheleri doğal olarak yakınmaya başlıyor; Rusya'daki büyük başarıları görüyorlar."

Böylece 25 Temmuz günü Kuzey Fransa'da yeni bir hücum başlatıldı, ancak yalnızca sınırlı bir başarısı oldu bu hücumun. 20'yi aşkın Alman tümeni Falaise alanındaki bir cepte tuzağa düşürüldü ama Müttefik hatlarını kırabildiler ve yaklaşık 35 bin asker kaçtı.

2 Ağustos 1944 tarihinde Avam Kamarası'nda konuşan Churchill savaştaki durum hakkında kapsamlı bir inceleme sundu ve batı Avrupa'da Sovyet etkisinin yayılmasından duyduğu korkuya rağmen konuşmasının sonuna doğru şunları söylemeye zorunlu hisetti kendisini:

> "Ortada duran hayati gerçeği bu noktaya kadar dillendirmedim, yani Alman ordusunun bağırsaklarını sökme işinde esas işi yapanın Rus orduları olduğu gerçeğini."

4 Ağustos günü Rennes ABD bölükleri tarafından kurtarıldı ve 9 Ağustos'ta General Eisenhower karargahını İngiltere'den Fransa'ya taşıdı. 15 Ağustos günü Anglo-Amerikan kuvvetleri Fransa'nın Akdeniz kıyısına çıkartma yaptı. Fakat Churchill bir tür Fransız sol kanat hükümetine dönük beklentilerden giderek daha fazla kaygılanıyordu. St. Malo'daki Almanların kuşatıldığı 18 Ağustos'ta Churchill Eden'e şöyle yazdı:

> "Operasyonlarımızın büyük başarısı Paris de dahil olmak üzere batı ve güney Fransa'nın kurtuluşunu garanti altına alırsa ki kolaylıkla başarılabilir bu, yalnızca Fransa'nın tapu senetlerini ele geçirmekteki çıkarları açık olan Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'nden oluşan bir hükümet yerine gerçek bir geçici hükümetin çıkarılabileceği geniş bir alan olacaktır."

Churchill'in korkuları kesinlikle haklı çıktı, çünkü o Eden'e mektubunu yazarken bile Paris Kurtuluş Komitesi ve Genel İş Konfederasyonu Paris halkını silaha çağırıyordu. Her sokakta ve mahallede bu çağrıya yanıt verdiler ve kent salonlarını, demiryolu istasyonlarını ve elektrik santrallerini ele geçirdiler. Alman bölüklerine saldırdılar ve onları silahsız hale getirdiler ve 22 Ağustos itibariyle başkentin 80 ilçesinin 70'inde kontrolü ele geçirdiler. Bir önceki gün Marseilles'de bir ayaklanma gerçekleşmişti; ABD kuvvetleri 28 Ağustos günü bu ana limana girdiklerinde, zaten kurtarılmış oldu-

ğunu gördüler. Aynı gün, General de Gaulle iç silahlı kuvvetleri dağıtan bir kararname yayınladı, ama bu kararname Fransa'nın tamamı kurtarılıncaya kadar uygulanmadı. Ayın sonuna doğru Fransız bölükleri ve silahlı siviller düşmanı Toulon'un dışına attı ve ilerleyen İngiliz ve Amerikan bölüklerinin varışından önce Lyons'u aldı. 31 Ağustos günü ABD kuvvetleri Amiens, Bordeaux ve Rouen'i aldı.

5 Eylül günü Churchill, Kanada'ya ve Quebec'te Roosevelt ile yapacağı bir konferansa gitmek üzere bir kez daha "Queen Mary" gemisiyle Clyde'den denize açıldı. *İkinci Dünya Savaşı* kitabında Churchill Quebec Konferansı arifesinde zihninde yer eden sorunlara dalar:

> "Orta Avrupa'nın bazı alanlarında Ruslardan önce davranmaya can atıyordum. Macarlar, örneğin, Sovyet ilerlemesine direnme amaçlarını ifade etmişlerdi; ama zamanında varabilirse bir İngiliz kuvetine teslim olacaklardı. Eğer Almanlar İtalya'yı boşaltır ya da Alplere çekilirse, Alexander'in Adiryatik karşısına amfibi hücumunu yapabilmesini, Istnan yarımadasını ele geçirip işgal edebilmesini ve Ruslardan önce Viyana'ya ulaşmaya çalışmasını son derece arzuluyordum."

Konferans 11 Eylül'de açıldı ve ilk genel toplantı 13 Eylül sabahı yapıldı. Savaş durumuna ilişkin değerlendirmesinde Churchill, Adriyatik'in kuzey bölümü boyunca uzanan bir "sağ harekete" atıfta bulundu. Bu hareket "Rusların Balkan yarımadasının içine hızla geçmesinin ve Sovyet etkisinin oradaki tehlikeli yayılışının" karşısında duracaktı. Bu zamandan sonra Sovyet etkisinin yayılmasını önleme konusu ile meşgul olma giderek daha fazla hâkim oldu Churchill'in düşüncesine.

Savaşın Avrupa'da tamamlanması ile ilgili tüm noktalarda tam bir mutabakata vardıktan sonra Churchill ve Roosevelt "ilgili tüm ulusların düşmana karşı kullanmaya şevkli olduğu devasa güçleri" Japonya'nın karşısına dizme sorununu tartışarak devam ettiler. İşler Çin'de kötü gidiyordu ve Amiral Mountbatten Burma merkezine ilerleyerek Burma Yolu'nun açılması konusunda acele etmeye zorlanıyordu. Bu operasyona muğlak biçimde "Başkent" kod adı verilmişti. 1940 yılında Burma Yolu'nu kapatanın Churchill'in kendisi olduğu hatırlanacaktır. Bir başka proje, Bengal Koyu boyunca denizden ilerleyip Rangoon'u ele geçirmeyi hedefleyen bir amfibi seferiydi, geçmiş ilişkiler göz öününde bulundurularak bu sefere uygun bir biçimde "Drakula" kod adı verilmişti. Quebec Konferansı 16 Eylül'de sona erdi ve Churchill ertesi gün Washington'a gitmek üzere burayı terk etti. Roosevelt ile son bir görüşmeden sonra, New York'a ve oradan da "Queen Mary" ile gerisin geriye Clyde'ye yöneldi.

Çin'deki durumun ciddiyeti Feld-Mareşal Smuts tarafından teyit edildi. Smuts 27 Eylül'de Churchill'e yazarak Uzak Doğu'da Sovyetler Birliği'nin oynadığı çok önemli role değindi:

"Çin'de şu anda gelişen olaylar nedeniyle, işgal edilen adalardan sürülen Japonya'nın onu atmanın kolay olmayacağı Çin anakarasına kök salması muhtemel. Stalin bu noktada çok yararlı bir rol üstlenecektir. Bunu yapmazsa Japon savaşı şu anda beklenenden daha uzun sürebilir."

Bu arada, Avrupa'daki savaş doruk noktasına ulaşıyordu. Batı Cephesi'nde General Eisenhower, önceden üzerinde mutabakat sağlanmış düzenlemeler doğrultusunda, 1 Eylül'den beri kuzey Fransa'daki kara kuvvetlerinin dolaysız komutasını üstlenmişti. Birkaç gün içerisinde, uçan bombaları fırlatma alanlarının pek çoğu Normandiya ve Antwerp'ten ilerleyen İngiliz ve Kanada orduları tarafından istila edilmişti, ancak 8 Eylül'de Almanlar yeni roketleri V2'yi fırlatmaya başlamışlardı. Bu roket uçan bombalardan çok daha korkutucu bir silahtı, her biri iki kat fazla kayba neden oluyordu. Bunun nedeni kısmen bu roketlerin tam bir sessizlik içinde yaklaşmasıydı. İtme kuvveti alkol ve sıvı oksijenin tutuşmasından geliyordu ve jet formunda geliştirilmişti. Jiroskoplar ve radyo sinyalleri ile kontrol ediliyordu. Havalandıktan sonra yaklaşık altı mil kadar dikey olarak yükseliyor ve ardından kırkbeş derecelik bir açıyla ve artan hızla tırmanışa geçiyordu. Önceden ayarlanmış uzaklık için gereken hıza ulaşınca, kontroller yakıt tedarikini otomatik olarak kesiyor ve füze bir parabol halinde uçarak yaklaşık 50 millik bir azami yüksekliğe erişip fırlatıldığı noktadan yaklaşık 200 mil uzağa düşüyordu, hızı saatte 4 bin mildi ve tüm bu uçuş üç ya da dört dakikadan uzun sürmüyordu. Yakıt kesildikten sonra, füze sessizce uçuyor ve böylece V1'in tersine, yaklaştığına dair hiçbir uyarı vermiyordu.

Bu roketler için kullanılan fırlatma rampaları Hollanda'da bulunuyordu ve çoğu Lahey civarındaydı. Lahey'in Müttefik bölükleri tarafından ele geçirilmesinden yedi ay öncesinden başlayarak İngiltere'ye bini aşkın V2 fırlatıldı ve bunların 500'ü Londra'ya düştü. O dönem Londra'da ve güney İngiltere'de 2 bin 724 kişi öldü ve 6 bin 476 kişi ciddi biçimde yaralandı. Kıtada Antwerp ana hedefti.

Bu yeni silahlar kısmen savaş neredeyse bitene kadar kullanıma hazır olmadıklarından Almanların öngördüğü başarı derecesine erişememiş olsalar da, potansiyel kapasiteleri ile İngiliz hükümetini etkilediler. Kabineye sunduğu bir raporda Duncan Sandys şunları yazmıştı:

"Uzun menzilli, radyo sinyalleri ile kontrol edilen, tepkili roketin ortaya çıkması askeri operasyonların yürütülmesinde devasa düzeyde yeni olanaklara kapı açmıştır. Gelecekte uzun menzilli roket topçularında üstünlüğe sahip olmak deniz ya da hava gücündeki üstünlük kadar geçerli olabilir pekala. Birinci sınıf bilim ve mühendislik kadrosu, geniş araştırma olanaklarıyla birlikte, barış dönemi askeri örgütlenmemizin daimi bir parçası olarak tutulmak zorunda olacak."

***

29 Ağustos günü ABD'de Dumbarton Oaks'ta yapılan ortak bir basın konferansında, İngiltere, ABD ve SSCB'nin savaştan sonra barışın korunması için genel bir uluslararası örgütün kurulması konusunda tam bir mutabakat içinde oldukları duyurulmuştu. Bu örgütün "Birleşmiş Milletler" olarak adlandırılması önerildi; bu tanım şimdiye dek yalnızca anti-faşist koalisyonun askeri ittifakları ile bağlantılı olarak kullanılıyordu. Amaçları şunlar olacaktı: Barış ve güvenliğin korunması, uluslar arasında dostane ilişkilerin geliştirilmesi, uluslararası, ekonomik, toplumsal ve diğer insani sorunların çözümünde uluslararası işbirliği ve bu ortak amaçların elde edilmesinde ulusların eylemlerini uyumlulaştıracak bir merkezin kurulması. Örgüte üyelik tüm barışsever devletlere açık olacaktı.

Dumbarton Oaks'taki tartışma 21 Ağustos günü başlamıştı ve 7 Ekim'e kadar devam edecekti. *İkinci Dünya Savaşı* adlı kitabında Churchill sonradan geçmişe dönük daha açık bir yargıyla şunları yazabilmişti:

> "Ağustos ve Ekim ayları arasında Washington yakınındaki Dumbarton Oaks'ta uzun bir konferans gerçekleştirilmişti. Bu konferansta Birleşik Devletler, Büyük Britanya, SSCB ve Çin artık tanıdık hale gelmiş olan, dünya barışını korumaya yönelik planı üretmişlerdi. Tüm barışsever devletlerin Birleşmiş Milletler adlı yeni bir örgüte katılması gerektiğini önerdiler. Bu örgüt bir Genel Meclis ve bir Güvenlik Konseyi'nden oluşacaktı. Meclis dünya barışını nasıl geliştireceğini ve koruyacağını tartışacak ve Güvenlik Konseyi'ne bununla ilgili ne yapılacağı konusunda tavsiyede bulunacaktı. ... Konseye kimin dahil olacağı ve sahip olduğu büyük yetkiyi nasıl kullanmaları gerektiği üzerine epey tartışma olmuştu. Sonunda 'Üç Büyük' devletin ve Çin'in daimi üyeler olması gerektiğine, zamanı geldiğinde Fransa'nın katılmasına ve Meclis'in iki yılda bir dahil olacak altı başka devleti seçmesi gerektiğine karar verildi. Karara bağlanmayan bir sorun oylar sorunuydu."

İğne son cümlede saklıydı. General Smuts Churchill'e yazdığı 20 Eylül tarihli bir mektupta şu açıklamada bulunmuştu: "Büyük Güçler arasında oybirliği ilkesi tavsiye edilmek için çok şeye sahip, en azından bu savaşı hemen izleyen yıllar söz konusu olduğunda. ... Oybirliği ilkesi en kötü halde yalnızca veto etkisine sahip olacaktır ... Etkisi negatif olacaktır; eylemi geciktirecektir. Ama aynı zamanda Rusya'nın ABD ve Birleşik Krallık tarafından onaylanmayan rotaları benimsemesini imkansız hale getirecektir." Aynı mektubun bir başka yerinde Smuts şu uyarıyı dile getiriyordu:

> "Eğer Rusya'yı içermeyen bir dünya örgütü oluşturulursa, bir başka grubun güç merkezi haline gelecektir. O zaman bir üçüncü dünya savaşına doğru gideriz."

Strateji açıktı. İngiltere ve Amerika, Sovyetler Birliği'nin merkezinde durduğu bir başka uluslar gruplaşmasını önlemek için yeni dünya örgütüne Sovyetler Birliği'ni dahil etmek zorundaydı; ancak İngiltere ve Amerika, Sovyetler Birliği'nin ortaya attığı ve onların onaylamadığı herhangi bir öneriyi veto edebileceklerini garanti etmeliydiler.

Emperyalist güçler NATO'yu kurup Sovyetler Briliği'ni dışladığında bu öneriye aldırış edilmemiş olması ne yazık; 1955 yılına gelindiğinde NATO 1942 yılında imzalanan İngiliz-Sovyet İttifak Anlaşması'nı ihlal ederek yeniden silahlandırılmış bir Batı Almanyayı kendisine dahil etti. Bu dışlama, Smuts'un önceden gördüğü gibi, Varşova Paktı etrafında Sovyetler Birliği'nin "iktidar merkezi"ni oluşturduğu yeni bir uluslar gruplaşmasına yol açtı.

Yine de Avam Kamarası'nda 28 Eylül 1944'te Churchill, konuşmasından alınan aşağıdaki pasajın gösterdiği gibi, Sovyetler Birliği'ne dönük fazlasıyla yapmacık övgüler içeren konuşmalar yapabiliyordu hâlâ:

> "Mareşal Stalin'in son dönemde yaptığı bir konuşmasında Batı'daki çabalarımıza atıfta bulunma şekli o denli cömert ve ilham verici olmuştur ki şunu belirtmeye zorunlu hissediyorum kendimi; Rusya, Batı'daki Müttefiklerin karşılaştığından çok daha büyük düşman kuvvetlerini tutup alt ediyor ve uzun yıllardır ve devasa kayıplar karşılığında karadaki mücadelenin esas yükünü omuzluyor."

Quintin Hogg (daha sonra Lord Hailsham olacaktır) Churchill'in bu ifadesine aşağıdaki ağırbaşlı uyarıyı ekliyordu:

> "Eğer Rusya ve Amerika çekişme içine girerse, Uzak Doğu'da Japonya'nın yeniden ortaya çıkması önünde olası hiçbir engel kalmayabilir ve bu her ikisi için de tehdit oluşturur. Eğer Rusya ve İngiltere çekişme içine girerse, Avrupa'da Almanya'nın yeniden ortaya çıkmasını engellemek için atılacak olası hiçbir adım kalmayabilir ve bu hem Polonya hem de Avrupa'nın geri kalanı için bir tehdit oluşturur."

2 Ekim'de yapılan tartışmayı yorumlayan *The Times* şunları söylüyordu:

> "İngiltere'nin Avrupa'daki politikasının temeli Anglo-Sovyet İttifakı'nda yatmaktadır. Bu ittifak yalnızca savaşın getirdiği bir alarm durumunun ürünün değildir, ama savaştan çıkacak Avrupa'daki duruma derinden kök salmıştır."

9 Ekim günü Churchill ve Eden, Batı Avrupa'daki askeri planlar hakkında Sovyet meslektaşları ile bir konferans yapmak için yanlarında 50 kişi ile Moskova'ya vardılar. Tören kıtasını denetledikten sonra Churchill kısa bir radyo konuşması yaptı ve bu konuşma sırasında şunları söyledi:

> "Moskova'ya en son gelişim üzerinden iki yıl geçti; sarsılmaz bir zaferler dizisinin damgasını vurduğu iki yıl. ... Muazzam bir özveri ve kendini adama ile elde edilen bu dikkat çekici zaferler dönemi boyunca, Sovyetler Birliği orduları güçlü darbeler indirdiler. Alman ordusunun cesaretini ve savaş makinesini tuzla buz eden ilk onlar oldular. ... Buraya umut dalgaları üzerinde, zaferin kazanılacağına dair mutlak inanç dalgaları üzerinde geldim ve zafer kazanıldığında büyük halk kitleleri için dünyayı daha iyi bir yer yapmak için hepimizin çabalayacağı umuduyla geldim."

İki gün sonra *The Times*'in Moskova muhabiri şu haberi geçti:

> "İngiliz ziyaretçilerin farkına varmaları sağlanan belki de en çarpıcı değişiklik, zaferden sonra barışın korunmasına ilişkin sorunlara yaklaşım konusunda Moskova'da belirgin bir biçimde büyüyen sorumluluk duygusudur."

13 Ekim günü Churchill Moskova'daki Polonya Ulusal Komitesi ile bir araya geldi. Daha sonra bu komitenin üyelerini "Rusya'nın basit maşaları" olarak betimledi. Londra Polonyalılarını ve Lublin Polonyalılarını bir araya getirmek için çaba gösterildi fakat bu girşimden hiçbir şey çıkmadı. 16 Ekim'de Churchill, Polonya sorunu dahil olmak üzere çeşitli meseleler hakkında Kral'a rapor verdi. Polonya sorunu hakkında şunları söylüyordu:

> "Evvelki gün 'Tüm Polonyalıların Günü' idi. Londra'dan gelen kafilemiz, Majestelerinizin bildiği gibi, saygın fakat zayıf; ancak Lublin'den gelen delegasyon hakkındaki fikrimiz hiçbir yanılgıya yer bırakmıyor. Yalnızca araç oldukları görüldü ve iyi ayarlanmış bir titizlikle rollerini icra ettiler."

Londra Polonyalıları arasında, Mikolajczyk Churchill'den gelen bazı faydasız kışkırtmalara rağmen en makul kişi gibi duruyordu. Mikolajczyk, Londra'daki melektaşlarını, kendisini reddedeceklerini düşünmesine rağmen, Sovyetler Birliği ile Polonya arasındaki sınır hattı olarak Lvov'u Sovyet tarafında bırakan Curzon Hattı'nı kabul etmeye zorlamak konusunda mutabık oldu.

Churchill'in Moskova'daki son gününde (21 Ekim) Mikolajczyk, Lublin Polonyalılarının lideri olan Bierut'u gördü ve Bierut kendisine, Kabinesi'nin yüzde 75'inin Lublin Polonyalılarından oluşması şartıyla birleşik bir Polonya hükümetinin başbakanlığını önerdi. Daha sonra Stalin Mikolajczyk'i gördü ve onunla çok dostane bir konuşma yaptı. Mikolajczyk Sovyetler Birliği'ne derinlemesine dost bir hükümet oluşturmayı önerdi fakat Stalin Lublin Polonyalılarına Kabine'de çoğunluğun verilmesi konusunda ısrarcı oldu. Ancak Churchill Kabine'nin yüzde elli-yüzde elli artı Mikolajczyk olması konusunda ısrar etti, aksi halde Batı dünyasının gerçekten bağımsız bir Polonya hükümetinin oluşturulduğuna inanmayacağını söyledi.

Moskova'da tartışılan diğer meseleler arasında, Churchill'in "çok iyi bir fikir" olduğunu düşündüğü, Kasım sonuna doğru Karadeniz limanında yapılacak bir üçlü toplantı önerisi vardı. Churchill savaş suçluları, Almanya'nın geleceği ve Fransa için geçici bir hükümetin tanınması konularındaki ilerlemeden de memnundu. 20 Ekim günü Churchill Satlin'e şu mesajı gönderdi: "Eden ve ben, siz Mareşal Stalin ve çalışma arkadaşlarınız ile yaptığımız tartışmalar sayesinde tazelenmiş ve kuvvetlenmiş olarak geldik Sovyetler Birliği'nden. Moskova'daki bu unutulmaz toplantı, açıksözlü ve içten bir tartışmada buluştuğumuz zaman aramızda halledilemeyecek hiçbir mesele olmadığını göstermiştir."

Kapitalist dünya ile sosyalist dünya arasındaki, Alman orduları geriledikçe daha da açık hale gelmeye başlayan çatışan çıkarlara rağmen, hem İngiltere'deki hem de ABD'deki tüm tanınmış hükümet sözcüleri tarafından yapılan başlıca konuşmaların ana teması olmaya devam etti birlik. Birlik teması Atlantik'in her iki yakasında önde gelen gazetelerin başyazılarına egemen olmaya da devam etti. Stalin Batılı Müttefiklere düzelen övgülerle ve savaş sonrası dönemde her iki dünyanın da birlik olmaya devam edeceği umudunu dile getiren ifadelerle karşılık vermek konusunda yavaş davranmadı. 6 Kasım günü, *The Times* şu açıklamayı verdi:

> "Şu anda Budapeşte savunmasında düşmanı ezen ve Doğu Prusya toprağına sıkıca yerleşmiş olan Rus orduları tarihteki büyük bir dönüm noktasının; Sovyet Rusya'nın Avrupa kıtasındaki en büyük güç olarak ortaya çıkmasının aracı ve sembolüdür. ... Sovyet Rusya'nın batı sınırında istediği şey güvenliktir. Batılı komşularından talep ettiği şey, sınırlarının ve biçiminin esas olarak son yirmi beş yılın deneyimleri tarafından belirleneceği bir teminattır; güvenliğinin onların sınırları içinden ya da sınırları üzerinden gelen herhangi bir tehdide maruz kalmayacağına ilişkin bir teminattır."

Aynı gün genel duruma ilişkin uzun bir değerlendirmede Stalin Batı cephesi ile ilgili olarak şunları söylüyordu:

> "Savaştaki yeni bir faktör olarak görülmesi gereken şey ... Kızıl Ordu'nun bu yıl Alman kuvvetlerine karşı daha önceki yıllarda olduğu gibi tek başına değil; ama Müttefiklerimizin kuvvetleri ile birlikte çabalıyor olmasıdır. Tahran Konferansı bir hiç uğruna toplanmadı."

Artık Macaristan'ın Almanya'nın Avrupa'daki tek müttefiki olduğuna dikkat çektikten sonra Stalin şöyle devam etti: "Macaristan da en yakın zamanda saf dışı edilecek. Bu, Hitler Almanyası'nın Avrupa'da tamamen yalnız bırakılması ve çöküşünün kaçınılmaz olduğu anlamına gelecek." Ardından dinleyicilerini uyardı: "Alman reislerinin yeni savaş hazırlığına çoktan girişmiş oldukları genel olarak biliniyor. Almanya'nın kendini

yenilgiden sıyırması ve gücünü yeniden kazanması için kısa bir zamanın; 20 ya da 30 günün yeterli olduğunu tarih gösteriyor." Barışı koruyacak uluslararası bir örgüt için çağrıda bulunduktan sonra sözlerini şöyle noktalıyordu:

> "Bu dünya örgütünün eylemlerinin yeterince etkili olmasını bekleyebilir miyiz? Eğer Hitler Almanyası'na karşı savaşın yükünü omuzlamış olan büyük güçler görüş birliği ve uyuma dayalı bir ruh hali içinde hareket etmeye devam ederlerse etkili olacaktır. Eğer bu hayati koşul ihlal edilirse etkili olamaz."

Bu duygular, Anthony Eden'in 16 Kasım'da Leamington'da seçmenlerine yaptığı bir konuşmada yankısını buldu. Konuşmada şunları söylüyordu:

> "Savaştan önce biz dört ülke (ABD, SSCB, Fransa ve İngiltere) yakın bir uyum ve anlaşma içinde olsaydık Almanlar dünyaya karşı giriştikleri saldırılarını hiçbir zaman başlatamazlardı ve eğer savaştan sonra birlikte olursak hiçbir zaman bu işe yeniden girişemezler."

Aynı gün *The Times*'da Birleşmiş Milletler çerçevesinde oluşturulması önerilen geleceğin güvenlik sistemine atıfta bulunan editör şunları belirtiyordu:

> "Sistem tek olacak ve çeşitli unsurları arasındaki bağlantı, yalnızca Güvenlik Konseyi ve organlarının kapsamlı otoritesi ile değil; ama aynı zamanda Mayıs 1942 tarihli Anglo-Sovyet anlaşması ile ve General de Gaulle'nin beklenen Moskova ziyareti sonucu ortaya çıkacak anlaşma ile de sağlanacaktır."

News Chronicle tarafından yapılan ve aynı gazetede 27 Kasım tarihinde yayınlanan bir anketin sonuçlarına göre, görüşülen kişilerin yüzde 90'ı Müttefiklerin savaştan sonra işbirliği yaptığını görmek istediklerini söylemişti. 10 Aralık günü, BBC Avrupa Servisi, o gün Moskova'da bir Sovyet-Fransız İttifak Anlaşmasının imzalandığını duyurdu.

***

Haywards Heath'teki Caffyn's'te çalışmaya başladığımdan beri faaliyetlerim yeni bir anlam kazanmıştı. Artık izole değildim. Savaş çabasına katkı koyuyordum ve sendika hareketinde daha önemli bir rol oynuyordum. Burgess Hill'de iletişimde olduğum kişiler arasında Marksist eğitimi teşvik etmek için de yardım ediyordum.

5 Temmuz günü *Mid-Sussex Times* bir tartışma grubunun oluşturulduğu haberini verdi. Bu tartışma grubunun amacı, "Karl Marx'ın yazılarını özellikle güncel olaylarla ilişkili olarak çalışmaktı." Bu Junction Caddesi'ndeki evimde buluşan küçük bir gruptu ve ben hem sekreteri hem de öğretmeni olarak hareket ediyordum. Bu denli küçük

bir girişim için *Mid-Sussex Times*'de dikkate değer bir yer verilmişti bize. 19 Temmuz günü gazete, üyelerin, "içinde yaşadığımız dünyaya ve o dünyanın bir parçası olarak insan toplumuna ilişkin genel bir teori olan Marksizmin ilkeleri hakkında on derslik bir kurs aldığı" haberini verdi. 9 Ağustos günü, "toplumsal gelişmenin yasalarını tartıştığımız" haberini verdi ve şu açıklama ile devam etti:

> "Tarihe Marksist yaklaşım çarpışan sınıflar arasındaki mücadeleyi insan toplumunun gelişmesinde itici güç olarak görür. Devrimci dönemler kavrayışı açısından önemli olan şey iktidar için mücadele eden sınıfları, eski sınıftan iktidarı alan yeni sınıfı görmektir; yeni sınıfın liderleri, bilinçli ya da bilinçsiz biçimde, savaşımlarının görünüşte soyut fikirler ya da sınıf çıkarları ve sınıf iktidarı ile doğrudan bağlantılı olmayan meseleler için olduğunu ilan etseler bile."

Yukarıdaki açıklama olası açıklamaların hiç de en iyisi değil fakat düşünceleri ve başka tartışmaları kışkırttı ve grubumuzun üye sayısını arttırdı. En azından savaş çabalarına katılan işçilerin teorik eğitiminde üzerimize düşen küçük görevi yerine getiriyor ve bu işçiler için savaş sona erdikten sonra siyasal ortamda ortaya çıkacak değişiklikleri anlamayı mümkün kılıyorduk.

Sendika cephesinde Haywards Heath Sendikalar Konseyi'nin çalışmasına giderek daha fazla dahil oluyordum. 12 Temmuz tarihli *Mid-Sussex Times*'de yayınlanan bir habere göre, önceki Çarşamba günü, yani 5 Temmuz'da, hem sendika üyelerinin örgütlerine yönelik ilgilerini hem de Haywards Heath'teki sendika üyesi sayısını arttırmaya yönelik bir kampanya planı Haywards Heath ve İlçe Sendikalar Konseyi'nin aylık toplantısında oybirliği ile onaylanmıştı. Kampanyanın amacı üçayaklı idi. Görece iyi örgütlenmiş sendika kollarında toplantılara katılımın daha iyi olmasını temin etmeye ve bir bütün olarak sendika hareketine dönük ilgiyi arttırmaya yönelik çaba gösterilmesi gerektiği önerildi. Bu bağlamda şu haber verildi: "Bay E. Trory 'Sendika Konseylerinin Kökeni ve Tarihi' konusunda bir konuşma yapmayı önerdi."

Sendika kollarının çok iyi örgütlenmediği örneklerde, potansiyel üyeler arasında dağıtılmak üzere sendikanın avantajlarını ortaya koyan bir broşürün dağıtılması önerildi. Ve üçüncüsü, "kamuoyunda sendika üyeliğine ilgi yaratmak için" bir ay boyunca *Mid-Sussex Times*'e bir ilan verilmesi konusunda anlaşıldı. Kampanyanın kitlesel bir toplantı ile sonlanması umut ediliyordu.

Haywards Heath Sendikalar Konseyi'nde tartışılan diğer meseleler arasında İç Güvenlik görevlerini yerine getirmek için uzun mesafeler boyunca bisiklet sürmesi ya da yürümesi gereken çiftlik işçilerinin ulaşım sorunu vardı. Tarım İşçileri Birliği'nin Handcross kolu tarafından gündeme getirildi bu sorun. Birliğin delegesi kamyonla ulaşımın kısa bir süreliğine sağlandığını ama artık bu düzenlemenin çöktüğünü bildirdi. Sendikalar Konseyi'nin sekreterinden, askerelere komuta eden subaydan "sürekli bir

ulaşım vasıtasının ayarlanmasını istemesi ve çiftlik işçilerinin uzun çalışma saatlerinin daha da arttırılacağı hasatın yaklaşması karşısında bu meselenin büründüğü aciliyeti aynı subaya belirtmesi" talep edildi.

Sekreter Ulusal Demiryolu İşçileri Birliği'nin Üç Köprü kolunun birleşme başvurusunda bulunduğunu ve Haywards Heath'te Atölye Çırakları Sendikası ile Birleşik Mühedislik Sendikası'na bağlı yeni kolların kurulması ümidi olduğunu haber vermekten mutluydu. *Mid-Sussex Times*'de yayınlanan haber Haywards Heath Sendikalar Konseyi'nin, yörede yaşayan okul çağındaki çocuklar için Cumartesi sabahları gösterilen sinema ve "Lindfield'deki otobüsler için uygun kuyruk oluşturma olanakları için" yapılacak düzenlenmelerle de ilgilendiğini gösteriyordu. Bu meseleleler Kızıl Ordu'nun ve Avrupa'daki Batılı Müttefiklerin kazandığı ezici zaferler kadar önemli görünmeyebilir, ama savaş nedeniyle ortaya çıkan sorunlardı bunlar ve nihai zaferimiz hiç de küçük sayılmayacak bir düzeyde bu sorunların adil bir nisbetle çözüme kavuşturulmasına dayanıyordu.

21 Temmuz 1944 tarihinde, yeni işim için artık uygun olmadığını düşündüğüm Ulaştırma ve Genel İş Sendikası'ndan istifa etmemin ardından, Birleşik Mühendislik Sendikası'nın Brighton kolu üyeliğine kabul edildim. Zaten belirtmiş olduğum gibi, hümümet sözleşmesi çerçevesinde ordu kamyonlarını tamir etme işiyle uğraşan bir şirket olan Caffyn's'te tesviyeci olarak çalışıyordum artık. İki kademeli büyük atölyede yaklaşık 50 işçi vardı. Ben binanın arka tarafındaki bir avluya açılan üst kademede çalışıyordum. İş temel olarak üç kategoriye ayrılıyordu; motorlar üzerindeki işler, gövde üzerindeki işler ve motorlar çıkarıldıktan ve gövdeler kaldırıldıktan sonra geriye kalan her şey üzerindeki işler. Ben son kategoride çalışıyordum ve bu kategori direksiyon, vites, dişli kutusu, diferansiyel kutusu, hidrolik fren sistemi, tekerlekler ve fren kampanaları ile şasi işlerini içeriyordu.

Üzerinde çalıştığımız taşıtlar genellikle altı tonluk ya da üç tonluk Bedford kamyonlarıydı. Bu kamyonlardan biri tekerlekli bir araçla bir eşle çalıştığım alana getiriliyor; gövde çıkarılıyor ve gövde bölümüne götürülüyor; motor, motor tezgahlarının yerleştirildiği aşağı kademeye aktarılıyordu. Benim işim geriye kalan her şeyi bileşenlerine ayırmak, aşınmış ya da hasarlı parçaları değiştirmek, hafifçe hasarlanmış parçaları "giydirmek" ya da tamir etmek, balataları yenilemek, hidrolik fren sistemindeki bakır boruları tavlamak, şasiyi ayar için kontrol etmek ve ardından temizleme ve yağlamadan sonra motorun tekrar takılacağı ve gövdenin yeniden yerleştirileceği şekilde hazır hale getirmek üzere her şeyi yeniden kurmaktı. Bileşenlere ayırdığımızda ne bulduğumuza bağlı olarak üç günden bir haftaya kadar sürebilirdi iş. Sorumluluk gerektiren ve sıkıcı olmayacak kadar tekrarsız bir işti. Bazen tabii ki parçalar için beklemek zorunda kalıyorduk; o zaman eskisini bitirmeden yeni bir işe başlıyorduk ve bir anda kendimizi üç

araç üzerinde çalışırken bulabiliyorduk.

Yerleşmek için kendime biraz zaman verdikten sonra, işte çalışan başka herhangi bir sendika üyesi olup olmadığını bulmak amacıyla ihtiyatlı araştırmalara başladım. Sonunda fark ettim ki tek kişi bendim. Neyse ki hükümet sözleşmelerinde çalışan sendikalılar korunuyordu, böylece sendikalı olduğum için işten çıkarılma korkusu yaşamadım. Ancak bu bela aramadığım anlamına gelmiyor. Sessizce çalışıp Birleşik Mühendislik Sendikası'na üye kazanmaya başladım.

21 Temmuz günü sendikalar konseyine sendikalar konseylerinin kökeni ve tarihi konusundaki konuşmamı yaptım. Bu konuşmanın haberi *Mid-Sussex Times*'de eksiksiz olarak verildi:

> "Geçen Çarşamba akşamı Sussex Oteli'nin Kafesinde yapılan bir toplantıda Haywards Heath ve İlçe Sendikalar Konseyi'nin üyelerine yönelik bir konuşma yapan Bay E. Trory şu açıklamda bulundu: 'Savaş sonrası dünyada Sendika Konseylerinin oynayacağı büyük bir rol var.' Toplantıyı Başkan Bay J. Hughes yönetiyordu ve hemen yanında Saygıdeğer Sekreter Bay L. Burtenshaw vardı.
> "Bay Trory'nin konusu sendika konseylerinin tarihi ve gelişimi idi. 1913 yılında bu ülkede 328 sendika konseyi bulunduğunu, 1926'da 460 sendika konseyi olduğunu ve bugün bu rakamın 580'e çıktığını açıkladı. Sussex'te oluşturulan ilk sendikalar konseyi, 1894 yılında kurulan Hastings Sendikalar Konseyi idi.[40] 1911 yılında Eastbourne'de bir sendikalar konseyi oluşturuldu. Ancak ülkenin daha sanayileşmiş bölgelerinde çok daha erken tarihlerde kurulmuşlardı, 1858 yılında yolu açan Glasgow'u 1860'ta Londra izledi. Daha önce işçi sınıfına yönelik tehditlerle mücadele etmek üzere düzensiz aralılarla buluşan işçi komitelerinden yola çıkarak kuruldu bu konseyler. 1824 yılında Birleşme Kanu'nu olarak bilinen adı çıkmış sendika karşıtı kanunu kaldırma başarısını gösterdiler ve sonunda 'Tolpuddle Kurbanları' olarak popülerleşen kişilerin serbest bırakılmasını sağladılar.
> "Sendika Konseyleri ilk Sendikalar Kongresi'nin kurulmasında yararlı oldular ve 1900 yılında İşçi Partisi'nin kuruluşu sırasında büyük bir rol üstlendiler. İşçi Partisi parlementoda sendikalıların çıkarlarını korumak için kurulmuştu. Londra Sendikalar Konseyi, ilk amele sendikasının kurulmasına öncülük eden 1889 tarihli meşhur Tersane İşçileri Grevi'ni de sürüklemişti.
> "Bay Trory daha yakın dönemlere gelince, 1920 tarihli 'Rusya'dan Elini Çek' kampanyasında sendika konseylerinin oynadığı büyük role değindi. Bu kampanya sırasında örgütlü işçiler, o dönem yeni doğmuş olan Sovyet Cumhuriyeti'ni yok etmek amacıyla tasarlanmış olan mühimmatların ülkeden dışarı çıkmasını engellediler. Sendika konseyleri, 1923 tarihli 'Sendikana Geri Dön' kampanyasında ve 1926 Genel Grevi'nde üzerlerine düşeni yaptılar. 1926 Genel Grevi'nde

[40] Haberdeki tek yanlışı bu. Aslında Sussex'te kurulan ilk sendikalar konseyinin 1890 yılında kurulan Brighton Sendikalar Konseyi olduğunu söyledim.

> TUC ulusal düzeyde alternatif bir hükümet biçimi halini alırken sendika konseyleri de en azından sanayi bölgelerinde alternatif yerel idarelere dönüştüler.
> "Tüm bu ulusal sorunların yanı sıra sendika konseyleri yerel meseleler alanında konutların iyileştirilmesi ile de ilgilendi. Ancak önlerinde büyük bir görev duruyor hâlâ, çünkü sendika üyesi olabilecek 20 milyon işçiden yalnızca sekiz ila dokuz milyonu sendika üyesi.
> "Başkan konuşmacıya teşekkür etti ve bu konuşmayı ilginç bir tartışma izledi."

Bu haberi eksiksiz olarak verdim, çünkü o günlerde *Mid-Sussex Times* gibi gazetelerde ne denli görünürlük kazanılabileceğini göstermek istedim. *Mid-Sussex Times* hilelere ve sansayona başvurmaksızın mid-Sussex halkının yaşamını olduğu gibi yansıtan bir gazeteydi. Okuyucular bu 'küçük tarih' hikayesininin kendisini de ilgiye değer bulabilirler.

Haywards Heath Sendikalar Konseyinin 9 Ağustos'ta *Mid-Sussex Times*'de haberi verilen bir sonraki toplantısında, Birleşik Mühendislik Sendikası'nın üye sayısını artırmaya yönelik planların iyi gittiği bilgisini verebildim delegelere. Bir yerel şirkette 18 yeni üye kaydedilmişti ve Haywards Heath'te Birleşik Mühendislik Sendikası'nın bir kolunu kurmaya dönük planlar yolunda gidiyordu.

Ayın sonuna doğru, otuzların anti-faşist mücadelelerinde üzerlerine düşeni yapmış olan ülkenin dört bir yanındaki erkek ve kadınlar, Alman Komünist Partisi'nin lideri Ernst Thaelmann'ı Buchenwald'daki meşhur toplama kampında Nazilerin öldürdüğünü duymanın şokunu yaşadılar. Cinayet 18 Ağustos'ta gerçekleşmişti. Haberin ortaya atılmasından kısa bir süre sonra konu hakkında yazan Harry Pollitt şu açıklama bulunmuştu:

> "Bu cinayet, insanlığın sahip olduğu kıymetlerin elinden gelen en fazlasını kendisiyle birlikte aşağı çekme sadist amacıyla salyaları akan, köşeye sıkışmış Nazi yaratığının iğrenç yüzünü ortaya seriyor. Komünist Thaelmann ile birlikte Sosyal Demokrat Breitscheid de öldü. Toplama kampında birlik vardı. Ölümde birlik vardı. Naziler ayrım gözetmediler. Yaşamda birliği kurmak için böyle ne kadar daha derse ihtiyacımız var? Thaelmann büyük bir Alman'dı. Breitscheid de öyleydi. ... Thaelmann, Breitscheid ve ölüme giden diğer tüm güzel Almanları birlik kurtarabilirdi. Birlik bizi bu savaştan kurtarabilirdi."

Dört bir yanda örgütlenmiş işçiler arasında keder ve öfkeyle karşılandı bu haber, Burgess Hill ve Haywards Heath gibi uzak yerlerde bile. Londra'da yapılan kalabalık bir anma töreninde Harry Pollitt, Hamburg'da doğduğu 1886- yılından on bir yıllık tutukluluk ve işkencenin ardından Buchenwald'da öldürüldüğü 1944 yılına kadar Thaelmann'ın yaşamını kısaca anlattı. Konuşmasını adı bilinmeyen bir yoldaşın yazdığı bir şiirle bitirdi, bu şiirden alınan aşağıdaki satırlar özellikle önemli:

"Ama nasıl da soydu yaldızlarını paslı tenekenin
Yılların suçlayan sessizliği;
Korkularını ele veren ölen değil öldüren
Ve son yalanla lanetliyor kendi hilesini."

Caffyn's'teki işçilerin çoğunluğunu Birleşik Mühendislik Sendikası'na kazanmıştım ve böylece o Eylül bir işyeri temsilcisi seçme amacıyla bir üye toplantısı için çağrıda bulundum. Sonuç beklendiği gibi çıktı. "Tüm üyeleri sendikaya sen kazandın," dedi üyelerden biri toplantıda bana, "işi kendi üzerine alsan daha iyi olur." Başka aday gösterilmedi. Resmi bir dille ifade edecek olursam oybirliği ile alınmıştı bu sonuç. Dürüst olmak gerekirse şaşırdığımı söyleyemem. Sendika hareketinde görev üstlenenler işi yapanlardır genelde. Bu yeni deneyimle yüzleşme fırsatı bulduğum için memnundum elbette.

Normalde izlenen prosedür doğrultusunda, seçim sonucunu Birleşik Mühendislik Sendikası'nın İlçe Sekreterliği'ne gönderdim ve bir İlçe Komitesi toplantısına katılmak için davet aldım. Göreve ne kadar uygun olduğumu belirlemek için sorulan birkaç sorunun ardından, atamam onaylandı. İlçe Sekreteri George Waine tarafından imzalanan atama belgemi gereken şekilde aldım ve Caffyn's'in yöneticisine işyerindeki sendika üyeleri tarafından işyeri temsilcisi olarak seçildiğim bildirildi. Bu onu biraz şok etmiş olmalı. Aslında çalışanlarından herhangi birisinin sendikaya katılmış olduğu konusunda ilk kez haber alıyordu. Bununla ilgili yapabileceği hiçbir şey yoktu, çünkü hükümet sözleşmelerine bağlı şirketlerde işyeri temsilcileri kanunen korunuyordu. 11 Ekim günü bu haber *Mid-Sussex Times*'de yayınlandı:

"Birleşik Mühendislik Sendikası'nın Haywards Heath kolunun resmi açılışı Perşembe günü Kooperatif Salonu'nda gerçekleştirildi. Açılış töreni İlçe Başkanı, Belediye Meclisi Üyesi W. Lewis'in başkanlığında gerçekleştirildi ve toplantıda bulunan diğer kişiler arasında İlçe Sekreteri Bay George Waine ve Brighton 1 nolu Kol Sekreteri, Belediye Meclisi Üyesi F. A. Steel vardı.

"Yerel üyelerin katılımı yüksekti. Başkanın yaptığı kısa bir konuşmanın ardından, yeni kol görevlilerini seçme işine girişti. Hindover, Meadow Lane, Lindfield'den Bay A. J. Ward Sekreter olarak seçilirken, Bay Ernie Trory Başkan ve Bay W. J. R. Alcock Sayman Üye oldu. Mali işlerden sorumlu bir üye, tutanaklardan sorumlu bir üye, haberleşmeden sorumlu iki üye, üç komite üyesi ve dört mütevelli de seçildi.

"Ardından Belediye Meclisi Üyesi koltuğunu Kol Başkanı'na bıraktı ve Kol Başkanı kendisine güvendikleri için üyelere teşekkür edip yerel meselelerde varlığını hissetirecek bir örgütü kurma işinde hepsinin üzerine düşeni yapmasını istedi. Yeni kolun ilk eylemi, sekretere, Haywards Heath ve İlçe Sendikalar Konseyi'ne dahil olmak için başvuruda bulunması talimatını vermek oldu. Diğer rutin işler, 19 Ekim perşembe günü yapılacak bir sonraki toplantıya bırakıldı."

Haber, Haywards Heath Sendikalar Konseyi'nde yeni kolu temsil etmek üzere seçildiğimi atlamış. Bu durum, Ulaştırma ve Genel İş Sendikası delegesi olarak başladığım işi tamamlama fırsatı verdi bana. Yılın sonuna geldiğimizde, Birleşik Mühendislik Sendikası Haywards Heath kolunun elliyi aşkın üyesi vardı ve bu kol, İşçi Partisi'nin Doğu Grinstead Bölge Örgütüne dahil olmuştu. Haywards Heath'teki sendika kolları içinde bu adımı atan ilk biz olmuştuk.

1944'ün son üç ayında, İngiliz işçi sınıfı, dünya ölçeğinde gelişen büyük tarihsel olaylar bağlamında kendisini yeniden konumlandırma fırsatı buldu. Bu fırsat üç emekçi buluşmasında ortaya çıktı. Bunların ilki 16 Ekim tarihinde Balckpool'da açılan 76. Yıllık Sendikalar Kongresiydi.

Ana tartışma savaş sonrası yeniden yapılanma konusuna odaklanıyordu. TUC Genel Konseyi tarafından yayınlanan raporda, öncelik, işsizliğin ortadan kaldırılması, uygun konut tedariki, iş saatlerinin azaltılması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi konularına verilecekti. Bu rapor, aynı zamanda, tekelci kapitalizmin içinden geçtiğimiz döneminde "kontrol altında tutulan bir iktisadi sistemin modern bir gereklilik" olduğunu belirtiyordu. Şu açıklamayla devam ediyordu rapor:

> "Önümüzde duran seçenek kontrol ile kontrolsüzlük arasında değildir; ilkesel olarak, topluma karşı sorumlu olan kamu makamlarının kontrolü ile nihai olarak yalnıza kendilerine karşı sorumlu olan özel gruplar ve kişilerin kontrolü arasındadır."

Özel olarak hükümetin şu sahaları kontrol etmesi gerektiğini ifade ediyordu: "Toprağın kullanımı, su temini, diğer doğal kaynakların kullanımı; nakit ve itibari paranın tedariki ve erişilebilirliği; gayri-safi yatırım oranı ve yatırım için sermaye temini; sanayinin yeri ile genel fiziksel planlama ve dış ticaret ile yabancı ikraz yatırımı."

Genel Konsey, raporunda, genel olarak iktisadi sistemin kontrolünde azami sendika katılımının sağlanması için çağrıda bulunuyor ve bir Ulusal Yatırım Kurulu'nun oluşturulmasına ciddi biçimde vurgu yapıyordu. Ne yazık ki savaş sonrası dönemde amaçlarına kavuşmak için gerekli olan işçi sınıfının siyasal birliği sorununu gündeme getirmedi. Sendika birliğine kavuşmaya engel olan bazı yasakları son birkaç yıldır kaldırmış olmasına rağmen, siyasal birlik için yıkıcı olan yasakları kaldırması için İşçi Partisi'ne çağrıda bulunmak için fevkalade bir fırsatı kaybetti. Ancak TUC 1945 Ocağı'nda bir Dünya Sendika Konferansı için çağrıda bulunma kararı aldı. Ve Hindistan'a bir sendika delegasyonu yollamaya karar verdi.

18 Ekim günü, TUC Başkanı Ebby Edwards, SSCB'nin Tüm-Birlik Sendikalar Merkez Konseyi'nden dost bir delegasyonu takdim etti. "Kongreye seslenmek üzere Bay Vassiliy Kuznetsov'u çağırmaktan büyük memnuniyet duyuyorum," dedi. Kuznetsov Sovyetler Birliği'ne silah ve mühimmat tedarik edilmesinde oynadıkları rol için İngiliz

işçilerine teşekkür etti ve şunları söyledi: "Sovyetler Birliği halkı büyük Müttefiklerinin dostane yardımı için yüksek takdirlerini sunuyor ve muazzam güçlüklere rağmen Sovyetler Birliği'ne gereken mühimmatları dakiklikle teslim eden İngiltere, Amerika, Kanada, Avustralya ve diğer ülke denizcilerinin kahramanlığının kıymetini biliyor."

Blackpool Sendikalar Kongresi ayrıca *Daily Worker*'e savaş muhabiri için izin vermeyi reddeden hükümetin bu eylemini oybirliği ile protesto etti. *Daily Worker* yalnızca bir savaş muhabiri istemişti, oysa aynı dönemde *Daily Express*'in 22 ve *News Chronicle*'nin 11 savaş muhabiri vardı. 1943 Aralığından beri *Daily Worker*'in Cezayir'deki özel muhabiri olan Clemens Dutt Fransız askeri makamları tarafından savaş muhabiri olarak kabul edilmişti ve 1944 Ağustosunda güney Fransa'nın istila edilmesinde yer almıştı. Fakat iki gün içinde İngiliz Savaş Bakanlığı müdahale etmiş ve Fransız makamlarını Dutt'u geri çekmeye zorlamıştı.

Yukarıda değinilen üç "emekçi buluşmasının" ikincisi olan Büyük Britanya Komünist Partisi'nin 17. Ulusal Kongresi 28–30 Ekim tarihleri arasında Shoreditch Belediye Binası'nda toplandı. Oturumları açan Parlamento Üyesi William Gallacher şu açıklamada bulundu:

> "Kongremiz Avrupa'daki savaşın sonunun yakınlaştığı bir zamanda toplanıyor. Son kongremizden bu yana, doğudan, batıdan ve güneyden gelen müttefik hücumu sayesinde ne büyük bir dönüşüm yaşandı. Sovyet toprakları faşist istilacılardan temizlendi ve intikam arayan Kızıl Ordu Doğu Prusya ile Macaristan içlerine ilerliyor. İtalya, Romanya ve Bulgaristan eski amirlerine karşı savaşıyorlar. Finlandiya orduları topraklarını Herrenvolk'tan [Efendi Halk] temizliyor. ... Yakında tüm Avrupa, yeraltı dünyasının erkekleri ile kadınlarının güçlü bir biçimde temsil edileceği bir demokratik hükümetler ağı ile kaplanacak. ... Bu büyük dönüşüm partimizin 1941'den beri savunduğu startejiyi haklı çıkarmaktadır. ...
>
> "Şimdiki başarılarımızı sarsılmaz Birleşmiş Milletler birliği sayesinde kazandık. Adil ve daimi bir barışı dışardan ve içerden gelen saldırılara karşı bu birliği koruyarak kazanabiliriz ancak. Almanya'ya bundan sonra nasıl muamele edileceği hakkındaki tartışma son derece önemli, fakat daha önemli olan konu müttefiklerimizle iyi ilişkiler kurmak ve bu ilişkileri sürdürmektir. ... Savaş felaketini kuşaklar boyunca ortadan kaldırmak istiyorsak, tüm meselelerin üzerine müttefiklerin birliği konusunu yerleştirelim."

Ana siyasi kararı takdim eden Harry Pollitt sözlerine şöyle başladı:

> "1943 Temmuzu'nda toplanan son kongremizin temel noktası, Nazi Almanyası'na karşı hızla zafer kazanmanın biricik yolu olarak İkinci Cephe'nin acilen açılması ve tüm anti-faşist güçlerin birlik oluşturması gerektiği düşüncesiydi. Bu politikanın doğruluğu herkesin görebileceği kadar açık. İkinci Cephe'nin açılmasın-

dan bu yana askeri ve politik zaferlerin kazanılma hızı, yalnızca halkın gücü, inisiyatifi ve öncülüğüne inanç duymayanlar, direniş hareketinin Avrupa'nın dört bir yanında Birleşmiş Milletler kuvvetleri ile yan yana oynayacağı rolü küçümseyenler, Kızıl Ordu'nun Nazilere indirdiği darbelerin ve bu darbelerin Nazi Almanyası'nda yarattığı askeri ve siyasi zayıflıkların kapsamını fark edemeyenler için sürpriz oldu. ...

"Eski Avrupa gitmiştir. Feodal aristokrasinin, gerici monarşilerin ya da faşist diktatörlüklerin uzun zamandır hâkim olduğu ülkelerde, aydınlanmış ve güçlenmiş bir demokrasinin yükselen akışı içinde baskıcı eski hükümet biçimleri kenara süpürülüyor. Komünistlerin önemli pozisyonlar tuttuğu ilerici demokratik hükümetler Fransa, Belçika, Çekoslavakya, Yugoslavya, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan'da zaten kuruldu."

Pollitt Japonya'ya karşı verilen savaş, Avrupa'da zafer kazanıldıktan sonra ortaya çıkacak, barış ve dünya güvenliğine ilişkin sorunlar, İngiltere'deki sorunlar ve "yaşamımız boyunca gördüğümüz en belirleyici seçim" olarak nitelerken haklı olduğu genel seçim hakkında konuşarak devam etti sözlerine. Buradan hareketle Pollitt mantıklı bir biçimde emek hareketi içindeki birlik sorununa döndü. "Birleşik bir emek hareketine duyulan ihtiyaç," diyordu, "yeni bir siyasi anlayışa uyanan milyonlarca insan nedeniyle daha da aciliyet kazanmıştır." Sovyetler Birliği'ne yönelik övgü dolu sözcüklerle bitirdi konuşmasını:

"Faşizme karşı verilen savaş sırasında oynadığı rol nedeniyle Sovyetler Birliği'nin ve sosyalizmin büyüklüğünü ancak anlamaya başladı pek çok kişi. Ama onun gerçek ve kalıcı büyüklüğü, barış dönemindeki üretiminde ve başarısında görülecek. Kayıpları ne denli feci olursa olsun toparlanma süreci dünyayı hayrete düşürecek ve başarılarına ve sunduğu örneğe öykünecek sıradan insanlara esin kaynağı olacak her yerde."

Harry Pollitt raporunda şu öngörüde bulunuyordu güvenle: "Komünist Parti büyümeye devam edecek, özellikle de fabrikalardaki işçilerin sürekli bir siyasi çalışma için daha fazla zamana sahip olacağı savaş sonrası dönemde." Raporda herhangi bir rakam verilmiyorsa da, o dönem Komünist Parti'nin üye sayısı 60 bin civarında olmalıydı. Kongreye katılan 754 delegenin 317'si en fazla üç yıldır parti üyesiydi. Sovyetler Birliği'ne dönük Alman saldırısının savaşın niteliğini değiştirmesinden sonra partiye katılmış üyelerdi bunlar ve toplam delege sayısının yarısından biraz azına tekabül ediyorlardı. Ama kongrede temsil edilen 60 bin üyenin 45 bini Sovyetler Birliği'ne dönük Alman saldırısından sonra katılmıştı partiye; toplam üye sayısının dörtte üçüydü bu rakam.

Bu 45 bin yeni üyenin savaş sona erdikten sonra partide kalıp kalmayacağı alacakları Marksist eğitimin kapsamına bağlı olacaktı. Sonunda bu eğitimin yetersiz olduğu görü-

lecekti. Savaşın emperyalist aşaması unutulmuştu ve düşmanlıklar son bulduktan sonra yalnızca bu emperyalist aşamanın önemini kavrayanlar, yeni biçimi olan soğuk savaşla baş edecek donanıma sahip olacaktı.

Harry Pollitt yalnızca tartışmaya getirdiği yanıtının bitiş dakikalarında parti eğitimi ve çalışmasından söz etmeye başladı ve bunu da yalnızca soyut düzeyde yaptı. Büyük Britanya Komünist Partisi'nin 17. Kongresi'ne ait raporların hiçbirinde, en fazla üç yıldır partide olan 45 bin üyeyi devam eden bir Marksist eğitim ve çalışma programına kazanmaya dair somut bir plan yoktu. Anglo-Sovyet barışı ve dostluğunun sarhoşluğu kaybolup da yerini soğuk savaş ile anti-Sovyet husumete bırakınca eğitimsiz üye sayısının giderek azalmaya başlaması şaşırtıcı değil. Bu yalnızca İngiltere'deki durum için geçerli değildi. Sovyetler Birliği'nde bile savaştan sonra Sovyetler Birliği ile kurulan dostluğun barışçıl yollarla sosyalizme geçiş için ortam hazırlayacağını düşünen İngiliz komünistlerinin benzerleri vardı. *Savaşta Rusya* başlıklı kitabında Alexander Werth görece sağlam bir SBKP üyesi ile 1944 yılında yaptığı bir sohbete atıfta bulunur ve bu SBKP üyesinin kendisine şunları söylediğini aktarır: "Partide bizim de saflarımız var; Anglo-Sovyet ilişkilerinin geleceğini, '400 yıllık Anglo-Rus dostluğundan' söz eden Britanskiy Soyuznik'nin[41] saçmalıkları üzerinden düşünenler. Bunlar Lenin okumayalı epey zaman oldu."

İngiltere'de olduğu gibi Sovyetler Birliği'nde de partinin üye sayısındaki erime gerçek bir sorundu. Orada partinin üye sayısı 1914 ile 1945 yılları arasında yaklaşık iki buçuk milyondan neredeyse dört milyona yükselmişti ve üye adaylarının sayısı da yarım milyon kadar artmıştı. Aşağıdaki pasaj 27 Eylül tarihli *Red Star*'dan[42] alınmıştır:

> "Ordunun parti örgütleri büyük oranda genç Parti üyelerinden oluşuyor ve cesur askerler olduklarını kanıtlamış ancak politik olarak yeterince deneyimli olmayan daha fazla genç askerle doluyor. Adayların ve üyelerin ideolojik terbiyesine daha fazla dikkat edilmeli."[43]

Sovyetler Birliği'nde başka sorunlar da vardı; özellikle de Alman bölükleri tarafından uzun süre işgal altında tutulmuş alanlarda. *Bolşevik*'in Ekim 1944 sayısında yayınlanan önemli bir makale bu sorunlara aşağıdaki şekilde atıfta bulunuyordu:

> "İdeolojik ve politik eğitim yeni kurtarılmış alanlarda özellikle önemli. ... Düşman bu alanlarda Ukraynalıları Ruslara, Belarusyalıları Litvanyalılara, Estonyalılara ve Ruslara vs. karşı kolduruşa getirerek ırkçı teorilerin zehrini yaymıştır. ... Nazi işgalcileri bu halklar arasında özel mülkiyet güdülerini de ateşlemiştir.

---

41 İngiliz Enformasyon Bakanlığı'nın günde yaklaşık 50.000 kopya satan haftalık yayını.

42 *Krasnaya Zvezda*; Sovyet ordu gazetesi - yayınevinin notu.

43 Alexander Werth'in *Savaşta Rusya* kitabından alınmıştır.

> Kolhozları [kolektif çiftlikler] tasfiye ettiler, toprağı Alman sömürgecileri arasında dağıttılar, entelektüelleri yok ettiler, ticaret ve vurgunculuğu teşvik ettiler ve işçileri ve köylüleri birbirlerine düşürdüler."[44]

Açıkçası yoğun bir Marksist eğitim programı hem Sovyetler Birliği'nde hem de İngiltere'de gerekiyordu. Sovyetler Birliği'nde ihtiyaç fark edildi ve parti üyelerinin siyasal anlayışını iyileştirmek için adımlar atıldı. Belli bir başarı da sağlandı. Ancak İngiltere'de, siyasal eğitim programı gerekenin çok gerisinde kaldı.

Yukarıda değinilen üç "emekçi buluşmasının" sonuncusu olan İşçi Partisi Yıllık Konferansı 11 Aralık'ta Londra'da açıldı. Konferansa sunduğu raporda Ulusal Yürütme Komitesi kati suretle şunları belirtiyordu:

> "Savaş ister Avrupa'da ister Asya'da olsun sona erdiğinde, İngiltere, Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği önde gelen üç Büyük Güç olacak; hem askeri hem de her türden sınai kaynak açısından. İlk amacımız, bu nedenle, Anglo-Amerikan-Rus işbirliğini en yakın düzeyde devam ettirmek olmalıdır. Eğer bu üç ülke birarada durursak, her şey yolunda gider; eğer ayrı düşersek, her şey karanlığa ve belirsizliğe terk edilmiş olur. Ortak barış, güvenlik ve iktisadi ilerleme arayışında hükümetlerimizi ve halklarımızı önümüzdeki 20 yıl için birbirine bağlayan Anglo-Sovyet İttifak Anlaşması'nı SSCB ile zaten imzaladık. Bu türden resmi bir ortaklık bağı ABD ile aramızda henüz yok, ama Anglo-Amerikan anlayış ve ortak çabasını tüm pratik vasıtalarla teşvik etmek için elimizden geleni yapmalıyız."

"Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Mutabakatı" başlığını taşıyan ve "İngiliz Uluslar Topluluğu, SSCB ve ABD arasındaki devam eden işbirliğinin" önemini vurgulayan bir kararı öneren İşçi Partisi lideri Clement Attlee şunları söylüyordu:

> "Bu işbirliğinin savaştan sonra genişletileceğinin kanıtı, pek çok devlet adamından gelen açıklamalar değil tek başına; fakat Büyük Britanya ile SSCB arasında yapılan 20 yıllık anlaşma da buna tanıklık ediyor. Bu üç büyük güç, başına gelen talihsizliklerden sonra yeniden yükselen Fransa ile birlikte, tüm barışsever uluslar için bir toparlanma noktası sağlıyor."

Ulusal Komite adına tartışmayı noktalayan Parlamento Üyesi Hugh Dalton şunları söylemişti:

> "Ayrı devletler arasındaki ittifak anlaşmalarının, sağlam bir temel üzerinde kurulmasını görmeyi arzuladığımız dünya örgütüne yavaş yavaş nasıl dönüştüğü-

[44] Alexander Werth'in *Savaşta Rusya* kitabından alınmıştır.

ne dikkatinizi çekmek istiyorum. Anglo-Sovyet Anlaşması 20 yıl sürecek, 18 yıl hâlâ duruyor önümüzde ve bu sürenin sonuna gelmeden çok önce uzatılacağını umuyorum. Geleceğin Avrupa barışı için büyük bir desteğe sahibiz. Eğer savaştan önce Büyük Britanya, Fransa ve Sovyet Rusya arasında daha geniş bir anlayışa ve bu desteğe sahip olsaydık, bu savaş durdurulurdu ya da başından beri Hitler'i iki cepheden sıkıştırarak daha erken ve muzaffer bir sona ulaştırılırdı. Bu üçlü anlaşma için savaştan önceki günlerde mücadele ettik fakat başarılı olamadık. Şimdi her şeyden önce Anglo-Sovyet İttifakı'na sahibiz ve dün de Gaulle ile Stalin arasında gerçekleşen toplantı ve benzeri hatlar üzerinde bir Sovyet-Fransız anlaşmasının çerçevesinin çizilmesi haberini okuduk gazetelerde. Bunun yakında Anglo-Sovyet İttifakı ile bağlantılanacağını ve diğer devletlerin de ilişkileneceğini umuyorum."

Ulusal Yürütme'nin kararı ezici bir çoğunlukla kabul edildi. İlerici bir karardı, ama tartışma sırasında yapılan bazı rahatsız edici konuşmalar oldu. Bazı konuşmacıların Alman faşizminin bir daha ortaya çıkmamak üzere çoktan yok edildiği yolundaki sözleri bunların en önemsizi değildi. Aslında, pek çoğu şimdi "zavallı Almanlara" saldırganlıklarının kurbanlarına olduğundan daha fazla sempati besler görünüyordu. İngiliz hükümetinin, Yunanistan'da faşist bir diktatörlüğün yeniden kurulması için yolu temizleyen silahlı müdahalesine destek vermeye konferansın nasıl razı edildiğini zaten göstermiştik. Ama en kötüsü, İşçi Partisi Konferansı esas meselede başarısız oldu; birlik meselesinde. Anglo-Sovyet İttifakını destekleme ama bunun uygulanmasının garantisi olarak komünistler de dahil olmak üzere İngiltere'deki tüm sol güçlerin ittifakına duyulan ihtiyacı görememe eski hikayesi...

İşçi Partisi Konferansı 15 Aralık'ta sona erdi. Ertesi gün Almanlar ağır bir top ateşinin koruması altında (Belçika'da) Ardenler kesiminde sürpriz bir saldırı başlattılar. Buradaki Müttefik cephesi, Yunanistan'da Ulusal Kurtuluş Ordusu'na karşı başlatılan hareketi takviye etmek üzere iki tümenin çekilmesi nedeniyle zayıflamıştı. 75 mil uzunluğundaki bir cephe üzerinde ciddi biçimde üstün olan Alman güçleri ile karşılaşmak üzere dört Amerikan tümeni bırakılmıştı geride. Almanlar Meuse Nehri'nden bir yarma gerçekleştirmeyi, kuzey ve kuzeybatıya dönmeyi, Müttefik hattını ikiye bölmeyi, Antwerp limanını ele geçirmeyi ve Antwerp-Brüksel-Bastogne hattının kuzeydoğusundaki Müttefik kuvvetlerini ortadan kaldırmayı planlıyorlardı. Üç gün içinde, Alman panzer tümenleri yarmayı başardılar ve Liege'nin 40 kilometre güneyine ve Bastogne yakınlarına ulaştılar.

Marche'de yaşanan ve 26 Aralığa kadar süren sert çarpışmadan sonra Almanlar 90 kilometreden daha fazla girdiler içeriye ancak Meuse'nin altı kilometre gerisinde durduruldular. Amaçlarını başaramayan Almanlar vahşice Bastogne üzerine döndüler. Amerikalılar sayıca çok daha zayıf olmalarına rağmen amansız biçimde savundular burayı. Yeni Yıl arifesinde Naziler bir kez daha sıkıştı, bu kez Alsas'taki orman kaplı Vosges'te.

VIII
Avrupa'da Zafer
(Ocak – Haziran 1945)

1 Ocak 1945 günü Luftwaffe [Alman Hava Kuvveti] Ardenler ve Alsas bölgelerindeki ileri Müttefik hava sahaları üzerine bazı alçak seviye sürpriz saldırılar gerçekleştirdi. Bu girişimi izleyen Alman orduları bir kez daha ileriye hareket ettiler ve 5 Ocak itibariyle güney yönünde 30 kilometre ilerlemiş ve Strasbourg'un kuzeyinden Ren'i zorlamışlardı. Ardenlerde taraflardan hiçbirinin çok fazla ilerleme kaydedemediği çetin muharebeler şiddetlenmeye devam etti. Daha sonra *İkinci Dünya Savaşı*'nda bu durum hakkında yazan Churchill bize şunları anlatır:

> "Bu dönemde Eisenhower ve kurmayları, Batı'nın karşı karşıya kaldığı baskının bir kısmını ortadan kaldırmak adına Rusların kendi cephelerinden herhangi bir şey yapıp yapamayacağını bilmek için şiddetli bir merak duyuyorlardı elbette."

Buna uygun biçimde 6 Ocak günü Stalin'e General Eisenhower ile anlaşma halinde aşağıdaki "kişisel ve çok gizli mesajı" gönderdi Churchill:

> "Batıdaki savaş çok ağır ve Yüksek Komutan'ın büyük kararlar vermesi icap edebilir her an. İnisiyatifin geçici olarak kaybedilmesinden sonra çok geniş bir cephenin savunulması zorunlu olduğunda içinde bulunulan konumun nasıl da kaygı verici olduğunu kendi deneyiminizden hareketle siz kendiniz bilirsiniz. Ne yapmayı planladığınızı kabataslak bilmek General Eisenhower'in büyük arzusu ve ihtiyacıdır; zira bu, kendisinin ve bizim tüm ana kararlarımızı açık biçimde etkilemektedir. ... Eğer Ocak ayı sırasında Vistula cephesinde ya da başka bir yerde büyük bir Rus hücumu gerçekleşeceğine güvenip güvenemeyeceğimizi bana söyleyebilirseniz minnettar olacağım. ... Bu meseleyi acil olarak addediyorum."

Bu mesaj Stalin'e 7 Ocak günü ulaştı ve aynı gün aşağıdaki şekilde yanıt verdi Stalin:

> "Silahlar ve uçaklar bakımından Almanlara karşı sahip olduğumuz üstünlükten yaralanmak son derece önemli. Bunun için gereksindiğimiz şey uçuşa elveriş-

> li açık bir hava ile kontrollü top atışlarını engelleyen alçak sisin yokluğudur. Bir hücum tertibi içindeyiz; ancak şu anda hava şartları elverişsiz. Yine de, Batı Cephesi'ndeki müttefiklerimizin konumunu göz önünde bulundurduğumuzda, Yüksek Komuta karargahı, hava koşullarına bakmaksızın, Ocağın ikinci yarısından geç olmamak üzere Merkez Cephe'nin tamamı boyunca büyük çaplı hücum operasyonları başlatmak için hazırlıkları süratle tamamlama kararı almıştır. Müttefiklerimizin cesur kuvvetlerini desteklemek için elimizden gelen her şeyi yapacağımızdan emin olun."

Churchill daha sonra şu yorumda bulundu: "İstenilen kararın ne kadar ciddi olduğu ve ne kadar çok insanın söz konusu olduğu düşünüldüğünde, yanıtın bana hemen ertesi gün gönderilmesi dikkate değerdir." 9 Ocak günü Stalin'e şu kadirşinas notu gönderdi:

> "Heyecan verici mesajınız için size son derece minnettarım. ... Bana verdiğiniz haber, General Eisenhower için büyük bir teşvik olacak, çünkü bu haber, Alman takviyelerinin alev alan cephelerimiz arasında bölünmesi gerekeceği konusunda güvence veriyor ona."

Stalin'in hızlı yanıtı da mesaj alışverişine hapsolmadı. Zaten planlanmış olan Sovyet hücumunun tarihi 20 Ocak tarihinden 12 Ocak tarihine alındı ve 12 Ocak günü Kızıl Ordu, Baltık'tan Karpatlar'a kadar uzanan 750 millik bir cephe üzerinde saldırı başlattı. Toplamda topçu birlikleri ve uçaklarla güçlü bir biçimde desteklenen 150 tümen harekete geçirildi. İlk üç gün düşman cephesi pek çok noktadan yarıldı ve hücumun hızı arttıkça Almanlar yüzlerce mil geriye fırlatıldı. Königsberg, Berlin ve bir sanayi bölgesi olan Silezya üzerine hızla ilerleyen Sovyet bölükleri sayesinde, Ardenlerdeki Alman ilerleyişi tamamen kesilmek zorunda kaldı ve mevcut tüm Alman bölükleri, Sovyet Ordusu'nun ileri yürüyüşünü engellemek üzere Batı Cephesi'nden aktarıldı. Ardenlerdeki çarpışma sırasında, Amerikalılar 76 bin 890 kayıp verdi. Churchill'in acil yardım çağrısına Stalin'in verdiği hızlı yanıt olmasaydı durum çok daha ciddi ve kayıpların sayısı çok daha yüksek olacaktı.

Bugün bazı Amerikalı ve İngiliz tarihçileri ve generalleri, Kızıl Ordu'nun müttefik bölükleri için sağladığı yardımın önemini küçümseme arayışında. Kimileri, Kızıl Ordu'nun 1945 kışındaki zaferi için Ardenlerdeki ABD ve İngiliz bölüklerinin "başarılarının" olanak sağladığını iddia etme küstahlığını bile gösteriyor. Bu şekilde Amerikan Generali Omar Bradley *Bir Askerin Hikayesi*'nde şunları yazıyor:

> "Rus saldırısını yavaşlatabilecek son rezerv kırıntıları, bu iş yerine Ardenlerde bize karşı israf edilmişti. Hitler'in felaketi Batı Cephesi'ndeki yenilgisini hızlandırmakla kalmadı; ama aynı zamanda Doğu Cephesi'ndeki çöküşüne de hız verdi."

Feldmareşal Montgomery, *Normandiya'dan Baltık'a* adlı kitabında, Ardenler muharebesinin esas olarak Amerikan askerinin sağlam savaş nitelikleri sayesinde kazanıldığını iddia eder. Benzeri iddialar, İngiliz tarihçisi A. Bryant tarafından ve Avrupa için Verilen Mücadele kitabında Chester Wilmot tarafından dile getirilir. Bereket, yukarıda alıntılanmış olan Churchill ve Stalin arasındaki yazışma, Avrupa'daki İkinci Cephe'nin önemini abartmaya ve Nazi Almanyası'nın yenilgiye uğratılmasında Sovyetler Birliği'nin üstlendiği rolü küçümsemeye dönük bu girişimleri yıkmak üzere kayda geçmiştir.

Avrupa'daki İkinci Cephe, elbette, Nazi ordularının parçalanmasına devasa katkılarda bulunmuştur; fakat Almanlar yine de 1944 yılının ikinci yarısında Doğu Cephesi'ne 59 tümen ve 13 tugay aktarabiliyordu hâlâ. Aslında Sovyet-Alman cephesi son noktaya kadar İkinci Dünya Savaşı'nın tayin edici cephesi olmaya devam etti.

14 Ocak günü, Sovyet güçleri Polonya'nın merkezindeki Radom'u özgürleştirdi; 16'sında Varşova'yı ve 17'sinde Lodz ve Cracow'u. O gün Churchill Stalin'e şunları dile getirdiği bir mektup gönderdi: "Doğu Cephesi'nde başlattığınız muazzam saldırı için Majestelerinin Hükümeti adına ve kalbimin derinliklerinden teşekkür ve tebriklerimi sunuyorum size."

24 Ocak günü, *News Chronicle*'nin bir muhabiri olarak Varşova'da bulunan Stefan Litauer, o bölgedeki meşhur "dağıtım kampından" hayatta kalan bazı kimselerle konuşmuş olduğu haberini geçti. Bu insanların bir teki bile General Bor için sevecen bir söz etmemişti. "Bu basit ortalama Varşova vatandaşları Bor'a küfretti ve ayaklanmayı suçladı." 30 Ocak günü, A. J. Cummings *News Chronicle*'de şunları yazdı:

> "Dr Litauer tarafından yapılan bir radyo yayınına göre ... ayaklanmaya önderlik eden General Bor şartlı teslimden sonra Almanlar tarafından büyük bir ihtimam gördü. Bir süre Varşova yakınlarında bulunan Sochaczew'deki bir evde yaşadı. Kendisine gece ve gündüz hizmet eden bir bekçi vardı erişiminde ve aralarında Berlin'den General von Bach'ın da bulunduğu ziyaretçileri kabul edebiliyordu. Çok sık yola çıktığı lüks bir arabası vardı. Kurmay subayları ve Polonya Yurt Ordusu'ndan başka subayları vardı ve bu subaylar Milanowek'te bir villada kalıyor ve eksiksiz bir hareket serbestliğinden yararlanıyorlardı. Kendi yemekhaneleri vardı ve Almanlar yiyecek ve içeceklerini tedarik ediyordu. Daha sonra, General Bor ve diğerleri Almanya'ya götürüldüler. 'Almanların General Bor'un ayaklanmasından daha evvelden haberdar olduklarına,' diye devam ediyordu Litauer, 'inanmak için iyi nedenlerimiz var.'"

Bu arada Kızıl Ordu, 19 Ocak günü Tilsit'i, 20'sinde Tannenberg'i, 21'inde Allenstein ve Insterberg'i, 23'ünde Bromberg'i ve 24'ünde Silezya'daki Gleiwitz'i özgürleştirerek ileriye doğru akın etti. 25 Ocak günü Lordlar Kamarasında, ertesi gün *The Times*'de yayınlanan bir rapora göre, İşçi Partisi önderlerinden biri olan Lord Addison şöyle söylemişti:

> "Rusların ne kadar ileri gideceği görülmeyi bekliyor. Kısmen tedarik güçlükleri kısmen de şurada ya da burada gerçekleşecek belli bir toplanma nedeniyle Rusların, çok geçmeden, tam da şu anda karşı karşıya olduklarından daha sert bir dirençle karşılaşmaları olası. Eğer bu olursa, yalnızca kaçınılmaz sonu erteleyecektir, çünkü Rus cephesinde son dönemde meydana gelen ilerleme Rusların Alman Ordusu'nu yok etmeye tümüyle muktedir olduğunu göstermiştir ve bunun başarılması sadece bir zamanlama meselesi."

Hükümet adına yanıt veren Vikont Cranbourne şunları söylemişti: "Rus komutanlarının ve askerlerinin hâlâ soluksuz bir hayretle izlediğimiz muzaffer ilerleyişinin parlak başarıları sunulan övgüleri hak ediyor."

27 Ocak günü Kızıl Ordu Memel'i kurtardı ve 28 Ocak'ta Alman Pomeranyası'na girdi. 30 Ocak günü Hitler radyodan Alman halkına son kez seslendi. "İngiltere'nin Orta Asya'nın steplerinden getirttiği sürüleri" Almanya'nın hâlâ yenebileceği kehanetinde bulundu. Ancak böyle olmadı. Ertesi gün Kızıl Ordu Almanya'nın Branderburg şehrine girdi. Alexander Werth'in belirttiği gibi: "Son bir engel; Oder, ardından; son..." Aynı yazara göre:

> "Yüz binlerce sığınmacı eksi 25 ya da 30 derecede Berlin ve ötesine giden yollar boyunca kaçıyordu. Pek çoğu yol kenarında öldü ve binlercesi Berlin'e vardıklarında soğuktan donma nedeniyle acı çekiyordu."

Artık savaş bitmeye yüz tuttuğu için anti-faşist koalisyonun üç ana Müttefik kuvvetinin devlet başkanlarının bir kez daha bir araya gelmesi gerektiği hissediliyordu; ortak düşmanın nihai olarak yenilgiye uğratılmasına yönelik planları koordine etmek ve kalıcı barışın temellerini atmak için. Bazı buluşma yerleri önerilmişti; sonunda Karadeniz Kırım kıyısı üzerindeki Yalta kentinin en uygun yer olacağına karar verildi.

Stalin'i etkilemek isteyen Batılı Müttefikler Yalta Konferansının açılışından bir gün önce, 3 Şubat'ta Berlin üzerine bir bomba akını başlattılar. Bu akın 25 bin sivilin ölümü ile sonuçlandı. Bu rakamı, Almanların gerçekleştirdiği en kötü baskın olan Coventry baskınında öldürülenlerin sayısı ile karşılaştırarak operasyonun kapsamına dair bir fikir edinilebilir; Coventry'de 554 kişi öldürülmüştü. Berlin üzerine yapılan baskın elbette savaşın en kötü baskını değildi. Hamburg'daki baskında örneğin 48 bin kişi öldürülmüştü.

Bu baskınlar Bombardıman Komutanlığı tarafından İkinci Cephe'nin açılmasına bir alternatif olarak algılandı ilk başta. Filo Komutanı H. R. Allen *Lord Trenchard'ın Mirası* başlıklı kitabında Trenchard'ın politikasını "dehşet bombardımanı" olarak nitelendirir. Fikir, düşmanın kentlerini teker teker harap edecek büyük bir ağır bombardıman uçağı gücü yaratmak ve bu yolla bir kentten diğerine oraya vardıkları anda yalnızca yeni-

den bombalanmak üzere kaçan büyük bir sığınmacılar akışına neden olmaktı. Bu teoriye göre yalnızca bu yolla düşman barış talep etmeye zorlanacaktı.

Bombardıman Komutanlığını 1942 Şubatı'nda devralan Havacı Mareşal Sör Arthur Harris Trenchard'ın dogmalarının inanmış bir taraftarıydı. Alman kentlerini bombalamakta kullanılan uçakları başka yere yönlendirmeyi reddederek Alman denizaltılarının yenilgiye uğratılmasını dokuz ay geciktirdi ve hem o hem de Havacı Mareşal Sör John Slessor Avrupa'da İkinci Cephe'nin açılmasını ertelemek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar, çünkü İkinci Cephe'nin bombardıman programlarını engelleyeceğine inanıyorlardı.

1943 Ocağı'nda yapılan Kazablanka Konferansı'nda, Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı Lord Portal 4 bin ila 6 bin ağır bombardıman uçağından oluşan birleşik bir İngiliz ve Amerikan gücünün yaratılmasına çağrı yapan bir rapor sundu. Lord Portal böyle bir güçle, "ateş fırtınaları" yaratarak 900 bin sivilin öldürülmesi, bir milyon kişinin yaralanması ve altı milyon Alman evinin yok edilmesinin mümkün olacağına inanıyordu. Bu teknik, ilk önce büyük miktarda yangın çıkarıcının atılması ve ardından itfaiyecilerin çalışmasını önleyecek yüksek patlayıcılarla aralıksız bir saldırının gerçekleştirilmesinden oluşuyordu. Eğer yangınlar yeterince büyük olursa, kent üzerindeki hava aşırı ısınıp insanları alevlerin içine çelecek kadar güçlü bir biçimde hızla yukarıya doğru hareket edecekti. Hamburg'daki sıcaklıkların 800 santigrat dereceye ulaştığı tahmin ediliyordu.

Ancak Stalin'in Berlin'e yönelik ağır bombardımandan etkilendiğini gösterecek hiçbir kanıt yok. Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Dışişleri Bakanları Molotov, Stettinius ve Eden ile birlikte katıldığı Yalta'daki konferansta bu konuya değinildiğine dair herhangi bir işaret yok.

Konferans 4 Şubat günü açıldığında Sovyet bölükleri çoktan Oder'e ulaşmıştı ve Berlin'den en fazla 70 km uzaklıktaydı. Saldırılarını henüz yeniden başlatmamış olan Müttefik orduları ise Berlin'den yaklaşık 500 km uzaklıktaydı. Kızıl Ordu'nun ezici zaferlerinin konferans üzerinde derin bir etkisi oldu. *Economist* editörünün o dönem yazdığı gibi: "Konferansın fiili içeriği ulusların kançılaryalarında değil Pomerania ve Brandenburg muharebe alanlarında tayin ediliyor."

Konferans sırasında ABD ve İngiliz delegasyonları Almanya'nın parçalanmasına yönelik planlar sundular; uluslararası güvenlik için bunun gerekli olduğu görüşünü savunuyorlardı. Gerçekte, kendi emperyalist tekelleri adına Almanya'nın büyük sanayi merkezlerini ele geçirmekle ilgilendikleri kadar ilgili değillerdi uluslararası güvenlik konusu ile. Sovyet delegasyonu bu planlara karşı çıktı ve Almanya'nın savaş endüstrisi potansiyelinin yok edilmesine, faşizm ve Nazizmin kökünün kurutulmasına, savaş suçlularının cezalandırılmasına, Avrupa halklarının üzerine yıkılan kayıpların Almanya tarafından tazmin edilmesine ve demokratik, bağımsız ve barışsever bir Almanya'nın yaratılmasına dayanan bir karşı plan sundu.

Sovyet karşı önerilerine itirazlar getirildi ama sonunda savaşın anti-faşist özgürleştirici niteliğine uygun bir anlaşma sağlandı. Bu, savaşın seyri boyunca Sovyetler Birliği'nin payına düşmüş olan devasa prestij sayesinde ve Alman faşizmini yenmek için verilen uzun mücadelede siyasal yaşamdaki rolleri epey geniş ölçüde artmış olan tüm ülkelerin halklarının tutumu sayesinde mümkün oldu. Daha küçük ulusların demokratik güçleri de bağımsızlıkları ve egemenlikleri için verdikleri mücadelede güç kazanmıştı ve bunun da hesaba katılması gerekmişti. İngiliz ve Amerikan hükümetleri tüm ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını savunduklarını ilan ettiler, ama aslında mümkün olan her yerde eski, gerici, savaş-öncesi rejimleri yeniden tesis etmeye çalıştılar. Yunanistan'da ve daha sonra batı Avrupa ülkelerinin pek çoğunda başarılı oldular. Doğu Avrupa'nın pek çok yerinde, gerici amaçlarını elde etmek konusunda bugün bile hâlâ umut kesmemiş olsalar da başarısız oldular.

Konferansta Almanya'nın işgal bölgelerine bölünmesi konusunda mutabakat sağlandı: Doğu bölgesi Sovyet bölüklerince, kuzeybatı bölgesi İngiliz ve güneybatı bölgesi de Amerikan bölüklerince işgal edilecekti. İngiliz ve Amerikan bölgeleri arasında bir Fransız bölgesi tayin edilecekti. Berlin Sovyet bölgesine dahil edilecekti, fakat Müttefik Kontrol Konseyi'nin karargahı olacağı için, dört kuvvetin birden işgaline konu olması gerektiği konusunda mutabık kalındı. Belirtilmesi gereken önemli bir nokta da şu ki Berlin'in yalnızca Müttefik Kontrol Konseyi'nin yaşam süresi boyunca dört kuvvetin birden kontrolüne tabi olması gerektiği ve Almanya'daki en yüksek otorite SSCB, ABD ve İngiltere kuvvet komutanları tarafından kendi bölgelerinde uygulanacağı için, Berlin'in, dört kuvvetin birden işgali altında olduğu dönemde bile Sovyet kuvvet komutanının kontrolü altında olacağına karar verilmişti.

Bekleneceği gibi, Polonya sorunu Kırım Konferansı'nın önemli bir bölümünü işgal etti. Churchill'e göre, Polonya, sekiz genel kurulun en azından yedisinde tartışılmıştı. İngiliz kayıtları bu konu hakkında Stalin, Roosevelt ve Churchill arasında yaklaşık 18 bin kelimelik bir görüş alışverişi yapıldığını gösterir. Polonya'nın gelecek hükümetinin bileşimi kadar savaş sonrası sınırlarına ilişkin sorun da karara bağlanmalıydı. Tahran'da ABD ve İngiliz hükümetleri tarafından Oder ve Neisse nehirleri boyunca uzanan Polonya'nın Almanya ile arasındaki doğu sınırına hiçbir itiraz getirilmemiş olmasına rağmen, şimdi bu sorunu Polonya hükümetinin bileşimi sorununa bağlamaya uğraşıyorlardı. Gerçekte bunun anlamı şuydu; eğer Londra'daki Polonya göçmen hükümeti iktidara oturtulursa, Oder Neisse sınırına hiçbir itirazları olmayacaktı, ancak eğer göçmen hükümeti Polonya halkı tarafından reddedilirse, Polonya'nın batı sınırının doğuya doğru daha fazla çekilmesini isteyeceklerdi. Bu nedenle, Polonya-Alman sınırını görüşmeden önce Polonya hükümetinin bileşimi konusunda anlaşmaya varmak istiyorlardı.

6 Şubat'ta yapılan bir toplantıda, Roosevelt, Birleşik Devletler'de pek çoğunun Curzon Hattı lehine düşünen beş ya da altı milyon Polonyalı olduğunu söyleyerek tartışmayı

açtı. Belarusya ve Ukrayna'nın 1920'de Riga anlaşması çerçevesinde ilhak edilmiş olan bölgelerini bırakmaları gerektiğini biliyorlardı. Ancak en coşkun arzuları Polonya için kalıcı bir ulusal birlik hükümetinin oluşturulmasıydı.

Churchill İtalya'da ve Batı Cephesi'nde savaşan 150 bin Polonyalıya dikkat çekti. Sovyetler Birliği ile Polonya arasındaki sınırın Lvov SSCB'de kalacak şekilde Curzon Hattı olması gerektiğini kabul etti, fakat dört bir yandaki Polonyalıların tamamı tarafından tanınabilecek bir hükümetin oluşturulmasını ümit ettiğini belirtti.

Stalin bunun bir güvenlik meselesi olduğunu söyledi. Tarih boyunca Polonya Rusya'nın düşmanlarının ona saldırmak için geçtiği bir koridor olmuştu. Son 30 yıldır Almanlar Polonya'dan iki kez geçmişlerdi. Bunu Polonya zayıf olduğu için yapabilmişlerdi. Sovyetler Birliği güçlü ve muktedir bir Polonya görmek istiyordu; bu koridoru kendi gücü sayesinde kapatabilecek bir Polonya. Bu nedenle Polonya özgür, bağımsız ve güçlü olmalıydı. Bu Sovyetler Birliği için bir ölüm kalım meselesiydi. Çarlar Polonya'yı baskı altına alıp asimile etmek istemişti fakat Sovyetler Birliği hem Polonya'nın bağımsızlığı hem de Sovyetler Birliği'nin güvenliği için bir garanti olan dostluk politikasını başlatmıştı.

Stalin, savaş sonrası Polonya hükümetinin bileşimi sorunu konusunda, Mikolajczyk ile Grabski'nin Moskova'ya geldiklerinde Lublin hükümetiyle buluştuklarını ve bir ölçüde anlaşma sağlandığını hatırlattı Churchill ve Roosevelt'e. Ancak Londra'ya döndüklerinde çalışma arkadaşları tarafından görevden alınmışlardı. O zamandan beri, Londra Polonyalılarının kışkırtmaları sonucu Polonya'daki ajanları Polonya yeraltı direnişi ile ilişkilenmiş olan 212 Kızıl Ordu askerini öldürmüştü.

Ertesi gün, daha ihtilaflı bir konu olan Polonya'nın batı sınırı konusunda tartışma yapıldı. Stalin söz konusu sınırın Polonya'ya ait olacak Stettin kentinden güneye doğru Oder Nehri ve Batı Neisse boyunca uzanması gerektiğini önerdi. Churchill eğer Doğu Prusya ile Silezya'nın o denli büyük bir bölümü Polonya içine alınırsa, altı milyon Almanın Almanya'ya geri sürülmesi anlamına geleceğini belirtti bunun. Stalin buna yanıt olarak bu alanlarda şu anda yaşayan herhangi bir Alman olmadığını zira hepsinin kaçmış olduğunu söyledi. Churchill bu göçmen Almanlar için Almanya'da yer olup olmadığı meselesini sorgulayınca, Stalin, şimdiden altı ya da yedi milyon Alman'ın öldürülmüş olduğu ve savaş sona ermeden önce pek çoğunun daha, muhtemelen iki milyon Alman'ın daha öldürüleceği bilgisini verdi. Doğu Prusya ile Silezya'dan kaçmış olan Almanlara gidenlerin yerini doldurmak için ihtiyaç olacaktı. Sonunda Polonya'nın batı sınırı konusundaki nihai kararın, konu hakkındaki görüşüne başvurulması gereken yeni bir Polonya Ulusal Birlik Geçici Hükümeti'nin oluşturulmasını beklemesi gerektiği konusunda mutabakat sağlandı.

Churchill, Attlee'ye 8 Şubat tarihinde yazdığı bir mektupta, savaş sonrası Polonya hü-

kümetinde görmeyi umduğu hem Polonya'dan hem de Londra'dan bazı Polonyalıları sıralıyor ve şunları ekliyordu: "Eğer bu kişilerin sekizinin ya da onunun Lublin hükümetine dahil olması ayarlanabilirse, bu hükümeti derhal tanımak bizim avantajımıza olur. Ardından Polonya'ya elçiler ve heyetler gönderebiliriz ve orada neler olup bittiğini en azından bir düzeye kadar öğrenebiliriz."

Yapılan başka tartışmalardan sonra, konferans sonunda yayınlanacak nihai belgeye Polonya konusunda aşağıdaki (6) no.lu kısmın eklenmesi kabul edildi. Daha sonraki olaylar bakımından taşıdığı önem nedeniyle burada eksiksiz haliyle yer veriliyor bu kısma:

"Kırım Konferansı'na Polonya hakkındaki farklılıklarımızı çözüme kavuşturma kararlılığı içinde geldik. Sorunun tüm yönlerini eksiksiz biçimde tartıştık. Güçlü, özgür, bağımsız ve demokratik bir Polonya'nın kurulduğunu görme ortak arzumuzu yeniden teyit ettik. Tartışmamızın sonucu olarak, yeni bir Polonya Ulusal Birlik Geçici Hükümeti'nin üç büyük güç tarafından tanınacak bir biçimde kurulabileceği koşullar konusunda mutabakata vardık. Varılan mutabakat şöyledir:

"Kızıl Ordu tarafından tamamen kurtarılması sonucunda Polonya'da yeni bir durum ortaya çıkmıştır.

"Batı Polonya'nın son dönemde gerçekleşen kurtuluşu öncesinde mümkün olandan daha geniş bir tabana yaslanabilecek bir geçici Polonya hükümetinin kurulmasını icap ettirmektedir bu durum. Şu anda Polonya'da görevde bulunan Geçici Hükümet, bu nedenle, Polonya'nın kendisi içinden ve yurtdışındaki Polonyalılar arasından demokratik liderlerin dahil olması ile daha geniş bir demokratik taban üzerinde yeniden örgütlenmelidir. Bu yeni hükümet daha sonra Polonya Ulusal Birlik Geçici Hükümeti olarak adlandırılmalıdır.

"V. M. Molotov, Bay Harriman ve Sör A. Clark Kerr, yukarıdaki satırlarda söz edildiği biçimde mevcut hükümetin yeniden örgütlenmesi amacıyla, mevcut Geçici Hükümet üyelerinin yanı sıra, Polonya'nın içindeki ve yurtdışındaki diğer demokratik liderlerle birlikte ilk başta Moskova'da görüş alışverişinde bulunacak bir komisyon olarak yetkilendirilmiştir.

"Söz konusu Polonya Ulusal Birlik Geçici Hükümeti, genel oy hakkı ve gizli oy temelinde mümkün olan en kısa sürede özgür ve serbest seçimlerin yapılması konusunda güvence verecektir. Tüm demokratik ve Nazi karşıtı partiler bu seçimlerde yer alma ve aday gösterme hakkına sahip olacaktır.

"Böyle bir Polonya Ulusal Birlik Geçici Hükümeti yukarıda söylenenlere uygun bir biçimde oluşturulunca, mevcut Polonya Geçici Hükümeti ile diplomatik ilişkilerini şu anda devam ettiren SSCB hükümeti ile Birleşik Krallık hükümeti ve ABD hükümeti, yeni Polonya Ulusal Birlik Geçici Hükümeti ile diplomatik ilişkiler kuracak ve elçi alışverişine gideceklerdir. Bu elçilerin raporları ile her bir hükümet Polonya'daki durum hakkında sürekli olarak bilgi alacaktır.

"Üç hükümet başkanı, Polonya'nın doğu sınırının, bazı bölgelerde Polonya lehine beş ila sekiz kilometre kadar sapmalarla birlikte Curzon Hattı'nı izlemesi gerektiği görüşündedir. Polonya'nın kuzey ve batıda ciddi düzeyde toprak alması gerektiğini kabul etmektedirler. Bu toprak katılımlarının kapsamı konusunda za-

> manı geldiğinde yeni Polonya Ulusal Birlik Geçici Hükümeti'nin görüşüne başvurulması gerektiği ve Polonya'nın batı sınırının nihai şeklinin verilmesinin bundan sonra Barış Konferansı'nı beklemesi gerektiği düşüncesindeler."

Kırım Konferansı'nın sonunda yayınlanan nihai belgeye Yugoslavya'ya ilişkin benzeri fakat çok daha az karmaşık kararlar da kondu. 1944 yılında ABD'de, Dumbarton Oaks'ta karara bağlanmış hatlara uygun bir barışı koruma örgütünün kurulması konusunda da kararlar alındı. Birleşmiş Milletler Konferansı'nın San Francisco'da 25 Nisan 1945 tarihinde yapılması gerektiği ve barış ve güvenlik meseleleri hakkında Güvenlik Konseyi'ndeki oyların Büyük Güçlerin oy birliği ilkesine dayanması gerektiği konusunda mutabakat sağlandı.

Polonya hakkındaki kararlarla bağlantılı olarak yukarıda zaten değinilmiş olan, Attlee'ye yazdığı 8 Şubat tarihli mektubunda Churchill şunları yazmıştı; "şimdiye dek Yalta çok iyi oldu." Bu göreceerken sezilere rağmen, örneğin, İngiliz İmparatorluğu'nun bazı bölümlerinin (Hindistan katılırsa beş bölümünün) ayrı oylara sahip olacağı Meclis'te Birleşmiş Milletlerin üyeliğine dönük Sovyet tutumu konusunda endişeliydi. Ya SSCB 16 kurucu cumhuriyetinin hepsinin ayrı oylara sahip Meclis üyeleri olmasını isteseydi? Sovyetler Birliği ise yalnızca iki cumhuriyeti için ayrı oya sahip üyelik istedi; Belarusya ve Ukrayna. Bu hemen kabul edildi.

Churchill, Roosevelt ve Stalin tarafından imzalanan belgenin son bölümünde, üç devlet başkanı ortak kararlılıklarını bir kez daha teyit ediyorlardı; "gelecek barış döneminde, zaferi mümkün kılmış olan amaç ve eylem birliğinin sürdürülmesi ve güçlendirilmesi ..." konusundaki ortak kararlılığı. Belge şu paragrafla son buluyordu:

> "Bu savaşta kazanılan zaferin ve önerilen uluslararası örgütün kurulmasının, bu türden bir barışın gerektirdiği hayati şartları önümüzdeki yıllarda yaratmak adına tarih boyunca görülen en büyük fırsatı sağlayacağı düşünülmektedir."

Labour Monthy'nin Mart 1945 sayısındaki yazısında Palme Dutt şu açıklamada bulunuyordu:

> "Kırım Deklarasyonu 'tarihteki en büyük fırsat'tan söz ederken, söz konusu ifade alınan kararların önemini abartmış olmuyor. ... Kırım kararları yalnızca bir diplomatik anlaşmayı ifade etmiyor; insan tarihinin bir sonraki aşaması için rehber niteliği taşıyan sağlam hatları ifade ediyor aynı zamanda."

Kırım Konferansı'nın kapanmasından iki gün sonra, 13 Şubat'ta, Almanya'nın ye-

dinci büyük kenti olan ve neredeyse savunmasız bırakılmış olan Dresden, müşterek bir Anglo-Amerikan hava akını tarafından moloza çevrildi. Daha sonra söylendiğine göre Churchill, bu kültürel merkezin ilerleyen Sovyet bölüklerine yönelik bir uyarı olarak bombalanmasını talep etmek için hava savaşına kişisel olarak müdahale etmişti. Alexander McKee *Dresden 1945* başlıklı kitabında Kraliyet Hava Kuvveti'ne ait bir iç yazışmadan şu pasajı alıntılar:

> "Kışın ortasında, batıya doğru akan mülteciler ve dinlenmeye alınacak bölüklerle, neredeyse damlar bile satışa çıkmış durumda; yalnızca işçilere, mültecilere ve askerlere barınak olmak için değil, ama aynı zamanda başka bölgelerden çıkarılan idari hizmetlere ev sahipliği yapmak için. ... Saldırı ile amaçlanan, düşmanı, zaten kısmen çökmüş olan bir cephenin ardında, en çok hissedeceği yerden vurmak, daha fazla ilerleme yolunda kentin kullanılmasını önlemek ve bu arada Ruslara buraya geldiklerinde Bombardıman Komutası'nın neler yapabileceğini göstermek."

Dresden'i bombalama kararı, "Bombacı" Harris'in saldırıyı gerçekleştirmek için görevlendirildiği 27 Ocak'ta alınmıştı. 7 Şubat günü, ABD'nin tüm Stratejik Hava Kuvvetleri'nin Komutanı General Spaatz, doğu Almanya'daki hedeflerinin Berlin, Leipzig, Dresden ve şimdi Karl-Marx-Stadt olarak yeniden adlandırılmış olan Chemnitz olduğunun Sovyet Komutası'na aktarılması için Moskova'daki askeri heyeti bilgilendirmişti. Berlin, Leipzig, Dresden ve Chemnitz'in bombalanması şu ya da bu şekilde gerekçelendirilebilirdi, ancak Dresden'in bombalanması için gösterilecek hiçbir gerekçe yoktu.

Dresden üzerine yapılan saldırı, artık tanıdık olan ateş yoluyla mümkün olan en büyük hasar ve can kaybına neden olma planıyla gerçekleştirildi. Ardı ardına gelen bombardıman uçakları dalgaları iki gün ve iki gece boyunca neredeyse durmaksızın kenti ezip geçtiler. Alexander McKee'nin alıntıladığı haliyle bir görgü tanığı şunları anlatır:

> "Gördüğüm şey o denli korkunç ki onu güç bela anlatabileceğim. Her yerde ölü, ölü, ölü... Bazıları odunkömürü gibi tamamen kara. Diğerleri hiç dokunulmamış, sanki uyuyorlarmış gibi yatıyorlardı. Önlükleri içinde kadınlar, sanki az evvel uyuyakalmışlar gibi tramvay vagonlarında çocuklu kadınlar. Bir sürü kadın, bir sürü genç kız, bir sürü küçük çocuk, asker oldukları sadece bellerindeki metal tokalardan anlaşılabilecek askerler, hemen hepsi çıplak. Bazıları sanki birbirlerini tırmalıyormuş gibi gruplar halinde birbirlerine kenetlenmiş.
> "Bazı yıkıntıların arasından çıkan kollar, başlar, bacaklar, kırılmış kafatasları. Üstleri büyük tuğla parçaları ile kapatılmış su tankları ağızlarına kadar cesetle doluydu. Pek çokları vücutlarında büyük sarı ve kahverengi lekelerle sanki şişirilmiş gibi görünüyordu. Giysileri hâlâ parlayan insanlar ... korkunç şekilde sakatlanmış bir sürü de küçük bebek..."

Dresden'de eski kent merkezinde sıcaklığın yangınlar nedeniyle 3 bin santigrat dereceye ulaştığı söylenir. Geliştirilen ateş fırtınası gökyüzünü o denli parlak biçimde aydınlatıyordu ki zemin seviyesinden 50 mil mesafede görülebiliyordu. İki gün ve iki gece boyunca, ardı ardına gelen bombardıman uçak dalgaları Dresden üzerinde uçup yüklerini boşalttılar. Alexander McKee kitabını derlerken, bu hava baskınlarında yer alan bazı havacılarla görüşmüştü. Bunlardan birisi, Ken Moore adlı bir Yeni Zelandalı, şunları söylüyordu: "Dresden akınının Rusya'ya bir uyarı olduğuna inanıyorum." Bu operasyon için başka hiçbir neden göremeyen pek çok kişinin görüşüydü bu. Bu akın sırasında hayatta kalan Almanlardan biri, Claus von Fehrentheil, McKee'ye şunları anlatıyordu:

> "Bilgi sahibi çevrelerde en azından 250 bin kişinin öldüğü konuşuluyordu. Bu sayı olası görünüyordu, özellikle cehennemin içinde bulunmuş biri için. Fakat doğru rakama ulaşmak imkansız, çünkü mültecilerin göçleri hiçbir yerde kayıt altına alınmamıştı. Kibar İngilizler işlerini yaptılar ama pisliği temizleme işini Ruslara bıraktılar."

Yanan şehirden çıkmayı başaranlar Elbe Nehri kıyılarında sığınacak yer aradılar. Uyarı olmaksızın makineli tüfekleri ateşleyen Amerikan uçaklarının saldırısına uğradılar. Kadınlar ve çocuklar acımasızca katledildiler. 16 Şubat günü, *Associated Press* şu haberi verdi: "Müttefik devletlerin hava komutanları, Alman nüfus merkezlerinin kasten dehşet bombardımanına tabi tutulmasını benimsemeyi içeren kararı, çoktandır bekletilen bu kararı aldılar." Bu haber Amerikan kamuoyunda şok etkisi yarattı, fakat İngiltere'de katliam haberleri bastırıldı. Yine de 6 Mart'ta yalnızca Almanların dehşet bombardımanına başvurduğunu düşünen İngilizleri alarma geçiren bazı sorular gündem edildi Avam Kamarası'nda.

28 Mart günü bu bombardımanların olumsuz propaganda etkisi konusunda endişeye kapılan Winston Churchill yön değiştirip Genelkurmay Başkanı'na aşağıdaki ifadeleri içeren bir not gönderdi:

> "Alman kentlerini, başka mazeretler olsa da, basitçe korkuyu arttırmak adına bombalama meselesini gözden geçirme zamanı gelmiş gibi görünüyor. Yoksa tamamen harap edilmiş bir ülkenin kontrolünü üstleneceğiz. ... Dresden'in yok edilmesi, Müttefik bombardımanının ahlakı konusunda ciddi bir soru işareti olarak duruyor. Kendi çıkarımız gereği bundan böyle askeri amaçlar üzerinde daha sıkı çalışılması gerektiği kanaatindeyim. ... Ne kadar etkileyici olursa olsun, salt terör içeren anlamsız eylemler yerine ... askeri amaçlara daha fazla odaklanmaya ihtiyacımız olduğunu hissediyorum."

Kırım Konferansı'nın arifesinde Stalin'i etkilemek isteyen Churchill'in Hava Bakanı

Sör Archibald Sinclair'e, "Berlin'in ve hiç şüphesiz doğu Almanya'daki diğer büyük kentlerin artık özellikle çekici hedefler olarak kavranması" gerektiğini söyleyen bir rapor gönderdiği 26 Ocak'tan beri yalnızca iki ay geçmişti ve "Bombacı" Harris'e Dresden'i ve halkını yok etme emri bu raporun sunucunda verilmişti.

İnsanları, Dresden'e yapılan baskını Sovyet komutasının talep ettiğine inandırmak için girişimlerde bulunuldu ama bunu doğrulayacak hiçbir kanıt yok. Berlin ve Leipzig demiryolu bağlantı noktalarının "devre dışı bırakılması" isteği dışında Doğu Almanya'daki bombardımanlar için Sovyet komutasından gelen hiçbir talep yoktu. Bugün Dresden'de ölenlerin sayısının resmi olarak 35 bin olduğu kabul ediliyor ama pek çok kaynak bu rakamın 250 bin kadar yüksek olduğunu belirtiyor. Gerçek rakamı hesaplamak hiçbir zaman mümkün olmayacak; belki de ikisi arasında bir rakamdır.

***

Yalta'daki resmi tartışmalarda Uzak Doğu hiç sahne almamış olsa da, Amerikalılar kayıt dışı tartışmalarda Pasifik Savaşı'na Sovyetler Birliği'nin katılması sorununu gündeme getirdiler. Bu Tahran Konferansı'nda ortaya atılmıştı ve 1944 Aralığında Moskova'da yapılan bir toplantıda Stalin, Averill Harriman'a, savaş sonrası döneme yönelik olarak Uzak Doğu'ya ilişkin Sovyet taleplerinden söz etmişti.

Amerikalılar, Almanya teslim olduktan sonra Japonya'yı yenmek için on sekiz ay gerekeceğini tahmin ediyorlardı. Japonların Mançurya'da büyük bir orduları vardı ve Roosevelt bu ordunun Japon anakarasının savunulması için çekilmesinden ve Batılı Müttefiklere karşı kullanılmasından endişe ediyordu. Churchill'e göre, Uzak Doğu'daki topraklara ilişkin Sovyet talepleri konusundaki tartışmalar 8 Şubat'ta başlamıştı. Tartışmalar yalnızca 5 kişinin katılımıyla kapalı kapılar ardında yapılmıştı; Roosevelt, Harriman, ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan Charles Bohlen, Stalin ve bir Rus çevirmen. Aynı gün içinde daha sonra Churchill Stalin'le aynı konu hakkında özel bir görüşme yaptı ve bu görüşme sırasında Stalin'e Pasifik'te Sovyet savaş gemilerini görmekten memnuniyet duyacağını ve 1905 Rus-Japon Savaşı'nda Rusya'nın kaybettiklerini geri almasında yana olduğunu dile getirdi.

11 Şubat günü Roosevelt, Stalin ve Churchill tarafından bir belge imzalandı; ancak bu belge, Sovyetler Birliği ile Milliyetçi Çin Yönetimi arasında bir ittifak anlaşmasına ulaşmak için sürdürülen müzakereler tamamlanana kadar sır olarak saklandı. Bu anlaşma ile Dış Moğolistan'daki statükonun korunması, Sahalin'in güney yarısı ile ona yakın adalar ve aynı zamanda Kuril Adalarının Sovyetler Birliği'ne iade edilmesi, Dairen limanında Sovyet çıkarlarının korunması, Arthur Limanı'nın kiralanmasının bir Sovyet deniz üssü olmaya devam edecek şekilde yenilenmesi ve Çin Doğu Demiryolu ve Güney Mançurya Demiryolu üzerindeki Sovyet çıkarlarının, bu hatların bir Sovyet-Çin kuru-

luşu ile ortak biçimde işletilmesi yoluyla korunması konularında anlaşma sağlandı. Bunlara karşılık Sovyetler Birliği, Almanya'nın yenilgiye uğratılmasını takip eden üç ay içerisinde Japonya'ya savaş ilan etmeyi kabul etti.

Bu haklı taleplere Amerikalıların rıza göstermesi menfaatleri gereğiydi ve o dönemki askeri operasyonları açısından kesinlikle birincil önemdeydi. Sovyetler Birliği'ne verilen ödünler konusunda daha sonra yapılan eleştiriler, atom bombasının ilk deneysel patlamasına hâlâ beş ay uzakta olunduğu gerçeğini hesaba katamamıştır. Churchill için sorun uzak ve ikincildi. Anlaşmayı imzaladı çünkü Amerikalılar imzalayarak onayını göstermesini istemişlerdi. En azından, daha sonraki yazılarında konumunu böyle betimler.

Uzak Doğu ile ilgili olanlar hariç olmak üzere Kırım Konferansı'nda varılan anlaşmaların ve alınan kararların eksiksiz metinleri 11 Şubat tarihini taşıyan bir belgede bir araya getirildi ve ertesi gün yayınlandı. Bu belge Londra'daki Göçmen "Polonya Hükümeti" tarafından tamamen reddedildi ancak İngiliz basını tarafından iyi karşılandı. 13 Şubat günü *The Times* şu yorumda bulunuyordu: "Savaşın çok önemli bir diplomatik belgesi sayılacak olan resmi bir bildiride ortaya konulan Kırım Konferansı'nın sonuçlarından ölçüsüz bir memnuniyet duyulduğu ifade edildi dün akşam Londra'da." Aynı gün, *London Evening News* şunları belirtti: "Bu devlet adamlarının daha evvelki hiçbir toplantısı, bu türden pratik sonuçlarla bu denli hızlı bir biçimde sonuçlanmamıştı. İlkesel olarak kabul edilmiş olan üstün birlik adına, her birinin detaylı olarak şu ya da bu türden bir tavizi kabul etmiş olması gelecek için büyük bir umudun göstergesi." 14 Şubat günü *Daily Telegraph* şu açıklamada bulunuyordu:

> "Kırım Konferansı'na gelen tepkiler, Üç Büyük devletin son derece parlak bir başarı elde ettikleri iddiasını tamamen doğruluyor, çünkü önceden tahmin edilemez bir başarı bu. Herhangi bir konuda uyuşmazlık olsaydı, düşmanın Müttefikler arasındaki ciddi bir anlaşmazlık yoluyla kurtuluşa gideceği umudu; düşmanın bu son umudu, tamamen abes olmayabilirdi. Gerçekte tüm sorunlar her üç katılımcı tarafından da nesnel ve mantıklı bir ruh hali içinde ele alınmıştır ki bu da gelecek için en umutlu işarettir."

Sovyet basını tarafından da aynı şekilde iyi karşılandı konferans. *The Times* muhabirinin Moskova'dan gönderdiği haberde şunlar yer alıyordu: "Kırım Konferansı'nın sonuçları, en sıcak ve en içten onay ve memnuniyetle karşılanıyor her yerde." Önde gelen bir Sovyet yorumcu D. Zaslavskiy şöyle yazmıştı:

> "Kırım Konferansı tüm Avrupa'nın demokratikleşmesini ilan etmiştir. Halklar kendileri için istedikleri hükümeti seçmekte özgürdür, fakat demokratik olmalıdır. Galip gelen güçlerin doğrudan talebi budur. Bu talep, Nazizmi tüm biçimleriyle dünya üzerinden silme isteğinden doğuyor doğrudan doğruya. ...

> Demokrasinin farklı biçimleri var. İngiltere tarihsel bir demokrasi türü. ABD bir başka türü. SSCB bir üçüncüsü. Kurtarılan Avrupa'nın halkları, Nazizmin ve faşizmin son izlerinin yok edilmesi ile kendi seçimlerine göre demokratik kurumlarını oluşturma fırsatına kavuşuyor. Tarihsel olarak gelişmiş tüm demokrasi biçimlerini kendilerine örnek alabilirler."

Moskova ve Tüm Rusya Piskoposu Kutsal Aleksiyus tarafından yapılan ve Sovyet basınında 17 Şubat tarihinde yayınlanan bir açıklama aşağıdaki pasajı içeriyordu:

> "Kırım Konferansı kararları hakkındaki bildiri ... Kilise çevrelerinde büyük bir memnuniyet ve mutlulukla karşılanmıştır. Tüm dünyanın barışa kavuşması için sağlam bir temel atılmıştır. Kilisenin her zaman dua ettiği şey, 'Tüm Dünya için Barış,' şimdiden yakın gelecek için tahayyül edilebiliyor. ... Kilise bu parlak Hıristiyan özlemlerini ve umutlarını kutsuyor ve hâlâ direnen düşman kuvvetlerinin ezilmesi için Müttefik ordularının giriştiği muharebelerin başarıyla sonuçlanabilmesi ve bu denli çok arzulanan ve bozulmaz barışın savaşın bitap ettiği halkın üzerinden doğan bir güneş gibi yükselmesi için daha da büyük bir coşku ile dua ediyor."

Anlaşılabilir bir biçimde Alman basını Yalta kararlarına köpürmüştü. 25 Şubat günü, Dr Goebbels *Das Reich*'te şunları yazmıştı:

> "Eğer Alman halkı silahlarını bırakırsa, doğu ve güneydoğu Avrupa'nın tamamı, Reich ile birlikte, Rus işgaline girecektir. Demir perdenin ardında, insanların kitlesel katliamları başlayacak ve geriye kalacak tek şey kaba bir makineleşme, proletaryanın ve dış dünya hakkında hiçbir şey bilmeyen çaresiz köle hayvanların günden güne mayalaşan kütlesi olacaktır."

Churchill'in "zaferi mümkün kılan amaç ve eylem birliğini gelecek barış çerçevesinde sürdürme ve güçlendirme" sözünü unutup Dr Goebbels'in "demir perde" sözünü benimsemesi ve Başkan Truman'a gönderdiği bir telgrafa koymasından üç ay önce kaleme alınmıştı bu yazı. Missouri'de yaptığı ve Das Reich'te Goebbels tarafından ifade edilen fikirlerle tüm detaylarda ortaklaşan bir konuşmada bu ifadeyi ölümsüzleştirmesine bir yılı aşkın bir süre vardı daha. Churchill bu makaleden açıkça etkilenmiş olsa da, onunla kendisini özdeşleştirmesi için zaman henüz olgunlaşmamıştı. Batılı Müttefikler Kızıl Ordu'ya ve askerlerinin hâlâ ortak bir ülkü olduğuna inandıkları şey için Kızıl Ordu'nun göstereceği fedakarlıklara ihtiyaç duymaya devam ediyorlardı.

27 Şubat günü, Churchill, Avam Kamarası'na resmi bir belge olarak sunulmuş olan Kırım Konferansı raporu hakkındaki tartışmayı açtı ve şu önergeyi sundu:

> "Meclis, Kırım Konferansı'nda üç büyük gücün kabul ettiği ortak politika beya-

nını onaylar ve özel olarak da yalnızca ortak düşmanın nihai olarak yenilgiye uğratılmasında değil ama aynı zamanda kazanılacak zaferden sonra savaşta olduğu gibi barışta da eylem birliğini sürdürmek konusundaki kararlılıklarını memnuniyetle karşılar."

Churchill yukarıdaki önergeyi sunarken, Kırım Konferansı'nda alınan kararları, Polonya'ya ilişkin kararlara özellikle atıfta bulunarak cesurca savundu:

"Mareşal Stalin ve Sovyetler Birliği, Polonya'nın mutlak bağımsızlığının korunacağı yönünde son derece ciddi beyanatlarda bulundu ve şu anda hem Büyük Britanya hem de Birleşik Devletler bu karara katılıyor. ... Polonyalılar geleceklerini kendi ellerine alacaklar, bunun önünde tek bir koşul var; Müttefikleri ile uyum içinde Rusya'ya dost bir politikayı mertçe izlemeliler. Bu kesinlikle makul. ... Kırım'dan ve iletişimde olduğum diğer tüm kaynaklardan buraya taşıdığım izlenim şu ki Mareşal Stalin ve Sovyet liderleri Batılı demokrasiler ile şerefli bir dostluk ve eşitlik ilişkisi içinde yaşamak istiyorlar. Sözlerini tutacaklarını da hissediyorum. Yükümlülüklerine, kendi çıkarlarına ters düşse de, Rus Sovyet Hükümeti'nden daha sağlam şekilde bağlı duran hiçbir hükümet tanımıyorum. Burada Rusların iyi niyeti hakkında bir tartışmaya girişmeyi mutlak biçimde reddediyorum. Bu meselelerin dünyanın tüm geleceğine dokunduğu açık. Eğer Batılı demokrasiler ile Rus Sovyetler Birliği arasında korkunç bir ayrılık ortaya çıkarsa, insanlığın kaderi kasvetli olur aslında."

Ertesi gün, Binbaşı Petherick tarafından Meclis'e bir değişiklik önergesi sunuldu. Petherick, "antlaşmaya ve Atlantik Bildirgesi'nin 2. Maddesi'ne aykırı olacak şekilde müttefik bir ülkenin topraklarını başka bir güce devretme kararını," kınıyordu. Muhtemelen, 1920 yılında Riga Anlaşması çerçevesinde Polonya tarafından alınan toprakların; yani Batı Ukrayna ile Batı Belarusya'nın SSCB içerisindeki Sosyalist Cumhuriyetlerine iade edilmesine atıfta bulunuyordu. Üç gün boyunca devam eden tartışmada, ana önergeye getirilen bu değişiklik önergesi üzerine pek çok kişi konuştu.

Lord Douglass, anlaşmayı "bir adalet eylemi" olarak imzalayamayacağını söyledi. Deniz Albayı McEwan, "onay korosuna katılamayacağını" açıkladı ve Deniz Albayı Graham, "Polonya'nın egemenliği ya da toprak bütünlüğüne halel getirilmeyeceği" konusunda hükümetin daha önceki taahhüdü ile "bu ülkenin onurunu" Başbakan'ın nasıl uzlaştıracağını sordu. Sör Archibald Southby "Polonya sorununa onayımı alabilecek herhangi bir çözüm getirilmemiştir," dedi.

Açıklamasını açıkça ve özellikle bu inatçı muhaliflere yönelten Harold Nicolson şunları söylemişti:

"Polonya'nın geleceğini düşünürken kendim de karamsardım. ... açgözlü bir bakış açısı edinmek Rusya için çok doğal bir şey olacaktı. Ama hayır, böyle yapmadılar. ... Onlar için şunu söylemenin ne denli kışkırtıcı olduğunu anlamak gerek: 'Batılı ulusların ne söylediği umurumuzda değil, bu savaştan 1912'deki Avrupa haritasıyla çıkacağız, sınırlarımız Çarlık Rusyası'nın sınırlarının uzandığı yerlere uzanacak.' Bunu yapmamış olmaları çok keskin bir rahatlamaya neden olmalı."

Emmanuel Shinwell şunları söylüyordu: "Hükümete sık sık muhalefet ettim ve yine muhalefet edebilirim, ancak Yalta beyanlarının, daha önce ulaşılan herhangi bir noktaya göre muazzam bir ilerlemeyi temsil ettiğini söylemek istiyorum. Kalıcı bir barışa doğru ilk kesin adımı attıklarına inanıyorum." Tartışmayı hükümet adına sonlandıran Anthony Eden şunları söylemişti:

"Konuşmalardan bazılarını dinlerken, muhterem dostlarımdan kimilerinin, Polonya hakkında konuşurken, akıllarında yalnızca Polonya'yı taşımadıklarını düşündüm; ordularının görkemli zaferleriyle coşan Rusya'nın Avrupa'yı hâkimiyeti altına almayı hayal ettiği korkusunu da zihinlerinde taşıdıkları hissine kapılmadan edemedim. Bu elbette Alman propagandasının değişmez teması. Gün be gün ve üst üste her gece ortaya dökülüyor bu propaganda ve her türden beklenmeyen biçimde ve kılıkta bizi buluyor.

"Savaştan önce temaları buydu. O zaman Bolşevik heyuladan söz ediyorlardı ve Hitler ne kadar iyi kullandı bunu. Nuremberg'e giden ziyaretçiler tanıştıkları Almanlar'dan Rusya korkusunu ne denli sık işitiyorlardı. Hitler'le yaptığım görüşmelerde bu mesele benim de önüme atılmıştır. Bu temanın, savaştan önce, Sovyet Rusya ile karşılıklı anlayış geliştirmemizi zorlaştıran bir unsur olduğundan şüphe edebilir mi hiç kimse?

"1939 yılında Rusya, ülkemiz ve Birleşik Devletler arasında Yalta'da pekiştirdiğimiz birlik olsaydı, şimdiki savaşın yaşanmayacağından şüphe edebilir mi hiç kimse? Daha da ileri gidiyorum. Bu birliğe sahip çıktığımız sürece, bir başka savaşın yaşanmayacağından şüphe edebilir mi hiç kimse? Bir daha hiçbir zaman savaşın yaşanmayacağı koşulları oluşturabileceğimizi söylemiyoruz, ama bu birliğe sahip çıkarsak, 25 veya 50 yıllık bir barışı tesis edebiliriz ya da kim bilir... Ama bu birliğe sahip çıkmadığımız sürece, böylesi bir süre boyunca barış olmayacak.

"Son olarak, muhterem dostlarıma söylemek istediğim bir şey var. Hata yapmayın. Bu kavga durduğu anda, Almanya tekrar eski propaganda teması ile ortaya çıkacak. Bizi Rusya'ya karşı, ve Rusya'yı Amerika'ya ve bize karşı kullanmaya çalışacak yine. ... Bu oyuna gelmemek için çok dikkatli olalım."

28 Şubat tarihinde Meclis'e getirilen değişiklik önergesi, 25 oya karşılık 396 oyla reddedildi. Churchill tarafından sunulan ilk önerge, sıfıra karşılık 413 oyla 1 Mart günü kabul edildi, fakat yaklaşık 30 parlamenter gösterişli bir biçimde çekimser oy kullan-

mıştı. Oylar alınırken, Sovyet-Polonya sınırı konusundaki karara karşı bir protesto olarak Meclis'te oturdular, oysa hiçbirisi, tartışma devam ederken, hem Sovyet hem de Polonya hükümetleri tarafından kabul edilebilecek bir alternatif koymamışlardı ortaya. İronik bir biçimde, Churchill'in telaşlanması için daha büyük bir neden oluşturan şey önerilen Polonya-Almanya sınırı oldu.

Avam Kamarasının Churchill'in önergesini kabul ettiği gün Lordlar Kamarası da Kırım Konferansı kararlarını oybirliği ile onayladı. 4 Mart günü Avam Kamarası'nda yürüyen tartışmalar hakkında yorumda bulunan *Reynolds News* şunları söylüyordu:

> "Daimi bir barışın temelleri, Polonya hakkında geçen hafta alınan kararlarla ve Yalta anlaşması ile biraz daha pekiştirildi. Birinci meselede, parlamentonun oyları ulusun fikrini doğru bir biçimde yansıttı. Polonya'dan Rusya ile Batı arasına yerleştirilecek bir takoz çıkarmaya çalışmış olan bir avuç Tory, eğer kendi önyargılarından daha ikna edici bir şeyi yansıttıklarını düşünüyorlarsa kendilerini kandırıyorlar."

ABD'de Roosevelt 1 Mart günü Kongre'nin bir birleşik oturumuna bilgi verdi ve şunları söyledi:

> "Tarih boyunca Polonya Rusya'ya karşı saldırıların yapıldığı koridor olmuştur. Bu kuşağın tarihi boyunca Almanya Rusya'ya iki kez bu koridordan darbe indirmiştir. Avrupa güvenliğini ve dünya barışını güvence altına almak için güçlü ve bağımsız bir Polonya gereklidir. Polonya'nın sınırlarına ilişkin karar pratik olarak bir uzlaşma idi. Bu uzlaşma çerçevesinde Polonyalılar, Curzon hattında kaybettiklerine karşılık kuzeydeki ve batıdaki topraklarda tazminat alacaklar. Batı sınırının hudutları nihai barış konferansında kalıcı olarak belirlenecek. Curzon Hattı'nın doğusunda kalan halkın esas itibariyle Beyaz Rus ve Ukraynalı olduğu ve hattın batısında kalan halkın esas itibariyle Polonyalı olduğu iyi bilinen bir gerçektir. 1919 kadar erken bir tarihte Müttefiklerin temsilcileri Curzon Hattı'nın iki halk arasındaki adil bir sınırı temsil ettiğini kabul etti. Polonya konusundaki anlaşmanın, bu koşullar altında, özgür, bağımsız ve müreffeh bir Polonya devleti için mümkün olan en umut vadeci anlaşma olduğu kanısındayım."

27 Mart günü *Daily Herald*'ın diplomasi muhabiri şu haberi verdi: "Londra'daki Polonya Sosyalist Partisi Komitesi'nin 12 [metinde aynen böyle] üyesinden dördü mevcut hükümetin politikalarını destekleyemedikleri gerekçesiyle Komite'den çekilmiş durumda." General Bor'un Başkomutan olarak atanmasına ve M. Arciszewski'nin Kırım halkına dönük tutumuna karşı çıkıyorlardı.

19 Mart günü, *Daily Telegraph*'ın diplomasi muhabiri şu yorumda bulunuyordu: "Londra'daki Polonya Sosyalist Partisi'nin Yürütme Komitesi'nin 11 [metinde aynen

böyle] üyesinden dördünün istifası ile birlikte, Polonya hükümeti Polonya siyasal yaşamını temsil etme iddiasından ciddi biçimde yoksun kalmaktadır."

21 Mart günü, Londra'daki Polonya Ulusal Konseyi, "Polonya Başkanı'nın" emriyle feshedildi. Konseyin neredeyse yarısı "Hükümet"in demokratik olmayan politikasına karşı çıktı ve artık Kırım Konferansı'nın kararlarını kabul etmeleri gerektiğini savundu. Birleşmiş Milletler Konferansı 1945 Nisanı'nda San Francisco'da bir araya geldiğinde, ne Londra göçmen "Hükümeti" ne de Polonya Geçici Hükümeti katılmak için davet edildi.

Nisan ayında bir tarihte, General Okulicki önderliğindeki 16 Polonyalıdan oluşan bir grup, Sovyet hatları gerisinde yasadışı faaliyetlerde bulundukları için Sovyet yetkilileri tarafından tutuklanmışlardı. Doğal olarak Sovyet Hükümeti, soruşturmalar hâlâ ilk aşamadayken bu vakayı duyurmadı. Bundan yararlanan Londra Polonyalıları bu adamların ortadan kaybolduğu yolunda dedikodular yaymaya başladı. 2 Mayıs günü Avam Kamarasında konu hakkında sorular getirildi gündeme. Üç gün sonra, Sovyet hükümeti, Sovyet ordularının art alanında yasadışı radyo vericileri besleme ve "yüzü aşkın Kızıl Ordu subay ve erinin yaşamını kaybetmesi"ne"neden olan faaliyetlere girişme gerekçesiyle tutuklanan kişilerin bazılarına karşı suçlamalar getirileceğini duyurdu.

Pek çok insanı şaşırtan bir biçimde hem Eden hem de Stettinius bu basit hainlerin eylemlerini savundular. 11 Mayıs'ta *The Times*'in Moskova muhabiri Stalin'den konu hakkında bir açıklama yapmasını istedi; çünkü basında tutuklanan kişilerin yeni bir Polonya geçici hükümetinin kurulmasını tartışmak üzere Moskova'ya davet edilen bir heyetin üyeleri olduğu haberi verilmişti.

Stalin, açıklamasında, tutuklamaların yeni bir Polonya geçici hükümetinin kurulması ile hiçbir ilgisi olmadığını ve tutuklanan kişilerin müzakere için davet edilmiş olmadıklarını söyledi. Sovyet hükümeti kanuna muhalefet edenlerle müzakere etmiyordu. Dava 18 Haziranda açıldı. Sanıklar, "Kızıl Ordu'ya karşı doğrudan doğruya yıkıcı eylemler gerçekleştirmek; Kızıl Ordu subay ve erlerine karşı terörist eylemler gerçekleştirmek; silahlı yeraltı müfrezeleri ile saptırma ve saldırı eylemleri örgütleme ve Sovyetler Birliği ve Kızıl Ordu aleyhtarı propaganda yürütmekle" suçlanıyordu.

Dava 21 Haziran günü sona erdi. Suçlu bulunan kişiler dört ay ila on yıl arasında değişen hapis cezaları aldılar. Savcı suçların ciddiyetini vurguladıktan sonra yine de ölüm cezası istemedi, çünkü Londra Polonyalılarının direktifleri doğrultusunda hareket ettiklerine inanıyordu. Ayrıca Polonya'da Kızıl Ordu'nun kazandığı zafer sayesinde bu kişilerin "artık vurulma cezasını gerektirecek derecede bir tehlikeyi temsil etmediklerine" inanıyordu.

Dava sırasında tutuklular, Kızıl Ordu'ya karşı çeşitli düzeylerde sabotaj eylemleri gerçekleştirdiklerini itiraf ettiler ancak Londra'da bulunan sürgündeki Polonya hü-

kümetinden gelen direktiflere dayanarak böyle yaptıklarını savundular. *The Times* 22 Haziranda şu yorumda bulundu: "son on iki aydır burada ve başka yerlerde bulunan Polonya ajanlarının giderek daha açık hale gelen Rus karşıtı faaliyetlerini endişeyle izlemiş olanlar için şaşkınlığa neden olmayacak bu itiraflardaki hiçbir şey." *Daily Telegraph*'ın Moskova muhabiri dava konusunda şu haberi veriyordu: "Davanın bütününü izleyenler, adaletin emrettiği cezaların merhamet duygusuyla ve cömertçe hafifletildiğini hissetti."

Bu arada, Polonya Geçici Hükümeti'nin yeniden örgütlenmesi konusundaki tartışmalar Moskova'da ilerliyordu ve 23 Haziran tarihinde Polonya Ulusal Birlik Geçici Hükümeti'nin kurulduğunu ve bileşimini ilan eden bir açıklama yayınlandı. 5 Temmuz günü İngiliz ve Amerikan hükümetleri "Londra Polonya Hükümeti"ni tanımaktan vazgeçtiklerini açıkladılar.

Sovyet haber ajansı TASS ile yapılan bir röportajda, Polonya Ulusal Birlik Geçici Hükümeti'nin Başbakanı olan Bay Osubka-Morawski şunları söylüyordu: "Polonya-Sovyet sınırı anlaşması halklarımız için muazzam bir tarihsel önem taşıyor, çünkü yüzyıllardır nefret ve kavgayla alevlendirilmiş olan sınır sorununu radikal bir biçimde çözmekle kalmıyor; ama aynı zamanda halklarımızın dostane ve kardeşçe bir biçimde iyi komşuluk ilişkileri içinde bir arada yaşaması için güçlü bir temel oluşturuyor."

Moskova'dan yayın yapan spiker Viktorov kesin bir tonla şu açıklamada bulunuyordu: "Artık Polonya sorunu yok. Sovyetler Birliği ile Polonya arasındaki devlet sınırının kurulması, Polonya-Sovyet ilişkilerinde gerçekleşmiş olan radikal değişikliğin kuvvetli bir kanıtı." W. P. ve Zelda Coates'in 1948 yılında yayınlanan *Rus-Polonya İlişkilerinin Altı Yüzyılı* başlıklı anıtsal eserlerinin son sayfasında şöyle yazar:

> "Sovyet-Polonya ilişkilerinin geleceği ne olacak? Bize göre ve doğal adaletin içerdiği bütün ilkelerle yargı verildiğinde, son altı yüzyıl boyunca herhangi bir zaman olduğundan daha elverişli; yani Polonya 14. yüzyıl ortasında Rus topraklarını işgal edip Galiçya'yı kendi topraklarına kattığından beri. ...
> "Rusya gibi büyük bir devletin Polonya'nın Rus topraklarına daimi olarak el koymasına ve işgal etmesine razı olması beklenemezdi. Polonya'nın etnik sınırları içerisinde doğal ve adil olan bağımsızlık talebi de aynı derecede makul.
> "Riga Anlaşması'nın taşıdığı haksızlıklar ve budalalıklar şimdi düzeltilmiş oldu ve SSCB bunu sıcak biçimde karşıladı. Her iki ülke için de zararlı olan uzun ve trajik bir tarih kapanmış oldu. Son söz yazıldığında, bunun iki Slav halkı arasında mutlu ve yararlı bir işbirliğini anlatan bir bölüm olmasını ümit edebiliriz yalnızca."

Fakat Polonyalı faşistler yok olmamışlardı. Alexander Werth, *Savaşta Rusya* başlıklı kitabında, kendisine şunları söyleyen bir Sovyet albayı ile nasıl konuştuğunu anlatır: "Her yerde, özellikle de Cracow gibi yerlerde pek çok Yurt Ordusu ve Nazi terö-

risti var." Olağanüstü büyük bir Batılı gazeteciler grubunun Polonya'ya gelmesi, bazı keskin Sovyet karşıtı gösterilere yol açtı. Werth'e göre, yalnızca "yeraltı" hareketinin hâlâ etkin olduğunu göstermek için kaldığı otelin dışında iki Kızıl Ordu askeri vurulmuştu. Kendisinin ve diğer gazetecilerin Polonya "entelektüelleri" ile katıldığı toplantılar, Sovyetler Birliği'ne dönük şiddetli suçlamaların damgasını vurduğu toplantılar olmuştu ve Pilsudski'nin Cracow'daki mezarı şimdiden bir anti-Sovyet mabet haline gelmişti. Katolik Kilise'nin Polonya'daki pek çok lideri de kurtarıcılarına karşı düşmanca bir tavır içindeydi.

Polonya'daki tüm bu anti-sosyalist unsurlara ek olarak, hâlâ yurtdışında yaşayan muhtelif göçmen kategorileri vardı. Bunların çoğu gizleniyor ve Polonya'nın halk hükümetini devirip zamanı tersine çevirebilecekleri günü bekliyorlardı. Polonya-Sovyet dostluğunu baltalamayı ve halk egemenliğine son vermeyi amaçlayan pek çok girişim kaydedecekti tarih, fakat bunların hiçbirisi başarılı olmayacaktı.

***

1945 yılının ilk döneminde, Anglo-Sovyet dostluğunu ve karşılıklı anlayışı derinleştirmeyi amaçlayan çok sayıda diplomatik faaliyet oldu. 1 Ocak tarihinde *The Times* İngiltere'ye gelen Sovyet Askeri Heyeti'nin başkanı Tümgeneral A. V. Vasilyev'in bir resmini yayınladı. Resimde, Sandhurst'taki Kraliyet Harp Okulu'nda yapılan resmigeçide asker selamıyla karşılık veriyordu. Bu okulun tarihinde ilk kez bir Sovyet subayı bu törene katılmak üzere davet edilmişti. Resmigeçide asker selamıyla karşılık verdikten sonra Tümgeneral Vasilyev Doğu Grinstead'dan Subay Cadet C. Jeffrey'e Şeref Kemeri'ni sundu.

10 Ocak günü, *Daily Express*'e göre, "Kraliyet Mührünü taşıyan Lord Beaverbrook ve Üretim Bakanı Bay Oliver Lyttelton bir önceki gün Rusya'nın en yüksek askeri onur nişanlarından biri olan Birinci Sınıf Suvorov nişanını aldılar. Nişanlar Sovyet Büyükelçisi Bay Gusev tarafından takdim edildi."

Parlamenter Albay Walter Elliot başkanlığındaki bir İngiliz Parlamento Delegasyonu 15 Ocak günü Moskova'ya vardı. Moskova'da onları karşılayan Yüksek Sovyet üyeleri ile Sovyet Dışişleri Bakanlığı temsilcileriydi. Ayın 25'inde Stalin ile bir görüşmeleri oldu ve Sovyet halkı tarafından her yerde sıcak bir biçimde karşılandılar.

Londra'daki Sovyet Büyükelçiliği'nde, Stalingrad'da Almanların yenilgiye uğratılmasının yıldönümünde yani 1 Şubat'ta, bu kahraman kentin meclisi tarafından gönderilen hediyeler, Stalingrad'a Kral VI. George tarafından sunulan Onur Kılıcı'nı yapmış olan zanaatçılara verildi.

Ancak bu dostane alışverişe ve iyi niyet ifadelerine rağmen, pek çok kişinin zihninde savaş sona erdiğinde Sovyetler Birliği ile bir kopuşun gündeme geleceği korkusu var-

dı. Bu korkuyu taşıyan Liberal Parti Lideri Sör Archibald Sinclair 3 Şubat günü bir parti meclisinde şunları söyledi: "Üç büyük güç, insanlığın vekilleri olma görkemli görevini üstlenmelidir. Ana mesele hâlâ şu ki eğer İngiltere, Rusya ve Amerika birbirini anlamayı ve birlikte çalışmayı öğrenirse, büyük çaplı herhangi bir savaşın ortaya çıkması mümkün olmayacak. Eğer İngiltere, Rusya ve Amerika birbirlerinden koparlarsa, savaş kesinlikle gündeme gelecek."

Mart ayı boyunca doğudan ve batıdan Müttefik kuvvetleri Almanlar üzerindeki amansız basınçlarını sürdürdüler. Ayın ilk gününde ABD kuvvetleri Munchen-Gladbach'ı[45] ele geçirdiler, ikinci gününde Trier ve Kreferd'i ve altıncı günüde Cologne'yi aldılar. 7 Mart günü, Remagen'de Ren'i geçtiler. İngiliz ve Kanadalı kuvvetler ayın 8'inde Xanten'deki Alman köprübaşına saldırdılar ve ertesi gün kenti ele geçirdiler. ABD kuvvetleri 12 Mart'ta yeni bir saldırı başlattı ve ayın 17'sinde Conlenz'i ele geçirdi. Worms ve Saarbrüken ayın 19'unda ve Ludwigshawen ayın 21'inde düştü. 13 Mart günü, Feldmareşal Montgomery komutasındaki Müttefik kuvvetleri Rees ve Wesel arasındaki Ren'i geçmeye başladılar. Bu arada ABD kuvvetleri ayın 24'ünde Dormstadt'ı ve 29'unda Mannheim'i almak üzere bastırıyordu.

Bu dönem boyunca doğu cephesinde Kızıl Ordu zorlu dirence karşı ilerlemeye devam etti. Stolp 9 Mart'ta ele geçirildi, Oder'in doğu sahili üzerinde yer alan Kustrin 12'sinde, Brandenburg 17'sinde, Gdynia 28'inde ve Danzig 30'unda.

2 Nisan günü Fransızlar Heidelberg altından doğuya doğru giden Yedinci ABD Ordusunun sağında Ren'i geçtiler. Alman orduları, doğu cephesi üzerindeki yolun her bir metresinde direnmeye devam ediyor olmalarına rağmen, batı cephesinde her yerde aceleci bir geri çekiliş içindeydiler.

Savaşın sonunun görünmeye başladığını hisseden Churchill 5 Nisan günü "Batıdaki Alman ordularının tayin edici bir biçimde kırıldığı" konusunda bilgilendirdi Stalin'i. 7 Nisan tarihli bir yazışmada Churchill'in mesajını aldığını onaylayan Stalin şaşkınlığını şu şekilde ifade ediyordu:

> "Almanların doğu cephesinde 147 tümeni var. Batı cephesi üzerindeki kuvvetlerine destek sağlamak için doğu cephesinden 15 ila 20 tümen çekebilirlerdi tehlikeye düşmeden. Yine de böyle yapmadılar ve yapmıyorlar. Ölü bir adamın lapaya ihtiyaç duyduğu kadar ihtiyaç duydukları Çekoslovakya'daki kuytu bir istasyon olan Zemlenice için Ruslara karşı umutsuzca savaşıyorlar; ama Osnabrück, Mannheim ve Kassel gibi Almanya'nın kalbinde yer alan önemli kentleri direnç göstermeksizin teslim ediyorlar. Almanlar cephesinden bakıldığında, bu davranışın en azından garip ve anlaşılmaz olduğunu kabul edersiniz."

[45] Mönchengladbach'ın eski söyleniş biçimi -yayınevinin notu

Gerçekte o kadar da garip değildi, çünkü kesinleşen yenilgi karşısında Nazi liderlerinin stratejisinin, koşulsuz teslimiyetten kaçınmak amacıyla İngiltere ve ABD ile ayrı bir anlaşma imzalama umuduyla doğuda Kızıl Ordu'nun ilerlemesini her ne pahasına olursa olsun yavaşlatmak olduğu şimdiden açık hale geliyordu.

28 Mart günü, General Eisenhower Stalin'e bir telgraf göndermişti. Bir kumandandan diğerine giden bu telgrafta, Elbe'ye ulaştıktan sonra, ana hücumunu Erfurt-Leipzig-Dresden ekseni boyunca yapacağını ilan ediyordu. Bu eksen geri kalan Alman kuvvetlerini ikiye bölecekti. Bu plan Churchill'in onayını almamıştı ve Churchill 31 Mart günü Eisenhower'e telgraf göndererek şu soruyu soruyordu: "Neden Elbe'yi geçip mümkün olduğunca doğuya ilerlemeyelim?" 1 Nisan tarihini taşıyan ve Roosevelt'e gönderdiği bir mektupta Churchill şunları yazıyordu: "Rus orduları hiç şüphesiz tüm Avusturya'yı aşıp Viyana'ya girecekler. Eğer Berlin'i de alırlarsa, ortak zaferimize ezici katkıyı yapanın kendileri olduğu izlenimleri zihinlerine gereğinden güçlü bir şekilde kazınmayacak mı ve bu da gelecekte ağır şüphelere ve çetin güçlüklere neden olacak bir ruh haline sokamaz mı onları? Bu nedenle siyasal bir noktadan kalkıldığında, Almanya'nın içine doğru mümkün olduğunca doğuya ilerlememiz gerektiğini ve eğer Berlin erişim alanımıza girerse, onu mutlaka almamız gerektiğini düşünüyorum."

Bir süredir Roosevelt'in sağlığı ciddi biçimde endişe konusuydu. Artık sağlığı o denli kötüleşmişti ki Churchill'in 1 Nisan tarihli mektubunda gündeme getirdiği soru ile General Marshall ilgilenmek zorunda kalmıştı. Fakat bu arada Eisenhower Churchill'in daha önceki telgrafını yanıtlamış ve "sizin önerileriniz ile benim planım arasındaki tek fark zamanlama ile ilgili bir farktır" ve "eğer herhangi bir anda çöküş birdenbire cephe boyunca her yerde ortaya çıkarsa, ileriye doğru akın etmeliyiz ve Lübeck ile Berlin önemli hedeflerimiz arasında olur bu durumda," diyerek Churchill'i rahatlatmaya çalışmıştı.

12 Nisan 1945 tarihinde, Başkan Roosevelt birden bire yıkıldı ve bilincini yeniden kazanamadan öldü. Bu ortak ülkü açısından üzücü bir kayıptı. Birleşmiş Milletlerin ittifakını inşa etmede ve Tahran ile Yalta'da alınan kararlarda oynadığı rol, ona dünya tarihinde şerefli bir yer veriyor. Halefi Harry S. Truman, Amerika'nın "hiçbir zaman kısmi zafere yönelik herhangi bir plana taraf olmayacağını" ilan etti ve şunları söyledi: "savaş suçlularını cezalandırma kararlılığımızı hiçbir şey sarsmayacak, onları cehennemin dibine kadar izlememiz gerekse bile." Fakat daha sonraki eylemleri bu güzel sözleri ile uyuşmadı.

Roosevelt'in ölümü anti-faşist koalisyonun sonunun başlangıcını haber verdi. Truman'ın iktidara gelmesi soğuk savaşın başlangıcını işaretledi. Roosevelt'in hastalığı döneminde, Truman iktidarı devralmak için kuliste bekliyorduysa da, Churchill'in daha sonra "ölümcül bir boşluk" olarak tarif edeceği şey vardı; "Başkan Roosevelt'in gücünün solması ile Başkan Truman'ın devasa dünya sorununu avucunun içine alması arasında." Bunlar Churchill'in kendi sözcükleriydi. Alman askeri gücünün yaklaşan

yıkımı sonucunda İngiltere ve Sovyetler Birliği ortak düşmanlarını yitirdiler ki bu ortak düşman Churchill için "aralarındaki tek birlik bağıydı." Artık Sovyetler Birliği'nin "özgür dünya" için ölümcül bir tehlike haline geldiğine inanıyordu ve sonuç olarak Sovyetler Birliği'nin ileriye doğru akınına karşı Avrupa'da yeni bir cephenin yaratılması gerektiğini düşünüyordu; mümkün olduğunca doğuya doğru. Berlin'in Anglo-Amerikan orduları tarafından işgal edilmesini ana hedefi olarak belirlemişti ve Prag'a girmelerini yalnızca bir nebze daha az önemli bir hedef olarak görüyordu. Churchill işte bu nedenle Eisenhower'i doğrudan doğruya Berlin'e bastırmaya zorlamıştı. Ancak ABD Genelkurmayı Eisenhower'in stratejisini desteklemişti. Almanya'ya karşı verilen savaşın geldiği noktanın, mümkün olan en kısa zamanda tam zaferi getirmek için hangi önlemlerin alınması gerektiğini yargılama işini savaş alanındaki üst kumandana bıraktığında ısrar ettiler.

18 Nisan günü Churchill Sovyet bölüklerinin batı Avrupa içine ilerlemesini engellemeye dönük planını ilerletmek amacıyla Truman'a seslendi. Kızıl Ordu'nun Almanya'nın doğu yarısında karşılaşmış olduğu ve şimdi Berlin için verilen savaşta karşılaştığı zorlu direnç nedeniyle Batılı Müttefikler işgal bölgesi konusunda mutabakat sağlandığında beklenenden daha fazla ilerlediler Almanya içlerine. Fakat Churchill Truman'a cömertçe şu bilgileri verdi: "İşgal bölgelerine bağlanmaya oldukça hazırım, ama Müttefik bölüklerimizin veya sizin Amerikan bölüklerinin yerel bir Rus generalinin nezaketsiz talebi nedeniyle herhangi bir noktada geri itilmesini istemiyorum." Churchill, Ruhr ve Almanya'nın büyük imalat kentlerini talep etmekte gösterdiği telaşta bunun daha küçük bir nüfusa sahip fakat gıda yetiştirmek bakımında çok daha büyük bir potansiyele sahip bir bölgenin komutasını Sovyet ordularına bıraktığını unutmuştu. "Şu anda elde ettiğimiz taktik pozisyonlardan hareket etmeden önce, ... Almanya'da üretilen gıdanın adil biçimde bölüştürülmesini" Sovyet yetkililerine kabul ettirmeye çalışmaları gerektiğini söylemişti.

Artık Churchill, sanki İngiltere çoktan Sovyetler Birliği ile savaşa girmişçesine konuşlandırmaya çalışıyordu kuvvetlerini. 19 Nisan günü, o dönem Washington'da bulunan Eden'e bir telgraf gönderdi. Bu telgrafta artık Batılı Müttefiklerin "Berlin içine girişi zorlayacak bir pozisyonda doğrudan doğruya bulunmadıklarından" dem vuruyor ama Montgerney'nin Lübeck'i mümkün olan en kısa sürede almasının en önemli konu olduğundan söz ediyordu. Şunları ekliyordu ardından: "Stettin'den gelen Rus dostlarımızdan önce Lübeck'e varmamız daha sonraki pek çok tartışmayı ortadan kaldıracaktır." Hareketin amacı elbette Kızıl Ordu'nun Danimarka ile bağlantısını kesmekti. Churchill'in telgrafının son paragrafı şöyleydi:

> "Bundan sonra ama kısmen de aynı anda, Rusları Linz'de karşılamak için oraya baskı yapmanın ve aynı zamanda bir Amerikan kuşatma hareketi ile Stuttgart'ın güneyinde kalan bölgeyi ele geçirmenin iyi olduğu düşünülüyor. Almanların atom araştırmaları ile bağlantılı ana tesisleri bu bölgede yer alıyor ve bu konuyla ilişkili özel gizlilik adına bu tesisleri ele geçirmemiz iyi olacak."

Eden Churchill ile tüm detaylar konusunda mutabık olduğu yanıtını verdi. Churchill'i bir konuda uyarmayı da uygun görüyordu: "Eminim ki Prag hâlâ aklınızda. Eğer Amerikalılar Çek başkentini işgal ederse, bu Ruslara çok iyi gelebilir." Fakat Berlin konusunda olduğu gibi Prag için de koşullar tersine hükmetti.

Churchill'in Eden'e telgrafını gönderdiği gün; yani 19 Nisan tarihinde, Hitler doğu cephesindeki askerlerinden sıkı durmalarını isteyen bir metin yayınladı, bu arada Berlin'in bir Alman kenti olmaya devam edeceği konusunda onlara güvence veriyordu. Geri çekilme emri veren her kim olursa oracıkta vurulmasını talep ederek bu metni uç noktasına götürüyordu. Ardından, 22 Nisan günü, batı cephesindeki tüm bölüklerini çekip Berlin savaşına sevk etti onları. Ancak bu çaresiz önlemlere rağmen, Sovyet bölüklerinin kentin çevresini kuşatıp kapatmasını önleyemedi. Bu 25 Nisan'da tamamlandı.

Aynı gün, bir Birleşmiş Milletlet Bildirgesi hazırlamak amacıyla San Francisco'da bir konferans toplandı. Açılış oturumuna 46 ülkeden delegelerin katıldığı bu konferans bir önceki yıl gerçekleştirilmiş daha önceki ve hazırlık niteliğindeki bazı tartışmaların zirve noktasını oluşturuyordu. 21 Ağustos ile 28 Eylül 1944 tarihleri arasında Dumbarton Oaks'ta SSCB, ABD ve İngiltere'nin temsilcilerinin bir araya geldiği bir konferans yapılmıştı; 29 Eylül ile 7 Ekim 1944 tarihleri arasında ABD, İngiltere ve Çin arasında aynı yerde tartışmalar yürütülmüştü ve 4 ila 11 Şubat 1945 tarihleri arasında Kırım'da Yalta'da üçlü konferans toplanmıştı.

San Francisco'daki konferansın ikinci gününde Ukrayna ve Belarusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin üyelik başvuruları alındı. Hem Churchill hem de Roosevelt'in Yalta'da buluştuklarında bu başvuruları desteklemek konusunda anlaştıkları hatırlanacaktır. Buna uygun biçimde, 30 Nisan günü, bu iki ülkenin temsilcilerinin erteleme olmaksızın davet edilmesi tartışmaya yer vermeksizin kabul edildi.

Polonya hükümetinin bileşimi üzerine çalışan danışma komisyonunun, bu hükümetin temsil edilmesine izin verecek zamanda çalışmalarını tamamlamış olmayacağı gerekçesiyle Polonya Geçici Hükümeti'nden delegelerin dahil edilmesini kabul etmeyi reddetti İngiliz ve ABD hükümetleri. Ancak Sovyetler Birliği'nin ısrarı üzerine, San Francisco Konferansı kararlarının altında Polonya'nın imzası için bir yer bırakıldı. Böylece Polonya, konferansta temsil edilmemiş olmasına rağmen yeni uluslararası güvenlik örgütünün kurucu bir üyesi haline geldi.

Daha da tartışmalı bir karar Arjantin'e yapılan davet ile ilgili olandı. Arjantin'in egemen çevreleri savaş sırasında Alman yanlısı bir politika izlemişti ve Birleşmiş Milletlere

ve anti-faşist koalisyona düşmanca bir tutum sergiledikleri biliniyordu. Bu kararın arkasında ABD'nin ısrarı vardı ve karar Birleşik Devletler liderlerinin kıtalarında faşizmin tüm yataklarını yok etmek konusundaki isteksizliklerinin bir işareti olarak yorumlandı dünyanın her yanındaki ilerici kuvvetler tarafından. Bu politikayı izleyen ABD ve diğer kapitalist ülkeler, San Francisco Konferansı'na sendika temsilcilerinin katılması konusunda Dünya Sendika Konferansı tarafından alınan bir karara karşı çıkmakta başarılı olmuşlardı. Fakat Birleşmiş Milletler Danimarka'ya davet göndermek konusunda anlaştı ve bu da San Francisco'da temsil edilen ülkelerin sayısını 50'ye çıkardı.[46]

Güvenlik Konseyi'nin işlevleri ve bu organın izleyeceği oy prosedürü (ki nihayetinde oybirliği ilkesi ile çözümlendi) konusunda ilk anda ortaya çıkan bazı anlaşmazlıklardan sonra, Dumbarton Oaks'ta hazırlanmış olan öneriler temelinde ve Kırım Konferansı tarafından tavsiye edilen ve toplanan delegeler tarafından kabul edilen eklemelerle bir bildirge kaleme alındı. Oybirliği ilkesi yeni örgütün temel taşı haline geldi. Bu ilke, çoğunlukta olmalarına rağmen, kapitalist ülkelerin artık Sovyetler Birliği'ni yalnızca onun aleyhine olacak kararları kabul etmeye zorlayacak bir konumda olmadıkları anlamına geliyordu.

Konferans, önerilen uluslararası vekillik sisteminin ana hedefinin temsil edilen ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal ilerlemesi olması gerektiği konusunda da mutabakat sağladı. Bu sayede söz konusu ülkelerin ulusal bağımsızlıklarını kazanması sağlanacaktı. Sömürgeci baskısına son verilmesi gerektiği konusunda anlaşma sağlandı. O dönem *New York Post*'un yazdığı gibi, Hindistan, Çin ve Afrika halkları, San Francisco'da sömürge halklarının bağımsızlığını Sovyetler Birliği'nin savunduğunu hatırlayacaktı.

Bu arada, Berlin için verilen savaş nihai aşamasına girmişti ve bir tür vahşilikle devam ediyordu. Berlin'in kuşatılması sırasında, Almanya Komünist Partisi'nin önderlik ettiği içerdeki Nazi karşıtı direniş kuvvetleri, manasız şekilde kan dökülmesine bir son verilmesi için çağrıda bulundular; ama kahramanlıklarına rağmen savaşı durduracak kadar güçlü değillerdi. Ancak birkaç gün sonra, kuvvetlerinin geriye kalan kırıntıları Kızıl Ordu'nun ağır darbeleri altında sersemleyen Hitler yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldı. 29 Nisan günü, Mussolini'nin bir önceki gün İtalyan partizanları tarafından idam edildiği haberini aldıktan sonra, Hitler, Amiral Doenitz'i halefi olarak atadı. Ertesi gün Hitler kendi yaşamına son verdi. Yalnızca birkaç gün önce gizlice evlendiği Eva Braun onunla birlikte öldü. Sonuna kadar Hitler'in yanında kalan Goebbels altı çocuğunu zehirledi ve ardından bir SS muhafızına eşini ve kendisini öldürmesi emrini verdi. Hitler'in karargahının geri kalan üyeleri Sovyet kuvvetlerinin eline düştü; yalnızca Martin Borman ortadan kaybolmuştu. Martin Borman'ın Berlin'den kaçmaya çalışırken etrafında gelişen muharebede öldürüldüğü varsayılıyor genelde.

[46] Arjantin de Danimarka da diğer ülkelerle birlikte 24 Ekim 1945 olarak kayda geçen BM kuruluşunda kurucu üye olarak tarihe geçtiler. -yayınevinin notu

Amerikalılar Hitler'in öldüğü gün Münih içinden geçip 3 Mayıs'ta Innsbruck'a ulaştılar. Birkaç günlük bir zaman dilimi içinde Alman orduları ezildi ve Churchill'den aktaracak olursak; "Elbe'nin kuzeyinde kalan her yerde, ülke, Batılı müttefiklere teslim olmak için Ruslardan kaçan mülteci ve dağınık asker kitleleriyle doldu." Berlin garnizonu harap olmuş kenti savunmaya tüm direnişin son bulduğu 2 Mayıs'a kadar devam etti. 7 Mayıs günü Sovyet bölükleri Elbe'de ABD bölükleri ile birleşti.

Güney grubunun ayrı olarak Amerikalılara teslim olması konusunda pazarlık yapabileceğini uman Doenitz, Amiral Friedeburg'u çoktan Eisenhower'e göndermişti ama ABD komutası bu manevrada rol oynamayacaktı. 7 Mayıs günü Doenitz bir kez daha denedi ve General Jodl'i Eisenhower'i görmeye gönderdi. Bu defa Fransa'da Rheims'de bir tür teslim sözleşmesi imzalandı. Tüm çarpışmalar gece yarısı son buldu.

Jodl'in bir koşulsuz teslim belgesi imzaladığı haberi Stalin'e verilince, Stalin duruma itiraz etti. Savaşın ana yükünü Kızıl Ordu üstlenmişti ve bu nedenle Jodl tarafından imzalanan belge yalnızca bir ilk teslim protokolü olarak kabul edilmeliydi ve koşulsuz teslim belgesi Alman Yüksek Komutası, Müttefik Seferi Kuvveti'nin Üst Komutası ve Kızıl Ordu'nun Yüksek Komutası tarafından belirlenen temsilcilerce Berlin'de imzalanmalıydı. Bu belge 8 Mayıs 1945 tarihinde (yerel saatle) saat 22.43'te Berlin'de imzalandı.

Doğu cephesinin bazı kesitlerinde hâlâ aralıklı olarak devam ediyordu çarpışmalar, özellikle de Çekoslovakya'da. Eden'in Amerikalıların Çekoslovakya başkentini işgal edeceği ümidine rağmen, bunu nihayetinde başaran Kızıl Ordu oldu. Prag'daki Almanlar 10 Mayıs 1945 tarihinde silahlarını bıraktılar. Avrupa'da kurtarılan son başkentti. Yugoslavya'nın nihai kurtuluşu 15 Mayıs tarihine kadar tamamlanmadı, şu anda bu tarih ülkede Zafer Günü olarak kutlanıyor. Savaşın tamamı boyunca, Yugoslavya 1 milyon 700 bin ölü verdi ve bu rakam nüfusun yüzde onundan fazlasına denk düşüyordu.

10 Mayıs günü, Mareşal Stalin Başbakan Churchill'e aşağıdaki mesajı gönderdi:

> "Sizi, yiğit İngiliz Silahlı Kuvvetlerini ve İngiltere halkını selamlar ve ortak düşmanımız Alman emperyalizmine karşı kazandığımız büyük zafer dolayısıyla sizi yürekten tebrik ederim. Bu tarihsel zafer Avrupa'nın kurtuluşu için Sovyet, İngiliz ve Birleşik Devletler orduları tarafından verilen ortak mücadeleyi taçlandırmıştır. Savaş döneminde ülkelerimiz arasında gelişmiş olan dostane ilişkilerin savaş sonrası dönemde başarılı ve mutlu bir biçimde devam edeceğine duyduğum güveni ifade ederim."

Bu mesaj, bir önceki gün Churchill'den alınan bir mesaja cevap niteliğindeydi. Churchill'in mesajının bir bölümünde şunlar yazıyordu:

> "İnsanoğlunun geleceğinin İngiliz ve Rus halkları arasındaki dostluk ve anlayışa dayandığına yürekten inanıyorum. Burada bizim adamızda sıklıkla sizi düşü-

> nüyor ve kalplerimizin en derininden size mutluluk ve refah diliyoruz. Ve diliyoruz ki birlikte yürüdüğümüz karanlık vadi boyunca gösterdiğimiz tüm fedakarlılar ve çektiğimiz tüm acılardan sonra, vefalı bir yoldaşlık ve duygudaşlık içerisinde utkulu barışın günışığında da yürüyebiliriz birlikte."

Ne yazık ki Churchill, Sovyetler Birliği'ne dönük yapmacık övgüsü ile sadakat ve duygudaşlık taahhütlerini yalnızca duruma uygun düşmeleri için dillendiriyordu. İçinde bulunduğu durumun havasına uygun düşecek sözlerdi bunlar yalnızca. Gerçek duygularının neler olduğunu ancak 1954 yılında açığa çıkaracaktı; o yılın 23 Kasımı'nda Woodford'da yaptığı bir konuşmada şunları söyleyecekti:

> "Savaş sona ermeden önce bile, Almanlar yüz binler halinde teslim olurken, Lord Montgomery'e telgraf göndererek Alman silahlarını toplarken dikkatli olmasını istedim. Eğer Sovyet ilerleyişi devam ederse, birlikte çalışmak zorunda kalacağımız Alman askerlerine kolayca geri verilebilecekleri şekilde istiflemesini istedim bu silahları."

Bu pasaj 14 Kasım 1954 tarihinde *News Chronicle*'de yayınlandı. Aynı sayıda aşağıdaki pasaj da yer alıyordu:

> "New York'ta dün gece Lord Montgomery şunları söyledi: 'Churchill'den böyle bir telgraf aldığım doğru. Bana gelen emirlere uydum. Bir asker olarak emirlere her zaman uyarım.'"

Ertesi gün, *The Times* şu yorumda bulunuyordu:

> "Açıklamayı neresinden tutarsanız tutun, nasıl değerlendirirseniz değerlendirin, sonunda içinde bulunduğumuz şu dönemde hangi amaca ya da iyi sonuca hizmet edebileceğini bulmak imkansız. ... Batılı güçlerin bugün barış beyanlarında dürüst olduklarına Rusları ikna etmeye yardımcı olmayacağı açık. 1945 yılında Nazi ideolojisi ile telkin edilmiş bölükleri kullanmaya hazır olduğumuzu öne sürerek Batı Almanya'nın şu anki yeniden silahlanmasının ardındaki amaca hizmet etmeyeceğimiz de açık."

***

Sovyetler Birliği'nin bu denli önemli bir rol oynadığı bir zaferin yaratacağı manzaralardan endişe eden tek kişi Churchill değildi. İngiltere'de, savaşın büyük bir bölümünde ortalıkta görünmemiş olan anti-Sovyet unsurlar şimdi saklandıkları yerlerden çıkıyor ve kötü niyetli propagandalarını açıkça yayıyorlardı. Yahudi düşmanlığı da bir kez

daha açığa çıkıyordu. 1945 yılının başında "Yabancı Tehdidi" başlıklı özellikle tiksindirici bir bildiri Brighton'da dolaşıyordu. Bu bildirinin bir bölümü aşağıdaki gibiydi:

> "Şu anda, Avrupa'daki savaş kapanmak üzereyken, savaş sonrası istihdam sorunu, İngiliz emekçi sınıflarının zihinlerinde en önemli yeri kaplıyor. ... Eğer sıradan halk olarak bizler kendisinden önce gelenlerin hatalarını düzeltmeye ant içmiş ve ulusal yeniden örgütlenme konusunda yapıcı bir politikaya sahip bir hükümeti iktidara getirebilirsek İngiliz ulusunu bekleyen gelecek, refah ve bolluk dolu olabilir. İlerici herhangi bir hükümetin atması gereken adım bu ülkeden tüm yabancıların dışlanmasıdır. ...
> "Bu ülkenin yabancı nüfusları arasında en etkili olanı ve hiç şüphesiz en sevilmeyeni Yahudi ırkının üyeleridir. Ortalama bir İngiliz'in Yahudi ırkına karşı beslediği kin, tek başına, konuyu çözüm gerektiren bir sorun haline getirmektedir. Brighton ve Hove'de yaşayan bizlerin Yahudi halkına ve ima ettiği her şeye kin duymak için geçerli nedenlerimiz var, çünkü onun tehlikeli etkisi ülkenin başka herhangi bir yerinden belki de daha kolay biçimde bu bölgede görülebilir. Sosyal konumumuz ne olursa olsun, istihdam biçimimiz ne olursa olsun, iki ilçenin meseleleri üzerinde Yahudi engelinin yarattığı durum kendisini açıkça gösteriyor."

Bildiri, 230 binlik toplam nüfus içinde sayısı aslında yaklaşık 2 bin 500 olan yerel Yahudi halk ile ilgili en olmadık iddialarla devam ediyordu bu bölümün ardından. Örneğin, iki ilçenin ana alışveriş merkezi olan Batı Caddesi'ndeki işyerlerinin yüzde 30'dan fazlasına Yahudilerin sahip olduğunu öne sürüyordu bildiri. "Kumarhanelere, silah pazarlarına ve diğer ahlaksızlık ve yozluk merkezlerine bakın," diye devam ediyordu, "bunların neredeyse tamamının Yahudilerce kontrol edildiği anlaşılacaktır." Yerel belediye meclislerinin Yahudi üyelerinin yüksek bir orana denk düştüğünü de iddia ediyordu bu bildiri. Aslında Brighton Belediye Meclisi'nde toplam 76 ihtiyar heyeti ve meclis üyesi içinde yalnızca iki ya da üç Yahudi vardı ve Hove'deki Yahudi üyeler daha da azdı.

Tahmin edilebileceği gibi saldırı sözde vatansever bir notla sonlanıyordu: "Savaşan askerlerimiz işlerini yabancılar alabilsin diye savaşmadılar!" Yahudi askerlerin, denizcilerin ve havacıların, İngiliz silahlı kuvvetlerinde başka herhangi bir ırk veya dinden olanlar kadar cesurca savaşmış olduklarını unutmak ne kadar kolaydı. "İngiliz ulusunun kendisine karşı bir görevi var. Birleşerek daha büyük ve daha iyi bir geleceğe doğru gidebiliriz ama yalnızca eğer ilk önce bizi geriye sürükleyip ileriye doğru yürüyüşümüzü engelleyen yabancı mantarların felç edici [metinde aynen böyle] büyümesinden kendimizi kurtarırsak." Bu son paragraf doğrudan doğruya *Das Reich*'in sayfalarından gelebilirdi.

O günlerde zamanımızın büyük bölümünü Yahudi düşmanlığına ve Sovyet düşman-

lığına karşı mücadele ederek geçiriyorduk; çoğunlukla genel halk arasında ama bazen de sendika kollarımızda, kooperatif hareketinde ve siyasi partilerimizde. 1945 yılının ilk yarısında Komünist Parti'ye yeniden katılmak için bir başka girişimim olmuşsa da ben o dönem herhangi bir partinin üyesi değildim.

Başvuruma yanıt olarak, Komünist Parti Sussex İlçe Komitesi'nin o dönemki sekreterinden bir mektup aldım ve bu mektupta söylenen, partinin yeniden üyelik talebimi dikkate alabilmesi için partinin beni ihraç etmekte haklı olduğunu kabul etmem gerektiği konusunda parti merkezinin ısrarcı olduğuydu. Buna cevaben, ihracımın nedenlerinin yeniden bildirilmesini istedim. Bunun üzerine 12 Mart 1945 tarihli aşağıdaki satırları içeren bir mektup aldım:

> "Eğer Partiden ihracınızın temel nedenlerini yeniden ifade edersek bunun durumu açıklığa kavuşturmaya yardımcı olacağına katılıyoruz. İki temel neden vardı: 1. 1941–42 kışında bir dönem boyunca savaş çabasına yönelik Parti politikasını izlemediniz. 2. Partiye ve İlçe Komitesi'ne dönük tutumunuz, sizin işgal ettiğiniz öncü ve dikkat çekici konuma sahip bir partiliden geldiğinde müsamaha gösterilemeyecek cinstendi; örneğin, partiden haksız muamele gördüğünüzü ve vakanızın dürüstçe hazırlanmadığını ve adilce değerlendirilmediğini söylediniz.
> "Eğer bu suçlamaların doğruluğunu ve partinin sizi ihraç etmesini haklı çıkardığını kabul etmeye hazırsanız, yeniden üyelik başvurunuz o zaman değerlendirilebilir. Bu arada talep edildiği üzere son dönemki faaliyetleriniz ile ilgili detaylı bir rapor sunmanız sizin için iyi olur."

1941–42 kışında savaş çabalarına dönük parti politikasını izlemediğim iddiasına (bu iddiayı çürütmek için bu kitapta yeterli kanıt var kesinlikle) katılmam mümkün olmasa da, eğer yeniden üye olmamın tek yolu buysa, partinin beni ihraç etmekte haklı olduğuna katılma fikrine itibar edebilirim diye düşündüm. Cevaben yazdığım mektubun bir kopyası yok ancak Sussex İlçe Komitesi'nden gelen 26 Mart tarihli bir başka mektup var elimde:

> "Temyiz Komitesinden bir kez daha mektup aldık ve sizden yapmanızı istediğimiz beyanın basitleştirilmesi konusunda hemfikirler, ancak sizin de içinden geçtiğimiz dönemin ihtiyaçlarına hizmet etmek için partiye yeniden üye olmak istediğinizi belirtmeniz gerektiğini öne sürüyorlar."

Partiye başka hangi sebeple yeniden katılmak isteyebilirdim, bilmiyorum. Fakat artık partinin beni ihraç etmekte haklı olduğunu kabul etmek konusunda şüphe duymaya başlıyordum. Yeterince dürüst olmadığımı hissettim. Bu arada, Brighton'a dönmüş ve 57 Tivoli Crescent adresinde yaşamaya başlamıştım. İzleyen 34 yıl boyunca ai-

lemle bu evde kalacaktım. Zaman içinde Haywards Heath'teki Caffyn's'ten ayrıldım ve Hove, Portland Caddesinde CVA'da vinç operatörü olarak işe alındım ve böylece AEU'nun Haywards Heath kolundan Brighton 1 nolu koluna transfer oldum. Burada derhal Tutanak Sekreteri işi verildi bana. Komünist Parti'nin yeniden üyelik başvurum konusunda karara varmasını beklerken, İşçi Partisi'ne katıldım.

Bu elbette artık komünist olmadığım anlamına gelmiyordu. İşçi Partisi'ne, politikalarına tamamen bağlanmaya gerek olmaksızın geniş işçi hareketi ile bağlantı olanağı sağladığı için katılmış olan pek çok kişi vardı. Uzun süredir üye değildim fakat Kasım başından yapılması planlanan belediye seçimlerine İşçi Partisi adayı olarak katılmam önerildiğinde, Büyük Britanya Komünist Partisi'nin İlçe Sekreterine mektup yazıp durumu açıkladım ve yeniden üyelik başvurum konusunda partinin karara varmasının ne kadar süreceğini sordum. Yanıt şuydu:

> "Merkeze telefon açtım ve öğrendim ki yeniden üyeliğinizin nihai olarak kabul edilmesi sorunu Ulusal Yürütme Komitesi'nin önüne gelmiş bulunuyor ancak Ulusal Yürütme Komitesi Nisanın üçüncü pazarına dek bir araya gelmeyecek. Ancak İlçe Komitesi'nin yeniden kabul edilmenize yönelik önerisinin kabul edilmesi son derece muhtemel, diyorlar. Bu arada, size yapılan muhtelif öneriler konusunda kendi kararınızı vermek size kalmış."

Meseleyi epey düşündükten sonra, partiye yeniden üye olmak için yaptığım başvuruyu geriye çekmeye karar verdim. Bu doğru karar değildi belki de fakat dürüst bir karar olduğunu düşünmüştüm. Kararım üzerine arpacı kumrusu gibi düşünmemi önleyecek bir yığın şey vardı zihnimi meşgul edecek. Brighton Bölgesi için müstakbel İşçi Partisi adayı olarak benimsenmiştim ve bunun yanı sıra AEU'nun Brighton 1 nolu kolu ertesi yıl gerçekleştirilecek yüzüncü yıldönümü kutlamaları için tarihini araştırıp yazmamı istemişti benden. Bu kol kökenlerini, 24 Ekim 1864'te kurulmuş olan Old Mechanics sendikasının bir kolundan itibaren kesintisiz biçimde izleyebiliyordu.

Ama arada anlatmak istediğim şeyler var. 1945 Şubatında hâlâ Caffyn's'te işyeri temsilcisi olarak faaliyet gösteriyordum. AEU'nun Haywards Heath kolunun başkanıydım ve AUE'yu Haywards Heath Sendikalar Konseyi'nde temsil etmeye devam ediyordum. 14 Şubat günü, *Mid-Sussex Times*'de Haywards Heath Sendikalar Konseyi'nin aylık toplantısının bir raporuna yer verilmişti. Aşağıdaki paragraf bu rapordan alınmıştır:

> "Bay E. Trory Sendikası'nın (Birleşik Mühendislik) üyelerinden birisinin durumunu gündeme getirdi. O gün Asliye Mahkemesi söz konusu üyenin on beş gün içerisinde evini boşaltması emrini vermişti."

Söz konusu üye Caffyn's'te benimle çalışıyordu. Daha önceden Cuckfield Park'ta

bahçıvandı ve buraya bağlı küçük bir evde kalıyordu. Kendi yaş grubuyla askere gitmek için başvurmuş fakat tıbbi olarak uygun olmadığı söylenmişti. Ancak savaş çalışmalarına katılmaya yönlendirilmiş ve Caffyn's'e gönderilmişti. Bir önceki patronu şimdi ondan evini boşaltmasını istiyordu ve onu karısı ve dört çocuğuyla evden atmak için bir mahkeme kararına sahipti.

Derhal akşam yemeği saatinde bir işyeri toplantısı yapma çağrısında bulundum ve durumu üyelerimize özetleyip şunu önerdim; yerel meclise bir temsilciler heyeti gönderip onun için boş bir gayrimenkule el koymalarını istemek ki savaş zamanı kanunu çerçevesinde bunu yapma gücüne sahiptiler. Önerim kabul edildi ve altı kişilik bir temsilciler heyeti seçildi. Eğer belirtilen gün evden çıkarılırsa, bütün atölyenin iş durdurması ve eşyalarını el arabaları ile meclis bürolarına taşımak konusunda ona yardım etmesi hususunda da anlaşma sağlandı.

Ertesi gün, altı kişilik temsilciler heyeti, Meclis Sekreteri'ni kararımızdan haberdar etmek üzere akşam yemeği saatinde meclis bürolarına gitti. İlk önce Meclis Sekreteri bu konuda yapabileceği hiçbir şey olmadığını anlatmaya çalıştı ama biz sahip olduğu savaş zamanı el koyma yetkilerine ve eğer yetkisini kullanmayı reddederse gerçekleştirmeyi planladığımız eyleme dikkat çekince üslubunu değiştirdi. Birkaç gün sonra, üyemiz işyerinin karşısında bir dizi dükkanın üzerinde yer alan geniş bir daireye yerleştirildi. Gerçekten de normal sendika faaliyetlerimizin kapsamının dışına taşan bu zafer, işyeri temsilcisi olduğum tüm dönem boyunca yapılan başka herhangi bir faaliyetten daha fazla pekiştirdi üyelerimizin kardeşlik duygusunu.

Haywards Heath'in hemen dışındaki bir başka tamirhanede de üyeleri olan sendika kolumuz, üyeleri birbirine bağlı bir örgüttü. Sendika kolu toplantılarına katılım düzeyi iyiydi ve kendi sosyal yaşantımız da vardı. Fazladan kaynak yaratmak için danslar düzenliyorduk ve *Mid-Sussex Times*'de tanınmış katılımcıların bir listesiyle birlikte bu danslara her zaman yer veriliyordu. Bu dans haberleri 14 Mart tarihli aşağıdaki örneğin de gösterdiği gibi bir tür resmiyetle sunuluyordu:

> "Birleşik Mühendislik Sendikasının Haywards Heath kolunun Sosyal Komitesi'nin desteği ile gerçekleştirilen bir başka dans organizasyonu Cuma günü Perrymount Balo Salonu'nda yapıldı. Misafirler arasında Bay E. Trory (AEU yerel kolunun Başkanı), Bay George Waine (AEU İlçe Sekreteri), Bay Jack Ward (Haywards Heath kolunun Saygıdeğer Sekreteri), Bay Reginald Homeyard (İşçi Partisi yerel örgütünün Saygıdeğer Sekreteri) ve Bayan Green (Haywards Heath'te Çocuk İstihdam Görevlisi) vardı ve gecenin konuğu Doğu Grinstead Bölgesi için Müstakbel İşçi Partisi Adayı Bay David Packham'dı."

Bu olaydan kısa bir süre sonra tekrar Brighton'a taşınmaya karar verdim, orası daha hareketliydi. Caffyn's'te yalnızca en fazla bir yıldır çalışıyordum ve o yılın son yedi ayın-

da işyeri temsilcisi olmuştum. Bu denli kısa bir zaman diliminde bu kadar çok şeyin başarılmış olması inanılmaz görünüyor. Caffyn's'te işe başladığımda şirketteki tek sendikalıydım. Artık ayrılmaya hazırdım ve işyerinde sendikalılık düzeyi neredeyse yüzde yüzdü. Kendi AEU kolumu kurmuş ve kentteki tek diğer mühendislik kurumu olan Grifffith's tamirhanesini örgütlemek konusunda çok yol almıştık.

Özel olarak toplanmış bir işyeri toplantısında üyeler işyeri temsilcilerini seçtiler. Cuckfield Park'taki küçük evinden atılmakla tehdit edilen Fred Hallard'ı seçtiler. Eğer yönetim artık daha kolay bir lokma ile karşı karşıya olduğunu düşündüyse, sonunda hayal kırıklığına uğrayacaktı. Birkaç gün süren devirden sonra, yönetimin sendikanın devam eden gücüne ilişkin şüphelerini silip süpüren küçük çaplı bir grevde üyelere önderlik etti Fred Hallard.

Bir ayrılık hediyesi olarak Sidney ve Beatrice Webb tarafından kaleme alınmış Sovyet Komünizmi (1944 baskısı) başlıklı kitabı aldım. İçinde söyle yazıyordu: "Ernie'mize, 1944 Eylülü ile 1945 Nisanı arası, Haywards Heath, Caffyn's Ltd.'de İşyeri Temsilcisi olarak bize verdiği değerli hizmeti için küçük bir hatıra." Söylemeye gerek yok; bu kitap hâlâ en değerli varlıklarımdan biri.

Yazıya ek olarak, satın alınmasına katkı koymuş olan 35 üye tarafından imzalanmıştı kitap. Bunlar arasında eski dostum Eddie Tracy de vardı. Güney Demiryolları Yol Motor Bakım Bölümünde çalıştığım sırada, benim işyeri temsilcim oydu. Caffyn's'e ondan önce gitmiş ve rolleri tersine çevirmiştim. Hiçbir zaman unutmayacağım bir başka kişilik de Geoff Duke idi. Savaş zamanı Futbol Ligi'nde Luton Kenti için oynuyordu o dönem ve Cumartesi sabanları fazla mesaiyi reddettiği için kendimi sürekli onu savunuyor buluyordum yöneticinin ofisinde. Cumartesi öğleden sonraları savaş sanayi işçilerine verdiği zevkin hafta içi yaptığı üretim kadar önemli olduğunu düşünüyordum savaş çabaları açısından. Ve tabi ki maçlarının olduğu yerlere gitmek için Cumartesi sabahlarına ihtiyacı vardı.

Avrupa'da Zafer Günü için tekrar Brighton'daydım; o günü asla unutmayacağım. Ancak Avrupa'daki savaşın sonunu işaretleyen zafer için duyduğum coşku, olayı sarhoş olmak ve azmak için bir bahane haline getiren Brighton'daki kalabalığın davranışları nedeniyle ciddi biçimde bozuldu. Bir maganda grubu sahilde bulabildiği tüm şezlongları üst üste yığıp bu yığını ateşe verdi. Sahili tiksintiyle terk etim ve bir otobüse atlayıp eve gittim. Otobüsün pencerelerinden biri karışıklıklarda kırılmıştı.

Evimiz Preston Parkı'na ve civardaki evlere yukardan bakan yüksek bir bölümündeydi kentin. Orada yaşamaya başladığımızdan beri geceleri zift karasına bakmıştık hep. O gece titreşen binlerce ışığa baktık. Karartma kaldırılmıştı. Avrupa Zafer Günü'nden hatıramdan kalan en hoş anı bu.

Ertesi Cumartesi *Brighton ve Hove Herald* Avrupa Zafer Günü'nün şehirde "ağırbaşlı bir biçimde" kutlandığı ve "tek bir kişinin bile sarhoşluk nedeniyle tutuklanmadığı"

haberini verdi. Aslında ben kesinlikle tutuklanmış olması gereken pek çok kimse gördüm. Gazete ayrıca şezlongların sahilde gereğinden çok olduğunu söylüyordu. Bu kesinlikle doğruydu, ama gazete onların bir şenlik ateşi için gerektiğini söylememişti.

***

11 Mayıs günü Churchill Truman'a yazarak Temmuz ayında yapılacak bir üçlü toplantı için "Almanya'da mahvolmamış bir kentte" kendileriyle buluşması için Stalin'e bir davet götürmelerini önerdi. Ayrıca Stalin ile yapacakları toplantıdan önce bazı tartışmalar yürütmek için Truman'ın İngiltere'ye gelmesini de önerdi. Churchill'in Tahran'da Stalin ile buluşmalarından önce Roosevelt'e de benzeri bir öneri yaptığı hatırlanacaktır. Bu olayda Roosevelt gibi Truman da geri çevirdi ve birlik olduklarına dair herhangi bir şüphe yaratmaktan kaçınmak için toplantıya ayrı ayrı gitmeleri gerektiği düşüncesinde olduğunu söyledi. Konferans sona erdiğinde, eğer Amerika'daki görevleri izin verirse, İngiltere'yi ziyaret edecekti. 12 Mayıs günü Churchill Truman'a Avrupa'nın durumu konusundaki derin endişesini ifade eden bir telgraf gönderdi ve şu soruyu sordu:

> "Bir veya iki yıl içinde İngiliz ve Amerikan orduları erimiş ve Fransız ordusu herhangi ciddi bir düzeyde henüz kurulmamış olacak, bizim çoğu Fransız olan bir avuç tümenimiz olabilir ve Rusya iki veya üç yüz tümeni aktif hizmette bulundurmayı tercih edebilir. Bu durumda ne olacak?"

25 Şubat tarihinde Goebbels tarafından yazılmış olan ve kitabın bu bölümünde daha önce alıntılanmış olan *Das Reich* başyazısından ipucunu alan Churchill şunları söyleyerek devam ediyordu:

> "Cepheleri üzerine demir bir perde inmiş durumda. Arkasında neler olduğunu bilmiyoruz. Lubeck-Trieste-Corfu hattının doğusunda kalan bölgelerin bütününün sonunda tamamen ellerine geçeceğine şüphe yok. Eisenach ve Elbe arasında kalan ve Amerikan orduları tarafından ele geçirilen devası alanı da katmak gerek buna. Zannediyorum ki bu devasa alan Amerikalıların geri çekileceği birkaç hafta içerisinde Rus kuvvetleri tarafından işgal edilecek. Avrupa'nın merkezi içine bu devasa Moskof ilerleyişi gerçekleşirken, Alman nüfusunun batıya doğru bir başka muazzam kaçışını önlemek için General Eisenhower tarafından her türden düzenlemenin yapılması gerekecek. Ve ardından perde bir kez daha bütünüyle olmasa da büyük oranda inecek. Böylece Ruslarca işgal edilmiş yüzlerce millik geniş bir hat bizi Polonya'dan ayıracak."

Aynı gün, Shoreditch Belediye Binası neredeyse iki milyon örgütlü işçiyi temsil eden coşkulu bir *Daily Worker* konferansı nedeniyle ağzına kadar dolmuştu. Yayın Kurulu

Daily Worker'in "günlük yarım milyon tirajı olan önde gelen bir ulusal gazeteye" dönüşmesi çağrısında bulunmuştu zaten. Bu plan konferansta bulunan 500 delege tarafından onaylandı. Konferansın Yazar J. B. Priestley'den alınan dostça ve yapıcı mesaj konferansın yaygın niteliğinin bir göstergesiydi.

22 Mayıs günü Truman, Joseph E. Davies'ten, telgraf yoluyla halletmeyi tercih etmediği bazı meseleleri tartışmak üzere üçlü konferanstan önce İngiltere'de Churchill'i görmesini istediğini telgrafla bildirdi. Davies savaştan önce Sovyetler Birliği'nde Amerikan Büyükelçisi olarak görev yapmış ve Moskova görevi hakkında Sovyet ülküsüne yakınlık sergilediği düşünülen bir kitap yazmıştı. İngiltere'ye vardığında, Truman'ın konferanstan önce Avrupa'da bir yerde Stalin ile buluşması gerektiğini söyleyerek Churchill'i şaşkına çevirdi. Churchill Truman'a götürmek üzere Davies'e verdiği resmi bir tutanak hazırladı. Bu tutanakta "Başkan Truman ile Başbakan Stalin arasında üzerinde anlaşma sağlanan bir noktada bir buluşma gerçekleştirilmesi gerektiği ve Majestelerinin hükümetinin temsilcilerinin birkaç gün sonra katılmak üzere davet edilmesi gerektiği" önerisini şaşkınlıkla karşıladığını ifade etti. Şöyle devam ediyordu:

> "İngiltere ve Birleşik Devletler'in şu anda aynı ideoloji yani özgürlük ideolojisi etrafında ve Amerikan Anayasası'nda ortaya konulan ve Atlantik Bildirgesi'nde basitçe yinelenen ilkeler etrafında birleştiği hatırlanmalı. Sovyet hükümeti ise farklı bir felsefeye yani komünizm felsefesine sahip ve kurtarıcı silahlarının kurbanı haline gelen her devlette uyguladığı polis devleti yöntemlerini eksiksiz biçimde kullanan bir hükümet. Başbakan, Birleşik Devletler'in, İngiltere ve Rusya'yı, basitçe, son savaşın getirdiği belaları beraber hallettiği aynı derecede yabancı iki güç olarak görmesi fikrini kabul etmeye kolayca razı olamaz."

Truman cevabında Churchill'in tutanağının siyasal içerimlerini göz ardı etti ve üçlü konferans için olası tarihleri düşündüğünü söyledi basitçe. 27 Mayıs günü Stalin üçünün çok yakın gelecekte Berlin'de buluşmasını teklif etti. Truman 15 Temmuzu önerdi.

Bu arada İngiltere bir genel seçimin yarattığı beklentilerle meşguldü. Bu türden bir seçim neredeyse on yıldır yapılmamıştı ve şimdi Avrupa'da savaş sona erdiği için hükümet değişikliği beklentileri tavan yapmıştı. Churchill Japonya'nın yenilgiye uğratılmasının ertesine dek Koalisyon Hükümeti'nin göreve devam etmesini isterdi fakat Almanlar teslim olur olmaz seçime gitmeye geçen sonbaharda söz vermişti.

18 Mayıs günü Churchill Attlee'ye yazarak şunları söylemişti: "İşçi Partisi'nin Almanya'nın yenilgisi karşısında hükümeti terk etmek yerine sonbahara kadar koalisyona devam etmek isteyeceği izlenimini edindim." Bu nedenle kendisi ve arkadaşlarının Japonya'ya karşı tayin edici bir zafer elde edilinceye kadar onlarla devam etmesini önermişti. Eğer bu kabul edilseydi, Churchill, Parlamento önüne zaten getirilmiş olan Hükümet Raporları'nda yer alan "sosyal güvenlik ve tam istihdam planlarını en yakın

zamanda uygulamaya" hazır olacaktı. Attlee yanıt vermek için hiç zaman kaybetmedi; 21 Mayıs günü koalisyonu Ekime kadar uzatmayı istediği ancak daha fazla uzatmak istemediği konusunda Churchill'i bilgilendirdi. "Ülkenin iktisadi yaşamının yeniden yapılandırılmasına ilişkin sorunlar söz konusu olduğunda" aralarındaki farklılıkların "son derece ciddi" olduğunu da belirtti.

Ekim ayının 15'inde yürürlüğe girmesi gereken seçim listeleri temelinde Ekim ayının sonlarında yapılacak bir seçim İşçi Partisi için çok uygun olacaktı. Ancak askerdeki ve fabrikalardaki daha genç seçmenlere oy hakkı vermeksizin eski listeler temelinde Haziran veya Temmuz ayında yapılacak bir seçim hiç şüphesiz Tory'lerin işine yarayacaktı. Buna uygun biçimde 23 Mayıs günü Churchill Krala istifasını resmi olarak sunmuştu. Kral yeni Parlamento kuruluncaya kadar gereken idari işleri yürütecek bir "Geçici Hükümet" oluşturmasını istemişti Churchill'den ve Churchill görevini kırk sekiz saat içinde yerine getirmişti. Parlamentonun 15 Haziran günü feshedilmesine ve seçim gününün 5 Temmuz olarak tayin edilmesine karar verildi. Ardından askerdeki kadın ve erkeklerin yurtdışında bulunan muhtelif birimlerinden yurda oylarını gönderebilmeleri için yirmi bir günlük bir dönem geçecekti. Oyların sayılması ve sonuçların ilan edilmesi işinin 26 Temmuz tarihinde tamamlanması planlandı.

1 Haziran günü Truman, Churchill'i, Stalin'in 15 Temmuz'da Berlin'de yapılacak bir üçlü konferansı kabul etmeye hazır olduğu konusunda bilgilendirdi. Bu Churchill için bir başka sorun doğurdu. Konferansın, Genel Seçimde oyların kullanılmasından sonra fakat sayılmalarından ve sonucun ilan edilmesinden önce açılacağı anlamına geliyordu bu. Churchill, konferansın, Amerikan ordusunun savaş sırasında elde ettiği hattan işgal anlaşmasında öngörülen bölgeye geri çekilmesinden sonra gerçekleşecek olmasından da endişe ediyordu. Konferans tarihinin öne alınması için uğraştı ve bunu başaramayınca Amerikan ordusunun geri çekilişini ertelemeye uğraştı. Bu düşünceyi taşıyarak 4 Haziran günü Truman'a şunları yazdı:

> "Amerikan ordusunun merkez bölgedeki işgal hattımıza çekilip böylece Sovyet gücünü Batı Avrupa'nın kalbine yerleştirmesine ve bizimle doğuda kalan her şey arasına bir demir perde indirmesine derin korkularla bakıyorum. Bu geri çekilişin, eğer yapılmak zorunda ise, dünya barışının gerçek temeli olacak pek çok büyük konu üzerine anlaşma sağlanması ile el ele gideceğini ummuştum."

Bir kez daha Churchill önceki Şubat ayında Goebbels tarafından uydurulan "demir perde" terimini kullanmıştı. İzleyen birkaç ay içinde bu terimi o kadar çok kullanacaktı ki seçkin İngiliz halkı sonunda bu sözcüğü Churchill'in kendisinin icat ettiğine inanmaya başladı.

9 Haziran günü Churchill Truman'a bir kez daha yazarak şu soruyu dile getirdi: "Avusturya konusunda bir anlaşma sağlanana kadar ana Avrupa cephesi üzerinde geri

çekilmeyi reddetmek daha iyi olmaz mı?" Truman 12 Haziran günü her iki mektuba da yanıt vererek Yalta'da Roosevelt tarafından onaylanan ve Almanya'nın işgali konusundaki üçlü anlaşmanın, başka sorunların çözümü konusunda bastırmak adına Amerikan bölüklerinin Sovyet Bölgesi'nden geri çekilişinin ertelenmesine izin vermediğini belirtti. Truman aslında tüm Amerikan bölüklerine 21 Haziran günü geri çekilmeye başlama emri vermeye karar vermişti.

***

18 Mayıs günü Muhafazakar Parti'nin Merkez Bürosu Genel Seçimlerde merkeze koymaya karar verdiği 12 maddeli bir program yayınladı. İlk maddede yazanlar şunlardı: "Japonya'ya karşı verilen savaşta ve nihai zaferden sonra barışı korumak için Amerika ve Rusya ile kurduğu işbirliğinde Bay Churchill'e güçlü destek". O günlerde Churchill'in Truman ile yaptığı yazışma henüz yayınlanmamıştı ve İngiltere halkı onu etiketinde yazan değerle almak zorundaydı. Özelde Avrupa'da sosyalizmin ilerlemesini frenleme planları taşırken kamuya dönük ifadeleri hâlâ Sovyetler Birliği'ne yönelik dalkavukça bir övgü ile süslüydü. İşçi Partisinin Yıllık Konferansı 21 ila 25 Mayıs tarihleri arasında Blackpool'da toplandı. Konferans kürsüsünden gelen sorulara cevaben Ulusal Yürütme Komitesi adına konuşan Hugh Dalton şunları söylemişti: "İşçi Partisi Anglo-Sovyet dostluğunu ve işbirliğini tüm biçimleriyle bir gerçeklik haline getirmek için elinden geleni yapmaya kararlıdır; hem söz konusu ülkelerin hükümetleri arasında, sendika örgütleri arasında hem de halk kitleleri arasında." Eğer daha sonraki eylemleri söz edilen üç biçimiyle de "Anglo-Sovyet dostluğunu ve işbirliğini bir gerçeklik" haline getirme amacı gerçekten taşımışsa, bu "hem de" sözünün alışılmadık kullanımını göz ardı etmiş olabiliriz.

26 Mayıs tarihinde seçim bölgesinde konuşan Churchill şunu ilan ediyordu: "Rusya ile dostuz. Onunla dost olmaya devam edeceğiz. Bizi hiç kimsenin ayırmasına izin vermeyelim." Aynı gün, Lord Beaverbrook Bradford'da şunu duyuruyordu: "İşçi Partisi bu ülkenin Rusya ile ilişkilerini bir seçim konusu haline getiriyor, oysa Stalin'i görmek için Rusya'ya giden Muhafazakar Parti'den bir Başbakandı. Rusya ile dostluk dış politikamızın temeli olmalıdır. İngiltere bir daha asla Rusya'dan ayrı düşürülmemelidir."

4 Haziran günü Sör Stafford Cripps kendi seçmenlerini uyarıyordu: "Savaş sırasında Sovyetler Birliği'ne dönük politikamız konusunda Bay Churchill ile Bay Eden'in şimdiye dek imza atmış olduğu icraatlara sonuna kadar destek veriyor olsam da, bu Geçici Hükümet ile ilgili en dikkat çekici şey, Sovyetler Birliği'ne düşman bir tutum sergileyen Chamberlain hükümetinin tüm unsurlarının yeniden ona dahil edilmesidir."

Bu sözler Muhafazakar Parti adına konuşanları ve Muhafazakar basını son derece sinirlendirdi. Her ikisi de bir Tory hükümetinin SSCB ile bir işçi Partisi hükümeti kadar

iyi geçinebileceği konusunda ısrarcıydı. Bunca zaman geçtikten sonra, o günlerde Genel Seçim sırasında gündemdeki ana sorulardan birinin Sovyetler Birliği'ne iki ana partiden hangisinin daha dost olacağı sorusu olması neredeyse hiç inandırıcı görünmüyor.

Altta kalmayan Ulusal Liberal Parti lideri Ernest Brown 9 Haziran tarihinde bir radyo yayınında şunları söylüyordu: "Sör Stafford Cripps'in iddia ettiği şey yani partisinin Sovyetler Birliği ile dostane ilişkiler sürdürmesinin diğer partilerden daha olası olduğu iddiası son derece zararlı bir iddia." Ona destek veren Devlet Havacılık Müsteşarı olan Komutan Harold, 12 Haziran tarihinde şunları söylemişti:

> "Bay Bevin ve Sör Stafford Cripps Rusya'dan partilerine sermaye çıkarıyorlar. Sosyalist bir hükümetin Bay Churchill'in başkanlığındaki bir hükümete kıyasla Rusya ile daha iyi ilişki kuracağı nutkunu atıyorlar. Bu konuşmalar tehlikeli ve onursuzdur. Politik Beşinci Kol işidir. İngilizlerin Rusya ile kurduğu işbirliğinin motor gücü Bevin veya Cripps değil Churchill'dir."

Aynı gün Chatham'da yapılan bir seçim mitinginde Lord Beaverbrook şunları söylüyordu:

> "Eğer kalıcı bir barış elde etmek istiyorsanız, izlenecek tek bir yol var; Churchill'imizi ahbabı Stalin ile buluşmaya ve ABD Başkanı ile beraber Avrupa barışına şekil vermeye göndermek."

27 Haziran tarihli *Daily Express*'te Lord Beaverbrook'un konuşma yaptığı bir başka miting haberini veren William Barkley şu yorumda bulunuyordu: "Rusya izleyicileri her zaman kazanıyor." Nazi silahlı kuvvetlerinin belini kırmakta ve Müttefik zaferini mümkün kılmakta Sovyetler Birliği'nin oynadığı rol seçim kampanyaları boyunca seçmenlerin ve bu basit gerçeğin kamuoyu tarafından tanınmasından fayda sağlamaya çalışan tüm parti temsilcilerinin zihinlerinde tazeliğini koruyordu.

Labour Monthly'nin 1945 Temmuz sayısında yer alan, aslında 4 Haziran tarihinde kaleme alınmış ve bu şekilde tarih düşülmüş olan Ayın Notları yazısında Palme Dutt her zamanki sağlıklı düşünme üslubuyla durumu söyle özetliyordu:

> "1935 yılında Tory'ler, İtalyan faşist saldırganlığına karşı Habeşistan'ın savunulmasına yönelik kolektif güvenlik ilkelerine sımsıkı ve sapmaz şekilde bağlı oldukları beyanına dayanarak çoğunluğu kazandılar. Çoğunluğu kazandıktan sonra ise Habeşistan'ı bölmeye yönelik Hoare-Laval Anlaşmasını imzalamaya ve Münih'e giden politika hattını izlemeye koyuldular. 1945 yılında Tory'ler faşizme karşı kazanılan zaferin kahramanları ve Üç Büyük arasındaki birliğin temsilcileri olarak çoğunluğu kazanmaya çalışıyorlar. Biliyorlar ki seçimlerde çoğunluğu kazandıktan sonra bu zaferin temellerini oyacak ve bu birliğin sürdürülme-

sini tehlikeye atacak olan politikalarını izlemek için elleri rahat olacak.
"Bu seçimin kendisi, içinde bulunduğumuz aşamada Tory'ciliğin büyük stratejisinin bir parçası yalnızca. Bu büyük strateji, hem İngiltere, hem Avrupa, hem de dünyada halkın siyasal uyanışından ve ilerlemesinden duyulan korku tarafından belirleniyor. Bu seçimlerde yenilgiye uğratılması gereken stratejidir bu. Tory politikası, dünya kamuoyunun gözleri önünde İngiltere'nin rolünün geleceği konusuna ve hatta Kırım Konferansının temellerine sadakat göstermeye devam edilip edilmeyeceği konusuna soru işareti düşürmüştür. Seçimlerin sonucu bu soru işaretini tayin edici bir biçimde ortadan kaldırmalıdır."

Seçimden bir hafta önce 21 adayı olan Komünist Parti'nin radyoda altı haberlerinden sonra sekiz dakikalık yayın yapmasına izin verildi. Bu süre 28 Haziran günü Harry Pollitt tarafından kullanıldı. Özel girişimlerin savaş sırasında ulusun ihtiyaçlarını karşılayamadığına; kamusal girişimlerin ise devlet kontrolü yoluyla başarılı olduğuna değinerek başladı söze. Uçaklar, gemiler ve tanklar gerektiğinde, ulusal kaynaklar bunları tedarik etmek için yoğunlaştırılmıştı. Onları kullanan askerler en iyi doktorlar ve bilim insanları tarafından sağlık içinde tutulmuştu. Mühimmat sağlamak için ülke bir bütün olarak savaştan önce olduğundan daha iyi beslenmişti. Savaşı kazanmak için yapılanların şimdi barışta halka iyi bir yaşam vermek için yapılması gerekiyordu. Savaş sonrası uluslararası duruma dönerek sağlam ve kalıcı bir barışın Birleşmiş Milletlerin tümü ile dostluk kurmayı gerekli kıldığını ilan etti; özellikle de Sovyetler Birliği ile. Dinleyicilerden komünist adayların bulunduğu yerlerde onlara ve diğer yerlerde İşçi Partisi'ne oy vermelerini istedi. Şu sözlerle bitirdi konuşmasını: "Parlamento Üyesi Willie Gallacher'in faaliyetlerini izleyen herkes 21 komünist parlamenterin İşçi Partisi'nin halk için verdiği mücadeleye çok büyük güç katacağını kabul edecektir."

Sovyetler Birliği ile sağlam ve daimi bir dostluğa yaptığı çağrıda Harry Pollitt yalnızca diğer tüm parti liderlerinin sözlerini yansıtıyor gibi görünüyordu. İzleyen birkaç yıl, bu sözleri içtenlikle dile getirenin yalnızca o olduğunu kanıtlayacaktı.

IX
Potsdam ve Hiroşima
(Temmuz – Aralık 1945)

Avrupa'da savaş sona erdiği zaman Sovyet hükümeti sürüncemede kalmış tüm uluslararası meseleleri çözüme kavuşturmaya yönelik bir programı zaten oluşturmuştu. Bu program, halkların Nazi boyunduruğundan kurtuluşu ile devlet sistemlerini müdahale olmaksızın seçme özgürlüklerini, tüm Nazi savaş suçlularının acımasız biçimde cezalandırılmasını, Avrupa'da Almanya tarafından gelecek bir başka saldırı olasılığını ortadan kaldıracak bir düzenin tesis edilmesini ve politik, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla güven ve karşılıklı yardım temelinde kurulan sıkı bir milletler arası işbirliğini öngörüyordu.

Bu programın temelinde yatan şey, farklı toplumsal sistemleri olan devletlerin barış içinde bir arada yaşamasını öngören temel Leninist ilkelerdi. Artık faşist saldırganlar yenilgiye uğratıldığına göre böylesi bir program, ancak, İngiltere, ABD ve SSCB arasındaki devamlı bir işbirliği temelinde kurulabilirdi.

Savaş sırasında Batılı liderler Sovyet önerileri ile ilkesel olarak anlaştıklarını defalarca ifade etmişlerdi; müttefik ülkelerin politikacıları tarafından yapılan pek çok açıklama, bu kitabın daha önceki bölümlerinde verilen açıklamalar buna tanıktır. Savaş sonrası düzenlemenin temel sorunları; Almanya'nın teslim şartları, savaş sonrasındaki kaderi ve yeni bir uluslararası güvenlik örgütünün kurulması idi. Daha sonra San Francisco'da o dönem benimsendiği haliyle uluslararası ilişkileri idare edecek yeni forumun oluşturulmasına ve niteliğine dair konularda mutabakat sağlandı ise de, bu sorunlara ilişkin tartışma sonunda fikir ayrılıklarını günışığına çıkardı.

Bir başka Alman saldırganlığının bir intikam politikası ve ulusal aşağılama ile değil; fakat Alman militarizminin etkin biçimde ortadan kaldırılması ve demokrasi kurumu sayesinde önlenebileceği görüşüne Sovyetler Birliği sebatla bağlı kalırken, Batılı Müttefikler, Almanya'nın Müttefik bölükleri tarafından kalıcı olarak işgal edilmesini ve eski yaşam biçimine kesin olarak karşı çıkan ve daha sonra bağımsız, barışçıl ve demokratik bir Alman devletini yaratmayı isteyecek bir Alman işçi sınıfı hareketinin yükselişini önleyecek bazı Nazi örgütlerinin korunmasını düşünüyorlardı çoktan. Ve

Almanya için geçerli olan şey Almanlar tarafından savaş boyunca işgal altında tutulmuş olan ülkeler için de geçerliydi; özellikle de hem Alman Nazilerinden hem de Nazilerle ittifaka giren yerli faşist hükümetlerinden kurtarılmış olan ülkeler için. Bu ülkelerin halkları burjuva-toprak sahibi partilerin savaş öncesi rejimlerini yeniden tesis etmeye dönük manevralarını reddettiler. Bunun yerine, bu devletlerin geçici hükümetleri ki uluslarının Nazilerden ve faşistlerden kurtarılmasında büyük bir rol oynamışlardı, halk kitleleri adına, gerçek ve demokratik bir yeniden örgütlenme ile savaşa tüm zamanlar için nokta koyacak bir toplumsal sistem talep ettiler. Bu türden devrimci değişimler sosyalizme giden yolu seçmekle başarılabilirdi ancak. Bu da doğal olarak hem içerdeki gerici güçlerden gelen hem de bu güçlerin yabancı emperyalist patronlarından gelen ciddi bir dirençle karşılaştı. Bu dönem boyunca Sovyetler Birliği devrimci değişimlere girişen bu ülkelerle ilişkilerini güçlendirdi. Bu ülkelerin çoğu emperyalistlerin geçmişte Sovyetler Birliği'ne karşı askeri ve ideolojik bir bariyer olarak kullandığı ülkelerdi. Böylece Avrupa'nın siyasal çehresi köklü bir değişim geçirmeye başladı. Sovyetler Birliği'nin güçlü desteğine dayanan Orta ve Doğu Avrupa'nın özgürleştirilen halkları yeni bir yaşam kurmaya başladılar.

7 Temmuz günü, Sovyetler Birliği ve Polonya, iki ülke arasında kardeşçe bir iktisadi işbirliği yaratılmasının temellerini atan bir ticaret anlaşması imzaladılar. Benzeri anlaşmalar, Sovyetler Birliği ile Çekoslovakya arasında ve Sovyetler Birliği ile Romanya arasında zaten imzalanmıştı; birincisi Transkarpatya Ukraynası'nın Sovyetler Birliği'ne iadesi ile sonuçlanmış ve ikincisi Transilvanya'nın kuzey bölümünün Romanya ile yeniden birleşmesinin yolunu açmıştı. Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Yugoslavya ile de ticaret anlaşmaları imzalamıştı. Benzeri anlaşmalar Sovyetler Birliği ile Macaristan ve Arnavutluk arasında da yapıldı daha sonra.

Üç Büyük Güç 17 Temmuz 1945 tarihinde Potsdam'da yapılan konferansta bir araya geldiğinde vaziyet buydu. Resmi belgelerde genellikle "Berlin Konferansı" olarak anılan bu konferans, önceki Mart ayına kadar Hohenzollernli eski Veliaht Wilhelm'in kaldığı Cecilienhof'ta yapıldı. Sovyetler Birliği'ni Stalin ve Molotov, Birleşik Devletleri Truman ve Byrnes, İngiltere'yi de Churchill ve Eden temsil etti.

İlk oturumu daha az önemli bazı sorunlar işgal etti; bu sorunlara detaylı biçimde girmek taşıdıkları önemden daha fazla alan kaplamalarına neden olacak. Daha önemli olan, o gün H. L. Stimson tarafından Churchill'e yapılan ziyaretti. Stimson İngiliz Başbakanı'nın önüne, üzerinde "bebekler tatmin edici biçimde doğdu" yazan bir kağıt parçası uzattı. Chucrhill'e bunun şu anlama geldiğini söyledi: "Meksika çölündeki deney başarıya ulaşmıştır. Atom bombası bir gerçekliktir." Churchill'e daha sonra verilen bilgiler bombanın ya da eşdeğerinin 100 fit yüksekliğindeki bir kulenin tepesinde patlatıldığını gösterdi. On millik bir yarıçap etrafındaki alan boyunca herkes tahliye edilmiş ve bilim insanları ile yanlarında çalışanlar bu alanı çevreleyen çok büyük beton kalkan-

ların ve barınakların arkasına sinmişti. Büyük patlama dehşetliydi. Dünyanın atmosferini dış noktalarına kadar muazzam bir duman kaplamıştı. Bir millik bir yarıçap etrafındaki alan içerisinde görülen tahribat mutlaktı.

General Marshall ve Amiral Leahy ile yaptığı müzakereden sonra, Churchill, Sovyetler Birliği silahlı kuvvetlerinin devam eden yardımına ve desteğine Batılı Müttefiklerin artık ihtiyaç duymayacağı sonucuna vardı. Japon savaşının sona ermesi, ona göre, nihai zafer için Sovyetler Birliği ordularının ortaya dökülmesine bağlı değildi artık. Birkaç gün sonra Eden'e şu bilgiyi gönderdi: "Birleşik Devletler'in Japonya'ya karşı savaşa Rus katılımını şu anda arzu etmediği oldukça açık."

Testin gerçekleşmesinden yaklaşık iki hafta önce 4 Temmuz kadar erken bir tarihte atom bombasının kullanımına ilkesel olarak onay vermişti İngiliz cephesi. Nihai karar artık Truman'a kalıyordu. Amerikan Hava Kuvveti'nin Japon kentleri ve limanlarına sıradan hava bombardımanı yoluyla yoğun bir hücum hazırladığı görülüyordu. Şimdi aynı sonuç yeni silahı kullanarak daha hızlı şekilde elde edilebilirdi.

Sorun, Stalin'in nasıl bilgilendirileceğiydi. Sovyetler Birliği'nin Alman ordularının yenilgiye uğratılmasını izleyen üç ay içinde Japonya'ya saldıracağı konusunda Tahran'da verilen ve Yalta'da teyit edilen taahhüt doğrultusunda Mayıs ayının başından beri Sovyet bölükleri Uzak Doğu'ya doğru devam eden bir hareket içine girmişti. Churchill ve Truman, tüm detayları açık etmeksizin bu bölüklere ihtiyaç duyulmasının artık olası olmadığını Stalin'e şimdi nasıl anlatabilirdi? Churchill'e göre, Truman şöyle söylemişti: "Toplantılarımızdan birisinin ardından, Japonların savaşı devam ettirme istekleri üzerinde tayin edici etkileri olacağını düşündüğümüz, bütünüyle yeni türde bir bombaya, alışılmışın oldukça dışında bir bombaya sahip olduğumuzu ona söylemem bence en iyisi."

Potsdam Konferansının ikinci günü olan 18 Temmuz'da Churchill Kabinesi'ne aşağıdaki haberi gönderdi:

> "Başkan Truman son dönemde yapılan deney hakkındaki telgrafları gösterdi bana ve Ruslara anlatmak konusunda ne yapılması gerektiğini düşündüğümü sordu. Bunu yapmaya kararlı görünüyordu, ama zamanlamayı sordu ve konferans sonunda söylemenin en iyisi olduğunu düşündüğünü söyledi. Eğer anlatmaya kararlı ise, konuyu deneye sımsıkı bağlamanın daha iyi olabileceği yanıtını verdim. Bunun kendisinin ve benim daha henüz bilgi edindiğimiz yeni bir olgu olduğunu söyledim. Bu nedenle 'Bize neden daha önce söylemediniz?' türünden herhangi bir soruya iyi bir cevabı olacak. Bu fikirden etkilenmiş gibi göründü, değerlendirecek. Majestelerinin Hükümeti adına, bu silaha sahip olduğumuz basit gerçeğinin ifşa edilmesi planına direnç göstermedim. Her ne pahasına olursa olsun hiçbir detayı açık etmemek konusunda kararlı olduğunu vurguladı."

Konferans, 18 Temmuz günü öğleden sonra saat beşte ikinci oturumu için toplandı.

Bir kez daha Polonya sorunu kayda değer bir zamanı işgal etti. İngiltere'deki beş buçuk yıllık konukluk sırasında "Londra Polonyalıları" bütünüyle İngiliz hükümeti tarafından finanse edilmişti ve bu en az 120 milyon pounda mal olmuştu. Batılı Müttefiklerle birlikte savaşmış olan ve şimdi anayurtları Polonya'ya geri dönmek istemeyen bu Polonyalılara ne yapılacak, diye sordu Churchill. Stalin Churchill'in sorununu anladığını söyledi. İngiliz Hükümeti Polonya'nın eski yöneticilerini barındırmıştı ve buna rağmen zorluk çıkarmışlardı. "Londra Polonyalıları" artık meşru bir hükümet olarak tanınmıyor olsalar da hâlâ varlık gösteriyorlardı. Basında ve başka yerlerde faaliyetlerini devam ettirecek araçları hâlâ vardı ve hâlâ temsilcilere sahiptiler. Yine de, Churchill'in belirttiği gibi, doğu cephesinde Kızıl Ordu ile beraber savaşmayı reddetmiş olsalar da, Almanya ve İtalya'da yaklaşık 180 bin Polonyalı Batılı Müttefiklerle birlikte savaşmış ve ağır kayıplar vermişlerdi. Onurlu bir muamele görmeleri gerektiğini hissediyordu ve eğer Polonya'ya dönmeye hazır değillerse, onları İngiliz İmparatorluğu içine alacaktı. Stalin buna sıcak yaklaşacağını söyledi.

18 Temmuz gecesi, Potsdam Konferansı'nın ikinci oturumundan sonra, Churchill Stalin ile akşam yemeği yedi. Churchill, akşam saat sekiz buçuktan ertesi sabah bir buçuğa kadar hoşça sohbet ettiklerini ve diğer şeylerin yanında Rus deniz meselelerini tartıştıklarını söyler. Churchill, Rusya'yı denizde büyük bir güç olarak görme isteğinin, politikasının bir parçası olduğunu söylemişti. Rus gemilerinin dünya okyanuslarını boyunca süzüldüğünü görmek istiyordu. Çanakkale Boğazı sorununa ilişkin olarak, Churchill Stalin'e Montrö Anlaşması'na getirilecek ve Rusya'ya Akdeniz'e erişim imkanı sağlayacak bir değişikliği kişisel olarak destekleyeceğini söyledi. Rusya'nın dünya okyanuslarında boy göstermesi dileği yalnızca Çanakkale Boğazı'na değil; ama aynı zamanda Kiel Kanalı'na ve sıcak Pasifik denizlerine atıfta bulunuyordu.

Churchill, Stalin'den kolektif çiftliklerin ve devlet çiftliklerinin çalışmalarını anlatmasını istediğini ve her ikisinin de Rusya ve İngiltere'de işsizlik korkusu olmadığı konusunda görüş birliği ettiklerini de kaydeder.

21 Temmuz günü, konferansın beşinci oturumunda Polonya bir kez daha gündem oldu; ülkenin sınırları hakkındaki tüm eski tartışmalar yeniden gündeme getirildi. Churchill Polonya'nın Doğu Almanya'dan çok büyük bir bölgeyi ve kesinlikle güneydeki Silezya kömür yataklarını almasını istemedi. Tartışma sırasında Truman üç devlet başkanının mutabık kaldığı Yalta Deklarasyonu'ndan önemli bir pasaj okudu: "bu ilavelerin kapsamı konusunda yeni kurulan [Polonya] Ulusal Birlik Geçici Hükümeti'nin görüşü alınmalıdır."

Böylece, 24 Temmuz günü öğleden sonra, Başkan Bierut'un önderlik ettiği Polonya Ulusal Birlik Geçici Hükümetinin temsilcileri Churchill'i, Ringstrasse'de kaldığı evde ziyaret ettiler. Bu toplantıda Anthony Eden, (İngiltere'nin Moskova elçisi) Sör Archibald Clark Kerr ve Feldmareşal Alexander da bulundu. Churhill'in savlarını sabırla dinledik-

ten sonra, Başkan Bierut, eğer İngiltere, savaşa Polonya'nın hatırı için girdikten sonra, şimdi onun taleplerine hiçbir anlayış göstermezse, bunun korkunç bir hata olacağını söyleyerek tepki gösterdi. Söz konusu talepler makuldü ve Avrupa'da barışa duyulan ihtiyacı hesaba katıyordu. Ertesi sabah Churchill Bierut ile kendi başına bir toplantı daha yaptı ve bu toplantı sırasında Bierut Chucrhill'e savaşın "yeni toplumsal gelişmeler" için bir fırsat yarattığını hatırlattı.

24 Temmuz, Truman'ın, Amerikalıların artık "bütünüyle yeni türde bir bombaya sahip olduğunu" Stalin'e gelişigüzel biçimde söylemek için seçtiği gündü aynı zamanda. Churchill *İkinci Dünya Savaşı* kitabında olayı şöyle anlatır:

> "Toplantımız sona erdikten ve hepimiz yuvarlak masadan kalktıktan sonra ... Başkanın Stalin'e doğru gittiğini ve ikisinin yanlarında sadece çevirmenleri ile sohbet ettiklerini gördüm. ... Arabalarımızı beklediğimiz için kendimi Truman'ın yanında buldum. 'Nasıl gitti?' diye sordum. 'Hiç soru sormadı' diye yanıtladı."

Hem Truman hem de Churchill'in bu "bütünüyle yeni türde bombanın" önemini kasten olduğundan daha küçük göstermek için düzenledikleri bu aldatmaca, Anglo-Amerikan ikiyüzlülüğünün tasarladığı en alçak eylemlerden biri olarak geçecek tarihe. W. P. ve Zelda K. Coates'in *Anglo-Sovyet İlişkileri Tarihi*'nin II. Cildinde belirttikleri gibi:

> "Alçakçaydı çünkü Amerikalı ve daha az geçerli olmakla birlikte İngiliz bilim insanlarının araştırma çalışmalarını görece sakin bir ortamda yürütmelerini sağlayan şey, savaşan Sovyet güçlerinin gösterdiği yiğitlik ve özveriydi. Aptalcaydı çünkü Sovyet Rusya'ya karşı Anglo-Amerikan zekasının üstün olduğunu varsayıyordu. Kıt görüşlüydü çünkü atom bombalarının üretilmesi sırrının yıllarca keşfedilmeyeceğini varsayıyordu.
> "Churchill ve Truman açık gerçeklere gözlerini bilerek mi kapatıyordu? Potsdam Konferansı'nın gerçekleştirildiği tarihte ... dünyada rakibi olmayan Sovyet bilim insanlarının ellerindeki devasa kaynaklarla atomu parçalama sorununu çalıştıklarının, bu araştırma çalışmalarının Sovyet topraklarının Almanlarca işgal edilmesi nedeniyle engellendiğinin ama durdurulmadığının ve çarpışmaların sona ermesiyle Sovyet bilim insanlarının İngiliz ve Amerikalı rakiplerini yakında yakalayacaklarının farkında olmadıklarına inanmak güç."

25 Temmuz günü bir ültimatom hazırlandı ve Birleşik Devletler Başkanı, Çin Cumhuriyeti Ulusal Hükümeti Başkanı ve Büyük Britanya Başbakanı adına ertesi gün Japonya'ya gönderildi. Ültimatom, Japonya'nın silahlı kuvvetlerinin koşulsuz teslim olması için ve "dünya fethine girişmek adına Japonya halkını aldatmış ve kandırmış olanların otoritesinin" daimi olarak ortadan kaldırılması için çağrıda bulunuyordu. Daha

sonra Potsdam Deklarasyonu olarak bilenen bu ültimatom, o dönem Japonya ile savaşta olmayan Sovyetler Birliği'nin katılımı olmaksızın hazırlanmıştı. Yine de, verdiği taahhüt uyarınca Japonya'ya savaş ilan ettiği 8 Ağustos tarihinde imzasını atan Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına tamamen uygundu bu belge.

25 Temmuz günü öğleden sonra Churchill ertesi gün gelecek seçim sonuçlarını duymak üzere yurda döndü. O gece İngiliz halkının kendisinden işine devam etmesini isteyeceği inancı ile yatağa gittiğini belirtir daha sonra. Elbette Muhafazakar Parti'nin Merkez Ofisi'nin görüşü ciddi bir çoğunluğa dayanabileceği yönündeydi. Ancak ertesi sabah uyandığında, "bilinçaltında yenildiği inancını" taşıyordu. Ve böyle de oldu. O akşam saat yedide Buckingham Sarayı'na gitti ve Krala Clement Attlee'yi getirtmesi tavsiyesinde bulunarak istifasını arz etti. Seçim sonuçlarının hâlâ gelmekte olduğu bir sırada yazılmış olması gereken, ulusa seslenen bir mesajda Churchill şunları söylüyordu:

> "İngiliz halkının kararı bugün sayılan oylarda kayda geçmiştir. Bu nedenle daha karanlık dönemlerde üzerime yüklenen görevi bıraktım. Japonya'ya karşı girişmiş olduğumuz işi bitirmeme izin verilmediği için üzgünüm. Oysa bunun için tüm planlar ve hazırlıklar yapılmıştır ve sonuçlara şimdiye dek beklemeye hakkımız olan süreden çok daha kısa bir sürede erişebiliriz. Yurtdışındaki ve yurtiçindeki devasa sorumluluklar yeni hükümetin üzerine kalıyor ve hepimiz yeni hükümetin bu sorumlulukları karşılamakta başarılı olacağını umut etmeliyiz. Şimdi bana düşen, yalnızca, bu çok tehlikeli yıllarda adına hareket ettiğim İngiliz halkına, görevim sırasında bana verdikleri yılmaz ve sadık destek için ve hizmetkarlarına gösterdikleri pek çok sevecenlik ifadesi için duyduğum derin minnettarlığı ifade etmektir."

Hiç şüphesiz çok sayıda insan, belki de çoğunluk, aynı zamanda bir başka Tory hükümetine oy vermek anlamına gelmeseydi, Başbakan olarak Churchill'e oy vermeye hazırdı. Bu görüş, şimdiye dek siyasal meselelere hiç girmemiş ve neden hükümeti değiştirip Churchill'i hâlâ liderleri olarak muhafaza edemeyeceklerini anlamayan kişiler tarafından kamusal toplantılarda pek çok kez ifade edildi. Savaş sonrası dönemde savaş öncesi koşullara geri dönmek için yaptığı planları, bu kitabın okuyucularının şimdi bildiği oranda bilselerdi başka türlü düşünebilirlerdi. Ama bu bilgi yetersizliğine rağmen 10 bin kişi kendi seçim bölgelerinde Churchill aleyhine oy kullandı.

Genel Seçime giden dönem boyunca, Portland Caddesi, Hove'de CVA'da çalışıyordum ve İşçi Partisi'nin ezici çoğunlukla hükümete geleceği öngörüsünde bulunarak iş arkadaşlarımı oldukça şaşırtmıştım. Bu sadece hüsnükuruntu değildi. Yurtdışından evlerine dönen, ordudaki erkek ve kadınların ve pek çoğunun vekil oy kullanıcısı olarak beni ve diğer komünistleri seçmiş olan, hâlâ yurtdışında bulunan, ordudaki erkek ve kadınların tutumlarına dayanıyordu. Vekaleten oy kullanacak komünistlere verilen talimat

şuydu: "Verebildiğiniz en kızıla oy verin." Bu talimat *Daily Worker* tarafından sandıktan çıkacak sloganın habercisi olarak alınmıştı. Komünist adayların olduğu 21 seçim bölgesinde komünistlere ve diğer yerlerde İşçi Partisi'ne oy vermek anlamına geliyordu bu.

Belki de yurtdışında bulunan, ordudaki erkek ve kadınların oy kullanmak için iki seçeneğe sahip olduklarını açıklamam gerekiyor. Onlar adına oy kullanmaları için memleketteki bir arkadaş ya da akrabayı tayin edebilir ya da posta yoluyla oy kullanabilirlerdi. Yaklaşık altı oy için vekalet verilmişti bana ve bu da Brighton ve Hove'de iki İşçi Partisi adayına oy atmak anlamına geliyordu; çünkü o dönem hâlâ bu seçim bölgesinden Parlamento'ya iki aday gönderiliyordu. Tüm seçmenlerin iki oyu vardı. Daha sonra bu seçim bölgesi üçe bölündü ve her bir yeni seçim alanının bir adayı oldu; Brighton (Kemp Town), Brighton (Pavilion) ve o dönem bitişiğindeki Portslade-by-Sea adlı kentsel bölgeyi içeren Hove.

Fabrikada haklı olmam umuduyla karşılanan öngörüm Muhafazakar basının görüşlerine taban tabana zıttı. Örneğin *Daily Express* yüz koltukluk bir Tory çoğunluğu kehanetinde bulunuyordu.

Aslında İşçi Partisinin zaferi ezici oldu: İşçi Partisi 393, Muhafazakarlar (Ulster Birlik Partisi, Ulusal Birlik Partisi ve Ulusal Liberal Parti ile birlikte) 213, Liberaller 12, Bağımsız İşçi Partisi 3, Komünistler 2, Milletler Topluluğu Partisi 1, İrlandalı Milliyetçiler 1 ve bağımsızlar 14. Yeni komünist parlamento üyesi, Londra Mile End'de kazanan Phil Piratin'di. West Fife'deki Willie Gallacher oylarını 593'ten 2056'ya çıkardı. Tam 26 Tory bakanı yenilgiye uğratıldı ve bunların beşi Churchill kabinesinin üyesiydi. Aralarında L. S. Amery ve Sör James Grigg gibi adı çıkmış gericiler bulunuyordu.

Seçilmiş başbakan olarak zafer gecesinde yaptığı ilk konuşmada Clement Attlee şunları söylemişti:

> "Yeni bir dönemle karşı karşıyayız ... insan ırkının imza atacağı büyük bir ilerlemenin arifesindeyiz. Bu yalnızca burada yeniden yapılanmada çalışmamız gerektiği anlamına gelmeyecek; ama her şey bir yana diğer uluslarla ve özellikle de büyük Müttefiklerimiz Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB ile işbirliği içinde olmamız anlamına gelecek."

İnsan ırkı adına ne yazık; İngiltere tarihinde ilk kez mutlak çoğunlukla iktidara gelen bu yeni İşçi Partisi hükümetinin eylemleri, İşçi Partisi'nin en güzel saatlerinin sarhoşluğu içinde Attlee tarafından dile getirilen güzel sözcüklerle hiç uyuşmadı. Fakat bir süre için herkes keyiflenmişti:

Labour Monthly'nin 1945 Ağustos sayısında Palme Dutt İşçi Partisi'nin sandıkta kazandığı zaferi şu sözcüklerle özetliyordu:

> "5 Temmuz 1945, büyük kurtuluşun işareti olarak bu ülkenin halkı için V [Zafer]

> Gününün ifade ettiği değerdedir. V [Zafer] Günü faşizme karşı kazanılan askeri zaferin günüydü. 5 Temmuz faşizmin üvey kardeşi olan Tory gericiliğine karşı kazanılan seçim zaferinin günü oldu. Halkın bu hükmü kahinlerin tüm öngörülerini kenara süpürdü ... ve Münih için oy kullanan 251 Tory parlamenterinin 187'sini Parlamento dışına itti. ..."

Sovyetler Birliği'nde seçim sonucu övgüyle karşılandı. 29 Temmuz'da *Pravda*, İşçi Partisi zaferini, "Batı Avrupa'nın savaş sonrası siyasal yaşamındaki en büyük olay" olarak betimledi. 27 Temmuz günü *Daily Telegraph*'ın Moskova muhabiri şu haberi vermişti: "Seçim sonucu sokaktaki Rus insanı için günün konusu. Bay Attlee'nin kariyerine ilişkin detaylar ve kişiliği hakkındaki bilgiler büyük merak konusu."

Fakat bazıları için bu seçim zaferi tüm umutlarına inen bir darbe olarak geldi. Sonuçların açıklanmasından kısa bir süre sonra *Daily Mail* emekli bir Wehrmacht subayının şunları söylediği haberini verdi: "Biz Almanlar Bay Churchill'in dünyadaki en büyük adamlardan birisi olduğunu düşünüyoruz şimdi ve eğer o bizim liderimiz olsaydı, yaptıklarından sonra onu kesinlikle göndermezdik. Bu gerçekten çok kafa karıştırıcı bir durum."

Palme Dutt ise şunları söylüyordu: "İngiliz halkının Bay Churchill'e gösterdiği nankörlük tüm faşist dergilerin konusu. Benzeri feryatlar Franco ve Salazar basınından ve Yunan kralcıları ile vatan hainlerinden de yankılanıyor." Palme Dutt'un Liberal partinin gölgede kalması konusunda da söyleyecek bir sözü vardı: "Yaklaşık 40 yıl önce 380 koltuk kazanan ya da çok yakın zamana dek parlamentoda şimdiki İşçi Partisi'nin toplam koltuğuna eş bir temsil gücü olan ve şimdi 11 koltuğa kadar düşen bu partinin kaderi, boş uzlaşma sözleriyle sınıf mücadelesinden doğan uçuruma köprü kurmaya kalkanlara bir ders niteliğinde. Nihai savaş Tory'cilik ile Marksizm arasında."

Potsdam Konferansı'nın yeniden başlatıldığı gün olan 28 Temmuz'da *Daily Mail* Moskova'dan seslenen Amerikalı bir radyo spikerinin sözcüklerini aktarıyordu:

> "Rusların Churchill'i sevmediği doğru değil. Ama Ruslar ve Churchill'in liderlik ettiği Muhafazakarlar hiçbir zaman tamamen aynı fikri paylaşmadılar. Şimdi Potsdam görüşmelerinden çok daha fazla şey bekleniyor. Japonya'ya karşı kazanılacak daha erken bir zafer ve barış için daha sağlam bir zemin çıkıyor ortaya."

Konferans yeniden başlatıldığında İngiltere'yi Başbakan Attlee ile Dışişleri Bakanı Bevin temsil ediyordu. Fakat üç ana güç arasındaki ilişkilerde yaşanacak bir iyileşme konusunda Sovyet delegasyonun kapılmış olabileceği tüm ümitler sonunda hayal kırıklığı yaratacaktı. Bu kitabın yazarı 1970 yılında Potsdam'da Cecilienhof'u ziyaret ettiğinde, rehber ona şunları söylemişti: "İngiltere'deki Genel Seçimden sonra konferans delegeleri değişti, ama politika aynı kaldı." *Olduğu Gibi* başlıklı otobiyografisinde Attlee şunları yazar:

"Amerikalı dostlarımız resmi danışmanlarımızda hiçbir değişiklik olmadığını ve Birinci Özel Sekreterim olarak aynı görevde Churchill'e hizmet etmiş olan Leslie Rowan'ı devraldığımı görünce şaşırdılar."

Sonradan anlaşıldı ki Attlee'nin Amerikalı dostları zerre kadar şaşırmamıştı.

28 Temmuz'da Potsdam Konferansı'nın yeniden başlatılmasının ardından dört günlük bir tartışma süreci daha açıldı ve bu tartışmalar 2 Ağustos günü imzalanan bir anlaşma ile son buldu. Stalin, Truman ve Attlee tarafından imzalanan nihai anlaşmanın gerçek başlığı "Berlin Üçlü Konferans Raporu"dur fakat şimdi genellikle "Potsdam Anlaşması" olarak bilinmektedir.

Bu anlaşmanın kopyalarını bulmak güç. III. ve XIV. Maddeler *Labour Monthly*'nin 1945 Eylül sayısında yayınlandı ve belgenin tamamı W. P. ve Z. K. Coates tarafından kaleme alınan *Anglo-Sovyet İlişkileri Tarihi* kitabının II. Cildinin Ekinde bulunabilir. Bu kitabın yazarında da bir kopya bulunmaktadır; önsözü Dr. Stefan Doernberg tarafından yazılmış, 1967'de, Berlin'de basılmış bir kopya. İngilizce olan bu baskı ana raporla ilgili başka bazı belgeleri de içerir. Bu kopya yukarıda atıfta bulunulmuş olan 1970 yılındaki ziyaret sırasında Potsdam'da Cecilienhof'ta elde edildi. Londra'daki Demokratik Alman Cumhuriyeti Büyükelçiliği kanalıyla elde etmek hâlâ mümkün olabilir.

Potsdam Anlaşması, güncel Avrupa sorunları çalışmaları için genel olarak bir anahtar niteliği taşıdığından, savaş sonrası Avrupa tarihi konusunda çalışan herhangi bir ciddi öğrenci için bu önemli belgenin tam metnine aşina olmak önemlidir. Burada bu belgenin 14 maddesinin kısa bir özetini verebiliriz ancak.

I. Madde yapılan toplantı sayısını ve yerlerini aktarır ve üç hükümet arasındaki bağların "adil ve daimi bir barışı temin edeceğine" duyulan güveni ifade eder.

II. Madde, beş ana gücü; İngiltere, Sovyetler Birliği, Çin, Fransa ve ABD'yi temsil eden bir Dışişleri Bakanları Konseyi'nin kurulması hakkındadır. Bu konseyin acil görevi, Birleşmiş Milletlere tabi olmalarını sağlamak amacıyla İtalya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Finlandiya ile barış anlaşmaları imzalamaktı.

Almanya hakkındaki III. Madde muhtemelen en önemlisiydi ve en geniş tartışmayı yarattı. Truman Almanya'nın üç ayrı devlete bölünmesini önerdi: başkenti Berlin olan bir Kuzey Alman devleti, başkenti Essen olan bir Batı Alman devleti ve başkenti Viyana olan (Avusturya ve Macaristan'ı içerecek) bir Güney Alman devleti. Bu öneri, 1943 Kasımı'nda yapılan Tahran Konferansı'nda Roosevelt tarafından ve 1944 Eylülü'nde yapılan Quebec Konferansı'nda (ABD Maliye Bakanı) Morganthau tarafından ortaya konan benzeri önerilerin bir versiyonuydu; şu farkla ki önceki planlar Avusturya ve Macaristan'ı içerecek kadar ileri gitmemişti, çünkü Avusturya ve Macaristan'ın yeniden bağımsızlığa kavuşturulması gerektiği konusunda 1943 Ekimi'nde Moskova'da yapılan konferansta zaten mutabakat sağlanmıştı. Ancak Truman'ın bu önerisi kabul edilemez

bulundu. Sovyet delegasyonu, ulusların güvenlik ve bağımsızlığının, bir siyasal parçalanma fikrine geri dönüş yerine Almanya'nın Nazilerden arındırılmasını, militarizmden arındırılmasını ve demokratikleştirilmesini gerektirdiğini savundu. Nihayetinde Sovyet önerisinin kabul edilmesi gerektiği ve işgal dönemi boyunca Almanya'nın bir bütün olarak kalması ve Almanya'ya "tek bir iktisadi birim olarak muamele edilmesi" gerektiği ve "uygulanabilir olduğu sürece, Almanya'nın bütününde Alman nüfusa aynı biçimde muamele edileceği" konularında anlaşmaya varıldı. Mutabakat sağlanan bir başka konu da "özgür sendikaların oluşturulmasına izin verilmesi" idi; fakat özellikle kartel-ler, sendikalar, tröstler ve diğer tekelci düzenlemelerde örneğini bulan iktisadi güçlerin aşırı yoğunlaşması olgusunu ortadan kaldırmak amacıyla Alman ekonomisi adem-i merkezileştirilecekti.

IV. Madde, tazminatlarla ilgili olarak Kırım Konferansı'nda alınan kararları teyit ediyordu. Kabaca özetlemek gerekirse, anlaşmaya göre SSCB'nin tazminat talepleri, SSCB tarafından işgal edilen Alman bölgesindeki makinelerin alınması yoluyla karşılanacaktı. Aynı biçimde Birleşik Devletler ile İngiltere de tazminat taleplerini karşılamak için Batı bölgelerindeki makineleri alacaktı. SSCB Polonya'nın tazminat taleplerini kendi payına düşen tazminatlar üzerinden halletmeyi üzerine aldı. Aynı zamanda Batı bölgelerinden gelen sınai teçhizatlarla Sovyet bölgesinden gelen eşdeğer gıda ürünleri ile diğer ürünler arasında takas yapılacaktı.

V. Madde teslim alınan Alman askeri filoları ile ticaret gemilerinin kullanımına yönelik düzenlemeleri anlaşmaya bağlıyordu.

VI. Madde Köningsberg kenti ile onu çevreleyen alanın Sovyetler Birliği'ne nihai olarak devredilmesi ile ilgiliydi.

VII. Madde savaş suçlularını konu alıyordu. Üç hükümetin, "bu suçluları hızla ve emin bir biçimde adalete teslim etme" amacında olduğunu yeniden onaylıyordu.

VIII. Madde, konferansın, "Avusturya Geçici Hükümeti'nin otoritesinin tüm Avusturya'yı kapsayacak biçimde genişletilmesi konulu Sovyet hükümeti önerisini incelediğini" ve "bu sorunu, İngiliz ve Amerikan bölüklerinin Viyana kentine girişinden sonra incelemeye hazır olduğunu" kaydediyordu.

IX. Madde, konferansın, "Polonya Geçici Hükümeti'ne ve Polonya'nın batı sınırına ilişkin sorunlar" hakkındaki tutumunu belirtiyordu. Kırım Konferansında varılan mutabakatı teyit ediyor ve İngiliz ve ABD hükümetlerinin "Polonya Geçici Hükümeti ile diplomatik ilişkiler kurmasının, artık var olmayan Londra'daki eski Polonya Hükümeti'ni artık tanımamaları anlamına geldiğini" belirtiyordu. Konferansın kaydettiği bir başka nokta da şuydu: "Polonya Geçici Hükümeti, tüm demokratik ve Nazi karşıtı partilerin katılmaya ve aday göstermeye hakkı olacağı, genel oy hakkı ile gizli oy ilkeleri temelinde mümkün olan en kısa sürede özgür bir seçim sürecine gitmek konusunda mutabıktır. Müttefik basının temsilcileri, bu seçimlerden önce ve bu seçimler

sırasında Polonya'da yaşanan gelişmeler hakkında dünyaya haber yaymak konusunda eksiksiz bir hürriyete sahip olacaktır." Polonya'nın sınırları sorunu hakkında Kırım Konferansı'nda varılan mutabakat teyit ediliyordu.

X. Madde İtalya, Bulgaristan, Finlandiya, Macaristan ve Romanya ile yapılacak barış anlaşmalarının imzalanmasını konu alıyordu. Bu barış anlaşmaları, söz konusu ülkelerin vakti gelince Birleşmiş Milletlere dahil edilmesini amaçlayacaktı. Diğer ülkelerin Birleşmiş Milletler Örgütü'ne dahil edilmesinin, bu ülkelerin "barışsever devletler" olarak nitelenip nitelenemeyeceklerine bağlı olduğunu ortaya koyuyor ve "savaş sırasında tarafsız kalan" devletlerin dahil edileceğini belirtiyordu. Bu maddenin son paragrafı şöyleydi:

> "Ancak üç hükümet de bir konuya açıklık getirmek zorunda hissediyor kendilerini; Mihver Güçlerin desteği ile kurulmuş olan ve kaynakları, niteliği, sicili ve saldırgan devletlerle girdiği yakın ilişkileri bakımından Birleşmiş Milletler üyeliğini meşrulaştıracak gerekli nitelikleri taşımayan mevcut İspanya hükümeti tarafından ortaya konulan herhangi bir üyelik başvurusunu kendi adlarına hoş karşılamayacaklardır."

XI. Madde, Kırım Konferansı kararında ve Birleşmiş Milletler Örgütü Bildirgesi'nde tanımlandığı haliyle vesayet sistemine ilişkin bir öneriyi inceliyordu. Eski İtalyan topraklarının tasarrufunun gelecek Eylül ayında Londra'da toplanacak olan Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından değerlendirilmesi gerektiğine karar verildi.

XII. Madde Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'daki Müttefik Kontrol Komisyonu'nun çalışmaları ile ilgiliydi ve bu çalışmaların iyileştirilmesi önerisinde bulunuyordu.

XIII. Madde Almanların Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan dışına çıkarılması konusundaki anlaşmayı kaydediyor ve bunun "düzenli ve insani bir biçimde icra edileceğini" belirtiyordu.

XIV. Madde basitçe şunu belirtiyordu: "konferans sırasında, ortak çıkara ilişkin askeri konularda üç hükümetin genelkurmay başkanları arasında toplantılar yapılmıştır."

Demokratik çevreler arasında, Potsdam Anlaşması, savaşın sonsuza dek defedildiği yeni ve demokratik bir Avrupa'nın temel taşı olarak ilan edildi; ama tekelci çıkarların gerici savunucuları bu anlaşmayı kudurmuş köpek ulumaları ile karşıladı. 5 Ağustos günü, *The Observer* Sovyet demokrasisini "faşizmden ayırt edilemez" olmakla suçladı ve *Sunday Express* "Potsdam pazarlığının sevilmediğini" ilan etti. *The Times* ihtiyatlı bir dil kullanarak Potsdam planının tüm beklentileri karşılamadığını ileri sürdü. *New York Herald-Tribune* ise anlaşmayı açıkça "korkunç" diye niteledi. Ancak sanayiciler adına meseleyi özetlemek 11 Ağustos'ta *Economist*'e düştü:

> "Potsdam çözümü on yıl sürmeyecek ve çözüldüğünde geriye kalan tek şey medeniyet ve atom bombası arasındaki sınai anarşinin ölüm-kalım dengesi olacak ... Rus bölgesinde ne olup bittiğini değiştiremeyebiliriz ama en azından bunun için sorumluluk almayı reddedebilir ve Batıda kendi inandığımız ilkeleri izleyebiliriz. Burada Almanya'dan geriye kalanlara, zamanı gelince, politik ve ekonomik birliğinin bilincinde olan bir Batı Avrupa içerisinde özgürlük, eşitlik ve refah elde etme ümidi verilebilir."

Labour Monthly'nin 1945 Eylül sayısında Palme Dutt, "İngiliz, Amerikan ve Rus bölgeleri arasındaki politika ayrılığı nedeniyle" ateşkesi izleyen ilk aşamada şimdiden tehlikeli bir durumun ortaya çıktığı uyarısında bulunuyor ve şu açıklama ile devam ediyordu:

> "Sovyet bölgesinde Nazilerin hesabı sert bir biçimde görüldü ve bu arada demokratik siyasal partilere ve işçi sınıfı örgütlerine alan açıldı. İngiliz ve Amerikan bölgelerinde Nazi görevlileri iktidarda tutuldu, İngiliz ve Amerikan tekellerinin çıkarları ile bunların Alman ortakları arasında yakın iktisadi ilişkiler yeniden tesis edildi ve demokratik, anti-faşist ifade ile işçi sınıfı örgütlenmesi 'siyasal' diye yaftalanarak baskı altına alındı."

Labour Monthly'nin 1945 Kasım sayısında yayınlanan, Almanya hakkındaki bir makalede Peter Field Sovyetler'in işgal ettiği bölgede "bütün bir Junker sınıfının" mallarına el konulup sahip oldukları etkiden mahrum bırakıldıklarını ve artık uğraşılacak hiçbir "tröst patronu ve tekelcisinin" kalmadığını; fakat İngiliz, Fransız ve Amerikan bölgelerinde, Almanya'daki büyük toprak sahipleri ile tröst patronlarının rolünün açıkça anlaşılmamış olduğunu belirtti. "Almanya'nın geleceği kadar dünyanın güvenliği de bunların mevcut konumlarından alaşağı edilmelerini acil bir gereklilik haline getirmiştir" diye uyarıda bulundu.

***

Japonya'nın Suzuki Kabinesi, Nazi Almanyası'nın yenilgiye uğratılmasından sonra savaşa devam etmeye karar verirken anti-faşist koalisyondaki bir bölünmeye güvendi. ABD ve İngiltere ile yapılan gizli görüşmelerde, Japon imparatorunun, savaştan sonra pozisyonunu koruması gerektiği konusunda ısrar ettiler. Truman yönetimi bunu kabul etti. Aynı zamanda Japon egemenleri Sovyetler Birliği ile temas kurup ABD ve Japonya arasında bir barış aracısı olarak hareket etmesini istediler. Sovyetler Birliği tekliflerini geri çevirdi ve Potsdam Konferansı'nda ABD ve İngiliz delegasyonlarını bu manevralar konusunda bilgilendirdi.

27 Temmuz günü, Potsdam Konferansı oturum halindeyken Amerikalılar 11 Japon kenti üzerine broşürler attılar. Bu broşürler eğer teslim olmazlarsa yoğun hava bom-

bardımanına maruz bırakılacakları uyarısında bulunuyordu. Ertesi gün bu kentlerden altısı bombardımana tutuldu. 31 Temmuz günü on iki kent daha uyarıldı ve bunlardan dördü 1 Ağustos günü bombardımana tutuldu.

6 Ağustos günü ilk atom bombası atıldı; Hiroşima üzerine. İki gün sonra Sovyetler Birliği Japonya'ya karşı savaş ilan etti ve derhal Japonlarca işgal edilmiş Kuzey Çin, Güney Sahalin ve Kuril Adalarında üç cepheden saldırıya geçti. Sovyet uçakları ise Harbin, Changchun, Chilin ve Yuki ile Najin ve Chongjin limanlarındaki kilit demiryolu bağlantılarını ve askeri hedefleri ağır bir top ateşine tuttu.

1945 yılının ilk yedi ayı boyunca Pasifik'te devam eden Amerikan ve İngiliz hücumuna karşın Mançurya, Kore, Güney Sakhlin ve Kuril Adalarında Sovyetler Birliği karşısına ciddi miktarda Japon kara kuvveti dizilmişti. Ağustosa gelindiğinde, Japonya bu alanlarda elinde 49 tümen (ki bunların yedisi süvari tümeniydi), 27 tugay (ki bunların ikisi süvari tugayı ikisi de tank tugayı idi) ve yaklaşık 2 bin uçaklık bir hava kuvveti bulunduruyordu. Savaşa hazır birliklerinde asker sayısı bir milyondan fazlaydı ve ek yerel birliklerindeki askerler bir milyon iki yüz elli bini buluyordu. Ancak Japonya'nın ana kara kuvveti Mançurya'daki General Otosoo Yamada'nın komuta ettiği Kwantung Ordusu'ydu.

Sovyet hücumunun ilk gününde, Downing Sokağından yaptığı bir açıklamada Başbakan Attlee şunları söyledi: "Bugün SSCB tarafından Japonya'ya karşı yapılan savaş ilanı ana müttefikler arasında var olan dayanışmanın bir kanıtıdır ve savaş alanındaki mücadeleyi kısaltmalı ve genel barışın sağlanmasına izin verecek koşulları tesis etmelidir."

9 Ağustos günü, ikinci bir atom bombası atıldı; bu defa Nagazaki'ye. İki atom patlamasında toplam 447 bin sivil öldü veya sakatlandı fakat bu patlamalar beklenen etkiyi yaratıp savaşı sonlandırmadı. Mançurya'daki Sovyet hücumu ise Japon hükümetini şaşkınlığa sürükledi. Savaşın yönetilmesi için kurulmuş Yüksek Konsey'in bir toplantısında Başbakan Suzuki şu açıklamada bulundu: "Sovyetler Birliği'nin savaşa girişi bizi tamamen ümitsiz bir konuma sokuyor ve savaşı sürdürmemizi imkansız kılıyor." Yine de, Japon Genel Karargahı Kwantung Ordusunu operasyona gönderdi ve Çin'deki seferi orduya yardımına gitmesi emrini verdi.

10 Ağustos günü, Moğol Halk Cumhuriyeti Japonya'ya savaş ilan etti ve kuvvetlerini Moğol-Çin cephesi üzerinde yoğunlaştırdı. 14 Ağustosa gelindiğinde, Sovyet ve Moğol süvarileri, Japon kuklası Prens De Wang'ın komuta ettiği İç Moğol Ordusu'nu tamamen yok etti. Aynı tarihte, yani altı günlük bir zaman dilimi içinde, Sovyet bölükleri o denli göklere çıkarılmış Kwantung Ordusunu feci bir yenilgiye uğratmıştı artık. Yine aynı gün, Japon hükümeti teslim olma kararı aldı. Kwantung Ordusu tam bir yıkımla karşılaşmıştı ve Japon hükümeti SSCB, ABD, İngiltere ve Çin hükümetlerini İmparator Hirohito'nun Potsdam Deklarasyonu'nun şartlarını kabul ettiği konusunda bilgilendir-

di. Suzuki Kabinesi aynı gün istifa etti ve İngiltere ile ABD'ye karşı yürütülen savaşı başlatmaktan sorumlu pek çok yüksek rütbeli subay intihar etti.

Buna rağmen Kwantung Ordusu direnmeye devam etti ve 16 Ağustos günü Kızıl Ordu Genel Karargahı, Japon İmparatoru'nun, İngiliz ve Amerikalılara karşı teslimiyet mesajında savaş halinin durdurulması emri vermediğini belirten bir açıklama yayınladı. Bundan dolayı Uzak Doğu'daki Sovyet kuvvetlerinin hücuma devam etmekten başka bir alternatifi yoktu. Kwantung Ordusu'nun liderleri Sovyet Komutası'ndan hücumu durdurmasını istediler fakat bir kez daha teslim konusunda hiçbir söz etmediler.

17 Ağustos günü, Mareşal Vasilyevskiy General Yamada'ya radyodan seslenerek Kwantung Ordusu'nu silahlarını bırakmaya ve teslim olmaya davet etti ve Japon bölükleri silahlarını bırakmaya başladığı anda Sovyet bölüklerinin savaş halini keseceğini ekledi. Fakat düşman yine de teslim olmadı.

19 Ağustosa gelindiğinde, Trans-Baykal cephesinin bölükleri kuzeydoğu Çin'in merkezi bölgelerini ele geçirmişti ve Sovyet-Moğol Mekanize Süvari Grubu, 11 Ağustos'ta bir saldırı başlatmış olan Çin Halk Kurtuluş Ordusu ile bağlantı kurmuştu.

Uzak Doğu cephesinde, şiddetli karşı koyuşa rağmen Japon bölükleri batıya ve güneybatıya doğru etkisiz hale getirildi. Sovyet kuvvetleri geri çekilen orduyu durmak bilmeden izledi ve Trans-Baykal cephesindeki ana düşman kuvvetleri ile karşılaşmak üzere hızla ilerledi. 19 Ağustos günü Sovyet bölükleri, Doğu Mançurya Dağları'nı geçtikten sonra, düşmanın kırılmaz bir cepheyi korumaya dönük tüm girişimlerini ezerek Orta Mançurya Ovası'na ulaştılar. Daha fazla direnmenin beyhudeliğini sonunda gören Japon Komutası çarpışmaların kesilmesi emrini verdi. Japon subayları ile erleri derhal teslim olmaya başladı.

Çin'in kurtarılan topraklarında halk, hâlâ mücadele veren küçük direniş alanlarının silinip yok edilmesinde Kızıl Ordu'ya yardımcı oldu ve kentlerde ve köylerde kanun ve düzenin tesis edilmesine yardım etti.

Sovyet silahlı kuvvetleri Kwantung Ordusu ile savaşırken, Milliyetçi Çin'in Kuomintang hükümeti Japon işgalcilerine karşı herhangi bir operasyon düzenlemedi. Bunun yerine, Japonların ağır kayıplar vermesini sağlayan Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun birliklerine saldırdı. Ama bu hiçbir yarar sağlamadı. 23 gün içinde Kızıl Ordu Kwantung Ordusu'nu yok etti ve kuzeydoğu Çin'i, Kuzey Kore'yi, Güney Sakhalin'i ve Kuril Adalarını kurtardı. Bu Japonların İkinci Dünya Savaşı'nda gördüğü en ezici yenilgiydi. Bu dönemde, Japonlar 677 binden fazla subay ve er kaybettiler ki bunların 84 bini öldürüldü. Kızıl Ordu ise 32 bin ölü ve yaralı verdi.

Genel zafere önemli bir katkı, Sovyet bölükleri ile omuz omuza savaşan Moğol Halk Cumhuriyeti'nin bölüklerinden geldi.

Sovyet bölükleri Kuril Adaları için savaşırken ABD bölükleri asıl Japon topraklarının işgaline başladılar. 28 Ağustos günü bir Amerikan öncü birliği Tokyo yakınındaki

bir havaalanına indi ve ertesi gün esas kuvvet bu öncü birliği izledi. 30 Ağustos günü, İngiliz bölükleri Hong Kong'a iniş yaptı. Bir koşulsuz teslimiyet belgesi, "Missouri" adlı ABD savaş gemisi üzerinde, Tokyo Körfezi'nde, 2 Eylül'de Japonya tarafından imzalandı. Ancak Orta ve Kuzey Çin'de Japonlar 9 Eylüle kadar herhangi bir koşulsuz teslimiyet belgesi imzalamadılar. Bu alanlarda, Çan Kay-Şek, Japon bölüklerinin Halk Kurtuluş Ordusu'na teslim olmalarının önüne geçmeye çalıştı ve Japon bölüklerini 1946'ya kadar bu orduya karşı kullanmaya devam etti. Teslimiyetten üç ay sonra, 225 binlik Japon bölüğü, bazı Çin şehirlerinde hâlâ "kolluk nöbeti" yapıyordu. Bu politika arkasına ABD desteğini almıştı; ABD Halk Kurtuluş Ordusu'na karşı Kuomintang kuvvetlerine mümkün olan her türlü yardımı sağlıyordu. Çok sayıda Kuomintang bölüğü ABD uçakları tarafından Shanghai, Nanking ve Tientsin'e taşınmıştı.

O dönem, pek çok ABD ve İngiliz siyasi ve askeri lideri Kwantung Ordusu'nun yenilgiye uğratılmasında Sovyet silahlı kuvvetlerinin gerçekleştirdiği operasyonları bir hayli övdüler ve Japonya'ya karşı sürdürülen savaşın sonunu yakınlaştırmakta Sovyetler Birliği'nin üstendiği rolü doğru biçimde değerlendirdiler. Bu liderler arasında Çin'deki ABD Hava Kuvveti'nin Komutanı General Claire L. Chennault da vardı:

> "Sovyetler Birliği'nin Japonya'ya karşı yürütülen savaşa girişi, Pasifik'teki savaşın atom bombaları kullanılmasaydı bile gerçekleşecek olan sonunu yaklaştırmakta tayin edici oldu. Kızıl Ordu tarafından Japonya'ya indirilen çevik darbe Japonya'yı dizleri üzerine çökmeye zorlayan kuşatmayı tamamladı."

16 Ağustos 1945 tarihinde Avam Kamarası'nda konuşan Churchill şunları söylüyordu:

> "Mareşal Stalin ile yaptığımız konuşmalarda, Rusya'nın, Alman ordularının teslim olmasını izleyen üç ay içinde savaş ilan edeceği konusunda epey zaman önce mutabakat sağlamıştık. Üç aylık gecikmenin nedeni, Rus-Mançurya ordusunu savunmacı bir konumdan hücum gücüne çevirmek için gereken büyük takviyeleri trans-Sibirya demiryolu üzerinden taşıma ihtiyacıydı elbette. Konuşulan süre üç aydı. Alman ordularının 8 Mayıs'ta teslim olduğu ve Rusların 8 Ağustos'ta Japonya'ya savaş ilan ettiği gerçeği yalnızca basit bir tesadüf değildir; Mareşal Stalin ve yiğit ordularının askeri sözlerine her zaman eşlik eden vefa ve dakikliğin bir başka örneğidir."

Japonya'nın teslim olması sonucunda, 1905 tarihli Rus-Japon Savaşı'nın ardından muzaffer Japonya'nın kendisine eklediği Güney Sahalin ve Kuril Adaları Sovyetler Birliği'ne iade ve dahil oldu; bu da Sovyetlere Pasifik'e daha büyük bir erişim imkanı vererek Sovyet Uzak doğu cephesinin güvenliğini temin etti. Japonya'nın teslim olması Çin, Kore ve Vietnam halklarının özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi için de uygun koşulları yarattı.

Çin'de Çan Kay-Şek ABD emperyalizminin desteği sayesinde bir iç savaş için büyük çaplı hazırlıklara girişti. Görünürde Çin'de düzeni koruma ve Japon ordusunu silahsızlandırma işinde Kuomintang hükümetine yardım etmek için ABD hükümeti Tientsin, Taku ve Tsingtao'ya bölükler çıkardı. Peking de ABD bölükleri tarafından işgal edildi. 1945 yılının sonunda ABD hükümeti Çin'de 113 bin asker bulunduruyordu. Halk Kurtuluş Ordusu'na karşı gerçekleştirdiği kapsamlı operasyonlarda ABD bölükleri Japon birlikleri ile işbirliği yaptılar. Ama komünist ve demokratik liderlerin öncülük yaptığı Çin halkı demokratik bir halk cumhuriyeti için savaştı.

14 Ağustos'ta Çin ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan bir anlaşma çerçevesinde Sovyet kuvvetleri, özel anlaşmalar çerçevesinde 1955 Mayısı'na kadar kaldıkları Port Arthur ve Talien istisnası dışında kuzeydoğu Çin'in tüm bölümlerinden çekildiler. Sovyet ve Çin halkları arasındaki dostluk ortak bir düşmana karşı verilen mücadelede kesin bir dostluk halini aldı ve o dönem Mao Tse-tung tarafından tanındı. Devrimci güçler bir başka yoldan daha yarar sağladılar; yenilgiye uğratılan Kwantung Ordusu'nun tüm silahları ve mühimmatı Sovyet komutası tarafından Çin Halk Kurtuluş Ordusu'na verildi. Daha sonra Sovyetler Birliği Çin Halk Cumhuriyeti'ne hesap edilemez iktisadi, teknik ve kültürel yardım sundu.

Kwantung Ordusu'nun yenilgisi Kore halkına da özgürlük getirdi; halk ülkeyi devraldı ve kuzey topraklarında demokratik reformlar gerçekleştirdi. Pyöngyang'daki Moranbon Dağına Kızıl Ordu'ya ithaf edilen etkileyici bir anıt dikildi daha sonra. Anıtın üzerindeki yazıda şunlar yazar: "Kore halkını Japon köleliğinden kurtaran ve Kore'nin özgürlük ve bağımsızlığını güvence altına alan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kahraman ordusuna sonsuz övgüyle..." Kore'nin güney bölümünde benzeri demokratik reformların gerçekleştirilmesini önlemek için ABD o bölgeye bölükler çıkardı ve Sovyet ve ABD kuvvetleri arasındaki geçici sınır hattını Kuzey ve Güney Kore arasındaki bir sınıra çevirerek bir ülkeden iki ülke çıkardı.

Japonya'ya karşı kazanılan Sovyet zaferi, güneydoğu Asya boyunca bir devrimci kabarmayı serbest bıraktı. Vietnam'da komünistlerin önderlik ettiği bir ayaklanma, 25 Ağustos tarihinde Ho Chi Minh'in başkanlığını yaptığı bir Geçici Hükümetin kurulması ile sonuçlandı. 2 Eylül'de de Demokratik Vietnam Cumhuriyeti Hanoi'de ilan edildi. Endonezya'da, 17 Ağustos'ta Endonezya Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi ile sonuçlanacak biçimde muharebe müfrezeleri kuruldu. Burma, Malaya ve Filipinler'de ulusal kurtuluş hareketini destekleyen başka ayaklanmalar oldu.

Daha sonra, savaşın sona ermesinden çok sonra, ABD hükümeti, SSCB hükümetine verdiği 19 Mayıs 1951 tarihli bir notada SSCB'nin Japonya ile yapılan savaşa yalnızca altı gün katıldığını belirtti. Sovyet hükümeti buna 10 Temmuz tarihli bir nota ile yanıt verdi:

"Sovyetler Birliği'nin Japonya ile yapılan savaşa yalnızca altı gün katıldığı ve

SSCB'nin söz konusu savaştaki askeri çabalarının önemsiz olduğu iddiasını içeren ABD notasındaki açıklama ile ilgili olarak, Sovyet hükümeti şunları belirtmeyi gerekli görmektedir: Birincisi, Sovyetler Birliği Japonya'ya karşı verilen savaşa herhangi bir erteleme olmaksızın tam da Yalta Konferansı'nda öngörülen tarihte girmiştir. İkincisi, Sovyet Ordusu Japon bölüklerine karşı altı gün değil fakat bir ay boyunca kanlı muharebelere girmiştir, zira Kwantung Ordusu, İmparatorun teslimiyet beyanına karşıt biçimde uzun bir süre direnmeye devam etmiştir. Üçüncüsü, Sovyet Ordusu, Kwantung Ordusu'nun ana kuvveti olan Mançurya'daki 22 tümeni bozguna uğratmış ve 600 bin Japon subayı ile erini esir almıştır. Dördüncüsü, Japonya ancak, Kwantung Ordusu'na Sovyet bölüklerinin indirdiği tayin edici ilk darbeden sonra teslim olmayı kabul etmiştir. Beşincisi, SSCB Japonya'ya karşı verilen savaşa girmeden önce bile, yani 1941–45 döneminde bile, SSCB, Mançurya sınırı boyunca 40 tümeni muhafaza etmiş ve bütün bir Kwantung Ordusu'nu hareketsiz kılmış ve bu yolla Çin ve ABD'nin Japon militaristlerine karşı verdiği savaşı kolaylaştırmıştır."

Labour Monthly'nin 1945 Eylül sayısında Palme Dutt 1931 yılında Mançurya'nın Japonlarca istila edilmesine atıfta bulunarak şunları yazmıştı: "Savaş 14 yıl önce başladığı Uzak Doğu'da bitti." Atom bombası konusunda, ilk önce, Başkan Roosevelt'in bu bombayı kullanmama kararına dikkat çekiyor ve ardından 16 Ağustos tarihli *The Times*'in başyazısından bir alıntıya yer veriyordu:

"İmparatorun önderlik ettiği yönetici sınıflar yenilgiyi şimdiden atom bombasına atfederek 'görünüşü kurtarmak' için ümitsizce çırpınıyorlar. Atom bombası kullanılmadan önce Müttefiklerle arasını bulması için Rusya'ya yaptıkları ricayı rahatlıkla unutarak bu bomba olmasaydı 'kutsal savaşın' hâlâ devam ediyor olacağını iddia ediyorlar şimdi. Bu özel manevra, Japon silahlı kuvvetlerini adamakıllı ezen şeyin tek bir silah olmadığını; ama bunun adalet duyguları Japonya'nın kendi davranışı nedeniyle zedelenen ulusların toplu kaynakları sayesinde başarıldığını Japon halkı fark etmeye başlayınca başarısız olacak."

The Times'in aynı sayısında bir muhabir şöyle diyordu:

"Yeni Amerikan bombalarının Japon savaşını büyülü bir biçimde sonlandırdığı iddiası bir mittir. Bildiğimiz gibi, atom bombasının ortaya çıkmasından haftalar önce İmparator Hirohito Stalin'den çoktan aracılık etmesini istemiş ve böylece yenilgiyi açıkça kabul etmişti. Gerçekte, Japonya'yı yıkan, Anglo-Amerikan hava ve deniz gücünün onun deniz bağlantılarını kesmesi ve Asya'daki Japon ordularının ülkeleri ile bağlantısını kesen ve Mançurya boyunca uzanan bir Sovyet hücumu tehlikesiydi."

Ancak bu savlar, 17 Ağustos günü Avam Kamarası'nda Japonların anti-Sovyet milita-

rist propaganda hattını tekrar etmekten alıkoymadı Chruchill'i: "Japonya'ya karşı yürütülen savaşın birden ve hızla sona ermesini başka tüm etmenlerden daha fazla bu atom bombasına borçluyuz."

Bu ilk günlerde bile atom bombasının sahip olduğu çok kuvvetli yıkıcı güç konusunda hiçbir kuşku yoktu. Fakat 18 Ağustos'ta *The Times*'de yayınlanan bir mektupta Tuğamiral Thursfield'in belirttiği gibi: "Yanılgı, savaşların tek başına yıkım ile kazanılabileceği varsayımında yatıyor." Hiroşima ve Nagazaki vahşeti mantıksal sonucuna taşınan Dresden vahşetini temsil ediyordu. Ancak hatırlanması gereken şu ki 1944 yılında Alman kentleri üzerine yağdırılan Anglo-Amerikan dehşet baskınlarına rağmen, o yılki Alman üretimi önceki yılların üstündeydi ve 1945 yılında müdafaasız Dresden kenti üzerine salınan tahribat bile savaşın sonunu yaklaştıracak hiçbir etkide bulunmadı. Savaşta stratejik amaç düşmanın silahlı kuvvetlerinin yenilgiye uğratılmasıdır, sivil nüfusunun katledilmesi değil. Bu bakımdan şerefi ilk başta hak eden ülke, orduları Avrupa'da "Nazi savaş makinesinin bağırsaklarını söken" ve Mançurya'da Kwantung Ordusu'nu bozguna uğratan Sovyetler Birliği'dir. Dresden'e yönelik bilenen bombardıman ile Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının ortak noktası, Kızıl Ordu'nun, bir durumda Alman faşizmi ile ve diğerinde de Japon militarizmi ile nihai karşılaşmaya ilerlediği zaman gelmiş olmalarıydı. Dresden'in bombalanması ve Hiroşima ile Nagazaki'nin daha sonraki bombalanması, Almanya ve Japonya'dan daha çok Sovyetler Birliği'ne yönelik birer tehdit hareketi niteliğindeydi.

Hiroşima ve Nagazaki'nin üzerine atılan nükleer bombalar askeri bir bakış açısından değerlendirildiğinde anlamsız gaddarlık eylemlerini simgeliyordu. Ama ABD hükümeti, bu bombaların, Sovyetler Birliği karşısında kendisine stratejik avantaj sağlayacağına ve bu yeni ve güçlü silahın tek sahibi olarak ABD hükümetinin prestijini arttıracağına inanıyordu. Japon tarihçileri bu atom bombalarını daha sonra şöyle betimlemişlerdir: "İkinci Dünya Savaşı'nın son askeri eylemi yerine Rusya'ya karşı verilen soğuk savaşın ilk ciddi muharebesi."

Churchill 16 Ağustos 1945'te Avam Kamarası'nda sarf ettiği sözlerle savaş sırasında İngiltere ile SSCB arasında gelişmiş olan sıcak ilişkiye bir başka darbe indirdi: "Atom bombasına ilişkin sırların mümkün olduğunca dünyadaki başka hiçbir ülkeye şu anda açıklanmaması konusunda ABD Başkanı ile tamamen aynı fikirdeyim." Churchill Başkan Truman'ın 9 Ağustos tarihinde Amerikan ulusuna seslendiği radyo konuşmasına yanıt veriyordu. Bu radyo konuşmasında Truman, ABD ve İngiltere'nin atom bombasının sırrını saklayacağını söylemişti. Avam Kamarası'na yaptığı konuşma sırasında daha sonra Churchill şunları ekliyordu: "Bildiğimiz kadarıyla Birleşik Devletlerde kaydedilen somut ilerlemenin geride bırakılması için en az üç ve belki de dört yıl geçmesi gerekiyor."

İnanılmaz olan şu ki yukarıdaki pasajlar, Churchill'in Japonya'ya savaş ilan ederken gösterdiği dakiklik nedeniyle Sovyetler Birliği'ni kutladığı konuşmadan alınıyor.

Aynı konuşmanın iki bölümü Hansard'ın [İngiltere'de resmi parlamento protokolü] yan yana iki sütununda (79 ve 80) yer alıyor; Sovyetler Birliği'nin tebrik edildiği bölüm, atom bombası sırrının Sovyetler Birliği ile paylaşılmaması gerektiği noktasında Truman ile Churchill'in mutabakatını ifade eden bölümü izliyor.

19 Ağustos günü, *Sunday Times*'in araştırmacı gazetecisi şunları yazıyordu: "Atom bombasının sırrını saklıyor olmamız iyi. Uranyuma konulacak katı bir ambargo ile desteklenmesi de uygun olabilir. Bu element söz konusu bomba için uzun bir süre daha vazgeçilmez olacağa benziyor; bombanın döküm malzemeleri kolaylıkla İngiliz ve Amerikan kontrolü altında tutulabilir." *Sunday Times*'in aynı sayısında G. M. Young şunları yazıyordu: "Savaşın son icadının, son birkaç yıldır sonuç olarak neyin doğru ve yanlış olduğuna ilişkin aynı fikirleri paylaştıklarını keşfetmiş olan insanların ellerinde sımsıkı tutulması önemli gibi duruyor." Diğer gazeteler de benzeri tarzda ifadelere yer verdiler ama herkes aynı fikirde değildi. 22 Ağustos günü Avam Kamarası'nda Phillips Price Churchill'in 16 Ağustos tarihli konuşmasına yanıt olarak şunları söyledi:

> "Bu felsefede ısrarcı olursak ortaya çıkacak olan tehlikeyi düşünmesini istiyorum Meclisin. Rusya'nın bu türden bir tekelle daimi olarak uzlaşması olası mı? Ve şunu söylemek zorundayım; askeri gizlilik ve bilimsel araştırma alanında kendimiz ile Rusya arasına bariyer koyarak aramızdaki politik bariyeri yoğunlaştırırız sadece. ... Tehlike şu ki Güvenlik Konseyi'nin üç Büyük Gücü, askeri sırlarını ve bilimsel buluşlarını dinsel bir itikatla koruyan iki kampa bölünebilir."

23 Ağustos günü Avam Kamarası'nda konuşan Koni Zilliacus şunları söylüyordu:

> "Atom bombasının sırrını Sovyetler Birliği'nden sakladığımız sürece, atom bombası araştırması konusunda ortaya çıkacak bir yarışı başlatmaktan doğrudan sorumlu hale sokacağız kendimizi ki bu yarış silahlardaki yarıştan çok daha kötü olacak. Aslında silahlar alanındaki bir yarışın en acımasız biçimi olacak. Hükümetin bu konudaki tutumunu şimdi beyan etmekte güçlük çekebileceğini fark ediyorum fakat ... Doğu Avrupa'daki Sovyetler Birliği'ne karşı atom bombasına dayanan bir Anglo-Amerikan güç politikası oyunu oynamaya niyetli olmadıklarını çok açık bir biçimde ortaya koymasını umuyorum."

Tartışmayı sonlandırırken İşçi Partili yeni Dışişleri Bakanı Ernest Bevin şunları söylemişti: "Bence dünya örgütü kurulana kadar ve işlerin nasıl bir çehre alacağını görebileceğimiz ana kadar bu sorunu düşünmeyi bir kenara bırakmalıyız." Bu, SSCB ile "atom bombasının sırlarını" paylaşmayı açıkça reddetmekle aynı kapıya çıkıyordu. İngiltere ve Sovyetler Birliği hükümetleri arasındaki ilişkiler açısından uğursuz sonuçları olacaktı bunun.

Ancak buna rağmen İngiliz ve Sovyet sendikaları arasındaki ilişkiler iyi olmaya devam

etti. 10 ile 14 Eylül 1945 tarihleri arasında toplanan TUC'a seslenen kardeşçe bir konuşmasında, Tüm-Birlik Sendikalar Merkez Konseyi'ni temsil eden M. Tarasov kendi ülkesinde devam eden yeniden yapılanma sürecine değindi ve konuşmasını şu sloganla noktaladı: "Yaşasın Büyük Britanya ve Sovyetler Birliği işçileri arasındaki dostluk."

TUC Başkanı Ebby Edwards yanıtında şunları söyledi: "Rus ve İngiliz işçilerinin birliğinin pekiştirilen bir dostlukla her zaman süreceği konusunda umutluyuz." Aslında, bu dönem, yalnızca Anglo-Sovyet sendika birliğinin değil; ama aynı zamanda dünya sendika birliğinin günleriydi. Dünya Sendika Konferansı, yalnızca altı hafta önce Londra'da yapılmıştı ve Dünya Sendikalar Federasyonu bu konferanstan doğmuştu.

***

Savaş sonrası dönemin ilk Dışişleri Bakanları Konferansı 11 Eylül'de Londra'da açıldı. Bu konferansın katılımcıları Bevin (Birleşik Krallık), Molotov (SSCB) Byrnes (ABD), Vang-Şi-Çieh (Çin) ve Bidault (Fransa) idi. Berlin Üçlü Konferansı'nda imzalanan ve Dışişleri Bakanları Konseyi'nin kurulmasına ilişkin anlaşmanın 3. maddesi çerçevesinde konseyin en acil görevi, "Birleşmiş Milletlere tabi olmalarını sağlamak amacıyla İtalya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Finlandiya ile barış anlaşmaları imzalamak ve Avrupa'daki savaşın son bulmasının ardından ortada duran toprak sorunlarına çözüm önerileri getirmek" olarak belirlenmişti.

Yukarıdaki görevin yerine getirilmesinden sorumlu konseyin "ilgili düşman devlete yüklenen teslimiyet şartlarını imzaya yetkili devletleri temsil eden üyelerden" meydana gelmesi kabul edildi. Ancak İtalyan barış anlaşması bakımından bir istisna yapılacaktı; bu örnekte teslimiyet şartlarını imzalamaya yetkili taraf Fransa olarak kabul edilecekti.

Bu kararlar oldukça açıktı, fakat İngiliz ve ABD temsilcileri; ikisi de Romanya, Bulgaristan, Macaristan ya da Finlandiya'nın teslimiyet şartlarını imzaya yetkili olmayan Çin ve Fransa'nın, konferansta, şartlı teslimi fiilen kabul etmiş olan Üç Büyük güç ile aynı statüde olması gerektiğini savundu. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde, bu dört ülke ile yapılacak barış anlaşmalarına ilişkin birtakım sorunlar konusunda bazı ilerlemeler sağlanmış olsa da konferans 33 toplantının ardından 2 Ekim'de nihayet sona erdiğinde hiçbir şey imzalanmamıştı.

Ertesi gün Molotov şunları söyledi:

> "Berlin Konferansı'nda ortaya konulan prosedür farklı olduğu halde, Çin ve Fransa'nın Romanya, Bulgaristan ve Finlandiya ile imzalanacak barış anlaşmalarının hazırlanmasına her nedense katılması gerektiği söylendi bize. Berlin Konferansı kararlarının bu şekilde ihlal edilmesine karşı çıktık, zira hem Çin hem de Fransa ateşkes şartlarının hazırlanmasına katılmamış olmakla kalmıyorlar; ama aynı zamanda söz konusu ülkelere hiçbir zaman savaş ilan etmemişlerdi."

9 Ekim günü Avam Kamarası'nı bilgilendiren Bevin şu soruyu dile getirdi: "Üç Büyük güç, diğer ulusları, onları şiddetle ilgilendiren meseleler hakkındaki tartışmadan ne dereceye kadar dışlayacak?"

Konferans'ta tartışılan bir başka önemli konu da Sovyetler Birliği'nin Doğu Akdeniz'deki üslere ilişkin talebiydi. Arkasına ABD delegasyonunun desteğini alan Bevin, Sovyetler Birliği'ni Karadeniz'e sıkıştırma politikasına sadık kaldı. Böyle yaparak önceki Mayıs ayında İşçi Partisi Konferansı'nda savunduğu politikayı ve elbette Churchill'in Stalin'e verdiği sözü; yani Sovyetler Birliği için Akdeniz'e erişim sağlamak üzere Montrö Anlaşması'na getirilecek bir değişiklik sözünü inkar etti.

Yine de Avam Kamarası'nda yaptığı, sondan bir önceki paragrafta zaten alıntılanmış olan konuşmasını bitirirken Bevin, Molotov'dan aldığı güven ifadesinde bulunan mesajı okudu: "Ortak düşmanlarımıza karşı verdiğimiz savaşı muzaffer biçimde sonuçlandırmış olan bizlerin, Büyük Britanya ve Sovyetler Birliği halklarının çıkarları adına ve dünya üzerindeki barışın güçlendirilmesi için aramızdaki işbirliğini gelecekte devam ettireceğimize güveniyoruz." Bevin'in bu mesaja eklediği sözler şunlardı: "Bu işbirliğinin yerine getirilmesi bizim birincil amacımız olacaktır."

Molotov konferansın çöküşüne açıkça üzülmüştü ve Bevin üzüntü izlenimi vermekten dolayı endişeli görünüyordu en azından. Fakat ABD delegasyonunun bir üyesi olan John Foster Dulles'in tutumu böyle olmadı. 6 Ekim günü Washington'dan yapılan bir radyo yayınında, Londra'da olan şeyin güçlükler yaratmadığı açıklamasında bulunmuştu; "yalnızca savaşın silikleştirdiği uzun süreli güçlükleri ortaya çıkardı." Birkaç yıl sonra yayınlanan *Savaş ya da Barış* başlıklı kitabında şunları yazıyordu: "Londra toplantısındaki eylemimizin devasa sonuçları oldu; olacağını da fark etmiştik. Bir dönemin sonunu işaret ediyordu; Tahran, Yalta ve Potsdam döneminin." Ardından tarihi baş aşağı çevirerek şöyle devam ediyordu: "Sovyet komünistlerinin dostlarımız oldukları yolundaki yalanlarına nokta koydu. Bize karşı duydukları düşmanlığı tüm dünyada açıkça ilan ettikleri dönem başladı." Aslında durum tabii ki bunun tersiydi. Dostluk maskelerini çıkaran Amerikan emperyalistleriydi.

Londra Konferansı'nın çöküşü ABD'de hoşnutlukla karşılandı. ABD basınında VE Gününden [VE - Victory in Europe – Avrupa Zaferi için kullanılan kısaltına] beri Sovyet karşıtı bir kampanya yürüyordu. Sovyetler Birliği'nde basın konferansın çöküşü için ABD hükümetini suçladı. Ödünç Verme – Kiralama programının, ana ithalatının yüzde 60'ında İngiltere'yi ABD'ye bağımlı bırakarak aniden son bulması nedeniyle İngiltere'nin içine girdiği ekonomik pozisyonun kaygısı içindeki İngiliz basını, eğer barış ve istikrar sağlam temeller üzerine inşa edilecekse üç gücün aralarındaki farklılıkları çözmesi gerektiği ısrarını dile getirdi. İngiltere'nin ABD'nin himayesi altında Batı bloğunda yer aldığı, Avrupa'da ortaya çıkan bir Doğu-Batı ayrımı şimdiden ifade edilir olmuştu. *Labour Monthly*'nin 1945 Ekim sayısında yayınlanan, analitik niteliği son

derece derin bir makalede, o dönem *Daily Worker*'in editörü olan William Rust şunları yazmıştı:

> "Şimdi özgürce reklamı yapılan Batı bloğu, açıkça, yakın bir eşgüdüm içinde bulunan bir Batılı güçler grubunun (İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, İtalya ve İberya Yarımadası) üç nedenle gerekli olduğu düşüncesine dayandırılıyor; coğrafi konumları, emperyal çıkarları ve demokratik yaşam biçimleri. Bu, Eylül ayının ilk günlerinde General de Gaulle, yıllar yılı gericilerin stoklarında tuttukları Batı bloğu propagandasını canlandırdığında ortaya konulan görüştü.
> "Bu görüş ile Münih'te doruğuna çıkan savaş öncesi döneme ait adı çıkmış Doğu/Batı politikaları, Çekoslovakya'nın ihaneti ve savaşa saplanılması arasında hiç de fark yok. Batı bloğunun Berlin'in izlediği Avrupa'da birleşik bir politika hattının yerine geçeceği ve dünyanın dört bir yanındaki gericilere ve faşistlere cesaret vereceği bir göz açıp kapayışta görülebilir."

Utanmadan Sovyetler Birliği'ni demokratik olmamakla alenen suçlayan başyazıları zaten epey sıklaşmış olan *Daily Herald*, 1936 yılında Fransa'nın Halk Cephesi hükümetinin Başbakanı olan Leon Blum'a sayfalarını açtı ve Blum da bu fırsatı ganimet bilip Batı bloğu ülküsünü büyük bir coşkuyla desteklemek için kullandı. *Pravda*, Birleşmiş Milletler çerçevesinde kurulacak uluslararası işbirliğinin karşısına çıkarılan blokları propaganda ederek barış ülküsünün desteklenemeyeceğini belirterek yanıt verdi. William Rust yukarıda değinilen makalesinde şu yorumda bulunuyordu:

> "Bir Batı bloğuna katılmak İngiltere'nin ulusal çıkarlarına aykırı olacaktır, çünkü böyle bir adım San Francisco'da benimsenen dünya işbirliği ve barışın bölünemezliği ilkelerine aykırı düşecektir. Eğer İngiltere bu yoldan giderse, uluslararası ilişkilerdeki etkisi büyük ölçüde zayıflar. Ödünç Verme-Kiralama programının aniden sona ermesi, İngiltere'yi, uzun vadede ancak dünya ekonomik işbirliği temelinde çözümlenebilecek şiddetli sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. ... Birleşik Devletler'le zorlu bir pazarlığa girdiğimiz şu dönemde Sovyet sempatisini kendimizden uzaklaştırmak devlet adamlığı açısından hiç de akıllıca bir iş olmaz."

Rust, Bevin'e, "Avrupa'nın görece küçük devletlerinden birisinin dışişleri bakanını, yani Danimarkalı Christmas Moeller'i örnek alma" tavsiyesinde bulunarak devam ediyordu. Moeller, önerilen Batı bloğu hakkındaki fikri sorulduğunda şu cevabı vermişti:

> "Bana göre Danimarka'nın yeri, Birleşmiş Milletler çerçevesidir ve ne Danimarka ne de başka herhangi bir kuzey ülkesi bölgesel anlaşmalara girmemelidir. Danimarka ve diğer kuzey ülkeleri, Batı ile kurdukları iyi ilişkilerin aynısını Doğu ile de kurmaya çalışmalıdır."

Parlamentoda ezici bir üstünlüğe ve İngiliz işçi sınıfının en kararlı kesimlerinin eksiksiz desteğine sahip olan İşçi Partisi hükümetinin, iktidara gelişinin üzerinden üç ay bile geçmeden yapmaya başladığı hataları çözümlerken William Rust'un taşıdığı ileri görüşlülük göz önünde bulundurulduğunda, *Labour Monthly*'de yayınlanan makalesinden birkaç paragraf daha alıntılamak değer taşıyor. Aşağıdaki satırların, bugün elimizde bulunan bilgi ve tecrübenin sağladığı avantajdan yararlanmaksızın yazıldığını hatırlayın:

> "İşçi Partisi hükümetinin, Ulusal Hükümet'in izlediği dış politikadaki gerici eğilimlerden açık bir kopuşa girmek konusunda şimdiye dek gösterdiği beceriksizlik ve politikasına şu ya da bu türden bir ideolojik mazeret bulma girişimleri, Avrupa'nın hayati bölgelerinde açmaza, faşist yanlısı güçlerin cesaretlendirilmesine ve fazlasıyla anti-Sovyetizm kokan savlara yaslanılmasına neden olmuştur.
> "Yunanistan'da demokratik bir hükümetin kurulduğunu görmek şüphesiz İşçi Partisi'nin arzuladığı bir şeydir fakat Bay Bevin cesur bir adım atmak konusunda hâlâ duraksıyor ve Bay Churchill'den miras alınmış olan kukla Kabine'ye tutunmaya devam ediyor. Bay Bevin'in Kralın dönüşüne kapıyı Churchill'den daha sıkı kapadığı doğru, ama eski politikanın özü hâlâ duruyor; Yunanistan'ın İngiliz bölükleri tarafından işgal edilmesi ve temsil niteliği olmayan bir hükümet yönetimi.
> "Avusturya'da da herhangi bir ilerleme olduğunu söyleyemeyiz. ABD, Fransa ve Sovyetler Birliği Nisan ayından bu yana varlık gösteren Geçici Hükümeti tanımaya hazır. Fakat İngiltere bu hükümeti tanımaya hâlâ karşı durduğu için açmaz çözümlenmemiş halde duruyor ve bunun sonuncunda doğu Avrupa'da barışın tesis edilmesi işinde başarı sağlanması yine erteleniyor.
> "Berlin Konferansı'ndan çıkan ayrı bir deklarasyonla ağır biçimde teşhir edilen Franco İspanyası hâlâ İngiltere ile eksiksiz diplomatik ilişkilere sahip. İspanyol faşistleri, Bevin'in dış politika konusundaki ilk parlamento konuşmasında sarf ettiği ve İspanya'nın iç işlerine karışılmayacağını ifade eden sözlerinin, Potsdam beyanının basit bir söylemsel uyarı olduğuna işaret ettiğini söyleyip neşelerini gizlemek gereği duymadılar.
> "Bu politikalarda açık bir tutarlılık eksiği var. Avusturya, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan, hükümetlerinin yeterince demokratik olmadığı gerekçesiyle tanınmadılar. Yunanistan bütünüyle tanındı ve UNRRA [Birlemiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi] kaynaklarından cömertçe yararlanması sağlandı fakat demokratik bir hükümet kurma hakkı reddedildi. Faşist İspanya, aksinin iç işlerine müdahale ile aynı kapıya çıkacağı gerekçesiyle, tanınan bir ülke olmaya devam ediyor. Daily Herald ve başka gazetelerde bu politikaları desteklemek için kullanılan ideolojik savlar garip yolları zorluyor. ...
> "*Daily Mail* ve *Observer*'in bazı dengesiz yazarları, Hiroşima ve Nagazaki'nin bombalanmasının hemen ardından, atom bombası üzerindeki Anglo-Amerikan tekelinin Birleşmiş Milletlerin dengesini Batılı Müttefikler lehine bozduğu sonucuna ulaştılar. Bu sözde avantajın, Sovyetler Birliği atom bombası donanımına sahip olmayı becermezden önce sonuna kadar kullanılması gerektiğini ima eden propaganda dalgası yayılıyor o zamandan beri."

6 Kasım günü, Rus Devrimi'nin 28. yıldönümünün arifesinde yaptığı bir konuşmada Molotov, atom bombası konusuna döndü ve şunları söyledi:

> "Atom enerjisinin keşfedilmesine ve Japonya'ya karşı verilen savaşta uygulanması sonucunda muazzam yıkım gücünü kanıtlayan atom bombası olgusuna değinmek gerekiyor. Ancak, atom enerjisi henüz saldırganlığı engelleme ve barışı koruma amaçları bakımından test edilmiş değil. Öte yandan, şu anda, tek bir ülkenin ya da herhangi bir dar ülkeler grubunun malı olarak kalabilecek bu türden son derece önemli hiçbir teknik sır olamaz. Bu nedenle atom enerjisinin keşfi ne güçlerin uluslararası oyununda bu keşfin kullanımına ilişkin arzuları ne de barışsever ülkelerin geleceğine yönelik vurdumduymaz bir tutumu cesaretlendirmelidir."

Ertesi gün Avam Kamarası'nda yürüyen dış ilişkiler konulu bir tartışmada, konuşan hemen hemen tüm muhalif milletvekilleri, Sovyetler Birliği ile en dostane ilişkilerin korunmasının barış için hayati olduğunu ısrarla savundu. En dikkate değer konuşmalardan birisi bir Muhafazakar olan Albay Martin Lindsay'dan geldi:

> "Devasa kaynaklara ve her şey bir yana güçlü devlet diktatörlüğüne sahip Rusya'nın Birleşik Devletleri hızla yakalayacağı oldukça açık ve atom bombasına sahip olma amacına ulaşmak için yapabildiği kadar hızlı davranacağını oldukça yalın biçimde ortaya koydu. Bu nedenle bugünkü durum dünyanın bir başka silah yarışına girmiş olmasıdır; eğer durdurulmazsa sonuncusundan bin kat daha kötü sonuçları olacak bir silah yarışına. Birleşik Devletler, İngiliz İmparatorluğu ve Rusya'nın dostane işbirliğinin dünyanın geleceği için tek umut kapısı olduğu açık ve Meclisin de bildiği gibi bugün böyle bir işbirliği yok. ... Ben ne Rus aşığıyım ne de Rus fobisi taşıyorum, ama bugünkü duruma gerçekçi biçimde yaklaşmaya çalışan sıradan bir İngiliz'im. Rusya'nın, güvenilmez olduğu inancıyla kendisine daha düşük bir askeri güç olarak muamele edildiği sürece, Batı dünyasıyla işbirliğine girmeyeceği hem açık hem de anlaşılabilir görünüyor bana."

Yine de 15 Kasım tarihinde Washington'da Clement Attlee (Büyük Britanya), Mackenzie King (Kanada) ve Başkan Truman (ABD) arasında atom bombasının sırlarını ifşa etmeyeceklerini öngören bir anlaşma imzalandı. 16 Kasım'da bu anlaşma hakkında yorumda bulunan *Daily Express* editörü şunları yazdı: "atom bombası ile ilgili olarak İngiltere, Birleşik Devletler ve Kanada tarafından ortaya konulan politika yetersizdir. Şu anki durumu karşılamamaktadır. Bundan böyle her uluslararası konferansta atom bombasının da bir koltuğu olacak." Ertesi gün *Manchester Guardian* editörü şunları söyledi: "Atom bombasının kontrol edilmesine yönelik plana ilk tepki, hem bu ülkede hem de Birleşik Devletler'de, açıkçası moral bozucu olmuştur."

22 Kasım günü dış ilişkiler konusu ile ilgili Avam Kamarası'ndaki bir tartışmayı açan

Başbakan Attlee, Washington'da alınan kararlar hakkında bilgi verip şu açıklamada bulunuyordu: "İngiltere, Washington ve Kanada arasında hiçbir sorun yoktur; birbirimize güveniyoruz. Özgür, eksiksiz ve samimi tartışmalara girebiliyoruz. Bu alanda ileride öreceğimiz işbirliğine yönelik planlar üzerinde çalışıyoruz ve bu türden bir güveni tüm uluslar arasında inşa etmeyi arzuluyoruz."

İma edilen şey İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında bu türden bir güvenin var olmadığıydı. Attlee, İngiltere ve Birleşik Devletler arasındaki "özgür, eksiksiz ve samimi tartışmaların" atom bombasının sırlarını kapsayacak kadar geniş olmadığını belirtemedi; tersi söz konusuymuş gibi konuştu. ABD hükümeti, İngiltere'ye duyduğu varsayılan güvene rağmen, atom bombasının yapılması yöntemi konusunda İngiliz bilim insanlarına malumat vermeyi ısrarla reddetmişti, oysa atom enerjisi konusundaki ilk araştırmalar İngiltere'de yürütülmüştü. Aslında, İngiltere istese bile Sovyetler Birliği ile atom bombasının sırlarını paylaşamazdı. Bu konumdaki tek ülke Birleşik Devletlerdi. İlk İngiliz atom bombasının Monte Bello'da patlatıldığı tarih 2 Ekim 1952 idi. O tarihte Sovyetler Birliği atomik silahlara üç yıldan uzun bir süredir sahipti.

Bu tartışma sırasında Anthony Eden bir uyarıda bulundu:

> "Daha önceki savaşlardan; Napolyon Savaşı ile Büyük Savaş'tan edindiğimiz dersleri unutmadık; tek bir gücün Avrupa'ya egemen olmasını önlemek için ülkemizle Rusya bir araya gelmek zorunda kalmıştı. O savaşlardan sonra her iki ülke için de yıkıcı sonuçlar doğuracak biçimde yeniden ayrı düştüğümüzü de unutmadık. Hepimizin arzusu o ki bunun tekrarlanmaması için hep birlikte çalışalım. ... Rusların, dünyayı ilgilendiren tüm meselelere eksiksiz biçimde ve eşit şartlarda katılmasını istiyoruz."

Tartışmanın ilk günü hakkında yorumda bulunan ertesi günkü başyazısında *The Times* şu açıklamada bulunuyordu:

> "Bay Attlee'nin konuşmasında yanıtlamadığı ancak söz konusu konuşmanın ısrarla gündeme soktuğu bir soru var; atom bombasının tüm sırlarını, Birleşmiş Milletler Örgütü Güvenlik Konseyi'ne ya da bu konseyin başlıca üyelerine ifşa etmeye dönük istekliliğin cömert bir beyanı ve böylesi bir beyana eşlik eden, Konsey üyelerine yapılan ve onları bir araya gelip ilgili örgütlenme ve kontrol sorunlarını tartışmaya çağıran bir davet, Washington anlaşmasının belkili ve dolambaçlı prosedürüne kıyasla daha doğrudan bir katkı olmaz mıydı uluslararası güvene?"

Tartışma, (Muhafazakar) R. A. Butler'in oldukça kesin biçimde aşağıdakileri söylediği 23 Kasım'da devam etti:

"Sovyetler Birliği'ne yönelik pek çok eleştiri oldu, ama benim Cenevre'deki deneyimime dayanarak eklemek istediğim bir şey var; bir uluslararası sistem çerçevesinde alınan her ne karar olursa olsun o karara uymak konusunda verdiği sözü tutacağına güvenebileceğiniz bir ulus varsa o da Sovyetler Birliği idi."

16 Aralık tarihinde İngiltere, Sovyetler Birliği ve ABD Dışişleri Bakanları Moskova'da bir araya geldiler ve çok çeşitli konular üzerinde mutabakat sağladılar. Bir Uzak Doğu Komisyonu ile Japonya için bir Müttefikler Konseyi'nin kurulması ve Kore, Çin, Romanya ve Bulgaristan'daki demokratik hükümetlerin onaylanması bu konular arasındaydı. Üç dışişleri bakanı, atom enerjisinin kontrolü için Güvenlik Konseyi'ne karşı sorumlu olacak bir Birleşmiş Milletler komisyonunun kurulmasını da tartıştı. Ancak Bevin'in 17 Aralık'ta belirttiği gibi: "Konferans mevcut koşullar altında mümkün olan şeyi başardı. Fiili önemi ulaşılan anlaşmaların uygulanmasına bağlıdır." Yine de *The Times* editörünün 28 Aralık'ta yazdığı gibi: "Üç dışişleri bakanının Moskova'da gerçekleştirdiği yeni yıl konferansı göz alıcı bir başarı olmuştur ve Londra'da yapılan bir önceki konferansın çöküşünü telafi etmekten çok öteye geçmiştir."

***

1945 Ekimi boyunca, ülke, gelen belediye seçimlerine yönelik yoğun bir hazırlık içindeydi. Belediye seçimleri de parlamento seçimleri gibi savaş boyunca askıya alınmıştı. Belediye seçimleri de genel seçimlerin izlediği örgüyü mü izleyecekti yoksa seçmenler, şimdiden, İşçi Partisi hükümeti ile Ernest Bevin'in dış politikası konusunda gözlerinin açıldığına dair işaretler mi vereceklerdi? İngiliz işçi sınıfının zayıflıklarından birisi dış meselelere gösterdiği göreli kayıtsızlık olmuştur her zaman. Şimdi, savaş sonrası yeniden yapılanmanın bir sonucu olarak ekonomi hızla yükselmeye başlamışken, Hükümet ödünler vereceğini taahhüt edebilecek bir konumdaydı ve bu da hükümetin ilerici bir iç politika izlediği izlenimini veriyordu. Uluslararası durum nadiren daha ümitsiz görünmüştü ve yeni gerici savaşlar belası bekliyordu bizi, ancak bunlara rağmen İngiliz halkı, en azından yerel seçimler döneminde, diğer tüm meseleleri dışlamak pahasına iç politikaya ve hatta yerel meselelere odaklanabildi. Hiçbir hükümetin dışarıda gerici bir politika izlerken içerde ilerici bir politika izleyemeyeceğini henüz öğrenmemişlerdi.

Brighton'da İşçi Partisi 19 seçim bölgesinin tamamında rekabet etmeye karar verdi. Parti tarihinde ilk kez böyle bir şey yapıyorlardı. Bazı seçim bölgelerinde birden fazla adaylık vardı. İşçi Partisi'ne yeni katılmış olan ben, o dönem Alliance İnşaat Şirketi'nin Müdürü olan Lewis Cohen ile birlikte Regency Seçim Bölgesi'ndeki adaylıklardan biri için mücadele eder buldum kendimi. Rakiplerimiz Brighton Belediye Başkanı A. V. Nicholls ile eğer hafızam beni yanıltmıyorsa yöreden bir muhasebeci olan G. H.

Walpole idi. Bu seçim bölgesi, İşçi Partisi'nin daha önce hiç aday göstermediği bir bölgeydi ve çok fazla şans verilmiyordu bize. Ancak aşağıdaki sonucun gösterdiği gibi iyi bir mücadele sergiledik:

NICHOLLS, A. V.: 996
WALPOLE, G. H.: 972
Cohen, L. C.: 674
Trory, E.: 648

3 Kasım günü *Brighton and Hove Herald*'da aşağıdaki haber çıktı:

> "Alderman J. Talbot Nanson sonucu açıklamakla Belediye Başkanı'nı ikinci kez seçildiği için kutlayan ilk kişi oldu. Belediye Başkanı adına konuşan eşi, 'sizi düş kırıklığına uğratmayacağına eminim,' dedi. Bay Walpole, seçim sonucunda, 'belediye işlerinde bağımsızlık adına parlak bir zafer' gördüğünü söyledi.
> "Ancak Bay Lewis C. Cohen sözde 'Bağımsızların' mizalı anlayışına sahip olduklarını ileri sürdü. İngiliz halkının Bağımsızların yalnızca başka bir kılığa bürünmüş Muhafazakarlar olduğunu fark ettiği yorumunda bulundu. Bay Trory, sonucun, bu seçim bölgesinde daha önce hiç aday göstermemiş olan işçi hareketi için bir yenilgi anlamına gelmediğini dile getirdi. 'Bir temel taşı attık,' dedi."

Regency Bölgesindeki pek çok seçmenin beni hâlâ bir komünist olarak gördüğü gerçeğini hesaba katarsak ki ben de aslında kendimi böyle görüyordum, oylarım epey şaşırtıcı sayılabilirdi.[47] Aslında, o dönem İngiltere halkının sahip olduğu devrimci coşkuyu yansıtıyordu; artık parlamenter ve yerel kanallara güvenli bir biçimde yönlendirilmiş olsa da, henüz kendini tüketmemiş olan bir coşkuyu yansıtıyordu. Bir belediye seçiminde boy gösterdiğim hayatımdaki tek olaydı. Deneyim değerliydi fakat tekrarlamayı arzuladığım bir deneyim olmadı. Çok geçmeden İşçi Partisi'ndeki üyeliğimin zaman aşımına uğramasına izin verdim. Hâlâ Komünist Parti'ye yeniden üye olma umutları taşıyordum.

Labour Monthly'nin 1945 Aralık sayısında kaleme aldığı "Ayın Notları"nda Palme Dutt şunları yazıyordu:

> "Belediye seçimleri genel seçim sonuçlarını teyit etmiştir. İşçi Partisi seçim programını yerine getirmek üzere halktan eksiksiz bir vekalet almış durumda; hem ulusal hem de yerel alan için aynı derecede geçerli bu durum."

1946 yılında yayınlanan *Brighton and Hove Labour Directory*'ye yazdığı giriş yazısın-

[47] Burada yazar, "komünist" sıfatını Komünist Parti üyeliği anlamında kullanmaktadır, ifadeden yazarın kendi ideolojik tercihlerinde bir belirsizlik olduğunu düşündüğü sonucu çıkarılmamalıdır. -yayınevinin notu.

da, Brighton ve Hove İşçi Partisi Sekreteri J. H. Tillett, "ülkenin dört bir yanında yüzlerce yerel konseyin ele geçirilmesine" atıfta bulunuyor ve şöyle devam ediyordu:

> "Brighton henüz İşçi Partili bir parlamenter çıkaramamış olsa da, meclisteki koltukların yeniden dağıtılması ve kentin iki parlamento bölgesine bölünmesi ile ki çok yakın gelecekte gerçekleşeceği umut ediliyor bunun, Brighton, çevredeki Patcham, Rottingdean ve Moulsecoomb bölgelerini de kucaklayınca, en azından bir İşçi Partili temsilci çıkaracaktır. Bu iddiadan şüphe duyanlara bir gerçeği hatırlatmak isterim; geçen Kasım ayında yapılan belediye seçimlerinde adaylarımız, rakipleri tarafından alınan yaklaşık 21 bin oya karşılık yaklaşık 18 bin oy almıştır."

Büyük Britanya Komünist Partisi'nin 18. Kongresi 24 Kasım 1945 tarihinde açıldı ve 429 kolu, 108 kent komitesini ve 12 ilçe komitesini temsil eden 789 delege eksiksiz biçimde katıldı kongreye. Ortalama yaş 34'tü.

Yürütme Komitesi'nin raporu, Parti kollarının üzerinde çalışmasına zaman tanımak için Eylül sonunda yayınlandı. 21 seçim bölgesindeki tüm seçim sonuçlarını içeriyordu. Yalnızca bir adayın binden az oy aldığını görmek ilginç. Bu aday Sevenoaks'ta 676 oy alan K. Thompson'dı. İki başarılı aday olarak 17.636 oy alan W. Gallacher ile 5.075 oy alan Phil Piratin bir kenara konulacak olursa, başka bazı parlak sonuçlar da vardı; örneğin, Rhondda'da (Doğu) Harry Pollitt 15.761 oy almış ve 972 oy farkla mağlup edilmişti.

Yalnızca bir seçim bölgesinde, Glasgow'da (Merkez), komünist aday sol oyları bölüp Muhafazakar adayın önünü açmıştı. Ancak bu durum, Ted Bramley'in İşçi Partisi adayı lehine çekildiği Acton'da telafi edilmişti. 21 Komünist aday toplamda 102.780 oy almıştı.

1944 Eylülü ile 1945 Ağustosu arasındaki dönemi kapsayan rapor detaylı bir şekilde incelenmeye değer. O dönem Komünist Parti'nin içinde bulunduğu durumun çok açık bir resmini veriyor. Burada yalnızca birkaç göze çarpan gerçeği ve rakamı verecek kadar yerimiz var. Örneğin *Daily Worker* dağıtımının günde 110 bin kopyaya ulaştığı belirtiliyor. Son Kongreden beri yerel baskı işinin hacmi neredeyse yüzde 50 artmış ve basılan materyal ayda 7.500 inç sütun ortalamasına ulaşmıştı.[48]

Siyasi eğitim konusunda, son kongreden beri düzenlenen dokuz ulusal okula 200'den az öğrencinin katılım gösterdiği belirtiliyordu. İlçe ve kol düzeyinde ise çok daha fazla eğitim faaliyeti olmuştu. Parti kolları ve grup toplantıları tarafından sunulan önergeler arasında en azından 17 tanesi Marksist eğitim hakkındaydı. Bunların pek çoğu, Westminster grubunun ortaya koyduğu gibi, "tüm parti üyelerinin eğitimine daha fazla özen gösterilmesi" ya da Wimbledon kolunun önergesinden alıntı yapacak olursak, "parti üyeleri arasında ve genel olarak da emek hareketi içerisinde Marksizm

[48] 1 inç, 2,54 cm. etmektedir. -yayınevinin notu.

bilgisini ve anlayışını attırmak için büyük bir hamle örülmesi" çağrısında bulunuyordu. Rutherglen kolu parti içindeki Marksist eğitimin yetersizliğine dikkat çekerken, Wallsend kolu, Komünist Parti'nin, işçileri Troçkistlerin çalışmalarına daha fazla maruz bırakarak üstlendiği sorumluluğu fark etmesini ısrarla tavsiye ediyordu. Kongreden nihai olarak çıkan Marksist eğitim konulu kararda, parti, "modern sosyal ve politik gelişime ilişkin güç sorunların ancak Marksizmin ilkeleri ve yöntemleri aracılığıyla anlaşılıp çözülebileceğini" kabul ediyor ve "işçi sınıfının kuvvetinin ve güveninin sürekli olarak altını oyan kapitalist ve sosyal-demokrat fikirlere karşı artan bir mücadele örmeyi" kendisine görev ediniyordu.

Kongre anlaşılır bir biçimde partinin üye sayısı hakkında kaygılıydı. Yürütme Komitesi'nin raporuna göre, Mart sonu itibariyle 45 bin 435 kişi parti üyeliğini yenilemişti. Yılın ilk üç ayında 3406 ve Nisan ile Haziran arasında da 3800 yeni üye kaydedilmişti. Bu rakamlar parti üye sayısında net bir kaybı gösteriyordu. Aslında, Güney Leicester Kolundan gelen 190 sayılı Önerge, "son dönemde görülen üye sayısındaki azalmanın ve üyeler arasındaki ilgi kaybının nedenlerini araştırmak ve bu duruma katkı yapmış olabilecek politika hatalarının nedenlerini raporlamak üzere bir komisyonun kurulmasını" talep ediyordu.

İlgi kaybı, Yürütme Komitesi'nin raporunda belirtildiği gibi, "parti üyelerinin, tüm üyelerin üyeliklerinin yenilenmesi pratiğine ve yeni bir kimlik edinen her yoldaşın yeni bir form doldurması zorunluluğuna yaygın biçimde karşı çıkmasında" yansımasını buluyordu. Şaşırtıcı bir biçimde Örgüt Bürosu bu karşı çıkışla baş etmek için 1946 kimlik değişiminde yalnızca yeni üyelerin kaydolması gerekeceğine karar verdi. Bu durum, Örgüt Bürosu'nun, eski üyelerin sendikalar türünden başka örgütlere üyelikleri ya da hatta yeni adresleri gibi değişen durumları hakkında hiçbir kayda sahip olmaması anlamına gelecekti. Geniş bir konular yelpazesini kapsayan, Kongreye sunulan 317 önergenin incelenmesi, hem ulusal düzeyde parti liderliği açısından hem de önergeleri sunan Parti kollarının liderlikleri açısından bazı zayıflıkları ortaya koyuyor.

Önceki Mart ayında Yürütme Komitesi tarafından yayınlanan "Parti Örgütü" konulu genelgenin genel hattını teyit eden Kongre bir konuya dikkat çekiyordu: "Bu genelge, ülke genelinde parti örgütünün incelenmesinin ardından hazırlanmıştır ve söz konusu inceleme belli temel sorunları ortaya koymuştur." Kongre şu açıklamayla devam ediyordu:

> "Bu temel sorunlar kendilerini en şiddetli biçimde fabrika gruplarımızın varlık ve faaliyetindeki düşüşte gösteriyor. 1942'den bu yana her yıl birkaç bin üye kazanmamıza rağmen, her yılın kimlik kartı değişiminin gösterdiği üzere üye sayısındaki dalgalanma ve düşüş nedeniyle herhangi bir net artış kaydedemedik. ... Dahası, genelgenin yayınlanmasından bu yana elde edilen deneyim gösteriyor ki üstesinden gelinmeleri özel bir çaba gerektiren belirli zayıflıklara özel vurgu yapılması gerekiyor."

Bu zayıflıklar; sınai çalışmaların kavranmasındaki eksikliği, parti kollarının liderliklerindeki istikrar eksikliğini ve yeni üyelerle iletişim kurmadaki eksikliği içeriyor ve "binlerce üyenin parti örgütümüz içinde istihdam olabilecekleri bir yeri kolayca bulamamasına" neden oluyordu.

Harry Pollitt, siyasi raporunda, bu kitapta henüz değinmediğimiz iki konuya dokunuyordu. Bu konulardan ilki, ABD Komünist Partisi sekreteri Earl Browder tarafından geliştirilen, Birleşik Devletler'de ulusal birlik politikasıydı. Bu politika öyle bir noktaya kadar ilerletildi ki ABD Komünist Partisi fiilen feshedildi. İkinci konu, Kırım Konferansı'nın ardından Büyük Britanya Komünist Partisi tarafından ortaya konulan, genel seçimlerden sonra oluşturulacak Muhafazakarları da içeren bir Ulusal Birlik Koalisyon Hükümeti önerisiydi.

ABD Komünist Partisi'nin değişen rotası ilk kez 12 Aralık 1943 tarihinde Bridgeport'ta yaptığı bir konuşma sırasında Earl Browder tarafından ortaya atılmıştı. Tahran Konferansı'nı kalkış noktası olarak alan Browder, kapitalizm ve sosyalizmin tek bir dünya çerçevesinde barış içinde bir arada yaşamanın ve işbirliğine gitmenin yollarını bulmaya başladığını ilan ediyordu. Savaştan sonra Avrupa'nın burjuva demokratik bir temelde yeniden yapılanmaya gideceğine inanıyor ve şunları söylüyordu:

> "Bu, tüm ilerici ve yapıcı güçlerin her bir ulus içerisinde kendilerini eksiksiz biçimde ifade etmelerine izin veren ve halkın farklılaşan arzuları uyarınca demokrasi ve toplumsal ilerlemenin gelişimine hiçbir biçimde ket vurmayan, her bir ulusun eksiksiz bir demokrasi çerçevesinde kendisini tayin etmesi ilkesi tarafından koşullanan kapitalist bir temel olacaktır. Bu, Avrupa için, uluslararası savaşın ardından iç savaş tehdidini en aza indiren ve büyük oranda ortadan kaldıran bir perspektif anlamına geliyor."

Earl Browder ardından bunun ABD için ne anlama geldiğini açıklıyordu:

> "Diğer ülkelerdeki durum ne olursa olsun, Birleşik Devletler'de bu, savaşın hemen ertesindeki dönemde, genişleyen üretim ve istihdam ile mevcut sistem çerçevesinde demokrasinin güçlendirilmesine işaret eden bir perspektif anlamına geliyor; sosyalizme geçişe işaret eden bir perspektif anlamına gelmiyor."

Browder, eğer ABD'de ulusal birlik başarılırsa, bunun komünistleri otomatik olarak içereceğine inanıyordu. Hal böyle iken ABD Komünist Partisi'ne artık ihtiyaç yoktu. Dolayısıyla ihtiyaç duyulan şey, seçimlere bir parti olarak dahil olmayacak fakat tüm partiler içerisinde geniş bir ilerici ve demokratik hareketin yaratılması için çalışacak bir komünist siyasi birlikti.

ABD Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin bir genel kurul toplantısına sunduğu raporunda, Browder, savaş sonrası dönemde ABD'nin ulusal ekonomisinin sorunlarına farklı sınıfların işbirliği ve birliği temelinde çözüm bulmaktan söz ediyordu. "Özgür teşebbüs" konusunda şunları söylüyordu:

> "Eğer herhangi bir kişi Birleşik Devletler'deki mevcut kapitalizm sistemini 'özgür teşebbüs' olarak tanımlamak isterse bu bize uyar ve samimi bir biçimde ilan ediyoruz ki bu kapitalizmi, savaş sonrası dönemde halkın omuzlarına mümkün olan en az yükü getirecek şekilde etkin biçimde çalışır hale getirmek için işbirliği yapmaya hazırız."

ABD Komünist Partisi Başkanı William Z. Foster, ABD Komünist Partisi Ulusal Komitesi'ne yazdığı bir mektupta ve Ulusal Komite'nin Browder'in önerilerini tartışmak üzere 8 Şubat'ta toplanan olağanüstü oturumunda yaptığı bir konuşmada bazı eleştirilerini dile getirdi. Browder'in Marksizm-Leninizm öğretisinin bir takım temel ilkelerini unuttuğuna inanıyordu. Tahran Konferansı'nın önemini azımsamayan Foster, bu konferansın hiçbir biçimde kapitalizmin sınıf niteliğini değiştirmediğini ya da sınıf mücadelesini ortadan kaldırmadığını düşünüyordu. Kapitalizmin sosyalizm ile barış ve ittifak ilişkisi içinde yaşamayı öğrenmiş olduğu gerçeği hiç de Amerikan tekelci kapitalizminin ilerici hale geldiği anlamına gelmiyordu. Foster'in mektubunda yazdığı gibi:

> "Bu bakış açısındaki tehlike şu ki Tahran'a verilecek desteği güvence altına almak için gösterdiğimiz hevesle Tahran'ın düşmanları ile işbirliği yapmaya çalışma ve hatta onların etkisi altına girme tuzağına yürüyebiliriz. Büyük burjuvazinin ardına düşmek sosyal-demokrasinin tarihsel hatasıdır ve buna karşı gözümüzü açıp tetikte olmalıyız."

Foster tekelci kapitalizmin ilerici bir rol oynamasının ihtimal dahilinde olmadığına ve sınıfların işbirliğine çağrı yapan Browder'in sendika üyelerinin zihinlerindeki "kuyrukçuluk" yanılsamalarına; yani sınıf ilişkilerinde kapitalist fikirleri izleme yanılsamalarına tohum ektiğine inanıyordu. Foster finans kapitalin rolünü haklı olarak şöyle tanımlıyordu:

> "Finans kapitalin büyük bölümü söz konusu olduğunda, savaş öncesi döneme ait taviz sicilinden başlayarak, tüm savaş boyunca, yüksek makamlar sayesinde ve çoğu zaman ulusun savaş programının hem yerli hem de dış uğraklarını, özellikle de yerli uğraklarını doğrudan sabote ederek elde ettikleri karlardan söz etmek gerekiyor. Bu unsurlar Birleşik Devletler'in savaşı kaybetmesini açıkça istemese de, koşulsuz teslim politikasının kesinlikle çok zayıf savunucularıdır. Özünde, savaşın sonunda elde edilecek tatmin edici bir sonuç, onlara göre, Alman gerici-

leriyle yapılacak müzakere edilmiş bir barış ve genel olarak da Avrupa'daki tüm demokratik hükümetlerin oyununu bozacak bir durumun kazanılmasıdır."

Foster, sosyalizm sorununun savaşla ilgili bir konu olmadığını söylerken Browder'in haklı olduğunu düşünüyordu, fakat Sovyetler Birliği'nin başarıları kitlelerin sosyalizme yönelik ilgilerini artırdıkça, komünistler çağımızın sosyalist gelişiminin önemini anlatmalıydı; yoksa sosyal demokratlar kendilerini sosyalizmin bir parçası olarak tanıtacaklardı.

Ulusal Komite'nin olağanüstü oturumu Browder'in raporunu duyduktan sonra, tartışma Partinin temel örgütlerine açık hale getirildi. ABD'de yayınlanan *Daily Worker*'e göre parti örgütleri ile partinin bölgesel kongreleri Browder'in önerilerini oybirliği ile kabul etti.

Ve böylece 20 Mayıs 1944'te toplanan bir ABD Komünist Partisi Kongresi'nde Browder Amerika Birleşik Devletleri Komünist Partisi'nin feshedilmesini önerdi. Bu öneri kabul edildi. Kongrede bulunan delegeler, kendilerini, Birleşik Devletler Komünist Siyasi Birliğinin kurucu kongresi olarak ilan edip kendilerini, "kendisini işçi sınıfına dayandırarak modern sanayi toplumunun değişen koşulları çerçevesinde Washington, Jefferson, Paine, Jackson ve Lincoln'un geleneklerini ileriye taşıyan, Amerikalıların parti dışı bir örgütü" olarak tanımlayan bir programı benimsediler. Browder Başkan seçildi.

Feshedildiği dönemde ABD Komünist Partisi'nin, o dönem orduda olan 10 bin üyesini saymazsak 80 bin civarında üyesi vardı. Partinin feshedilmesinin hemen ardından bunların yalnızca yarısı yeni örgütün üyesi olarak kaydoldu. İlk önce Fransa Komünist Partisi'nin teorik yayın organı *Cahiers du Communisme*'de ve 1945 Ağustosu'nda da *Labour Monthly*'de yayınlanan bir makalede Jacques Duclos ABD Komünist Partisi'nin feshedilmesini şu şekilde eleştiriyordu:

"1. Browder'in liderliğinde uygulanan rota, pratikte, ABD'de işçi sınıfının bağımsız siyasi partisinin tasfiyesi ile sonuçlandı.
"2. Marksizmin ilkelerinin tanınması konusundaki beyanlara rağmen, Browder ve destekçileri tarafından Marksizmin mahut biçimde revize edildiğine tanık olunuyor; ifadesini, Birleşik Devletler'de sağlanacak uzun vadeli bir sınıf barışı ile emek ve sermaye arasında uyum tesis edilmesi olasılığında bulan bir revizyon.
"3. Müttefik hükümetlerin diplomatik bir nitelik taşıyan Tahran deklarasyonunu, savaş sonrası dönemde Birleşik Devletler'de sınıf barışını içeren politik bir platforma dönüştüren Amerikalı komünistler, Tahran deklarasyonunun anlamını köklü bir biçimde deforme edip tehlikeli oportünist yanılsamalar için tohum ekiyorlar. Gereken yanıtın verilmemesi halinde Amerikan emek hareketi üzerinde olumsuz bir etki yaratacak bu yanılsamalar."

Meselenin düğüm noktası gerçekten de ulusal birlik sorunuydu. Birleşik Devletler,

Avrupa'nın faşizmin boyunduruğundan ve Asya'nın Japon militarizminin pençelerinden kurtarılması için verilen adil bir savaşta Sovyetler Birliği ile ittifak ilişkisi içindeyken, ulusal birlik Birleşik Devletler'in hem işçileri hem de kapitalistlerinin çıkarınaydı. Sorun, bu durumun, büyük sermayenin belirleyici kesimlerinin işçi sınıfı ile işbirliği yapmakta artık çıkar görmeyeceği savaş sonrası dönemde sürdürülüp sürdürülemeyeceği ile ilgiliydi. Komünist Parti'nin feshedilmesine gelince, savaş sırasında ulusal birliği kuvvetlendirmek yerine zayıflatmış olan bu durumun, işçi sınıfını, savaş sonrası dönemde kendi bağımsız siyasi liderliğinden yoksun bırakacağı şüphesizdi. ABD Komünist Partisi'nin feshedilmesi yoluyla herhangi bir dönem için kazanılabilecek hiçbir şey yoktu.

Komünist Siyasi Birlik Ulusal Kurulu'nun hatalarını fark edip bu hataları düzeltme işine koyulduğu 26 Temmuz 1945'te bunların hepsi fark edildi. Kurul, William Z. Foster'in "oportünizme karşı verilen mücadelede yapmış olduğu önemli katkıları" kabul etti ve Jacques Duclos'un "güvenilir ve kardeşçe Marksist fikirlerinin" kıymetini bildiğini ifade etti. "Oportünist yanlışların ve hataların" sorumluluğu Earl Browder'e ve ulusal liderliğin tümüne yüklendi. Earl Browder, daha sonra, yeniden kurulan ABD Komünist Partisi'nden ihraç edildi.

ABD Komünist Partisi'nin feshedilmesi ve Komünist Siyasi Birliğin kurulması komünist partilerin çoğunluğu tarafından desteklenmedi ve Avustralya ve Güney Afrika Komünist Partileri açıkça karşı çıktılar. Güney Amerika'da, özellikle de Kolombiya ve Küba'da, ise Amerikalı komünistlerin tutumu doğru bulundu. İngiltere'de, Browder'in savunduğu hattın, ABD Komünist Partisi'nin benzeri bir hat için destek kazanmaya çalışan bazı üyelerini etkilediği kabul edildi. Bu Partinin liderliğine yansıdı ve 18. Kongrede, Wimbledon kolu konu hakkında aşağıdaki önergeyi sundu:

> "Bu Kongre, Amerikan Komünist Partisi'nin tasfiyesine geçici olarak yol açan ciddi politik yanlışlar konusunda Partiye açık ve doğru siyasi öncülük sağlamakta Yürütme Komitesi'nin gösterdiği başarısızlığı esefle karşılar ve gösterilmiş olan zayıflığı ortadan kaldırmak için partinin her kademesinde Marksizm çalışmasının arttırılmasını ısrarla tavsiye eder."

Cambridge kolu daha da ileri giderek, kongreyi, "Amerikan Komünist Partisi'nde Bowdercilik ilk kez ortaya çıktığında Yürütme Komitesi'nin açıkladığı tutumu kabul edemeyeceğini" belirtmeye çağırdı; Yürütme Komitesi, o dönem, bunun uluslararası işçi sınıfının çıkarına kesinlikle uygun olduğunu açıklamıştı. 18 Ağustos 1945 tarihinde *World News and Views*'de çıkmış olan konu hakkındaki makaleye atıfta bulunuyordu Cambridge kolu.

Cambridge kolu, partinin, "savaş sonrası dönemde ulusal birlik sorunu ve sözde ilerici Tory'lerin rolü konusundaki" tutumunu henüz açıklığa kavuşturmadığını da düşü-

nüyordu. Bu hat, İngiltere'de partinin tasfiye edilmesine yönelik bir öneriye yol açmamış olsa da, Earl Browder'in ortaya koyduğu politika ile bazı benzerlikler taşıyordu. ABD'de Browder Tahran kararlarını sınıf barışını içeren bir siyasi platforma dönüştürme hatasını yapmıştı; Büyük Britanya Komünist Partisi liderliği de, Avrupa'da savaşın bitmesi ile sınıf mücadelesinin keskinleşeceğini hesaba katmaksızın Kırım Konferansı kararlarını bir siyasi platforma dönüştürmeye girişmişti.

Savaş sonrası dönemde İngiltere'de bir Ulusal Birlik Koalisyon Hükümeti'nin kurulması, alışılmadık bir biçimde Palme Dutt tarafından kuvvetle savunuldu. *Labour Monthly*'nin 1945 Nisan sayısında şunları yazıyordu:

> "Seçimi izleyecek hükümetin bileşimi ister istemez seçim sonucuna dayanacağına göre, ... gelecek hükümetin niteliğini ve bileşimini herhangi bir detay düzeyinde önceden ortaya koymaya girişmek yersiz olacaktır, ama yaklaşımımıza rehberlik etmesi gereken bazı ilkeler şimdiden açık ve en az İngiltere'deki durumun ortaya çıkardığı ihtiyaçlar kadar Kırım kararlarının yerine getirileceği, zaferin tamamlanacağı ve barışın şekillendirileceği gelecek dönemin tüm karakterinden türüyor bu ilkeler. Halkı ve bizi bekleyen dönemin ihtiyaçlarını temsil edebilecek bir parlamentoyu kazanmaya ihtiyacımız var; yani, şu anki Tory çoğunluğuna son vermeye ve bir İşçi Partisi çoğunluğu, ilerici bir çoğunluk kazanmaya ihtiyacımız var. Böyle bir çoğunluk temelinde, Kırım kararlarını, uluslararası ve ekonomik işbirliği için gerekli politikaları ve İngiltere'deki yeniden yapılanmada uygulanacak toplumsal ve ekonomik önlemleri içeren üzerinde mutabakat sağlanmış bir asgari temeli kabul eden tüm parti ve kesimleri kendisine çeken ulusal birliğin en geniş tabanlı hükümetini kurmaya çabalamaya ihtiyacımız var.
>
> "Seçimden çıkan kararlı bir çoğunluğun yokluğu durumunda, bu türden bir Ulusal Hükümet ihtiyacı açık hale gelecektir. Ama güçlü bir İşçi Partisi çoğunluğu, güçlü bir ilerici çoğunluk kazanılırsa ki amacımız bu olmalıdır, geniş bir Ulusal Hükümet kurmak için diğer parti ve kesimlerin temsilcilerini işbirliğine çağırmak bu çoğunluğun liderleri açısından da akıllıca bir politika olur; çünkü İngiltere'deki yeniden yapılanmanın ilk adımları için olduğu kadar savaşın tamamlanması için, Almanya'nın hesabının görülmesi için, faşizmin yok edilmesi için, barışı inşa etmek için ve uluslararası işbirliği yükümlülüklerinin kabul edilmesi için de önümüzdeki birkaç yıl içinde alınması gereken hayati kararların, tüm ulusun güvenini kazanması ve parlamentodaki kararsızlıkların ya da geçici parti değişimlerinin yaratacağı belirsizliklere tabi olmaması bu türden bir politika ile güvence altına alınabilir. Faşizmin askeri alanda yenilgiye uğratılması için bu yıllar boyunca vazgeçemeyeceğimiz ulusal birlik, faşizmin yıkımını tamamlamak ve barışı kazanmak için daha az önemli olmayacaktır, fakat bu ulusal birliğin biçimlerinin, durumun ortaya çıkaracağı yeni ihtiyaçlara ve halkın yeni bakış açısına uyacak biçimde ilerletilmesi gerekecektir."

Labour Monthly'nin 1945 Mayıs sayısında barış zamanında ulusal birlik fikrini savunma sırası J. R. Campbell'indi. "Arife Gününde İşçi Partisi" başlıklı bir makalesinde şunları söylüyordu:

> "Savaş sonrası dönem için yapılan bir Ulusal Hükümet önerisinin yalnızca bir Tory dolabı olduğunu söylemek yeterli değil. Tory partisinin kendi renkleriyle değil de ulusal renklerle yola devam etmeyi tercih ettiği elbette doğru. Ama neden bunu tercih ediyor? Bay Churchill'in önerilerinde kendisini gösteren seçim taktikleri unsuruna bakılmaksızın, barışın tesis edilmesi, uluslararası işbirliği ve İngiliz sanayisinin yeniden örgütlenmesi gibi savaş sonrası döneme ait büyük sorunların, en etkin biçimde, önde gelen tüm partilerin altına imzasını atacağı yollar ve araçlara ilişkin geniş bir mutabakat zemininde çözümlenebileceği ve yeni bir Ulusal Hükümetin bu türden bir mutabakat temelinde oluşturulması gerektiği doğru. Bu koşullar altında ulusal bayrağı Tory'ler tarafından sömürülmeye terk etmek aptalca. Kuşkusuz bu sorunun üstesinden gelmek için izlenecek uygun yol, eğer İşçi Partisi en güçlü parti olarak iktidara yeniden yerleşirse, kendisi ile diğer ilerici güçlerin çoğunluğu oluşturacağı yeni bir Ulusal Hükümet kuracağını ilan etmektir. Son savaşın ardından ortaya çıkanları aşan devasa sorunların İngiliz halkını beklediğini İşçi Partisi liderlerinden daha iyi hiç kimse bilemez. ... İşçi Partisi'nin liderleri, bir dizi temel meselenin bütünü için, eğer en hızlı ve en iyi çözüm elde edilecekse, tüm partilerin işbirliğine gireceği bir döneminin gerekli olacağını neden açıkça söyleyemesinler?"

İşçi Partisi'nin Genel Seçimde kazandığı ezici zaferin Büyük Britanya Komünist Partisi'ni şaşkınlığa uğrattığına hiç şüphe yok. Pek çok parti kolunda, bu önemli konudaki öncülük eksikliği nedeniyle bir küskünlük hissi vardı. Bu küskünlük, 18. Kongre'nin gündemine giren bazı önergelerde gösteriyordu kendisini. Portsmouth kolu, örneğin, "Partinin halktaki derin politik değişimi hafife aldığını" düşünüyordu. Hyde Park kolu ise bir İşçi Partisi hükümetine Muhafazakarların katılması sorunu konusunda Yürütme Komitesi'nin izlediği politikadaki yanlışlığı şiddetli bir kaygıyla izliyor ve gelecekte "bu türden önemli politika sorunları hakkında daha fazla özen gösterilmesini" talep ediyordu. Aynı parti kolu, "bu politikanın demokratik olmayan bir biçimde parti kollarında el çabukluğuyla kabul ettirilmesini" kuvvetle kınıyordu. Dundee Kenti grubu, "Harry Pollitt tarafından yazılmış ve 1944 yılında yayınlanmış olan *Barış Nasıl Kazanılacak* başlıklı kitabın geri çekilmesi" çağrısında bulunuyordu; çünkü "söz konusu kitaptaki merkezi tema emek hareketi ile bu ülkedeki ilerici güçlerin birliği hakkındaydı," bu durumda ilerici güçler "ilerici" Muhafazakarları da kapsıyordu. Bu kitabın bir bölümünde Pollitt doğu ve kuzey Avrupa'daki ilerici güçlere atıfta bulunduktan sonra şu soruyu dile getirir: "Avrupa'nın geri kalanına Anglo-Amerikan emperyalizminin hükmedeceği hakkındaki korku hikayelerine kim inanır gerçekten?" Kongre

bu önergeyi kabul etseydi, Pollitt 1939 ile 1945 arasında kaleme aldığı iki temel eserinin geri çekildiğini görecekti: *Savaş Nasıl Kazanılacak* ve *Barış Nasıl Kazanılacak*. Cambridge kolu adına sunulan uzun bir önergenin bir bölümü, bu iki eser arasında bir bağlantı olduğunu gören bazı parti üyelerinin varlığını ima etmektedir:

> "Fransa'nın düşüşü ile Sovyetler Birliği'nin savaşa girmesi arasındaki dönemde partinin savaşa dönük olarak takındığı tutum konusunda bazı tartışma ve çözümlemelerin yapılmasına ihtiyaç olduğunu hissediyoruz. O dönem partinin Almanya'ya karşı verilen savaşı desteklediğini ima eden ifadeler parti yayınlarından sürekli olarak yer alıyor. Bunun son örneği Partinin 25. yaş günü konulu mektup olmuştur. Bunun, yalnızca üyelerimizin kafalarını karıştıracak ve nihayetinde partiye zarar verecek bir siyasi yalan biçimi olduğuna inanıyoruz. Eğer o dönem takındığımız tutum yanlışsa, parti, bu geç kalınmış saatte bile konuyla dürüstçe yüzleşmelidir."

Kollardan gelen yaygın eleştiriler ve olayların kendileri karşısında Parti liderliği, "ilerici" Muhafazakarları da içeren bir Ulusal Birlik Hükümeti lehine öne sürmüş olduğu politikasını yeniden incelemek zorunda kaldı. Bu politikanın bir hata olduğu Harry Pollitt tarafından 18. Kongreye sunduğu raporda kabul edildi. Önemi nedeniyle bu raporun ilgili bölümünün tamamı aşağıda veriliyor:

> "Bu noktada, Kırım Konferansı'ndan önce ve sonra politikamızın belirli yönlerini formüle ederken yaptığımız politik hataların niteliği ile ilgilenmek yararlı olacaktır.
> "Savaş sırasında ulusal ve uluslararası birlik için savaşmamız doğruydu; barış koşullarında tüm ilerici güçlerin birliği için verilen savaş da doğruydu. Eğer faşizm yenilecektiyse, faşizme karşı mücadele sürecinde, kapitalist ve sosyalist dünyaların uluslararası işbirliğinin bir gereklilik haline geldiği yeni bir dünya durumunu tanımamız gerektiğini üyelerimize açıklarken haklıydık. Böyle bir ittifakın bizi yalnızca askeri zaferler değil; ama aynı zamanda dünyanın dört bir yanında işçi sınıfının konumunu güçlendirecek siyasi zaferlere götüreceğini gösterirken haklıydık. Faşizm karşısındaki zaferi ve kapitalist ülkelerin Sovyetler Birliği ile girdiği ittifakı basit bir olay olarak gören ve sonucun yalnızca 'son seferki ile aynı' olacağını söyleyen bozguncu düşüncelere karşı savaşmak zorundaydık.
> "Avrupa'daki komünist partiler benzeri bir politik hatta savaş veriyorlardı ve partimiz gibi hem kendi üye sayılarını arttırarak hem de tüm emek hareketine kuvvet katarak ilerici hareket içindeki etkilerini arttırıyorlardı. Ancak Birleşik Devletler'de, Earl Browder, emperyalizmin niteliğinde temel bir değişiklik olduğunu varsayan, emperyalizmin gerici rolünü reddeden ve hem Birleşik Devletler'de hem de dünyada uzun vadeli bir uyumlu kapitalist gelişim ve savaş sonrası dönem için sınıf barışı öngören bazı öneriler koydu ortaya. Birleşik Devletler Komünist Partisi'ni feshetme kararı bu çözümlemeden hareket ederek alındı.

"İngiltere'deki komünizm düşmanları Amerikalı yoldaşlarımıza saldırdığında onları savunduk; onlara katıldığımız için değil, fakat Birleşik Devletler'deki siyasi durumda ortaya çıkan kritik bir dönemde düşmanlarının saldırılarına karşı kardeş bir partiyi savunmayı görevimiz saydığımız için. Browder'in hattı partimiz içinde sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. Bazı yoldaşların Kongre öncesi tartışmamızda dile getirdiği, partimizin Yürütme Komitesi'nin Bowderciliğe karşı direnemediği yolundaki ifadeleri karşısında bir şeyi açıkça belirtmek gerekiyor; yoldaşlarımızdan bazıları Browder'in temel düşüncelerini partimize ihraç etmek için açık girişimlerde bulundular, ancak biz bu girişimlere direndik.

"Anti-faşist savaş sırasında izlediğimiz politika oldukça açıktı. İlk olarak, her şeyi savaşın kazanılması amacına tabi kıldık. İkincisi, Birleşmiş Milletler arasındaki birliğin barışta da savaşta olduğu kadar güçlü olmasını temin etmeyi amaçladık. Üçüncüsü, genel seçimde Tory üstünlüğüne son vermeyi amaçladık. Dördüncüsü, İngiltere'de emek hareketi ile ilerici hareketin birliğini güvence altına almayı amaçladık ki genel seçim ve barış halkın çıkarına bir biçimde kazanılabilsin. Beşincisi, bu amaçlara ulaşmanın vazgeçilmez bir aracı olarak Komünist Parti'yi kuvvetlendirmeyi amaçladık.

"Karmaşık ve değişen koşullar altında genel politika hattımızın pratik uygulamasında siyasi hatalar yapmış olmamızda şaşacak bir yan yok. Seçim sonuçları ve gerçekleşen siyasi gelişmelerin ışığı altında, (Kırım Konferansı'nın ardından ortaya konulan) Tory'leri de içerecek biçimde bir Koalisyon Hükümeti oluşturma önerisinin siyasi bir hata olduğu açık hale gelmiştir. Söz konusu öneri, işçi sınıfı ve ülkedeki beyaz yakalılar ile orta sınıf kesimleri arasında gelişen siyasal bilinci hafife almıştır. Tory Partisi'ndeki farklılaşma düzeyini ve ülkede Liberal Parti'ye sunulan desteği abartmıştır ve gerici güçlerin işçi sınıfına ve kendi kapitalist rakiplerine karşı giriştikleri eski siyasi mücadelelerini ne denli hızlı bir biçimde yeniden başlatacaklarını tam olarak hesaba katmamıştır.

"Şimdi Kırım Konferansı kararlarının yerine getirilmesine yönelik mücadele ki dünya barışı ile toplumsal ilerlemenin yakın geleceği bu kararlara dayanıyor, İşçi Partisi hükümeti tarafından yürütülmelidir. Bu mücadele, bir yandan bu kararların değiştirilmesine çalışan hükümet makamındaki kişilere karşı öte yandan da kapitalist gerici güçlerin açık karşı muhalefetine karşı kitle baskısının eksiksiz biçimde harekete geçirilmesini ve emek hareketinin tüm liderliğini gerektirecektir. Fakat yaptığımız hatalar, savaşın kazanılmasına ve İngiliz halkı için yeni bir dönemin açılmasına Komünist Parti'nin koyduğu katkının muazzam ve sonsuz niteliği ile karşılaştırıldığında, son derece küçüktür. Üretimin arttırılması için, İkinci Cephe'nin açılması için, Münihçiliğe karşı, devlet aygıtının tüm faşist unsurlardan temizlenmesi için, silahlı kuvvetlerde çalışan kadın ve erkeklerin ücret ve emekli aylıklarının arttırılması için, İngiliz ve Sovyet halklarının dayanışması için, parlamentoda Tory yönetimine son vermek için giriştiğimiz mücadele ve Genel Seçimlerde, yalnızca bizim mücadele ettiğimiz seçim bölgelerinde değil; ama aynı zamanda İşçi Partisi adına diğer tüm seçim bölgelerinde altına imza attığımız pratik çalışma... Bunların hepsi büyük siyasi başarıları temsil etmektedir; önümüzdeki yıllarda kapitalizm ve gericilik karşısında işçi sınıfının

> kazanacağı daha da büyük zaferlere atılan bir ilk adım olarak İşçi Partisi'ni iktidara getiren o kalıcı siyasal anlayışın gelişmesinde önemli bir rol oynayan siyasi başarıları..."

Eğer partinin bazı eski üyeleri, hem hâlâ partide yer alanlar hem de Yeni Komünist Parti'yi[49] kurmak için daha sonra ayrılmış olanlar, 18. Kongre'de açıkça kabul edilen bu hatalarda, *Sosyalizme Giden İngiliz Yolu*'nda[50] şimdi kutsanan politikanın tohumlarını görürlerse, doğrudan çok da uzak sayılmazlar. *Sosyalizme Giden İngiliz Yolu* kitabının ilk baskısı 1951 yılına kadar ortaya çıkmadıysa da, Harry Pollitt'in 1947'de yayınlanan kitabı *İleriye Bakmak'ta* "Sosyalizme Giden İngiliz Yolu" başlıklı bir bölüm zaten vardı. Bu bölümde Pollitt "İngiltere'de, bugün, sosyalizme ilerlemenin yeni olanakları ... iktidarın kapitalist sınıfın ellerinden alınabileceği yeni yollar" olduğunu açıklıyordu. Bu "yeni yollar" elbette olanaklar olarak reddedilemezdi. Tehlike, sosyalizme ulaşmak için yalnızca parlamenter bir yol planlamada bu yolları olasılıklar olarak görmeye başlamakta ve onlara dayanmakta yatıyor. Fakat en azından şimdilik Pollitt hâlâ partiye "tüm emek hareketinin deneyimlerinden ders alabilecek, kendi hatalarını bir özeleştiri ruhuyla düzeltebilecek" bir parti olarak atıfta bulunabiliyordu. Tartışmaya verdiği yanıtta Harry Pollitt bir kez daha Earl Browder sorununa dönüyor ve şunları söylüyordu:

> "Komünist Enternasyonal feshedildiğinde, Komünist Parti'nin tüm kesimlerinin sahip olduğu siyasi olgunluk sayesinde hepimiz oybirliği ile bu kararı destekledik. Duclos makalesinin ortaya çıkışına kadar hiç kimse Foster'in Browder ile yaşadığı anlaşmazlık konusunda hiçbir şey bilmiyordu bu ülkede. ... Browder'in politikası 1944 Ocağı'nda onaylandı. Fransız Komünist Partisi'nden Yoldaş Duclos 1945 Nisanı'na kadar eleştirmedi. Bir milyon üyesi olan bir partinin görüşlerinin 50 bin üyesi olan bir partiye kıyasla daha fazla saygı ile dinlenmesi elbette beklenebilir. Ve nihayetinde, bu sorun hakkında çok endişe duyanlar için, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin herhangi bir teorik organında Browder politikasının herhangi bir biçimde eleştirildiğini henüz görmediğimi belirtmek isterim."

Komünist Enternasyonal'in feshedilmesindeki geçerli nedenler her ne olursa olsun ki pek çok geçerli neden vardı, "Komünist Parti'nin tüm kesimlerinin sahip olduğu siyasi olgunluk" kesinlikle bunlardan biri değildi. Komünist Enternasyonal'in feshedilmesini izleyen 30 yıl içinde dünyanın muhtelif bölgelerinde defalarca kanıtlanacaktı

---

[49] New Communist Party of Britain: Britanya Komünist Partisi'nde özellikle 1956'dan sonra ortaya çıkmaya başlayan görüş ayrılıklarının derinleşmesi üzerine 1977 yılında partiden ayrılanlar tarafından kurulan parti. Kitabın yazarı da NCP üyesi olmuş ama daha çok tarihçi kimliğiyle isim yapmıştır. -yayınevinin notu.

[50] British Way to Socialism, Britanya Komünist Partisi'nin programatik metni olarak işlev görmüştür. -yayınevinin notu.

bu. SBKP'nin, neticede ABD Komünist Partisi'nin bir iç meselesi olan "Browder politikası" hakkında yorum yapmamış olması hiç de şaşırtıcı değildi. Kardeş partilerin hatalarını eleştirmek, bu hatalar Sovyetler Birliği'nin güvenliğini doğrudan etkilemedikçe ya da bunu yapması istenmedikçe SBKP'nin işi değildi. Bu arada Pollitt'in o dönem Büyük Britanya Komünist Partisi'nin sahip olduğu üye sayısına ilişkin tahmini zaten düşüşe geçtiğini gösteriyor. Bununla ilgili olarak Pollitt kongredeki delegeleri suçlayarak şunları söylüyordu:

> "İstediğiniz sürece nesnel ve öznel faktörlerden söz edebilirsiniz. İstediğiniz sürece bazı şeylerin hafife alındığından ve abartıldığından söz edebilirsiniz. Fakat partimizin büyümemesinin esas nedeni, siz yoldaşlarımın büyümesini istememesidir! Neden bu! Parti dar bir parti olmak istiyor, seçkin Marksistlerin partisi olmak istiyor. Partiye gelen yüzlerce ve binlerce yeni üyeyi gücendiriyor. Evet, bu soruyu hepinize yöneltiyorum. Konu diğer yoldaşın partiye ne kadar üye kazandırdığı değil; konu sizin, burada bulunan hepimizin, kişisel olarak kaç üye kazandırdığımızdır. Konu, saflarımıza geldiklerinde yoldaşlarımızı içtenlikle karşılayıp kapsamamızdır."

Kongreye yaptığı kapanış konuşmasında Pollitt bir kez daha parti eğitiminin önemini vurguladı:

> "Bazen yürüdüğümüz yolun doğru olduğundan emin olmaya ihtiyaç duyarız. Marksizm-Leninizm konusunda yeni ve acil bir çalışmaya ihtiyaç duymamızın nedeni bu. Savaş döneminde, dünyadaki tüm komünist partilerde çalışma, okuma ve düşünme pratiğinde bir düşüş yaşandı kaçınılmaz olarak. Tam da bu sıralar Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Marksizm-Leninizm çalışmasını yoğunlaştırmak için olağanüstü çabalara girişmesinin nedeni bu. Fakat bu orada gerekli görülüyorsa, Komünist Parti'nin önderlik ettiği işçi sınıfının henüz iktidarı kazanmadığı İngiltere'de daha da gereklidir."

Büyük Britanya Komünist Partisi'nin 18. Kongresine ilişkin sorunlarla, bu kitabın kapsadığı dönem içerisinde yapılan daha önceki kongrelere ilişkin sorunlara göre daha fazla ilgilendim, çünkü 18. Kongre faşizme karşı verilen askeri mücadelenin sonunu ve sosyalizme giden yola ilişkin aranışın başlangıcını işaretliyor; yalnızca İngiltere'de değil ama dünyanın dört bir yanında. Kongrenin imza attığı son siyasi karar şunları belirtiyordu:

> "Tory'ciliğin seçim yenilgisi ve bir İşçi Partisi hükümetinin geri gelmesi, geniş kapsamlı bir sosyal ve ekonomik reformlar programını vaat etmiştir. İngiliz halkının eski gerici yönetici sınıfın egemenliğini kesin olarak sonlandırma, kalıcı barışı inşa etme ve yeni bir toplumsal düzene doğru yürüme arzusunu kanıt-

lamıştır. Avrupa'da yeni anti-faşist demokratik hükümetler iktidara gelmiştir. Bütün ülkelerdeki komünist partiler güçlerini muazzam biçimde artırmış ve pek çok örnekte işçi sınıfının birleşik partisi için temel atılmıştır. İlk sosyalist devlet Sovyetler Birliği'nin barışta olduğu gibi savaşta da elde ettiği muzaffer kazanım halklara esin vermiştir ve etkisi barış ve demokratik ilerleme adına güçlü bir faktördür. 60 milyonluk güce sahip Dünya Sendikalar Federasyonu'nun kurulması örgütlenme, dayanışma ve işçi sınıfının ortak amacına ilişkin bilinç açısında artan bir gücü ifade etmektedir. Asya ve Afrika'da sömürge halkları, tam özgürlük ve daha iyi yaşam koşulları için yükselttikleri talebi hızla ilerletiyorlar. Dünyanın dört bir yanında, halklar, faşizme karşı kazanılan zaferin ardından kalıcı barışın, demokrasinin, yoksulluk ve güvensizliğin sonunun, büyük üretken kaynakların ve modern tekniklerin herkesin yararı için kullanımı ilkesinin gelmesini talep ediyorlar. Sosyalizm hedefi daha önce görülmedik biçimde milyonlara esin kaynağı oluyor."

Bu kısa paragraf 1945 sonunda dünyadaki durumu doğru ve öz biçimde veriyor. Dünyayı, kapitalizmden sosyalizme geçiş aşamasında, bu önemli aşamasında olduğu haliyle veriyor. 1917 Rus Devrimi'nden beri geride bırakılmış olan 28 yılda kaydedilen ilerlemeyi anlatıyordu.

Fakat artık zaman yine ilerlemiş durumda ve başka gelişmeler yaşandı. "Yeni, anti-faşist, demokratik hükümetler"den bazıları, aradaki yıllarda, emperyalist güçlerden ve kendi muhalif müttefiklerinden gelen sert karşı-devrimci direnişe rağmen olgun bir sosyalizm yönünde uzun bir mesafe kat etti. Diğerleri de aynı hedef doğrultusunda eşitsiz biçimde ve tereddütle ilerledi. Kapitalist ülkelerdeki bazı komünist partiler muazzam biçimde artan güçlerini pekiştirdiler; diğerleri ise komünist adını hak etmeyen reformist partiler olmak yolunda soysuzlaştılar. Sovyetler Birliği giderek güçlendi ve dünyanın geri kalan halkları için barış ve ilerleme umudu olmaya devam ediyor. 1945'te olduğundan kat be kat güçlü olan Dünya Sendikalar Federasyonu, yine de, ondan kopan ve kendisini Özgür Sendikalar Uluslararası Konfederasyonu olarak adlandırma cüretini gösteren bir örgütle rekabet içinde buldu kendisini. Sömürge halklarının "tam özgürlük" talepleri pek çok örnekte karşılandı, ancak bu onlara her zaman "daha iyi yaşam koşulları" getirmedi. Bu, onların sosyalizme giden yolda cesurca ısrar mı ettiklerine yoksa emperyalist dünyanın yörüngesinde mi kaldıklarına bağlı oldu büyük oranda. Biricik dünyamızın şimdi biraz daha küçük olan kapitalist kesiminde, insanlar "yoksulluk ve güvensizliği" sona erdirmekten ve "büyük üretken kaynakların ve modern tekniklerin herkesin yararı için kullanımı ilkesini" hayata geçirmekten hâlâ çok uzaklar. Ama sosyalizm hedefi hâlâ milyonlara esin kaynağı oluyor ve dünya hâlâ kalıcı bir barış için mücadele ediyor.

1945 yılından sonraki gelişmelerin eksiksiz bir hikayesi elinizdeki kitabın yazarı tarafından henüz anlatılmadı. Çekoslovakya 1918–1978, Almanya ve Macaristan'da

Sosyalizm: 1919–1956 gibi kitapçıklarında kısmen anlatıldı. Şimdi uluslararası, ulusal, yerel ve hatta kişisel olaylar bağlamında anlatılması gerekiyor. Bu parçaların geniş ciltlerde bir araya getirilmesi gerekiyor; ilk önce soğuk savaş ve karşı devrim dönemini, ardından detant dönemini ve sonra şimdi içinden geçtiğimiz dönemi, yani tüm dünyanın kaderinin nükleer savaş tehdidi altında ve belirsizlik içinde sallandığı dönemi anlatmalı bu ciltler. Umut ediyorum ki bu satırların görece genç okurları, bu çelişkilerin, barış ve sosyalizm yoluyla güvenliği sağlanan bir dünya lehine çözümlendiğini görecekler. Tarihin onlara biçtiği rolü oynamaları halinde mümkün olacak bu.

İngiliz tarihçi Trory, İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'de pek az bilinen İngiltere cephesinde olup bitenleri ayrıntısıyla sunmakla kalmıyor, savaş boyunca Churchill liderliğindeki İngiliz emperyalizminin ikiyüzlü politikalarını bütün boyutlarıyla sergiliyor. İngiliz işçi hareketinin 1941-1945 arasında Almanya'ya karşı Sovyetlerle ittifaka giren kendi yönetici sınıfıyla olan ilişkisindeki dalgalanmaları büyük bir ustalıkla yansıtan Trory, üyesi olduğu Komünist Parti dahil olmak üzere, batılı ülkelerdeki komünist partilerinin strateji belirlemede çektikleri sıkıntıları da dürüstçe yansıtıyor. İngilizlerin Nazilerle gizli ilişkileri, Polonyalı milliyetçilerin cellatlarıyla işbirliği konusundaki ısrarları, Katın ormanı katliamının içyüzü, Amerikalıların Japonya'ya atom bombası atmasının nedenleri, soğuk savaşın başlangıcı gibi tarihçiler arasında hâlâ tartışılmakta olan birçok konuya belgelerle açıklık getiren bu kitabı zevkle okuyacağınızı umuyoruz.

ISBN 605-5892-31-9

24 TL

Yazılama